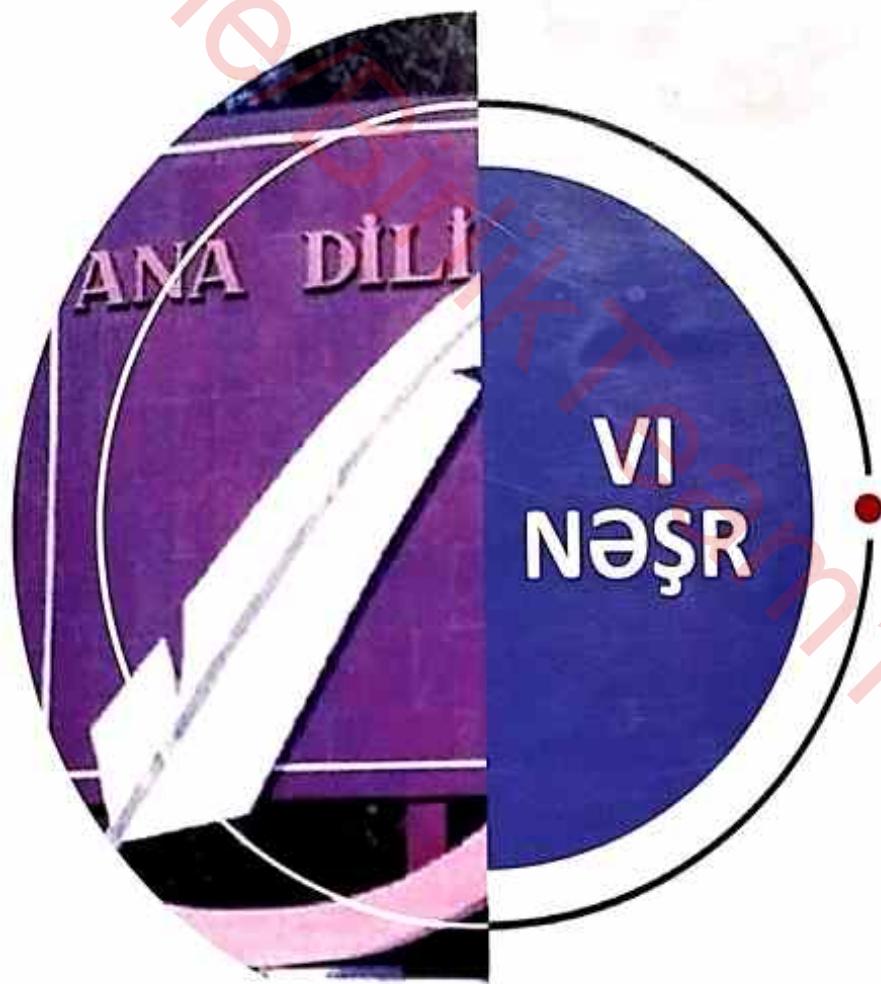

AZƏRBAYCAN DİLİ

QAYDALAR VƏ TƏRİYƏTLƏR

- ✓ Müəllimlərin işə qəbulu
- ✓ Sertifikasiya
- ✓ Abituriyent

• Zaur Adıgözəlli
• İsmayıll Hüseynov

BAKİ 2022-2023

ZAUR ADIGÖZƏLLİ & İSMAYIL HÜSEYNOV

AZƏRBAYCAN DİLİ

- ❖ MÜƏLLİMLƏRİN İŞƏ QƏBULU
- ❖ SERTİFİKASIYA
- ❖ ABİTURIYENT
- ❖ DÖVLƏT QULLUĞU

İMTAHANLARINA HAZIRLAŞANLAR ÜÇÜN VƏSAİT

BAKİ 2022-2023

Rayeq

Fəlsəfə doktoru. Cəfərova Pərvin

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin baş müəllimi

Fəlsəfə doktoru. Qəmbərova Sevinc

Gəncə Dövlət Universitetinin müəllimi

Redaktorlar:

Pərvin Rəhimov, Babek İsmayılov, Aysel Əliyeva, Xəyalə Salmanova, Mehriban Haşimova

Vəsaitin hazırlanmasında dəstəyindən dolayı **PÖRVİN ALİYEVƏ təşəkkür edirik!**

Zaur Adıgözəlli, İsmayıll Hüseynov AZƏRBAYCAN DİLİ.

Bakı, SkyE, 2022-2023, 388 səh.

Özləşmişlər, müəllimlər, tələbələr və müəllim olmağa hazırlaşanlar!

Sizə təqdim etdiyimiz "AZƏRBAYCAN DİLİ" kitabımız MİQ, DQ və ABİTURİYENTlər üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu kitabda müxtəlif mövzuların izahı, müxtəlif tipli test tapşırıqları var. Kitabın hazırlanmasında orta məktəb kitablarından və həmçinin müəlliflərin tərtib etdiyi yeni tip suallardan istifadə olunmuşdur. Kitabımızın əsas üstünlüyü ondan ibarətdir ki, burada istifadə olunan mühazitə və test tapşırıqları qəbul programını tam əhatə edir. İmtahanda uğurlu nəticə əldə etmək üçün bu kitab alternativi olmayan bir kitabdır. Kitabla bağlı ətraflı məlumat almaq, rəy və təkliflərini bildirmək istəyən şəxslər qeyd etdiyimiz nömrələrlə əlaqə saxlaya bilərlər.

Zaur Adıgözəlli Mob: (050) 689 - 36 - 77, email: zaur.yildioglu@gmail.com

İsmayıll Hüseynov Mob: (077) 578-83-94

MHM TƏDRİS MƏRKƏZİ

Mərkəz (Nizami) filialı

(012) 594 98 22

(070) 819 59 64

Nefçilər filialı

(012) 421 95 36

(070) 806 10 40

Hər birinə uğurlar arzulayırıq !

Müəllif Hüquqları

Kitabın elektron və ya mexaniki yollarla surətinin çıxarılaraq yayılması, fayl şəklində internet portallarında və ya sosial şəbəkələrdə paylaşılması qanuna **QADAĞANDIR**.

© Zaur Adıgözəlli, İsmayıll Hüseynov, 2022-2023

MÜNDƏRİCAT

→ Fonetika	4
→ Leksikologiya	25
→ Söz yaradıcılığı	31
→ İsim	37
→ Sifət	46
→ Say	49
→ Əvəzlik	52
→ Feil	55
→ Zərf	66
→ Qoşma	69
→ Bağlayıcı	71
→ Ədat	73
→ Modal sözlər	74
→ Nida	75
→ Söz birləşmələri – Sintaktik əlaqələr	76-82
→ Cümə	85
→ Baş üzvlər	85
→ İkiinci dərəcəli üzvlər	88
→ Əlavələr	93
→ Həmcins üzvlər	95
→ Xitab, Ara sözlər	97
→ Məqsəd və intonasiyaya görə cümlənin növləri	99
→ Sadə cümlənin şəxslə görə növləri	100
→ Mürəkkəb cümə	104
→ Tabesiz mürəkkəb cümə	105
→ Tabeli mürəkkəb cümə	108
→ Vasitəli, vasitəsiz nitq və Durğu işarələri	112
→ Dil. Yazı	117
→ Normalar	119
→ Üslubiyat	151
→ Əməli yazı	121
→ Mətnləri işləmə qaydaları	139
→ IX sinif buraxılış mətnləri	158
→ XI sinif buraxılış mətnləri	176
→ Qrammatika testləri	197
→ Mətnlərin doğru cavabları	372
→ Qrammatika testlərinin doğru cavabları	380

Fonetika dilçiliyin bir bölməsi olub dildəki danışq səslərini, onların əmələ gəlməsini, inkişafını və xüsusiyyətlərini öyrənir. Fonetika yunanca *fōne* (səs), *tīka* (clm) sözlərindən əmələ gəlib. Ahəng qanunu, vurğu, heca və s. fonetikanın mövzularına daxildir. Danışq səsləri danışq üzvləri vasitəsilə əmələ gəlir. Danışq üzvləri iki yere ayılır:

Fəal danışq üzvləri	Qeyri-fəal danışq üzvləri
1. dil	1. ağız ciyərlər
2. dodaqlar	3. qırtaq
3. səs telləri	5. ağız boşluğu
	2. nefəs borusu
	4. dişlər
	6. burun boşluğu

Danışq səsləri şifahi nitqin vahidləridir. Danışq səsləri öz ifadəsinə yazıda **hərfərdə** tapır. Hərf danışq səsinin yazıldığı şərti qrafik işarəsidir. Hərf və səs bir-birindən fəqlidir:

Hərf: *Hərf yazılır və görülür.*

Səs: *Deyilir və eşidilir. Səsləri göstərmək üçün / / (transkripsiya) işarəsindən istifadə edilir.*

SÖZÜN HƏRF VƏ SƏS TƏRKİBİ

Sözün hərf və səs tərkibində iki cür fərq olur: *kəmiyyət*, *keyfiyyət*

1. **Kəmiyyət fərqi** sözdə hərf və səslərin **sayca** fərqlənməsidir.

Məs: *radio* sözündə beş hərf, altı səs – [radiyo] var. Yəni yazılış və deyiliş arasında bir səsin çoxluğu var. Demək ki, kəmiyyət fərqi var.

Kəmiyyət fərqi iki yolla əmələ gəlir:

1. *Səsdüşümü* tələffüz zamanı sözdə olan səslərin sayının hərfərin sayından **az** olmasıdır.

Məs: *təssüf* [tə:ssüf] – 7 hərf, 6 səs var. Səslər hərfdən azdır, demək ki, *səsdüşümü* var.

2. *Səsartımı* tələffüz zamanı sözdə olan səslərin sayının hərfərin sayından **çox** olmasınadır.

Məs: *ailə* [a:yılə] – 4 hərf, 5 səs var. Səslər hərfdən çoxdur, demək ki, *səsartımı* var.

2. **Keyfiyyət fərqi** sözdə *səsdəyişməsi* əsasında ortaya çıxır.

Məs: *itki* [itgi] – sözündə *ke* hərfi [g] səsinə dəyişib. Demək, sözdə keyfiyyət fərqi var.

Qeyd 1: Bir sözdə eyni anda həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət fərqi **ola bilər**.

Məs: *babamla* [babamnan] – sözündə “*l*” hərfi [n] səsinə dəyişib. Demək, sözdə keyfiyyət fərqi var. Həmçinin tələffüz zamanı səsartımı var – [n] səsi artıb. Demək, sözdə kəmiyyət fərqi də var.

Qeyd 2: Bir sözdə eyni anda kəmiyyət, keyfiyyət fərqi **olmaya da bilər**. Bu elə sözlərdə olur ki, həmin səzlərin yazılış və deyilişi **fərqlənmir**.

Məs: *itaət* [ita:ət], *palata* [palata], *vitamin* [vitamin] və s. sözlərdə bu məqam müşahidə edilir.

Qeyd 3: Sözdə eyni sayıda səsdüşümü və səsartımı olarsa, kəmiyyət fərqi **əmələ gəlmir**.

Məs: *təssüflə* sözünün tələffüzü [tə:ssüfnən] şəklindədir. Tələffüz zamanı [ə] səsi düşür, [n] səsi artırılır. Buna görə də yazılış və deyiliş arasında kəmiyyət (say) fərqi **əmələ gəlmir**.

Ağız boşlığında maneaya rast gəlib-gəlməməsinə görə danışq səsləri iki qrupa bölünür:

Saitlər	Samitlər
1. Ağız boşlığında maneəsiz tələffüz olunur. 2. Təmiz avazlı səslərdir. 3. Heca əmələ gətirir. 4. Vurğu qəbul edir. 5. Uzun tələffüz edilə bilir. 6. Əmələ gəlməyində külü iştirak etmir.	1. Ağız boşlığında maneəli tələffüz olunur. 2. Əmələ gəlməyində külü iştirak edir. 3. Hecanı formalasdırıa bilir. 4. Vurğu qəbul etmir. 5. Uzun tələffüz olunmur.

SAITLƏR

Saitləri tələffüz edərkən hava axını ağız boşlığında ciddi maneaya rast gəlmir. Dilimizdə 9 sait səs var: [a], [e], [ə], [o], [ö], [i], [ɪ], [u], [ü]

SAİTLƏRİN TƏSNİFI

Saitlər əmələgəlmə yerinə görə aşağıdakı kimi təsnif olunur:

Qahn	Dilin arxa və ya ön hissəsində əmələgəlməsinə görə (dilin üfüqi vəziyyətinə görə)	İncə
[a], [i], [o], [u]	1. Qahn saitlər dilin arxasında əmələ gəlir. 2. İncə saitlər dilin önləndə əmələ gəlir. 3. [e] səsi dilin ortasında əmələ gəlir. Buna <i>dilortası</i> <i>sait</i> də deyilir. Bu səsin əmələgəlmə yeri <i>dilortası</i> olsa da, <i>səslənməsinə</i> görə incə saitdir.	[e], [ə], [ö], [i], [ü]
Açıq	Alt çənənin vəziyyətinə görə və ya dilin üst damağa doğru qalxıb sonra nisbətən aşağı enməsinə görə (dilin şaquli vəziyyətinə görə)	Qapalı
[a], [e], [ə], [o], [ö]	1. Açıq saitlərin tələffüzündə alt çənə və dil nisbətən aşağı enir, ağız boşluğu genəlir . Buna görə onlara gen saitlər də deyilir. 2. Qapalı saitlərin tələffüzündə ağız boşluğu daralır . Buna görə onlara dar saitlər də deyilir. Bu saitlər, əsasən , dörd cür yazılış şəkilçilərin tərkibində iştirak edir.	[i], [ü], [u]
Dodaqlanan	Dodaqların vəziyyətinə görə	Dodaqlanmayan
[u], [ü], [o], [ö]	1. Dodaqlar bir qədər irəli çıxır və dairəvi vəziyyət alırsa, dodaqlanan saitlər ortaya çıxır. 2. Yuxarıdakı məqam baş vermir, dodaqlar sərbəst qalırsa, dodaqlanmayan saitlər ortaya çıxır.	[a], [e], [ə], [i], [ü]

SAİTLƏRİN UZUN TƏLƏFFÜZÜ

Dilimizdə elə sözlər var ki, tərkibindəki saitin biri digərinə nisbətən uzun tələffüz olunur. Bütün saitlər uzun tələffüz **olunmur**. [i] və [ü] saitlərindən başqa, qalan saitlər sözün müxtəlif hecalarında uzun tələffüz oluna biler. Uzanmanı göstərmək üçün transkripsiyada saitdən sonra qoşa nöqtə işarəsi ([:]) qoyulur.

Məs: *tətil* [ta:til], *təcili* [ta:cili], *mötəbər* [mö:təbər] və s.

Sözdə təkcə səs uzanması olarsa, bu, yazılış və deyiliş arasında fərq **yaratmır**.

Məs: *ışarə* [ışa:rə], *hərarət* [həra:rət] və s. sözlərdə yazılış və deyiliş arasında fərq yoxdur.

Qeyd 1: Sözdə səs artımı, səsdüşümü, səs dəyişməsi olarsa, o zaman uzanma olsa da, yazılış və deyiliş bir-birindən fərqlənəcək.

Məs: *xasiyyət* [xa:siyət], *istedad* [isde:dat], *qaimə* [qa:yimə], *şayia* [şa:yə] və s.

Qeyd 2: Uzun tələffüz edilən saitdən sonra [:] işarəsi qoyulmalıdır. Əks halda, tələffüz **yanlış** olacaq.

Məs: *itaət* sözünün tələffüzü [:taət] şəklində verilərsə, yanlışdır. Tələffüzü [:ta:ət] şəklində verilməlidir.

Qeyd 3: [ü] saitinin [üfü:qi] sözündə uzun tələffüz edilməsi istisna haldır.

Tərkibində *ov*, *öv* hərf birləşmələri olan sözlərdə səs düşümü hadisəsi **baş vermir**, fonetik prinsipə uyğun olaraq sözlər **yazıldığı kimi** tələffüz edilir: *cövhər* [cövhər], *çögüm* [çögüm], *dovğa* [dovğa], *dövlət* [dövlət], *mövqə* [mövqə], *mövsüm* [mövsüm], *novruz* [novruz], *növbə* [növbə], *şövkət* [şövkət], *tövbə* [tövbə]

Qeyd 1: Tərkibində “*öh*, *əh*” hərf birləşməsi olan sözlərdə tələffüz zamanı *h* samiti düşmür.

Məs: *şöhrətli* [şöhrətdi], *söhbət* [söhbət], *köhnə* [köhnə], *dəhşətli* [dəhşətdi] və s.

Qeyd 2: Səsuzanması, adətən, saitlə bitən hecada (açıq hecada) olur. <i>xassə, maddə</i> sözlərində birinci hecə samitlə bitsə də (qapalı heca), tələffüzündə birinci heca uzun tələffüz olunur: [xa:ssə], [ma:ddə]
Qeyd 3: <i>heca, miləmmə, hazırlı, hesab, məhsul, vitamin, cümhuriyyət, təsadüfən, cürətli, çavuş, əyar, dohşatlı</i> kimi sözlərdə səsuzanması yoxdur .
Qeyd 4: Uzun tələffüz edilən sait vurgu qəbul etmir. <i>Bəzi, bəzən, daim, daima, yəni, lakin, sonra, bəli</i> sözlərində istisna olaraq səsuzanması və vurgu birinci hecadadır.
Qeyd 5: Bir sözdə iki sait uzun tələffüz edilə bilər: <i>təbeli [ta:be:li], dəvətnamə [də:vətna:mə]</i> və s.
Qeyd 6: <i>ov, öv</i> birləşməli sözlərdə yazılış və deyilişdə fərq ola bilər. Bu zaman fərqi <i>ov</i> , <i>öv</i> hissəsində axtarmalı deyilik: <i>çovğunlu [covğunnu]</i> və s.

Bəzi sözlərdə uzun tələffüz edilərkən mənə dəyişimi olur.

Söz	Tələffüzü	Leksik mənəsi	Söz	Tələffüzü	Leksik mənəsi
nərə	[nə:rə]	baliq növü	dava	[dava]	dərman
	[nə:ra]	bağırtı, qışqırıq		[da:va]	müharibə, savaş, vuruşma
əyan	[əyan]	açıq-əşkar	bəzən	[bəzən]	özünə bəzək vurmaq (feil)
	[ə:yən]	zadəgan		[bə:zən]	arabir (zərf)

QOŞASAİTLİ SÖZLƏR

Dildə elə sözlər var ki, onlarda iki sait yanaşı işlənir. Belə sözlərə qoşasaitli sözlər deyilir. Bu cür sözlərin yazılış və deyilişi, əsasən, fərqlənir. Qoşasaitli sözlər iki qrupa bölünür:

1. Eynicinsli qoşasaitli sözlər
2. Müxtəlifcinsli qoşasaitli sözlər

EYNİCİNSLİ QOŞASAİTLİ SÖZLƏR

Eynicinsili qoşasaitli sözlərdə qoşa sait biri uzun sait kimi tələffüz olunur. Eynicinsli qoşasaitli sözlər sözün ortasında və sonunda işlənə bilir, əvvəlində *ısa* işlənmir. Belə sözlərin, demək olar ki, hamısında yazılış və deyiliş fərqlənir. Bu cür sözlərdə həm səsuzanması, həm də səsdüşümü hadisəsi baş verir. Əksəriyyət etibarilə, kəmiyyətcə fərqlənən sözlərdir. *Məs: inşaat [inşa:t], camaat [cam:at], əmtəə [əmtə:]* və s.

Qeyd 1: Eynicinsli qoşasaitli sözlərdə səsdüşümü olsa da, <i>səs</i> və <i>hərf</i> tərkibi kəmiyyətcə fərqlənməyə də bilər. Bu, o zaman baş verir ki, sözdə səsdüşümü ilə yanaşı, səsartımı hadisəsi də baş versin. <i>Məs: təssüflə [tə:ssüfnən]</i> sözündə [ə] səsi tələffüzdə düşsə də, [n] səsi artırılıb.
Qeyd 2: Qoşa ii saiti uzun tələffüz olunan zaman söslər arasına yəsəti artırılır. <i>Məs: təbii [təbi:yı], [təbiyyı]; təbii [təbi:], bədii [bədi:]</i> və s.

MÜXTƏLİFCİNSLİ QOŞASAİTLİ SÖZLƏR

Müxtəlifcinsli qoşasaitli sözlərin tələffüzü zamanı səsdəyişimi, səsartımı, səsdüşümü kimi fonetik hadisələr baş verir. Bir qisim sözlərdə tələffüzü zamanı heç bir dəyişmə müşahidə edilmir. Belə sait qoşalığı sözün həm əvvəlində, həm ortasında, həm də sonunda işlənə bilər.

1. Tərkibində *ai, ia, əi, ie, io, iu, ui, aü* hərf birləşmələri olan sözlərin tələffüzü zamanı həmin saitlər arasına [y] yəsəti əlavə olunur.

Söz	Tələffüzü	Söz	Tələffüzü	Söz	Tələffüzü
təqaüd	[təqa:yüt]	radium	[radiyum]	faciə	[fa:cıyə]
dialoq	[diyalok']	idiom	[idiyom]	fədai	[fəda:yi]

2. *ae, ea, eə, əə, eo, üü, üə, au, ua, ue, uə* yəsəti saitlərinin işləndiyi sözlər yazılışı kimi və uzanma hadisəsi baş vermədən tələffüz olunur: *aerodrom [aerodrom], aeroport [aeroport], okean [okean], realizm [realizm], teatr [teatr], fəaliyyət [fəaliyət], səadət [səadət], teorem [teorem], müalicə [müalicə], müavin [müavin], müəllim [müəllim], müəllif [müəllif], aktual [aktual], aul [aul], dua [dua], duel [duel], maneə [maneə], məcməə [məcməə], mətbuat [mətbuat], pauza [pauza], Rauf [Rauf], taun [taun]* və s.

Söz	Tələffüzü	Söz	Tələffüzü	Söz	Tələffüzü
xalaoğlu	[xaloğlu]	bacioğlu	[bacoğlu]	əliaçıq	[əlaçix]
əmioğlu	[əmoğlu]	Əliağa	[Əlağa]	dayıoğlu	[dayoğlu]

3. Bəzi qoşasaitli sözlərdə isə yazılış və deyiliş arasında heç bir fərq **olmur**.

Söz	Tələffüzü	Söz	Tələffüzü	Söz	Tələffüzü
bərnət	[bəra:nət]	burjua	[burjua]	aktual	[aktual]
şücaət	[şüca:ət]	kakao	[kakao]	matbuat	[matbuat]
qiraət	[qira:ət]	memuar	[memuar]	seans	[seans]
qənaət	[qəna:ət]	məcmuə	[məcmuə]	fauna	[fauna]
riyət	[ria:yət]	sauna	[sauna]	xaos	[xaos]

Qeyd 1: *şilərə, fəal, məal, şüar, güə* kimi sözlərin yazılış və deyilişi **fərqlənmir**.

Qeyd 2: *Faaliyyət* sözünün tələffüzündə şəkilcidəki y samitlərindən biri düşür.

Qeyd 3: *Riyət* sözündə *ia* hərf birləşməsinə y samiti əlavə **olunmur**.

"O, İ, Ü" SAİTLƏRİ

1. *O* saiti bəzi alınma sözlərdə [o], bəzi sözlərdə isə [a] kimi tələffüz oluna bilir. Əgər *o* saiti vurğu qəbul edərsə, əsasən, [o] kimi tələffüz olunur. Vurğu qəbul etməsə, əsasən, [a] kimi tələffüz olunur.

Məs: *komediya* [k'amediya], *model* [madel], *olimpiya* [alimpiya], *monoloq* [manalok'] və s.
o'rdən [orden], *o'çerk* [oçerk'], *o'braz* [obraz], *omo'nim* [amonim], *piani'no* [piyanina] və s.

Qeyd: *okean* sözü bu qaydaya tabe **olmur**, yəni *o* saiti vurğu qəbul etməsə də, tələffüzdə [a] kimi yox, [o] kimi tələffüz olunur: *okean* [okean]

2. *Ü* saiti ilə yazılan bəzi sözlər:

Söz	Tələffüzü	Söz	Tələffüzü	Söz	Tələffüzü
bürüza	[büru:zə]	üfüq	[üfük]	hüsnxət	[hüsünxət]
Füzuli	[Fuzu:li]	füsunkar	[füsunkar]	kompüter	[k'ampüter]
mühüm	[mühüm]	büllur	[büllur]	parasüt	[parasüt]
müşkül	[müsgül]	cüdo	[cüdo]	fakültə	[fakültə]
bünövrə	[bünövrə]	büro	[büro]	fakültativ	[fakültativ]

3. *İ* saiti ilə yazılan bəzi sözlər:

Söz	Tələffüzü	Söz	Tələffüzü	Söz	Tələffüzü
külli	[külli]	müxlis	[müxlis]	ülvə	[ülvə]
müdir	[müdir]	münbit	[münbit]	ümid	[ümit]
müdrik	[müdrik]	münsif	[münsif]	müdhiş	[müdhiş]
müflis	[müflis]	mürid	[mürit]	müsibət	[müsibət]
müxbir	[müxbir]	mürşid	[mürşit]	Firuza	[Firu:zə]

Qeyd 1: *qiraət, bəraət, şücaət, qənaət* sözlərinin tələffüzü zamanı [y] samiti **artırılır**. *riyət* sözünün özündə [y] səsi olduğu üçün tələffüzdə də səsləndirilir.

Qeyd 2: *o, ö, e* saitləri istisna hallarda milli şəkilcilerin tərkibində işlənilir: *güney, oxlov, uzunsov* və s.

Qeyd 3: Tərkibində uzun tələffüz edilən sait olmayan bəzi sözlərə şəkilçi qoşulduğda uzun tələffüz oluna bilər: *vəfəli* [vəfa:li], *başəfa* [ba:səfa], *heçəli* [heca:li] və s.

SAMİTLƏR

Saitları tələffüz edərkən ağız boşluğununda maneəyə rats gəlinmir. Saitlərdən fərqli olaraq, samitlər tələffüz edərkən ağız boşluğununda müəyyən maneəyə rast gəlir. Samitlər *maneəli* və *küylü* səslərdir. Səs tellərinin istirakına görə samitlər *kar* və *cingiltili* olaraq iki yera bölünür. Dilimizdə cəmi 25 samit var.

Kar samitləri tələffüz edərkən səs telləri *qeyri-fəal* olur. Kar samitlər yalnız *küydən* əmələ gəlir. Dilimizdə 11 *kar* samit var, bunlardan ikisinin – [k'], [x'] səslerinin əlifbada xüsusi işaretisi **yoxdur**.

Cingiltili samitləri tələffüz edərək səs telləri fəal olur. Cingiltili samitlər səs tellərində olan cingiltidən və ağızda olan kilydən əmələ gəlir. Cingiltili samitlər kar samitlərdən fərqli olaraq, həm *küydən*, həm də *avazadan* ibarət olur. Dilimizdə 14 cingiltili samit var.

cingiltili	[b]	[v]	[d]	[g]	[ğ]	[j]	[q]	[l]	[m]	[n]	[r]	[v]	-	[y]	[z]
kar	[p]	[ç]	[t]	[k]	[x]	[ş]	[k']	-	-	-	-	[f]	[h]	[x']	[s]

Kar, cingiltili samitlər, əsasən, cütlük təşkil edir. Cütlük təşkil edən samitlər eyni **maneədən** əməmədən gəlir.

Qeyd 1: [m], [n] samitləri **burun** samitləridir. [h] samiti isə **boğaz** samitidir. Digər samitlər isə, əsasən, **ağız** samitləridir.

Qeyd 2: [l], [m], [n], [r] samitləri **sonor** samitlər hesab olunur. Bu samitlərin **kar qarşılığı yoxdur**.

Qeyd 3: [h] samitinin isə **cingiltili qarşılığı yoxdur**.

Qeyd 4: [x'] səsi kar samitdir, cingiltili qarşılığı isə [y] samitidir. Bu səsin tələffüzü **(iyh)** şəklindədir: *ciçək* [*çiçəx'*]. Laçak [x'] sözlerinin sonundakı bu səsdir.

Qeyd 5: [k'] səsi ilə [k] səsini qarşıdırmaq olmaz. Birinci səs **kran**, ikinci səs isə **kin** sözündəki ilk samitdir. Əgər **söz** [k'] ilə tələffüz edilməlidirsə, onun tələffüzü [k'] (*ka*) ilə yox, [k] (*ke*) ilə verilərsə, bu yanlış tələffüzdür: **komandır** [*kamandır*] şəklində yox, [*k'amandır*] şəklində tələffüz **edilməlidir**.

"K" HƏRFİ

"k" kar samitdir, cingiltili qarşılığı "g" samitidir. "k" hərfi beş səsi ifadə edir: [k], [k'], [x'], [y], [g].

1. Sözün əvvəlində "k" hərfi əreb-fars mənşəli və milli sözlərdə, adətən, [k] kimi tələffüz olunur.

Məs: *kələm* [*kələm*], *kamil* [*ka:mil*], *kitab* [*kitap*], *kənd* [*kənt*], *kədər* [*kədər*] və s.

2. Rus və Avropa mənşəli sözlərdə "k" hərfi:

→ Sözün əvvəlindəki heca incə saitli olarsa, [k] kimi tələffüz olunur.

Məs: *kino* [*kino*], *Kiyev* [*Kiyev*] və s.

→ Sözün əvvəlindəki heca qalın saitli olarsa, [k'] kimi tələffüz olunur.

Məs: *kapitan* [*k'apitan*], *komandır* [*k'amandır*], *kartof* [*k'artof*] və s.

→ Sözün orta və son hecalarında "k" hərfi [k'] kimi tələffüz olunur.

Məs: *sintaksis* [*sintak'sis*], *oktyabr* [*ok'tyabr*] və s.

3. Sözün ortasında samitdən öncə inca sait əhatəsində olan "k" hərfi, əsasən, [x'] kimi tələffüz olunur.
Məs: *bəkməz* [*bəx'məz*], *ürəkdən* [*ürəx'dən*]

4. Sonu "k" hərfi ilə bitən çoxhecalı bir qrup (əsasən milli) sözlərdə "k" hərfi:

→ Sözün son hərfi "k" hərfi ilə yazılır, söz müstəqil işlənir, bu zaman [x'] kimi tələffüz olunur.
Məs: *laçak* [*laçax'*], *çörək* [*çörəx'*], *bilik* [*bilix'*], *ürək* [*ürəx'*], *örpək* [*örpəx'*], *tütək* [*tütəx'*] və s.

→ Belə sözlərdən sonra **samtla** başlanan **şəkilçi** və ya **söz** gəldikdə yenə [x'] kimi tələffüz olunur.
Məs: *laçəkli* [*laçax'lıj*], *çörəkdən* [*çörəx'dən*], *bilik sahibi* [*bilix'*], *ürək döyüntüsü* [*ürəx'*] və s.

→ Belə sözlərdən sonra **saitla** başlanan **şəkilçi** gəldikdə yazılışda k → y əvəzlenməsi baş verir.
Məs: *laçək+ə=laçaya* [*laçaya*], *çörək+in=çörəyin* [*çörəyin*], *bilik+ə=biliya* [*biliya*] və s.

→ Belə sözlərdən sonra **saitla** başlanan **söz** gəldikdə yazılışda "k" hərfi olduğu kimi qalır.
Tələffüzdə isə [y] kimi tələffüz olunur. **Məs:** *çörək ağacı* [*çörəy*], *külək əsdi* [*küləy*] və s.

5. Sonu "k" hərfi ilə bitən çoxhecalı bir qrup (əsasən alınma) sözlərdə "k" hərfi:

→ Son hərf "k" ilə yazılır, müstəqil işlənir, bu zaman həm [k], həm [k'] kimi tələffüz oluna bilir.
Məs: *şərik* [*şərik*], *malik* [*ma:lik*], *iştirak* [*işdirak*], *əmlak* [*əmlak*], *aptek* [*aptek'*], *mekanik* [*mexanik*], *texnik* [*texnik*'] və s.

→ Belə sözlərdən sonra istər **saitla**, istərsə də **samtla** başlayan söz və ya **şəkilçi** gəlsə də, yenə [k] kimi tələffüz olunur.
Məs: *şərikimiz* [*şərikimiz*], *şərik olduq* [*şərik oldux*], *şərikdən* [*şərikdən*] və s.

Qeyd: *mələk*, *fələk*, *dəstək*, *müştük*, *xörək* (alınma sözlərdir) kimi sözlər 5-ci qaydada tabe olmur. Bu sözlərin tələffüzü və yazılışı eynilə 4-cü qaydada olduğu kimiidir.

6. Sonu "k" hərfi ilə bitən təkhecalı sözlərdə "k" hərfi:
- Təkhecalı milli sözlərin sonundakı "k" həm yazılışda, həm də tələffüzda olduğu kimi qalır.
Məs: *türk* [türk], *tək* [tək], *kürk* [kürk], *tik* [tik], *ak* [ak], *yük* [yük] və s.
 - Təkhecalı alınma sözlərin sonundakı "k" hərfi yazılışda olduğu kimi qalır, tələffüzda isə /k'/ kimi tələffüz olunur.
Məs: *bank* [bank'], *tank* [tank'], *bak* [bak'], *çek* [çek'] və s.
 - Bu iki qismə aid olan sözlərdən sonra istor *saitlə*, istərsə də samitlə başlayan söz və ya şəkilçi gələcə də, yenə müvafiq olaraq /k/ və /k'/ kimi tələffüz olunur.
Məs: *bankdan* [bank'dan], *türk birliyi* [türk], *kürk almaq* [kürk] və s.
7. "k" hərfi bəzi sözlərdə /g/ kimi tələffüz olunur:
- Qoşa "k" hərfi ilə yazılın sözlərdə tələffüz zamanı ikinci "k" samiti /g/ kimi tələffüz olunur.
Məs: *səkkiz* [səkgiz], *mütəkkə* [mütəkgə], *təfəkkür* [təfəkgür], *Məkkə* [Məkgə] və s.
 - Bəzi sözlərdə söz ortasındaki "k" hərfi /g/ kimi tələffüz olunur.
Məs: *taşkilat* [taşgilat], *müskül* [müsgül], *məskən* [məsgən] və s.

Qeyd 1: *k* samitinin [k'] (ka) kimi tələffüz olunması yazılış və deyiliş arasında fərqli yaratır.

Qeyd 2: -kar, -keş şəkilçili sözlərdə tələffüz zamanı şəkilçidə *k* → *g* əvəzlenməsi baş vermir.

Məs: *sənətkar* [sənətgar] yox, *[sənətkar]*; *zəhmətkeş* [zəhmətges] yox, *[zəhmətkes]* və s.

"Q" HƏRFİ

"q" cingiltili samitdir, kar qarşılığı /k'/ samitidir. "q" hərfi dörd səsi ifadə edir: [q], [k'], [x], [ğ].

1. Sözün əvvəlində gələn "q" hərfi bütün sözlərdə elo /q/ kimi tələffüz olunur.
Məs: *qələm* [qələm], *qala* [qala], *qardaş* [qardaş] və s.
2. Sözün ortasında gələn "q" hərfi:
 - Özündən sonra **kar** samit gələrsə, /k'/ kimi tələffüz olunur
Məs: *təqsir* [tək'sir], *nöqsan* [nök'san], *məqsəd* [mək'səd] və s.
 - Özündən sonra **cingiltili** samit gələrsə, /q/ kimi tələffüz olunur
Məs: *miqyas* [miqyas], *istiqlal* [istiqlal], *istiqbal* [istiqbal], *iqlim* [iqlim] və s.

Qeyd: *haqlı* sözündə *q* samitindən sonra **cingiltili** samit gəlsə də, /k'/ kimi tələffüz olunur: */hak'lı/*

3. Sonu "q" hərfi ilə bitən çoxhecalı bir qrup (əsasən milli) sözlərdə "q" hərfi:
 - Sözün son hərfi "q" hərfi ilə yazılır, söz müstəqil işlənir, bu zaman /x/ kimi tələffüz olunur.
Məs: *qonaq* [qonax], *otaq* [otax], *yarpaq* [yarpax], *bayraq* [bayrrax] və s.
 - Belə sözlərdən sonra **samitlə** başlanan **şəkilçi** və ya **söz** göldikdə yenə /x/ kimi tələffüz olunur.
Məs: *qonaklıq* [qonaxlıx], *otaqdan* [otaxdan], *toyuq dəni* [toyxıx], *bulanıq maye* [bulanıx] və s.
 - Belə sözlərdən sonra **saitlə** başlanan **şəkilçi** göldikdə həm tələffüz, həm də yazılışda *q* → *ğ* əvəzlenməsi baş verir.
Məs: *qonaq+a=qonağa* [qonağ], *otaq+m=otağın* [otağın] və s.
 - Belə sözlərdən sonra **saitlə** başlanan **söz** göldikdə yazılışda "q" hərfi olduğu kimi qalır.
Tələffüzdə isə /ğ/ kimi tələffüz olunur. Məs: *qonaq otağı* [qonağ], *bayraq asdıq* [bayrağ] və s.
4. Sonu "q" hərfi ilə bitən çoxhecalı bir qrup (əsasən alınma) sözlərdə "q" hərfi:
 - Sözün son hərfi "q" hərfi ilə yazılır, söz müstəqil işlənir, bu zaman /k'/ kimi tələffüz olunur.
Məs: *üfüq* [üfük'], *məntiq* [məntik'], *pedaqoq* [pedaqok'], *sadiq* [sa:dik'] və s.
 - Belə sözlərdən sonra **samitlə** başlayan söz və ya **şəkilçi** gəlsə, /k'/ kimi tələffüz olunur.
Məs: *üfüqdən* [üfük'dən], *məntiq kitabı* [məntik'], *pedaqoq davranışçı* [pedaqok'] və s.
 - Belə sözlərdən sonra **saitlə** başlayan **söz** və ya **şəkilçi** gəlsə, /q/ kimi tələffüz olunur.
Məs: *üfüqə* [üfüqə], *məntiq oxumaq* [məntiq], *sadiq insan* [sa:diq] və s

Qeyd: *uşaq* alınma sözdür. Bu söz 4-cü qaydaya tabe olmur. Bu sözin tələffüzü və yazılışı 3-cü qaydada olduğu kimidir.

5. Qoşa "q" hərfi ilə yazılılan sözlərdə tələffüz zamanı zamanı.
 Məs: *toqqa [tok'qa], hoqqa [hok'qa], saqqal [sak'qal]* və s.

QOŞASAMITLI SÖZLƏR

Dildə elə sözlər var ki, onlarda iki samit yanaşı işlənir. Belə sözlərə qoşasamitli sözlər deyilir. Bu cür sözlərin yazılış və deyişili arasında müxtalif fərqlər özünü göstərir. Qoşasamitli sözlər iki qrupa bölünür:

1. Eynicinsli qoşasamitli sözlər
2. Müxtəlificinsli qoşasamitli sözlər

EYNİCİNSLİ QOŞASAMITLI SÖZLƏR

1. qq ilə yazılılanlar [k'q] kimi tələffüz olunur: *rəqqas [rək'qas], saqqız [sak'qız], diqqət [dik'qət]* və s.
2. kk ilə yazılılanlar [kg] kimi tələffüz olunur: *səkkiz [səkgiz], mütəkkə [mütəkgə]* və s.
3. tt ilə yazılılanlar [td] kimi tələffüz olunur: *hətta [hətdə], əlbəttə [əlbətdə], ittiham [itdiham]* və s.
4. pp ilə yazılılanlar [pb] kimi tələffüz olunur: *toppuz [topbz], guppultu [gupbultu]* və s.
5. yy ilə yazılılanlar yerinə görə [y] kimi, yerinə görə isə [yy] kimi tələffüz olunur.
 → Qoşa yy samiti sözün kökündədir, tələffüz [yy] kimi edilir: *niyyət [niyyət], səyyah [səyyah]* və s.
 → Qoşa yy hərfi -iyat, -iyət və -iyə şəkilçilərinin tərkibində, əsasən, bir [y] ilə deyilir: *cəfəngiyat [cəfəngiyat], kəşfiyyat [kəşviyat], maliyyə [ma:liyə], manəviyyat [mə:nəviyat]* və s.
 → Söz kökündə işlənən **bb**, **cc**, **dd**, **ff**, **ll**, **mm**, **nn**, **rr**, **vv**, **ss**, **zz**, **yy** samitli sözlərin bir qismi yazılışı kimi tələffüz olunur: *niyyət [niyyət], addim [addim], güllə [güllə], tənəffüs [tənəffüs], izzə [izzə], əvvəl [əvvəl], şəffaf [şəffaf]* və s.

Qeyd 1: Qoşa kk ilə yazılılanlar [k] səsini də ifadə edə bilər: *akkordeon [ak'ardeon]* və s.

Qeyd 2: *vəziyyət, səhiyyə, səciyyə, heysiyyət, məziyyət, vəsiyyət, səviyyə* kimi sözlər kök və şəkilçiye ayrıla bilməsə də, tələffüz zamanı bir [y] səslə kimi tələffüz olunur: *vəziyyət [vəziyət], səhiyyə [səhiyə]* və s.

Qeyd 3: Bəzi sözlərdə qoşa **mm**, **ss** samitlərindən biri tələffüz zamanı düşür: *grammatika [qramatik'a], kommunal [k'umunal], rejissor [rejisör]* və s.

Qeyd 4: Bəzi sözlərdə qoşa **qq** samiti işlənsə də, tələffüz [k'q] kimi deyil, [xq] kimi edilir. Buna səbəb **qq** samitinin sözlər qovşağında olmasıdır: *balıqqulağı [balıqxulağı]* və s.

EYNİCİNSLİ QOŞASAMITLI TƏKHECALI SÖZLƏR

Sonu eynicinsli qoşa samitlə bitən təkhecalı sözlərə (*haqq, sirr, xətt, fənn, həll, hədd, həzz, zidd, tibb, radəhiss, küll* və s.) samitlə başlanan şəkilçi qoşuluqdə söz kökündəki son samit düşür: *fənn+lər = fənlər, haqq+lı = haqlı, xətt+dən = xətdən, sirr+lər = sirrlər* və s.

Saitlə başlayan şəkilçi qoşuluqdə isə son samit **düşmür**: *fənn+a = fənnə, sirr+a = sirrə* və s.

Bu tipli sözlər mürəkkəb sözün 1-ci tərəfi olduqda, əsasən, qoşa samitlərin hər ikisi qalır: *haqq-nahaq [hak'-nahak'], hiss-hayəcan [his-hayəcan], həddi-bülüğ [həddi-bülüğ]* və s.

Bu tipli sözlər mürəkkəb sözün 2-ci tərəfi olduqda isə qoşa samitlərdən biri yazılmır: *rəsmxət, hüsnxət*.

- Hiss – duyğu (bu mənada samitlə başlayan şəkilçi gəldikdə düşmə **olmur**). Çünkü məna fərqi əmələ gəlinir.
- His – tüstü (bu mənada, onsuz da, sözün sonunda bir "s" samiti yazılır: *hisdən* (tüsti idən mənasında) və s. (bütündən mənasında) və s.
- Küll – bütün (bu mənada samitlə başlayan şəkilçi qoşunda kökdəki sonuncu samit **düşmür**: *külldən*
- Kül – yanmış şeylərdən qalan boz rəngli toz (bu mənada, onsuz da, sözün sonunda bir "I" samiti yazılır: *küldən* (tozdən mənasında) və s.)

Qeyd 1: Hiss, küll sözlərində samitlə başlayan şəkilçi qoşunda kökdəki "s" samiti düşür: *hiss+siz = hissiz*.

Qeyd 2: Hiss sözünə -siz' şəkilçisi qoşunda kökdəki "s" samiti düşür: *hiss+siz = hissiz*.

Qeyd 3: Bitişik yazılın *haqsevər, haqsevən, haqverməz, haqtaniyan* və s. kimi sözlərdə birinci söz – *haqq* sözünün sonundakı samitlərdən biri **yazılır**.

MÜXTƏLİFCİNSLİ QOŞASAMITLI SÖZLƏR

MHM TƏDRİS MƏRKƏZİ

1. Sözün ortasında yanaşı gələn kar samitlərdən ikincisi çox zaman cingiltili tələffüz edilir:
Məs: *asfalt [asvalt], taxta [taxda], təşkilat [təşgilat], sürüşkən [sürüşgən], məxfi [məxvi]* və s.

Qeyd: *məşhur, taksi, şurman, şkaf, ştat, mister, refleks, sənətkar, zəhmətkeş, spris* və s. kimi sözlərdə iki kar samit yanaşı gəlsə də, yazılış və deyiliş fərqlənmir.

2. Sözda **n** samitindən sonra **b, m** hərfləri gələrsə, **n** samiti [**m**] kimi tələffüz olunur: *nb [mb], nm [mm]*
Məs: *dimməz [dimməz], günhəz [gümhəz], sonbeşik [sombəşik], on beş [om bes]* və s.

Qeyd 1: *kömbə, hambal, pambıq, lampa, ambulans, ambisiya, embarqo, emblem, lampa, qumbara, simfoniya, ansambl, kompas, kompot, peyğəmbər, bomba, kombinat, amper* və s. kimi sözlər “**m**” ilə yazılır.

Qeyd 2: *ayın-baş, can-başla* sözlərində **n** səsi **m** kimi tələffüz edilmir: *[ayın-baş], [can-başnan]*

3. Bəzi sözlərdə **ht** hərf birləşməsi tələffüz zamanı **dəyişir**, bəzi sözlərdə isə **dəyişmir**:
Dəyişir: *möhərəm [möhdərəm], möhtəşəm [möhdəşəm]* və s.
Dəyişmir: *ehtimal [ehtimal], ehtiram [ehtiram], ehtiyac [ehtiyaç], ehtişam [ehtişam]* və s.
4. Sözə v hərfinin [**f**] kimi tələffüzünə də rast gəlinir:
Məs: *aytomat - [aftamat], aytobus - [afibus], aytograf - [afografi], afv [aff]* və s.
5. Sonu ç samiti ilə bitən sözlərdən sonra **d, t, s, z, l, n** samitləri ilə başlayan söz və ya şəkilçi gələrsə, [**ş**] kimi tələffüz edilir: **Məs:** *qaçıdı [qaşdı], açdı [aşdı], heç nə [heş nə], saçlı [saşdı]* və s.
6. *Qazax, Yevlax, Samux, Azix* tipli coğrafi adlara saitlə başlayan şəkilçi qoşduqda **x → ğ** əvəzlənməsi baş vermir: *Qazaxa, Samuxa, Yevlaxa* və s.
7. Sonu **st, şt, ft** hərf birləşmələri ilə bitən sözlərdə **samitlə** başlayan söz və ya şəkilçi gəldikdə **t** samiti tələffüzda düşür:
Məs: *sərbəstlik [sərbəsdik], rastlaşmaq [rasdaşmax], dostyana [dosyan], dostluq [dosdux], güzətsiz [güzəssiz], nefçi [nefçi], dost-düşmən [dos-düşmən], egoistcəsinə [eqayiscəsinə]* və s.
8. Sonu müxtəlifcinsli qoşasamitli təkhecalı sözlərə **samitlə** başlanan şəkilçi qoşduqda səsartımı baş verir: *zəhmlı [zəhimli], hüznlü [hüzünnü], sədrlik [sədirrix], üzüsüz [üzürsüz], hökmsüz [hökümsüz]*.
9. Bu sözlər iki sait ilə yazılır: *qəbir, qədir, eyib, ətir, zehin, isim, nəsil, ömür, səbir, sətir, sınıf, fəsil, şəkil, heyif, meyil, əsil, şeir, feil, cisim, kasır, həsir, qəbüz, nəfis, izin, xeyir, mətin, əsir* və s.
10. Bu sözlər bir sait ilə yazılır: *cəbr, əmr, həsr, həbs, hökm, hüsн, hüzн, kəsr, qəbz, qəhr, qəsr, nəbz, nəfs, nəsr, sehr, üzr, üzv, zülm, əsl, xeyr, mətn, əsr* və s.

“B, C, D, G” SAMİTLƏRİ

Sonu bu samitlər ilə bitən **çoxhecalı** sözlərin tələffüzündə bəzən sondakı samit fərqli tələffüz olunur, bəzən isə yazılışı kimi tələffüz olunur.

1. Sözün sonu **b, c, d, g** samitləri ilə bitəndə özündən sonra heç bir söz və ya şəkilçi gəlməzsa, yəni tək işlənərsə, sondakı samit tələffüz zamanı **karlaşır**:
Məs: *dolab [dolap], ağac [ağaç], qanad [qanat], tüfəng [tüfənk]* və s.
2. Sözün sonu **b, c, d, g** samitləri ilə bitəndə özündən sonra samitlə başlayan söz və ya şəkilçi gələrsə, sondakı samit tələffüz zamanı **karlaşır**:
Məs: *dolabda [dolap], ağac kötüyü [ağaç], qanaddan [qanat], tüfəng qundağı [tüfənk]* və s.
3. Sözün sonu **b, c, d, g** samitləri ilə bitəndə özündən sonra saitlə başlayan söz və ya şəkilçi gələrsə, sondakı samit tələffüz zamanı **dəyişmir**, cingiltili olaraq qalır:
Məs: *dolaba [dolaba], qılınç oynadan [qılınç], qanad açmaq [qanad], tüfəng aldım [tüfəng]* və s.

Qeyd 1: Sözün sonundakı samitin kar və ya cingiltili olduğunu müəyyən etmək üçün sözə **saitlə** başlayan şəkilçi qoşmaq lazımdır.

Qeyd 2: Bəzi **çoxhecalı** sözlərdə [**b**] səsi tələffüz zamanı **dəyişmir**: *[tə:ccüb], [tə:ləbkar], [tə:ssüb]* və s.

Qeyd 3: **Təkhecalı** sözlərdən *qab, dib, şad, dad, cod, gerb, hərb, güc, gic, qərb, cib, yad* və s. kimi sözlərdə sondakı samit tələffüz zamanı **dəyişmir**.

Qeyd 4: Bəzi cəsmləri sözlərin tələffüzündə e→ə evəzlenməsi baş verir: *açıq [ajax], güclü [gijdu], səcəd [sajda], vəcdən [vijdan], əcdad [afdad], ucdantutma [ujdantutma], ucsuz-bucaqsız [ujsuz-bucaxsız]* və s.

HECA

Tələffüz zamanı sözün asanlıqla bölünə bilən hissəsinə **heca** deyilir. Sait səslər heca yaradan səslardır. Samitlər isə hecanı formalasdırıran səslardır. Sözdəki hecaların sayı sait hərflərin sayına bərabərdir: **müs-ta-qıl-lıq (4 sait, 4 heca)**

- Heca bir saitdən də ibarət ola bilər (*səf heca*): ü-rək, a-na, şü-ə və s.
- Saitlə bitən heca *açıq (ki-tab)*, samitla bitən heca *qapalı (dö-yüç)* hecadır.
- Samitlə başlayan heca *örriülü (nə-nə)*, saitlə başlayan heca isə *örtüsüz (ar-mud)* hecadır.
- Hecalar defislə ayrılır, tire ilə ayrılır.
- Heca sözün yazılışına əsasən müəyyən olunur.
- Sözdə sait səslerin (hərflərin yox) sayı ilə hecaları sayı fərqli ola bilər. **Məs:** *təəssüf [tə:ssüf]* sözündə 3 heca, 2 sait səs var.
- Əsl Azərbaycan sözlərində hecalar bir, iki, üç samit səsli olur. Alınma sözlərdə isə hecadadakı samitlərin sayı çox ola bilər.

SÖZÜN SƏTİRDƏN SƏTRƏ KEÇİRİLMƏSİ

Sözlər sətirdən-sətrə **defisla** işarəsi ilə, hecaların bölünməsi ilə keçirilir. Köklə şəkilçi birləşməsində iki sənə yanaşı geldikdə araya bitişdirici samit artırılır (*n.v.s*) və sonrakı saitə qoşulur: *o-nu*, *ata-ya*, *baci-sı* və s.

Sözlərin sətirdən sətrə keçirilməsi qaydaları aşağıdakı kimidir:

- Sözlər sətirdən sətrə ancaq bütöv hecalarla keçirilir, bu zaman kök və şəkilçinin xüsusi rolu yoxdur. *və-tən, mək-təb-li-lər, ki-ta-bin*.
- Tek bir hərfdən (saitdən) ibarət hecanı sətirdən sətrə keçirmək və sətrin sonunda saxlamaq **olmaz**. Düzgündür: *ana, odun, ica-zə, eti-raz, bə-dii, müd-dəə*; Səhvdir: *a-na, o-dun, i-cazo, e-tiraz, bədi-i, müddə-a*.
- Tərkibində eynicinsli qoşa samit olan sözləri yeni sətrə keçirərkən qoşa samitlərdən biri sətrin sonunda saxlanılır, digəri isə yeni sətrə keçirilir: *təq-qa, ad-dim, rəs-sam, sək-kiz, əv-vəl*.
- Mürəkkəb adların ixtisarlarını parçalayıp sətirdən sətrə keçirmək **olmaz**: *ADPU, ATƏT, AŞPA, NATO* kimi ixtisarlar hissələrə bölünə bilməz: *AD-PU, A-TƏT, AŞ-PA, NA-TO* şəklində sətirdən sətrə keçirmə **səhvdir**.
- Rəqəmələrə qoşulmuş şəkilçiləri və müxtəlif qısaltmaları ayırb yeniyən sətrə keçirmək **olmaz**: *2 // kg, 30 // ha, 25 // km, 7 // m², 100 // %, 3 // cü, 2011 // ci il, saat 11 // də, saat 7 // ya qədər* şəklində sətirdən sətrə keçirmə **səhvdir**.
- Mürəkkəb sözlərin tərkib hissələri ayrı-ayrı hecalara bölünüb sətirdən sətrə keçirilir: *Məm-məd-ə-li, ya-rim-a-da, kək-lik-o-tu* və s.

AHƏNG QANUNU

Sözdə qalın və ya ince saitlərin bir-birini izləməsinə **ahəng qanunu** deyilir. Bu qanuna əsasən ikihecalı və çoxhecalı sözlər qalın saitlə başlayırsa, digər hecaları da qalın saitlə davam etməlidir. **İnce** saitlə başlayırsa digər hecaları da ince saitlə davam etməlidir. Əgər sözdə eyni anda həm ince, həm də qalın sait olarsa, ahəng qanunu **pozulmuş** hesab olunur.

- İnce saitlərin ahəngi: *mesələr, kənddəzki*
- Bu qanuna görə dilimizdəki şəkilçilər iki və dörd variantlıdır: *-dtr⁴, -lar²* və s.
- Bəzi alınma sözlərdə də ahəngə rast gəlinir: *bülbül, taxta, dəftər, qələm, müəllim, kədər, münsif, mürəkkəb, təhsil, namaz* və s. kimi sözlərdə ahəng qanunu **pozulmayıb**.
- Bir çox alınma sözlərdə ahəng qanunu pozulur: *dünya, katib, alim* və s.

- Bəzi alınma sözlər isə ahəng qanunun təsiri ilə Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırılır: *vedro-vedrə, fəida-fayda, qaida-qayda, maşına-maşın, rezina-rezin, qazeta-qəzet, adəm-adam, maqazin-mağaza* və s.
- Birvariantlı şəkilçilər (-dar, -xana, -keş, -i və s.) ahəng qanununa tabe olmur: *ev+dar, bərbər+xana, inqilab+i* və s.
- Əsl Azərbaycan sözləri içərisində ahəng qanununa tabe olmayan sözlər var: *işiq, ildirim, ilan, iħaq, ilġum, īnam, iſıldamaq, īraq, iſarti, elat, tikan, quzey, gedışat, ilxi, islaq, sanki* və s.
- Ahəng qanunu kök və şəkilçi arasında daha sabit olur. Şəkilçi söz kükündəki **son** saitə uyğunlaşdırılır. *Qalimdırsa, qalın saitlə başlayan; incədirsa, incə saitlə başlayan şəkilçi qoşulur:*
- *ev-də, otaq-də, aşağıdakı-lar* və s. Bu situasiyaya əsasən *ahəng qanunu* həm də **morfoloji hadisə** də adlandırılır.
- *Fonetik* (səslərlə yarandığı üçün), *morfoloji* (kök və şəkilçi arasında olduğu üçün).

VURĞU

Dilimizdə vurgunun, əsasən, üç növü vardır: *heca vurğusu, məntiqi vurğu, həyəcanlı vurğu*.

1. **Heca vurğusu.** Sözdə hecalardan birinin o birilərinə nisbətən qüvvətli deyilməsi *heca vurğusu* adlanır. Üzərinə vurğu düşən heca **vurğulu hecadır**. Milli sözlərimizdə vurğu, əsasən, son hecadaki saitin üzərinə düşür.
2. **Məntiqi vurğu.** Cüməldə sözlərdən birinin digərinə nisbətən qüvvətli tələffüzünə *məntiqi vurğu* deyilir. Belə sözlər çox vaxt xəbərin əvvəlində işlənir: *Sabah məktəbə* (*məntiqi vurğulu söz*) gedin.
3. **Həyəcanlı vurğu.** Hiss və həyacanları ifadə etmək üçün cüməldə və ya abzasda sözün, yaxud ifadənin qeyri-adi şəkildə tələffüz olunmasına *həyəcanlı vurğu* deyilir. *İşə bir bax! Haqlıykən olmuşuq nahaq!*

HECA VURĞUSU

Sözdə vurgunu tapmaq üçün sözü tələffüz edərkən hansı hecanın daha qüvvətli deyilməsinə diqqət etmək lazımdır. Sözün hecalarını tələffüz edərkən uzatmadan tələffüz etmək lazımdır.

Sözdə vurgunun yerini tapmağın rahat variantı sözü cüməldə işlətməkdir. Çünkü cüməldə işlənərkən sözün vurğusu daha aydın şəkildə ortaya çıxır.

VURĞUYA AİD QEYDLƏR

Vurğu ilk hecaya düşür:

- Alınma sözlərdə: *la'kin, ka'mera, fa'unə, o'braz* və s.
- Bəzi əsl Azərbaycan sözlərində: *dü'nən, ba'yaq, ne'ca, sa'nki, a'ncaq, bi'lədir, ye'nə, ya'lınız*
- Coxaltma dərəcəli sıfatlarda: *gö'mgöy, sa'psarı, qı'pqırmızı*
- Sözlərə vurğu qəbul edən şəkilçi artırıldıqda vurğu şəkilçinin üzərinə keçir. Buna görə də Azərbaycan dilinin vurğusu *keçici vurğu* sayılır: *uşaq-uşağ+i'n, uşaq+da'n* və s.
- Sözdə vurğu, adətən, uzun saitin üstünə düşmür. Nadir hallarda uzun saitli heca ilə vurğulu heca üst-üstə düşür: *bə'zi, so'nra, ya'ni, bə'zən, la'kin, da'im, da'ima, bə'li, da'xılıən*.
- Söz xıtab kimi işləndikdə (müraciət bildirəndə) vurğusu, adətən, bir heca əvvələ keçir: *Əli' - Ə'li, sənə sözümüz var. Azərbaycan* sözü xıtab kimi işləndikdə vurğu ikinci hecaya düşür.
- *Ey, ay, a* kimi nidalarla işləndikdə xıtablarda vurğu *dəyişmir*: *Ay Əli', sənə sözümüz var.*
- Vurğusu son hecaya düşən sözlərin hamısı milli sözlər deyil.
- Bitişik yazılın mürəkkəb sözlərdə çox zaman vurğu sona düşür: *əlüstü', sarıköynək, Ağabala'* və s.
- Bəzi sözlərdə isə vurğu sona hecaya *düşmür*: *cü'rəbəcür, A'ğdam, dünən'görüşü, Qara'dağ, Qara'bağ, Gö'ygöl* və s.

VURĞU QƏBUL ETMƏYƏN ŞƏKİLÇİLƏR

1. Soyad düzəldən -ov, -ova, -yev, -yeva: *Həsənov, Həsənova, Vəli'yev, Vəli'yeva ...*

2. İsim düzəldən -gil şəkilçisi: ami'mgil ...
 3. Zərf düzəldən -ca², -casına², -la², -an: sūra'lla, ingili'sca, do'steasına, da'xilən ...
 4. İdi, imis, isə hissəciklərinin şəkilçiləşmiş formaları: yazı'rdu, yazı'rmiş, yazı'rsa ...
 5. -madən² feili bağlama şəkilçisi: gö'rmədən, bi'ləmədən ...
 6. -m⁴ sual ədati: gedi'rmi, bili'rmi ...
 7. Feillərdə -ma² inkar şəkilçisi: ya'zmasa, bi'ləməməlidir ...
 7.1. -ma² şəkilçisi isim, sıfat düzəldərsə, vurğu qəbul edir: dondurma', hörmə' ...
 7.2. Qeyri-qəti galəcək zamanın inkarında vurğu -m inkar şəkilçisi işlənən hecaya düşür: o-xu-ma'-ram, ma'-ram ... Qeyd: burada inkar şəkilçisi vurğu qəbul etmir.
 8. -dak, -can², -tək qoşmalar sözə bitişik yazılır, vurğu qəbul etmir: evə'dək, məktəbə'cən, səni'ntək ...
 9. İtə qoşmasının şəkilçiləşmiş forması: dostu'mla, qələ'mla ...
 10. -arkən², -diqca⁴, -məca⁴, -araq² feili bağlama şəkilçilərinin II hecasi: baxa'rķən, yazdi'qca, görü'nca, oxuya'raq ...
 11. Əsas nitq hissələrinə (adlara) artırılan şəxs sonluqları: -am², -san², -dir⁴, -iq⁴, -simz⁴, -dir⁴ + -lar², müəlli'məm, sağı'rdsən, uşa'qdir ...
 11.1. Feilin zaman və şəkil əlamətlərindən sonra qoşulan şəxs şəkilçiləri: deyəcə'yəm, yazmı'şsan, oxuyaca'qdir, görü'rük, getməli'dirlər, görəsi'siniz ...
 11.2. Feilin əmr şəklində artırılan şəxs sonluqları vurğu qəbul edir (II şəxsin cəmindən başqa): yazi'm, ya'z, yazsı'n, yaza'q, ya'zin, yazsınla'r ...
 12. -lar² ismin cəm şəkilçisi kimi işləndikdə vurğu qəbul edir: kitabla'r, sinifla'r ...
 12.1. -lar² feilin şəxs-kəmiyyət şəkilçisi kimi işləndikdə, adətən, vurğu qəbul etmir: deyirlər, oxuyasıdırılcə yazacaqlar ...
 12.2. Şühudi keçmiş zamanda, əmr və şərt şəkillərində -lar² vurğu qəbul edir: baxdila'r, yazsınla'r, gəlsələ ...
 13. -ca² qoşma kimi işləndikdə vurğu qəbul etmir: dərya'ca, uşa'qca ...
 13.1. -ca² fikrin mənbəyini bildirən modal söz kimi işləndikdə: sa'nca, fikrimi'zcə ...
 13.2. -ca² ədat kimi işləndikdə vurğu qəbul edir: körpəca', xirdaca' ...
 14. Vurğu qəbul etməyən şəkilçidən sonra vurğu qəbul edən şəkilçi işləndikdə də vurğu yerini dəyişir: ya'zma+di, ba'xma+mış+am. İstisna: da'im - daimi'

Vurğusu dəyişməklə nitq hissəsinə mənsubluğu **dəyişməyən**, leksik mənası **dəyişən** sözler:

A'lın – feil; əmr şəkli
 Dö'yün – feil; əmr şəkli
 Ele'ktrik – isim; elektrikiçi
 Sa'xta – isim; yeraltı işlərin aparıldığı yer

Alt'n(maq) – feil; məchul növ
 Döyü'n(mək) – feil; qayıdış növ
 Elektri'k – isim; enerji növü
 Saxta' – isim; sıfırdan aşağı hava temperaturu

Vurğusu dəyişməklə nitq hissəsinə mənsubluğu da, leksik mənası da **dəyişən** sözler:

romanti'k (sifat, romantik mövzuda yazılın)
 satiri'k (sifat, satirik mövzuda yazılın)
 akademi'k (sifat, akademiyaya aid)
 liri'k (sifat, lirik əsər)
 klassi'k (sifat, klassik tərəfindən yazılın)
 di'mdik (sifat, çoxaltma dərəcəli sıfat)
 mütlə'q (sifat, tam, bütöv)
 barı' (isim, divar)

roma'ntik (isim, romantik mövzuda yazan)
 sati'rik (isim, satirik mövzuda yazan)
 akade'mik (isim, akademianın həqiqi üzvü)
 li'rik (isim, lirik əsər yazan)
 kla'ssik (isim, görkəmli, məşhur şəxsiyyət)
 dimdi'k (isim, uşların ağızlarının irəliyə uzanmış hissəsi)
 mü'tləq (zərf, şübhəsiz)
 ba'rı (ədat, heç olmasa (arzu ədatı))

FONETİK TƏHLİL

Fonetik təhlil zamanı aşağıdakılardan müəyyən edilir:

- Sözün hərf və səs tərkibi
- Sait səslərin növləri
- Samit səslərin növləri
- Ahəng qanununun gözlənib-gözlənmədiyi
- Sözdə hecanın sayı
- Sözdə vurgunun yeri

QEYD: Fonetik təhlil zamanı sözdə olan sait, samit səslər sözün **tələffüzüne** əsasən müəyyən edilir.
Ahəng qanunu, vurğu, heca isə yazılışa əsasən müəyyən edilir.

FONETİK TƏHLİLƏ AİD NÜMUNƏLƏR**1. Haftə [həfətə]**

- Sözdə beş səs, beş hərf var.
- Söz **həf-tə** şəklində hecalara bölünür.
- Vurğusu sonuncu hecadadır.
- Sözdə ahəng qanunu gözlənilib.
- Tələffüz zamanı səsdəyişimi olur: **t→d**
- [b] – samitdir, kardır, cingiltili qarşılığı yoxdur.
- [ə] – saitdir, incə, açıq, dodaqlanmayandır.
- [f] – samitdir, kardır, cingiltili qarşılığı [v] səsidir.
- [d] – samitdir, cingiltildir, kar qarşılığı [t] səsidir.

Bəzən testlərdə çəşdirməq üçün belə bir sual nümunəsi təqdim olunur:

2. "Çiçək" sözünün fonetik təhlilinə aid olan fikirləri seçin.
 1. Beş səs, beş hərfdən ibarətdir.
 2. Omonim olan sözdür.
 3. Quruluşca sadə isimdir.
 4. Vurğusu sonuncu hecadadır.

İzah: Sualın şərtinə hər zaman diqqətlə yanaşmaq lazımdır. Şərt bizdən **fonetik təhlilla** bağlı fikirlər istəyir, variantlarda **Fonetika** bəhsində öyrəndiyimiz məqamları axtarmaq lazımdır.

1-ci fikir **Fonetika** bəhsinə aiddir. Baxırıq, həqiqətən də, bu söz beş söz, beş hərfdən ibarətdir. Deməli, 1-ci fikir **dərhal** fikirdir.

2-ci fikir **Leksikologiya** bəhsinə aiddir. Bu fikir ümumən doğru olsa da, sualın şərtini ödəmədiyi üçün doğru cavab kimi götürmürük. Çünkü omonimlik **leksik təhlildə** tələb olunan məqamdır.

3-cü fikir **Morfologiya** bəhsinə aiddir. Bu fikir də ümumən doğru olsa da, sualın şərtini ödəmədiyi üçün doğru cavab kimi götürmürük. Çünkü bu məqam **morfoloji təhlildə** tələb olunan məqamdır.

4-cü fikir **Fonetika** bəhsinə aiddir. Baxırıq, həqiqətən də, sözdə vurğu sonuncu hecaya düşür. Deməli, 4-cü fikir **dərhal** fikirdir.

Dərhal cavab: 1,4

- Azərbaycan dilinin lügət tərkibindəki Azərbaycan mənşəli sözlər, əsasən, tələffüz edildiyi kimi yazılırlar: addum, dəniz, galin, günsən, qoşun, oğul, qaranquş və s.
- Son səsi [x], bəzən də [ɣ] kimi tələffüz olunan Azərbaycan mənşəli sözlər q hərfi ilə yazılırlar: ayaq, barmaq, bulaq, dayanacaq, qatıq, qonaq, qorxaq və s. Bu qəbildən olan sözlərə saitlə başlanan şəkilçi qosulduqda q~ğ əvəzlenməsi baş verir: otağa, bulağım, qonağımız və s.
- Son səsi [χ'] kimi tələffüz olunan çoxhecalı Azərbaycan mənşəli sözlər k hərfi ilə yazılırlar: bilək, birlik, külək, ürək, üzərlik, üzük və s. Bu qəbildən olan sözlərə saitlə başlanan şəkilçi qosulduqda k~y əvəzlenməsi baş verir: biləyi, birliyimiz, ürəyim, üzüyün və s.

Qeyd. Son səsi [k] kimi tələffüz olunan alınma sözlərə saitlə başlanan şəkilçi qosulduqda heç bir dəyişiklik baş vermir: əmlak - əmlaka, iştirak - iştirakımız, şərik - şəriki və s.

- Son səsi [t], bəzən də [d] kimi tələffüz olunan çoxhecalı Azərbaycan mənşəli sözlər d hərfi ilə yazılırlar: bulud, palid, soyünd və s.
- Son səsi [ç], bəzən də [ç] kimi tələffüz olunan sözlər c hərfi ilə yazılırlar: qılınc, ülgüt, kərpic və s.

ALINMA SÖZLƏRDƏ SAİTLƏRİN YAZILIŞI

- Tərkibində o hərfi olan alınma sözlər [a] və ya [o] ilə tələffüz edilməsindən asılı olmayaraq, o ilə yazılırlar: avtomat, kollec, kollektiv, laborant, Moskva, motor, obyekt, Odessa, poemə, poeziya, problem, profess, solist, velosiped və s.
- İkinci hecasındaki saiti [i], bəzən də [ü] kimi tələffüz olunan ərəb mənşəli sözlər tarixi-ənənəvi prinsiplər əsasən i ilə yazılırlar: külli, müdir, müdrük, müflis, müxbir, müxlis, münbüt, münsif, mürid, mürsid, və s.

Qeyd. Mühüm, müşkül və üfüq sözlərindəki ikinci heca ü hərfi ilə yazılırlar.

- Mənba dildə [u] saitlı alınma sözlər ü hərfi ilə yazılırlar: bülleten, büro, jüri, karburator, kompüter, paraşüt, süjet, şlüz və s.
- Mənba dildə ə hərfi ilə bitən alınma sözlər iki cür yazılırlar:
 - aksiom, anket, aptek, atmosfer, diaqram, diaspor, fabrik, fonem, kaset, kayut, konfet, kontor, qəzet, qrafiq, gravür, leksem, lent, maşın, perspektiv, planet, program, pyes, reklam, rezin, sistem, sistern, sitat, teorem, vitrin və s. Kimi sözlərin sonunda a hərfi yazılmır;
 - Mənba dildə tərkibində qoşa b, p, n və m samitləri olan aşağıdakı sözlərin sonunda a ilə yanmış qoşa samitlərdən biri də atılır: abbreviatur, qrup, ton, diaqram, stenoqram və s.
 - botanika, doktrina, forma, kamera, grammatika, norma, poetika, poeziya, respublika, taktika və kimi sözlərin sonunda a yazılırlar.

Mənba dildə birhecalı sözlər iki cür yazılırlar:

- Bir saitlə yazılınlar: cəbr, əmr, həbs, hasr, hökm, hüsn, hüzn, kəsr, qəbz, qəhr, qəsr, nəbz, nəjs, nəsr, sehr, sədr, üzr, üzv, zülm və s.
- İki saitlə yazılınlar: cisim, eyib, ətir, feil, fasıl, fikir, heyif, isim, izin, qəbir, qədir, qisim, meyil, nəsil, ömür, səbir, sətir, sinif, şeir, şəkil, zehin və s.

ALINMA SÖZLƏRDƏ SAMİTLƏRİN YAZILIŞI

- Rus dilində tərkibində ü hərfi olan alınma sözlərin yazılışında aşağıdakı qaydalar əsas götürülür:
 - Ümumi isimlər s hərfi ilə yazılırlar: aseton, dosent, konsert, lisey, kulminasiya, aksiya, sement, şirkət, və s.

Qeyd. Metso, vitse morfemləri və blits, ratsiya və s. sözlər istisnadır.

- Xüsusi isimlərdə sözün əvvəlində s (Setkin, Siolkovski və s.), sözün ortasında və axırında isə ts (Motsart, Muromets, Vorontsov və s.) yazılırlar.
- Rus dilində tərkibində m hərfi olan alınma sözlərin yazılışında aşağıdakı qaydalar əsas götürülür:
 - Sözün əvvəlində və sonunda işlənən m hərfi əvəzinə ş yazılırlar: Şedrin, Şerba, Şors, bors və s.
 - Sözün ortasında m hərfi olan sözlər qoşa ş ilə yazılırlar: meşşan, Veressagin və s.

- H samiti ilə başlanan alınma sözlər **h** ilə yazılır: *Haaqa, Hamburq, harmoniya, Havana, Hegel, hektar, Heyne, hidrogen, hippodrom, hospital, humanizm* və s.
- Birinci və ikinci hecasındaki samiti **həm** [m], həm də [n] kimi tələffüz olunan alınma sözlər **n** ilə yazılır: *anbar, günbəz, İstanbul, qənbər, sünbüll, şənbə, tənbəl, zəmbəq, zənbil* və s.
- -iy, -skiy ilə bitən xüsusi isimlərin sonunda **y** yazılır: *Qordlevski, Qorki, Mayakovski, Yaroslavski* və s.
- Kimyəvi element adları əslinə uyğun olaraq yazılır: *kalium, magnezium, natrium* və s.
- Əsl **[ç]** samitli alınma sözlər **c** ilə də yazılır: *Cek London, cemper, Sicillya* və s.
- Əsl **[q]** samitli alınma sözlər inca saitli hecalarda **g** ilə yazılır: *biologiya, dialektologiya, general, genezis, geologiya, gigiyena, etimologiya, gitara* və s.
- Əsl **w** samitli alınma sözlər **v** hərfi ilə yazılır: *veb-sayt, Vilyam, vörд* və s.
- Son səsi **[k']** kimi tələffüz olunan bir qrup alınma sözlər **q** hərfi ilə yazılır: *filolog, ittifaq, müstəntiq, natiq, şəfəq, ifsiq, vərəq* və s. Bu qəbildən olan sözlərin sonuna saitlə başlanan şəkilçi qoşulduqda, yazıda heç bir dəyişiklik baş *vermir*: *filoloqa, şəfəqi, ifsiqə* və s.

QOŞASAİTLİ VƏ QOŞASAMİTLİ SÖZLƏRİN YAZILIŞI

- Kökündə eynicinsli qoşa və müxtəlifcinsli sait işlənən alınma sözlər qoşa saitlə yazılır: *ailə, bədii, camaat, əcaib, əmtəə, ideal, maaş, müalicə, okean, saat, stadion, zəif* və s.
- Hecalarından biri **[p]** samiti ilə bitən, sonrakı hecasının ilk samiti **[b]** kimi tələffüz olunan sözlər qoşa **p** ilə yazılır: *guppultu, hoppanmaq, şappilti, tappilti, toppuz* və s.
- Hecalarından biri **[k]** samiti ilə bitən, sonrakı hecasının ilk samiti **[g]** kimi tələffüz olunan sözlər qoşa **k** ilə yazılır: *mürəkkəb, mütəkkə, səkkiz* və s.
- Hecalarından biri **[t]** samiti ilə bitən, sonrakı hecasının ilk samiti **[d]** kimi tələffüz olunan sözlər qoşa **t** ilə yazılır: *əlbəttə, həttə, Səttar* və s.
- Hecalarından biri **[k']** samiti ilə bitən, sonrakı hecasının ilk samiti **[q]** kimi tələffüz olunan sözlər qoşa **q** ilə yazılır: *diqqət, doqquz, nəqqas, saqqal* və s.
- Mənba dildə tərkibində **qq**, **ll**, **mm**, **pp**, **tt** samitləri olan Avropa mənşəli aşağıdakı alınma sözlər (*apellyasiya* sözü istisnadır) bir samitlə yazılır: *aqlütinativ, paralel, telegram, aparat, vat* və s.
- Təkhecalı sözlərin sonunda qoşa samitin hər ikisi yazılır: *fənn, haqq, hiss, xətt, küll, rədd, sirr, zənn, zidd* və s. Belə sözlərə **samitlə** başlanan şəkilçi artırıldıqda, qoşa samitlərdən biri düşür: *fənn – fənlər, haqq – haqsız, xətt – xətdən, sirr – sirlər* və s.

Qeyd. *Hiss* və *küll* sözləri istisnadır. *Hiss* sözünə yalnız **-siz** şəkilçisi artırıldıqda, kökdəki **s** samitlərindən biri ixtisas olunur.

- Mənba dildə qoşa samitlə bitən iki və ya çoxhecalı sözlər bir samitlə yazılır: *hüsnxət, kilovat, mühüm, rəsmxət* və s.
- Söz ortasında qoşa **s** samiti olan bu alınma sözlər bir **s** ilə yazılır: *aksesuar, kaset, masaj, pasaj, şose*.
- Söz sonunda qoşa **s** samitli bu alınma sözlər bir **s** ilə yazılır: *ekspres, kongres, kros, bras, stres* və s.

Qeyd. *Press (mətbuat)* sözü istisnadır.

ŞƏKİLÇİLƏRİN YAZILIŞI

- Tərkibində **a-**, **anti-**, **ba-**, **bi-**, **na-**, **pre-** ön şəkilçiləri olan sözlər bitişik yazılır: *anormal, antivirus, bəməzə, bisavad, nalayıq, prepozisiya* və s.

Qeyd. Anti şəkilçisindən sonra xüsusi isim gəlsə, **defis** işarəsi qoyulur: *anti-Azərbaycan, anti-Rusiya* və s.

- Sözdüzəldici şəkilçilər aşağıdakı üç qaydaya əsasən yazılırlar:

➤ Ahəng qanununa tabe olmayan və **bir cür** yazılın şəkilçilər:

→ -i şəkilçisi: **samitlə** bitən sözlərdə **-i**; *cənubi, daxili, elmi, həyatı, Naxçıvani, şimalı, tarixi* və s.

→ -i şəkilçisi **saitlə** bitən sözlərdə isə şəkilçinin əvvəlinə v samiti artırılır: *ailəvi, dairəvi, Gəncəvi, kütləvi* və s.

→ -vari şəkilçisi: *buynuzvari, qalxanvari, üzükvari, yüngülvari* və s.

→ -keş şəkilçisi: *qayğıkeş, zəhmətkeş, cəfakes* və s.

- -daş şəkilçisi: *yoldaş, amakdaş, yurddas, soydaş* və s.
- -stan şəkilçisi: *samtılı bitən sözlərdə* şəkilçinin əvvəlinə ahəng qanununa uyğun olaraq **i, i, u, ü** saitlarından biri artırılır: *Dağstan, Türkmanistan, Mongolustan, Türküstən; saitlı bitən sözlərdə* şəkilçi olduğu kimi qahr: *Gürcüstan*.
- -gil şəkilçisi: *bacıgil, xalamgil, Əhmədgil* və s.
- -zadə şəkilçisi: *xanzadə, bayzadə, Axundzadə* və s.
- > **Iki cür** yazılın şəkilcilar:
- Kar samitlı bitən sözlərdə: **-qan, -kən** şəkilçisi; *Cingiltili samitlı bitən sözlərdə -ğan, -ğən* şəkilçisi: *çalışqan, yapışqan, döyüşkən, sürüşkən, deyinğan* və s.
- **ağan, -əyan** şəkilçisi: *qaçağan, güləyən, küsəyən* və s.
- > **Dörd cür** yazılın şəkilcilar:
- **-kı, -ki, -ku, -kü** şəkilçisi: *axşamkı, bildirki, səhərki, gündüzkü* və s.
- Sifət və isim düzəldən **-ı, -i, -u, -ü** şəkilçisi: *darımı, badımcam, narinci, çərkəzi, armudu, gümüşü* və s. Saitlı bitən sözlərdə bu şəkilçinin əvvəlinə y samiti artırılır: *bənövşayı, bugdayı, xurmayı, sürmayı* və s.
- **Feil köklərindən isim və sıfət düzəldən şəkilcilar:**
- Kar samitlı bitən sözlərdə: **-qi, -ki, -qu, -kü** şəkilçisi: *asqı, seçki, pusqu, sürtkü* və s.; **-qın, -kiñ, -quñ, -küñ** şəkilçisi: *satqın, bitkin, tutqun, ötkün* və s.
- Cingiltili samitlı bitən sözlərdə: **-ğı, -gi, -ğu, -gü** şəkilçisi: *çalğı, vergi, vurğu, bölgü* və s.; **-gün, -ğün, -ğın, -ğün** şəkilçisi: *qırğın, azgin, yorğun, süzgün* və s.

- Rəqamlə yazılın miqdar sayılarına mənsubiyət və hal şəkilciliyi əlavə edildikdə, şəkilcidiən əvvəl **defis** qoyulur: **2-ya, 3-də, 5-i, 6-nın, 17-si, 20-dən**. Rəqəmlərdən sonra ahəng qanununa görə sıra sayının şəkilcisi ixtisarla (-ci, -ci, -cu, -cü) yazılır: **2-ci, 3-cü, 6-ci, 10-cu**.
- Roma rəqəmlərindən sonra şəkilçi yazılımur: **beşinci – V, onuncu – X** və s.

MÜRƏKKƏB SÖZLƏRİN YAZILISI

• Aşağıdakı hallarda sözlər bitişik yazılırlar:

- Bir vurğu ilə deyilən müxtəlif mənənəli sözlər: *arabir, balocaboy, beşillik, beşmərtəbəli, bugünkü, dilucu, amioğlu, bacioğlu, xalaoglu, gülərüz, günəbaxan, hərgecəki, köhnəfikirli, qalxanabənzər, qanıvericilik, qarasaçlı, qurultayqabağı, müxtəliflərəfi, özbaşlılıq, soyuqqanlı, ucdantutma, ümumbəşəri, yenifikasiqli* və s.
- Eyni feil kökünün təkrarı və **a, ə, ha** bitişdiriciləri vasitəsilə yaranan mürəkkəb isimlər: *qaçaqaq, kəsəkas, gəlhagəl, tutatut, vurhavur* və s.

Qeyd. Sözün kökü kar samitlı bitdiğidə, ahəng qanununa görə **a, ə; cingiltili samitlı** bitdiğidə isə **ha** bitişdiricisi yazılır. *Gethaget* sözü istisnadır.

- Eyni sözün takrarı və **ba, bə** bitişdiriciləri vasitəsilə yaranan mürəkkəb zərflər: *addimbaaddim, aybaay, günbəgün, ilbəll* və s.
- Tərkibində **aero-, aqro-, audio-, avia-, avto-, ekzo-, endo-, elektro-, foto-, makro-, mikro-, mini-, mono-, multi-, nano-, neo-, oksi-, olio-, paleo-, para-, post-, proto-, psevdo-, psixo-, stereo-, super-, tele-, termo-, trans-, ultra-, ümum-** morfemləri olan mürəkkəb sözlər bitişik yazılır: *aeroklub, agromüxtəliflik, audioəlaqə, aviasalon, avtopark, endoplazma, mikrocərrahiyə, elektromaqnit, fotoçəkiliş, miniavtobus, monopredikativ, monokristal, multimilyonçu, nanotexnologiya, nanohissəcik, neofaşizm, neorealizm, oksitetrasiklin, oligofreniya, paleoxəritə, paramaqnetizm, postsovjet, psixonevroloji, postmodernizm, prototürk, stereotəsvir, superdövlət, supermarket, teletamaşa, termoaçar, transmilli, ultrasəs, ümumbəşəri* və s.

Qeyd. Bu morfemlərin bəziləri xüsusi isimlərə qoşulduqda, defislə yazılırlar: *trans-Asiya, trans-Avropa, trans-Avrasiya, trans-Qafqaz, paleo-Azərbaycan, proto-Azərbaycan, ümum-Azərbaycan, ümum-Avropa* və s.

• Defislə yazılanlar:

- Qoşa sözlər: *adda-budda, aşiq-aşıq, az-maz, dedi-qodu, əzik-üzük, həlləm-qəlləm, kağız-kuğuz, qara-qura, qonaq-qara, sür-sümük* və s.
- Tərkibində **art-, eks-, əks-, kontr-, qeyri-, ober-, veb-, vitse-** morfemləri olan mürəkkəb sözlər: *art-obyekt, eks-prezident, əks-səda, kontr-admiral, qeyri-adi, qeyri-iradi, ober-leytenant, veb-dizayner, veb-səhifə, vitse-admiral* və s.
- Izafat birləşmələri: *həddi-bülüg, külli-aləm, külli-ixtiyar, nöqteyi-nəzər, tərcümeyi-hal, tərzi-hərəkat* və s.
- Mürəkkəb coğrafi sözlər: *cənub-qərb, şərq-qərb, şimal-şərq* və s.
- Tərkibində mənaca bir-birinə yaxın və ya əks anlayışları bildirən sözlər: *ab-hava, adlı-sanlı, ağıllı-kamallı, az-çox, baş-ayaq, dərə-tapə, dinməz-söyləməz, elə-belə, gec-tez, iki-üç, naz-qəmza, nəvə-nəticə, ölüm-itim, pis-yaxşı, söz-söhbət, təhvil-təslim, ucsuz-bucaqsız* və s.
- Ölçü vahidlərini bildirən isimlər: *kiloelektron-volt, kilovat-saat, qram-kalori* və s.
- Birinci tərəfi sıfətin dərəcə əlaməti kimi işlənən **açıq** və **tünd** sözlərinin, eləcə də müəyyən mənə çələbi bildirən **ala** sözünün iştirakı ilə yaranan **mürəkkəb** sıfətlər: *açıq-sarı, tünd-göy, ala-seyrək...*

Qeyd. Tərkibində **təhər** morfemi olan sıfətlər istisnadır, bu cür sözlər **bitişik** yazılırlar: *göytəhər, sarıtəhər* və s.

KÖMƏKÇİ SÖZLƏRİN YAZILIŞI

- **İdi, imiş, ikən** köməkçi sözləri adlardan (isim, sıfat, say, əvəzlik), saitlə bitən zərflərdən və feillərdən sonra ayrı, samitlə bitən feillərdən sonra həm ayrı, həm də ilk saiti buraxılaraq, şəkilçiləşmiş variantlarda bitişik yazılırlar: *uşaq idı, uşaq ikən, uşaq imiş, gəlirkən, gəlirmiş, gəlməli idı, gəlməli ikən, gecə idı, gecə ikən, gəlməli imiş, gəlmış imiş, gəlmışdı* və s.

Qeyd. Saitlə bitən feillərdən sonra gələn bu köməkçi sözlər ilk saiti buraxılaraq, yə bitişdiricisinin əlavəsi ilə bitişik də yazıla bilər: *almayıdı, gəlməlyimmiş, alayıdı, alasıydı, gəlməliydi* və s.

- Təkhecalı qoşmalar (-can, -cən, -dək, -tək) aid olduqları sözə bitişik yazılırlar: *dağacan, evəcən, küçəyədək, quştək* və s.
- İkihecalı qoşmalar (**ilə**, **kimi**, **qədər**, **otrü**, **təki**, **üçün**) aid olduqları sözdən ayrı yazılırlar: *gəmi ilə, adam kimi, ondan otrü, sənin təki, şagird üçün* və s.

Qeyd. 1. İlə qoşması samitlə bitən sözlərdə ahəng qanununa uyğun olaraq **-la**, **-lə** şəklində bitişik yazılıbilər: *qatarla, qələmlə* və s.

- *Etibarılə, məqsədilə, münasibətilə, vasitəsilə* sözləri bitişik yazılırlar.
- Bəzi bağlayıcılar bitişik yazılırlar: *çünki, habelə, halbuki, həmçinin, hərçənd, hərgəh, nəinki, yaxud, yainki* və s.
- Tərkibi **bağlayıcılar** və **bağlayıcı sözlər** ayrı yazılırlar: *bələ ki, həm də, odur ki, ona görə ki, onun üçün ki, və ya, və yaxud, kim ki, o zaman ki, onda ki* və s.
- Ədatlar aid olduqları sözlərdən ayrı yazılırlar: *daha gözəl, dedim də, di get, ən yaxşı, gör ha, lap pis, sən ki* və s. **-mı, -mi, -mu, -mü; -sənə, -sənə, -ca, -ca** ədatları aid olduqları sözlərə bitişik yazılırlar: *Qəşəngdirmi? Oxudumu? A kos-kosa, gəlsənə, torbam doldursana! Yaxşıca dincəldim. İndicə gəlmışık* və s.
- Eyni nidanın təkrarından əmələ gələn nidalar defislə yazılırlar: *bəh-bəh, ha-ha-ha, pəh-pəh, uy-uy, vay-vay* və s.
- Müxtəlif sözlərdən əmələ gələn nidalar ayrı yazılırlar: *ay aman, ay haray*.

İXTİSARLAR VƏ QISALTMALAR

- Tam ixtisarlar (akronimlər) və qısaltmalar aid olduqları sözlərə uyğun olaraq böyük hərflə yazılırlar: *Azərbaycan Respublikası - AR, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı - BMT, Milli Məclis - MM* və s.
- Tam ixtisarlar (akronimlər) ümumi isimlərə aid olduqda kiçik hərflə yazılırlar: *metr - m, cild - c, və sairə - və s., və başqaları - və b.*

- Yarumçıq ixtisarlar aid olduqları sözlərə uyğun olaraq, böyük və ya kiçik hərflərlə, mürəkkəb adların tərkib hissələri isə bitişik yazılır: *akademik - akad.*, *doktor - dok.*, *dosent - dos.*, *professor - prof.*, *Azərbaycan Dövlət Nşriyyatı - Azərnşər* və s.
- Ixtisarla (akronimlərə) əlavə edilən şəkilçilər son səsin tələffüzünə uyğun olaraq yazılır: *AMEA-dan*, *MDB-nin*, *UNESCO-nun*, *İSESCO-da*, *BDU-ya* və s.

SÖZÜN SƏTİRDƏN SƏTRƏ KEÇİRİLMƏSİ

- Sözlər sətidən sətrə heçalarla keçirilir: *və-tən*, *mək-təb-li-lər* və s.
- Sözün bir saitdən ibarət olan hecasını sətrin sonunda saxlamaq və ya yeni sətrə keçirmək **olmaz**: *a-ilə*, *a-zadlıq*, *iddi-a* və s. Bu qəbildən olan sözlər sətidən sətrə bu şəkildə keçirilir: *ai-lə*, *azad-liq*, *id-diə* və s.
- Sayılar rəqəmlə yazıldıqda, onlara artırılan şəkilçilər sətidən sətrə keçirilmir: *5-cilər*, *7-ci*, *9-də* və s.
- Mürəkkəb ixtisarlar və onlara artırılan şəkilçilər sətidən sətrə keçirilmir.
- Ad və ata adlarının bir hərfdən ibarət qisaltmalarını (*M.F.Axundzadə*, *M.S.Ordubadi*, *Y.V.Çəmənzəmiyev* və s.) sətrin sonunda saxlamaq **olmaz**.
- Durğu işarələri yeni sətrə keçirilmir.

SON ORFOEPIYA QAYDALARI

SAITLƏRİN TƏLƏFFÜZÜ

- Müasir Azərbaycan ədəbi dilində saitlər adı, bəzi hallarda isə qısa və uzun tələffüz olunur.
 - Ərəb və fars dillərindən bir çox alınma sözlərdə *a*, *e*, *ə*, *i*, *ö*, *u* saitləri uzun tələffüz olunur və bu hala, əsasən aşağıda göstərilən açıq hecalarda rast gəlinir:
 - Ərəb və fars mənşəli bəzi sözlərin *a*, *u*, *i* saitləri ilə bitən açıq hecalarında uzanma baş verir: *adil* [a:dil], *mübariz* [müba:rız], *hökumət* [höku:mət], *xəzinə* [xəzi:nə], *xüsusi* [xiüssu:sı], *şagird* [şa:gırıd], *vəzifə* [vəzi:fə] və s.
 - Ərəb mənşəli bir çox sözlərdə *e*, *ə*, *ö* saitləri mənbə dilin təsirinin nəticəsi olaraq açıq hecada və əsasən, ilk hecada uzun tələffüz olunur: *elan* [e:lan], *etibar* [e:tibar], *əla* [ə:la], *memar* [me:mar], *məna* [mə:nə], *mötəbər* [mö:təbər], *təmir* [ta:mir], *tətil* [tə:til], *sözlə* [şö:lə] və s.
 - Ərəb və fars mənşəli sözlərdə *ba-*, *bi-*, *la-*, *na-* ön şəkilçilərində saitlər uzun tələffüz olunur: *bam* [ba:məzə], *bitəraf* [bi:təraf], *laməkan* [la:məkan], *nərazi* [na:razi] və s.
 - Tərkibində cənimsiz qoşa saitlər olan ərəb mənşəli sözlər bir uzun saitlə tələffüz olunur: *bədii* [bədi:], *camaat* [cama:t], *inşaat* [inşa:at], *maarif* [ma:ríf], *maaş* [ma:ş], *mətbəə* [mətbə:ʃ], *saat* [sa:t], *təbəə* [təbə:ʃ], *təssüf* [tə:ssüf], *təbii* [təbi:] və s.
 - Avropa mənşəli sözlərdəki qoşa *o* saiti bir uzun [o:] və ya adı [a] səsi ilə tələffüz olunur: *kooperativ* [k'operativ], *koordinasiya* [k'ardinasiya], *zoologiya* [zo:logiya], *zoopark* [zo:park'] və s.
 - Müxtəlifcinsli qoşa saitlər aşağıdakı qaydada tələffüz olunur:
 - *ai*, *ia*, *əi*, *io* yanaşı saitlərinin işləndiyi alınma sözlərin tələffüzü zamanı həmin saitlərin arasına səsi artırılır: *ailə* [a:yılə], *dairə* [da:yırə], *vəsait* [vəsa:yıt], *dialekt* [diyalek't], *dialog* [diyalok], *fəciə* [fa:cıə], *təbiət* [təbiyət], *radio* [radiyo], *stadion* [stadiyon], *zəif* [zayıf] və s.
 - *əə* yanaşı saitlərinin işləndiyi sözlərdə *a* səsi uzun tələffüz olunur: *bəraət* [bəra:ət], *itäət* [ita:ət], *qənaət* [qəna:ət] və s.
 - *ae*, *ea*, *eə*, *əə*, *eo*, *üü*, *üə*, *au*, *ua*, *ue*, *uə* yanaşı saitlərinin işləndiyi sözlər yazıldığı kimi və uzannı hadisəsi baş **vermədən** tələffüz olunur: *aerodrom* [aerodrom], *aeroport* [aeroport], *okean* [okean], *realizm* [realizm], *teatr* [teatr], *fəaliyyət* [fəaliyat], *səadət* [səadət], *teorem* [teorem], *müalicə* [müalicə], *müəavin* [müəavin], *müəllim* [müəllim], *müəllif* [müəllif], *aktual* [aktual], *aul* [aul], *dua* [dua], *duel* [duel], *manəə* [manəə], *məcməə* [məcməə], *mətbuat* [mətbuat], *pauza* [pauza], *Rauf* [Rauf], *taun* [taun], *Zaur* [Zaur] və s.D
- Qeyd.** Yanaşı *üü*, *üə* saitlərində ü səsi **qısa** tələffüz olunur.

- Saitlə bitən sözün açıq saitlə başlayan sözlə birleşməsi nticəsində yaranmış mürəkkəb sözlərin tələffüzündə birinci sözün son saiti düşür: *bacıoğlu* [bacoğlu], *bibioğlu* [biboğlu], *əliaçıq* [əlaçix], *Əliağa* [Əlağaj], *xalaoğlu* [xaloğlu] və s.
- Rus və Avropa dillərindən alınmış sözlərdə vurğusuz hecalardakı *o* saiti vurğulu hecadan əvvəl [*a*] səsi ilə tələffüz olunur: *fontan* [fantan], *laboratoriya* [labaratoriya], *Moskva* [Mask'va], *Odessa* [Adessa], *samovar* [samavar] və s. *Oktyabr* və *noyabr* sözləri yazıldığı kimi deyilir.
- Tərkibində *ov*, *öv* hərf birləşmələri olan sözlərdə səs düşümü hadisəsi baş *vermir*, fonetik prinsipə uyğun olaraq sözlər yazıldığı kimi tələffüz edilir: *cövhər* [cövhər], *çovğun* [çovğun], *dovğa* [dovğaj], *dövlət* [dövlət], *mövqə* [mövqe], *mövsüm* [mövsüm], *novlu* [novlu], *novruz* [novruz], *növbə* [növbə], *şövkət* [şövkət], *tövbə* [tövbə] və s.

SAMİTLƏRİN TƏLƏFFÜZÜ

- Müasir Azərbaycan ədəbi dilində kar samitlər cingiltili, cingiltili samitlər isə kar tələffüz oluna bilir.
- Söz ortasında eynicinsli qoşa kar samitin (*kk*, *pp*, *tt*) və ya müxtəlifcinsli iki kar samitin (*st*, *xt*, *sk*, *tk* və s.) ikincisi cingiltili tələffüz olunur: *səkkiz* [səkgiz], *taşəkkür* [taşəkgür], *guppultu* [gupbultu], *hoppanmaq* [hopbammax], *əlbəttə* [əlbətdə], *xəttat* [xətdat], *taxta* [taxda], *tüstü* [tüsdüj], *usta* [usda], *kəskin* [kəsgin], *ötkəm* [ötgəm] və s.
- Söz ortasında *qq* cingiltili samitinin birincisi kar tələffüz olunur: *diqqət* [dik'qət], *müvəqqəti* [müvək'qəti], *saqqal* [sak'qal], *togqa* [tok'qa] və s.
- Söz ortasında eynicinsli digər qoşa cingiltili (*bb*, *cc*, *dd*, *ll*, *mm*, *rr*, *vv*, *zz*) və qoşa kar (*ff*, *hh*, *ss*, *şş*) samitlər yazıldığı kimi tələffüz olunur: *addim* [addim], *amma* [amma], *bənnə* [bənnə], *dəbbə* [dəbbə], *güllə* [güllə], *qəyyum* [qəyyum], *qullə* [qullə], *qüvvə* [qüvvə], *ləzzət* [ləzzət], *meşşən* [meşşən], *məhəccər* [məhəccər], *mürəbbə* [mürəbbə], *rəssam* [rəssam], *səhhət* [səhhət], *səyyar* [səyyar], *şəffaf* [şəffaf], *terror* [terror] və s.
- Söz ortasında *kk* ilə yazılın rus və Avropa mənşəli sözlər bir [*k'*] ilə tələffüz olunur: *akkordeon* [ak'ardeon], *akkreditasiya* [ak'reditasiya], *akkumulyator* [ak'umulyator] və s.
- Ərəb mənşəli sözlərdə *-iyat*, *-iyət*, *-iyyə* şəkilçilərindəki *yy* samitləri [*y*] kimi tələffüz olunur: *cəmiyyət* [cəmiyyət], *davamiyyət* [davamiyyət], *ədəbiyyat* [ədəbiyat], *fərziyyə* [fərziyə], *nəzəriyyə* [nəzəriyə], *riyaziyyat* [riyaziyat] və s.
- Söz ortasında yanaşı gələn müxtəlifcinsli kar samitlərin ikincisi əsasən, cingiltili tələffüz olunur: *axtarış* [axdarış], *ASFALT* [asvalt], *bəxtiyar* [bəxdiyar], *böhtan* [böhdan], *dəftər* [dəfdər], *dəstə* [dəsdə], *kəşfiyyat* [kəşviyat], *məstil* [məsdil], *maxfi* [məxvi], *müştəri* [müsədəri], *püsta* [püsda], *saxta* [saxda], *şəftah* [şəfdah], *taxta* [taxda], *təşkil* [təşgil] və s.

Qeyd. Kar samitlə bitən sözlərə qoşulan fars mənşəli **-kar**, **-keş**, **-paz** şəkilçiləri fars dilindəki leksik mənasını saxladığı üçün (kar “iş”, keş “çəkən”, paz “bişirən”) yazıldığı kimi tələffüz olunur: *sənatkar* [sənatkar], *zəhmətkeş* [zəhmətkeş], *aspaz* [aspaz] və s.

- Söz ortasında *b*, *m* samitlərindən əvvəl gələn *n* hərfi [*m*] kimi tələffüz olunur: *dinməz* [dimməz], *günbəz* [gümbəz], *sönməz* [sömməz], *sünbül* [sümbül], *şənbə* [şəmbə], *zambaq* [zambax] və s.
- Sonu müxtəlifcinsli *ft*, *xt*, *st*, *şt* samitləri ilə bitən sözlərin tələffüzündə aşağıdakı qaydalar gözlənilir:
 - Belə sözlərdən sonra samitlə başlayan şəkilçi və ya söz işləndikdə, *t* hərfi tələffüz olunmur: *behiştən* [behişdən], *behişt müjdəsi* [behiş müjdəsi], *xoşbəxtən* [xoşbəxsən], *xoşbəxt tale* [xoşbəx tale], *neftdən* [nefdən], *neft quyusu* [nef quyusu], *turist bazası* [turis bazası], *turistlər* [turisdər]...
 - Belə sözlərdən sonra saitlə başlayan şəkilçi və ya söz işləndikdə, *t* hərfi [*dj*] kimi tələffüz olunur: *behiştin* [behişdin], *behiş arzusu* [behiş arzusu], *xoşbəxtin* [xoşbəxdin], *xoşbəxt adam* [xoşbəxd adam], *neftin* [nefdin], *neft axımı* [nefd axımı], *turistin* [turisdin], *turist avtobusu* [turisd astobusu] və s.
- Çoxhecalı, habelə bəzi təkhecalı sözlərin sonunda işlənən cingiltili *b*, *c*, *d*, *g* samitləri aşağıdakı kimi tələffüz olunur:

- Bu samitlərlə bitən sözlər ayrılıqda işlənir: *dinc [dinc]*, *gənc [gənc]*, *ismaric [ismaric]*, *qanad [qanad]*
- Belə sözlərdən sonra samitlə başlayan şəkilçi və ya söz işləndikdə də son samit kar tələffüz olur: *ağadan [ağadan]*, *ağac budoğı [ağac budoğı]*, *corablar [coraplar]*, *corab toxuyur [corap toxuyur]*, *qanadsız [qanatsız]*, *qanad çalmaq [ganat çalmax]*, *tüfəngli [tüfənkli]*, *tüfəng qundası [tüfənk qundası]* və s.
- Belə sözlərdən sonra saitlə başlayan şəkilçi və ya söz işləndikdə, son samit yazılılığı kimi cingilişdirilir: *ilması [ilmas]*, *qanadın [qanadın]*, *qanad açmaq [qanad açmax]*, *tüfəngin [tüfəngin]*, *tüfəng almaq [tüfəng almax]* və s.

Qeyd. Sait+samit, samit+sait+samit modeli olan təkhecalı sözlərdə sondakı **b, c, d, g** samitləri cingilişdirilir: *ac [ac]*, *ad [ad]*, *dad [dad]*, *qab [qab]*, *od [od]*, *sac [sac]*, *ud [ud]*, *yad [yad]* və s.

ŞƏKİLÇİLƏRİN TƏLƏFFÜZÜ

- Üçüncü şəxsin təkini bildirən *-dir⁴* xəbərlik şəkilçisi və ya şəxs sonluğunu *-di⁴* kimi tələffüz olunur: *ağillıdır [ağılıtdı]*, *doludur [doludu]*, *gözaldır [gözəldi]*, *gözəməlidir [gözəməlidı]*, *istəyəsidir [istəyəsidi]*, *səfərdədir [səfərdədi]*, *üstünlükür [üsdünnüx'dü]*, *yaxınlıqdadır [yaxınnıxdadı]*, *yaxşıdır [yaxşıdı]* və s.
- İkinci şəxsin cəminə bildirən *-sun⁴* xəbərlik şəkilçisi *-siz⁴* kimi tələffüz olunur: *bacınız [bacısz]*, *böyüksünüz [böyük'süz]*, *galırsınız [galırsız]*, *gözəlsiniz [gözəlsiz]*, *qohumsunuz [qohumsuz]*, *qorxunuz [qorxursuz]*, *ölçürsünüz [ölçürsüz]* və s.
- Zərf düzəldən *-la²* şəkilçisi, həmçinin *ilə* bağlayıcısı və qoşmasının şəkilçiləşmiş *-la²* forması *-nan²* şəklində vurgusuz tələffüz olunur: *atamla anam [atamnan anam]*, *bacımla [bacınnan]*, *cəsarətlə [cəsa:rətnan]*, *qələmlə [qələnnan]*, *namusla [namusnan]*, *sürətlə [sürətnan]*, *telefonla [telefonnan]* və s.

Qeyd. *İlə* bağlayıcısı və qoşması saitlə bitən sözlərə qoşulduğda, **[-yan]**, **[-yənən]** kimi tələffüz olunur: *ilə [atasıynan]*, *dostu ilə [dosduynan]*, *gözü ilə [gözüynən]*, *nənəsi ilə babası [nənəsiynən babası]* və s.

- dan²* çıxışlıq hal şəkilçisi *m, n* hərfi ilə bitən sözlərə qoşulduğda, **[-nan²]** kimi tələffüz olunur: *adamdan [adamnan]*, *bədəndən [bədənnən]*, *gözüməndən [gözümənnən]*, *meydandan [meydannan]* və s.
- A, ə* saitləri ilə bitən çoxhecalı sözlərə y bitişdirici samiti ilə başlayan qrammatik şəkilçilər (*-ya²*, *-yr⁴*, *-yar²*, *-yan²*, *-yacaq²*, *-yasi²*, *-yaraq²*, *-yarkən²*, *-yb⁴*, *-yinca⁴* və s.) qoşulduğda, bu saitlər özündən avval hecaya uyğun qapalı saitlə (*ii, ii, iu, üü*) tələffüz olunur: *almayacaq [almiyacax]*, *anaya [anya]*, *bağlayır [bağlıyr]*, *baylayar [başdiyar]*, *dəvəyə [dəviyə]*, *gözlayəsidir [gözdiyyəsidi]*, *kölgəyə [kölgəjə]*, *oxşayan [oxşuyan]*, *oynamca [oynuyunca]*, *söyləyən [söylüyən]* və s.
- L* samiti ilə başlayan bəzi şəkilçilər *d, n, r, s, ʂ, t, z* samitləri ilə bitən sözlərə qoşulduğda, şəkilçinin ilk samiti assimilyasiyaya (bir səsin digər səsə uyğunlaşması) uğrayaraq fərqli tələffüz olunur:
- li⁴* şəkilçisi *-di⁴l*, *-ri⁴l*, *-ni⁴l* kimi tələffüz olunur: *atlı [atlı]*, *canlı [canlı]*, *dəyərli [dəyərri]*, *duzlu [duzdu]*, *qanadlı [qanadlı]*, *qanlı [qanlı]*, *qarlı [qarlı]*, *söyüdlü [söyütdü]*, *sözlü [sözdü]* və s.
- lıq⁴* şəkilçisi *-dix⁴*, *-rix⁴*, *-mix⁴* kimi tələffüz olunur: *birlilik [birrix']*, *daşlıq [daşdix]*, *memarlıq [me:marrıx]*, *pərtlik [pərtdix]*, *sərtlik [sərtdix']*, *uzunluq [uzumnuq]*, *yazlıq [yazdix]* və s.
- la²* şəkilçisi *-da²*, *-ra²*, *-na²* kimi tələffüz olunur: *banlamaq [bannamax]*, *dərmanlamaq [dərmənnamax]*, *düyünləmək [düyünməməx']*, *hazırlamaq [hazırramax]*, *təmizləmək [təmizdəməx']* və s.
- lan²* şəkilçisi *-dan²*, *-nan²*, *-ran²* kimi tələffüz olunur: *alqışlanmaq [alqışdammax]*, *canlanmaq [canınnamax]*, *cəsarətlənmək [cəsa:rətdəmməx']*, *tumarlanmaq [tumarramax]*, *zəhərlənmək [zəhərəmməx']* və s.
- la²* şəkilçisi *-da²s*, *-ra²s*, *-na²s* kimi tələffüz olunur: *cavanlaşmaq [cavannaşmax]*, *dərdlaşmak [dərtdaşmax']*, *fikirləşmək [fikirrəşməx']*, *qatarlaşmaq [qatarrəşmax]* və s.
- lar²* şəkilçisi *-dar²*, *-rar²*, *-nar²* kimi tələffüz olunur: *alatlar [a:lətdər]*, *atlar [atdar]*, *buludlar [bulutdar]*, *dənizlər [dənizdər]*, *əsgərlər [əsgərrər]*, *qızlar [qızdar]*, *mislər [misdər]*, *narlar [narrar]*, *oğlanlar [oğlannar]*, *sərhədlər [sərhəidər]*, *səslər [səsdər]* və s.

- *-laq* şəkilçisi bəzən [dax] kimi tələffüz olunur: *duzlaq* [duzdax], *qişlaq* [qişdax], *otlaq* [otdax] və s.
- Feildən isim və ya sıfət düzəldən *-ki*, *-kü*; *-kin*, *-kün*; *-kən* şəkilçiləri kar samitlə bitən sözlərə qoşulduğda, şəkilçidəki *k* samiti [g] kimi tələffüz olunur: *döyüşkən* [döyüşgən], *itkin* [itgin], *kəskin* [kəsgin], *küskün* [küsgün], *səpki* [sapgi], *sürüşkən* [sürüşgən], *sürtkəl* [sürtgү] və s.
- *Q* samiti ilə bitən şəkilçilər (-*iq*, -*uq*; -*aq*, -*q*; -*luq*, -*luq*; -*laq*; -*caq*; -*cıq*; -*araq*; -*acaq*; -*anaq* və s.) söz sonunda və ya samitlə başlayan digər şəkilcidən əvvəl işləndikdə, /x/ kimi tələffüz olunur: *bolluq* [bollux], *bozaraq* [bozarax], *daraq* [darax], *dayanacaq* [dayanacax], *oyuncaq* [oyuncax], *saçaq* [saçax], *tozanaq* [tozanax], *yaylaq* [yaylax] və s.
- *K* samiti ilə bitən şəkilçilər (-*ik*, -*ük*; -*ək*, -*k*; -*lik*, -*lük*; -*lak*; -*cək*; -*cık*, -*cük*; -*ərək*; -*əcək*; -*ənək* və s.) söz sonunda və samitlə başlayan digər şəkilcidən əvvəl işləndikdə, /x/ kimi tələffüz olunur: *bəzək* [bəzax'], *biçənak* [biçənax'], *döşək* [döşəx'], *evcik* [evcix'], *əlcək* [əlcəx'], *əzik* [əzix'], *gələcək* [gələcəx'], *gəlinçik* [gəlinçix'], *islək* [iṣdəx'], *sənərək* [sənərəx'], *sönük* [sönüx'], *şənlik* [şənnix'], *üzlük* [üzdiix'], *yelləncək* [yelləncəx'] və s.
- *M* və *n* samitləri ilə bitən sözlərdən sonra işlənən *-dan*² çıxışlıq hal şəkilçisi /-nan²/ şəklində tələffüz olunur: *qardaşımdan* [qardaşımnan], *məndən* [mənnən], *oğlandan* [oğlanman], *ondan* [onnən], *sözümdən* [sözümnan], *üzümdən* [üzümnan], *vətəndən* [vətənnən] və s.
- *C* samiti ilə bitən *-mc*⁴; *-qac*²; *-ğac*²; -*c* və s. şəkilçilər söz sonunda və samitlə başlayan digər şəkilcidən əvvəl işləndikdə, /ç/ kimi tələffüz olunur: *gülünc* [gülünç], *inanc* [inanç], *qazanc* [qazanç], *sayğac* [sayğac], *sevinc* [sevinç], *süzgəc* [süzgəç], *tıxac* [tıxaç], *tutqac* [tutqaç] və s.
- Qoşa kar samitlə bitən təkhecalı sözlərdən (*həkk*, *şəkk*, *xətt* və s.) sonra saitlə başlayan şəkilçi və ya söz işləndikdə, qoşa kar samitin ikincisi cingiltili tələffüz olunur: *şəkkin* [şəkgin], *şəkk etmək* [şəkg etməx'], *həkk olunmaq* [həkg olummax], *xəttin* [xətdin], *xəttat* [xətdat], *xətt üstündə* [xətd üsdündə] və s.
- Müxtəlifcinsli samitlərlə bitən *elm*, *fəhm*, *həcm*, *hökm*, *rəhm*, *rasm*, *sehr*, *səhm*, *sədr*, *üzr*, *üzv*, *zəhm*, *zəlm* kimi ərəb mənşəli təkhecalı sözlərə samitlə başlayan şəkilçi qoşulduğda, tələffüz zamanı söz kökündəki samitlər arasına qapalı sait əlavə edilir: *elmi* [elimli], *hökmdar* [hökümdar], *hökəmsüz* [hökümsüz], *rəhimi* [rəhimli], *sehrli* [sehirri], *sədrlik* [sədirrix'], *səhmdar* [səhimdar], *üzrsüz* [üzürsüz], *üzvlük* [üzüvlük'], *zəhmi* [zəhimli] və s.
- *Idi*, *imiş* hissəcikləri saitlə bitən sözlərə qoşulduğda, /-ydi/, /-ydiʃ/, /-ymış/, /-ymış/ şəklində tələffüz olunur: *dərməli idi* [dərməliydi], *dərməli imiş* [dərməliymış], *qazası idi* [qazasiydi], *qazası imiş* [qazasiymış] və s.
- *-stan* (-*istan*, *-istan*, *-ustan*, *-üstan*) şəkilçilərindeki *t* kar samiti /d/ kimi tələffüz olunur: *Ərəbistan* [Ərəbisdan], *gülüstan* [gülüsdan], *Qazaxistan* [Qazaxisdan], *Mongolustan* [Mongolusdan], *Türküstən* [Türküsən] və s.
- *-dqda*, *-dikdə*, *-duqda*, *-dükdə*; *-dqca*, *-dikca*, *-duqca*, *dükca*; *-araq*, *-ərək* şəkilçilərindeki *q* hərfi /x/ kimi, *k* hərfi isə /x/ kimi tələffüz olunur: *dincəldikcə* [dincəldix'cə], *gəldikdə* [gəldix'də], *qalaraq* [galarax], *gördükcə* [gördiix'cə], *oxuduqca* [oxuduxca], *öyrənərək* [öyrənərəx'] və s.

İXTİSARLARIN VƏ QISALTMALARIN TƏLƏFFÜZÜ

- İxtisarlar onları təşkil edən hərfərin sayından, sait və samit hərfərin yerleşməsindən, yalnız samit və ya sait hərfər əsasında formallaşmasından asılı olaraq aşağıdakı kimi tələffüz olunur:
- İxtisarlar yalnız sait və ya samit hərfərdən ibarət olduqda, onlar hərfərin əlifbadakı adlarına uyğun tələffüz olunur: *Elmlər Akademiyası* – EA [E-A], *Dövlət Təhlükəsizliyi Xidməti* – DTX [De-Te-Xe], *Bakı Şəhər Tacili Taxirəsalınmaz Tibbi Yardım Stansiyası* – BŞTTTYS [Be-Şe-Te-Te-Ye-Se] və s.
- Sait və samit hərfərdən ibarət olan ixtisarlar sait hərfərin yerleşməsindən asılı olaraq aşağıdakı kimi tələffüz olunur:
 - İxtisardakı birinci hərf sait, ondan sonra gələn bütün hərfər samit olduqda, hərfər əlifbadakı adlarına uyğun tələffüz olunur: *Avropa Şurası* – AŞ [A-Şe], *Amerika Birləşmiş Ştatları* – ABŞ [A-Be-Şe], *Ümumdünya Demokratik Gənclər Federasiyası* – ÜDDGF [Ü-De-De-Ge-Fe] və s.

- Sait hərf ixtisarın ortasında və ya sonunda olduqda, ondan əvvəl və ya əvvəl gələn samit hərflər qaydasına uyğun tələffüz olunur: *Yeni Azərbaycan Partiyası – YAP*, *Bütöv Azərbaycan Birliyi – BAB*, *Dünya Azərbaycanlıları Kongresi – DAK*, *Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi Texniki İstehsalat Birliyi – XDGTİB [Xe-De-Ge-TİB]*, *Könüllü Hərbi Vətənpərvərlik Texniki İdman Cəmiyyəti – KHVTIC [K-He-Ve-TİC]*...
- Tərkibində iki və daha artıq sait hərf olan ixtisarlar əsasən, heca tələffüzü ilə deyilir: *NATO [NA-TO]*, *ATƏT [A-TƏT]*, *AMEA [A-ME-A]*, *Kama avtomobil zavodu – KAMAZ [KA-MAZ]* və s.
- Tərkibində *L*, *M*, *N*, *R* hərfləri olan ixtisarlar, həmin hərflərdən əvvəl gələn digər samit hərfin adındakı sait səs nisbətən uzun tələffüz olunur: *Birləşmiş Millətlər Təşkilatı – BMT [Be:M-Te]*, *A [A-Fe:R]*, *Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi – ƏDSMN [Ə-Ə-Se:M-eN]*, *Bakı Şəhər Memarlıq və Şəhərsalma Baş İdarəsi – BŞMŞBİ [Be-Şe:M-Şe-Bİ]* və s.
- Bəzi qısaltmalar yazılılığı kimi tələffüz olunur: *Azərnəşr [Azernəşr]*, *Azneft [Azneft]* və s.

VURĞUNUN TƏLƏFFÜZÜ

- Azərbaycan dilində vurğu, əsasən, sözün son hecasına düşür. Bu, keçici sabit vurğudur: *kitáb – kitablar*, *kitablarım – kitablımdán*, *göza'l – gözəlla's – gözəlləşdi'r – gözəlləşdiri'l – gözəlləşdiriləcə'k* və s.
- Rus və Avropa mənşəli sözlərdə vurğu əsasən, mənbə dilə uyğun olaraq işlədirilir: *angi'na*, *apelyásiya*, *arxitektor*, *faktor*, *fantaziya*, *kuri'kulum*, *qaleréya*, *qálstuk*, *li'der*, *lobbi*, *lokál* və s.

Qeyd. Azərbaycan dilində dəyişikliyə məruz qalan rus və Avropa mənşəli sözlərdə vurğu sonda işlənir: *aptéka – apték*, *qazéta – qazét*, *prográmma – prográm* və s.

- **Tələffüz zamanı vurğusu dəyişməklə mənasi dəyişən sözlər nəzərə alınır:**

- *akadémik* (isim) – *akademi'k* (sifət),
- *eléktrik* (isim, kim?) – *elektri'k* (isim, nə?),
- *xú'lasa* (modal söz) – *xülasə'* (isim),
- *nə'hayət* (modal söz) – *nəhayə't* (isim),
- *qaça'raq* (feili bağlama) – *qaçarág* (zərf),
- **Bəzi son şəkilçilər vurğusuz tələffüz olunur:**

- *antibiotik* (isim) – *antibioti'k* (sifət),
- *klässik* (isim) – *klassi'k* (sifət),
- *mü'tləq* (zərf) – *mütlə'q* (sifət),
- *ritórik* (isim) – *ritori'k* (sifət),
- *çapáraq* (feili bağlama) – *çaparág* (zərf).

- *İsim düzəldən -gil, -ov (-ova), -yev (-yeva)* şəkilçiləri vurğusuz tələffüz olunur: *qardaşimgil, emi'mgil*; *Ağáyev, Sultánov* və s.
- *Zərf düzəldən -la² [-nan²], -ca², -casina², -ən* şəkilçiləri vurğusuz tələffüz olunur: *qəhrəmanlıqla, casarə'tla, ingili'scə, tü'rkcə, xai'ncəsinə, qəhrəmáncasına, insáfan, qə'slatən, dákilən* və s.
- **Xəbərlik (şəxs) şəkilçiləri vurğusuz tələffüz olunur:**

- 1-ci şəxs *-am² (-yam²)*, *-ıq⁴ (-yiq⁴)*: *azádam*, *azádiq*, *oxumaliyam*, *oxumaliyiq* və s.
- 2-ci şəxs *-san², -simz⁴, -in⁴*: *azádsan*, *azádsınız*, *oxumalısanız*, *oxuyun* və s.
- 3-cü şəxs *-dr⁴, -drlar⁴, -lar²*: *azáddır*, *azáddırlar*, *oxumalıdır*, *oxumalıdlırlar*, *oxuyúrlar* və s.

Qeyd. Feilin şərt şəkli, **xəbər** şəklinin şübhidi keçmiş zamanı şəxsə görə təsriflənərkən şəxs sonluqları

vurğulu tələffüz olunur (*oxusaniż*, *oxusaldr*, *oxudunuz*, *oxudulár* və s.), əmr şəkli şəxsə görə dəyişərkən 1-ci və 3-cü şəxslərdə şəxs sonluğu vurğulu tələffüz olunur (*oxuyim*, *oxusún*, *oxuyág*, *oxusumlár* və s.).

• Feil şəkillərinin hekayəti *idi (-di⁴)*, rəvayəti *imiş (-miş⁴)*, şərti *isə (-sa²)* şəkilçi kimi sözə bitişik yazıldıqda vurğu **qəbul etmir**; *oxuyacágdı*, *oxuyacágmiş*, *oxuyacaqsə* və s.

Qeyd. Müasir Azərbaycan dilində *-arkən², -mışkən⁴* feili bağlama şəkilçisinin formallaşmasında iştirak edən *-kan* (-ikən) hissəciyi vurğusuz tələffüz olunur: *oxuyárkən*, *oxumişkən*, *deya'rkən*, *demi'skən* və s.

• *-ma², -mə², -m* inkar şəkilçisi vurğusuz tələffüz olunur: *oxúmadı*, *bi'lma'dı*; *oxúmayacaq*, *bi'lma'yacak*, *oxúmur*, *bi'lmir* və s.

Qeyd. Xəbər şəklinin indiki zamanından fərqli olaraq, qeyri-qəti gələcək zamanda inkar şəkilçisi (-m) işlənmiş heca vurğulu tələffüz olunur: *oxumáram*, *bilmə'rəm*; *oxumásan*, *bilmə'zsən* və s.

• *ila* bağlayıcısının və qoşmasının şəkilçiləşmiş *-la² [-nan²]* forması, *-mə⁴* sual ədati vurğusuz tələffüz olunur: *torpağımla*, *ölkə'mla*, *atámla anám*; *oxudúnmu*, *bildi'nmi*; *oxuyúrmu*, *bili'rmi* və s.

- Sözdən xitab kimi istifadə olunduqda vurğu əvvəlki hecalara keçə bilər: *Azərbaycán – Azərbaycan*, *Vətən – Vətən* və s.

LEKSİKOLOĞİYA

Söz dilin əsas vahididir. Dildəki sözlərin hamısı birlikdə dilin leksikasını (lügət tərkibini) təşkil edir. Leksikanı öyrənən dilçilik bölməsi **leksikologiya** adlanır. Leksikologiyada sözlərin mahiyyəti, onların məzmunca əmələ gətirdiyi qruplar, sözlərin mənşəyi və işlənmə dairəsi öyrənilir. *Lexikos* (söz) və *logos* (təlim) deməkdir.

SÖZÜN LEKSİK MƏNASI

Sözün məzmunu onun leksik mənasını təşkil edir. Sözün leksik mənası əşyani, əlamət və keyfiyyəti, miqdarı, hərəkəti, istiqaməti və s. təsəvvürdə canlandırır, onlar barədə anlayış yaranmasına imkan verir. Sözün birbaşa ifadə etdiyi məna onun **leksik (lügəvi)** mənasıdır. Sözlərin leksik mənası *izahlı* lügətlərdə verilir. Əsas nitq hissələrinə aid olan sözlərin hamısının leksik mənası var. Köməkçi nitq hissələrinin, şəkilçilərin, hissəciklərin isə leksik mənası **yoxdur**.

Sözün leksik mənasını izah etmək yolları:

- Sözün məzmununu, əlamət və xüsusiyyətlərini izah etməklə: *ilğım* - susuz çöllərdə buxarın yera yayılıb su kimi görünməsi hadisəsi, sərab; *zəmi* - əkin yeri, tarla.
- Verilən sözə əks mənali söz seçməklə: *dost* - düşmən, *ağ* - qara.
- Verilən sözə yaxın mənali söz seçməklə: *müxtəsər* - qısa, *yiğcam*.
- Sözün hissələrinin (düzəltmə və mürəkkəb) mənəsini açmaqla: *dənizçi*; *dəniz-okeanın bir hissəsi*, *dərya*; *-çi* - sənət, peşə mənası bildirən şəkilçi. *ucaboy* - boyu uca, boylu-buxunlu, *qədd-qəmətli*.

SÖZÜN QRAMMATİK MƏNASI

Sözün qrammatik mənası dedikdə nəzərdə tutulur:

- Sözün hansı nitq hissəsinə aid olması
- Nitq hissəsi kimi hansı xüsusiyyətləri daşıması
Məs: *qırmızı* (necə? sıfət) əşyanın əlamətini bildirir, *qələm* (nə? isim) əşyanın adını bildirir və s.
- Sözün hansı sintaktik vəzifa daşıması
Məs: *dostluq* – mübtəda, tamamlıq, xəbər, vəzifəsində işlənə **bilər**.
- Qrammatik məna leksik mənadan fərqli olaraq, təkcə bir sözlə bağlı deyil, bir çox sözlə üçün sahiyyəvidir.
Məs: *kitab*, *qələm*, *dəftər* sözlərinin hər birinin fərqli leksik mənası var. Lakin üçünün də ortaq bir qrammatik mənası var: hər üçü isimdir.

Qeyd 1: Bütün sözlərin leksik mənası yoxdur.

Qeyd 2: Bütün sözlərin leksik mənası yuxarıda izah olunan dörd yolla izah edilə **bilməz**. Çünkü sadə sözlər 4-cü izah üsulu ilə izah edilə **bilmir**. Yalnız düzəltmə, mürəkkəb sözlər həmin üsulla izah olunur.

Qeyd 3: Omonimlər sözün leksik mənasının izah üsulu deyil. Çünkü omonimin məna tayları tamamilə fərqli leksik məna ifadə edir.

SÖZÜN HƏQİQİ VƏ MƏCAZİ MƏNASI

Sözün ilkin və ya əsas mənası onun **həqiqi** (**dominant**) mənasıdır. Sonradan qazanılan törəmə mənası isə **məcazi** mənadır. Məcazilik qazanmaq üçün söz ona aid olan əlamətlərdən birini (və ya bir neçəsini) itirməlidir. Məcazılışmə o zaman baş verir ki, hər hansıa əlamət, hərəkət və s. köçürdülür və ya bənzədir.

Məs: *isti su* birləşməsində birinci tərəf həqiqi mənasını saxlayıb. Çünkü su, həqiqətən də, isti ola bilər. Lakin bu söz *isti münasibət* birləşməsində həqiqi mənada deyil, məcazi mənada işlədir. Çünkü münasibət istiliyi deyəndə arada olan temperatur fərqi nəzərdə tutulmur, aradakı səmimilik nəzərdə tutulur.

yağlı	<i>Yağlı yemək, yağlı et və s. – həqiqi</i>
getmək	<i>Yağlı söz, yağlı söz və s. – məcazi</i>
	<i>Eva getmək, rayona getmək və s. – həqiqi</i>
	<i>Fikra getmək, ağılı getmək və s. – məcazi</i>
	Eyni ifadə yerinə görə həm həqiqi, həm də məcazi mənada düşünülə bilər:
yüngül adam	<i>çəki mənasında – həqiqi</i>
	<i>xasiyyət mənasında – məcazi</i>
yola düşmək	<i>yera düşmək mənasında – həqiqi</i>
	<i>getmək mənasında – məcazi</i>

TƏKMƏNALI VƏ ÇOXMƏNALI SÖZLƏR

Yalnız bir leksik mənası olan sözlərə **təkmənalı sözlər** deyilir: *səkkiz, dənişçi, gəmi* və s.

Əsas məna ilə bağlı olub bir neçə əlavə, törəmə mənada işlənən sözlərə **çoxmənalı sözlər** deyilir. Sözün çoxmənalılığı onun məcazi məna bildirməsinə əsasən müəyyən edilir.

Məs: *göz - insanın gözü, bulağın gözü; boğaz - insanın boğazı, çəkmənin boğazı* və s.

→ Çoxmənalı sözlərdə sözün mənalarından biri həqiqi, o biriləri isə məcazi mənada işlənir:
insanın ayağı – həqiqi kəndin ayağı – məcazi stulun ayağı – məcazi

→ Əsas məna ilə bağlılıq zəruridir. Söz nə qədər yeni məna qazansa da, ilkin mənadan tam uzaqlaşır. Bu bağlılıq olmadıqda həmin sözlər omonimlik xüsusiyyətini daşıyır:
üz - insanın üzü, südüñ üzü - çoxmənalı; üz - 1. insanın üzü; 2. suda üzmək - omonim

→ Çoxmənalılıq daha çox isim, sıfat, feillərdə olur: *diş-usağın dişi, darağın dişi* (isim) *şirin-şirin* meyva, *şirin söhbət* (sifat) *getmək-şəhərə getmək, fikrə getmək* (feil) və s.

→ Çoxmənalılığı təşkil edən sözlər eyni nitq hissəsinə aid olur: *lövhə - (nə? isim) – yazı lövhəsi, tabiat lövhəsi; çəkmək - (nə etmək? feil) – asfalt çəkmək, dərd çəkmək* və s.

→ Çoxmənalı sözlərdə, əsasən, forma (xarici görünüş və s.) əlaməti qorunur: *insanın başı – dağın başı* - hər iki nümunədə baş sözü ən yuxarı hissəni bildirir. Forma baxımından uyğunluq qaldı.

Çoxmənalı sözlərə aid nümunələr:

Qol, dil, diş, boğaz, ayaq, ətək, baş, kök, ayaq, üz, göz, kitab, məktəb, maşın, yol, düz, kağız, şirin, acı, yuxarı, alçaq, boz, açmaq, tutmaq, kəsmək, saymaq, yaymaq, getmək, düşmək, çıxmaq, bişmək, salmaq, yumaq, udmaq, almaq, baxmaq, dəmir, polad, qızıl, ağız, dolu, yüksək, daşmaq, yüngül, ağır və s.

- Qeyd 1:** Frazeoloji birləşmələr məcazi mənada olur, amma bütün məcazi mənali sözlər frazeoloji birləşmə deyil: *Bulud ağlayır* ifadəsində *ağlamaq* feili məcazi mənada işlənib, frazeoloji birləşmə işlənməyib.
- Qeyd 2:** Bütün sözlər çoxmənalı ola **bilməz**. Əsas nitq hissəsinə aid olan bütün sözlərin həqiqi mənası var.
- Qeyd 3:** *insanın gözü – quzunun gözü* tipli müqayisələrdə *göz* sözü məcazi mənada **islənməyib**. Çünkü hər iki anlayışda *göz* sözü eyni funksiyani yerinə yetirir, ilkin mənası qorunur.

OMONİMLƏR

Mənaca bir-birindən tamamilə fərqlənən, *deyilişti, yazılışti, vurğusu, başlangıç* forması *eyni* olan sözlərə **omonimlər** deyilir.

Məs: *don* – 1. Qadınların geyindiyi paltar (isim); 2. Donmaq (feil)

Omonimlərin əsas xüsusiyyətləri:

- Bir-biri ilə mənaca əlaqəsi olmayan sözlərdən ibarətdir: *şam* – 1. axşam; 2. ağaç
- Omonimliyi təşkil edən sözlər həm eyni bir nitq hissəsinə, həm də ayrı-ayrı nitq hissələrinə aid ola bilər: *mürəkkəb* (isim) - *mürəkkəb* (sifat), *alışmaq* – 1. öyrəşmək (feil) 2. yanmaq (feil)

- Omonimin tərəflərini təşkil edən sözlər quruluşca düzəltmə də ola bilər: *yara - əlimdə yara (düzəltmə var; xalqın işinə yara (sadə)*
- Omonimlər iki qrupa bölünür: *Leksik və Qrammatik omonimlər*
- Leksik omonimlər müxtəlif leksik mənaları ifadə edir və yalnız əsas nitq hissələrinə aid olur.
- Qrammatik omonim hesab olunur:
- Məna tayalarından biri əsas, digəri isə köməkçi nitq hissəsi olan sözlər: *kimi - əvəzlik və qoşma*.
- Söz və şəkilçi: *daş - əşya kimi (isim), şəkilçi kimi (vətən+daş)*
- Köməkçi nitq hissələri öz aralarında: *ancaq - bağlayıcı və ədat*
- Şəkilçilərin bir-biri ilə olan omonimliyi: *-da² - yerlik halin şəkilçisi və zərf düzəldən leksik şəkilçi*.

Omonim hesab olunmur:

- Səslənməsinə görə bir-birinə oxşar olan bəzi sözlər. Tərkibindəki bir hərfə görə fərqlənən bəzi sözlər *paronim* adlanır: *qəlb-qəlp, xeyr- xeyir, mətn - mətin, əmr- əmir, əsr- əsir, əsl-əsil, nikah-nigah, səpki - səpgi, məhsul - məsul, süfrə - sürfə, sənəd - sənət, atlaz - atlas və s.*
- Yazılışı eyni olan, vurğusuna görə fərqlənən sözlər omonim yox, *omoqraf* adlanır: *a'lma- alma', a'kin- əki'n, sə'pin- səpi'n və s.*
- Biri xüsusi isim olan sözlər omonimlik yaratır: *alim- Alim, mehriban- Mehriban və s.*
- Tələffüzü və yazılışı eyni, lakin başlangıç forması fərqli olan sözlər omonim yox, *omoform* adlanır: *Evdə **birə**, var id - Orxan on beşi **birə** vurdu. "Birə" sözü I cümlədə həşərat (birə), II cümlədə saydır (bir+ə). I sözə başlangıç forma **birə** sözü, II sözə isə **bir** sözüdür.*
- Yazılışı eyni, tələffüzü fərqli olan: *nərə, ayan, bəzən, dava*

Çoxmənali sözlər və omonimlər

Omonimlər bəzi cəhətlərinə görə, yəni yazılış və deyilişcə eyni olmaları, müxtəlif mənalarda işlənmələrinə görə çoxmənali sözlərə bənzəyir. Lakin çoxmənali sözlərdən fərqli olaraq, omonimlər həqiqi mənada olur. Omonimin məna tayları arasında bağlılıq olmur. Çoxmənali sözlərdə isə bağlılıq məcburidir. Çoxmənali sözlərin məna tayları arasında bağlılıq uzaqlaşır, omonimlərdə isə uzaqlaşır.

Məs: *bel* sözü *insanın beli*, *yer qazan alət* mənalardında tamamilə bir-birindən uzaqdır. Lakin *insanın beli*, *dağın beli* müqayisəsində *dağın beli* ifadəsində məcəziləşmə var. Burada *bel* sözü ilkin mənası ilə məna yaxınlığını qoruyub saxlayıb.

Omonimin məna taylarının hər biri bir leksik vahiddir - sözdür. Çoxmənali sözlər bütün mənaları ilə birlikdə eyni söz sayılır. İzahlı lüğətdə omonimlər ayrı sözlər kimi, çoxmənali sözlər isə eyni söz kimi təqdim olunur.

Bir qisim sözlər var ki, həm omonim, həm də çoxmənali söz kimi işlənir.

üz, qaz, burun, boğaz, dil, qol, bel, kök, dolu, tut, yar, yol, yay, düz, inci, quru, say, az, at, al, saç və s.

Qeyd 1: Omonimlərin müəyyən edilməsində başlangıç forma önemlidir. Omonimlər sözün kökünə əsasən müəyyən edilmir.

Qeyd 2: Leksik şəkilçilər omonimlik əmələ götürə bilər, qrammatik şəkilçi isə götürə bilməz. Omonimin tərəfləri quruluşca müxtəlif ola bilər.

Məs: *yara* sözünün əsasən 2-ci qaydanı izah edək: 1. Əldə *yara* var; 2. Onun işinə *yara*; 3. Sözümüz *yara* de.

- 1-ci cümlədəki *yara* sözü quruluşca düzəltmədir: *yar(maq) feilinə -a² şəkilçisi qoşulub və feildən isim əmələ gəlib*. Leksik şəkilçi başlangıç formaya daxildir deyə sözün başlangıç forması *yara* ismidir.
- 2-ci cümlədəki *yara* sözü quruluşca sadədir: *yara(maq) - faydalı olmaq* mənasını ifadə edən feildir.
- 3-cü cümlədəki *yara* sözü ismin yönük halında işlənib, quruluşca sadədir, tərkibində qrammatik şəkilçi var: *yar (sevgili) + a (sevgiliyə)*. Bilirk ki, qrammatik şəkilçilər başlangıç formaya daxil deyil.

Demək ki, bu *yara* sözündə işlənmiş *-a² şəkilçisi* başlangıç formaya daxil **olmayacaq**, sözün başlangıç forması *yar* ismidir.

- Har üç sözü də izah etdikdən sonra nəticə olaraq deyə bilirik ki, 1-ci və 2-ci sözlərin başlangıç forması fərqlidir deyə bu sözlərlə omonim vəziyyətindən yoxdur. Yəni *yar* və *yara* sözləri bir-birinə qarşı omonim deyil.
- Qeyd 3:** Eyni söz həm omonim, həm omoqraf ola bilər. Bu o zaman mümkündür ki, sözün iki mənasında vurgu cini hecaya, bir mənasında isə fərqli hecaya düşür: *qoyun*, *alın*, *düyüñ* və s.
- Qeyd 4:** Eyni söz həm omonim, həm omoform ola bilər. Bu o zaman mümkündür ki, sözün iki mənasında başlangıç forma cini olsun, bir mənasında isə fərqləşsin: *qazan*, *əsər* və s.
- Qeyd 5:** Elə omonimlər var ki, onların leksik mənaları bir-birinə antonimdir: *keçinmək* – 1. ölmək; 2. yaşamaq; *yaman* – 1. yaxşı; 2. pis

SİNONİMLƏR

Yazılışı və deyilişi müxtəlif olan, lakin eyni və ya yaxın mənaları bildirən sözlərə *sinonimlər* deyilir: *böyük-iri-yekə*, *odlamaq-alışdırmaq-yandırmaq*. Sinonimlər fikri daha dəqiq ifadə etməkdə mühüm rol oynayır, yersiz təkrarın qarşısını alır.

Sinonimlər *mütəqə* və *nisbi* olmaqla 2 yera bölünür. Mütləq sinonimlər istənilən məqamda bir-biri əvəz edə bilir: *oturmaq*, *əyləşmək*, *adam-insan*, *eynək*, *çəşmək*, *gözlük* - bu sözlərə **dubletlər** də deyilir. *Nisbi* sinonimlər istənilən məqamda bir-birini əvəz edə bilmir: *ürək-qəlb-könlük*. *Ürəyim ağrıyr* demək olar, *könlüm ağrıyr* demək olmaz.

Sinonimlər də *leksik* və *grammatik* olmaqla iki qrupa bölünür: *Leksik sinonimlər* eyni və ya yaxın leksik mənaları ifadə edir və yalnız *əsas* nitq hissələrinə aid olur. *Grammatik sinonimlər* isə şəkilçi və ya köməkçi nitq hissələrinin sinonimliyidir: *kimi-qədər-tək* (*qoşma*); *ba-* və *-lı⁴* (*şəkilçi*) və s.

Sinonimləri təşkil edən sözlər eyni nitq hissəsinə aid olur: *şəkər* (isim), *şirin* (sifət), *məşhur* (sifət), *tanınmış* (feili sifət), *çiy* (sifət)-*bışməmiş* (feili sifət), *kal* (sifət)-*yetişməmiş* (feili sifət) sözləri sinonim deyil.

Eyniköklü sözlər, yəni eyni kökə, lakin müxtəlif morfoloji tərkibə malik olan sözlər yaxın məna ifadə etmədə, sinonim ola **bilməz**: *bi+savad-savad+sız*, *ba+məzə-məzə+lı* və s.

Qeyd 1: *bisavad*, *savadsız* tipli sözlər eyniköklü olduğu üçün sinonim hesab **edilmir**. “Tərkibində leksik şəkilçi var deyə sinonim hesab **edilmir**” fikri **yanlışdır**.

Qeyd 2: Sinonimin tərəfləri quruluşa fərqli ola bilər: *eynək* (*sadə*)-*gözlük* (*düz*.), *yaşlı* (*düz*.)-*goca* (*sadə*)

ANTONİMLƏR

Yazılışı, deyilişi müxtəlif, mənaca bir-birinin əksi olan sözlərə *antonimlər* deyilir: *ağ-qara*, *sağ-sol* və *Antonimin tərəfləri* köklərinə görə fərqli olmalıdır. Antonimlər yalnız eyni qrammatik mənaya (yəni eyni nitq hissəsinə) malik olur. Antonimlərdən bədii ədəbiyyatda təzad yaratmaq üçün istifadə olunur.

Antonimlər də *leksik* və *grammatik* olmaqla iki qrupa bölünür: *Leksik antonimlər* əks leksik mənaları ifadə edir və yalnız *əsas* nitq hissələrinə aid olur. *Grammatik antonimlər* isə şəkilçi və ya köməkçi nitq hissələrinin antonimliyidir: *-lı⁴* və *-sız⁴* (*şəkilçi*) və s.

Antonimlik bütün nitq hissələrində müşahidə oluna bilir.

Antonimləri təşkil edən sözlər eyni nitq hissəsinə aid olur: *aci-şirin* (sifət); *oturmaq-qalxmaq* (feil)

Eyni nitq hissəsinə aid olmayan əksmənali sözlər antonim deyil: *məşhur* (sifət)-*tanınmamış* (feili sifət), *çiy* (sifət)-*bışmiş* (feili sifət), *kal* (sifət)-*yetişmiş* (feili sifət), *yatmış* (feili sifət)-*oyaq* (sifət), *qəm* (isim) *şad* (isifət), *dərili* (sifət)-*düzgünlik* (isim) və s.

İnkarda olan feillər antonim deyil: *bax-baxma*, *bil-bilmə* və s.

Eyniköklü sözlər antonim ola **bilməz**: *basəfa-səfasız*; *ağılli-agılsız* və s.

Qeyd 1: *bisavad*, *savadlı* tipli sözlər eyniköklü olduğu üçün antonim hesab **edilmir**. “Tərkibində leksik şəkilçi var deyə antonim hesab **edilmir**” fikri **yanlışdır**.

Qeyd 2: Antonimin tərəfləri quruluşa fərqli ola bilər: *şad* (*sadə*)-*qəmli* (*düz*.), *yaşlı* (*düz*.)-*gənc* (*sadə*)

ÜMUMİŞLƏK VƏ ÜMUMİŞLƏK OLМАYAN SÖZLƏR

Mənasi hamı tərəfindən anlaşılan və nitqda fəal işlədilən sözlərə **ümumişlik sözlər** deyilir. Ümumişlik sözlər mənşəcə həm milli, həm də alınma ola bilər. Ədəbi dilə yaxın olan sözlərdir. *Torpaq, su, vətən, azad, şəhər* və s.

Hamı tərəfindən istifadə olunmayan və anlaşılmayan sözlərə **ümumişlik olmayan sözlər** deyilir.

Ümumişlik olmayan sözlərə daxildir	1. Terminlər (istilah) 2. Dialektizm 3. Yeni sözlər (neologizmlər) 4. Köhnəlmış sözlər
---	---

TERMINLƏR (istilah)

Müxtəlif elm sahələrinə, ixtisas və peşəyə aid sözlərə **terminlər** deyilir. Terminlərin çoxu alınma mənşəlidir. Humanitar elm sahələrində milli mənşəli terminlər də az deyil. Terminlərdən elmi üslubda daha çox istifadə olunur.

- Elə sözlər var ki, həm termin, həm də ümumişlik söz kimi işlənir: *güc, qüvvə, xəbər, zərf, təyin, say, sıfət, bucaq, enerji, kütə* və s.
- Dilimizdə elə sözlər var ki, onlar yalnız termin kimi çıxış edir: *metafor, fiksaj, kosinus, mübtəda* və s.
- Terminlərin xarakterik xüsusiyyətləri: *yığcamlıq, yeni söz yaratmaq qabiliyyətinin, emosianallığın* və *məcəziliyin olmaması* və s.
- Elə anlayışlar var ki, onları həm milli, həm də alınma terminlə ifadə etmək olar: *metafor – köçürmə, təşbeh – bənzətmə* və s.

DİALEKTİZM

Yalnız müyyən bölgə və ərazilərə aid olan sözlərə **dialekt sözləri** deyilir. Dialektləri öyrənən elmə **dialektologiya**. Dialekt sözlərin ədəbi dildə qarşılığı olur. **Dialekt** və **şivə** anlayışları bir-birindən fərqlənir: dialekt geniş ərazini, şivə isə əraziyə daxil olan məhdud bölgəni əhatə edir.

Dialektdə	Ədəbi dildə	Dialektdə	Ədəbi dildə
doqqaz	küçə	cəviz	qoz
əppək	çörək	hari	bəlli, ha
digə	alaçıq	ayama	laqəb
gəvəzə, naqqal	boşboğaz, çıxdanışan	eyzən	daima
manşırlamaq	işarələmək	qənbər	hamar, yumru daş
maş	lobya	peyğambəri, kəbə, məkə, qarğundey	qarğıdalı
əlardan, təlis, məhrəba	dəsmal	zir	nəlbəki
yelçənək, gülbəsər	xiyar	ziva	ip
boranı, kadoy	balqabaq	qəməlti	biçaq
lapdan	qəfildən, birdən	siyəzi	kisə
xır	bostan, dirrik	düşgi	əsgı
nalça, nimdər	döşəkcə	deşdəkəbur	tusbağa
hancarı	necə	becid	tez
anarı	o təraf	düş	yuxu
əsrük	sərxoş		

Elə dialekt sözlər də olur ki, söz sənətkarı öz əsərində işlətdikdən sonra ümumişlik sözlərə çevrilə bilir: *sayışmaq (parlamaq), tərəcə (qamış hörgü), qəlb (hündür), qənşər (qarşı), faraş (tezyetişən), ilğım (quru çöllərdə buxarın su kimi görünməsi)* və s.

KÖHNƏLMİŞ SÖZLƏR

Dilin lügət tərkibindəki bəzi sözlər zaman keçdiğə unudulur və ümumişlik xüsusiyyətini itirir. Belə sözlərə **köhnəlmış sözlər** deyilir. Köhnəlmış sözlər *tarixizm* və *arxaizm* olmaqla 2 yerə ayırlır:

"Düz" sözləri:

- Düz+əl** – buradakı **-əl** şəkilçisi feilə qoşulan leksik şəkilçidir, deməli, sözün kökü **düz** feilidir.
- Düz+gün** – buradakı **-gün** şəkilçisi feilə qoşulan leksik şəkilçidir, deməli, sözün kökü **düz** feilidir.
- Düz+üm** – buradakı **-üm** şəkilçisi feilə qoşulan leksik şəkilçidir, deməli, sözün kökü **düz** feilidir.
- Düz+dür(mək)** – buradakı **-dür** şəkilçisi feilə qoşulan leksik şəkilçidir, deməli, sözün kökü **düz** feilidir.
- Düz+lan** – buradakı **-lan** şəkilçisi adlara qoşulan şəkilçidir, deməli, sözün kökü **düz** feili deyil, dəz sıfatıdır.
- Düz+əl** – buradakı **-əl** şəkilçisi adlara qoşulan leksik şəkilçidir, deməli, sözün kökü **düz** sıfatıdır.

"Six" sözləri:

- Six+d** – buradakı **-d** şəkilçisi feilə qoşulan leksik şəkilçidir, deməli, sözün kökü **six** feilidir.
- Six+ts** – buradakı **-ts** şəkilçisi feilə qoşulan leksik şəkilçidir, deməli, sözün kökü **six** feilidir.
- Six+dır(maq)** – buradakı **-dir** şəkilçisi feilə qoşulan leksik şəkilçidir, deməli, sözün kökü **six** feilidir.
- Six+acı** – buradakı **-acı** şəkilçisi feilə qoşulan leksik şəkilçidir, deməli, sözün kökü **six** feilidir.
- Six+ənti** – buradakı **-ənti** şəkilçisi feilə qoşulan leksik şəkilçidir, deməli, sözün kökü **six** sıfatıdır.
- Six+laş** – buradakı **-laş** şəkilçisi adlara qoşulan leksik şəkilçidir, deməli, sözün kökü **six** sıfatıdır.
- Six+laq** – buradakı **-laq** şəkilçisi adlara qoşulan leksik şəkilçidir, deməli, sözün kökü **six** sıfatıdır.

Qeyd 1: *-lan²* və *-laş²* şəkilçili sözlərin tərkibinə görə təhlil edərən bəzən parçalanır, bəzən parçalanmır. Bunu müəyyən etmək üçün şəkilçinin *-la²* hissəsindən sonra *-maq²* məsələ şəkilçisi artırmış lazımdır. Əgər məsələ şəkilçisi qoşulanda mənə bağlılığı olarsa, dilimizdə elə söz olarsa, o zaman şəkilçi parçalanaraq iki leksik şəkilçi kimi götürülür. Öks halda, bir leksik şəkilçi kimi götürmək lazımdır.

Məs: *alovlanmaq* sözündə yuxarıdakı qaydalar tətbiq edək: Sözdə *-la²* hissəsindən sonra *-maq²* məsələ şəkilçisi artırdıqda *alovla+maq* feili əmələ gəldi. Dilimizdə belə feil yoxdur, demək ki, sözün tərkibində leksik şəkilçi var.

Salamlaşmaq sözündə yuxarıdakı qaydani tətbiq edək: Sözdə *-la²* hissəsindən sonra *-maq²* məsələ şəkilçisi artırdıqda *salamla+maq* feili əmələ gəldi. Dilimizdə belə söz var: *Əli gənəqləri salamlaşdır*. Deməki, sözün tərkibində iki leksik şəkilçi var.

Qeyd 2: Bəzi sözlər var ki, onlar yuxarıdakı qaydaya təbəqə deyil:

- Vidalışmaq, ayaqlaşmaq, üzlaşmaq** sözlerinin tərkibində bir leksik şəkilçi var, şəkilçi *-la* və *-s* olaraq parçalanır. Bəzən parçalanan zaman mənə bağlılığı olmur. Buna görə da bu sözlərdəki şəkilçi parçalanır.
- Daşlaşmaq** – bu söz həm *day+la+s+maq* (*Uşaqlar daşlaşdır* və s.) kimi, həm da *day+laş+maq* (*Səmər daşlaşdır* və s.) kimi təhlil oluna bilər.
- Rastlaşmaq** – bu sözün tərkibində bir leksik şəkilçi var, şəkilçi *-la* və *-s* olaraq parçalanır. Cümlə dilimizdə *rastlamاق* deyə feil yoxdur.

Qeyd 3: Sözin sonu *-dq²*; *-mr²*; *-maz²* (*feilin göləcək zəmənnin inkarı*) kimi bitərsə, o zaman bəzək *grammatik* şəkilçi kimi təhlil olunur. **Məs:** *yaxşı+laş+di+g, apur+m+ır, get+m+əz* və s.

QRAMMATİKA

- I. MORFOLOGİYA** yunanca "morpho" - forma, "logos" - bəhs deməkdir. **Morfologiyada** sözlərin nitq hissələri kimi bəlgüsü, quruluşu, forması və dəyişmə xüsusiyyətləri öyrənilir.
- II. SİNTAKSIS** yunanca "syntax" - tətbiq, birlaşma deməkdir. **Sintaksis** bölməsində söz birləşməsi, cümə və mənə öyrənilir.

NITQ HİSSƏLƏRİ

Sözlərin ümumi grammatik mənasına görə müəyyən qruplara bölünməsinə **nitq hissələri** deyilir. Nitq hissələti müstəqil təgavi mənasına və grammatik xüsusiyyətinə görə 2 yərə ayrıılır:

Ösas nitq hissələri

(isim, sıfat, soy, əvəzlək, feil, zərf)

- Həm leksik, həm grammatik mənəsi olur.
- Ayrılıqda işlənə bilir.
- Sualı cavab verə bilir.
- Ayrılıqda cümlə üzvü ola bilir.
- Leksik şəkilçi artırmış olur, yəni söz yaradılığında iştirak edir.
- Grammatik şəkilçi qəbul edir, yəni formaca dəyişə bilir.
- Quruluşca 3 cür olur.

Köməkçi nitq hissələri

(iqəsma, bağlayıcı, ədat, modal sözlər, nida)

- Leksik mənəsi olmur, yalnız **grammatik mənəsi** olur.
- Ayrılıqda işlənə **bilmir**.
- Sualı cavab **vermir**.
- Ayrılıqda cümlə üzvü ola **bilmir**.
- Leksik şəkilçi artırmış **olmur**, yəni söz yaradılığında iştirak **etmir**.
- Grammatik şəkilçi qəbul **etmir**, yəni formaca dəyişə **bilmir**.
- Quruluşca 2 cür olur.

Qeyd 1: *İstisna hallarda* köməkçi nitq hissələrindən yeni sözlər düşərlər: *aid+lük, xas+iyət* və s.

Qeyd 2: *Sual əvəzləkləri* ösas nitq hissəsi olسا da, sualtı cavab **vermir**.

İŞİM

Ösya adını bildirən, *kim?* *nə?* *hərə?* suallarından birinə cavab verən asas nitq hissəsinə **işim** deyilir. Ösya adı bildirmək işmin ümumi grammatik mənasıdır. İşimlər bütün canlı və cansız, konkret və mütərrəd vərilişlərin adını bildirir. **Məs:** *Anar, kitab, quzu, day, heyvə, duyğu* və s. Canlı və cansız, konkret və mütərrəd olmamışdan asılı olmayaraq, bütün vərilişlər grammatik baxımdan eşyadır. Bu manada ösya sözü terminoloji addır. İşmin səciyyəvi xüsusiyyətləri:

- Konkret və mütərrəd olur.
- Omnisi və xüsusi olur.
- Tək, cəm və toplu olur.
- Mənsubiyyətə görə dəyişir.
- Həllanır.
- Xəbərlik (şaxş) şəkilçisi qəbul edir.
- Konkret işimlər. Gözəl görünə bilən, alla toxunulması mümkün olan, şəklini çəkə bildiyimiz maddi vərilişlər **konkret işimlər** adlanır: *ağac, insan, bultud, harf, kitab, hava, külək* və s.
- Mütərrəd işimlər. Gözəl görünə bilməyən, alla toxunulması mümkün olmayan, maddi olmayan vərilişlər **mütərrəd işimlər** deyilir: *yur, xəyəl, zaman*. Mütərrəd işimlər *yalnız; nə?* suallına cavab verir. Mütərrəd işimlərin maddi vəriliş forması yoxdur. Bu işimlər təsəvvürdə mövcud olur.
 - Bəzi işimlər işlənmə yerindən asılı olaraq, həm konkret, həm da mütərrəd ola bilir: *analıq* (hiss; ögey ana), *atəliq* (duyuğ; ögey ata), *qardaşlıq* (hiss; ögey qardaş), *baclıq* (hiss; ögey bacı), *saat* (zaman mənasında; konkret ösya olaraq), *əqil* (düşünəcə, mal-qara saxlanılan yer).
 - *Kədərli, həyəcanlı, sevinənlər* və s. kimi sözlər mütərrəd işimlər **deyil**. Cümlə bu sözlər sıfatdır.
- Xüsusi işimlər. Eynicinsli əşyaları bir-birindən fərqləndirmək üçün onlara verilən adlara **xüsusi işimlər** deyilir: *Kür, Azərbaycan, Araz, Kəpəz, Əli, Aysel, Qırat, Bozat* və s.
- Ümumi işimlər. Eynicinsli əşyaların ümumi adlarını bildirən sözlərə **ümumi işim** deyilir: *insan, qəlam, ev* və s.
 - Bəzi ümumi işimlər xüsusi işimlərə çevrilə bilir: *arzu, fərəh, ceyran, vəfa, vüsal* və s.
 - Xüsusi işimlər də ümumi işimlərə keçə bilir: *badamlı, rentgen, şampan, kalaşnikov, sirab, om* ...

- Ism olmayan nitq hissələri da xüsusi isim kimi işlənə bilər: *mehriban (sifat)* - Mehriban (isim), *casqın (isim)*, *aziz (sifat)* - Aziz (isim), *sevli (feil)* - Sevil (isim) və s.
- Xüsusi isimlər konkret olur, omonimliyi, sinonimliyi, antonimliyi olmur.
- Xüsusi isimlərə qoşulan leksik şəkilçi ona ümumi isimə çevrə bilər: *azərbaycanlı, aqdamlı, sabırçı, nizamîyünas, goramboylu* və s.
5. **Tək və cəm isimlər.** Isimlər grammatik baxımdan kəmiyyətə təkədə və cəmədə ola bilir. Cəmləyi bildirmək üçün isimlərə *-lar*² kəmiyyət şəkilçisi artırılır.
- **Tək:** *kitab, qalam, doftər* və s.
 - **Cəm:** *kitablar, qalamlar, doftərlər* və s.
 - Təkədə olan isimlər aşyanın ümumi adıdır, grammatik cəhdədən sayı bir olan aşyanın adını bildirir. Təkədə olan isimlərdə *-lar*² şəkilçisi olmur.
 - Cəmədə olan isimlər isə eyni aşyanın coxluğununu ifadə edir.
 - Cəmlənmək, əsasən, ümumi isimlərə xas olan xüsusiyyətdir. Lakin beşən xüsusi isimlər da ümumiləşdirilmə bildirdikdə cəmlənə bilir: *Nizamlar, Füzüllər* və s.
 - Cəm şəkilçili xüsusi isim işlənən yerindən asılı olmayaq, böyük hərfə yazılır.
 - Cəm şəkilçisi sözün son samitindən (*z, n, t, r*) asılı olaraq müxtəlif edir tələffuz oluna bili; *şəhər [şəhər], oğlan [oğlanınar], atlar [atdar], nərlər [nərrər]* və s.
 - *-lıq*⁴ şəkilçisi qəbul etmiş sənət, peşə məzmunlu sözlər, bəzi mücərrəd məzmunlu digər isimlər cəmlənə bilinir: *müəllimlik, həkimlik, insanhəq* və s.
 - Kəmiyyət şəkilçisi qoşuluğu sözədə kəmiyyət coxluğu əmələ gətirməyə da bilər. **Məs:** *Burada da soyuqlar başlıyən* cümləsində cəm şəkilçisi cəmlək **bildirir**.
6. **Toplu isimlər.** Cəm şəkilçisi qəbul etmədən *məmənunca* coxluq bildirən isimlərə toplu isimlər deyil. Belə isimlər, adətən, formacea təkədə olur. Cəmlək bu sözlərin leksik mənasında olur. **Məs:** *əhalil, camaat, qoşun, ordub, dəstə, sərəb, ilxi, taqim, qrup, böyük, nəzir* və s.
- Toplu isimlər grammatik baxımdan cəmlənə, yəni kəmiyyət şəkilçisi qəbul edə bilər. **Məs:** *ordular, sərəbər, ilxilər* və s.
 - *Əhalil, camaat, ictimaiyyət* sözləri cəmlənə *bilməyən* toplu isimlərdir. Bu sözlər kəmiyyət şəkilçisini qəbul etmir.
 - Toplu isimlər cümlədə mübtədə vəzifəsində işləndikdə xəbər təkədə olur. **Məs:** *Camaat ayıqa qalxdı. Ordu irəliləyir* və s. Əgər mübtədə cəm şəkilçisi ilə işlənərsə, o zaman xəbər da cəmlədə olur: *Orchular irəliləyirdilər* və s.
 - Bəzi sözlər var ki, həm toplu isim kimi, həm da toplu olmayan isim kimi işlənir. Bunları işləndiyi cümləyə əsasən mülayyən etmək olar. **Məs:** *Sinif soyuq idi* (burada toplu isim deyil); *Xərdələr sinfi* dəha çox idi (burada isə toplu isimdir); *Kütüh norahatdır* (burada toplu isimdir); *Onun kütləsi 60 kilogramdır* (burada isə toplu isim deyil) və s.
 - Toplu isimə leksik şəkilçisi artırıldıqda toplu isim **olmur**. **Məs:** *İlxı otaqla apardı* cümləsində *İlxı* sözlü toplu isimdir. Cümə *İlxı* aşağıya düşədə şəklində olsa, artıq *İlxı* sözünə toplu isim demək olmaz. Çünkü konkret bir şəxsən səhbat gedir.
 - Toplu isimlər eynicinsli aşyalardan bir yərə toplaşmışdır. Məsələn, bir yərə toplaşan insanlara *xalq, camaat, asgərlər* qoşun, ordub, atlara *ilxi* və s. Qarğıdalı, nar, meşə, bağ, salxım, dəntiz kimi sözlər toplu isim *deyil*, çünki onlar canlı vətən kimi bir yərə toplaşmadan yaranmışdır.
 - El sözü yurd, ölkə mənasında toplu isim *deyil*. **Məs:** *Elimizə bahor gəlin*. Lakin bu söz *camaat* mənasını ifadə edərsə, toplu isimdir. **Məs:** *El kılçalarə axıysarı*.

İŞİMİN QURULUŞCA NÖVLƏRİ

Bütün əsas nitq hissələri kimi, isimlər də quruluşa üç yera ayrıılır: *səda, düzəltmə, mürəkkəb*. Tərkibində leksik (sözdüzdəli) şəkilçi olmayan, yalnız bir kökdən və ya kök və grammatik şəkilçidən barət olan isimlər quruluşa sadədir: *insan, Əli, qari, cılıngər, həkim, elektrik, stullar, evdə, həyatdan* və s.

Leksik (sözdüzdəli) şəkilçi vasitəsilə düzələn isimlər düzəltmə isimlərdir. Düzəltmə isimlər həm adlardan, həm də feillardan düzələ bilir.

Adlardan isim düzəldən milli şəkilçilər

1. *-çı⁴* (peşə, sanat anlayışı, əlavə məzmunlu): *dənizçi, qızçı, əlaçıcı, xəborçı* və s.
2. *-ça²* (kiçilmə mənası): *gödəkçə, qaçançə* və s.
3. *-h⁴* (insan anlayışı bildirir): *məktəbli, zəhərli*
4. *-laq*⁴ (yer, qohumluq, mücərrəd anlayış bildirir): *daşlıq, ayrlıq, nəfəslilik, gözlük, qardaşlıq* və s.
5. *-eq⁴* (kiçilmə anlayışı): *qulaqcıq, eveçik* və s.
6. *-daş* (insan anlayışı): *vətonlaş, sirdəş* və s.
7. *-çılıq⁴*: *narahatlılıq, düşmənlik* və s.
8. *-ki⁴*: *bizimki, xənniki* və s.

Alınma şəkilçilər:

1. *-iyyət*: *qalibiyət, irtsıyyət* və s.
2. *-yyat*: *kəşfiyyat, adəbhiyyat, hissiiyyat*
3. *-dar*: *hökmdər, hesabdar, xəzinədar*
4. *-keş*: *dəməkəy, azarkeş* və s.
5. *-stan*: *Türkmenistan, Gürcüstan* və s.
6. *-şinas*: *hiquqşunas, dilşunas* və s.
7. *-ov(a), -yev(a)*: *Vallyeva, Səidov*
8. *-xana*: *çayxana, meyxana* və s.
9. *-izm*: *realizm* və s.
10. *-baz*: *həqqabaz, kəndirbaz* və s.

FEILDƏN İSIM DÜZƏLDƏN ŞƏKİLÇİLƏR

1. *-ıç⁴ (-ş)*: *baxış, anlayış, döyiş* və s.
2. *-ma²*: *qoşma¹, süzma¹* və s.
3. *-er⁴*: *atıcı, dənizçi, seçiçi, satıcı* və s.
4. *-ca²*: *düşünəcə, aylanca* və s.
5. *-in⁴*: *axın, xəpin, əkin, biçin* və s.
6. *-it⁴*: *qışqırı, qızartı, çığırtı* və s.
7. *-e²*: *qazanc, taxac, sevin+c (sev+me)* və s.
8. *-ar⁴*: *açar, çəpar, kəsər* və s.
9. *-aq² (-q, -k)*: *dayaq, yanqıq, bəzək* və s.
10. *-eq²*: *vel+la+n+eq* və s.
11. *-im⁴*: *yarım, yeyim, qurum* və s.
12. *-ıd⁴ (-d)*: *keçid* və s.
13. *-acaq²*: *yanacaq, dayanacaq, əcapacaq* və s.
14. *-iq⁴ (-q, -k)*: *bacarıq, bılıq, qorug* və s.
15. *-inti⁴*: *qazıntı, yağıntı, tikinti* və s.
16. *-ga²*: *süpürge, bələga, döngə* və s.
17. *-qm⁴*: *daşqın, yanığın, qırğıñ* və s.
18. *-anaq²*: *döyənək, boğanag, biçənək* və s.

On azı iki sözün birləşməsində əmələ gəlib bir anlaysış ifadə edən isimlər *mürəkkəb* isimlərdir.

BİTİŞİK YAZILANLAR

Bir vurgu altında deyilir, adətən, vurgu ikinci sözün üzərinə düşür.

1. İki müxtəlif mənali səda söz: *istəti, sarıköynək, yarımada, qaratayuq* və s.
2. Məsələviyyət şəkilçili sözlərin iştirakı ilə: *meşəbayı, sualtı, ayıqqabı, dəvəqası* və s.
3. Sada və düzəltmə sözlərin birləşməsi ilə: *soyurum, beşillik, qanuncuğunluq* və s.
4. İkinci tərəfi fəli sıfat olan mürəkkəb isimlər: *tozoran, alışırıyan, günəbaxan* və s.
5. Ha, a bitişdircilərinin vasitəsilə eyni feil köklərinin təksarı ilə: *gəlhəgəl, qacaqəç, vurhavur* və s.
6. Ağa, xumur, bəy, şah, xatun kimi sözlərin iştirakı ilə: *Ağabəy, Gülxanum, Gülgəçə, Aləmsah* və s.

DEFİSLƏ YAZILANLAR

Əksariyyəti bir vurgu altında deyilir.

1. Eyni sözün təkrarı ilə: *top-top, aşıq-aşıq* və s.
2. Vaxtınə malı sözlərin birləşməsi ilə: *toz-torpaq, qapı-pomçara, toyuq-cüca, söz-söhbət* və s.
3. Əksərə malı sözlərin iştirakı ilə: *dost-düşmən, eniş-yoxus, dərə-təpə, ev-eşik, gedər-gəlməz* və s.
4. Təraflarından biri müstəqil işlənəməyən sözlərin iştirakı ilə: *çör-çöp, dəmir-dümür, kağız-kuğuz* və s.
5. İzafə tərkibləri şəklində olanlar: *tərz-i-hərəkat, həddi-büləğ, nöqtəyi-nazər, tərcüməyi-hal* və s.

6. Tərkibində *aks*, *eks*, *vitse*, *kontr*, *ober* və s. sözləri olan mürəkkəb isimlər: *aks-inqilab*, *eks-prezident*, *visi
spiker*, *ober-leytenant*, *kontr-admiral* və s.

İSIMLƏRİN HALLANMASI

İsimlər cümlədə başqa sözlərlə əlaqəyə girdikdən dəyişir, yani müəyyən qrammatik şəkilçilər qəbul edir. İsmiñ hələ dəyişməsinə onun *hallanması* deyilir. İsmiñ *6 hali* var. Həl halın da özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Adlıq haldan başqa bütün halların xüsusi qrammatik göstəricisi var.

ADLIQ HAL

- İsmiñ bu halının şəkli aləmati, xüsusi qrammatik göstəricisi *yoxdur*. Sualları: *kim?* *nə?* *hərə?*
- Adlıq haldə olan sözlər *cəm*, *mənsubiyyət*, *xəbarlıq* şəkilçisi qəbul edə bilər. Lakin bu şəkilçilər adlıq halın qrammatik göstəricisi deyil. Həmçinin bu şəkilçilər sözü adlıq haldan *çıxarmır*.
- Lügatlarda isimlər adlıq haldə verilir. Adlıq haldə olan isimlər, əsasən, başlangıç formada olur. Əgər adlıq haldə olan isim *cəm*, *mənsubiyyət*, *xəbarlıq* şəkilçisi qəbul edərsə, başlangıç formadan çıxır.
- Adlıq haldə olan isimlər isma aid olan qrammatik şəkilçilərdən maksimum *lütfünə*: *cəm*, *mənsubiyyət* və *xəbarlıq* şəkilçilərini qəbul edə bilər. Çünkü özünəməxsus hal şəkilçisi yoxdur: *uşaqlar+umuz+də*.
- Cüməldə ən çox mətbədə olur, xəbarlıq şəkilçisi qəbul etdiğdə xəbor, sıfatın xüsusiyyətini daşıyandı (*sifatlaşdırıcı*) təyin olə bilir. Xitab kimi də işlənir. *Məs: Kitab* cox maraqlıdır. O, yeniyən *sagirdidir*. Konda *asfalt yol* *cəkildər*. *Dostlar*, *görüşməliyik* və s.
- Adlıq haldə olan söz məstəqil olaraq tamamlıq, zarflıq ola *bilmir*. Qoşmalarla birgə işlənib cümlədə tamamlıq, zarflıq elə bilər. *Məs: Anam üçün kitab aldım*; *O, qardaşını kimini çəlşqandır* və s.
- Cüməldə ham ismi, ham do feili xəbor ilə sintaktik əlaqədə olə bilir. *Məs: Anam geldi* və s.

YİYƏLKİLİK HAL

- Yiyəlik hədə olan isimlər özündən sonra gələn sözlə əlaqədənərək şəxslər, əşyalar arasında, əsasən, *sahiblik*, *yiyəlik* mənası əmələ gətirir.
- Yiyəlik halın xüsusi qrammatik göstəricisi var: *-m'* (*-mn'*) şəkilçisi. *Məs: ordun+num, kitab+in, məktəb+in* və s. Sualları *kimin?* *nayın?* *haranın?*
- *Man* və *biz* şəxs avazlıklarında yiyəlik hal şəkilçisi *-im* kimi işlənir: *manım, bizim*.
- Yiyəlik hal iki cür olur: *müəyyən yiyəlik hal*, *qeyri-müəyyən yiyəlik hal*
 - * Müəyyən yiyəlik halı əmələ gətirmək üçün yiyəlik halın şəkilçisi iştirak edir. Müəyyən yiyəlik hal yiyəlik məzmununu *konkret* şəkildə ifadə edir. *Məs: kitabın cildi, Əlinin qardaşı* və s.
 - * Samitə bitən sözlər yiyəlik halda *-m'*, saitə bitən sözlər yiyəlik halda *-mn'* şəkilçisini qəbul edir.
 - * Müəyyən yiyəlik halda ola söz məstəqil olaraq *taşriflənən* feilli sintaktik əlaqəyə girmir. *Məs: sənin goldı, sənin oxuyacaq kimi* cümlələr qurmaq olmur. Mütlaq qoşma iştirak etməlidir ki, cümlə formallaşdır: *Sənin üçün goldı, sənin kimi oxuyacaq* və s.
 - * Müəyyən yiyəlik halda ola söz məstəqil olaraq *taşriflənməyən* feilli sintaktik əlaqəyə gira bilir. *Məs: sənin oxumağı, onların oxuyanları, bizim yazdığımız* və s.
 - * Müəyyən yiyəlik hal cümlədə özündən sonra gələn mənsubiyyət şəkilçili sözdən asılı olur, onuna birləşdirilən söz birləşməsi əmələ gətirir və cümlənin bir üzvü olur. *Məs: Kitabın üzü* qırmızıdır.
 - * Müəyyənlilik bildirən yiyəlik hal bəzən ayrılıqda işlənir və bu zaman cümlənin *xəbori* (tek işləndikdə yalnız xəbor olə bilir, tamamlıq olə *bilmir*) olur. *Məs: Bu kitablar Əlinindir*.
 - * Qoşmalarla işlənib cümlədə tamamlıq, zarflıq olə bilir. *Məs: sənin üçün, mənim kimi* və s.
 - * *Biz* və *siz* şəxs avazlıklar yiyəlik halda işləndikdə özündən sonrakı söz mənsubiyyət şəkilçisini itirəsə, yiyəlik halda olan söz cümlədə məstəqil təyin olur. *Məs: Bizim kitab səndədir*...
 - * Yiyəlik hal şəkilçisi yiyəlik məzminə *bildirməyə* də bilər. *Məs: tələbələrin üçü* və s.
 - * Qeyri-müəyyən yiyəlik halda olan sözə yiyəlik halın şəkilçisi *islənmir*. Yalnız *nə?* suallına cavab verir. Qeyri-müəyyən yiyəlik hal əşyani təmumi olaraq ifadə edir. *Məs: kitab üzü* körpə səsi və s. Qeyri-müəyyən yiyəlik halda olan söz müəyyənlilik bildirən yiyəlik hala çevrilə də bilər, çevrilməyə də. *Məs: kitab üzü - kitabın üzü, körpə səsi - körpənin səsi, şəhər kanarı - şəhərin kanarı* və s.

- * *Ölə, rayon, şəhər, kənd, kūça* və s. adları bildirən sözlər qeyri-müəyyən yiyəlik halda işləndikdə, əsasən, müəyyən yiyəlik halə çevrilə *bilmir*. *Məs: Bakı şəhəri* – bunu *Bakının şəhəri* kimi çəvirdikdə mənə olmur. Amma yena də *Bakı* sözü *yiyəlik* halda hesab olunur, adlıq halda deyil.
- * Qeyri-müəyyən yiyəlik halda işlənmiş söz hənsi mənşəyə malik olmasından asılı olmayaraq, yalnız *nə?* suallına cavab verir. *Məs: Bakı şəhəri, Sabir ılıslubu, Cavid yaradıcılığı* və s. hamisində birinci taraf *nə?* suallına cavab verir. Çünkü qeyri-müəyyən yiyəlik halı yalnız *nə?* sual var.
- * Formacə adlıq hala bənzəsə də, özündən sonra mənsubiyyət şəkilçili söz ialəb etməsinə görə adlıq haldan tamamilə fərqlənir.
- * Qeyri-müəyyən yiyəlik hal heç vuxt tak *islənmir*, həmçinin özündən sonra mənsubiyyət şəkilçili söz təsdiq edir. (Il növ təyini söz birləşməsi əmələ gəlir). Bu məqam, yəni özündən sonra mənsubiyyət şəkilçili sözü tələb etməsi verilən sözün adlıq halda *yox*, qeyri-müəyyən yiyəlik halda olduğunu müəyyən edir. *Məs: kitab* – adlıq hal ; *kitab üzü* – q'm yiyəlik hal.
- * Qeyri-müəyyən yiyəlik halda olan sözə müəyyən yiyəlik halın şəkilçisini qoşmaq olur. Lakin adlıq haldə olan sözə müəyyən yiyəlik halın şəkilçisini qoşduqda cümlədə məzmun fərqi əmələ gəlir. *Məs: Tülkü toyuq balalarını daşıyır* cümləsində *tülkü* və *toyuq* sözləri zahirən cənə halda olan sözlərə bənzəyir. Hər iki sözə yiyəlik halın şəkilçisini qoşaq: *Tülkündən toyuğun balalarını daşıyır*. Diqqət edirsinizsə, *tülkü* sözü hal şəkilçisi qoşanda mənə itir, lakin *toyuq* sözüne hal şəkilçisini qoşanda mənə daşıqlaşır. Demək ki, *tülkü* sözü adlıq halda, *toyuq* sözü isə qeyri-müəyyən yiyəlik haldadır.
- * Adlıq haldə olan söz xəbarla birbaşa sintaktik əlaqəyə gira bilir. Qeyri-müəyyən yiyəlik halda olan söz isə məstəqil cümlə üzvü *olmır*. Qeyri-müəyyən yiyəlik halda olan sözün bir işlənmə məqamı var: *ismi birləşmənin asılı tərafı* (Il növ təyini söz birləşməsi).

YÖNÜLKÜL HAL

- Hərəkətin yönünü, istiqamətini və son nöqtəsini bildirir. Yönülkük halın qrammatik göstəricisi –*a'* (*-ya'*) şəkilçisidir. *Kimə? naya? haraya?* suallına cavab verir.
- Bu haldə olan söz *ismi*, *feili* xəbərlə sintaktik əlaqəyə gira bilir. *Məs: Eva getdi. Sənə borcluyam* və s.
- Cüməldə, əsasən, tamamlıq, zarflıq vəzifəsini daşıyır:
 - * *Kimə? naya?* suallına cavab verəndə cümlədə (vasitəli) tamamlıq olur: *Kitabə bax; Əliyə dedim...*
 - * *Haraya?* suallına cavab verəndə yer zarflıy olur: *Məs: Man məktəbə getməliyəm* və s.
 - * *Xəbarlıq* şəkilçisini qəbul etdiğdə cümlədə ismi xəbor olur: *Məs: Səzüm Adilədir* və s.
- Yönülkük halda olan sözlər qoşma ilə işlənə bilər. *Məs: məktəbə qədər, dosta səri* və s.
- Səmə *a*, *a* saatları ilə bitən isimlər yönük halda işlənərək tələffüz zamanı həmin saatları (söyüñ kökündəki) qapalı saatə çevirilir. *Məs: naməyə [nanʃə], babaya [babəya]* və s.
- Bu tipli sözlər bəzən tələffüzə əsasən fərqli mənalarda da işlənə bilir: *[xalya] – xalıya, xalaya; [cülcüyə] – cülcüyə, cülcülyə, [körpüyə] – körpəyə, körpüyə* və s.
- Yönülkük həlli söz bəzən *yən, istiqamət* məzminə bildirməyə bilir. *Məs: Bunu iki manata almışam* və s.

TƏSİRİLİK HAL

- Özərndə iş, hərəkət icra olunan əşyani, işin, halın obyektiini bildirir. Xüsusi qrammatik göstəricisi var: *-i' (-m')* şəkilçisi. Sualları *kimə? naya? haranı?* *Məs: ordu+nu, kitab+ı, məktəb+i* və s.
- Təsirlik halda olan söz cümlədə tamamlıq olur. *Məs: kitab al; dəftər gətir; Bakını gəzdik; Qonaqları yola saldıq* və s. İstisna hallarda təsirlik halda olan söz cümlədə *zaman zarflıyi* ola bilər. *Məs: Yayı dincəldim* və s.
- Təsirlik halda olan söz yalnız feili xəbərlə sintaktik əlaqəyə girir. *Məs: Uşaqları çağır; Jurnalları yazın* və s. İstisna hallarda təsirlik halda olan söz ismi xəbərlə bağlı olur. *Məs: Uğurlarımı sənə borchuyam* (ismi xəbor) və s.
- Təsirlik hal isminin yegana halıdır ki, şəxs (xəbarlıq) şəkilçisi qəbul etmir, yəni cümlədə xəbor olmur.
- Təsirlik halda olan sözlər qoşmalarla işlənə bilmir.

- Tasirlik halda olan söz özündən sonra heç bir şəkilçi qəbul etmir (istisna: -mî şəkilçiləşmiş adan). Kitabını gətirin? və s.
- Tasirlik hal iki cür olur: **müyyən tasirlik, qeyri-müyyən tasirlik**.
 - **Müyyən tasirlik** hali omala gətirmək üçün tasirlik halının şəkilçisi iştirak edir və tasirlik halının *kimdir?* suallarından birinə cavab verir. **Məs:** nəşəf+ı, məqəm+ı, Bakı+ı və s.
 - Müyyən tasirlik halda olan sözlər konkret əşyam ifadə edir.
 - Müyyən tasirlik halda olan söz tələffüzdə bəzən bitişdirici samitlə də qurtara bilər. ... Almasın, hevvatın, nərin görmədim (A. Əlşəgor).
 - **Qeyri-müyyən tasirlik** hali omala gətirmək üçün tasirlik halının şəkilçisi iştirak etmir. Yalnız *nə?* suallına cavab verir. **Məs:** kitab aldım və s.
 - Qeyri-müyyən tasirlik hali sözlərin yalnız bir sualı olduğu üçün bu vəziyyətdə işlənən istənilən *nə?* suallına cavab verir. **Məs:** Bütün akınçı astorlар cümləsində *akınçı* sözü qeyri-müyyən tasirlik haldadır. İnsan anlayışı bildirən söz olsa da, nümunədəki yerinə görə yalnız *nə?* sualı verilə bilər.
 - Bu halda olan söz də formaca adlıq hala bənzəyir. Lakin onun adlıq halda bir sira fəqəli cəhətlər vəsaitləz təmamilədir. **Məs:** Nərmən *ələng* yevir, Vüsal *musiqi* diniyir və s.
 - Qeyri-müyyən tasirlik halda sözlərin cəxunu müəyyənlilik bildirən tasirlik hala çevirmək mümkinidir. **Məs:** Nərmən *əlmət+ı* yevir, Vüsal *musiqi+ı* diliyir və s.
 - Qeyri-müyyən tasirlik halda olan sözün cümlədəki yerini, adətən, onu müyyən tasirlik hala çevirməklə dayışmok olar. **Məs:** Vüsal *musiqi* diliyir - *Musiqini* Vüsal diliyir və s.
 - Qeyri-müyyən tasirlik hal olsun qarşısına *o, bu, həmin* işarə avozılıklarını artırırdıqda həmin söz müyyən tasirlik hal şəkilçisi qəbul edəcək. **Məs:** Vüsal *musiqi* diliyir - *Vüsal həmin (o, bu) musiqi* diliyir kimi əsləndikdə cümlədə məzmunusluq olur. Demək ki, *musiqi* sözü qeyri-müyyən tasirlik haldadır və bu sözü müyyən tasirlik hal şəkilçisi artırıla bilər. *Vüsal o (bu, həmin) musiqini* diliyir. Adlıq halda olan sözün əvvəlinə *o, bu, həmin* işarə avozılıklarını artırırdıqda belə bir problem olmur. **Məs:** Vüsal, kitab məndədir cümləsində *kitab* sözünün əvvəlində *o, bu, həmin* işarə avozılıklarını ifşaş da, mənə pozulmur. *Vüsal, həmin (o, bu) kitab məndədir*.
 - **İstisna** hallarda qeyri-müyyən tasirlik halda olan söz feildən uzaqlaşır. **Məs:** Bir *hədiyyə* (nij) do man oldım, Bir *dəvətnamə* (nij) do sənə yazmışam və s.
 - Tasirlik halda olan sözün yerinə *onu, bunu* avozılıklarını əslətmək olar. Lakin adlıq halda ola sözün yerində bu sözləri əslətmək olmur. **Məs:** Kitab al cümləsinin *Bunu al* kimi əslətmək olur. Deməli, *kitab* sözü tasirlik haldadır. Lakin *Kitab məndədir* cümləsinin *Bunu məndədir* kimi əslətmək olmur. Deməli, *kitab* sözü adlıq haldadır.

YERLİK HAL

- Hərkətin baş verdiyi, ya da əşyünün olduğu yeri bildirir. Xüsusi grammatik göstəricisi var: *-da²* şəkilçisi. *Kimda?*, *nədə?*, *harada?* suallarına cavab verir. **Məs:** evde, kitabda, Əlində və s.
- Yerlik halda olan sözlər həm ismi, həm də feili xəborla sintaktik əlaqədə olur. **Məs:** Əlli indi evda dincəlir, Kitabda xeyli malumat var və s.
- *Kimda?*, *nədə?* suallına cavab verəndə cümlədə tamamlıq (*Qəzetdə maraqlı materiallar var*); *harada?* suallına cavab verəndə yer zərfliyi (*Səhərdə görüşərik*); xəborlik şəkilçisi qəbul edəndə isə ismi xəbər (*Tədbir məktəbdədir*) olur.
- Bəzən yerlik hal şəkilçisi qəbul etmiş isimlər zaman məzunu bildirdikdə zaman zərfliyi də ola bilir. Uşaqlar *təqəffüsü* (na zaman?) səs salırdılar. *İcləsə* (na zaman) bu məzələyə toxunulmadı və s. Yerlik halda olan sözlər əqləmə ilə işlənə bilmir.

ÇIXIŞLIQ HAL

Hərkətin çıxış nöqtəsini, başlangıç yerini bildirir. Xüsusi grammatik göstəricisi var: *-dan²* şəkilçisi. *Nimdən?*, *nədən?*, *karadan?* suallarına cavab verir.

- Çixışlıq halda olan sözlər həm ismi, həm də feili xəborla sintaktik əlaqədə olur. **Məs:** Əli indi evdən gəlit, Səndən naraziyam və s.
- Çixışlıq hal mənasını gərə yənlük halın oksunu bildirir: ev+ə - ev+dən
- Cümədə *kimdən?*, *nədən?* sualları cavab verdikdə (vəsitəli) təmamlıq (*Rəfiqdən naraziyam*); *haradan?* suallına cavab verdikdə yer zarflığı (*Gəncədən dünən qayıtdım*); xəborlik şəkilçisi qəbul etdikdə ismi xəbər (*Məktub destəmdəndər*) vazifəsində çıxış edir.
- Sonu *m, n* samitləri ilə biten isimlərin qəbul etdiyi çıxışlıq hal şəkilçisi tələffüzü (-nan²) şəklində olur: aranndan *fatannan*, səndən *{sənnən}* və s.
- Çixışlıq halda olan sözlər əqləmə ilə işlənir. **Məs:** sandən avval, səndən ötrü, səndən bəşqə və s.

HAL ŞƏKİLÇİLƏRİNİN OMONİMLİYİ

Halın adı	Şəkilçisi	Omonimləri			
Yiyəlik hal	<i>-m⁴</i>	mənsubiyat şəkilçisi <i>sənin (hal.)</i> sonun daşdırın (man.)	feil düzəldən leksik şəkilçi <i>səndən (hal.)</i> görünmək (lek.)	II saxsi şaxs şəkilçisi <i>sənən (hal.)</i> ge dün (şəxs.)	isim düzəldən leksik şəkilçi <i>sənən (hal.)</i> ək'd n (lek.)
Yönlük hal	<i>-ə²</i>	isim düzəldən leksik şəkilçi <i>eva (hal.)</i> yara (lek.)	feil düzəldən leksik şəkilçi <i>eva (hal.)</i> qanamaq (lek.)	-	-
Təsirlik hal	<i>-ı⁴</i>	mənsubiyat şəkilçisi <i>səni (hal.)</i> onun daşdırı (man.)	feil düzəldən leksik şəkilçi <i>səni (hal.)</i> qazımaq (lek.)	isim düzəldən leksik şəkilçi <i>səni (hal.)</i> yazı (lek.)	şifət düzəldən leksik şəkilçi <i>səni (hal.)</i> bənövşəyi (lek.)
Yerlik hal	<i>-da²</i>	zərf düzəldən leksik şəkilçi <i>sənda (hal.)</i> yazda, rəvda (lek.)	-	-	-
Çixışlıq hal	<i>-dan²</i>	zərf düzəldən leksik şəkilçi <i>səndən (hal.)</i> çoxdan, bərdən (lek.)	-	-	-

İŞMİN MƏNSUBİYYƏTƏ GÖRƏ DÖYİŞMƏSİ

Əgəyanın hər hansı bir şaxsa mənsubluğununu bildirən şəkilçilər **ismin mənsubiyət** şəkilçiləridir.

Mənsubiyət şəkilçili isimlər özündən əvvəl gələn və yiyəlik halda işlənən sözə bağlı olur və onunla birlikdə cümlənin bir üzüyə olur. **Məs:** *kitabum, dəftərimiz, qələminiz* və s.

Səxslər	Sahib şaxs	Nümunə	Şəkilçilər
I şaxs əşyinin, əsasən, insana mənsubluğununu bildirir.	Mənim Bizim	<i>dayı+m, kitab+ım</i> <i>dayı+mız, kitab+ımız</i>	<i>-m⁴, -m</i> <i>-mız⁴, -mız⁴</i>
II şaxs əşyinin, əsasən, insana mənsubluğununu bildirir.	Sənin Sizin	<i>dayı+n, kitab+ın</i> <i>dayı+nız, kitab+ımız</i>	<i>-m⁴, -n</i> <i>-mız⁴, -mız⁴</i>
III şaxs əşyinin, təkcə insana deyil, başqa əşyalara da mənsubüğünü ifadə edir.	Onun Onların Daşların	<i>dayı+ı, kitab+ı</i> <i>kitab(lar)+ı</i> <i>üz+ü</i>	<i>-ı⁴ (-sı⁴),</i> <i>-ı⁴ (-lər)</i>

- Mənsubiyət şəkilçiləri yiyəlik hal şəkilçiləri ilə bağlı olur, özündən əvvəlki sözü yiyəlik halda tələb edir. Mənsubiyət şəkilçili sözün əvvəlində yiyəlik halı söz işlənə də bilər, işlənməyə də. **Məs:** *mənim kitabum evdədir* – *kitabum evdədir* və s.
- Mənsubiyət şəkilçisi qəbul etmiş söz ismin bütün hallarında ola bilər, çünki hal şəkilçisi həmşə mənsubiyətdən sonra işlənir. **Məs:** *kitabında, kitabımı, kitabından, kitabımı, kitabının* və s.

- Dilimizdə saatlı bitən bir neçə arab-fars mənşəli söz var ki, onların qəbul etməyi mənsubiyyət şəkilçisi yə samit vəsiyəsilə birləşir: *taleyim, mövqeyim, mənşəyim, mənəseyim, mənbəyim*. Milli mənşəli və nə sözlərinin mənsubiyyəti görə dayışdırıckən də alınma sözlərdə olduğu kimi yətişdiricisində istifadə olunur: *suyum, nəym*.
- Bəzi isimləri cümlədə ham II, hamda III şəxslər dilinənək olar. Bu zaman həmin isimlərin avvalında *sanın* və ya *enun* əvəzləklərini işlətmək vacib olur. *Kitabında (sanın, yaxşı onun?) qeyd olunub; Sanın kitabında qeyd olunub (II şəxslər mənsubiyyəti)*. Onun kitabında qeyd olunub (III şəxslər mənsubiyyəti). "n" bittəşdirici.
- Mənsubiyyət şəkilçili söz bəzən mənsubluq bildirməyə da bilir. *Məs: ölkəm, mədirim, atam, anam*
- Mənsubiyyət şəkilçili qrammatik şəkilçilərdir, vurgu qəbul edir.

II ŞƏXSİN MƏNSUBİYYƏT ŞƏKİLÇİSİ VƏ YİYƏLİK HAL ŞƏKİLÇİSİ

- i^ə şəkilçisi ham yiyəlik halın, ham da II şəxsin təkinin mənsubiyyət şəkilçisi kimi işlənə bilir. Bunu fərqləndirmək üçün aşağıdakı məqamlara diqqət etmək lazımdır.
- Yiyəlik hal şəkilçisi qəbul etmiş isim özündən sonra mənsubiyyət şəkilçili ikinci bir isim teləb etdi: *evin* (yiyəlik hal) *evin* (mənsubiyyət)
- II şəxsin təkında olan mənsubiyyət şəkilçili sözün avvalına *öz*, *sanın* əvəzləklərini artırmaq olur, lakin yiyəlik halda ola söza bunu tətbiq etmək olmur. *Məs: Dostların evdə qalıb cümləsində dəfələr sözünün avvalına ham *öz*, ham da *sanın* əvəzləyini artırıqdə mənə pozulmur, demək ki, mənsubiyyət şəkilçilidir. Məs: Öz dostların evdə qalıb; sanın dostların evdə qalıb.*
- Eyni mənşiqi *Onun arzusu oxumaqdır* cümləsinə tətbiq edək: *Öz onun arzusu oxumaqdır; Sanın onun arzusu oxumaqdır*. Burada isə məzmunsuzluq əməla gəldi, demək ki, hal şəkilçisidir.
- Yiyəlik hal şəkilçisi qəbul etmiş isim özündən sonra mənsubiyyət şəkilçili ikinci bir isim teləb etdi: *evin* (yiyəlik hal) *qapısı(mənsubiyyət)* *sanın* (yiyəlik hal) *evin* (mənsubiyyət)
- Yiyəlik hal şəkilçisi qəbul etmiş ismini hallandırmaq olmur. *Məs: sanına, sanından və s. alımnadı*
- Mənsubiyyət şəkilçisi qəbul etmiş ismini hallandırmaq olur. *Məs: sanın evinə, sanın evində və s.*

III ŞƏXSİN MƏNSUBİYYƏT ŞƏKİLÇİSİ VƏ TƏSİRİLİK HAL ŞƏKİLÇİSİ

- i^ə şəkilçisi ham təsirlik halın, ham da III şəxsin təkinin mənsubiyyət şəkilçisi kimi işlənə bilir. Bunu fərqləndirmək üçün aşağıdakı məqamlara diqqət etmək lazımdır.
- Təsirlik halda olan sözün avvalında *öz*, *onun* əvəzləklərini artırmaq olur. *Məs: Kitabi oxuyur* cümləsində *kitabi* sözünün avvalında yuxarındakı sözləri işlədik: *Öz kitabı oxuyur – Onun kitabı oxuyur*. Diqqət edirsinizsə, bu əvəzləklər qoşulduğunda cümlədə məzmunsuzluq olur. Deməli, hal şəkilçisidir. *Kitabı məndədir* *kitabi* sözünün avvalında yuxarındakı sözləri işlədik: *Öz kitabı məndədir – Onun kitabı məndədir*. Diqqət edirsinizsə, bu əvəzləklər qoşulduğunda cümlədə məzmunsuzluq olur. Deməli, mənsubiyyət şəkilçisidir.
- Təsirlik halda olan isim *nayi?* sənalına cavab verir: *nayi oxuyur? – kitab+i*.
- Mənsubiyyət şəkilçili söz *nə?* sənalına cavab verir (birlaşma şəklində): *nə? – onun kitab+i*
- Mənsubiyyət şəkilçili söz xəbar olur: *Onun dos+u+du*. Lakin təsirlik hal cümlədə xəbar olur.
- Saitlı bitən mənsubiyyət şəkilçili qoşulduğunda "s" bittəşdiricisindən istifadə olunur: *onun ana+s+i*. Təsirlik hal şəkilçisi qoşulduğunda isə "n" bittəşdiricisindən istifadə olunur: *babanı çağırır...*

BƏZİ İKİHECALI İSİM'LƏRDƏ İKİNCİ SAITİN DÜŞMƏSİ

- Dilimizdə ikihecalı isimlərin bazılarda saatlı başlayan şəkilçili qoşulduğunda həmin sözün kökündəki ikinci saat (qapılı saat) düşür.

Saitlı başlayan ham *hal*, ham da mənsubiyyət şəkilçisi artırdıqda kökdəki saatlı düşən sözlər. Bu sözlər alımnadı sözlərdən ibarətdir.

qadır, qısm, zehin, eyib, stir, isim, izin, nəsil, ömrə, sobir, stir, sinif, fəsil, cism, şəkil, heyif, qəbir, meyil, asıl, sevir

→ Beyinə, ağızı, alına, ovucun, qayonun, qayna və s. bu sözlərin heç birində kökdə düşmə olmayıçı, cünki *hal* şəkilçisi qəbul edib.

- Ağıl sözü *zəka, qür, idrak* mənalarında işləndikdə yalnız mənsuboyyyat şəkilçisi qəbul edərkən kökündəki qapılı saatı itirir: *aglim, ağlin* və s. Bu söz *mal-qara saxlanan* yer mənasında işlənərsə, heç bir halda kökündəki qapılı saat düşmən.
- Əgər bu qisim sözlərdə kökdə düşmə varsa, deməli, *mənsubiyyət* şəkilçisi qəbul edib: *beyin+im=beynim, ovuc+um=ovcum, (sanın) ciyin+in=ciyinin* və s.
- Sınıf, qısm, zehin, eyib, stir, isim, izin* və s. sözlərdə istor hal şəkilçisi, istorə də mənsubiyyət şəkilçisi qoşulsu da, kökdə düşmə olur: *(manım) sınıf+im=sinflim; sınıf+ə=sinflə* və s.
- Nəqil, taxıl, paxıl, əfiq, mildir* və s. sözlərdə şəkilçi qəbul etdikdə kökdə düşmə olmur.

XƏBƏRLİK (ŞƏXS) ŞƏKİLÇİLƏRİ

İsimlər şəxsa görə dayışarak qəbul etdiyi şəkilçilər *xəbərlik (şəxs) şəkilçiləri* adlanır.

	TƏK	CƏM
I şəxs	-am ⁱ	insan+am [insanam] -i ^ə (yng)
II şəxs	-san ⁱ	insan+san [insansan] -sunz ⁱ
III şəxs	-dur ⁱ	insan+dır [insandi] -dur ⁱ + lar ⁱ

- Xəbərlik (şəxs) şəkilçiləri cümlədə mübtəda və xəbər arasında əlaqə yaradır, bu şəkilçilər vasitəsilə cümlə tamamlanır.
- Xəbərlik şəkilçilərinin inkari *deyil* sözünün köməyiə düzəltir: *şagird+dir - şagird deyil, teləbə+yəm - teləbə deyilmə* və s.
- Xəbərlik şəkilçilər qrammatik şəkilçilərdir və vurgu qəbul etmir: *miəlliş + dir*
- Mənsubiyyət və xəbərlik şəkilçiləri bir-birindən fərqlənir. Mənsubiyyət şəkilçiləri mənsubluq, siidlik bildirir və cümlənin müxtəlif üzvü olur, şəxs şəkilçiləri isə xəbərlik anlayışını ifadə edir və cümlənin xəbəri olur: *kitabım (mənim); şagirdəm (mən)*
- Bəzən xəbərlik (şəxs) şəkilçiləri ixtisar da oluna bilər. Lakin ixtisar məqamlarında onların bərpası mümkün kürdür. *Məs: Bu kitab_, o işə qələmədir* və s.
- İsim maksus 4 qrammatik şəkilçi var. Bu şəkilçilərin artırılma ardıcılığı belədir: *cəm, mənsubiyyət, hal, xəbərlik (şəxs) şəkilçiləri; kitab + lar + im + da + dir*.
- İsimin hərisi halının neçə qrammatik şəkilçi ilə işləndiyini müəyyən etmək üçün *cəm, mənsubiyyət, hal, xəbərlik (şəxs) şəkilçiləri* bu ardıcılığa diqqət etmək lazımdır. *Məs: dostlarımızdan* çıxışlı halda olan sözdür və tərkibində ismə aid 4 qrammatik şəkilçinin hamısı işləndi və s.

İSMİN SİFƏTİN XÜSUSİYYƏTİNİ DAŞIMASI (ATTRIBUTİVLƏŞMƏSİ - SİFƏTLƏŞMƏSİ)

- İsim cümlədə başqa bir ismi təyin edərək təyin vazifəsində işlənir. Bu zaman sıfatın sualına cavab verir, yəni sıfatlaşır. *Məs: yum (necə?) şəl, dəmir (necə?) qapı* və s.
- İsim sıfatlaşsa da, morfoloji baxımdan ism qəhr. *Məs: yum şəl* birləşməsindəki hər iki söz ismindir.
- Sıfatlaşan ism tapmaq üçün aşağıdakılara diqqət etmək lazımdır:
 - Yanaşı gələn isimlərdən birincisi *sonət, peşə, material, gohumluq* anlayışı bildirirsə, ism sıfatlaşır. *Məs: qardaşım (hənsi?) qapı; hakim (həns.) Anar; polad (həns.) horu* və s.
 - Bu cür isimləri müəyyən etmək üçün *çoxluq hal + hazırlanmış, olan* dəsturundan da istifadə etmək olar. Bu daha çox material mənali isimlər üçün keçərlər qaydadır. *Məs: qızıl üzük – qızıldan olan (qızıldan hazırlanmış) üzük*. Belə avəzelmə mümkün kürdür, deməli, I tərif isimdir.
 - Gümüşü, qızılı* sözləri düzəltmə sıfat və sadə ism olur. Lakin isimləşən sıfat ola bilmir. *Məs: gümüşü üzük* – burada düzəltmə sıfatdır. *Gümüş bayondım* – burda isə isimdir, sıfatlaşmayıb.
 - Qızıl üzük, gümüş bürəzək* birləşmələrində isə I tərif sıfatlaşır.
 - Daha çox sıfatlaşan isimlər: *daş, yum, taxta, şüxa, asfalt, torpaq, çit, pambıq, dəmir, qızıl, gümüş, mis, bez, bürəzək, dəri* və s.
 - İsim sıfatlaşarkən cümlə üzvü kimi (sintaktik baxımdan) təyin olur.
 - İsim sıfatlaşarkən sıfatə aid bütün xüsusiyyətləri qəbul etmir. *Məs: sıfat kimi dərəcəyə görə dayışa bilmir*.

Sifat əyənin (ismin) əlamət və keyfiyyətini bildirən əsas nitq hissəsidir. Nəcə? nə cür? hansı? suallarından birinə cavab verir. Əlamət və keyfiyyət bildirmək sifatın ümumi grammatik mənasıdır.

→ SİFƏTİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ:

- İsim əyənin adını, sifat işa əyənin əlamətini bildirir: *maraqlı (sifət) asər (ism)* və s.
- Aid olduğunu nüxə ilə birlikdə işlənəndə şəkilçi qəbul etmir: *böyük otaq, gümüşənmiş maşın* və s.
- Əlamət dedikdə əyənin *zəhiri* (rangı, eni, xarici görünüşü və s.) keyfiyyət dedikdə işa onun *dəlik* (xarakteri, dadi və s.) xüsusiyyətləri nüzardə tutulur: *yəşli (əlamət), çalışan (keyfiyyət)* və s.
- Bəzi sifatlar işlənmə yerinə görə ham əlamət, ham da keyfiyyət bildirə bilər: *gözəl qız (əlamət), gözəl xüsusiyyət (keyfiyyət), yaxşı geyim (əlamət) – yaxşı fikir (keyfiyyət)* və s.
- Cümədə tətin və ya ismi xəbər vəzifəsinə daşıyır. O, *yaxşı insandır*: *Bu kitab maraqlıdır* və s.
- İsmiñ xüsusiyyətlərini daşıdından (isimləşdən) sonra tamamilə, mübtədə kimi də işlənə bilir. *Körpələr güllüşürdülər, Cavanları çağırın* və s.
- Aid olduğunu ayrı işləndikdə, osasan, ismin xüsusiyyətlərini daşıyır (isimləşir).
- Sifat əyaya aid olub onu müxtəlif cəhətdən izah edərək aydınlaşdırır.

SİFƏTİN QURULUŞCA NÖVLƏRİ

Bütün əsas nitq hissələri kimi, sifatlar də quruluşca üç yero ayrılır: *sədə, düzəltmə, mürəkkəb*.

Tərkibində leksik (sözdüzəldici) şəkilçi olmayan, yalnız kökəndən və ya kök və grammatik şəkilçidən ibarət olan sifatlar quruluşca sadədir: *yəşli, gözəl, cavanlar, təməl, qurmazı* və s.

Leksik (sözdüzəldici) şəkilçi vasitəsilə düzəltmə sifatlar işa düzəltmə sifatlardır. Düzəltmə sifatlar həm adlardan, həm də seyllərdən düzəla bilir.

ADLARDAN SİFƏT DÜZƏLDƏN ŞƏKİLÇİLƏR

1. -h ⁴ : <i>tərhívəli, kəsərli</i> və s.	2. -siz ⁴ : <i>dadsız, susuz</i> , və s.	
3. -cıl ⁴ : <i>zərafət+cıl, səhhət+cıl, əl+üm+çıl</i> və s.	4. -ki ⁴ , -dakı ² : <i>kitabdaçı, dünənki</i> və s.	
5. -ı ⁴ : <i>armud+ı, gümüş+ı, qızıl+ı</i> və s.	Bu şəkilçilərlər düzəltmə sifatlar yalnız <i>hansı?</i> suallına cavab verir.	
6. -lıq ⁴ : <i>ay+lıq, don+lıq, il+lik</i> və s.		
7. -çaq ² : <i>tumançaq</i> və s.		
8. -i,-vi: <i>elm+i, dairə+vi</i> , və s. Bu şəkilçi bazən söz kökünü doyişir, düzəltmə söz <i>saydmır</i> .		
9. -keş: <i>zəhmət+keş, qayğı+keş</i> və s.		
10. -dar: <i>ev+dar, əmək+dar</i> və s.	11. -kar: <i>həvəs+kar, fılısun+kar</i> və s.	
12. -xor: <i>cəy+xor, müffət+xor</i> və s.	13. -amız: <i>hikmət+amız, iibrət+amız</i> və s.	
14. -parəst: <i>din+parəst, millət+parəst</i> və s.	15. -pərvər: <i>vətən+pərvər, xəyal+pərvər</i> .	
16. bi-: <i>bi+vəfa</i> .	17. ba-: <i>ba+məzə</i> və s.	
18. na-: <i>na+xoş</i> .	18. ia-: <i>ia+geyd</i> .	
20. a-: <i>a+norma+l</i> .	21. -xah: <i>xeyir+xah</i>	
22. -sul: <i>yox+sul</i>		

FEILDƏN SİFƏT DÜZƏLDƏN ŞƏKİLÇİLƏR (Milli şəkilçilərdir)

1. -ağan (-əyən): *gül+əyən, ağla+ğan, oynə+ğan...*
2. -qan (-kən): *dala+s+qan, çalış+qan* və s.
3. -ğın (-gin, -gün, -gün): *gər+gin, yor+ğın...*
4. -qın (-kin, -qun, -kün): *sat+qın, kas+kin...*
5. -iq⁴ (-q, -k): *aç+iq, az+ik, uç+uq, böyü+k* və s.
6. -ic⁴: *öl+dür+icü, qız+dur+ici, qr+icı, kas+icı* və s.
7. -ar² (-r): *oxşa+r, ax+ar, qayna+r, gül+or* və s.
8. -aq² (-q): *qorx+aq, çök+ək, ürk+ək* və s.
9. -ən²: *bur+ma (saç), çat+ma (qas)* və s.
10. -ən² (-q): *qorx+aq, çök+ək, ürk+ək* və s.
11. -ən² (-q): *qorx+aq, çök+ək, ürk+ək* və s.
12. -ən² (-q): *de+yin+ən, qudur+ən* və s.
13. -ən² (-q): *qorx+aq, çök+ək, ürk+ək* və s.
14. -maz²: *qan+maz, din+maz* və s.

Ön azı iki sözin birləşməsindən əmələ gəlib bir anlayış ifadə edən sifatlar *mürəkkəb* sifatlardır.

Bitişik yazılanlar

1. İki sadə sözin birləşməsi ilə (I torof sifət, II torof isim): *qaraqas, sırrindil, həzircavab, göygöz* və s.
2. İki düzəltmə sifatın birləşməsi ilə: *simquqlıb, açqıraklı, soyqırınlı* və s.
3. Biri sadə, biri düzəltmə sözin birləşməsi ilə: *sözdüzəldici, qaradınməz, istiqanlı* və s.
4. Mənsubiyyət şəkilçili sözin iştirakı ilə: *stolüstü, rayonlararası, bayramqabağı* və s.
5. "a,ha" bitişidiricilərinin köməti ilə: *cürbəcür, növbənöv, rangborang, rəngarəng* və s.

Defisiv yazılanlar

1. Sadə və düzəltmə sözlərin takribi ilə: *aci-aci, sarın-sarin* və s. (Bu tipli sifatlardan sonra galən isimlər, asasən, *əsərde* islanır: *hündür-hündür binalar, yaşıł-yaşıł oğular*).
2. Bir və ya hər ikisi ayrıldıqda işlənə bilməyən sözlərin birləşməsi ilə: *xırda-mirdə, qarma-qartışq* və s.
3. Yaxın və ya öks manalı düzəltmə sifatların birləşməsi ilə: *evli-əşikli, aqlı-quraltı, acılı-sirinli* ...
4. "Qeyri" sözü və sifatın birləşməsi ilə: *qeyri-miğəyyan, qeyri-insani, qeyri-səmimi* və s.

Qeyd 1: -ı' şəkilçisi milli manşəli sözlər qəşələrən sifat əmələ gətirir. -i' (ii) şəkilçisi isə alıma manşəli sözlər qəşələrən sifat əmələ gətirir. **Məs:** *qızılı üzük, elni iş* – birinci nümunədəki sifat milli, ikincidəki isə alımdır.

Qeyd 2: -ağan (oyan) şəkilçisi sifatla -an (ən) şəkilçisi feili sifati qarşıdırmaq üçün həmin sözü inkarda işlətmək lazımdır. Sifat inkar şəkilçisi qəbul etmir. Feili sifat işa qəbul edir. **Məs:** *ağlayan (ağla+ma+yan)* inkar qəbul etdi, deməli, feili sifatdır. Ağlagan (ağla+ma+ğan) inkar şəkilçisi qəbul etmedi, deməli, feildən düzələn sifatdır.

Qeyd 3: -ki¹, -dakı² şəkilçili sifatlar yalnız adı dərəcədə olur, digər dərəcələr üzrə dəyişə bilmir.

SİFƏTİN MÜQAYİSƏ DƏRƏCƏLƏRİ

Sifati başqa nitq hissələrindən fərqləndirən əsas alamatlarından biri onun dərəcə bildirməsidir. Əyənin əlaməti üç dərəcədə ola bilər: *normada, normadan az, normadan çox*. Bu xüsusiyyətinə görə sifatın dərəcələri da üç qrupa bölünür: *adi, azaltma, coxaltma*. Bəzi sifatlar dərəcəyə görə dəyişə bilmir. **Məs:** *evdəki, dünənki* və s.

ADI DƏRƏCƏ

- Əlamət və ya keyfiyyətin adı halda, normada olduğunu bildirir: *yaşıł, yirin, acı* və s.
- Həc bir morfoloji əlaməti yoxdur. Digər dərəcələrin əlamətini qəbul etməyən sifatlar adı dərəcədədir.
- Adı dərəcə başqa dərəcələr üçün ölçü, məyar rələnu oynayır.

AZALTMA DƏRƏCƏSİ

- Əlamət və ya keyfiyyətin adı haldan, normadan az olduğunu bildirir: *uzunsov, qurmızıtəhər* və s.
- Azaltma dərəcəsi həm morfoloji, həm də sintaktik yolla əmələ gəlir.
- **MORFOLOJİ ÜSÜLÜ:** Bu üsulla azaltma dərəcəsin əmələ gətirmək üçün şəkilçilərdən istifadə olunur.
 - -imtl⁴: *şərimtl, qurmızımtıl, göyümtl* və s.; -ımrəq: *qurmızımtıraq, şərimträq* və s.; -ımsov⁴: *göyümsov, ağımsov* və s.; -sov: *uzunsov, dəlissov* və s. -şın: *sarışın, qaraşın* və s.; -raq, -rək: *yaxşıraq, gədərək; -yanız: qarayanz, sariyamz* və s.
 - **SINTAKTIK ÜSÜL:** Bu üsulla azaltma dərəcəsini əmələ gətirmək üçün sözlərdən istifadə olunur.
 - ala: *ala-yarımçıq, ala-çıq* və s.; açıq: *açıq-sarı, açıq-qirmizi* və s.; təhər: *sarıtəhər, yaşıltəhər* və s.; kəm: *kəmşirin, kəmtürş* və s.; az: *az şirin* və s.
 - Təhər, kəm bitişik, ala, açıq defisiv, az ayrı yazıılır.

COXALTMA DƏRƏCƏSİ

- Əlamət və ya keyfiyyətin adı haldan, normadan çox olduğunu bildirir: *sapsarı, zıl qara* və s.
- Coxaltma dərəcəsi həm morfoloji, həm də sintaktik yolla əmələ gəlir.
- **MORFOLOJİ ÜSÜLÜ:**
 - Adı dərəcədə olan sifatın sonuna -ca² ədatını artırmaqla: *körpəca, xirdəca* və s.

- Sifatın ilk beçsinin son samitinin *m., p., v.* ona qoşulması ilə: *tərəmiz, düməndiz, sapsarı* və s.
- Ağ sıfatında çoxalma dərəcəsi -*apqaq* ünsürünün artırılması yolu ilə də yaranır. *Agappaq (gor)*
- **SINTAKTİK ÜSLÜB:**
 - Adı dərəcədə olan sıfatların övvəlində *an, lap, çox, daha, olduqca* ədatalarından biri, *düm hissəsi* və *tünd* sözləri artırlar: *an gəzəl, lap yaxşı, tünd-göy, dümənəg* və s.
 - düm - bitişik, zil - ayri, tünd - deñisli* yazılırlar.
 - an, lap, çox, daha, olduqca* ədatları ayrı yazılırlar.

Qeyd 1: "Bəsbütün", "bumbz", "balaca" sözləri çoxalma dərəcəsində deyil. *Bəsbütün* sözlərənən "tərəf" (isməd) dərəcə olamayı olmur.

Qeyd 2: "Düməndiz, düməndik" sıfatları çoxalma dərəcəsindədir, "düz və dik" sıfatlarına "m" samitinin artırılması yolu ilə, yəni *morfoloji* yolla düzəlmüşdür.

Qeyd 3: "Dümənəg" - sıfatın çoxalma dərəcəsindədir, "ağ" sıfatına "düm" hissəciyinin artırılması yolu ilə yəni *sintaktik* yolla düzəlmüşdir.

Qeyd 4: *açıq çay* (sifat+isim), *tünd çay* (sifat+isim) dərəcə olamayı əmələ getirmir. *Açıq, tünd* sözləri yəni sıfat qoşulduğda dərəcə əmələ getirir.

Qeyd 5: *Kəmsarad, kəməqəl, kamhövələ, kamfürsət, ağıbəniz, qarabəniz, birtəhər, tündxasiyyət, açıqqə* kimi sözlər sadəcə mürəkkəb sıfatlardır və adı dərəcədir.

Qeyd 6: *Açıq-aydın, açıq-əşkar* sözləri azalma dərəcəsində deyil, adı dərəcədir.

Qeyd 7: *Ala-bula, alagöz* sözləri adı dərəcədə olan sıfatlardır.

SİFƏTİN İSMİN XÜSUSİYYƏTLƏRİNİ DAŞIMASI (İSİMLƏŞMƏSİ)

Sıfat bəzən cümlədə adı olduğu ismini itirəndə ismin rolunda çıxış edə bilir. Bu zamanın sıfat özü həm xüsusiyyətlərini itirək *isimlaşır*, ancaq morfoloji baxımdan *sıfat* olaraq qalır.

→ SİFƏT İSİMLƏŞƏRKƏN İTİRDİYİ XÜSUSİYYƏTLƏR:

- Əlamət və keyfiyyət bildirməsi: *Körper ananın gözlerinə baxdı*.
- Sıfatın suallarına cavab vermeməsi: *Körpələr (kim?) müşl-müşl yatmışdır.*
- Təyin olma xüsusiyyətini: *Igidlər (kim?-mübtədə) vətənin fəxridir.*
- İsimdən əvvəl gəlmək xüsusiyyətini. Sıfatın isimləşməsi üçün bu ən vacib şərtidir: *Körper (neçə?) uşaq ağlayır – Körper (kim?) ağlayır*
- Sıfat isimləşərkən dərəcə çalarını saxlaya bilir: *Ağacdan almaların qıpçıqmızlarını dərdəm.*
- Sıfat isimləşdikdə də, isimləşmədikdə də xəbor ola bilir. Bu zaman xəborın *sualına* diqqətən lazımdır: *Necat qəllidir (necədir? – isimləşməyən sıfat). Bizi xilas edən o igiddir (kimdir – isimləşmiş sıfat).*

→ SİFƏT İSİMLƏŞƏRKƏN QAZANDIĞI XÜSUSİYYƏTLƏR:

- Ad bildirir. *Kim? nə?* sualına cavab verir: *Qoca (kim?) həyatdə gözələyirdi.*
- Cümənin mübtədə və tamamlığı olur: *Qohramanlar (kim? - mübtədə) unutulmur. Qocalara (kim? tamamlıq) maşın verildi.*
- Həllanı: *igidin, igida, igidi, igiddə, igiddən*
- Cəmlənir: *qocalar, gaçlər, igidlər* və s.
- Mənsubiyata görə dəyişir: *mənim qəhrəmanum, vətənin igidləri* və s.
- İsimsiz işlənir: *O igid (əsgər) xalqın üzüyində həmişə yaşayacaq.*

SAY

Sayışanın miqdər və sırasını əsas nitq hissəsidir. *Neçə? nə qədər? neçənci?* suallarına cavab verir.

→ SAYIN XÜSUSİYYƏTLƏRİ:

- Əşyaya aid olur, ondan əvvəl işlənir: *iki kitab, beş qəlam* və s.
- Aid olduğu ismədə bərabər işləndikdə grammatik şəkilçi qəbul etmir: *beş maşın, üç çiçək* və s.
- Aid olduğu ismini itirdikdə isimləşir. İsmən xüsusiyyətini daşıyır: *Onuncular qalib gəldilər.*
- Düzeltilmə sayılar, əsasən, saylardan düzəlir. *Ərvəl, axır, son, filan* sözlərinə -inc¹ şəkilçisini artırmaqla sıra sayıları düzəltmək olar.
- Cümlədə təyin olur: *İki yaşlıdır dərsə galmağı istədi. İkinci testdə sahə var id.*
- Sayı düzəldən bütün leksik şəkilçilər milli məşəlidir.
- Sıfır, həyat, milyon, milyard, trilyon* sayılarından başqa, bütün sayılar milli məşəlidir.

→ SAYLA SİFƏT ARASINDA OXŞAR CƏHƏTLƏR

- Har ikisi isimlə bağlı olur: *marağlı əsər, beş dəftər*
- Har ikisi isimdən əvvəl galır: *igid əsgər, on kitab*
- Har ikisi isimləşə bilir: *igid+lar, birinci+lar*
- Har ikisi, adətnə, cümlədə təyin olur: *İgid əsgər möhkəm dayan. İkinci binada temir gedir.*
- Har ikisi adətnə işlənə bilir: *lap cox, lap yaxşı*
- Har ikisi *hansı?* sualına cavab verə bilir: *temirli (hansi?) bina, beşinci (hansi?) bina.*
- İsim sıfat və sayıla işlənərsə, adətnə, sayı sıfatdan əvvəl galır: *beş marağlı əsər*

SAYIN QURULUŞCA NÖVLƏRİ

- Sayılar quruluşa üç yerdə bölünür: *sədə, düzəltmə, mürəkkəb*.
- SADƏ SAYLAR:** Sədə sayılar bir kökden ibarət olur: *iki, beş, on, yeddi, az, çox, xeyli, milyon* və s.
- DÜZƏLTMƏ SAYLAR:** İsim və sıfatdan fərqli olaraq, düzəltmə sayılar, başqa nitq hissələrindən yox, əsasən, sayların özündən düzəlir: *beşinci, onlarda, minlərlə* və s. İstisna olaraq *əvvəlinch, axırıncı, sonuncu, filanıncı* sayıları saydan *düzəlməyib*.
- Düzeltilmə sayılar sadə sayılar -inc¹, -larda², -larcə², -lu, -acıq şəkilçisi artırmaqla düzəlir: *bir+inci, yüz+larda, min+larcə, çox+lu, az+aciq* və s.
- MÜRƏKKƏB SAYLAR:** Mürəkkəb sayılar da, əsasən, saylardan yaranır: *beş-on, az-çox, qırx-allı, iki-iç, üç-dörd, on iki, yüz iyirmi beş* və s.
- Defisilo yazılım mürəkkəb sayılar əsl mürəkkəb, aynı yazılım sayıları isə tərkibi mürəkkəb sayılardır: *az-çox, üç-dörd (əsl); on beş, beşdən bir, yüz allı altı (tərkibi)* və s.
- Eyni müəyyən miqdər sayının takrirəti say əmələ gətirmir, belə sözərət zərf hesab olunur: *bir-bir, iki-iki*

SAYIN MƏNACACƏ NÖVLƏRİ

Sayı mənaca iki növü var: *miqdər sayıları, sıra sayıları*.

MIQDAR SAYLARI

Miqdar sayıları sayışanın miqdərini bildirir. Miqdər sayılarının üç növü var: *milyəyyən miqdər sayıları, qeyri-müyyəyyən miqdər sayıları, kəsr sayıları*.

- Müyyəvan miqdər sayıları:** Əşymanın konkret miqdərini bildirən sayılar *milyəyyən miqdər sayıları* deyilir: *beş, on, beş, iyirmi iki* və s.
- Neçə? nə qədər?** suallarından birinə cavab verir. *Beş (neçə? nə qədər?)* və s.
- Müyyəvan miqdər sayıları quruluşa sade və mürəkkəb (tərkibi) olur: *bir, on, on iki, qırx beş* və s.
- Müyyəvan miqdər sayının sonra gələn söz, adətnə, com şəkilçisi qəbul etmir: *dörd uşaq, on kitab* və s.
- Zaman mənzimləri bəzi isimlər (il, əsr və s.) *yüz, min* kimi müyyəvan miqdər sayının sonra cəmədə işlənir: *min illər* və s. **QEYD:** *Bu məqam grammatik normani pozmur.*
- Müyyəvan miqdər sayı ilə isimlər arasına *nəfər, baş, dənə, ədəd, cüt, dost, kilogram, metr, litr, tika* və s. numerativ sözlər artırmaq olar: *üç ədəd qələm, on metr parça* və s.

- Sıra sayıları üç cür yazılır: Sözləşmə: **beşinci**, **Ərəb rəqəmləri** və **-inci**⁴ şəkilçisinin ixtisas forması olan **-ci**⁴ şəkilçisi ilə: **6-ci**, **64-cü** və s.
- Roma rəqəmləri ilə (Roma rəqəmlərindən sonra defis və şəkilçidən istifadə olunmur): **X**, **XV**, **C**... **C-(100-cü)**, **D-(500-ci)**, **M-(1000-ci)**, **L-(50-ci)**: **CD**-(400-cü), **DC**-(600-cü), **CM**-(900-cü), **MC**-(1100-cü), **MMXX**-(2020-ci) və s.
- 4. Nöqtə və yarıummötərizə ilə (yarıummötərizədən sonra nöqtə qoymaq olmaz): **I**, **I**
- Sıra sayıları bəzən qeyri-müəyyənlik də bildiriş bilər: **50-ci illər** dedikdə 50-59-cu illərin hamısı addır.

SAYIN İSMİN XÜSUSİYYƏTLƏRİNİ DAŞIMASI (İSİMLƏŞMƏSİ)

- Say aid olduğu ismini itirdikdə isimləşir və bu zaman sayı aid olan xüsusiyyətləri itirib ismə aid xüsusiyyətləri daşıyır:
- İsim kimi hallanır: **birincilərin**, **birincilərə**, **birinciləri**, **birincilərdə**, **birincilərdən**
- Mənsubiyyətə görə dayışır: **bizim on birincilərimiz** və s.
- **Kim?** və ya **nə?** suallarından birinə cavab verir: **içəncülər – kim?**, **beş (nə?) üçdən çoxdur.**
- Cəmlənə bilsə: **ikinci** - **ikincilər** və s.
- Cümənin mübtədəsi, xəbəri, təmamlığı olur: **Onuncular** oyundan gəyitdi. **Bunu bacaran onunculardır.** **Onuncularqəşənlərdir.**
- Say xəbər vazifəsində çıxış edərkən ismin xüsusiyyətini daşıya da bilsə, daşımaya da. Bunları fərqləndirmək üçün xəbər vazifəsindəki sayı-sual vermək lazımdır. Əgər say öz sualını saxlaysa, isimləşməyi. **Məs:** *Bu giln işlimiz çoxdur (nə qədərdir?).*
- Əgər say öz sualını saxlamırsa, isimləşib. **Məs:** *Gələn onunculardır (kimdir?).*

SAYLA BAĞLI ÜMUMİ QEYDLƏR

- Sayın özünəməxsus qrammatik şəkilçisi yoxdur
- Sayilar milli mənşəlidir (istisna: **sıfır**, **həyat**, **milyon**, **milyard**, **trilyon**).
- Omonim sayilar: **bir** (say, zərf), **az** (say, feil), **qurx** (say, feil), **əlli** (say, sıfat), **min** (say, feil), **səksən** (say, feil), **çox** (say, ədat).
- **Az, çox, xeyli** sözləri say və zərf kimi işləndikdə omonim hesab olunmur.
- Sayilar eyni zamanda həm mənsubiyyət, həm də digər qrammatik şəkilçilər (hal, xəbarlıq) qəbul edə bilsə. Bu zaman rəqəmlə ifadə olunan saydan sonra mənsubiyyət şəkilçisi yazılmır: *ayın 13-də (sahvdır: ayın 13-ündə), noyabrın 3-də* və s.
- Bəzi sayilar söz yaradıcılığında möhsuldardır:
- **Bir sayından** – **birgə** (zərf), **birlik** (ism), **birdən** (zərf), **birləşmək** (feil), **birikmək** (feil), **birinci** (say), **birincilik** (ism), **birgünlik** (sifat), **birdən-ikidən** (zərf), **bir çox** (say), **bir qədər** (say, zərf) və s.
- **İki sayından** – **ikillik** (ism, sıfat), **ikinci** (say), **ikilaşmək** (feil), **ikilikdə** (zərf) və s.
- **Az sayından** – **azlıq** (ism), **azalmaq** (feil), **azacıq** (say, zərf), **az-çox** (say, zərf), **bir az** (say, zərf) və s.
- **Çox sayından** – **çoxluq** (ism), **çoxlu** (say, zərf), **çoxalmaq** (feil), **çoxdan** (zərf), **çoxdanlı** (sifat) və s.
- **Az, çox, xeyli, azacıq, az-çox** sözləri isimlə işləndikdə say, feilla işləndikdə zərf kimi götürülür:

az
cox
xeyli + kitab (say)

az
cox
xeyli + oxumaq (zərf)

- Ösas nitq hisselerini avaz eden sözlərə **avəzlik** deyilir.
- Övəzlilik avaz etdiyi nitq hisselerinin xüsusiyyətlərini daşıyır.
- Hansı nitq hissəsinin sualına cavab verirsa, həmin nitq hissəsini avaz edir. **Məndən** ~ kündən? (sənəd) - **İşarə**
- Övəzliyin özünaməxsus qrammatik şəkilçisi yoxdur.
- Övəzliyin özünaməxsus ümumi qrammatik mənası yoxdur.
- Övəzlilik avaz etdiyi nitq hissəsinin bütün xüsusiyyətlərini daşıya bilmir.
- Övəzlilik bütün cümlə üzvləri vəzifəsində çıxış edə bilir.

ƏVƏZLİYİN QURULUŞCA NÖVLƏRİ

- **SADƏ:** *mən, sən, o, bu, elə, belə, nə, necə və s.* əvəzliliklərin çoxu quruluşca sadadır.
- **DÜZƏLTMƏ:** *biri, kimsə, nəsə, hərə, neçənci, haralı.*
- **MÜRƏKKƏB:** *filankas, hər kəs, heç kim, kim isə, heç nə və s.*

ƏVƏZLİYİN MƏNACAC NÖVLƏRİ

Əvəzliyin mənaca növləri aşağıdakılardır:

1. Şəxs əvəzlilikləri
2. İşarə əvəzlilikləri
3. Qeyri-müəyyən əvəzliliklər
4. Tayini əvəzliliklər
5. Sual əvəzlilikləri

ŞƏXS ƏVƏZLİKLƏRİ

- İsmiñ yerində işlənən, şəxs anlayışı bildirən **kim?** **nə?** suallarından birinə cavab verən əvəzliliklərə əvəzlilikləri deyilir (şəxs əvəzlilikləri quruluşca yalnız sadə olur): *mən, sən, o, biz, siz, onlar*
- Kəmiyyatca tək və cəm olur. Təkədə: *mən, sən, o*. Cəmde: *biz, siz, onlar*
- I və II şəxsi bildirən əvəzliliklər yalnız insana aid olur və **kim?** sualına cavab verir. III şəxsi bildirən əvəzliliklər həm insana, həm də digər canlı və cansızlara aid ola bilir və **kim?, nə?** suallarına cavab verir: *O, (kim? nə?) hayətdəki ağacın altında dayanmışdır.*
- İsim kimi halanır: *mən, man+im, man+a, man+i, man+də, man+dən*
- *Mən* və *biz* əvəzlilikləri yiyəlik halda -*im* şəkilçisini qəbul edir: *man+im, biz+im*
- Şəxs əvəzlilikləri mənsubiyyətə görə **dəyişmir**, ad **bildirmir**.
- *Man, sən* və o şəxs əvəzlilikləri çıxışlıq hal şəkilçisi qəbul etdikdə yazılı ilə deyilişti fərqlənir: *məndən (mannan), sandan (sənnan), ondan (onnan)*
- *Man* və *sən* əvəzliliklərindən başqa, digər şəxs əvəzlilikləri cəmlənə bilir: *bizlər, sizlər, onlar*
- Şəxs əvəzlilikləri cümlədə: a) mübtəda - *Q, yaxşı oxuyur.* b) tamamlıq - *Sizə demişdim.* c) xəbər - *Bu ilin qalibi adur.* d) zarflıq - *Sizə göləcəkər.* e) təyin - *Bizim sinif qalibdir.*
- Hörmət və rəsmiyyət mənasında *siz* əvəzliyi böyük hərfə yazıla bilər: *Mən Sizi bu xidmətlərimizə görə alıqışlayıram.*

Qeyd: Şəxs əvəzlilikləri müstəqil işləndikdə yalnız *ismi* avaz edir. Lakin **MƏTN DAXİLİNDƏ** işləndikdə *sifati, sayı, felli sifati* və s. nitq hissəlerini avaz edə bilər.

Məs: *Beşinciçələr qalib gəldi. Direktor onları təbrik etdi* - bu cümlədə *onları* dedikdə **beşinciçələr** sayı nəzərdə tutulur. Deməli, əvəzlilik sayı avaz edib.

Hayətdəki burada yaşayır. Onu təməyuram - bu cümlədə *onu* dedikdə **hayətdəki** sifati nəzərdə tutulur. Deməli, əvəzlilik sifati avaz edib.

Yarışanlar tez gəlmİŞdi. Onlar hayəcanlı idilər - bu cümlədə *onlar* dedikdə **yarışanlar** felli sifati nəzərdə tutulur. Deməli, əvəzlilik felli sifati avaz edib.

İŞARƏ ƏVƏZLİKLƏRİ

- İşarə məqsədilə işlədilən əvəzliliklərə **işarə əvəzlilikləri** deyilir. *O, bu, elə, belə, həmin* işarə əvəzlilikləridir. Sualları: *necə? nə cür? hansı?*
- İşarə əvəzlilikləri quruluşca yalnız *sədə* olur.

MHM TƏDRİS MƏRKƏZİ

- Adəton, sıfat avaz edir, **hansı?** sualına cavab verir: *Q/bu/həmin(hansı?) hadisə*
- *O* avazlıyi ham işarə, həm də şəxs avazlıyi kimi çıxış edir, omonimdir. Bunları fərqləndirilməsi:
 - Əgar *o* avazlıyi **kim?**, **nə?** suallarından birinə cavab versə, şəxs avazlıyıdır: *O (kim?) gəldi və s.*
 - Əgar *o* avazlıyi **hal, xəbərlək** şəkilçisi qəbul edərsə, şəxs avazlıyıdır: *onu, ona, odur* və s.
 - Əgar *o* avazlıyi **necə?**, **nə cür?**, **hansi?** suallarından birinə cavab versə, işarə avazlıyıdır: *O kitab...*
- *Bu* avazlıyi isə istanilan möqamda işarə avazlıyıdır.
- *O, bu* əvəzliliklərindən sonra vergülün işlənməsi:
- *O, bu* əvəzlilikləri ismin yerində işlənib **kim?** **nə?** suallarından birinə cavab verdikdə onlardan sonra isim, sıfat, *say, felli sıfat, zərf, modal sözlər, nida, xitab* işlənərsə, vergül qoyulur: *Bu, qardaşımın* mənimdir. *Q, albatır, galəcək, Q, oxuyanlara kömək edirdi.*
- *O, bu* ismin yerində işlənib **kim?** **nə?** suallarından birinə cavab verdikdə onlardan sonra əvəzlilik, *feil (feilli sıfat istisna)* və köməkçi nitq hissələri (*modal sözlər, nidadan başqa*) işlənərsə, vergül qoyulmur: *Q da səni gözləyir. Bu danışır. Q sənini görüşmək istəmir. Bu kömək etmədi.*
- *O, bu* əvəzlilikləri cümənin təyini olarsa, yani sıfati avaz edərsə, onlardan sonra vergül qoyulmur: *Q kitab mənim xoşuma gəldi. Bu ilin sonunu səbirsizliklə gözləyirəm.*
- Bəzən cümlədəki yerinə *göra o* və *bu* əvəzliliklərdən sonra vergüldən istifadə edilə də bilər, edilməyə qoyulmur: Həmin əvəzlilikləri ismi avaz etmiş olarsa, vergül qoyulur, sıfati avaz etdikdə isə vergül

1. *Q, (kim?) evin sahibidir (şəxs əvəzliyi)*

2. *Q (hansi?) evin sahibidir (işarə əvəzliyi)*

Qeyd: *O, bu* əvəzliliklərindən sonra **əvəzlilik** gəlsə də, vergül qoyula bilər. Bu, o zaman mümkündür ki, *o, bu* əvəzliliklərindən sonra gələn söz ya olaca kimi işlənsin, ya da həmcinslik əmələ gətirsin. **Məs:**

1. *Bu, bizim dostumuz bura yemi gəlib* - cümləsində **bizim dostumuz** birləşməsi *bu* əvəzliyinin alavasıdır. Deməli, əvəzlilikdən sonra vergül qoymaq olar.
2. *O, man sabah getməliyik* - cümləsində *o* və *man* əvəzlilikləri həmcinslik əmələ gətirib. Deməli, əvəzlilikdən sonra vergül qoymaq olar.

→ *Bu işarə əvəzliyi* əşyamı göstərmək üçün işləndikdə ismin xüsusiyyətlərini daşıyır, *hallanır, cəmlənir*, amma mənsubiyyətə görə dəyişə **bilmir**: *Bu+nu dizerət. Bun+lər bir tasallidir.*

→ *Ela, belə* əvəzlilikləri ham sıfatı, həm də zərfi avaz edir. Əşyaya aid olduqda sıfatı (*belə kitab, elə insan*), horakatı izah etdikdə isə zərfi (*belə danışma, elə demə*) avaz edir.

→ *Ela, belə* əvəzlilikləri mənsubiyyət şəkilçisi qəbul edəndən sonra hallanır və cəmlənir, yani ismi avaz edir: *elasına, beləsinə, elələri, belələri* və s.

→ *Ela, belə* əvəzlilikləri adatla omonimdir: *Bela* səni xoş gün görəsan (adat). *Bela* insanlara baş qoşma (əvəzlilik). *Ela* son deyəndir (adat). *Ela* dost çətin tapılar (əvəzlilik).

→ *O, bu* əvəzlilikləri **mənsubiyyət** şəkilçisi qəbul etmir.

→ *O* əvəzliyi ham şəxs, həm də işarə əvəzliyi kimi işlənərkən omonim olur. Şəxs əvəzliyi olduqda **kim?** **nə?** işarə əvəzliyi olduqda **hansi?** sualına cavab verir. O şəxs əvəzliyi kimi işləndikdə hallanır, cəmlənir, mübtədə və tamamlıq olur: *Q gəlir (kim?-şəxs) Onu çağırırlar (kim?-şəxs). Q kitabı manə ver. (hansi?-işarə)*

→ *Həmin* əvəzliyi, əsasən, sıfatı, bəzən də matn daxilində *sayı, ismi və felli sıfatı* avaz edir.

- **Sıfat:** *Qardaşım beşinciçələbi binada yaşayır. Biz də həmin binada qalırıq.*
- **Sayı:** *Qardaşım beşinciçələbi binada yaşayır. Biz də həmin binada qalırıq.*
- **Felli sıfat:** *Qardaşım istifadə edilməyən maşın adı. Biz də həmin maşınla şəhərə getdik.*
- **İsmi:** *Ona gümüş üzük aldım. Həmin üzüyü sabah hadiyyə edəcəm.*

QEYRI-MÜƏYYƏN ƏVƏZLİKLƏR

→ İsmiñ yerində işlənən və qeyri-müəyyən şəxsi (əşyam) bildirən əvəzliliklərə **qeysi-müəyyən əvəzliliklər** deyilir. *Kimsə, hərə, biri, hər kəs, hər nə, hamı, heç nə, hər şey, nəsə, filankas...*

→ Quruluşca sadə, düzəltmə və mürakkəb olur.

- Isim kimi hallanır: *filankas, filankas+in, filankas+s, filankas+t, filankas+du, filankas+dən*.
- *Bəzi* əvəzliyi sıfatın yerində işlənir, yalnız mənsubiyyət şəkilçisi qəbul etdiğən sonra hallanır və ismin yerində işlənir: *bəzi (hənsi?)* sıfatı əvəz edib insanlar: *bəzilərimi* (kimi? - ismi əvəz edib).
- Əsasən mənsubiyyət göstərəcək bəzilərim: *Onur heç kim+i yoxdur.*
- *Həm, hər, hərə* qırmızı əvəzlilikləri I, II, III şaxsin təkinin yox, cəminin mənsubiyyətini qəbul edir: *hərə+miz, hərə+niz, həm+miz, həm+sı, bəz+i+miz, bəz+i+niz, bəz+i+sı*
- Qeyri-mülayyən əvəzliliklərdən bəzilər cəmlənə bilir: *bəzilər, kimsələr, filankəslər, Hami, hərə, bəz* s. əvəzliliklər cəmlənə bilir.
- Mübtəda (*Kimsə verdim dilləndi*), tamamilə (*Men hər kəsi dəvət edirdim*), xəbor (*Bu işin sabəkəri filankəsdir*) olur. *Bəzi* əvəzliyi sıfatı əvəz edərək cümlənin təyini ola bilir: *Bəzi tapşırıqları yazmış* olur. *Bəzi* əvəzliyi sıfatı əvəz edərək cümlənin təyini ola bilir: *Bəzi tapşırıqları yazmış Kimse mani səsləyirdi (kim isə, birisi, biri)* 2. İnkər manasında: *Kimse sənə söz deyə bilməz (heç kim).*

TƏYİNİ ƏVƏZLİKLƏR

- Əşyam ümumi şəkildə mülayyən etmək üçün işlədilən əvəzliliklərin təyini əvəzliliklər deyilir (təyin əvəzlilikləri quruluşa yalnız *səda* olur): *hər, bütün, filan, öz, eyni*.
- Cüməldə isimlərdən ovvol galərkən onları təyin edir: *Filan mövzunu oxuyun.*
- Sıfat kimi *hənsi?* sualına cavab verir, cüməldə təyin olur: *Bütün dünya ayuğa qalxdı.*
- *Hər, bütün* əvəzlilikləri grammatik şəkilçi qəbul etmir, morfoloji dayışıklılıq məruz qalmır.
- *Eyni* əvəzliyi morfoloji dayışıklılıq məruz qalır, grammatik şəkilçi qəbul edə bilir: *eyni+sı, eyni+lar+i+nsı*
- *Öz* əvəzliyi mənsubiyyət şəkilçisi qəbul edib substantivləşir, isimin xüsusiyyətlərini daşıyır: *Hallanır: öz+üm, öz+üm+ün, öz+üm+i, öz+üm+ü;* *Cəmlərin: öz+lar+i*
- *Öz* əvəzliyi isimləşərkən cümlənin mübtəda, tamamilə və xəbori də ola bilər: *Özüm galəcəm. Sən özünүү pır aparırsan. Bu işləri görən özüñən.*
- *Öz* əvəzliyi şaxs əvəzliyini da əvəz edir: *Men* danışıram - *Özüm* danışıram.
- *Öz* əvəzliyi şaxs əvəzliyini da əvəz edir: *Men* danışıram - *Özüm* danışıram.

SUAL ƏVƏZLİKLƏRİ

- *Sual* əvəzlilikləri *sual* məqsədilə işlənir. Üsas nitq hissələrinin sualları *sual* əvəzlilikləridir. *Kim? nə? kara? neca?* nə cür? *hənsi? neça? neçənci?* nə qədar? nə edir? və s.
- Quruluşa ətçil cür ola bilir: *neca? (səda) neçənci? hərələti? (düzəltmə)* nə cür? (mürakkəb) və s.
- Bütün cümlə üzvləri vazifəsində çıxış edir. Sualın cavab vermədən cümlə üzvü olur.
- Təsriflənən feillərin sualları cümlədə ismi xəbər *yox*, feili xəbor olur: *Burada nə edir?* (feili xəbor).
- *Sual* əvəzlilikləri əvəzliyin özünü də əvəz edə bilir. Bəzi *sual* əvəzlilikləri bir neçə nitq hissəsinin əvəz edə bilir: *Kim və nə?: 1. Isim: Azar (kim?) danıyr. 2. Əvəzlik: O (kim?) danırus?; Nece: 1. Sıfat: belə (neca?) hərəkat. 2. Zərf: belə (neca?) axunaq; Hənsi: 1. Sıfat: sinifdəki (hənsi?) şagird. 2. Say ikinci (hənsi?) sinif; Həra: 1. Isim: Bakı (həra?) gəzel şəhərdir. 2. Zərf: Bura (həra?) galır və s.*

BƏZİ ƏVƏZLİKLƏRİN İŞLƏNMƏ MƏHQAMLARI

- O:* 1. Şaxs əvəzliyi; *O, sahərdə soni görüb.* 2. İşarə əvəzliyi: *O kitab maraqlıdır.*
- Biz:* 1. *İsim:* Çəkməyi ayaqabını təkmik üçün *bizdən* istifadə etdi. 2. *Şaxs əvəzliyi:* *Biz* qəlib goləcəyik.
- Kimi:* 1. Əvəzlik: *Kimi* oxuyur, *kimi* (q/m) yazar. *Eva kimi+i ölürdü? (sual).* 2. *Qosma:* *Eva kimi ölürdü.*
- Nece:* 1. *Sual* əvəzliyi: *Nece gedəcəksən?* 2. Ədat: *Ax, nece kef çəkməli ayyam id!*
- Nə:* 1. *Sual* əvəzliyi: *Nə anıysan?* 2. Ədat: *Nə yaxşı əsərdir?*
3. Bağlayıcı: *Nə görəsin, nə ürək bulansın.*

FEİL

Ümumi grammatik mənasına görə hərəkət bildirən əsas nitq hissəsinə *feıl* deyilir. Hərəkət dedikdə həm aktiv (*getmək, tullanmaq*), həm də passiv hərəkətlər (*dinləmək, xatırlamaq*) nəzərdə tutulur. Feillər müxtəlif zaman, şəxs şəkilçiləri qoşulmaqla *nə olacaq? nə etmişdir? nə edəsidiir? nə etsə?* və s. suallara cavab olur.

FEİLİN QURULUŞCA NÖVLƏRİ

Bir kökdən və ya kök və grammatik şəkilçidən ibarət olur: *oxu, oxu+du, oxu+ma, oxu+sa və s.* Dilimizdəkə sədə feillər, əsasən, milli mənşəlidir. *Istisna:* *xatırlamaq, bağışlamaq, targıtmak* alımmadır. Sədə feillər cədvəli:

Soralmaq, alışmaq, dinləmək, ağlamaq, barışmaq, yırğalamaq, bağışlamaq, qızarmaq, çalışmaq, danlamaq, yoxlamaq, yartımaq, dağıtmaq, sarsılmaq, danışmaq, saxlamaq, qaldırmaq, anlamag, kiçilmək, uzaqlaşmaq, uzanmaq, gülməmək, qışgırmaq, qarışmaq, dəyişmək, dağılmaq, düşünmək, gətirmək, gətirdirmək, tapşırmaq, istətmək, alçalmaq, isitmək, sevinmək və s.

Düzəltmə feillər leksik şəkilçilər vasitəsilə isim, sıfat, say, əvəzlik, zərf və feillərdən düzələr: *ış+la (mək), qoca+l (mag), çox+el (mag), man+imsa (mək), yaz+dir (mag), irali+la (mək) və s.*

ADLARDAN DÜZƏLƏNLƏR

- la²: *ış+la(mək), bağ+la(maq) və s.*
- la³: *bir+la(mək), dost+la(maq) və s.*
- ar²: *ot+ar(maq), ağ+ar(maq) və s.*
- sa²: *su+sa(maq), qərib+sa(mək) və s.*
- ix⁴: *gec+ik(mək), dur+ux(maq) və s.*
- aş: *yan+aş(maq) və s.*

FEILDƏN DÜZƏLƏNLƏR

- in⁴: *oxu+n(maq), de+yin(mək) və s.*
- dur⁴: *yaz+dir(maq), qaz+dir(maq) və s.*
- ir²: *biş+ir(mək), koc+ür(mək) və s.*
- ala²: *səp+alə(mək), eş+ala(mək) və s.*
- t⁴: *qaz+t(maq).*
- dar: *dən+dər(mək).*
- qu⁴: *id+qun(maq).*
- imsa: *gül+umsa(mək)*

Qeyd 1: -*an*² və -*ay*² şəkilçili sözləri tərkibinə görə təhlil edərək şəkilçisi işləndiyi sözdən asılı olaraq iki cür işlənə bilər. Bunu mülayyən etmək üçün şəkilçinin -*la*² hissəsindən sonra -*maq*² məsədər şəkilçisi artırmış lazımdır. Əgər məsədər şəkilçisi qoşulanda mənə bağlılığı olarsa, dilimizdə elə söz olarsa, o zaman şəkilçili parçalanaraq iki leksik şəkilçili kimi götürülür. Əks halda, bir leksik şəkilçili kimi götürmək lazımdır. **Məs:** *alovlanmaq* sözündə yuxarıdakı qaydalar tətbiq edək: Sözdə -*la*² hissəsindən sonra -*maq*² məsədər şəkilçisi artırdıqda *alovla+maq* feili amələ gəldi. Dilimizdə belə feil yoxdur, demək ki, sözün tərkibində bir leksik şəkilçili var. *Salamlaşmaq* sözündə də yuxarıdakı qaydalar tətbiq edək: Sözdə -*la*² hissəsindən sonra -*maq*² məsədər şəkilçisi artırdıqda *salamla+maq* feili amələ gəldi. Dilimizdə belə söz var: *Əli gonaqları soflamladı*. Demək ki, sözün tərkibində iki leksik şəkilçili var: -*la*²

Qeyd 2: Bəzi sözələr var ki, onlar yuxarıdakı qaydaya təbə deyil:

- Vidalışmaq, ayaqlaşmaq, üzləşmək - bu sözlərin tərkibində bir leksik şəkilçili var, şəkilçisi -*la* və -*s* olaraq parçalanır. Bunlar parçalanın zaman mənə bağlılığı olmur. Buna görə də bu sözlərdəki şəkilçili parçalanır.

- Daşlaşmaq - bu söz həm *daş+la+s+maq* (*Uşaqlar daşlaşdı və s.*) kimi, həm də *daş+la+s+maq* (*Sement daşlaşdı və s.*) kimi təhlil oluna bilər.
- Rastlaşmaq - bu sözün tərkibində bir leksik şəkilçili var, şəkilçisi -*la* və -*s* olaraq parçalanır. Çünkü dilimizdə *rastlamaq* deyə feil yoxdur.

MURƏKKƏB FEİLLƏR

İki və daha artı sözün birləşməsindən yaranır: *yazib-oxumaq, kömək etmək, yaza bilmək* və s. Mürəkkəb feillər həm bitişik, həm deiflər, həm də ayrı yazılar. **İstisna:** *sağolışmaq, istiotlamaq, xudahəfizləşmək, xəshəllanmaq* sözü bitişik yazılan mürəkkəb feillərdir. Mürəkkəb feillərin əməlagəlməsi çəmənlərin yolları aşağıdakılardır:

- *Olamak, etmək, eləmək, qılımq* köməkçi feillərini digər nitq hissələrinə artırmaqla; *kömək etmək, yaxşılaşdırmaq, dost olmaq* və s.
- *-a² (-sa)* şəkilçisi qəbul etmiş feil *bilmək* sözünü artırmaqla: *oxuya bilmək, danışa bilmək* və s.
- *Eləmək, etmək, olmaq, bilmək* sözü müstəqil feil ola bilir:
 - *Eləmək, etmək* feilləri yerinə *yetirmək* mənasını ifadə edərkən müstəqil olur, sədə feil kimi işlənir. **Məs:** *Mən tapşırıqları etmişəm* (yerinə yetirmişəm) və s.
 - *Olmaq* feili *yaşamaq, iştirak etmək, var olmaq, mövcud olmaq* mənalarını ifadə edərkən müstəqil olur, sədə feil kimi işlənir. **Məs:** *iclasda oldum* (iştirak etdim); *O, şəhərdə olur* (yaşayır) və s.
 - *Bilmək* feili *məlumatı olmaq, xəbəri olmaq* mənalarını ifadə edərkən müstəqil olur, sədə feil kimi işlənir. **Məs:** *Mən bunları biliram* (məlumatım var) və s.
- *Rast gəlmək, qalıb gəlmək* kimi bir anlayışı bildirib leksik vahid kimi izah edildiə bilən frazeoloji birləşmələr də mürəkkəb feil sayılır.
- Öks və ya yaxın mənali müstəqil feillərin birləşməsi ilə: *oturur-durur, çalışış-vuruşmaq* və s.
- *-ib²* şəkilçisi qəbul edən feillərə *getmək, çatmaq, keçmək, çıxmaq, gəlmək* və s. feillərin qoşulması əmələ gələnlər. **Məs:** *gəlib çatmaq, ölüb keçmək* və s.

FEİLİN TƏSDİQ VƏ İNKARI

Feillər hərəkatın icra edilib-edilmədiyinə görə 2 tərəfə bölündür: *təsdiq, inkar*.

- Hərəkatın icra edildiyini və ya icra ediləcəyini bildirən feillərə *tesdiq feillər* deyilir: *baş, gör, oxu*.
- Hərəkatın icra edilmədiyini bildirən feillərə *inkar feillər* deyilir. İnkar feillər *-ma²* şəkilçisi ilə formallaşır: *ba'xma, gör'mə* və s.
- İnkar şəkilçisi grammatik şəkilçidir. Feilə aid yeganə grammatik şəkilçidir ki, özündən sonra *-ma²* məsədə şəkilçisi qəbul edə bilir: *yazmamaq, baxmamaq* və s.
- İnkar şəkilçili söz *tosdq* məzmunu da ifadə edə bilir: *O nə edə bilməz ki!?* (Yəni hər şey edə bilsən)
- Feilin *lazım* şəklinin inkarı yalnız *deyil* sözü ilə düzəldir: *yazası deyil, deməli deyil* və s.
- İndiki və qeyri-qəti galəcək zamanlarda *-ma²* şəkilçisindəki sazi düşür: *oxu+m+ur, yaz+m+az* və s.
- Qeyri-qəti galəcək zaman inkarda işlənərkən III şəxsin təkində və cəmində *-ar²* zaman şəkilçisini tərkibində r samiti z samitina keçir: *oxu+m+az, yaz+m+az* və s.
- **İnkarlı şəkilçisi -ma² ilə isim və sıfat düzəldən -ma² şəkilçisinin farqlandırılması:**
 - İnkar şəkilçisi grammatik şəkilçidir. İnkar şəkilçisi vurgu qəbul etmir: *vur+ma, bö'l+ma, qaz+ma* və s.
 - Isim və sıfat düzəldən -ma² şəkilçisi leksik şəkilçidir. Isim və sıfat düzəldən -ma² vurgu qəbul edir: *vur+má, qaz+má, bö'l+ma* və s.

FEİLİN QRAMMATİK MƏNA NÖVLƏRİ

Feilin grammatik məna növləri iş görənlə (subjektlə) üzərində iş görülen əşya (obyekt) arasındaki şəhəli münasibəti bildirir. Feilin grammatik məna növlərinin şəkilçiləri leksik şəkilçilərdir. Feilin grammatik məna növləri bunlardır: *malum, məchul, şəxssiz, qayğılı, qarşılıq-birgəlik, icbar* mənə. Subyekt işi icra edəndir. Subyekt hər zaman mübtədə olmur. Cümələdə subyekt (vasitəli) tamamlıq kimi də çıxış edə bilir. **Məs:** *Kitab Əli tərəfindən oxundu* cüməsində subyekt (vasitəli) tamamlıqdır.

- **MƏLUM NÖV:** Feilin malum növündə iş gorən grammatik cəhətdən malum olur. **Məs:** *Əli qapımı açdı, Kitabi mənə verdi* və s.
- Malum növün xüsusi grammatik göstəricisi **yoxdur**. Buna görə də rahatlıqla demək olar ki, digər grammatik mənə növündə olmayan feillərin hamısı **malum** növdədir.
- Malum növ quruluşa sədə, düzəltmə, mürəkkəb ola bilir. **Məs:** *get, işlədi, danışır-gülür* və s.
- Malum növün xüsusi grammatik göstəricisinin olmaması o demək deyil ki, digər leksik şəkilçiləri qəbul edə bilməz. Həm adlardan feil düzəldən, həm də feillərdən feil düzəldən şəkilçiləri qəbul edə bilir. **Məs:** *Qonağı ötlürük. O hamını güldürdü. Bizi virdalaşdıq. Nənəm qocalıb* və s.
- Digər grammatik mənə növləri xüsusi şəkilçilərlə düzəldiyindən onlar heç vaxt quruluşa sədə ola **bilməz**. Həmin grammatik mənə növləri quruluşa yalnız düzəltmə, mürəkkəb olur.
- Feilin grammatik mənə növünü müəyyənləşdirtişk üçün **grammatik mənə növünün formal şəlaməti, feildən düzəlmə və grammatik mənə növünün məzmunu** vəhdət toşkil etməlidir. Bunlardan biri və ya heç biri olmazsa, həmin feillər **malum** növdə hesab olunur. **Məs:** *qaralmaq* sözü məzmun etibarla qayıdış növə çox bənzəyir, lakin bu növdə qayıdış növə aid olan *-u¹, -u² (-n)* şəkilçilərindən heç biri yoxdur. Həmçinin bu söz sıfətdən amələ gəlib, demək ki, bu söz qayıdış növdə hesab oluna **bilməz**.
- **QEYD:** Malum növdən başqa digər grammatik mənə növləri **feildən düzəlməlidir**. Lakin ola bilər ki, sözün kökü feil olmasın. **Məs:** *salanlaşdıq* feili qarşılıq növdədir. Feildən düzələn söz olsa da, kökü işindir.

- **MƏCHUL NÖV:** Bu feillərdə işin kim tərəfindən icra olunduğu məlum **olmur**. Məchul növün xüsusi grammatik göstəricisi var: *-il¹, -in¹ (-n)*. **Məs:** *Məkinə (obyekt) yax+il+di, Şəkil (obyekt) çək+il+di* ...
- Məchul növ feillərdə obyekti subyekti yerini tutur, cümələdə mübtədə vazifəsində çıxış edir: *Əli kitabı oxudu* cüməsində *kitabı* sözü obyektidir (üzərində iş icra olunan). Bu cüməni məchul növdə işlətsək, *Kitab oxundu* şəklinde işlənəcək. Artıq bu cümədə *kitab* sözü cümənin mübtədəsi olmuş oldu. Deməli, obyekti subyekti yerin keçdi, cümələdə mübtədə oldu.
- Təsdiqlənən məchul növdə işlənmiş feillərdə obyekti mübtədə ola bilir. Subyekti bərpa etsək də, o ancaq (vasitəli) tamamlıq vazifəsində çıxış edəcək. **Məs:** *Torpaq (obyekt) kəndli tərəfindən (subyekti) ək+il+di*.
- Bu feillərdə işin kim tərəfindən icra olunduğu məlum **olmur**. Lakin bu o demək deyil ki, işi icra edən yoxdur. İşin icrasında subyekti iştirakçı var. Lakin məqsəd subyekti iştirakçı deyil, ilk növbədə onun görüdүү işi qaharq vermekdən, xatırlatmaqdən ibarət olduğu üçün subyekti zahira çıxa bilmir. Naməlum olaraq qalır. Məhz subyektin (işi görən) meydanda olmadığını osas tutaraq bu növ feillərə məchul növ adı verilib. Əslində, məchul olan feil deyil, həmin işin icraçıdır – subyektdir.
- Məchul növ feillərdə subyektin (işi görən) olmaması formal xarakter daşıyır. Cünki subyekti cümələdə **mübtədə** kimi, aktiv subyekti kimi iştirak etmir. **Məs:** *Tapşırıqlar yoxlandı* cüməsində iş görən hallı deyil. Bu cümələyə iş görəni tərəfindən qoşmalı sözü bərpa olunur. *Tapşırıqlar müəllim tərəfindən yoxlandı*. Bu cümələdə subyekti işləndi, lakin cümələdə (vasitəli) tamamlıq rolunda çıxış edir.
- Cümələdə subyekti tərəfindən qoşmalı sözü bərpa oluna bilsə də, feilin növü məchul olaraq qalır, məlum növə keçmir.
- Bəzən *Kitab oxundu* və s. məchul növdə feil işlənmiş cümələrdə subyekti tərəfindən qoşmalı sözə bərpa olunur və malum növdə hesab edilir. **Bu doğru yanaşma deyil**. Çünkü subyekti aktiv subyekti kimi, yəni mübtədə kimi bərpa oluna **bilməz**, tamamlıq kimi bərpa olunur. Deməli, *Kitab oxundu* və *Kitab Əli tərəfindən oxundu* cümələrinin hər ikisində feil **məchul** növdədir.
- *Yazdırıldı, cətdirildi* və s. tipli sözlər məchul növdə işlənmiş feillərdir, icbar növdə deyil. Başlangıç forma hansı şəkilçi ilə bitirə, grammatik mənə növü həmin şəkilçiyə asasən müəyyən edilir.
- **SƏXSSİZ NÖV:** Səxssiz növ feillərdə subyekti (iş görən) məlum **olmur**. Bu növün xüsusi grammatik göstəricisi var: *-il¹, -in¹*. **Məs:** *baxıldı, əməl olundu* və s.
- Səxssiz növ feillərdə mübtədə **olmur** və onu bərpa etmək də mümkün deyil.
- Səxssiz feillər daha çox rəsmi-işgütar üslubda işlənir.

- Machul növə asas şərqi cəhati odu ki, machul növən xüsusi qrammatik göstəricisi var: *-i⁴, -i¹ (-i)*. **Məs:** *göründü, riyandı* və s.
- Şəxsiyəcə illərdə subyekti öz üzərində icra edir. Bu növün xüsusi qrammatik göstəricisi var: *-i⁴, -i¹ (-i)*. **Məs:** *göründüm, riyandım*.
- Daha çox rast golinən şəxsiyəcə feillər: *yaradılmaq, hərəkət olunmaq, rast gəlinmek, toxunulmaq, məsləhət gələnəməq, imkan verilmək, icazə verilmək, xidmət edilmək (göstəriləmək), diqqət yetirilmək, qulaq utulmaq, inanılməq, söz verilmək, kömək edilmək, nəzər salınmaq, əhəmiyyət verilmək, hörmət edilmək* və s.
- **QAYIDIS NÖV:** Qayidis növ feillərdə subyekti işi öz üzərində icra edir. Bu növün xüsusi qrammatik göstəricisi var: *-i⁴, -i¹ (-i)*. **Məs:** *göründü, riyandı* və s.
- Bu növədə subyekti və obyekt eyni söz olur. Başqa səzələ, subyekti ham də öz gördüyü işin obyekti olur. Nəticədə subyekti və obyekti bir ayaqda, bir şəxsədə birləşmiş olur.
- Qayidis və machul növədə ola feillər bir-birinə formaca bənzəyir: hər ikisi *-i⁴, -i¹* şəkilçiləri vasitədən düzəlir. Lakin bunların arasında müxtəlif forqlar var:
- Qayidis növədə iş görən məlumdur və hərəkəti öz üzərində icra edir: *Duman çökildi (duman öz-özüne çöküldü). Qız durandı. Qız bozandı. Hava tutuldu. Əsgər irəli atıldı*.
- Machul növədə işi görən məlum deyil, iş subyektin öz üzərində icra olunmur: *Şəkil çökildi (şəkil çökən məlum deyil). Qapı açıldı. Yun durandı. Otaq bozandı. Cincirətər tutuldu. Top atıldı*.
- Bəzi düzəltmə feillər qayidis növən məzmununu bildirsə də (*Səqird dil+lan+di. Uşaq şad+lan+di. Ana forah+lan+di. Soçi yuğ+lan+di. Armid su+lan+di. Əli goca+I. Hava qara+I. Su duru+l+di*), qayidis növədə deyil, məlum növdədir. Nazarət almış lazımdır ki, məlum növdən başqa bütün digər növər feillərdən düzəltmə feil olmalıdır. Digər tərəfdən, qayidis növün xüsusi şəkilçisi (*-i⁴, -i¹*) var. Yuxarıdakı feillərdə bu şəkilçilər yoxdur. Bu tipli feillər qayidis növ yox, məlum növ hesab olunur.
- **Geyinmek, soyunmaq, çərmənməq, qızılınməq, baxınməq** səzələr qayidis növdə işlənir.
- Bir qismi feillər eyni şəkilçisi qəbul edərək ham machul, ham də qayidis növdə işlənə bilirlər. Belə feillərin hənsi qrammatik mənası növünə aid olduğunu yalnız cümlə daxilində müyyəyan etmək olar. **Məs:** *yollarınaq, çəkilmək, atılmək, silindi* və s.

- **QARSILIQ-BİRGƏLİK NÖV:** Bu növ feillərdə işin icrası üçün on azı iki şəxs iştirak etməlidir, Bəzək növün xüsusi qrammatik göstəricisi var: *-i⁴, (-i)*. **Məs:** *görüşmək, hürümək* və s.
- Eyni ad altında verilən bu qrammatik məna növtü, əslində, məzmun etibarilə bir-birindən forqlanır.
- **Qarsılıq manalı feillər:** Bu tip feillərdə iş, hərəkət qarşı-qarşıya icra olunur. Belə feillər şəxşədən dayışarkan ham takda, ham də cəmədə işlənə bilir: *yuzlaşdır, yazışdır, baxışdır, baxışdırıv* və s.
- **Birgalık manalı feillər:** Bu tip feillərdə iş, hərəkət qarşı-qarşıya yox, birgə olaraq icra olunur. Belə feillər şəxşədən dayışarkan yalnız cəmədə işlənir, takda *islənmir*: *ağlaşmaq, hürümək* və s.
- Məzmunca qarşılıq növə oxşar olan *yığışmaq, burışmaq, güləş (mək), çatışmaq, atışmaq, qarışmaq, məslahət+laşmaq, səz+laşmaq, məktub+laşmaq* kimi feillər məlum növdədir, çünki onlar qarşılıq növün şəkilçisini qəbul etməyib. Kilsəli dəstələr barışdır. İdmənçülər yarışdır. Ona görələr – qarşılıq məzmunu olsa da, məlum növ hesab olunur.
- *Yığışmaq, toplaymaq* feilləri birgalık məzmununu daşınır, qarşılıq məzmunu daşınır. *Biz yığışdır, toplaydır...*
- *Yığışmaq* sözü cümlədən asılı olaraq, məlum növdə də işlənir. *Ağlun boşuma yığışdır* və s.
- *Baxımaq* feillində iş, hərəkət qarşı-qarşıya icra olunduğu üçün qarşılıq növdədir.
- *-i⁴* şəkilçisi qoşulduğu sözə qayidis növ (işi öz üzərində görmək) məzmunu verərsə, həmin feillər qarşılıq-birgalık növə yox, məlum növdədir. *Qızışmaq, gəzışmaq, girişimək, büzüymək, sürüşmək* və s.
- **İCBAR NÖV:** İcbar növ feillərdə hərəkəti damşan və ya haqqında danışılan şəxs deyil, başqası işi edir. Bu növün xüsusi qrammatik göstəricisi var: *-dr⁴, -t*. **Məs:** *görilşmək, hürümək* və s.
- Bu növdə olan feillərdə işi, hadisəni danşan və ya haqqında danışilan deyil, başqası icra edir. Əslində hərəkətin icrası üçün iki (iç də ola bilər) subyekti olması lazımlı galır.

- Subyektlərdən biri göstərmiş verir, digəri işi onu yerinə yetirir. Adətan, cümlədə işi icra edən kimliyi göstərilir. *Heydə quyu qazdırdım. Məktubları oxutdım* və s.
- Bəzən II subyektin adı çəkili bılır. Bəzən həmin subyekti yönük halda işlənəcək, cümlənin (vasitəli) təmamlığı olmuş olacaq. *Müəllimin məktubu Əliyə oxutdu* və s.
- Hər *-dr⁴, -t* şəkilçiləri qoşulan sözü icbar növdə hesab etmək doğa deyil. *-dr⁴, -t* şəkilçiləri qoşulan sözü hem də icbar məzmunu da olmalıdır. **Məs:** *İşigi yondürüm* cümləsi ilə *Yazımı yazdırdım* cümləsi müqayisə edək: Birinci cümlədəki işi subyektin elə özü icra edib, işi kiməsə etdirməyib, deməli, məlum növdədir. Ikinci cümlədəki işi iş subyekti özü etməyib, yazını başqasına yazardır, deməli, icbar növdədir.
- İcbar növdə olan feillərdə işin icraçısı yönük halda olan sözlə birpə oluna bılır. **Məs:** *Yazımı yazdırdım – Yazımı yığırdı yazdırdım* və s.
- Elə feillər var ki, cümlədəki yerindən asılı olaraq icbar, məlum növdərə işlənə bilir. **Məs:** *Ana məktubu oxutdu (icbar); Oğlunu liseyə oxutdu (məlum)* və s.
- *Dayıdır, beldir, gəndər, yandır, qızdır, gildür, gəpart, qaçır, inandır, öldür, xındır, çatdır, nümayiş etdir, qaldır, geyinir, soyundur* və s. feillər icbar növdə deyil, məlum növdədir.
- *Baxdır(mag)* feili icbar növdədir.
- Ham icbar növdə, ham də qarşılıq-birgalık növdə işin icraçısı bir nəfər olmır. Lakin qarşılıq-birgalık növdə işi görməkdə torşlarından biri digərinə tabe olmadan, müştəqil olaraq iş icra olunur. İcbar növdə işi biri digərinə tabe olmaqla iş yerinə yetirilir.

FEİLİN ZAMANLARI

Zamana görə dayışmak feili digər niqə hissələrindən fərqləndirir asas xüsusiyyətlərdən biridir. İşin icrası hətə, davam edə, göləcək işin oluna bilər. Buna görə də feilin üç zamanı var: *keçmiş, indiki, göləcək*

Zaman	Xüsusiyyətləri
Keçmiş zaman	<ol style="list-style-type: none"> Şəhədi keçmiş: Hərəkətin icrasını şahidiyyət yolu ilə bildirir. Hərəkəti şahidi olan, görən danışır. <i>-Feil+di⁴ + şəxs şəkilçisi: yar + di + m, gal + di + n, bax + di...</i> Nəqli keçmiş: Əvvəl icra olunmuş hərəkəti bildirir. Hadisəni görən yox, eşidən danışır. <i>-Feil + miş⁴ + şəxs şəkilçisi: yar + miş + am, gal + miş + son, bax + miş + miş + dir. -H və III şəxşədə -ib⁴ şəkilçisi ilə də orməla gələ bilər: gal + ib + son, bax + ib/dir) və s.</i>
İndiki zaman	<ol style="list-style-type: none"> İş və hərəkətin sübhət gedən vaxtı icra edildiyini və ya edilmədiyini bildirir. Feil + ir⁴ + şəxs şəkilçisi: yar + ir + am, gal + ir + son, bax + ir, bax + m + ir və s.
Göləcək zaman	<ol style="list-style-type: none"> Qati göləcək: İş və hərəkətin göləcəkdə icra olunub -olunmayıcağı qati şəkildə bildirir. <i>-Feil + acaq³ + şəxs şəkilçisi: yar + acaq + am, gal + acaq + son, bax + acaq (dr) və s.</i> Qeyri-qati göləcək: İş və hərəkətin göləcəkdə icra olunub -olunmayıcağı qati şəkildə bildirilmir. <i>oxa + yar, yar + ar və s.</i> -Feil + ar⁴ + şəxs şəkilçisi: yar + ar + am, gal + ar + son, bax + ar, bax + m + ar və s. <i>-ar²</i> zaman şəkilçisi sonu a, a safları ilə bitən sözlər qoşulduğunda bəzən <i>-ar²</i> şəkilçisinin saiti düşür: <i>göz+la+r (göz+la+yar)</i> və s.

Qeyd 1: *-ib⁴* şəkilçili nəqli keçmiş zamanında və *-acaq³* şəkilçili qati göləcək zamanda olan sözlərdə III şəxs xəbərlik şəkilçisi işlənə də bilər, işlənməyə də: *O yazır – O yazıbdır, O göləcək – O göləcəkdir* və s.

Qeyd 2: *-ib⁴* şəkilçili nəqli keçmiş zaman və feili bağlama şəkilçisi kimi işlənir. Bunları fərqləndirmək üçün *-ib⁴* şəkilçili söz -*dr⁴* şəkilçisi qoşmaq lazımdır: *Kitablari götürüb (Kitablari götürübəldür – mənə pozulmur, deməli, zaman şəkilçisi işlənib), Kitablari götürüb getdi (Kitablari götürübəldür getdi – mənə pozuldu, deməli, feili bağlama şəkilçisidir).*

Qeyd 3: *-miş⁴* feili sıfat şəkilçisi olduqda *hansı?* sualına cavab verir. Zaman şəkilçisi olduqda işi bu suala cavab vermir. *Yazılmış (hansı?) asar – Əsər yazılmışdır (no etmişdir)?*

Qeyd 4: İndiki və qeyri-qati göləcək zamanlar III şəxsin cəmində işləndikdə şəkilçilərinin samiti [I] kimi tələffüz olunur: *qaçular [qaçıllar], qaçarlar [qaçallar]* və s.

NHM TƏDRİS MƏRKƏZİ

FEJİLİN ŞÄXSÄ VË KEMIYYÄTË GÖRË DÄYLİMŞESİ

TƏSRIFLƏNƏN		TƏSRIFLƏNMƏYƏN	
Cam	Tək	Çəm	Siz
Men galəndə -	Biz galəndə -		
Men galəndə -		Siz galəndə -	

TƏSRİFLƏNƏN		TƏSRİFLƏNMƏYƏN	Cəm	
Səs	Tək	Cəm	Tək	
I	Mən galırəm	Biz galırıq	Mən galonda -	Biz galanda -
II	Sen galırısan	Siz galırısunuz	San galonda -	Siz galonda -
III	Onlar galırlar	O galonda -	Onlar galonda -	Lakin təsriflənməyən şəkildə görünür. Lakin təsriflənməyən feillərin şaxşıq təsriflənən feillərin şaxşıq

FEİLİN TOSRİFLƏNƏN FORMALARI - ŞƏKİLLƏRI

EEYLİN TƏSRİFLƏNƏN FORMALARI - ŞƏKİLLƏR

Fedilin kökü ve ya başlangıç j
Ömrü ve xəbor şəkillərinin xüsusi şəkilciliyi yoxdur. Aşağıda şəkilciliyi
şəkilciliyi işlənir. Xəber şəkildən başqa heç bir şəkil zaman şəkilcisinin qəbul etmər. Yəni tələb şəkilciliyi
zamanaya görə dayıra bilmir, lakin həmsinin məzmununda galəcək zaman anlayışı olur.

- **OMR ŞEKLİ:** Omur, xâşis, mastabat, ...
- Xâsusî şâkilçisi yoxdur. Məzmununda galəcək zaman anlayışlıdır.
- Feilin kökündə və ya başlangıç formasına yəlñuz şaxş şâkilçiləri artırmaqla düzəlir. *Feil+şaxş şâkilçisi*
- Məs: *Men yaz+im; Son yaz+; O yaz+sin; Büt yaz+aq; Siz yaz+in; Onlar yaz+sinlar*
- Ömr şâkilinin II şaxş təki şaxş şâkilçisi qəbul etmirdi. Bütün feillərinin başlangıç forması II şaxşın təkiniñ tədiqinə uyğundur.

→ Ömr şaklında İl şaxsin cəminin şaxş şaklısıdır.
 → Digər şaxslarda isə şaxş sonluqları vürgü qəbul edir. **Mas:** gedə 'k, golisi 'n və s.
 → Ömr şaklında amr adatlarından da istifadə olunur. **Mas:** Gəlin kitab oxuyaq. Bax gecikməyin halı və
 hər tərəfindən görüldüyüünü bildirən feil şaklı xəbər şəklidir.

- **XƏBƏR SƏKLİ:** İşin nə zaman və kim tərəfindən görülməsi.
- Xüsusi şəkilçisi yoxdur. Zaman şəkilçiləri ilə işlənir. *Fell+zaman+şaxş şək.*
- Zaman şəkilçisi qəbul etmiş istənilən söz xəbor şəklindədir. Məs: *Man yaz+ır+am; Son yaz+di+n..*
- Sənətçi olunmamasını arzu şəkilində bildirir.

ARZU SÖKLİ: Feilin arzu şakılı birakatın içerasını ve içeri olunmamasının arzu şakılı. Xüsusi grammatik göstericisi var: -a^t(-ya^t) Feil+a^t+xaxş şakılıcısı.

- Mazmununda gelecek zaman anlayışı var. *Mas: təqib olmaq*
- Gərək, kaş, bəri, təki* sözləri ilə işlənə bilər. *Mas: Kaş gedək; Təki qəbul ola və s.*
- Əmər və arzu şəkilləri I şəxsin camında *formaca* cəyindir. Məsəlon: *yazaq* sözü həm arzu (*yaz+a+q*).

- VACİB ŞEKİL:** Feilin vacıb şaklı harçatın içe olunmasını ve ya olumlamasını vacıb olduğunu gösteren şeşitlerdir. *Fıltır-ı kırk'ı-eşrə sakılıcısı*.

bildirin. Xüsusi grammatik göstəricisi var: *-malt* Feil+malt+*səxş şəkicisi*. Məznanında galacak zaman anlayışı var. Mas: *Mən yaz+malt+yam*: *Sən yaz+malt+san* və s. *Mən hər alış+malt+əmək*: *Sən hər alış+malt+əmək* və s. *Mən hər alış+malt+əmək devil*: *Sən hər alış+malt+əmək devil* və s.

LAZIM ŞEKİL: Feilin lazım şekli harekətin içrasının lazımlılığını bildirir. Xüsusi grammatik göstəricisi var: *-ası²*. *Feil+ası²+şaxs şəkilçisi*.

- Məzmununda golacak zaman anlayışı var.
 - İnkarı $-ma^2$ şəkilçisi ilə deyil, yalnız *deyil* hissaciyi ilə düzəlir: ~~yemayışım~~ yazılı *deyiləm* və s.
 - **SORT SƏKLİ:** Hərəkətin icrasının və ya iera olunurmasının müəyyən şərtlə bağlı olduğunu bildirir. Xüsusi qrammatik göstəricisi var: $-sa^2$, *Fell+sa^2+səxçəşəkilçisi*.
 - *Əgər, hərgəh* bağlayıcısi ilə işlənənə bilir.
 - Müstəqil səda cümlədə xəbər ola bilmir. Yalnız tabeli mürakkəb cümlənin aslı tərafını təşkil edən budaq cümlədə işlənir və həmin cümlənin xəbəri olur. **Məs:** *Man yaz+sa+m; San yaz+sa+n* və s.
 - *...-dir* -cümlədə *-dir⁴* qəbul etmir.

Qeyd 1: İndiki, şühudi keçmiş və qeyri-qatı galacak zamanlar III şəxsin təkində -dur, sakilecisinə qəbul etməlidir.

Davalı 2: -*mus*⁴ zaman şakılıçısı III şaxsin takında -*dır* şakılıçının yemin etmesi.

Qeyd 2: -*əsi²* - *mali²* - *-əsi²* va -*acaq²* şəkilçiləri həm də feili sıfatın şəkilçiləci kimi işlənə bilər. Bəzən aqlondurmak üçün suallarına diqqət emək lazımdır. -*mali²* - *-əsi²* va -*acaq²* şəkilçili söz **hansi?** suallına avab verərsə, feili sıfat, oks halda müvafiq olaraq *vacib*, *lazım*, *xəbor* şəklində işlənmiş feil olur. **Məs:** *əzilmələr* (*hansi?*, *feili sıfat*) məktub – məktub yazılmalıdır (*no etməlidir?*, *vacib şəkil*) yazılışla (*hansi?*, *feili sıfat*) məktub – məktub yazılısdır (*no edəsidir?*, *lazım şəkil*) yazılıcağ (*hansi?*, *feili sıfat*) məktub – məktub yazılışla (*no edəcək?*, *xəbor şəkil*)

azılıcaq (na edəcək!, xəzin şəku) — bu şəkillərinin sakilciliyi *grammatik* sakilcilaridir.

İnt. İmzs. İsa Hıssacıkları

- Hissacıklar hem tasriflenen feillere (tasriflenmeyen feillerdan masdora ve feili sıfır: *yazmaq imzı*, *yazdımımır + sa*), hem de diğer niteliklerine (şagird *idi*, maraqlı *imzı*, beş *idi*, man *idi* + m, gec *idi*) artırıla bilir. *İdi, imzı, işe* hissacıklarının ixtisar formaları: (-*idi*¹, -*imzı*¹, -*sa*²)
 - Hissacıklar birbirinden farklı köklerin ve başlangıç formalarına göre bilmektedir. Feilin şokillerinden sonra gelir.

Hisabatların təsriifənən feillərə artırılma qaydası aşağıdakılardan

→ Hissacıkların isimlerini ve isimlerin şakil formalarını öğrenelim.

a) feil + şakil şakılıcısı + idi (-di⁴) + şaxş şakılıcısı: oxu + müş + du + m
 b) feil + şakil şakılıcısı + imiş (-miş⁴) + şaxş şakılıcısı: oxu + müş + müş + am
 c) feil + şakil şakılıcısı + şaxş şakılıcısı + imiş (-miş⁴): oxu + müş + am + müş
 d) feil + şakil şakılıcısı + şaxş şakılıcısı + işa (-sa²): oxu + müş + am + sa

→ Təsirlişan formaların şakılıcılıarı ilə hissacıkları fəqiqi:

→ Hissacıklar birbaşa feilin kökünə və başlangıç formasına yox, şakil şakılıcılardan sonra artırılır: oxu+şur (xəbər şaklı)+du (idi hissaciyi); gal+ər (xəbər şaklı)+miş+san (imis hissaciyi) de+di (xəbər şaklı)+sa (fisa).

→ Hissacıklar vurgu qəbul etmir: *oçuyur* 'du, *gələrmişən, dedilər* 'sa
 → Hissacıklar feil eyni anda iki hissəlik qəbul edə bilər. *İsa hissəciyi idi, imiş hissacıklarından sonra*
 artırır: *baş + n + di + n + sa, həz + acəq + mış + lar + sa.*
 → Zaman sakılıcları (-di⁻⁴-şılıdu) keçmiş, -miş⁻⁴-naqli keçmiş) və şərt (-sa²) sakılıcları birbaşa feilin

- Zaman şəkilindən -du, -du' (yəhudi keçmiş zaman) və s. kökündən başlangıç formasına artırılır: oxu+du (yəhudi keçmiş zaman) və s.
- Bunlar hissəciklərdən fərqli olaraq, vurgu qəbul edir: axudu', gəlmış 'san, deşə'
- Feilə zyni anda ***iki zamanın*** / ***iki şəkil*** şəkilçisi artırıla ***bilməz***.

→ Fazla cihâniye: Sözde hissâcık İslâmiyyîni rahat tapmaq üçün sözdâki *-di*, *-miş*, *-sa* hissâsından evvelâ *-maç* asdor şâkilçisi artırır. Qâbul ederse, tasriflanan forma şâkilçisi, qâbul etmesa, hissâcıkdır.

TƏSRİFLƏNMƏYƏN FƏİLLƏR

Saxso ve kamiiyyata göre dayısa bilmeyen feiller *təsriflənməyən* feillər deyilir. Təsriflənməyən feillər: *dər, feilli sıfat, feilli bağlama*. Bunların təsriflənən feillərlə həm oxşar, həm də fərqli cəhətləri mövcuddur.

Təqribənən feillər

Fərqli cəhətlər

- Təkcə feilin qrammatik xüsusiyyətlərini daşıyır.
- Şəxsa və kamiyata görə dayışır.
- Yalnız feili xəbər olur.
- Tərkib əmələ görə bilmir.
- Yalnız feilin suallarına cavab verir.

Oxşar cəhətlər

- Məzmununda hərəkət anlayışı var.
- Təsdiq və inkarda olur.
- Qrammatik məna növüne görə dayışır.

MƏSDƏR

Həm feilin, həm də ismin xüsusiyyətlərinə malik olan sözlərə **məsdər** deyilir. Məsdər feillərə **-ma²**, **-ma³** şəkilçisini artrımaqla düzəllir: **oxumaq**, **yazmaq**, **kömkət etmək** və s. **-ma²** o zaman məsdər şəkilçisi, odañ sonra mənsubiyyət şəkilçisi işləsinti: **omun oxu+ma+st** (**oxu+ma+gi**) və s.

Məsdərin feilia id xüsusiyyətləri

- Hərəkət bildirir.
- Təsdiq və inkar olur: **yazmaq** - **yazmamadıq**.
- Qrammatik məna növündə olur: **görmək** (**malum**), **görülmək** (**maçhul**), **görülmək** (**gəryidə**), **görürəmək** (**ichar**), **görügəmək** (**gəryiq-birgəlik**).
- Məsdər özündən əvvəl gələn müəyyən sözlərlə əlaqaya girərək onları özüne təbe edir və tərkib əmələ gotirir. Məsdər tərkibi bütövlükdə cümlənin mürəkkəb bir üzvü olur: **Dərsdərin yaxşı oxumadıq** (**na?**) hər bir şagird üçün vacibdir.

Məsdərin ismə id xüsusiyyətləri

- Əşyani yox, hərəkətin adını bildirir və **no?** suallına cavab verir: **Dənişənəq** (**na?**) gilmüşdərsə, **susmaq** (**na?**) qızdır.
- Mənsubiyyətə görə dayışır: **mənim oxumağım**, **sonın oxunağım** və s.
- Hallar: **oxumaq**, **oxumağım**, **oxumağım**, **oxumağı**, **oxumağadıq**, **oxumağadan**.
- Qoşularla işlənə bilir: **oxmaq üçün**, **oxumağa görə**, **oxumağdan ütrü** və s.
- Cümələdə mühtədə, tamamlıq, zərflik və ismi xəbər olur: **Yazmaq gözəldirdi**. **Gözəni sevirmək**, **Oxumağa getmişdi**, **Məqsədimiz qızınamakdır** və s.
- Yalnız III şəxsi təkinnin xəbərlik şəkilçisini qəbul edir: **Azəmət qəbul olmazdır** və s.

- Feillər lügətdə məsdər formasında verilir.
- Məsdər istisna olaraq **kimi**, **tək**, **təki** bənzətmə qoşmaları ilə işləndikdə cümlənin təyini də ola bilinir istisna hal olduğu üçün məsdərin təyin vəzifəsində işləndiyini demək olmaz: **Universitətə qəbul olmaq kimi** (**neçə?**) gözəl hiss ola bilməz və s.
- Təyin kimi işlənmək məsdərin özüne **aid olmayan** sintaktik vəzifəsidir.
- Məsdər isim kimi cəmlənə, sıfırlaşara, ümumi və xüsusi, müərrəd və konkret ola **bilmir**. Məsdərin cəm şəkilçisi qəbul etməsi məsdərə **aid olmayan** morfoloji vəzifəsidir. Onların **oxumaqları**, **yazmaqları**.
- Bu kimi ifadələr qrammatik normanın pozulması hesab olunur.
- Məsdər yalnız halda möqsəd zərfliyi (**Oxumağa getmişdi**), çıxışlı halda isə tamamlıq (**Oxumağda bəsmür**), səbab zərfliyi (**Oxumağdan gözləri sıyıb**) və yet zərfliyi (**Meyvə yiğməqdan gəldirdi**) ola bilir.

FEİLİ SİFƏT

Həm feilin, həm sıfatın xüsusiyyətlərini daşıyan sözlərə **feili sıfat** deyilir. Feili sıfat özündən əvvəl gələn müəyyən sözlərdə əlaqaya girib onları özüne təbe edib tərkib əmələ gotirir və cümlənin mürəkkəb üzvü ola bilir.

- Oxuyan** (feili sıfat – səda təyin) şagird imtahanda uğur qazanır.
- Dərsdərin yaxşı oxuyan** (feili sıfat tərkibi – mürəkkəb təyin) şagird imtahanda uğur qazanar.

Feili sıfatın feila id xüsusiyyətləri

- Hərəkət bildirir.
- Təsdiq və inkar olur: **yazan** - **yazmayıyan**.
- Qrammatik məna növündə olur: **görən** (**malum**), **görüləcək** (**maçhul**), **görünmiş** (**qayndı**), **gördürən** (**icbar**), **görüldüyünlər** (**qarşılaş-qırgızılık**).
- Feili sıfat özündən əvvəl gələn müəyyən sözlərə əlaqaya girərək onları özüne təbe edir və tərkib əmələ gotirir. Feili sıfat tərkibi bütövlükdə cümlənin mürəkkəb bir üzvü olur: **Dərsdərin yaxşı oxuyan** (**na?**) hər bir şagird üçün vacibdir.
- Zəman mənası bildirir: **oxunuş** (**keç**), **oxuyan** (**ind**), **yazılıcaq** (**gəl**) və s. Lakin zəmanə gərə dayışır.

Feili sıfatın sıfat id xüsusiyyətləri

- Həm sıfat, həm də feili sıfat aşyanın olamətinə bildirir, **neçə?** **na cər?** **hənsi?** suallarına cavab verir: **oğlayan** (**hənsi?**) **ışaq**.
- Aid olduğu ismin əvvəlində işlənit: **oxuyan** **ışaq**, **çalışan** **şagird** və s.
- Əsasən, təyin olur: **Kəçən** (**hənsi?**) **güns** gün **çatımaç**, **colasən** da **günü** **güns** (**atalar** **sözü**).
- Cümələdə xəbərlik şəkilçisini qəbul edərək, ismi xəbər ola bilir: **çalışan**, **ağlayandır** – **feili sıfat**.
- İsmən xüsusiyyətlərini daşıya bilir: **Yatmışlar** (**yatmış** **insanları**) rəzi deyiləm, kimse oyatsın (**Sabit**).

→ Feili sıfatın şəkilçiləri (hamısı qrammatikdir):

- an²**: **oxuyan** **şagird**, **gülən** **ışaq** – **indiki** zəmanə manası
- mış⁴**: **oxunuş** **kitab**, **baxılmış** **film**.
- diğim⁴**: **danışdığım** mövzu, **oxuduğum** **kitab** – **keçmiş** zəmanə manası
- acaq²**: **oxunacaq** **kitab**, **deyiləcək** **söz**, **tikiləcək** **ev**, **keçiriləcək** **müsəbiqə**.
- ası²**: **oxunası** **kitab**, **deyiləsi** **söz**, **tikiləsi** **ev**, **keçiriləsi** **müsəbiqə**.
- mali²**: **oxunmali** **kitab**, **deyilməli** **söz**, **tikilməli** **ev**, **keçirilməli** **müsəbiqə**.

gələcək zəmanə manası

-m³:

- oxu+n+muş** (**hənsi?**) **kitab** – **feili sıfat**
- O oxu+muş+du** (**na etmişdi?**) – **naqli keçmiş zəmanə**
- O oxu+yar+muş** (**na edirimiş?**) – “**iyi**” həssəciyyətin qisaldılmış forması
- Leksik şəkilçi:** **bişmiş**, **keçmiş** isimləri
- Feili bağlama:** **Gecədən xeyli keçmiş o geldi**.

-acaq²:

- oxu+n+acaq** (**hənsi?**) **kitab** – **feili sıfat**
oxu+yəcaq (**na edəcək?**) – **gəti gələcək zəmanə**
yan+acaq (**na?**) – **feildən isim düzəldən şəkilçi**

-mali²:

- oxu+n+mali** (**hənsi?**) **kitab** – **feili sıfat**
oxu+mali+yam (**na etməliyim?**) – **vacib şəkilinin şəkilçisi**

-ası²:

- oxu+n+ası** (**hənsi?**) **kitab** – **feili sıfat**
oxu+ası+yam (**na edəsiyim?**) – **lazım şəkilçi**

Qeyd: **dont+dur+ma+h piroq**, **govur+ma+lı aş**, **dəy+ma+lı köynək** hərəkətlərinə fərqləndirilən sözlər feili sıfat deyil, sıfatdır.

Feili sıfat şəkilçiləri

Feldan sıfat düzəldən şəkilçilər

- Fərqli cəhətlər
- Qrammatik şəkilçidir.
 - Həm əlamət, həm də hərəkət mənası bildirir.
 - Inkar şəkilçisi ilə işlənə bilir.
 - Tərkib yaradır.

- Leksik şəkilçilərdir,
- Yolnıcı əlamət mənası bildirir.
- Inkar şəkilçisi qəbul edə bilmir.
- Tərkib yarada bilmir.

Oxşar cəhətlər

- Hər ikisi ismə id olur, ondan əvvəl işlənit: **küsən qız** (feili sıfat) – **küsəyən qız** (sıfat)
- Hər ikisi aşyanın olamətinə bildirir, cini suala cavab verir, cümlənin təyini olur: **küsən qız** (**hənsi?** feili sıfat) – **küsəyən qız** (**hənsi?** sıfat)
- Hər ikisi isimləşə bilir: **Oxuyanlar** (**kim?** feili sıfat) uğur qazandı. **Çalışanları** (**kimi?** sıfat) mükafat gözləyir.

Sifat kimi feili sıfat da and olduğu zamanın avcında işləndikdə işlənir; ismin xüsusiyyətlərinə malik olur. Yarıda qalmaq qazanan (hansı? – təyin, feili sıfat) idməşçilər alıqlaşdır – Əgər bu cümlədə idmənci sözün ixtisas etsək, yarıda qalmaq qazanan feili sıfat tərkibi idmənci sözünün şəkilçilərini qəbul edəcək, idmənci sözləri işləyəcək. Yarıda qalmaq qazananları (kim? – tamamlıq, feili sıfat tərkibi) alıqlaşdır.

**İsimləşkən feili sıfatın türdiyi
olamatlar**

- Cümədə təyin olmaz xüsusiyyətini
- Necə? nə cür? həm? suallarına cavab vermek xüsusiyyətini

**İsimləşkən feili sıfatın qazandığı
olamatlar**

- Əşya bildirmək xüsusiyyətini (qışman)
- a) mühitdə: Oxuyan işa onun qardaşıdır.
- b) tamamlıq: Oxuyanın diniyərildər.
- İsmiñ suallarına cavab vermek olamatını
- Qoşma qəbul etmək xüsusiyyətini: oxuyanlar üçün oxuhığuma görə

Qeyd 1: İsimləşkən feili sıfat ismin aşağıdakı xüsusiyyətlərini daşıya bilmir:

- Hərəkət sualları cavab ola bilmir.
- Ümumi və xüsusi ola bilmir.
- Konkret və müraciət ola bilmir.

Qeyd 2: Feili sıfat isimləşdə, isimləşmədə, cümədə xəbər ola bilir. **Məs:** Bu, yeməlidir (neçədir), xayyandır (kimdir?)

FEİLİ BAĞLAMA

Həm feilin, həm də zərfin xüsusiyyətlərini daşıyan sözlər feili bağlama deyilir. Feili bağlama cümlədə feili bağlı olur və onu müxtəlif cəhdədən izah edir.

Feili bağlamamın zərfə aid xüsusiyyətləri

- Hərəkət bildirir.
- Təsdiq və iekardır olur: galonda - galmayanda
- Grammatik məca növlərində olur: çəkəndə (məlum), çəkilişdə (məchul, qayadış), çəkilişdən (icbar), çəkilişdən (qarşılıq-birləşlik).
- Tərkib yaradır: Bizi sizi görəndə cər sevindik.

Feili bağlamamın zərfə aid xüsusiyyətləri

- Hərəkətin tarzını, zamanını, kəmiyyətini bildirir. Qoşa-qoşa (neçə? - tarz) gedirdi, Galonda (na və - zaman) görərsən. Doyunca (na qədər - kəmiyyət) yaddı.
- Zərfin suallarına (neçə? nə vaxt?) cavab verir.
- Cümələnin zərfliyi olur.

→ Feili bağlama şəkilçiləri (hamisə grammatikdir):

- ib¹, -araq² (grammatik sinonimlərdür): İşin asas feildəki işdən avval içmə olunduğunu, asas feildə işin tarzını, sababını bildirir. Döymən orduyu qorxub/araq (sabab) geri çəkildi. Kitabə həxib/araq (tarz) danıptı. Tapşırığı yerinə yetirib/araq (zaman mözümü) evə getdi.
- a²-a³: Təkrar olunan feillərə atınlıq və hərəkətin tarzını bildirir: gülz-gülə, baxa-baxa.
- madan²: Hərəkətin zamanını, tarzını, bezan da şərtini bildirir: Dörsini hazırlamadan (şərt) həyata düşmə. Kitabə həmmədan (tarz) cavab verdi. San galmadan (zaman) bütün işləri görmüşəm.
- ar² (-maz)²: açıclar-açılmaz, bışor-bışmaz (Eyni sözə atırılmamışdır)
- duqca⁴: baxduqca, oxuduqca və s.
- incə⁴: bilmən, yaxınca (Bəzən hərəkətin miqdərini da bildirir: doyunca yedim) və s.
- arkan⁵: gedarkan, gəcləyarkan və s.
- duqda⁴: yəzdiqda, baxdıqda və s.
- anda²: dayananda, qoçanda və s.
- məs⁶: Gecədən reyli keçmiş o goldi və s.

→ Nəqli keçmiş zamanın -ib¹ şəkilçisi özündən sonra şaxş şəkilçisi qəbul edir və cümlənin feili xəbər olur: Tapşırıqlar yerinə yetirib+ib(dır) – nəqli keçmiş zaman şəkilçisi

→ Feili bağlamamın -ib¹ şəkilçisi şaxş şəkilçisi qəbul etmir, başqa bir sözə aid olur. Adəton, feili bağlama ilə cümlə bitmir: Şəkər bax+ib kövrəldi – feili bağlama şəkilçisi.

TƏRKİBLƏR

Məsədər, feili sıfat, feili bağlama cümlədə özündən avval gələn sözləri özüne birləşdirərək tərkib amələ götür və cümlənin bir əzvü olur. Feilin təstirlenməyən formalarından avval heç bir söz işlənməzilsə, deməli, tərkib tərkib təyil, yalnız məsədərin özüdür. Mənali yaşamaq gözəldir – bu nümunədə yaşamaq feilinin avvalında gələn manadlı söyü yaşamaq feilinə aiddir, deməli, məsədər tərkib yaradır.

Tərkib mütəyyən etmə üçün, asasın, məsədər, feili sıfat və feili bağlamanın avvalında gələn sözlə cümlənin xəbəri ilə **məna və grammatik** cəhdən əlaqələndirmək lazımdır. Əlaqələnə, tərkibə daxil deyil. Əlaqələnməsə, tərkibə daxildir.

→ **Man qonaqlar galonda gedəcəyim** – galonda feili bağlamasının avvalında **man** və **qonaqlar** sözləri işlədiilmişdir. **Man** sözlü gedəcəyim xəbəri ilə **mana** və **grammatik** cəhdən uyğunlaşır: **Man gedəcəm**.

Qonaqlar sözlü iş xəbərə **əlaqələnmir**. **Qonaqlar gedəcəm**. Lakin galonda sözlü ilə **mana** və **grammatik** cəhdən uyğunlaşır: **Qonaqlar galonda**. Demək, **qonaqlar galonda** feili bağlama tərkibidir.

→ Bezon elə olur ki, məsədər, feili sıfat, feili bağlamanın avvalında gələn söz həm onunda, həm də xəbərlə əlaqələnir. Bu zaman həm həm sözün tərkibə daxil olub-olmadığını mana əlaqəsinə asaso mütəyyən etmək lazımdır. **Məs:** Biza galənlər sahərə getdilər – bu cümlədəki **biza** sözü həm xəbərlə (**Biza getdilər**). hem də feili sıfatlar (**Biza galənlər**) əlaqələnir. Bu situasiyada baxaq, **biza** sözü hansı sözlə birgə işlənəndə cümlədə ifadə olunmuş fikir tam olur – Biza gəlmİŞ qonaqlar var id, bizdə idilər, artıq sahərə getmək istəyirlər, yani bizdən **çoxub** şəhərə gedirlər, yenidən biza getmirlər, cümlə elə bizi dədilərlər, yenidən biza necə getsinlər?! Deməli, **biza** sözü feili sıfat təbeddilər, tərkib omala gəlir.

→ Frazeo loji birloşmalarda təklikdə məsədər, feili sıfat, feili bağlama şəkilçilərinin işlədilməsi tərkib **yaratınur**. **Məs:** Ağlı bayına galonda gec id – ağlı başına galonda frazeoloji birləşmədir, deməli, burada feili bağlama tərkibini **islənməyib**.

→ Əgər frazeoloji birloşmanın avvalında həm hansısa müstəqil söz galorsa, tərkib yaradıba bilər. **Məs:** Əlinin ağlı başına galonda gec id – bu cümlədə ağlı başına galonda frazeoloji birloşməsinin avvalında Əlinin sözlü işlədiib, deməli, tərkib omala golub.

→ **ol**, **et**, **bil** sözləri kəməkçi feil vazifəsindədirəsə, avvalında ona aid müstəqil bir (iki, üç və s.) söz gəlmiş olarsa, tərkib yaratmış olacaq. **Yaxşı insan olmaq çatın işdir** – **insan olmaq** sözünün avvalında yaxşı sözü var, deməli, yaxşı **adam olmaq** məsədər tərkibini hesab ediləcək.

→ **ol**, **et**, **bil** sözləri qeyd edicəyimiz mütəyyən monətləri ifadə edərsə, müstəqil işləniib tərkib yaradıcaq: **olmaq** – doğulmaq, yaşamaq, məvəud olmaq; **etmək** – yemən yutmaq; **bilmək** – məlumatı olmaq və s. Bu monətləri ifadə edərsə, tərkib yaratmış olacaq: **Məs:** Kənddə olmaq onun arzusu id – **olmaq** feili **yəşəməq** monəsini ifadə edir. Deməli, **kənddə olmaq** məsədər tərkibidir.

→ Defisli yazılan tək mülräkkəb feillərdə də məsədər, feili sıfat, feili bağlama şəkilçilərinin işlədilməsi tərkib **yaratınur**. **Məs:** **Oturub-durmağı gicla bacarrıdı**.

Qeyd 1: **Döna-döñə, qoşa-qoşa, tika-tika, dama-dama** sözləri feili bağlama və digər nitq hissələri kimi işlənir: **Maşın küçələri döna-döñə / döñərək** golirdi – feili bağlama; **Bunu sizə döna-döñə (dəfələrlə)** demişəm – zərf; **Paltarı tika-tika / tikaçık zəm-zəm** edirdi – feili bağlama; **Aldığı otı tika-tika (xırda-xırda)** doğradı – zərf; **Arabanı ata qoşa-qoşa / qoşarcı fikirtəşirdi** – feili bağlama; **Sınıfda qoşa-qoşa (cüt)** oturmışıldalar – zərf; **Su dama-dama / damarıqə hetonu desdi** – (feili bağlama) / **Dama-dama kəynək aldım** – (sifat)

Qeyd 2: Bəzən ceyni nümunəni həm feili sıfat, həm də feili bağlama kimi düşünmək olar; 1. **Dərsi danişanda** həyacan duyurdum – bu cümlədəki təstirlenməyən feili həm **dərsi danişan zaman** (feili bağlama), həm də **dərsi danişan adamda** (feili sıfat) kimi düşünmək olar.

2. **Öncədən hazırlanmış** uşaqları gətirməyin – bu cümlədəki təstirlenməyən feili həm **öncədən hazırlanmayan** (feili sıfat), həm də **öncədən hazırlanmadan** (feili bağlama) kimi düşünmək olar.

- Yer zərlərin ilə məkanı monali isimləri qarşılıqlaşdırmaq olur: Yer zərləri ümumi yer anlayışını bildirir, adı fikrənən məsələdə məkanı daşıq olur. **Məs:** Ora get – ora: dəqiqlik məkan deyil.
- Məkan monali isimlər isə konkret yer, məkan ifadə edir. **Məs:** Kanda get – kənd konkret məkanı daşıdır.
- **Miqdar zərləri:** Miqdar zərləri Hərəkət və olmanın məqdərini və dərəcəsini bildirir. **Na qədər? Nə dərəcədə?** susuların birincə cavab verir. Qoluşça sədo, düzülmə, mürekkeb olur. **Məs:** İstirakçılar çox dərəcədə. O, dəfələrlə bu bəzədə düşülməzdə. Dünənki hadisədən sonra nəzərət bira-bes artıq dərəcədə. Sədər: seyli, az, çar və s.
- Sədər: seyli, az, çar və s.
- Düzülmə: tamamilə, dəfələrlə, həməndiklə, lazımlıca, azacıq, ayflarla, illərce...
- Mürekkeb: az-qar, az-az, bir qədər, bira-bes, döntə-döntə, qat-qat və s.
- Miqdar zərləri olmanın (sifəti) da aid olna bilir: Hərəkət isti iddi və s.
- **Qat-qat sözü:** Əfşiqi hələdə bir neçə təbəqə, lay-lay, çır-çır, təbəqə-təbəqə; qatlılar, laylılar halında məsələnin ifadə edərkən tarzı-hərəkat; bir neçə dəfa, dəfələrlə mənasını ifadə etdikdə isə miqdar zərfi olur. **Məs:** Üt nəzər qat-qat yığılib (tarz). **Sərin dediyin qat-qat yaxşıdır və s.**

ZƏRİN DİĞƏR NİTQ HİSSƏLƏRİN DƏRQLƏNDİRİLMƏSİ

Bəzi sövər var ki, cüməzdəki yerindən asılı olaraq, ham zərf, ham da digər nitq hissəsi kimi işləmir.

geco, gündüz, günorta, əzəm, rəkar kimi sıfırlar cümlədə ismin sənədlinə cavab verə, isim olur.

Zərf kimi işləndikdən sonra zərfin sənədlinə cavab verir.

İsim kimi: nə? hərəkət? – Səhor (nə?) əzəm. Gəcə (nə?) gündüzdəni (nəzər?) uzunludur. Gündə (nəzər?) dayanma.

Zərf kimi: nə zəman? nə watt? həqəm? – Kanda gəcə (nə vaxt?) çərdiq. Səhor (nə zaman?) əzəm. Gəcə (nəzər?) biza galır. Aşqanadık (nə vaxtadık?) sizi gözlədik.

Səfat kimi: qızıl, qızılıq, piş, cold, tok, uyğun, açıq, doğrular, dəliklər tipli sözlər aşayıya (isim) aid olunduqda sıfat, hərəkət (fejə) aid olunduqda isə zərf hesab olunur.

Səfat kimi: nəmə aid olub neccə? nə cır? nəhəl itə yanğı həngə? sənədlinə da cavab olur: yanğı fərzi? nənə, aydu (nəccə?) fikir.

Zərf kimi: fejə aid olub neccə?, nə cır? sənədlinə cavab olur, həngə? sənədlinə yox: yaxşı (neccə?), oxumaq, aydu (nə cır?) dəmənqəq.

Səfat va zərf: et, et, seyli, bir et, bir qədər, cəxili, azacıq tipli sözlər aşayıya (isim) aid olunduqda say, hərəkət (fejə) aid olunduqda isə zərf hesab olunur.

Say va zərf: Say kimi: ismə aid olub isə qədər? sənədlinə cavab olur: seyli (nə qədər?) aid, az (nə qədər?). Zərf kimi: fejə aid olub isə qədər? sənədlinə cavab olur: seyli (nə qədər?) oxumaq, az (nə qədər) dəmənqəq.

QEYD: bürəcə, bürəsə sözləri yalnız say kimi işlənir.

İstəmə va zərf: avşıl, sonra, qabaq, bəri, doğru, tek, ayri qoşulduğu səhəzədə birgə sənədlinə cavab verər, birgə işlənir, qoşma olur. Əks hələdə zərf kimi işlənə bilir.

Qoşma kimi: öndən suvarı, məndən qabaq, dəməndən bəri, sonintək, sandən ayri

Zərf kimi: örvəl fikrəsiz, sonra dam. Bəri gol, ayri qalmag, tek yaşamasıq, doğru damış

QOŞMA

İsmiñ adlıq, yiyəlik, yönük və çıxışlıq hallarında olan sözlərə qoşularaq müəyyən mənə çələri amələ gataran köməkçi nitq hissəsinə qoşma deyilir. **Məs:** sərin üçün, evə tərəf, vətən nəmənə və s.

→ Qoşmalar takılıkda müxtəlif mənə çələrləri amələ gatır.

→ Qoşmalar quruluş baxımından yalnız sədo olur.

→ Digər köməkçi nitq hissələrindən fəqli olaraq, qoşmalar qoşuldugu sözlə birlikdə cümlə üzvü olur. **Sərin kimilər** cərdər (intibadə). Bütün bunlar **sənə aiddər** (xəbər). **Sərin üçün** dərsxəram (tamamlıq).

→ Digər köməkçi nitq hissələrindən fəqli olaraq, qoşmalar qoşuldugu sözlə birlikdə həziri grammatik şəkilçilər (əcm, məsələyyət, həl, xəbərlikləşər) qəbul edə bilir: **Səzim sərin kimilərədir.** Bütün bunlar **sənə aiddər**.

→ Təsirilənən fejələr, fejə bağlamalar qoşma ilə işlənmir. Qoşmalar təsirilənən fejə qoşula bilmədiyi üçün qoşuldugu sözə birgə fejə xəbər ola bilməz.

→ Təkhecalı qoşmalar (-tək, -dək, -ca², -can²) sözə bitişik yazılır: **lələtək, evədək, yel boyunca, şəhərəcən**.

Hallarla görə qoşmaların qruplaşdırılması

Aldıq və müəyyən yiyəlik hala qoşular	Yönlük hala qoşular	Çıxışlıq hala qoşular
qədər, kimi, -tək, -ca ² , üçün, ilə (-la ²), haqqında, haqda, barəsində, barədə, avşına, nəmənə, iżərə	qədər, kimi, -tək, -ca ² , üçün, ilə (-la ²), haqqında, haqda, barəsində, barədə, avşına, nəmənə, iżərə	sonra, əvvəl, qabaq, bəri, qeyri, başqa, savayı, ayri, özgə, alava, ötrü

Qoşmaların mənə çələrləri

Mənə çələri	Qoşma	Nümunələr
Bənzətmə	qədər, kimi, -tək (təki), -ca ²	Fuad qədər (kimi), santok, gül təki, usaqca
Birgəlik, vasita	-ilə (-la ²), bəzən də -ca ²	qələmə, dayimla, yol boyunca
Masafə	qədər, kimi, -tək, -ca ²	məktəbə qədər (kimi), evədək, sabahəcan
Istiqamət, yön	tərəf, doğrular, qarşı, səri	düşmənə tərəf (doğru, qarşı, səri)
Ajdılık, məxsusluq	aid, dair, məxsus, haqqında, haqda, barəsində, barədə	bizə aid (dair, məxsus), sərin həydə (haqqında), emin barəsində (barədə)
Zaman	sonra, əvvəl, qabaq, bəri	bizdən əvvəl (qabaq), səndən sonra
Fərqləndirmə	qeyri, başqa, savayı, ayri, özgə	səndən qeyri (başqa, savayı, ayri, özgə)
Səbab-məqsəd, istinad	üçün, görə, avşən, ötrü	sizin üçün, bildiyimə görə, deyilənlərə avşən, səndən ötrü

QOŞMALARIN SINONIMLIYI

Mənəsi	Qoşma	Nümunələr
Bənzətmə	qədər, kimi, -tək (təki)	Səminək (qədər, kimi)
Müqayisa	qədər, -ca ²	məncə (qədər), daryaca (qədər)
Masafə	qədər, kimi, -tək, -ca ²	məktəbadək (-ca ² , qədər, kimi)
Istiqamət	tərəf, doğrular, qarşı, səri	düşmənə tərəf (doğru, qarşı, səri)
Ajdılık	aid, dair, məxsus	bizə aid (dair, məxsus)
Zaman	əvvəl, qabaq	bizdən əvvəl (qabaq)
Fərqləndirmə	qeyri, başqa, savayı, ayri, özgə	səndən qeyri (başqa, savayı, ayri, özgə)
Səbab-məqsəd	üçün, görə, avşən, ötrü	sizin üçün, səza görə, səndən ötrü

Səzər	Nitq hissələri	1. Səmən kimini düşünmürəm. 2. Kimi yox, kimi oxuyurdu.
Kimi	1. qoşma 2. avazlılık	1. Aşşamı qədər səni gözəldim. 2. Vəli buyurdu ki, qəm yeməsinin çox, Qədər yoxdatına bıldıqda çarə çox (R. Rza)
Qədər	1. qoşma 2. isim	1. Qızılışk parladı. 2. Tak oldan səs çıxmaz.
Tək	1. qoşma 2. sıfat 3. zərf 4. zdət	3. Tak galmaq. 4. Tak sənə güləvənirəm.
İla (-la, -la ²)	1. qoşma 2. bağlayıcı	1. Qardəşimla mən getdim. 2. Qardəşimla mən getdik.
-ca ²	1. qoşma 2. zdət	1. Yaşca məndən böyükən. 2. İmtahana birecə saat qalıb.
Təraf	1. qoşma 2. isim	1. Bütə təraf galırdı. 2. Sol tərafə döndü.
Dərđu	1. qoşma 2. sıfat 3. zərf	1. Düşmənə doğru irəlilədi. 2. Dərđu fikri müəyyən edin. 3. Görüdüklərimi dərđu danış.
Sarı	1. qoşma 2. sıfat 3. feil	1. Məktəbə səri gedirdi. 2. Sarı köynək geyimmişdi. 3. Qolunu sarıdı.
Qarşı, qabaq	1. qoşma 2. zərf	1. Öskərəyə qarşı müalicə etdi. Sondan qabaq gəlmisəm. 2. Musa qarşıda/qabağda oturmuydu.
Sərəz, əvvəl, bəri	1. qoşma 2. zərf	1. Məndən sonra/viyən geldi. Dünəndən bəri. 2. Əvvəl düzgün, sonra dənq. Bəri gol, qardaş.
Əlavə	1. qoşma 2. sıfat 3. isim	1. Dorsədən əlavə testiləri də yazın. 2. Əlavə vaxt lazımdır. 3. Cündə üzvünlərin əlavəsini tapın.
Qeyri, başqa, özgə	1. qoşma 2. sıfat	1. Səndən qeyri (başqa, özgə) tanadığım yoxdur. 2. İçəri başqa (qeyri, özgə) adam golməsin.
Ayrı	1. qoşma 2. sıfat 3. zərf	1. Səndən ayrı tənda camı neylərəm? 2. Ayrı iş taparsan. 3. Sevgimden ayrı düşüb indi sevgisiz ölürməm.

Qeyd 1: üçün, ötrü, görə, savən, -dək, -can², haqqında, hərədə sözləri yalnız qoşma kimi işlənir.

Qeyd 2: Kimi qoşması bazan feili sıfata qoşulduğunda zaman mənası bildirir: Körpə səs eşidən kimi (na və) yoxdan oynamışdır.

Qeyd 3: Qarşı qoşması aka, ziddiyyət mənası da bildirir: Haqsızlıqları gördükçə Muradda ona qarşı nifxası oynamışdır.

BAĞLAYICI

Cümə üzvləri və ya cümələlər arasında əlaqə yaradın, onları ərammatik cəhətdən bir-birinə bağlayan kəməkçi nitq hissəsinə **bağlayıcı** deyilir.

Bağlayıcılar təkcə sözləri, mürəkkəb cümləni əmələ götürən sədə cümlələri deyil, ayrı-sayı müstəqil cümlələri, abzasları, hətta matnın müxtəlif hissələrini da bir-birinə bağlayır. Sintaktik vəzifəsinə görə bağlayıcılar iki qrupa bölündür:

→ **TABEŞİZLİK BAĞLAYICILARI: İki işlənmə yeri vardır:**

- Sədə cümlənin hamçins üzvlərini bir-birinə bağlayır: Ümid *və* Orxan məktəbə hərlikdə getdilər.
- Tabesiz mürəkkəb cümlələrin tərəflərini bir-hırıncı bağlayır: Mən çox dedim, *amma* o eşitmədi.

→ **TABELİLİK BAĞLAYICILARI: Bir işlənmə yeri vardır:**

- Yalnız tabeli mürəkkəb cümlələrdə işlənir və onların tərəflərini bir-birinə bağlayır: Bildiklərimi təkrar *et ki*, yuddan çıxmasın. Mən iclasa gecikdim, cümkə darsım var idi.

BAĞLAYICILARIN QURULUSCA NÖVLƏRİ

→ **SADƏ:** Bir tərkib hissədən ibarət olur: *və*, *lakin*, *hərçənd*, *hamçinin* və *s.*

→ **MÜRƏKKƏB:** 1. Bitişik yazıtlar (əsl): *hərgəh*, *nainki*, *həbelə*, *halbuki*; 2. Aynı yazıtlar (tərkibi): *ham da*, *bela ki*, *istərsə də* və *s.*

BAĞLAYICILARIN MƏNA NÖVLƏRİ

→ **TABEŞİZLİK BAĞLAYICILARI**

- **Birləşdirme bağlayıcıları:** *va*, *ila (-la²)*
- **İnkariq bağlayıcıları:** *no*, *na də*
- **İştirak bağlayıcıları:** *ham*, *ham da*, *da*, *ds*, *hətta*, *həbelə*, *hamçinin*, *o cümlədən*, *o sıradan*, *eləcə də*, *əzü də*, *nainki* və *s.*
- **Bölüşdürme bağlayıcıları:** *ya*, *ya da*, *gah*, *gah da*, *istər*, *istərsə*, *istərsə də*, *və ya*, *yaxud*, *və yaxud*
- **Aydınlaşdırma bağlayıcıları:** *yəni*, *masələn*
- **Qarşılışdırma bağlayıcıları:** *amma*, *ancaq*, *lakin*, *halbuki*, *isə*, *fəqər*

→ **TABELİLİK BAĞLAYICILARI**

- **Səbab bağlayıcıları:** *cümkə*, *ona görə ki*, *huna görə də*, *onun üçün ki*, *ondan ötrü ki*, *o səbabə ki*...
- **Səri bağlayıcıları:** *əgər*, *hərgəh*, *madam ki*, *indi ki*, *bir haldə ki* və *s.*
- **Güzəşti bağlayıcıları:** *hərçənd*, *hərçənd ki* və *s.*
- **Aydınlaşdırma bağlayıcıları:** *ki*, *bela ki* və *s.*

Qeyd 1: Tabelilik bağlayıcıları hamçins üzvləri, tabesiz mürəkkəb cümlənin tərəflərini bağlaya bilmir.

Qeyd 2: *İla (-la²)* bağlayıcısı mürəkkəb cümlənin tərəflərini bağlaya bilmir.

BAĞLAYICILARDA VERGÜLÜN İŞLƏNMƏSİ

→ Cümədə təkrar olunan *na*, *goh*, *ham*, *ya*, *istər* bağlayıcılarından əvvəl (birincidən başqa) vergül qoyulur.

- *Yağış gah yağır*; *gah da dayanırdı*; *Bu gün ya son galəcəksən*, *ya da o*; *Tədbirdə ham müəllimlər*, *ham da şagirdlər* istirak edirdilər; *Əzizim*, *na sanı bizi yor*, *na da biz sanı incidək*; *Bura istər özün galərsən*, *istərsə də onu göndərsən* və *s.*

→ Cümələnin içərisində *amma*, *ancaq*, *lakin*, *hətta*, *həbelə*, *yəni*, *o cümlədən*, *hamçinin*, *halbuki*, *cümkə*, *yoxsa*, *ona görə ki*, *ondan ötrü ki* bağlayıcılarından əvvəl vergül qoyulur.

- *Bura gəldi*, *amma onu görmədi*; *Darsa getmədi*, *cümkə xəstə idi*; *Həmi*, *o cümlədən* yeni galənlər *də burada idi*; *Dostum*, *yəni Anar bura galəcək və s.*

→ Cümədə təkrar olunan *da*, *da* bağlayıcılarından sonra (sonuncudan başqa) vergül qoyulur. **Məs:**

Xalqın gözü də, *qalbi də*, *vicdanı də sənsən*; *Bızə alma da*, *armud da lazımdır* və *s.*

→ **Ki** bağlayıcısından sonra vergül qoyulur. **Məs:** *Mən biləram ki*, *sən də galəcəksən* və *s.*

ƏDAT

Sözlərin və cümlələrin təsir gücünü artırın köməkçi nitq hissəsinə **ədat** deyilir. Ədat: cümlədən çıxarsaq, manada ciddi dəyişiklik baş vermez, sadəcə həmin mənə müəyyən qədər zaifliyə biler: *Axtı bunun səbəbi nədir?*

ƏDATLARIN MƏNA NÖVLƏRİ

Məna növləri	Ədatlar	Nümunələr
Qüvvətlendirici	<i>axı, ən, ləp, həttə, daha, artıq, da, da, necə, na, ha; ki, -ca², belə, olduqca, dər, bircə, bir</i>	<i>Necə də maraqlıdır! Nə gəzməli havadır! Artıq dərslər də başlandı.</i>
Dəqiqləşdirici	<i>əla, əsl, məhz</i>	<i>Bu <u>əsl</u> sənin mahnindur. <u>Elə</u> bu vaxt kimse qapım döyüd. <u>Məhz</u> sən bacara bilərsən.</i>
Məhdudlaşdırıcı	<i>yalnız, ancəq, təkcə, tak, bircə, bir</i>	<i><u>Bircə</u> (ancaq, yalnız, təkcə, tak, bir) otun səsini eşidirdim.</i>
Sual	<i>məgər, yəni, bəy, -m⁴</i>	<i><u>Məgər</u> bu doğrudur? <u>Bəy</u> sən necə deyirsən?</i>
Əmr	<i>di, qoy, bac, gəl, gör, görün, gəlin, gələsənə ha, -sənd²</i>	<i><u>Gələsənə</u> sabah gəzməyə gedək. Son bir bura gələsənə.</i>
Arzu	<i>kaz, təkl, bəri, kaz ki, gərək (bir, bircə)</i>	<i><u>Bəri</u> manımı sözlənil dincə. <u>Təki</u> işin düzəlsin. Bir biza gələsəndin. <u>Bircə</u> oxuyub intahandan keçə biləydim.</i>
Təsdiq və inkar	<i>Bəli, ha, yax, seyr, heç, heç də</i>	<i><u>Heç də</u> elə fikirləşmə. <u>Bəli,</u> galəcək..</i>

ƏDATLARIN DİĞƏR NITQ HİSSƏLƏRİNİNDƏN FƏRQLƏNDİRİLƏCƏK MƏSI

SÖZLƏR	NITQ HİSSƏSİ	NÜMUNƏLƏR
ancaq, yəni	1. ədat 2. bağlayıcı	1. <u>Ancaq</u> (yalnız) sənə güvənlirəm. Yəni heç nə deməmişən? 2. Çox dedim, <u>ancaq</u> (əmmə, lakin) o eşitmədi. Dostumut, <u>yəni</u> Ramini gözləyirəm.
ki	1. ədat 2. bağlayıcı	1. Sən <u>ki</u> bunu bilmirdin (vergülüsüz işlənir, qısa tələffüs olunur). 2. Sən dedim <u>ki</u> , vaxtında gələrsən (vergülüsüz işlənir, uzun tələffüs olunur).
tak, təkcə, yalnız	1. ədat 2. zərf	1. <u>Təkcə</u> (tak, ancəq, yalnız, bircə, bir) o bilmir. <u>Yalnız</u> bir arzum var. 2. Dayanacaqdə <u>təkcə</u> dayanmışdır. Uşaqları <u>yalnız</u> qoymayıñ.
bir, bircə	1. xay 2. ədat	1. Bir çörək alıb getdi. Biza <u>bircə</u> xal lazımdır. 2. Sən <u>bir</u> buna bax. <u>Bircə</u> sən oxayursan.
əla, belə	1. ədat 2. avazlık	1. <u>Əla</u> sən də onun kimisin. <u>Bəla</u> yaxşı eləmisen. 2. <u>Əla</u> dost çatın tapılsın, <u>Bəla</u> insan görməmisiñ.
əsl	1. ədat 2. sıfət	1. <u>Əsl</u> mən deyən filmdir. 2. <u>Əsl</u> dost dər gündə tamınar.
artıq	1. ədat 2. sıfət 3. zərf	1. <u>Artıq</u> sənə görmək istəmirdəm. 2. <u>Artıq</u> təməh baş yarar. 3. Qonaqların yanında artıq danışma.
düz	1. ədat 2. sıfət 3. zərf 4. feit 5. isim	1. <u>Düz</u> yanında dayandı. 2. Düz söz acı olar. 3. <u>Düz</u> durus. 4. Kitabları səliqə ilə rəfa <u>düz</u> . 5. Düz qırmızı ləslərlə örtülmüşdü.
na	1. ədat 2. avazlık 3. bağlayıcı	1. Nə yerinə düşdü? 2. Nə oxuyursan? 3. Nə yazmışq, nə də oxumuşuq.
necə	1. ədat 2. avazlık	1. Necə də qardaşını bənzəyir. 2. Necə oxuyursan?
qoy, qoyun, gal, galın...	1. ədat 2. feit	1. Galın birlikdə gedək. 2. Eva galın.
da, də	1. ədat 2. bağlayıcı	1. Gal çıx <u>da</u> 2. Sən də gəlməlisən.
hatta	1. ədat 2. bağlayıcı	1. <u>Hatta</u> görsəm belə, inanıram. 2. Onu gördüm, <u>hatta</u> səhbat də etdim.

Qeyd 1: *Bəs, məgar sual ədatları sinonimdir.* Məs: *Bəs (məgar) san galmirson?* və s.

Qeyd 2: *Bəs sözü kifayat manasında işləndikdə ədat olmur.* Məs: *Daha basdır (kifayatdır)* və s.

Qeyd 3: *Ha ədatundan əvvəl feilin əmr şəklində olan söz gelərsə əmr adadır.* Qalan bütün hallarda isə qəvvatlaşdırıcı ədatdır. Məs: *Bura kimən galmasın ha (əmr); Məni də gözləyin ha (əmr); San da galmasın ha (qəvvatlaşdırıcı); Uşaqlar evdədir ha (qəvvatlaşdırıcı)* və s.

Qeyd 4: *Gərək sözü ədat olsa da, bu sözə ki -ni artırmaqla düzələn gərək ki sözü ədat deyil, modal sözü.* Məs: *Gərək ki, o, bu gün galası idi* və s.

Qeyd 5: *Gərək sözü lazımdır* manasında işləndikdə ədat deyil, söz-xəbər (predikativ) rolunda çıxış edir, xəbərkilçisi də qəbul edə bəfir. Məs: *Oular biza gərəkdir; San mənə gərəksən* və s.

Qeyd 6: *Məhdudlaşdırıcı ədatlar böyük cümlədə özüna xas olmayan mənə ifadə edə bilir, yanı cümlənin məzmunun dəraltınaq avazına genişləndirir.* Bu, o zaman həs verir ki, məhdudlaşdırıcı ədat işlənmiş cümlənin xəbəri inkarda olsun. Məs: *Səvadlı olmaq üçün yelnız oxumaq bas etmir – cümlədəki yalnız söz məhdudlaşdırıcı ədatdır, lakin cümlədə mənə dəraltır, genişləndirir.* Yanı səvadlı olmaq üçün oxumaqla yanmış, test işləmək, sual-cavab da etmək lazımdır mənasını ifadə edir.

Qeyd 7: *Düz sözdə lap sözünün sinonimi olduqda ədat kimi işlənir.* Məs: *Düz (lap) yanımda dayandı* və s.

Qeyd 8: *-əm' ədatı da, da bağlayıcılarından sonra galonda ayrı yazılır.* Məs: *San da mi dil açdım?* və s.

Qeyd 9: *Bəli, xeyr, ha ədatları cümlənin əvvəlində galonda özündən sonra, ortada gəldikdə hər iki tərəfdə cümlənin sonunda gəldikdə isə özündən əvvəl vergül işarəsi qoyulur.*

Qeyd 10: *-əd' sıfatı, saya, zərfə, həzən ismə qoşulduğda ədat olur.* Məs: *ikicə, yaşıcə, indicə, yerindəcə*

MODAL SÖZLƏRİN DİGƏR NİTQ HİSSƏLƏRİNNDƏN FƏRQLƏNDİRİLMƏSİ

İsim və modal söz	Xülasə, qəzə, nəhayət	Bu sözlərdə vurğu ilk hecaya düşsərə, modal sözdür. Son hecaya düşsərə, isimdir. Xülasə' yazılıdır. Xüla, gedirik.
Sifat və modal söz	Doğrusu, düzdür, doğrudan, doğrudur, düzü, şübhəsiz, mözsiz, yüksək	Düzdür, man tonu gözləyirdim – Sanın də fikirlərin düzdür və s.
Zərf və modal söz	Şübhəsiz, yüksək, müstəzar	Yaxşı, ugurla – Yaxşı oxu. Şübhəsiz, bu gün galəcək – Şübhəsiz dənəsər. Mü'səsər, gedək dəha – Müxtəsər cəmləndir.
Fel və modal söz	Deyəsan, düzdər, gördünür, görəsan, demə, demək, deməli, olmaya	Deyəsan, sabah isti olocaq – Gərək özün deyəsan.
Qoşma və modal söz	Mənəcə, asasən	Verilənlərə asasan doğru cavabı tapın – Sifat cümlədə, asasan, təyin olur. Mənəcə, o bunu bilmir – Bu gün heç kim mənəcə (qoşdar) çalışıbmadi

NİDA

Danışmanın hiss və hayecanını, qorxu və ya sevincini bildirən köməkçi nitq hissəsinə *nida* deyilir. Nidalar cümlədə heç bir mənə çələti əmələ *gətirmir*, sözlər arasında əlaqa *yaratmır*.

MODAL SÖZLƏRİN QURULUŞU

Modal sözlerin ifadə etdiyi fikrə münasibətini bildirən köməkçi nitq hissəsinə *modal sözlər* deyilir. Modal sözler müəyyən suala cavab vermir, müstəqil mənə daşıyan söz kimi işlənmir.

Modal sözlər grammatik baxımdan heç bir cümlə üzvü ilə sintaktik əlaqəyə girmir. Modal sözler cümlədə ara söz kimi işlənir: *Doğrusu, manım xəberim yoxdur* – cümləsində *doğrusu* sözü morfoloji baxımdan modal söz, sintaktik baxımdan isə ara sözdür.

- **Sada:** Sada modal sözler bir sözdən ibarət olur. Dilimizdəki modal sözlərin çoxu quruluşca sadədir. *hələ, həqiqətən, sənki, deyəsan, xülasə, asasan, mənəcə, şübhəsiz, görən* və s.
- **Mürəkkab (tərkibi):** Mürəkkab (tərkibi) modal sözler ayrı yazırlar; *hələ də, yaşın ki, olsun ki, deyirdən da* və s.

MODAL SÖZLƏRİN MƏNA NÖVLƏRİ

Təsdiq bildirən	Gəman, şübhə bildirən	Bənzətmə, müqavisa bildirən	Təsəssüf bildirən	Fikrin mənbəyini bildirən	Natiqa, ümumiləşdirən bildirən
Doğrulan (da), alıbat (ki), tabub (ki), həqiqətən, idmən (ki), şübhəsiz, gəksiz, deyirən, həzən, doğrudur, dildər	Gərək ki, yaşın (ki), gərənər, ehtimal (ki), hələ (de), gərən, gərətən, deyəsan, gümən ki, olmaya, olsun ki, demə	Şənki, elə bil, elə bil ki, guyə (ki)	Heyif (ki), əfsus (ki), təsəssüf (ki)	Mənəcə, sənəcə, bizeə, fikrimizə, zəmmimə	Deməli, demək, a ki, nə 'həyat xü'lün ümumiyyətlə beləliklə, qəmən, mii'şəsər, qə'rez, alqarəz

MODAL SÖZLƏRDƏ DURĞU İŞARƏLƏRİ

Modal sözler cümlədə digər sözlərdən vergüllə ayrılmır. Cümlədə işlənmə yeri sarbəstdir. Cümlənin əlinde işlənəndən ondan sonra, ortasında işlənəndən, sonda işlənəndən isə ondan əvvəl vergül: *Düzə, bu yazıdır yox, alın yazısıdır. Ümvanı, mənəcə, salıv salmışıñız.*

d 1: *Sənki, elə bil (ki), guyə (ki)* modal sözlərində vergül qoymulur: *Guya dörsi oxuyub* və s.

NİDALARIN QURULUŞCA NÖVLƏRİ

- **Sada:** Bir sözdən ibarət olur: *ay, ey, ax, eh, vay, a, poh, tfu, oxay* və s.
- **Mürakkab:** Ayrı: *ay aman, ay can, ay karay;* Defisla: *bah-bah, vay-vay*

NİDALARIN MƏNA NÖVLƏRİ

Qorxu, narahatlıq bildirənlər	Şadlıq, sevinc, təzəcüb bildirənlər	Çağırış bildirənlər	Qam, kədar bildirənlər	Nifrat və istehza bildirənlər
vay, ox, of, ar, ov, uy, ah və s.	ura, bah-bah, oho, oxay, ay can, paho və s.	hey, ey, a, ey və s.	ah, eh, of, uf	Tfu, xo-xa-xa, xux, sax, bah və s.

NİDALARIN ORFOQRAFIYASI

- Nidalar, asasan, sözdən ayrı yazılr.
- Nida cümlənin əvvəlində gəldikdə onda sonra vergül və ya nida qoyulur: *Of, işim yaman çətin alındı.*
- Nida cümlənin ortasında gəldikdə hər iki tərəfdən vergül ilə ayrıılır: *Qorxdum, ay aman, ölmüşdüm.*
- Nida cümlənin sonunda gəldikdə ondan qabaq vergül, sonra isə müxtalif durğu işarələri qoyulur: *San bir buna bax, ay aman!*
- Çağırış nidalar (*a, ay, ey*) çox vaxt xitablarla birlikdə işləndiyinə görə vergül xitablardan sonra qoyulur: *Ay uşaq, bura gel! Ya Allah, özün kömək ol!*
- *Ey* nidast həm xitabla, həm də tək işlənir: *Ey, cavan oğlan, nə danışırsan? Ey cavan oğlan, nə danışırsan?*
- *A* nidasi böyük sözə bitişik də yazılır: *Seyyida, olmərəm, aləmdə səsim var mənim.*

SINTAKSIS. SÖZ BİRLƏŞMƏLƏRİ

Sintaksis qrammatikanın bir şöbəsi olaraq söz birləşmələrini, cümlələri öyrənir. Söz birləşməsi iki və daha artıq müstəqil sözün mənası və qrammatik cəhətdən birləşməsinə deyilir. Müstəqil sözler asas nüqtə hissələridir. Küməkçi nüqtə hissələrinə qəşən, bağlayıcı, ədat söz birləşmələrinin tərkibində iştirak edə bilər, ancaq söz birləşməsinin tərkibindən ibarət olmaq olur, ancaq söz birləşməsinin tərkibindən ibarət olmaq olur.

→ **SÖZ BİRLƏŞMƏSİDİR:** qızıl saat, həyat yol, həyatın manası, daha çox oxuyunda, gözəl nəşrlə və s.

→ **SÖZ BİRLƏŞMƏSİ DEYİL:** evə taraf, kümək etmək, anadan olmaq, sanın üçün, bizzən ariyal və s.

→ **SÖZ BİRLƏŞMƏLƏRİ QURULUSCA İKİ ORUPA BÖLÜNÜR:**

→ **Səda:** İki müstəqil sözdən ibarətdir, səda həyat, yaşamaq üçün həvəs, evə taraf yolu və s.

→ **Mürəkkəb:** Üç və daha artıq müstəqil sözdən ibarətdir, diliyanın qadın şəhərləri və s.

→ **Quruluşa növü müəyyən edərək müstəqil sözlərin sayıni nəzər almaq lazımdır.** Küməkçi feillər, küməkçi nüqtə hissələri söz birləşməsinin quruluşuna təsir etmir.

• *Onum orzunu* – İki müstəqil söz var, quruluşa sadədir.

• *Onun kimini oxuyan* – Üç söz işlənsə da, kimini sözü qoşma olduğu üçün quruluşa sadədir.

• *İnsanlara kümək etmək* – et feilli küməkçi feil olduğu üçün bu birləşmə quruluşa sadədir.

→ Sabit birləşmələr (frazeoologi) birləşmələr müstəqil işləndikdə sarbst söz birləşməsi əməla gatırır.

Mas: ağılı başına galəmək – frazeoloji birləşmədir, sarbst söz birləşməsi deyil.

→ Sahib birləşmələr (frazeoologi) birləşmələrin əvvəlində müstəqil manalı söz işləndikdə sarbst söz birləşməsi əməla gələ bilir. *Mas: Əlinin ağılı başına galəndə* – söz birləşməsidir.

→ **SÖZ BİRLƏŞMƏLƏRİNDE ƏSAS VƏ ASILİ TƏRƏFLƏR:**

• I Təraf - asılı, təbe edən təraf; II Təraf - əsas, təbe edən təraf

• *Mənim arcum - mənim* - asılı təraf; *arcum - əsas təraf*

SÖZ

SÖZ BİRLƏŞMƏSİ	FƏRQLİ CƏHƏTLƏR
<p>səslərdən düzəlir: <i>məktəb həyatı</i> Konkret ad birləşir: <i>məktəb həyatı</i> intaktik vahididir. <i>Ümənin mürəkkəb təsviri</i> əzələrinin öz müstəqil vərgüsü olur: <i>məktəb həyatı</i> əzələsə sadə, mürəkkəb olur: <i>məktəb həyatı, məktəbin enli həyatı</i> is və asılı tərafı olur.</p>	<p>1. Səslərdən düzəlir: <i>həyət</i> 2. Ümumi ad bildirir: <i>həyət</i> 3. Leksiq vahididir. 4. Cümənin səda üzvüdür. 5. Bir vərgü ilə deyilir: <i>məktəb</i>' 6. Quruluşa sadə, düzəltmə və mürəkkəb olur: <i>kitab, kitab+xana, təzəsəran</i>.</p>

OXSAR CƏHƏTLƏR

- Har ikisi aya və hadisələri allandırır: *ağac - sam ağacı*
- Har ikisi cümlə üzvü olur: *Məmməd mənim gərdəqəndər*
- Har ikisinin başlangıç forması olur: *Ümidi həlik yariguna dəvət etdi*
- Har ikisi cümlənin qurulmasına iştirak edir.

SÖZ BİRLƏŞMƏSİ	MÜRƏKKƏB SÖZ
<p>tik vahididir. , cümlənin mürəkkəb üzvüdür, tün öz vərgüsü olur: <i>incə' sənət</i> idəki sözlər ayrı yazılar, tərkibindəki sözlərin sayıni artırmaq olur; <i>ab - yaşılmış maraqlı kitabı</i></p>	<p>1. Leksik vahididir. 2. Cümənin səda üzvüdür. 3. Adətən, bir vərgü ilə deyilir: <i>incəsənət</i>' 4. Bitişik və ya definisiyə yazılır: <i>istiot, asta-asta</i> və s. 5. Adətən, tərkibindəki sözlərin sayıni artırmaq olur.</p>

OXSAR CƏHƏTLƏR

- Har ikisi on azy iki sözdən ibarət olur: *otibəñən - ota biçən*
- Eyni cür sintaktik əlaqlanma yolları ilə yaranırlar: *ağsaqqal - ağ suqqal*
- Har ikisi cümlə üzvü olur.

SÖZ BİRLƏŞMƏSİ	FƏRQLİ CƏHƏTLƏR	CÜMLƏ
<p>1. Birinə nikri ifadə etmir. 2. İntonasiya həkimiyyəti yoxdur. 3. Bir sözdən ibarət olə bilər. 4. Cümə üzvləri yoxdur. 5. Qrammatik əsası olmur.</p>	<p>1. Birinə nikri ifadə edir. 2. İntonasiya həkimiyyəti var. 3. Bir sözdən ibarət olə bilər. 4. Cümə üzvləri var. 5. Qrammatik əsası olur.</p>	<p>1. Bir ikisi sözlərin mənası və qrammatik cəhətdən hər hansıdan yaranır: <i>ənka üzmək - Suda üzləcmə</i>, 2. Bir ikisi sintaktik əlaqlarda, sözlərin müəyyən aralananlığı ilə yaranır: <i>yay havası - Yay havasıdır</i>, 3. Bir ikisi sintaktik vahididir: <i>Mənim dostum - Mənim dostumdur</i></p>

OXSAR CƏHƏTLƏR

Mürəkkəb adlar söz birləşməsi şəklində olur və ayrı yazıılır. Mürəkkəb adlar xüsusilik daşıyaraq ad bildirir. Bu cür nümunələr xüsusi isim deyil, söz birləşmələridir.

MÜRƏKKƏB ADLARIN YAZILIS QAYDALARI:

- Ad, soyad, taxallüs və laqəb bildirən sözlərin (bəy, oğlu və qızı sözlərindən başqa) **birinci hərfi böyük** yazılır:
 - Nizami Gəncəvi, İmadəddin Nəsimi, Uzun Həsən, Şah İsmayıll Xətai, Məhəmməd Füzuli
 - Mirza Fətəli Axundzadə, Xan qızı Natavan, Süleyman Səni Axundov
 - Üzeyir bay Əbdülhüseyn oğlu Hacıbəlli, Mehdi Hüseynzadə, Səməd Vurğun
 - Süleyman Rüstəm, Baxtılıar Vahabzadə və s.
 - Xüsusi isimlər can şəkilcisi qobul etdikdə da böyük hərfə yazılır: Nizamilar, Füzüllər, Hacı-Qaralar, Həzi Aslanovlar, Mehdi Hüseynzadələr və s.
- Böyüd asərlərdə heyvanları və canlı eşyalara verilən adlar böyük hərfə yazılır:
 - Alapçı, Bada, Bəng, Bozdar, Qırat, Mastan və s.
- Tarixi hadisələrin, dövrlərin, sülalələrin, elcə da qədim yazılı abidələrin və s. adlarının **birinci sözünün ilk hərfi böyük** yazılır:
 - Azadlıq meydani, Çaldırın döyüşü, Damir dövrü, Orxon-Yenisey abidələri, Sasanlılar dövrü
 - Səfəvilər sülaləsi, Şusa qalası, Versal sülhü, Vətən müharibəsi, Yeddiillik müharibə və s.
 - Qeyd: Belə mürəkkəb adlara fərqləndirici söz alava olunduqda, onun da **birinci hərfi böyük** yazılır: Orta Paleolit dövrü, Son Paleolit dövrü.

• Ölkələrin, muxtar respublikaların, vilayət və diyarların rəsmi adlarının tərkibindəki bütün sözlərin ilk hərfi böyük yazılır:

- Azərbaycan Respublikası, Birləşmiş Ərəb Əmirlilikləri
- İran İslami Respublikası, Naxçıvan Muxtar Respublikası və s.

• Səmavi kitabların, faza cismələrinin adları böyük hərfə yazılır:

- Quran, Bibliya, Əhdi-cədidi, Əhdi-ətiq, İncil, Təvrat, Zəbur, Ülkər, Güneş, Ay, Jupiter, Saturn, Venera...

• Ali dövlət vəzifələri:

- Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
- Azərbaycan Respublikasının **Birinci vitse-prezidenti**
- Azərbaycan Respublikasının **Baş naziri**
- Azərbaycan Respublikası **Milli Məclisinin** sədri kimi yazılır.

• Dövlət orqanları (*qurumları*), birləş, camiyət, akademiya, universitet, kollec, teatr, filarmoniya, siyasi partiya, tarixi günələr və s. bu kimi mürəkkəb adların bütün sözlərinin (adına, üzrə, və, yanında, qarşı və s. bu kimi yardımçı sözlərdən başqa) **birinci hərfi böyük** yazılır:

- Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetü

- Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi
- Azərbaycan Respublikasının Xərçi İşlər Nazirliyi
- Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Naxçıvan adlına Dilçilik İnstitutu
- Bakı Beynəlxalq Mədəniyət və Sənət Mərkəzi
- Yeni Azərbaycan Partiyası
- Azərbaycan Respublikasının Səfərkarlıq və Hərbi Xidmətə Çağırış üzrə Dövlət Xidməti
- Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti
- Ağstafa Rayon Təhsil Şöbəsi və s.

• Dövlət rəsmilərinin, hərçən tərkibində gün sözü olan və təqvimə düşən əlamətdar günlərin adları bütün sözlər böyük hərfə yazıılır:

- Azərbaycan Respublikasının Dövlət Həmni, Beynəlxalq Ana Dili Günü
- Beynəlxalq Qadınlar Günü, Dünya Azərbaycanlıların Həmrəyliyi Günü və s.

• Məşhur tarixi gün və bayram adlarında yalnız birinci sözün ilk hərflə böyük yazıılır:

- İyirmi yanvar, İyirmi səkkiz may, Səkkiz mart, Qurban bayramı, Novruz bayramı və s.
- Həmin günlər rəqəmən göstərilərsə, 20 Yanvar, 28 May, 8 Mart və s. rəqəmdən sonra birinci söz ilk hərflə böyük yazıılır.

• Azərbaycan Respublikasının sahibiyyə naziri, Azərbaycan Respublikasının kənd təsərrüfatı naziri tipi mürakkəb adlarda səbə (sahibiyyə) və vəzifə (nazir) bildirən söz kiçik hərfə yazıılır.

• Tərkibində lisey, gimnaziya, vəqf, məktəb, fakültə, şəhər sözləri olan mürakkəb adlarda ilk söz böyük sonrakı sözlər kiçik hərfə yazıılır:

- Avropa liseyi, Dayanət vəzifəsi, Humanitar fanlar gimnaziyası, Humanitar siyaset məsələləri şöbəsi
- Uşaq-gənclər şahmat məktəbi, BDU-nun Filologiya fakültəsi
- Nəsimi adına Dilçilik Institutunun Terminolojiya şöbəsi və s.

• Tərkibində okyan, dəniz, çay, göl, şəhər, rayon, qəsabə, kənd, prospekt, meydan, küçə, xiyaban, sənəq, tərəb, qoruc, bogaz, düz, ada, burun, körpü, düzənlək, dağ, sahra, dərə sözləri olan adlarda ilk ag böyük hərfə yazıılır:

- Sakit okyan, Xəzər dənizi, Qara dəniz, Kür çayı, Baykal gölü, Bakı şəhəri, Salyan rayonu
- Şəhərlər qəsabəsi, Hökməli kəndi, Neftçilər prospekti, Azadlıq meydani, Əhməd Cavad küçəsi
- Şəhidlər xiyabanı, Səadət sarayı, Ramana qulası, Möminkə xatun türbəsi, Şirvan qoruğu
- Dardanel boğazı, Mil düzü, Nargin adası, Xudafərin körpüsü, Culfa düzənləyi, Kəpəz dağları
- Qaraqum sahəsi, İlyna burnu və s.

• Fəxri adların ölkə hissəsini təşkil edən ilk söz böyük hərfə, sonrakı sözlər kiçik hərfə yazıılır:

- Əməkdar müəllim, Əməkdar incəsənat xadimi, Xalq şairi və s.
- Qeyd: Azərbaycanın Milli Qəhrəməm, Sovet İttifaqı Qəhrəməni mürakkəb adlarında hər üç söz böyük hərfə yazıılır.

Orden, medal, bədii əsar, opera, balet, kinofilm, qəzet, jurnal, kinoteatr, məhmanxana, nəşriyyat, kafə, restoran və s. adlarıdırnaqda və birinci sözü böyük hərfə yazıılır:

- "Vələna xidmətə görə" ordeni, "Dövlət qulluğunda forqlanımaya görə" medalı, "Ata və oğul" povieti
- "Yeddi gəzəl" baleti, "Uzaq sahillərdə" filmi, "Azərbaycan" qəzeti, "Cüçələrim" kafesi
- "Bəhar" magazini, "Badamlı" mineral suyu və s.
- Qeyd: Dırnaqda belə adlara artırılan şəkilçi dırnaqdan kənardə yazılır: "Xalq qəzeti"nin bugünkü nömrəsi, "Yeddi gəzəl"in ilk tamaşası və s.

Mirza, hacı, şeyx, seyid, sah, sultan, bayim və s. sözlər rütbə, laqəb və titul bildirilib, aid olduğu sözlərdən gəldikdə böyük hərfə, sonra gəldikdə isə kiçik hərfə yazıılır:

- Hacı Qara, Mirza Fətəlli, Nadir şah, Seyid Əzim, Sultan Süleyman, Şah İsmayıllı, Şeyx Nəsrullah
- Qeyd: Ağə, bəy, xan, xanım sözləri insan adlarının tərkib hissəsi kimi işləndikdə bitişik yazıılır: Ağacavad, Ağabəy, Əlibəy, Xanəqlan, Böyükcanım və s.
- Həmin sözlər adlara qoşularaq titul kimi və ya hörmət məqsədilə işləndikdə isə ayrı yazıılır: Abbasqulu Əliyev, Nəcəf bay Vazirov, Fatali xan Xeyki, Fatma xanım Kəmərli və s.
- Qeyd: Mürəkkəb adların hamısı ixtisar şəklində düşə bilinir.

SÖZ BİRLƏŞMƏLƏRİNİN NÖVLƏRİ

Əsas tərafın ifadə vasitəsinə görə söz birləşmələrinin növləri:

- I. **İsmi birləşmələr:** Əsas tərafı adları (ism, sıfat, say, zərflə və isimləşmiş sözlər) ifadə olunur: maraqlı əsər, gözəllər, gəzgindər, işçilər, uzaqların hamisi, evin yuxarısı, sənin oxumağın və s.
- II. **Feili birləşmələr:** Əsas tərafı təstiflənməyən feillər (məsələ, feili sıfat, feili bağlama) ifadə olunur: kitab oxumaq, kitab oxuya, kitab oxuya və s., monim oxudugum və s.

Qeyd: Mövcud qəbul programında ismi birləşmənin növləri çıxarıldı. Lakin ismi birləşmələrin məntiqi tam başa düşmək və onları müəyyən etmək üçün növlərini dərslikdə saxlamışıq.

İSMİ BİRLƏŞMƏLƏR

Əsas tərafı adla (ism, sıfat, say, avəzlik, zərflə və isimləşmiş başqa sözlər) ifadə olunan birləşmələrə **İsmi birləşmələr** deyilir. İsmi birləşmələr iki cür olur: 1. **Təyini söz birləşməsi**; 2. **Qeyri-təyini söz birləşməsi**. Təyini söz birləşmələrində asılı təraf (I təraf) asas təraf (II təraf) təyin edir. Təyini söz birləşmələrinin üç növü var:

- Birinci növ təyini söz birləşmələri: *təxə qapı, qurmutı paltır, iki kitab, oxuya uşaq və s.*
- İkinci növ təyini söz birləşmələri: *dərs vəzifəti, həyat eşi, sənət əsəri, kənd havası və s.*
- Üçüncü növ təyini söz birləşmələri: *sevginin güclü, həyatın manası və s.*
- **QEYRI-TƏYİNİ İSMİ BİRLƏŞMƏLƏR:**
- Qeyri-təyini söz birləşmələrində asılı təraf **mənsubiyət şəkilçisi** (gözərlər nəmlili), **yönlük (gözəlliyyət vərəqəndili)**, **taşırlı (təbiati müqəddəs)**, **yerlik (gözərlərdə kədər)**, **çoxluq hal (sudan dərə)** şəkilçisi qəbul edir, asas təraf isə adlara ifadə olunur.
- Qeyri-təyini söz birləşmələrinin tərəfləri arasında qoşma da işlənə bilir: **Babək kimini vətənpərvər, çiçək qədər tərəvəli, oğlum üçün hədiyyə və s.**
- Qeyri-təyini söz birləşmələri hətənlükdə bir cümə üzvü olur: **Böyüyə hörmət (nə?) bərcümüzdur.**

BİRİNCİ NÖV TƏYİNİ SÖZ BİRLƏŞMƏLƏRİ ($1T_1+2T_0$)

- Hal və mənsubiyət şəkilçilərinin iştirakı olmadan yaranan birləşmələrə **I növ təyini söz birləşmələri** deyilir. I təraf II tərafə xüsusi formal şəkilçi olmadan yanaşır: *qızıl medal, məyənə şagird* və s.
- Ancaq bu o demək deyildir ki, bu birləşmənin tərəfləri şəkilçi qəbul edə edə bilməz. I növ təyini söz birləşmələrində **I təraf** mütləyən **leksik** şəkilçilər, **II təraf** isə **cəm, mənsubiyət** və **hal** şəkilçiləri qəbul edə bilir: *maraq + li film + lar + imiz, çəltiq + qan şagird + lar + imiz + i* – bu tipli I növ təyini söz birləşmələri başlangıç formada oltur. I növün asas tərafında grammatik şəkilçi olduqda həmin I növ təyini söz birləşmələri başlangıç formada oltur.
- Bu birləşmələrdə **I təraf** təyin ola bilən hər hansı nitq hissəsi ilə **(ism, sıfat, say, avəzlik, feili sıfat, zərflə)**, **II təraf** isə, əsasən, **isimlər** ifadə olunur: *damır qəfas (ism+ism), gözəl hava (sifat+ism), onuncu sınıf (say+ism), həmin adam (avəzlik+ism), çalışan uşaq (feili sıfat+ism), yuxarı mərtəbə (zərflə+ism)*.
- Tərəfləri ayrıılır. I təraf cümədə təyin, II təraf isə müxtəlif cümə üzvləri ola bilir: *Zirvədən baxanda gözəl manzara və mavi dəniz* görünürdü.
- Bəzən I növ təyini söz birləşmələri bütövlükdə bir cümə üzvü olur. Bu, o vaxt mümkünkündür ki, II təraf ayrılıqla işlənə bilməsin (hər təraf, son vaxtlar, yeni II, orta əsərlər, qədim dövr, nadir hallarda, ev təraf və s.). *Nadir hallarda onurla görüşərdik. Aşır zamanlar başı bərk ağırtırdı.*

FEİLİ BİRLƏŞMƏLƏR

- **Əsas tərəfi feilin təsiflənməyən formaları (məsədər, feili sıfət və feilli bağlama)** ilə ifadə olunan söz birləşmələrinə **feilli birləşmələr** (**tərkiblər**) deyilir. Feilli birləşmələrin əsas tərəfi feilla ifadə olunur (hərəkət bildirir). I tərəf hərəkəti müxtalif cəhdədən izah edir.

→ Hərəkətin subjektini (iş görəni) bildirir: müəllim dənizarkən, sən dırənəndə və s.

→ Hərəkətin obyekti (üzərində iş görülen əşyani) bildirir: filmə baxanda, kitabı oxuyarkən və s.

→ Hərəkətin yerini bildirir: kənddə istirahət etmək, məktəbə gedəndə və s.

→ Hərəkətin zamanını bildirir: səhər yemənəq, dönen galonda, axşam oxumaq və s.

→ Hərəkətin kamisiyyatını bildirir: çox oxumaq, az danışın, xeyli çalışmaq və s.

→ Hərəkətin tarzını bildirir: yaxşı oxuyan, casusluğa döyüşərkən və s.

→ Hərəkətin şəhəb və məqsədini bildirir: soyuqdan titrəyəndə, oxumaq üçün gedən və s.

TƏRKİBLƏR: Feilli birləşmələrin tərkib əmələ gatırma məqamına təsirlənməyən feil bölüşündə tərkiblər həssasına yenidən baxın.

→ Feilli birləşmələr cümlədə daxilində tərkiblər də deyilir. Məsədər, feili sıfət və feilli bağlamalar özlərindən övəl galan sözləri mənə və sintaktik əlaqələrə özlərinə bağlayıb tərkib yaradır. Tərkiblər cümlədə bütövlükdə bir sintaktik suala cavab verir və cümlənin bir mürakkəb üzvü olur.

I. MƏSƏDƏR TƏRKİBİ: Əsas tərəfi məsədər ilə ifadə olunan feilli birləşmələrdir: **Öz işində peşəkar olmaq hər kəs üçün vacibdir** – cümləsində **öz işində peşəkar olmaq** məsədər tərkibidir və **öz işində** sözünün **peşəkar olmaq** məsədərini təbe olmasına yolu ilə əmələ galmışdır. Məsədər tərkibləri cümlədə mübtəda, tamamlıq (**Həyətdə uğğə əkməyi sənə tapşırıram**), ismi xəbər (**Məqsədimiz: ali məktəbə qəbul olmaqdır**) və zarflı (**Müallim imtahanundan uğurla keçmək üçün dərsdərimə çox çalışıram**) vəzifəsində işlənə bilir. İstisna hallarda məsədər tərkibi təyin da ola bilər: **Oxumaq kimli vərdişi var** və s.

II. FEİLİ SİFƏT TƏRKİBİ: Əsas tərəfi feili sıfətlə ifadə olunan feilli birləşmələrdir: **Vaxtında görülmüş işdən hamı rəz yaldı** – cümləsində **vaxtında görülmüş** feili sıfət tərkibidir və **vaxtında** sözünün **görülmüş** feili sıfətinə təbe olmasına yolu ilə əmələ galmışdır.

Feili sıfət tərkibləri cümlədə, adəton, təyin vəzifəsində işlənir. İsimləşdikdə mübtəda, tamamlıq, ismi xəbər vəzifəsində işlənə bilir. İstisna hallarda feili sıfət tərkibini tarzı-hərəkət zarflıyi vəzifəsində da işlənə bilər: **Onu Qarabağdakı döyüşlərdə qohrəmancasına vurmuş gördü**

III. FEİLİ BAĞLAMA TƏRKİBİ: Əsas tərəfi feili bağlama ilə ifadə olunan feilli birləşmələrdir: **Mərdən attı, diraya bağlayıb ağının yanına gəldi** – cümləsində **attı** və **diraya** sözləri birbaşa **baglayıb** feili bağlanmasını aid olur (**attı baglayıb, diraya baglayıb**), tərkib əmələ götür. **Mərdən** sözlü **ısa gəldi** xəbərinə aid ola bildiyinə görə (**Mərdən gəldi**) tərkib daxilində deyil, cümlənin mübtədasıdır. Feili bağlama tərkibləri cümlədə məqsəd və yer zarflıyından başqa zarflıyin bütün mənə növləri – **çərçivə, təcümə, tarzı-hərəkət, şəhəb, məqəd, zarflılıqları** vəzifəsində işlənir.

Qeyd 1: -*digi*' va -*acaq*' + *mansubiyet* şəkilçili felli sıfat ismi birləşmənin asas tərəfi ola bilir. Bu şəkilçili sözlər asas tərəfdə galanda felli birləşmə əməla gətirir. Məs: *onun axudğu, şagirdin yazdıqları, onun*

Özet 2: İli nov tayıni söz birleşməsinin tərkibindəki təyinidəci söz müasibləri yoxdur.

Mas: onun yeni kitabı maraqlıdır – burada yeni sözümlü ifadələri təsvir etmək istəyir.

Qeyd 3: manım aziz dostum, senin yeni kitabı və s. ümidi və ya şəhərinə dair. Məs: aziz şəhərim, həmin birləşmələr illi növ olmaqdən çıxır, I növ təyini söz birləşməsinə çevirilir. Məs: aziz dostum, senin yeni kitabı və s.

Devir 4: bizim sınıf arkadaşımız tipi birleşmelerde sınıf sözcüğü qeyri-müəyyən yiyəlik haldadır.

Eyd 5: İsmi birleşmeler parçalanınan ve parçalanmayan kimi de bölmür. Parçalanınan ismi birleşmelerde
dir. *I növ tıyini söz birleşmesi (terzfları bütün tablil edicilerdir). Bizim, sizin sözününden sonra*
anusubiyat şakılıcısının ıctisar edildiği - bu məqamlarda tərəflər müstəqil cümlə üzvü kimi işlənə bilər.
Eyd 6: Parçalanmayan ismi birleşmeler: *II, III növ tıyini söz birleşmeleri.*

İfadə 7: Bəzi hallarda bir ismi birləşmə digər ismi birləşmənin tərkibinə daxil olur. Bəzən hallarda söz

şrasımları bütövülükde vahid birleşme hesabı olumur: *insan hayatıının manası birleşmesi* III növ tayıni sözleşmesidir, kuruluşca mütrakkebdür, asılı tarafı (*insan hayatı*) II növ tayıni söz birleşmesi ilə ifade olumur.

Dəvət 1: Ecili birləşmələr feili xəbər əla bilmir.

Qeyd 2: Feli birləşmələrin asılı tərəfi də feli ola bilər: *dənizə-dənizə getmək, qayıdında gördiyim* qazılmasları pəndərəndə və s.

İved 3: Feili bağlama ve feili bağlama türkibləri cümlədə müstəqil işləndikdə yalnız zərlik olur.

Cevap 4: *Onun yarısı okuması, onların yarısı okuyanı* tipli birleşmeler ismi birleşmelerdir. Eğer bu tipi

Özet: *Onun yaxşı oxuduğu* - tipi birleşmelerde isə iştir *yiyilik* halda olan söz işlənsin, iştir işlənməsin, heç fərzi vəxtdur, vənə də feili birləşmədir.

- Scəfər bir-birinə ham manə, həm də sintaktik cəhətdən bağlıdır.
- Məna əlaqası dediğimizdə asyalarla onları müxtalif xüsusiyyətləri arasında əlaqə nəzərdə tutulur. Mən qızı qızın cümlesində əya ilə onun hərəkəti, *maraqlı kitab* birləşməsində əya ilə onun keyfiyyəti, kimi birləşməsində əya ilə onun kamisiyyəti, yaxşı danışdı cümlesində hərəkətlə onun tərzə arası əlaqə var.
- Sintaktik əlaqə: Süz birləşən və cümlədə grammatik bağlılıq sintaktik əlaqə adlanır. Sintaktik əlaqənin üç növü var: 1. TABEŞİZLİK ƏLAQƏSİ

TABEŞİZLİK ƏLAQƏSİ

- Tabeşizlik əlaqəsi grammatik cəhətdən bəsberhüquqlu sözlər və cümlələr arasında olur. Tabeşizlik əlaqəsi ilə bağlanan sözlər və cümlələr bir-birindən asılı olmur: *Ümid atasını, anasını və gərgəyini*, *şəqəfiyətin ilərmişdi. Ayrobis davəndi, şərninjində mindi*.
- Tabeşizlik əlaqəsi səslə cümənin həmcins üzvləri və tabeşiz mürakkəb cümlələrin tərafları arasında olur. *Həm sekit və temiz, rəy ulduzu və parlog idil*.
- Tabeşizlik əlaqəsində asas və asılı təraf olmadığı üçün iki başlı oxla göstərilir: *Müslümlər, ← sagirdər sabirzılıkla imtahanı gözləylərlərlər*.
- Tabeşizlik əlaqəsi olan tərafat ya yalnız intonasiya, ya da intonasiya və tabeşizlik bağlayıcıları vəsṭələrə əlaqədir: *Man çox dedim, o eşitmədi – cümlesi yalnız intonasiya ilə bağlanmışdır. Müslümlər, yugirdər işa qulaq asırı – cümlesi ham intonasiya həm də bağlayıcı işi (isə) bağlanmışdır*.

TABELİLİK ƏLAQƏSİ

- Tabelilik əlaqəsində sözlərdən biri o birinə təbə olur, ondan asılı olur, onu izah edir və aydınlaşdırır. Bir təraf asılı (tabə olan), digər təraf isə asas (tabə edən) olur. Asılı təraf asas tərafə təbə olur.
- Tabelilik əlaqəsi söz birləşmələrinin tərafları arasında, cümənin həmcins olmayan üzvləri olur.
- Tabelilik əlaqələri birbaşa oxla göstərilir: *man ^{asas} → getdim ^{asılı}; evə ^{asas} → gedək ^{asılı}* və s.
- Tabelilik əlaqəsində ox çıxan təraf asılı, ox yılanan təraf isə asas tərafdır.

Məs: *Biz kitab aldaq* cümlesində *biz aldaq* əlaqələnməsində *biz* sözü sintaktik əlaqədə asas, *aldaq* sözü isə asılı tərafdır, *kitab aldaq* əlaqələnməsində isə *kitab* sözü sintaktik əlaqədə asılı təraf, *aldaq* sözü sintaktik əlaqədə asas tərafdır.

→ Buradan belə bir notica da çıxır ki, eyni söz sintaktik əlaqədə həm asas, həm də asılı təraf ola bilər. Yuxarıdakı nümunədə *aldaq* sözcüline diqqət etsək, ona həm ox göldiyini, həm də özündən ox getdiyi müşahidə edərik. Bu da həmin sözün sintaktik əlaqədə həm asas, həm də asılı təraf olmasını göstərir.

→ Tabelilik əlaqəsinin üç növü var: 1. UZLAŞMA 2. İDARƏ 3. YANAŞMA

UZLAŞMA ƏLAQƏSİ

- Ösas tərafın təlabi ilə asılı tərafın onunla şəxsa və kamisiyyətə görə uyğunlaşmasına uzlaşma əlaqəsi deyilir. Uzlaşma əlaqəsinin grammatik göstəriciləri (*göstəricilər həmisi asılı tərəfdə işləmir*):
- 1. Xəbərlik (şəxsi) şəkilçiləri
- 2. Mansubiyət şəkilçiləri
- Uzlaşma əlaqəsində həmisi asas təraf birincə, asılı təraf ikinci galır.
- Uzlaşma əlaqəsi cümə üzvlərindən mübtəda ilə xəbər arasında olur (*mübtəda ilə xəbər arasında uzlaşmanın göstəricisi şəxsi şəkilçiləridir*). Mübtəda asas, xəbər asılı təraf olur, çünki xəbərdəki xəbərcilik (şəxsi) şəkilçisini mübtəda müəyyən edir.
- Mübtəda hanım şəxşəddir, xəbər də hanım şəxsin xəbərlik (şəxsi) şəkilçisini qəbul edir:

Men yazram; Biz yazırıq; Son yazarsan; Siz yazarsınız; O yazar; Onlar yazırlar

- Uzlaşma əlaqəsi II (çıçək ← atri) və III (onun ← kitabi) növü təyini söz birləşmələrinin tərafları arasında olur (II və III növüdə uzlaşmanın göstəricisi mansubiyət şəkilçiləridir).

- II növ təyini söz birləşməsində uzlaşma əlaqəsi yalmır III şəxsa görə (*dağ havası*), III növ təyini söz birləşməsində isə uzlaşma bütün şəxslər görə olur (*mənim işim, sənin işin, onu işi, bizim işimiz, sizin işiniz, onların işləri*).
- Azərbaycan dilində şəxss görə uzlaşma, adətən, gözlənilir, kamisiyyətə görə uzlaşma mübtəda və xəbər arasında III şəxsin cəmində pozulur.
- Usaq oynayır** – həm mübtəda, həm də xəbər təkdədir, pozulmayıb.
- Qızılar maləsidi** – hər ikisi cəmddədir, pozulmayıb.
- Yarpaqlar töküldü** – mübtəda cəmddə, xəbər isə təkdədir, kamisiyyətə görə uzlaşma pozulub.
- Ümumiyyətlə, kamisiyyətə görə uzlaşma əlaqəsinin tələbi odur ki, istər insan, istər heyvan, istərsə də canlısızlara aid olsun, fərqi yoxdur, mübtəda cəmddədir, xəbər də cəmdə olmalıdır, mübtəda təkdədir, xəbər də təkda olmalıdır. Əgor istənilən anlayışdan biri (mübtəda və ya xəbər) təkda, biri (mübtəda və ya xəbər) cəmdə olarsa, o zaman kamisiyyətə görə uzlaşma əlaqəsi pozulacaq.
- Mübtəda söz birləşməsi ilə ifadə olunubsa, kamisiyyətə görə uzlaşmanın asas tərəfinə əsasın nazara almaq lazımdır. Əsas təraf cəmddədir, xəbəri cəmdə; asas təraf təkdədir, xəbəri təkda işlətmək lazımdır. Məs: *Qonaqların hamısı goldılardır* – bu cümlədə uzlaşma əlaqəsi kamisiyyətə pozulub, çünki mübtədanın ifadə vasitəsində (*Qonaqların hamısı*) asas təraf təkdədir, deməli, xəbər də təkde olmalıdır: *Qonaqların hamısı goldı* cümlə belə olmalıdır ki, kamisiyyətə uzlaşma gözlənilsin. Bu tipli nümunələrdə asılı tərəfdə cəm şəkilçisinin işlənməyi önməli deyil, asas olan asas tərəfdir.
- Uzlaşma əlaqəsi bəzən şəxsa görə da pozulur.
- Əlavə ilə xəbər arasında: *Biz, kursun sağırdıları, üğur qazanacağıq* – bu nümunədə mübtədanın əlavəsi (*kursun sağırdıları*) ilə xəbər (*üğur qazanacağıq*) arasında şəxssə görə uzlaşma əlaqəsi pozulub. Çünki əlavə III şəxsin cəmddə, xəbər isə I şəxsin cəmddədir.
- Xəbər şəxs avazlıkları ilə ifadə olunduğunda: *Gələn sənən, oxuyan mənəm, o mənəm, bu bizik* və s.

İDARƏ ƏLAQƏSİ

- Əsas sözün təlabi ilə asılı sözün ismin adlıq haldən çıxıb başqa hallara düşməsinə idarə əlaqəsi deyilir.
- Idarə əlaqəsinin grammatik göstəricisi hal şəkilçiləridir, yani sözdə hal şəkilçisi varsa, adətən, idarə əlaqəsi olur.
- Əgar cümlədə söz sırası pozulmayıbsa, idarə əlaqəsində həmisi birinci asılı təraf, ikinci asas təraf galır. Göstərici (hal şəkilçisi) asılı tərəfdə işlənir: *evdən^{asılı} çıxmak^{asas}, məktəbə^{asılı} getmək^{asas}* və s.
- Qeyri-müəyyən yiyəlik və qeyri-müəyyən təsirlik hallı söz də idarə əlaqəsinin asılı tərafı olur.
- İdarə əlaqəsində asas təraf, asəson, feil olur. Eyni zamanda digər nitq hissələri də bu əlaqənin asas tərafı ola bilər: *əlinde qızılıc (isim), meyvənin dağlısı (sifat), sağırdılardan ikisi (say), uşaqların hamısı (fəvəzlilik), evin yaxarısı (zərf), xənin oxumağı (məsələ), onun dedikdəri (feili sifat)* və s.
- Təsirliyən feillər yiyəlik halı idarə edə bilməsə də, təsirliyən feillər yiyəlik halı idarə edə bilir: *sənin(asılı) → oxuduğuñ (əsas, feili sifat), bizim(asılı) → getməyimiz (əsas, məsələ)* və s.
- Aşağıdakı cümə üzvləri arasında idarə əlaqəsi olur:
- tamamlıq → xəbər: *Pəncəzəni (asılı) → açdı (əsas)*.
- yer zərfliyi → xəbər: *Səhəra (asılı) → getdi (əsas); İçəri (asılı) → gedək (əsas)*.
- II növ t.s.b-nin tərafları arasında: *meyvə (asılı) → gırısi (əsas)*.
- III növ t.s.b-nin tərafları arasında: *əsərin (asılı) → məzmunu (əsas)*.
- I tərafı hal şəkilçisi qəbul etmiş feili birləşmələrdə: *evə(asılı) → gedəndə(əsas)*.
- I tərafı yiyəlik halı (idarənin göstəricisi), II tərafı mansubiyət şəkilçisi (uzlaşmanın göstəricisi) olduğunu görə II və III növ təyini söz birləşməsinin tərafları arasında həm idarə, həm də uzlaşma əlaqəsi olur: *(asılı) idarə (əsas) (asılı) idarə (əsas)*

$$\begin{array}{ccc} \text{hayat} & \longleftrightarrow & \text{əşqi} \\ (\text{əsas}) & & (\text{əsas}) \end{array} \quad \begin{array}{ccc} \text{hayatın} & \longleftrightarrow & \text{mənasi} \\ (\text{əsas}) & & (\text{əsas}) \end{array}$$

CÜMLƏ

Bütün fikir ifadə edən söz və ya söz birləşməsinə cümlə deyilir. Cümələ sözlerin və söz birləşmələrinin həm mənə, həm də grammatik baxımdan əlaqələnməsi nüscəsində yaranır.

- Cümələ insanlar arasında fikir mübadiləsinin asas vasitəsidir.
- Cümələnin grammatik asası və intonasiya bitkinliyi olur.
- Mübtədə və xəbor cümlənin baş üzvləri – grammatik asasıdır: *Biz sabaha iclasa gedəcəyik* və s.
- Grammatik asası yalnız xəbərdən, yaxud yalnız mübtədədən ibarət cümlələr olur: *İşə baxıldı: Sakit doqquz kənarı* və s.
- Cümələ bir sözdən ibarət ola bilər: *Gecdir, Səhədir, Maraqlıdır.*
- Cümələ quruluşa *sədə* və ya *mürəkkəb* olur.
- Sədə cümlənin bir grammatik asası olur: *Avtobus dayandı. Mıallim şeiri oxuyur və izah edirdi.*
- Mürəkkəb cümlənin iki və ya daşı artıq grammatik asası olur: *Avtobus dayandı, sənniginlər mindildər.*
- Cümələ *müxtəsər* və *geniş* olur. *Müxtəsər* cümlələr heç bir II dərcəli üzvün işlənmədiyi cümlələrdir: *Səhərdə, Kitab mənzili, Yer spikeri.*
- *Geniş* cümlələr II dərcəli üzvlərdən an azı birinin işləndiyi cümlələrdir: *Bu kitab məragħidır.*

CÜMLƏ ÜZVLƏRİ

Bir-biri ilə həm mənə, həm grammatik cəhdən bağlı olan və müləyyan bir sintaktik suala cavab verən, müstəqil mənə ifadə edən söz və söz birləşmələrinə cümlə üzvləri deyilir. Cümələ üzvləri iki qrupa bölünür: *baş üzvlər* və *ikinci dərcəli üzvlər*. Cümələ üzvləri ona görə baş və ikinci dərcəli üzvlərlə ayrıılır ki, onların hamisi cümlə üçün eyni yaradıcı xüsusiyyət malik deyil. Baş üzvlər cümlənin grammatik asasını təşkil edir. İkinci dərcəli üzvlər isə baş üzvləri müxtəsilif cəhdədən izah edir, aydınlaşdırır, tamamilayır.

Cümələnin tərkibində işlənən hər söz cümlə üzvü ola bilər. Hər hansı söz cümlə üzvü ola bilər üçün, ilk nüvəbədə, müstəqil leksik mənəyə malik olmalı və cümlədəki başqa üzvlərlə sintaktik əlaqəyə girməlidir. *Fuad, sen nezakət gedirsin?* – cüməsindəki *Fuad* xəbiş döşəzlər mənə cəhdən bağlı olsa da, grammatik cəhdən bağlı deyil. Bu tipli sözler (xəbiş, arə sözlər – grammatik cəhdən cümlə üzvləri ilə bağlı olna) cümlə üzvü sayılır: *Bəlkə, man golmaddım.*

Bəzən müstəqil leksik, grammatik mənəyə malik olan sözlər də müstəqil cümlə üzvü ola **bilmir**. Bu o zaman baş verir ki, həmin söz söz birləşməsinin tərkibində işlənən. *Mas: Sanın kitabın evdədir* cümləsində *san* və *kitab* sözleri asas nitq hissəsi olsa da, təklikdə heç biri cümlə üzvü deyil, çünki söz birləşməsi amalə gəlib. Bu cümlədə mübtədənin ifadə vasitəsi ismi hərəkətmədir (III növ təyini söz birləşməsidir).

Sual əvvəzlər ilə ifadə olunan cümlə üzvləri sual tələb etmər: *Kim gəlməyiş?* – cümləsində mübtədəya sual vermək olmur.

Nitq hissəsi öz əsas vazifəsində deyil, başqa vazifədə işləndikdə sözün sintaktik suali (*dəmir? – təyin? pud?*) ilə morfoloji suali (*dəmir? – nə?*) fərqlənir.

Nitq hissələri ilə ifadə olunan cümlə üzvləri quruluşa sada, söz birləşmələri və mürəkkəb adlarla ifadə olunan cümlə üzvləri mürəkkəb cümlə üzvləridir: *Menim kitabım (mürəkkəb) səndədir (sada).*

BAŞ ÜZVLƏR. MÜBTƏDƏ

Mübtədə cümlədə haqqında danışılan şəxsi və ya əşyam bildirir. Mübtədə cümlədəki fikirin predmeti, fikir əzüldür. Grammatik cəhdən an müstəqil cümlə üzvüdür. Heç bir cümlə üzvünə təbe olmur.

- *kim?, nə?, hara?* suallarına cavab olur: *Əli (kim?) oxuyur. Kitab (nə?) yenidir. Şəki (hara?) gözəl yerdir.*
- Mübtədə yalnız ismin adlıq halında olan söz və söz birləşmələri ilə ifadə olunur.
- Quruluşa sada və mürəkkəb olur. Nitq hissələri ilə ifadə olunan mübtədələr sada, söz birləşmələri və mürəkkəb adlarla ifadə olunan mübtədələr isə quruluşa mürəkkəb olur: *Kitab oxuculara təqdim olundu (sada). Məktəb həyəti gill-ciçəklə bəzənmişdi (mürəkkəb).* Nizami Gəncəvi Gəncədə yaşayib (mürəkkəb).
- Mübtədə *o, bu* əvvəzlər ilə ifadə olunduqda; onlardan sonra vergül qoyulur: *Bu, Aminin kitabıdır. O, cəld qapından çıxdı.* *O* və *bu* mübtədələrindən sonra əvvəzlər, *feil* (seçili sıfat istisna) və *köməkçi nitq hissələri* (modal söz, nida istisna) gəldikdə vergül qoyulur: *Bu mənim kitabımdır. O da getmək istəyirdi.*

MM TƏDRİS MƏRKƏZİ

→ *Bizim* sıfır gələcək; *Sizin* hərəkəti görürüm tipi nümunələrdə həl şəkilçili söz cümlədə təyin kəsir. Lakin bu enqam unan idarə plaqesində asılı taraf olmasına angıl deyil. Yenə da bu nümunələrdəki *Nəzim*, *Sizin* sözünün yanına plaqesində yox, idarə əlaqəsində asılı taraf kimini görmək lazımdır.

→ Bəzən cümlədə hal şəkilçisi işlənsə da, idarə əlaqəsi olmur. Bu o zaman baş verir ki, hal şəkilçisi yalnız cümlənin xəberində işləsən. *Mas: Bəndən sonlardır, Kitablar Anarındır* və s.

→ Bəzən cümlədə hal şəkilçisi işlənəsə da, idarə əlaqəsi olur. Bu o zaman baş verir ki, cümlədə təyin mənyəz təsirlik və ya qeyri-mülayən yiyoluk halda söz işləsən. *Mas: ev tapşırığı, kitab almaq və s.*

YANAŞMA ƏLAQƏSİ

- Aslı sözlər xüsusi grammatik göstərici olmadan asas sözə bağlanmasına *yanaşma əlaqəsi* deyilir. Yəni tabeliklə plaqesində olan sözlər arasında üzlaşma və idarə əlaqəsi yoxdur, deməli, bu sözlər arasında yanaşma əlaqəsi vəndur.
- Yanaşma əlaqəsində avval asılı taraf, sonra asas taraf işlənir: *sayıq (aslı) —> həvə(asas)*
- Yanaşma əlaqəsi olur:
 - * I növ təyini söz birləşmələrinin tərəfləri arasında, yəni təyin və təyin olunan arasında: *dəmir (aslı), qəffət (aslı), xəsimli (aslı) —> usaq (aslı), on (aslı) —> şəqird (asası) və s.*
 - * Yer zarflıvından başqa, digər zarflıklärə xəbor arasında: *Bərkədən —> güldü (tarzı-harəkat z - xəbər), Arşəm —> galid (zaman z - xəbər); Az —> axuyur (kommiyət z - xəbər); Qorxub —> cəkildi (Sabob - xəbər); Bırincı olmaq üçün —> çəlçər (məqsəd z - xəbər)*
 - * Asılı taraf *təxəz, kamışlı, sabəb, məqsəd* bildirən feilli birləşmələrin tərəfləri arasında: *birəm —> gəlmək; azəm —> galəndə; az —> axuyur; gərtub —> çəkilmək; bırincı olmaq üçün —> çəlçər!*
 - * Qeyməli sözlər xəbor arasında: *dəstumla —> getdimi, sanın üçün —> çalışıram, dincətmək üçün —> geləndənən görə —> peşmən oldı və s.*

Qeyd 1: Xəbor və məqsəd zarflıklärə hal şəkilçisi ilə xəbərə bağlanarsa, onlar arasında *idarə əlaqəsi* olur:

İndən —> qızarmışdı (xəbəb zarflayı - xəbər).

Qızarmış —> getmişdi (məqsəd zarflayı - xəbər)

Qeyd 2: Səhərlərinəndəki asas və asılı taraflarla sintaktik əlaqələrdəki asas və asılı tarofları cümlədənmək olmaz.

Qeyd 3: Feilli birləşmə daxilində adlıq halda olan sözlər *uzlaşma* əlaqəsində deyil, *yanaşma* əlaqəsində həssə olunur: *Man —> galəndə; san —> oxuyarkən; onlar —> çətdiqədə və s.*

Qeyd 4: Feilli birləşmə daxilində də uzlaşma əlaqəsi ola bilər. Bu iki halda mümkündür:

- *Minim yəzdiğim, sanın oxuduğuñ* tipi feilli birləşmələr.
- Feilli birləşmə daxilində II ya ya III növ təyini söz birləşməsi işləndikdə. Bu zaman uzlaşma əlaqəsi həm ismi birləşmədə olur. *Mas: ev tapşırığını edərək, kitabın varlığını yepişdirəndə və s.*

Qeyd 5: Cümələ üzvləri arasında sintaktik əlaqələr:

- Cümələ üzvlərindən *mübtədə, tamamlıq, zərflik* bir-biri ilə sintaktik əlaqəyə gira bilmir.
- *Xəbor* hərəkət cümlə üzvləri ilə sintaktik əlaqəyə gira bilir. Xəbor *mübtədə* ilə sintaktik əlaqədə hər zaman *asılı* taraf olur. Qəlin bütün cümlə üzvləri ilə sintaktik əlaqədə yalnız *asas* taraf olur.
- Təyin bütün cümlə üzvləri ilə sintaktik əlaqəyə girir və *asılı* taraf olur.
- Tamamlıq *xəbor* və *təyin* sindaktik əlaqəyə gira bilir. Xəborla sindaktik əlaqədə *asılı* taraf, təyinlə sindaktik əlaqədə isə *asas* taraf olur.
- *Zərflik xəbor* və *təyin* sindaktik əlaqəyə gira bilir. Xəborla sindaktik əlaqədə *asılı* taraf, təyinlə sindaktik əlaqədə isə *asas* taraf olur.

- Mübtədə qrammatik cəhdən cümənin an məstəqil üzvüdür, heç bir cümlə üzvində təbe deyil. Mübtədə xəbor və təyinə sintaktik əlaqədə olur və hər ikisində də mübtədə asas təref olur.
- Mübtədəyə aid hökm və hərəkət xəbərdə öz öksini tapır. Mübtədə hansı şəxsədə olarsa, xəbor də onun hamin şəxsin tokuna və ya caenuna görə uyğunlaşsaq şaxs və ya xəbərlək şəkilcisi qəbul edir. **Məs:** *Mənim gələmim. Son gəldim və s.*
- Mübtədə cümlədə iş goranı və ya haqqında danışılanı bildirir. Mübtədə şaxs bildirməkdə yanaşı, bənum digər canlı və cansız varlıqları, məcərrad anlayışları da ifadə edir. **Məs:** *Kitablar stolun üzündə iddi. Ağacın yarpaqları vera töklədi. Xaval sırin nemətidir bu acı kənarın və s.*
- Mübtədə asas nitq hissələri və söz birləşmələri ilə ifadə olunur. Mübtədanın asas ifadə vasitələri işləmək və qeyri-nitq işləmək, işni birləşmələr, məsədlər.
- Mübtədə cümlədə hər zaman subjekt (işni icra edən) kimi çıxış etmir. Cümənin xəbəri feilin mənəvənənə vənədə işlənib, cümlədəki mübtədə subjekti (işni icra edən) olmur. **Məs:** *Məktub yazıldı – cümlənin məktub sözü cümənin mübtədəsi olsa da, subjekti (işni icra edən) deyil. Çünkü məchul növ feillərdə obyekti subjektin yerinə keçir, cümlədə mübtədə olur, subjekti ola bilmir. Bu cümlədə subjekti buranı, onu *tərafından* qoşması qoşulan sözlu barpa edə bilərik. *Məktub Əli tərafından yazıldı* – göründüyü kimi işni icra edən (subjekti) *Əlidir*, lakin cümləyə mübtədə deyil, tamamilə kimi bərpa olundu.*
- Asas xəbərlər cümlələr mübtədəyə aid hərəkəti *bildirmədiyindən* o cümlələrdə subjekti *ışlanmir*.
- Mübtədanın asas ifadə vasitələri:
 - İsim: *Məsin həyətdədir.*
 - Sifat: *Ocaq öz fikrini bildirdi.*
 - Məsələ: *Oxumaq hər kəs üçün vacibdir.*
 - Zərf: *Yuxarılar bu işə bığanadır.*
 - Feili hərəkət: *Dərsə həzir galandır gədə bilərlər.*

XƏBƏR

Mübtədəyə aid hərəkət və ya hökmü bildirən baş üzvə *xəbor* deyilir. *Nə edir?* (feilin bütün şəkil və zərflərinə), *kimdir?*, *nadir?*, *necadır?*, *haradadır?*, *hənsidir?*, *neçəncidir?* və s. suallarından birinə cavab verir: *Bura Bakıdır. Yerində birincidir? Məktobbadır?*

- Xəbor sintaktik əlaqə baxımından mübtədəyə təbe olur, ikinci dərəcəli üzvləri özünə təbe edir.
- Nitq hissələri ilə ifadə olunan xəbərlər quruluşa səda, söz birləşmələri və mürakkəb adları ifadə olunan xəbərlər mürakkəb olur: *Onun xasiyyəti mülayimdir* (sədə xəbor). *Səcim senin kimilərdir* (sədə xəbor). *Onun yoxşaxlığı manım yoxşaxlıyımıdır* (mürakkəb xəbor). *Həmin poemə Nizamî Gəncəvinindir* (mürakkəb xəbor).
- *İdi, imis, ita* hissəcikləri da aid olduğu söz və birləşmələrlə birləşdə xəbor olur və onun quruluşuna və növüne təbi etmir: *O çox bacarıqlı idi. Qardaşı həkim imis. O da bura gəlməli idi.*
- Xəbor ifadə vasitələrinə görə iki növü bəlli: *ismi xəbor*, *feili xəbor*.

- **FEILI XƏBOR:** Feili xəbor feilin müxtəlif şəkilləri ilə ifadə olur. Feilin şəkillərində olan frazeoloj birləşmələr və təsvirlər feillər (əmək, xəbor, arzu, vacib, lazımn, şart şəkilli) cümənin feili xəbori olur. *Nə edir?* / *Na edəcək?* (feilin bütün şəkillərinin suallarına) cavab verir. Feili xəbərlər quruluş baxımından, adətan, səda olur: *İmtahana yaxşı hazırlaşmalıyıq. Garək deyilənə güləq asasan. Dünən gələyi iddi vəs*
- *Olmaq, etmək, eləmək, bilmək, istəmək, başlamək* feilləri çox vaxt başqa sözlərlə birləşərək xəbor vasitəsində işlənit. **Məs:** *O, testi təpərişlərini yata bilmədi. Xasta yeriñəye başladı. Mən ona kömək etdim. Bu hadisədən sonra biz dost olduk. Biz getmək istəyirdik. Burada yaşamaq olar.*
- Bu feillər ilkin manalarını saxladıqda müstəqil xəbor kimi də işlənə bilir: *Biz burda olurug. Film bəslədi. Tapşırıqlarımları eləmizəm (etməliyəm). O, məşin istəyirdi.*

ISMİ XƏBOR: Adıllar (ism, rəsif, say, avazlık zərf), məsələ (məsələ tərkibi), feili sifat (feili sifat / sifim). Bu manzara çox güzəldir (sifat). Məsələnin cavabı *hesab* (say). Bu işin axarı *belədir* (avazlık).

Sözün *yuxarılaradır* (zərf). Məqsədimiz *üyənməkdir* (məsələ). Məqsədimiz *Vatani qorumaqdır* (məsələ tərkibi). O meyva *yeməlidir* (feili sifat). Bunların sababkarı *kanarda sakicə dayanandır* (feili sifat tərkibi). Məqsədimiz *xalqı xidmətlər* (qeyri-təyinli ismi birləşmə). Anar asıl *məktəb direktorudur* (II növ təyini söz birləşməsi). "Əli və Nino" asarı *Qurban Səidindir* (mürəkkəb ad).

- İsmi xəbərlər quruluşa səda və mürakkəb olur.
- *Var, yox, bas, mümkün, lazımn, garək* - bunlar predikativ sözlərdir (söz xəbərlərdir). Bu sözlər heç bir suala cavab vermər, lakin cümlədə müstəqil və səda ismi xəbor olur: *Bu hadisədə manım xəbərim yox. Aşağıda heç kim yoxdur.*

XƏBƏRİN MÜBTƏDƏ İLƏ UZLAŞMASI

- Xəbərin mübtədə ilə şaxsa görə uzlaşması, demək olar ki, *pozulmur*. İstisna: *Gedon (III) sansəvi (II)*.
- Xəbər hamisə mübtədə ilə I və II şəxsədə karuyuya görə uzlaşır. III şəxsədə komiyyyətə görə uzlaşır da bular, uzlaşmaya da.
- Ümumiyyətlə, komiyyyətə görə uzlaşma əlaqəsinin təlabı odur ki, istər insan, istər heyvan, istərsə də canlılıqlara aid olsun, farçı yoxdur, mübtədə cəməddidir, xəbor də cəməd olmalıdır, mübtədə təkddidir, xəbor de təkddə olmalıdır. Əgər istanılınan anlayışdan biri (mübtədə və ya xəbor) cəməd olarsa, o zaman komiyyyətə görə uzlaşma əlaqəsi *pozulacaq*.
- Mübtədə söz birləşməsi ilə ifadə olunubsa, komiyyyətə görə uzlaşmanın söz birləşməsinin asas tərəfə asasın nəzərə alırmalı lazımdır. Əsas tərəf cəməddidir, xəbor cəməd; asas tərəf təkddidir, xəbor təkddə işlətmək lazımdır. **Məs:** *Qonaqların hamısı gəldidir* - bu cümlədə uzlaşma əlaqəsi komiyyyətə pozuldu, çünki mübtədənin ifadə vasitəsində (*Qonaqların hamısı*) asas tərəf təkddədir, deməli, xəbor də təkddə olmalıdır: *Qonaqların hamısı gəldi* cümlə belə olmalıdır ki, komiyyyətə uzlaşma gözlonutsın. Bu tipli nümunələrdə aslı tərəfdə cəm şəkilcisinin işlənməyi önəmlü deyil, asas olan *asas tərəfdir*.

Qeyd 1: *Var* sözü *imkan, dövlət, mal-mülk* manalarını ifadə edəndə söz xəbor (predikativ) *olmur*, müstəqil suala cavab verir. **Məs:** *Onu belə göylə aparan pulsuz, vərdür (nədir?)* və s.

Qeyd 2: Frazeoloji birləşmə təsirlişlərinən formaların (məsələ, feili sifat) şəkilcisi qəbul edərsə, bu zaman cümlədə feili xəbor *yox*, ismi xəbor olacaq. **Məs:** *Məqsədim hissə düşməsidir. Onlar bizi yola göləndərdir* və s.

Qeyd 3: Xəbərin ifadə vasitəsi təsirlişlərin feilin suali olarsa, sual avazlıyi feili xəbərin ifadə vasitəsi olmuş olacaq. **Məs:** *O, burada yə edir? Saboh başına iş göləndə bas na edəcək?* və s.

Qeyd 4: Məqsədimiz *bura gələnlərə kömək etməkdir* - bu tipli cümlələrdə xəbor və mübtədən tapmaqdə çatılık çəkanımkən üçün öncə mübtədən müəyyən edib yerdə qalan sözlərin axırıncısından xəbərlək şəkilcisi silərək mübtədə ilə yəni döyişmək və həmin xəbərlək şəkilcisinin mübtədə olan sözə artırmak lazımdır. **Məs:** *bu cümlədə mübtədə məqsədimiz sözüdür.* Yerdə qalanlar *bura gələnlərə kömək etməkdir*; buradan *-dir* xəbərlək şəkilcisinin silib artıraq mübtədəyə, yəni *məqsədimiz* sözünə. O zaman cümlə belə olacaq: *Bura gələnlərə kömək etmək məqsədimizdir.* Artıq bu halda təhatsa müəyyən etmək olur ki, *bura gələnlərə kömək etmək* hətənlük, məsələ tərkibidir. Demək ki, *Məqsədimiz bura gələnlərə kömək etməkdir* cümləsində də xəbor məsələ tərkibi ilə ifadə olurub.

Qeyd 5: Xəbor məcəzi manalı sözlə ifadə olunarkən avvalindəki sözün müstəqil olub-olmamasına diqqət etmək lazımdır. Əgər övvəlindəki söz müstəqildirsə, xəbərə qatılmır, aks halda bütövlükda xəbor götürülür.

Məs: *Bizi sevinc bürüdü* - bu cümlədə *bürüdü* sözü məcəzi manalıdır, lakin avvalindəki söz ilk manasını saxlayır. Həmçinin onu başqa sözlərlə də ovəz etmək olar: *kötür bürüdü, fərqli bürüdü* və s. Demək ki, bu cümlədə *sevinc* sözü müstəqil mübtədə, *bürüdü* sözlü isə müstəqil xəbərdir.

Qeyd 6: Mübtədə dedikdə asasın cümlədə subjekti nəzərdə tutulur. Bir məqamda diqqət etmək lazımdır ki, xəbori məchul növüdə ifadə olunan cümlədə mübtədə subjekti olmur. Cümənin obyekti mübtədə kimi çıxış edir. **Məsələ:** *Kitab yazılı*. Bu cümlədə işi görən - subjekti məlum deyil, amma cümlədə mübtədə var.

Məsələ: *Kitab Əli tərafından yazılı*. Buradan belə nəticəyə gələ bilərik ki, mübtədə olmaq həmisi subjekti olmaq demək deyil.

Cümənin ikinci dərəcəli üzvləri, əsasən, baş üzvləri izah edir. Baş üzvlərlə bağlı məlumatlar onların köməyi ilə genişlənir.

Tamamlıq hərəkət və ya hökmün obyektiini bildirdiyi haldə, zərflik hərəkət və hökmü müxtəlif cəhətlərdən izah edib aydınlaşdırır. Bu üzvlərdən təyin ham baş üzvləri, ham da ikinci dərəcəli üzvləri, o cümlədən özünü izah edə bilir. Tayin asya bildirən bütün üzvləri izah edə bilir.

TƏYİN

Cümələdə isimlə və ya ismin xüsusiyyətini daşıyan sözlərə ifadə olunan hər hansı üzvü izah (təyin) da ikinci dərəcəli təyin deyilir. Tayin neçə? nə cür? hansı? neçə? nə qədər? neçənci? suallarında cavab verir. **Məsalə:** Vəhid intizamlı şagirdidir. Kliçədə işirmi ev var. Çalışan şagirdlər gəldilər və

Təyinin ifadə vasitələri:

- İsim:** Atasına qızıl fənk aldı. Onun yanında xəz palto var idi və s.
- Sifat:** Qadınmış ev soyuq olur. Bu alovlu sözlər tərəyimi dağladı və s.
- Say:** Məndən işgə alır min şəhər, min kənd: Çəş kitabları oxudum, zəmən eləsdim baxtıyaram və s.
- Əvəzlik:** Biza bu doğ, ħu darə təslim olsun, Bizi adamlar egoralma qılıb gölə hilmir və s.
- Zarf:** Yuxarı otaq sarı id. Ağzı möhəl qılıb göldi və s.
- Felli sıfat:** Kəmək edən dostlarını çağır. Yatın körpə oyandı və s.
- İsmi birləşmələr, mürəkkəb adlar:** Xələ artıllı Niyazəddin Mıscayev oxuyurdu; Uvusun dostları mərəvət Geygət, Məktəbin direktori Alif müəllim çoxış etdi və s.
- Felli birləşmə:** Biziñ oxuduğumuz azəriñ budiñ. Sizin yazacığınız suallar maraqlıdır. Xalq işlərə alıcı buludalar üçünəndən işçənən malakələr kimi görürül və s.
- Frazooloji birləşmə:** Dəli başına galən insanlar sahv etməz və s.
- Qoşmali söz və söz birləşməsi ilə:** Lala də anası kimi müəllimdir; Mənim dostuma aid kitablar bənlərdər və s.

Təyin quruluşu sədə və mürəkkəb olur. Nitq hissələri ilə ifadə olunan (sədə, düzəltmə, mürəkkəb) təyinlər quruluşu sədə olur. Sarbst söz birləşməsi ilə ifadə olunan təyinlər isə quruluşca mürəkkəb olur.

- Qız gülü domuñ geymiş. Biz birinci mikrorayonda oluruq – sədə təyinlər.*
- Məktəb direktoru Əli müəllim qabaqda oturmüşdü. Səhərdən məşəyə gedən usulular oxşam qaynaq – mürəkkəb təyinlər.*

Qeyd 1: Məsədə və məsədə tərkibləri, feili bağlama və feili bağlama tərkibləri cümlədə təyin ola bilmir. Lakin istisna həllərdə məsədə və məsədə tərkibləri cümlədə təyin ola bilər. Anına bu, ümumi qaydaya təsi etmir. **Məs:** *Qızıñ kimi vərdiñ var; İmşanlara kəmək etmək kimi pəşəsi var* və s.

Qeyd 2: İsmi birləşmənin avvalında galan təyinəcəi söz müstəqil olaraq təyin kimi işlənə bilir.

Məs: *Yeni kursun müdürü oður cümləsində "yeni" sözü təyindir.*

Qeyd 3: Feili birləşmənin avvalında galan təyinəcəi söz müstəqil olaraq təyin kimi işlənə bilmir.

Məs: *Yeni kura açılanda o ñə galət cümləsində "yeni" sözü təyin deyil. Tərkibə daxildir, ayrıca sintaktik təhlil edilmiş*

Qeyd 4: Təyin bütün cümə üzvləri ilə (özuñ dañıl) sintaktik əlaqəyə gira bilər. Digər cümə üzvləri ilə əlaqələndən sintaktik əlaqədə aslı taraf olur. **Məs:** *Yuxarı kliçədə təyin id. Cüməsində "yuxarı" sözü təyində zərfliyə tabedir.*

Qeyd 4.1: Həzən təyin təyinə sintaktik əlaqəsəs bilər. Bu zaman təyin asas taraf kimi da çıxış edə bilir. **Məs:** *Qurumuzu dondu Lala mənim rəfiqəm id. Cüməsində "dondu" sözü sintaktik əlaqədə ham asas, ham da aslı tarafdır.*

TAMAMI LJQ

Tamamlıq cümlədə asya məzmununu bildirir, ismin adlı və yiyəlik hallarından başqa, qalan halların suallarına cavab verir. **Tamamlıq kimi? nəyi? nə? kim? nəya? kimdə? nədə? kimdən? nədən? kim ilə? nə ilə? kim üçün? nə üçün? kim haqqında? nə haqqında? nə barədə? haranı?** suallarından birinə cavab verir. **Məsalə:** Uşağı (kim) çığır. Kitabi (nayi?) aldım. Müsəlli(mə) (kimdə?) maraqlı kitablar var. Biz onuna (kim ilə?) faxr edirik. Milli qəhrəmanlar haqqında (kim haqqında?) nə bilişiniz? və s.

Tamamlıq ifadə vasitələri:

- İsim:** Nə üçün o məhəbbəti gönəkkar hesab edirsiniz? *Bağışlıları, telanları* biz az görməmişik və s.
- Sifat:** Yaradıları gəzirdilər. *Bu möhtəclarla kim baxacaq?* və s.
- Say:** Milyonlardan xeyli azınsız; *Birinciləri təbrik etdiğim və s.*
- Əvəzlik:** Bəlkə də, *hər şeyi* təmudacaqsan; *Hec kimşədən sorğudut ki?* və s.
- Zarf:** *Yuxarıları* bir-bir təmizləyin; *Aşağıları* seyr edin və s.
- Felli sıfat:** *Yatmışları* oynamayı; *Oxşayı* olquşlaşdır və s.
- Məsədar:** *Nizami* köyməyi bacarmaz; *İsləməkədən* nə cixar? və s.
- İsmi birləşmələr, mürəkkəb adlar:** *Vəhdi*nin oxumağıñ boyondırm; *Qurdı qurd baxıyından* təmyarlar; *O, dəniz gəzintilərini* sevir; *Har tarafı* gəzdik; *Şagirdlərin oxuyardarını* tətil etdilər və s.
- Felli birləşmə:** *Yaxıñ oxuyanlarıñ* tətil etdilər; *Qurun* yeni öyrəndiklərinjñ müəllim sual-cavab etdi; *Kıbatdan oxumağıñ qiyaməstdəndirdim;* Yeni öyrəndiklərinjñ müəllim sual-cavab etdi və s.
- Frazeoloji birləşmə:** *Bug* gərləməkədən bir qey çıxmır; *Sözlərin* yera salanı sevmirəm və s.
- Qoşmali söz və söz birləşməsi ilə:** *Nənəsi* haqqında danlıdı; *Mənim dostum* ilə gəldi və s.
- Direktor** *Əli* müəllimi qəbələdə oturmuşdu. *Məşəyə gedəndər* axtarır – mürəkkəb tamamlıqlar.

Qeyd 1: Təsirlik haldə olan söz zaman anlayışı bildirdikdə (*nə vaxt?, nə zaman?*) suallarına cavab verdikdə cümlənin zaman zərfliyini olur. **Məs:** *Yayı kənddə dincəlmışam. Gecəni çox narahat yatmışam* və s. Bu cümlələrdəki *yayı* və *gecəni* sözləri *nə zaman?* suallına cavab verdiyi üçün onları tamamlıq yox, zərflik kimi qəbul etmək lazımdır.

Qeyd 2: Qeyri-müəyyənlilik bildirən (*nə?* suallına cavab verən) tamamlıq cinsi suala cavab verən mübtədəya oxşayır. **Məsalə:** *Qızı (nə?) su (nə?) içir. Qış (nə?) dən (nə?) yeyir.* Lakin bu cümlələrdəki *qızı* və *qış* sözləri mübtədə, *su* və *dən* sözləri isə tamamlıqdır. Bu cür tamamlıq *nə?* suallına cavab verən mübtədədən asanlıqla fərqləndirmək olar. Birincisi, belə tamamlıq müəyyənlilik bildirən hal şəkilçisi artırmaq olur: *Qızı suyu içir. Qış donı yeyir.* Ikincisi isə, bu cür tamamlıq həmişə feilin yanında işlənir və onun yerini dayışdırıldı (*yo ya avvolina, o, bu işsə avvoliklərini artırdıqda*) həmin tamamlıq təsirlik halının şəkilçisini qəbul edir: *Suyu qızı içir. Donı qış yeyir (Qızı bu suyu içir. Qış bu donı yeyir).*

Qeyd 3: İnsan anlayışı bildirən söz qeyri-müəyyənlilik hərəkət haldə işləndikdə *nə?* suallına cavab verərək tamamlıq rolunda çıxış edir. **Məs:** *Onlar içi axtarır* elə cümləsində "içi" sözü *nə?* suallına cavab verir və cümlədə tamamlıqdır. Bu sözü *kim?* suallını vermək və ya müəyyənlilik halının *kimi?* suallını vermek doğru deyil.

Qeyd 4: Cümlədə *haranı?* suallına cavab verən söz tamamlıq olur, zərflik olmur. **Məs:** *Har tarafı* gəzdik cümlədən "*har tarafı*" ismi birləşməsi birlikdə tamamlıqdır, zərflik deyil.

Qeyd 5: Adlıq və yiyəlik haldə olan sözərələr müstəqil olaraq tamamlıq olma bilmir. Bunlar qoşma ilə işləndikdə tamamlıq kimi işlənə bilər. Bu zaman ifadə vasitəsinə yalnız adlıq və ya yiyəlik haldə olan söz götürmək olmaz, qoşma da nəzərə alınmalıdır. **Məs:** *Nənəsi Ha gəldi. Sanın üçün almışam* və s.

Qeyd 6: *Üçün, gəra,* ötrü qoşmali sözərələr obyekti bildirərsə, cümlədə tamamlıq olur. Belə həllərdə, əsasən, həmin qoşmali söz yönülik hala çevrilə bilir. **Məs:** *Atan üçün aldım – atanya aldım* və s.

Qeyd 7: Tamamlıq mübtədə və zərflik sintaktik əlaqədə olmur. Təyin və xəbərlə isə sintaktik əlaqədə olur. Təyini özüne tabe edərək asas taraf, xəbərlə tabe olaraq isə aslı taraf kimi çıxış edir.

ZƏRFLİK

ZƏRFLİK
Hərəkatın içmasını və əlamətin meydana çıxmamasını müxtəlif cəhatlərdən izah edən üzv zərfligidir.
Zərlik quruluşa sədə və mürəkkəb olur. Nitq hissələri ilə ifadə olunan (sədə, düzülmə, mürəkkəb söz) zərfliklər quruluşa sədə olur. Sarbold söz birləşməsi ilə ifadə olunan zərfliklər isə quruluşca mürəkkəb olur.
• *O, səratda domdur. Bütün gün gəldik – sədə zərfligidir.*
• *Direktor əli müzakirəni ətəyənən çəgərdi. Vahid kəndləri varlığında dayanıb – mürəkkəb zərfligidir.*
Zərlik, əsasən, feili xəbər, bezoñ da ismi xəbər aid olur. Ismi xəbər aid olduqda əlamətin meydana çıxmaması, feili xəbər aid olduqda isə hərəkatın meydana çıxmamasını müxtəlif cəhatdən izah edir.

Zərfliyin aşağıdakı mənə nüvələri var:

1. Tarzı-harəkat zərfliyi

İş və hərəkatın içra tarzını bildirir. *necə? nə cür? nə tarzda?* nə vəziyyətdə? nə şəkildə? suallarından birinə cavab verir.

Tarzı-harəkat zərfliyinin ifadə vasitələri:

- **Tarzı-harəkat zərfları:** *Tələbə mühəzirəni nöqtəbəndə yazırdu; Mövzunu asanlıqla öyrəndi və edardılar və s.*
- **Feili bağlama:** *O gülüməşərək ata mindi; Bulağın suyu sırlıdaya-sırlıdaya axırdı və s.*
- **Feili bağlama tərkibləri:** *Mədəbi uzatmadan məktubu oxudu; Qoşa-qoşa gəzdiyimiz zaman öyündim; Məktəbdə oxuduğu vaxt həzirhədə gedərdi. Kütçə ilə getdiyim yerdə yuxuladım və s.*
- **Qoşmali söz və söz birləşmələri:** *Sən ay kimi baxdır mənə; Nənəsi kimi gözəldir və s.*
- **Sual avazlıkları:** *Köməkçi şikayətləri necə yola verir? Səninla nə cür danışım? Vahidə nə tarzda gözəl idi?*
- **İkinci tarası halda, şəkildə, vəziyyətdə, tarzda və s. sözlərdən ihamat olan birləşmələr:** *Səksəkə halda atrafi döldüdə; Adanə bu şəkildə cavab verməzər və s.*
- **Frazeoloji birləşmələr:** *Ondər bir qarın ac, bir qarın tax dolamırlar və s.*
- **İsmi birləşmə illər:** *Institutu ala qılıymalı bitirdi; Təbəriz yena qan içində çələbləmə; Faytonlar hərinin ardıcılca düzülüb; O bizə arxayın səslə cavab verdi və s.*

Qeyd 1: Tayin ilə tarzı-harəkat zərfliyini bir-birindən fərqləndirmək üçün onların hansı cümlə üzvünə aid olduğunu fikir vermək lazımdır. Tayin həmişə isimlə və isimləşmiş sözlərlə ifadə olunan üzvləri izah edir. *Məs: Açıq qapı bizimdir. Anar yaxşı oğlandır.* Tarzı-harəkat zərfliyi isə feili xəbərlə bağlı olur. *Məs: Açıq yaxşı oxuyur. Mənimlə açıq dans və s.*

Qeyd 2: Kimi, təki, -tək qoşmali sözlərin aid olduğu xəber təsvirlənən feilli, sıfatlı ifadə olunarsa, zərfliyin içində çıxış edir. *Əgar isimlə ifadə olunarsa, tayin olur. Məs:*

- Azar atası kimi damşdı – zərflik
- Azar atası kimi cavandır – zərflik
- Azar atası kimi hakimdir – tayin

Qeyd 3: Feili sıfatlı -an² və ya -mə³ şəkilcisiన qəbul edən söz "gör(mək)" feilinə aid olduqda zərflik rolunda çıxış edir. *Məs: Onu dərslərini oxuyan gördüm; Onu qanad açmış gördüm və s.*

Qeyd 4: Tarzı-harəkat zərfliyi ham feili, ham da ismi xəbər aid ola bilər. *Məs: Bülbül oxuyan kimi (necə? nə tarzda?) heç kəs oxuya bilməz və s.*

2. Zaman zərfliyi

İş və hərəketin, hadisənin zamanını bildirir, *nə vaxtı? nə zaman? haçan? nə zamanadək? nə vaxta qədər?* suallarından birinə cavab verir.

Zaman zərfliyinin ifadə vasitələri:

- **Zaman zərfları:** *Siz onda baloca idiniz; Buralara gec-gec gələr; Bu hadisə çoxdan olub və s.*
- **Zaman mənəli isimlər:** *Biz onunla tonzüffəsə görüşdük; İclasda bunları müzakirə etdik və s.*
- **Feili bağlama:** *Biz yaxınlaşanda onu görmədik; Oynayanda manə ol elədi və s.*

- **Feili bağlama tərkibləri:** *Sən eva çatınca xəbər elə; Gecədən xeyli keçmiş çatdı və s.*
- **İsmi birləşmələr:** *Öriyir yaz günün qızevətəki qar; Bu müzakirələr ilin əvvəlindən başlıb və s.*
- **Qoşmali sözlər və söz birləşmələri:** *Pələng nərə çəkir hücumdan qabaq; Səndən əvvəl gelib;*
- **Sual avazlılığı:** *Səninlə haçan görünəşək? Nə zaman galocəksən? və s.*
- **Say və say + il, yaş, ay:** *İyirmi birda suğal verər telin; Saat beşdə görüsərik, On sakız yaşında aşğırıya getdi. İkinci addımıda yixildilər və s.*
- **Feili sıfat + an, vaxt, zaman:** *Bunu meşədə gəzdiyimiz zaman öyündim; Məktəbdə oxuduğu vaxt həzirhədə gedərdi. Küçə ilə getdiyim yerdə yuxuladım və s.*

Qeyd 1: Aşağıdakı cümlələrə əsasən kəmiyyət zərfliyi ilə zaman zərfliyinin forqına baxaq:

- **Biz səni beş saat gözlədik.**
 - **Biz səni saat beşdə qarşılıyacağımız.**
- I nümunədəki forqləndirilən hissə kəmiyyət zərfliyidir, çünki zamanı deyil, gözlənilən zamanın kəmiyyətini bildirir. II nümunədəki forqləndirilən hissə isə zaman zərfliyidir, çünki birbaşa zamanı ifadə edir.
- Qeyd 2:** Zaman zərfliyi ham ismi xəbər, ham da feili xəbər aid ola bilər. *Məs: Dünən soyuq idi; Dünən goldi və s.*

3. Yer zərfliyi

İş və hərəkatın icra olunduğu yeri, istiqamətini, başlanğıc və həmə nöqtəsini bildirir, *hərəkət? haraya? karada? haradan? hara ilə?* və s. suallarından birinə cavab verir.

Yer zərfliyinin ifadə vasitələri:

- **Yer zərfları:** *Biz içəri getdik; Oradan kim gəlib? və s.*
- **Yer mənəli isimlər:** *Kəndə sabah gedəcəyik; Bizi dəstələr şəhərdə olurlar və s.*
- **İsmi birləşmələr:** *Biz idarənin qəbagında dayandıq; Hər tarzda sizi axtarırılar və s.*
- **Qoşmali söz və söz birləşməsi:** *Qonaqlar meşə yolu ilə gəldilər; Yol qalayadək uzanır və s.*

Qeyd 1: *Ora, bura, aşağı, yuxarı, iradı, geri kimi sözlər cümlədə mübtədə və zərflik rolunda çıxış edə bilər.* Bunları forqləndirmək üçün sözə yonluk hal şəkilcisi qoşmaq lazımdır. *Əger məzmun doyişmirsə, deməli, zərflikdir. Öks halda, mübtədadır. Və yaxud bu sözlər ham hara?, ham da haraya? suallını vera biliriksə, zərflikdir. Öks halda, mübtədadır. Məs:*

* *Bura çox yerdən sahədər cümləsində "bura" sözüne yonluk hal şəkilcisi qoşsaq. "Buraya çox yerdən sahədər" şəklində cümlə alınır və məzmun iştir. Deməli, "bura" sözü cümlədə mübtədadır. Həmçinin bu sözə haraya? suallını versək, bu suala cavab vermir, deməli, mübtədadır.*

* *Siz buraya gəlin cümləsində "bura" sözüne yonluk hal şəkilcisi qoşsaq. "Siz buraya gəlin" şəklində cümlə alınır və məzmun qorunur. Deməli, bura" sözü cümlədə zərflikdir. Həmçinin bu sözə haraya? suallını versək, bu suala cavab verir, deməli, zərflikdir.*

Qeyd 1.1: Bu sözlər feili birləşmə tərkibində işləndikdə cümlə üzvünün ifadə vasitəsi olmur. *Məs: Siz bura galonda gec idi cümləsində "bura" zərflə feili bağlamının asılı tərəfi olduğu üçün müstəqil şəkildə cümlə üzvü deyil.*

Qeyd 2: Feili bağlama və feili bağlama tərkibləri yer zərfliyinin ifadə vasitəsi ola bilməz.

4. Kəmiyyət zərfliyi

İş və hərəketin və əlamətin nə qədər icra olundığını, dərəcəsini bildirir, *nə qədər? nə dərəcədə?* suallına cavab verir.

Kəmiyyət zərfliyinin ifadə vasitələri:

- **Miqdar zərfları:** *Biz ondan tamamilə razıyıq; Göylər bəsbütün qaralmışdır; Maşın o qədər sıvətə gedirdi ki, çata biləndi; Zarifo xeyli gözəldi; Sözlə bir dəfə deyərlər; Uşaqlar qədərinə dənişsin; Anası illorla yolumu göçləyib; Dediğlərimizlə qışmən razılışdırılar və s.*

- Ismi birləşmə:** Müəllim hədəf dərəcədə yorğun idi; Biziñ rənginiz nəzərə çarpacaq dərəcədə qızarmışdı; Bey addım yerdid; Şəhərdən 55 kilometr aralıqdır; Çörəyi on manata aldi; Şəhərdə keç saat gəzmüşük; Qızçılar hənu illər üzünü yezdi və s.
- Feili bağlama:** Yenəkordan donuyanə vedik və s.
- Sual avazlılığı:** Onlar nə dərəcədə şirinlər? Siz hənu nə qədər oxumasunuz? və s.
- Say + il, gün, ay:** Onlar səni həy il görəcəyidər; Bu hədəfə kif həftə dənizləti və s.

Qeyd 1: Kamiiyyat zərfliyi həm ismi, həm də feili xəbəri aid ola bilər (yuxarıdakı nümunələrə bax).

Qeyd 2: Cər sözlə cümlədəki yerindən asılı olaraq məxtəsif vəzifələrdə ola bilər. **Məs:**

- Uşaqlar çox danışır - cümləsində feili xəbəri aid olduğu üçün zərflik rolundadır.
- Uşaqlar çox səvəllərlər - cümləsində özündən sonra sıfat gəldiyi üçün sıfatın çıxalma dərəcəsini bildirir və cümlə üzvü olmur.
- Uşaqlar çox kitab oxuyub - cümləsində özündən sonra galan ismi izah etdiyi üçün təyin rolundadır.
- Müəllim bənərti dənə-dənə deyib - cümləsində bu söz "dəfələrlə, xeyli" manasını ifadə edir, buna görə də kamiiyyat zərfi və zərfliyidir.
- Məşmə kürçəni dənə-dənə gəlli - cümləsində bu sözü "dənərək və ya dənətib" manasını ifadə etdiyi üçün feili bağlama nadır, əvvəlindəki sözü özüne tabe edərək tərkib amala gətirib. **Tərzi-harəkat** zərfliyi rolundadır.

5. Sabab zərfliyi

İş, hərəket və ya əlamətin sababını bildirir, niyə? nə üçün? nədən ötrü? nə sabob? suallarına cavab verir.

Sabab zərfliyinin ifadə vasitələri:

- Təsriflənməyən feillər:** Xəsta olduğundan məktəbə gəlmədi; Küsdiyündən onun üzüntü hələ baxınmadı (feili sıfət); Oxumaqdan (məsələ) gözleri qan çənəgimə dönmüşdür; Qorxub geri çökildi (feili bağlama) və s.
- Feili hərəkətlər:** Nənəm bunun dəcəliliyi görüb açıqlandı (feili bağlama tərkibi); MİQ-də yarpa yazdırğından qəbul oldu (feili sıfət tərkibi); Bütün günü ayaq üstü dayanımaqdan uyaqları sıyıb (məsələ tərkibi) və s.
- Ismi birləşmələr:** Qonşunun sahənkərığından evi su basdı; Dişinin ağrısından yata bilmədi və s.
- Sual avazlıkları:** Nədən qara gözlərim dolub? O hərbi nə üçün bizi bir-biri mizəmən soyutdu? və s.
- Qoşmaçı sözlər və birləşmələr:** Mən həra amra asasən galınışım; Sart dənəydiyi üçün pəşmən olubdur; Ağladıq üçün gözələri qızarib; Getdiyi üçün parışan iddi; Yatmadığı üçün yorğun iddi və s.
- İsimlər və sıfatlarla:** Qorxudan orvadın böğəsi qurummuşdu; İstidən pərtməydi; Soyuqdan titrəyirdi; Çarəsizlikdən ağlayırdı və s.

Qeyd 1: Sabab zərfliyi həm ismi, həm də feili xəbəri aid ola bilər (yuxarıdakı nümunələrə bax).

Qeyd 2: İl tarafında üstündə, sayısında, nöticəsində, üzündən, ucundan kimi sözlər olan nümunələr də sabab zərfliyi ola bilər. **Məs:** Həç nəyin üstündə dalası; Şənин üzündən gecikdik; Əmimoğlunun sayasında biz də qurtulduq və s.

6. Məqsəd zərfliyi

İş və hərəkətin məqsədini bildirir, niyə? nədən ötrü? nəyə görə? nə məqsədə? suallarına cavab verir.

Məqsəd zərfliyinin ifadə vasitələri:

- Məsələ və məsələ tərkibləri:** İsləmaya gəlməmiş; Akifdən yüksət etməyə gəlmisəm və s.
- Sual avazlıkları:** Siz nə üçün məni izləyirsiniz? Soni nə məqsədə qəgirmüşdi?
- Ismi birləşmələr:** Qonaqları qarşılamaq məqsədilə həyət çıxı; Bu niyyətlə biz şəhərə getdik və s.

- Üçün, ötrü, gərə qoşmaları ilə işlənən söz və söz birləşmələri:** Onun oxuması üçün (ismi birləşmə) kinab almışam; Buldozerini əsəbləyidirmək üçün bəhənə axtarırdım; Sizintə danışmaq üçün (məsələ tərkibi) nevədə gözləyirələr; Sizin rahatlığınız üçün (ismi birləşmə) devirəm və s.

Qeyd 1: Məqsəd zərfliyi həm ismi, həm də feili xəbəri aid ola bilər. **Məs:** Kurs açmaq üçün pul lazımdır; Kurs açmaq üçün yer arxarır və s.

Qeyd 2: İl tarafı uğrunda, niyot, bəhənə, yolunda, namına kimi sözlərlə ifadə olunan nümunələr də məqsəd zərfliyi kimi işlənə bilər. **Məs:** Sizin yolunuzda comandan keçərom; Vətən uğrunda şəhid oldular və s.

Qeyd 3: Feili bağlama və feili bağlama tərkibləri məqsəd zərfliyinin ifadə vasitəsi ola bilməz.

Sabab və məqsəd zərfliklərinin fərqi

1. İş xəbərdəki işdən avvala aid olur:
İntahandən keçidiyi üçün sevinir (artıq keçib və sevinir - sabab).	1. İş xəbərdəki işdən sonraya aid olur:
İntahandən keçmek üçün çalışır (çalışır keçmək üçün - məqsəd).
2. Adətən, çıxışlı halda olur:
Soyuqdan (soyuq olduğunu üçün) titrəyirdi - sabab .	2. Adətən, yönülek halda olur:
Özüməgə (ozumug üçün) gərməydi - məqsəd .
3. Feili sıfat və tərkibləri (-digi' şəkilçili) +
qoşma (üçün, ötrü, görə) xəcmənə uyğundur:
İntahandən keçidiyi üçün sevinir - sabab .	3. Məsələ və tərkibləri + qoşma (üçün, ötrü)
xəcmənə uyğundur:
İntahandən keçmek üçün çalışır - məqsəd .
4. nə sabob? suallına cavab olur:
İntahandən keçidiyi üçün sevinir (nə sabab?).	4. nə məqsəd? suallına cavab olur:
İntahandən keçmek üçün çalışır (nə məqsəd?).

ƏLAVƏLƏR

Ozündən avval gələn düzvün (həmçinin söz və ya söz birləşməsinin) manasını aydınlaşdırır, konkretlaşdırır söz və ya söz birləşmələri əlavə adlanır.

Əlavələr aid olduları üzvənən sonra gəlir, həmin düzvün sintaktik funksiyasını daşıyır və ondan fasıl, intonasiya ilə ayrılır. **Məs:**

→ Bakıda - bizim paytaxtımızda küləklər asır. Zərflilik; zərfliyin əlavəsi

→ Əsgərin oğlu ilə görüşü aranı - Aşyanı sevindirdi. Tamambıq; tamamlığın əlavəsi

Cümə üzvlərinin, həmçinin söz birləşmələrinin asılı tarafının və xitabın əlavəsi olur:

- Mübtədənin əlavəsi:** Yaşasın xoşöt - o yuxarı sahəri; Evin kiçik qızı - Gülgəz dərslərinə hazır iddi; Bura - kəndin girişini yeniləmədi; XX asırın avvallarında Tiflisdə teatr truppası - "Müsəlman teatr artist cəmiyyəti" fəaliyyət göstərirdi və s.
- Xabarın əlavəsi:** Sonin kimi rənchərlərin asıl cəbhəsi buru - kənddir; Göz yaşlarını silən xəvan golin odası - təmkinli bir əngər anasıdır; Akifin evi kəndin boşunda - gölün yanında iddi və s.
- Tamamlığın əlavəsi:** Qız vətan torpoğlu öz hələsi ilə böyükən əsgərləri - vətan xəindərini; Anası oğluna qıymətli hadiyyə - namaz xalçası almışdır; Lakin Anar gördüyü manzardadan - xalqın haqqası, adətətə təraf durmazımdan məmənum oldu və s.
- Təyinin əlavəsi:** O, məh dördüncü, yanı axırını məktubu yazar; Şəhərdəki - mərkəzdəki bayram maraqları iddi; Səlinədə oxuyan - ecazkar səslə Ləlo manımı zəgirdirdimdir.
- Zərflik əlavəsi:** Qışın oğlan çəngədi - yanvarın 10-da şəhər getdi; Əkinçilər sahər - günəş üşüqden boyulananda işə başlıddar; Akifin evi kəndin boşunda - gölün yanında yerləşir; Günel oxunaq - təhsil almaq üçün şəhər getdi; O, çoxlu - iki saat çələdi və s.
- Ismi birləşmənin asılı tarafının əlavəsi:** Nazrinin - on birinci sinif şagirdinin nəticəsi bizi qane etdi; Oxunaq - ali təhsil almaq arzusunu ona buraya gətirib; Əzizsin ilanın - faşizmin başı; Danışan qızın - Mayanın yanagları sevinəndən qızarmışdır və s.
- Feili birləşmənin asılı tarafının əlavəsi:** Əşmar xələ omu burada - Tamaraనın evində gördükdən təcəcihli; Bizim işk çərəmiz omu - müdürü gözdəmək iddi; Gürorta - naharı gözlədiyim zaman çatanda artıq gec iddi və s.
- Xitabın əlavəsi:** Elxan, aziz qardaşım, təslim ol; Gül, ey nazlı Vətən - iğidilər yurdul və s.

Qeyd 1: Əlavəsi aid olduğu üzvən, asanın, tire ilə ayrıılır. Bəzən təyinən və ya təqribən qoyma bilər.
Məs: *Aşır - dostumu görəməm; Sabah, Ferralın 8-də od günüməndür və s.*

Qeyd 2: Cümə üzvü ilə onun əlavəsi arasında *yəni* bağlayıcısı da işlənə bilər. Bu zaman bağlayıcıdan avval vergül qoyulur. **Məs:** *Orada, yəni yoxsun aşağısında çoxlu ağac akılıb və s.*

Qeyd 3: Əlavə iəhən cümə üzvü ilə, asanın, hala və şəxso görə uyğunlaşır. Bəzən əlavə aid olduğu üzvə şəxso görə uyğunlaşır. Bu zaman əlavənin hər iki tarafında vergül qoyulur. **Məs:** *Siz, ölkəmizdən gəncləri, yəni naməniçər çadırmalısanız və s.*

Qeyd 4: Mübedənan əlavəsi aid olduğu üzvə yerini dəyişəndə təyinə çevrilə bilər.

Məs: *Arif Səfiyev¹ – idarəmin müdürü² yaxşı maraça hazırlamışdı cümləsində əlavə (2) ilə aid olduğu üzvə dəyişək və təriən atsaq. Idarəmin müdürü Arif Səfiyev yaxşı maraça hazırlamışdı cümləsi formalasacaq.*

Əlavə artıq təyin roluna keçəcək, öz funksiyasını itirəcək. (Bəla bir məqam 2022-ci ilde qəbul suali olub.)

Məs: *Əhməd Vəliyev – qonşumuzun oğlu xaricdən gelib – Qonşumuzun oğlu Əhməd Vəliyev xaricdən gələn və ondan avval tire işarəsi qoymularsa, cümlədə əlavə formalasalar. Məs: *Günelin rəfiqası Tahira takrar atlaq sualları xatırladı cümləsində Günelin rəfiqası ismi birleşməsi Tahira mübtədasının təyinidir. Yerdəyişmətək və tire işarəsinə əlavə etsək, Tahira - Günelin rəfiqası takrar atlaq sualları xatırlatdı cümləsi formalasacaq. Günelin rəfiqası ismi birleşməsi Tahira mübtədasının əlavəsi olacaq.**

Qeyd 4.2: Təyin və mübtəda müdnasibətində bəla bir hal da mümkinləndir. Təyindən sonra tire işarəsi işlətildiğinde mübtəda əlavəyə, təyin isə mübtədəyə çevrilə bilər. **Məs:** *Aynurun bacısı Lala dərsləri yaxşı oxuya cümləsində Aynurun bacısı təyindən sonra tire işarəsi əlavəsək, Aynurun bacısı – Lala dərsləri yaxşı oxuya cümləsinə alınacaq. Bu zaman isə avvalki cümlədə təyin olan Aynurun bacısı ismi birleşməsi mübtəda, əvvəlki cümlədə mübtəda olan Lala ismi isə əlavə olacaq.*

Qeyd 5: Bəzən feili birleşmənin əlavəsi ilə cümlə üzvünən əlavəsi qarışdırır. Bu zaman diqqət etmək lazımdır ki, əlavəsi olan söz cümlədə xəbərdə, yoxsa feili birlaşma ilə mənə və grammatik cəhdəndən əlaqədardır.

Məs:

* *Səhər – günəş ifşiqdən boylananda Musa kişi oyanardı* cümləsində “səhər” sözü cümlədə zərflidir, alətdə zərfliyə aididir, feili birleşmeye yox. Çünkü “səhər” sözü feili birleşmə ilə əlaqələnmis kimi göründüyü cümlənin qarışdırmaq istədiyi fikir “Səhər günəş ifşiqdən boylananda” deyil. Əgar bəla olsaydı, o zaman tire işarəsinə ehtiyac olmazdı. Tire işarəsindən sonra bir qədər fəsilə verib *yəni* bağlayıcısını artırmaqla da buga təhəccut etmək olar.

* *Bizim tək çəramız onu – müdürü gözləmək idı* cümləsində ilk baxışdan “onu” sözü tamamlı kimi görünlər, bu zaman da yanlış olaraq əlavənin tamamlığa aid olduğu düşünülür. Bəla hallarda sözün tərkibə aid olub, olmadığını tapmaq üçün xəbərdən xəbərlik şəkilçisini (va ya hissəcikləri) silib cümlənin mübtədasına yazar, xəbərdə mübtədanın yerini dəyişirik: *Onu – müdürü gözləmək bizim tək çəramız idı* şəklində yenidən cümləmiz almır. Artıq buradan yola çıxarıq biz əməniliklə deyə bilsək ki, “onu” sözü məsədən tabedir, müstəqil cümlə üzvü deyil. Məhz bu məqam da aydınlaşdırır ki, *Bizim tək çəramız onu – müdürü gözləmək* cümləsində “onu” sözü tamamlı deyil, məsədən tabedir və əlavə məsədən tərkibinin asılı tərəfinə aididir.

Qeyd 5: *Akifin atası – Vahid kişi məscidə idı* cümləsində əlavə söz birleşməsinə deyil, cümlə üzvünən mübtədəyə aididir.

Qeyd 6: Əlavənin təyinəcisi ola bilər. Həmin təyinəcisi söz müstəqil təyin kimi sintaktik təhlil edilmişdir.

İns: *Cəvad – yəni müdür bu gün gəlməyib* cümləsində “Cəvad – yəni müdür” hissəsi bütövükədə mübtədatdır

3u məqam 8-ci sinif Azərbaycan dilinin dərsliyində “Əlavə” bölməsində qeyd olunub).

HƏMCİNS ÜZVLƏR

Cümələdə cümlə üzvlərə əlaqələnən, cümlə üzvü olan, cümlə suala cavab verən hərəkətlişlər üzvlərə həmcins üzvlər deyilir. Həmcins üzvlər tabəsizlik bağlayıcıları və sadalama intonasiyalarla əlaqələrinə.

Qoca hər gün doğlar gedir, xeyli çiçək gətirir, xəzəri müalicə edirdi cümləsində “gedir, gətirir, müalicə edirdi” xəbərlərinin hamısı “qoca” mübtədasına tabedir, cümlə üzvlərə əlaqələnir, cümlə suala cavab verir, cümlə üzvüdür (xəbərdə), tabəsizlik əlaqəsi ilə bağlanır. Deməli, həmcins xəbərlərdir.

Bütün cümlə üzvləri həmcins olur bilir:

- **Mübtəda:** *Məşələ, dağlar* sükut içinde ididir: *Lələnin qucağı, saçları güllər dolu ididir; Ora da, bura da bizim arzalarımızdır; Kəhən qəzətlər, yeni jurnallar stolun üzündə ididir və s.*
- **Xəbər:** *Ya sizi ora aparacaq, ya da bizi bura göndərəcək; Ələvan bidudlar gəh seyrəlir, gəh da sıxışdırır; Onlar çoxlu kitab oxumuşdur, məktəblər surətləri qarşılasmışdır* və s.
- **Tamamilə:** *Çox da inanmaya buna dəyənən vəfatma, sarayaların sofasına; İedi man sizintə də, xalq ilə de hesablaşa bilərəm; Onlar küçənin ayağında su, şərbət, konfet satardılar* və s.
- **Təyin:** *Bu, gənc və güclü bir hayatın səsi ididir; Qara gözəl, qara qaşlı bu qız onun rəfiqəsi ididir; Üzüntəzəcə ülgüç dəymis, üzənbəy, suyuştrın bir oğlan qapını açdır ididir və s.*
- **Zərflik:** *Yeni çıxan qəzet kəndlərdə, şəhərlərdə oxunurdu; Təsərrüfat yüksəltmiş, heyvandarlığı inkişaf etdirəmək, canauan sıxaran yaratmaq üçün xeyli işboldik və s.*

HƏMCİNS ÜZVLƏRDƏ ÜMUMİLƏŞDİRİCİ SÖZLƏR

Ümumişdirici sözlər həmcins üzvlərin hamisə aid olub onların mənasını ümumişdirir söz və ya söz bitişmələridir. **Məs:** *Anar hər yeri parkı, meşəyi, dərədərə gəzməsi* cümləsində “hər yeri” həmcins tamamlıqları (parkı, meşəni, dərələri) ümumişdirir.

Ümumişdirici sözlər həmcins üzvlərdən bəm avval, bəm də sonra işlənə bilər.

- Ümumişdirici sözlər həmcins üzvlərdən ovval işləndikdə ümumişdirici sözden sonra *qoşa nüqtə* qoyulur. **Məs:** *Hamu: qohumlar, tamşalar, yaxınlar gəlməyidi* və s.
- Ümumişdirici sözlər həmcins üzvlərdən ovval işləndikdə özündən sonra *yəni, məsələn* bağlayıcıları işlənərsə, bağlayıcıdan *avval* vergül, sonra isə *qoşa nüqtə* qoyulur. **Məs:** *Hamu, yəni: qohumlar, tamşalar, yaxınlar gəlməyidi* və s.
- Ümumişdirici sözlər həmcins üzvlərdən sonra işləndikdə ümumişdirici sözden *avval* tire qoyulur. **Məs:** *Qohumlar, tamşalar, yaxınlar – hamu gəlməyidi* və s.
- Ümumişdirici sözlər həmcins üzvlərdən sonra işləndikdə ümumişdirici sözden avval ümumişdirılma məzmunlu ara söz galorsa, ara sözden *avval* tire, *sənə* isə vergül qoyulur. **Məs:** *Qohumlar, tamşalar, yaxınlar – bir sözlə, hamu gəlməyidi; Qohumlar, tamşalar, yaxınlar – ümumiyyətdə, hamu gəlməyidi* və s.
- Bəzən bir cümlə daxilində ümumişdirici söz bəm avval, bəm də sonra işlənə bilər. Bu zaman yuxarıdakı qaydaları müvafiq olaraq tətbiq etmək lazımdır.
- **Məs:** *Hamu: qohumlar, tamşalar, yaxınlar – onun ażıldarı gəlməyidi* və s.

HƏMCİNS ÜZVLƏRDƏ İXTİSARLAR

Səmuncusə saxlanılmışaq həmcins üzvlərdən təkrar olunan bəzi şəkilçilər (hal, cəm, mənsubliyyət, şəxs və ya xəbərlik), hissəciklər (idi, imis, isə) və qoşmalar (üçün, gərə, ötrü, ilə və s.) ixtisar oluna bilir.

- **Hal şəkilçisi:** *Kitab, doftor və qələmi apardı; Dağ, meşə – və çəmənə sükut çökəməydi* və s.
- **Şəxs (xəbərlik) şəkilçisi:** *O, çalışqan, hazırlıqavabdır; Mövzuunu oxuyur, topşırıqları yazırıram* və s.
- **Cəm şəkilçisi:** *İçəsində müəllim, yaşlı – və valideyindən de iştrik edirdilər* və s.
- **Mənsubliyyət:** *Kitab, qələm, doftarı möndədir* və s.
- **Qoşmalar:** *Biz sənin bacarığına, ağlına, farasətinə görə faxr edirik; Dünən atam, anam – və qardaşım ilə danışdım* və s.
- **Olmaq feili:** *Güclülər bu qədər amansız, bu qədər xudposənd olmamalıdır* və s.
- **Hissəciklər:** *Zəkat oxuyur, yazır – və tətbiq edirdi* və s.

Həmcins mühtədələrlə xəbərin əlaqəsi		Uzlaşma
Şəxslər		1. Müxtəlif şəxslərdən biri xəbərdə olarsa, xəbər I şəxsin cəmində olur.
1. Mən və sən		... filma baxasıdır.
2. Mən, sən və o		
3. Mən və o		
4. Biz və siz		
5. Mən və Akif		
6. Biz və onlar		
2. Müxtəlif şəxslərdən həmcins mühtədələrlə arasında (I şəxsin əvəzliyi olmazsa) II və III şəxslər arasında xəbər II şəxsin cəmində olur.		
1. Sən və Akif		... filma baxasıınız.
2. Sən və o		
3. Siz və onlar		
4. Siz və o		
5. Sən və onlar		
3. Həmcins mühtədələrlə III şəxslər arasında ifadə olunarsa, xəbər III şəxsin cəmində olur.		<i>Inson anlayışı bildirdikdə xəbər cəmədə olur.</i>
1. Güney, Lala və Arzu rəfiqədlər. (xəbər cəmədə)		<i>Digər canlı varlıqları bildirdikdə xəbər həm təkədə, həm də cəmədə olur.</i>
2. Zooparkda müxtəlif növ quşlar və heyvanlar maraq doğurur. (və ya mərası doğururlar)		<i>Cəniz varlıqları bildirdikdə xəbər təkədə olur.</i>
3. Düşər, dərələr, düzələr yaşlılaşmışdı. (xəbər təkədə)		

Qeyd 1: Tayinlər həmcins olmaqla yanaşı, qeyri-həmcins də ola bilir. **Məs:** *Qara çantalı miləllim goldi* - cümlesində **qara** sözü **çantalı** sözünü izah edir, bunlar bir-birinə münasibətdə qeyri-həmcins tayindir. Qəhəmcins tayinlər sadalama intonasiyası **deyilir**. Aralarında yanaşma əlaqəsi olur.

Qeyd 2: Həmcins təzvirlər bir-biri ilə tabesizlik əlaqəsində, aid olduğunu üzvə isə eyni tabelilik əlaqəsində. Həmcins üzvlərin sayı artırıqda tabelilik əlaqəsinin da sayı artır. **Məs:** *Anar kitablarını gətirdi, dərələrini hazırladı* və **həzırladı** sözü həmcins xəbərlərdir. Mühtədəya uzlaşma əlaqəsi ilə tabedirlər, öz aralarında isə tabesizlik əlaqəsi ilə bağlanırlar.

Qeyd 3: İsmi birləşmənin asası tarifi sadalanırsa, həmcins cümə üzvü yaranır. **Məs:** *Camilin daftarı, kug məndədir* cümlesiində mühtədə həmcinsdir.

Qeyd 3.1: İsmi birləşmənin asılı tarifi sadalanırsa, həmcins cümə üzvü **yoxdur**.

Qeyd 4: İfadəlilik, emosionallıq məqsədi işlədiğinə təkrar sözler və ya birləşmələr həmcins deyil. **Məs:** *Aparın, aparin onu zindana* və s.

Qeyd 5: **Deyil**, **yox** sözləri də həmcins xəbər mövqeyində çıxış edə bilər. Bu, o zaman baş verər ki, II tarəfdakı cümlənin xəbərini **deyil**, **yox** sözünün yerində inkarda işlədək. **Məs:** *Kitablar sənə deyil* (**yox**). **Mənən alınb** cümlesiində **alınb** xəbərini **deyil** (**yox**) yerində işlətsək, *Kitablar sənə alımmayıb, mənən alınb* kimi formalaşacaq.

Qeyd 6: Həmcins üzvlər cini suala cavab verməyə də bilər. **Məs:** *Biz də, buludları da ağlayırıq* və s.

Qeyd 7: Həmcins üzvlərə **zaman**, **inkar**, **feili şəkillərinin şəkilçiləri**, **təsriflənməyən formaların şəkilçiləri** ixtisar olunmaz.

Qeyd 8: Bəzən bir nümunəni həm olavalı cümə üzvü, həm də həmcins cümə üzvü kimi düşünmək mümkündür. Bəzən məqamlar kontekstə asasən müəyyən olunur. **Məs:** *Sabah, ayın 22-də iclasda olacaq* - cümlesiində **sabah** və **ayın 22-də** ifadələri arasında **yəni** bağlayıcısim təsəvvür etsək, olavaş olacaq. Bəzən həm ifadələr arasında **ham**, **ham də** bağlayıcılarını təsəvvür etsək, həmcinslik yaranacaq.

Qeyd 9: **Dünməki** kitab, **hamın daftar evde qalib** tipli cümlələrdə həmcins təzin işlənməyib. Çünkü həmcins olmaq üçün təyinəcidi sözler eyni üzvə aid olmalı idi.

Qeyd 10: Həmcins üzvlərin təzinləri müstəqil təzin kimi təhlil edilir.

QRAMMATİK CƏHƏTDƏN CÜMLƏ ÜZVLƏRİ İLƏ BAĞLI OLМАYAN SÖZLƏR

Cümələdə elo ifadələr olur ki, cümə üzvləri ilə mana baxımından əlaqələnsə də, qramatik baxımından əlaqələnmir. Bəzən sözlər xətab və ara sözlər daxildir. Onlar cümə üzvü olmur, cümə üzvləri ilə heç bir sintaktik əlaqədə olmur. **Məs:** *Xoş gördük, ay ellər* (xətab); *Balkə, (ara söz)* *biz də gələrik* və s.

XİTAB

Xitab cümələdə müraciət olunan şəxsi və ya əsgəri bildirir. Xitablar, əsasən, adlı halli isimlərlə və ismi birləşmələrlə ifadə olunur. İsimləşən sözlər, birləşmələr də xitab ola bilər. **Məs:** *Hayat, sen na qoribəsan. Ayıqə qız, Azərbaycan! Odlar yurdur, niya qapaların catılıb? İgidilər, yurdunuzu qorıyan və s.*

Xitablarla həm canlılıq, həm də cansız müraciət etmək olur. **Məs:** *Öziz dostlar, sizləri salamlayram. Şəhərin yeytilər hər yana, ceyrun və s.*

Mühtədə və xitab formaca oxşar olsalar da, onların arasında ciddi fəsəqlər var.

- Hər ikisi adlıq halda olan söz və birləşmələrlə ifadə olunur.
- Hər ikisinin ifadə vasitələrində oxşar söz birləşmələri, nitq hissələri var.
- Xitab müraciət bildirir, mühtədə isə müraciət bildirmir.
- Xitab cümə üzvü olmur, mühtədə isə cümə üzvüdür.
- Xitab sintaktik əlaqəyə gira bilmir, mühtədə isə sintaktik əlaqəyə gira bılır.
- Xitab əvəzlilik, məsələlər ifadə oluna bilməsə də, mühtədə ifadə oluna bılır.

Xitab müraciət bildirdiyi üçün məzmunca II şəxs, formasına – ifadə vasitələrinə görə isə III şəxsdir. **Məs:** *Lala, dərələrimi oxu* cüməsində *Lala* ismi xitabdır, məzmunca II şəxsdir (ən əvəzliyinə məzmunca barəhərdir), formaca (ifadə vasitəsinə) isə III şəxsdir.

Xitablar sözlə (sədə, düzəltmə, mürəkkəb) ifadə olunduqda sadə, sərbəst söz birləşməsi ilə ifadə olunduqda isə mürəkkəb olur. **Məs:** *Uşaqar, buraya gelin* (sadə); *Vətən oğlu, həmu sənə inanır* (mürəkkəb).

Xitab cümlənin övvəlində işləndikdə adı intonasiya ilə deyilərsə, əzindən sonra vergül qoyulur. Yüksək hiss-həyəcanla deyilərsə, *nida* işarəsi qoyulur. **Məs:** *Sevgilim, güzələrin düşür yadına. Gözəl vətən! Mənən dərin və s.*

Xitab cümlənin ortusunda işləndikdə hər iki tərəfindən vergül qoyulur. **Məs:** *Mən bax, Vahid, gecənəyin. Mən də, qardaş, sonin kimi doğ aymalıyan* və s.

Xitab cümlənin sonundakı işləndikdə özündən avval vergül, sonra isə cümlənin məqsəd və intonasiyasına uyğun durğu işarəsi qoyulur. **Məs:** *Salamat qol, ana torpaq! Kaman çalan kimdir o, Baxtıyar?* və s.

Qeyd 1: Xitab cümə üzvləri sintaktik əlaqədə olmasa da, mana əlaqəsində ola bilir.

Qeyd 2: Xitab cümə üzvləri ilə sintaktik əlaqədə olmasa da, ifadə vasitəsində sintaktik əlaqə işlənə bilir.

Məs: *Mənim romantikam, sən də qanadınan nümunəsində mənim romantikam* ismi birləşmədir (III növ təyini söz birləşməsi). Bu birləşmənin tarəfləri arasında *idarə və əlaqə* əlaqələri var. Bu əlaqələr xitabla cümə üzvü arasında **deyil**.

Qeyd 3: Xitab rolunda işlənmiş sözün və söz birləşməsinin xitab olması elo onun sintaktik vəzifəsidir.

Sintaktik vəzifə dasmaq üçün sözün və ya söz birləşməsinin cümə üzvü olması **şərt deyil**.

Qeyd 4: Xitab çağırış nidaları ilə işləndikdə vergül xitabdan sonra işlənir. **Məs:** *Ay uşaq, orada oynamayım.*

Qeyd 4.1: Əgər xitab *ey*, *ehəy* nidaları ilə işlənərsə, vergül intonasiyadan asılı olaraq nidadan sonra da qoyula bilər. **Məs:** *Ey insanlar, haqqı gizlətməyin və ya* *Ey, insanlar, haqqı gizlətməyin* – hər iki məsəm doğrudur.

Qeyd 5: Məsədə, əvəzlilik, təsriflənən feillər, feili bağlama (tərkibləri) xitab rolunda işlənnir.

Qeyd 6: Xitab rolunda işlənərkən sözün vurgusu, adətən, bir heçə avvala keçir. Lakin xitab çağırış nidalı ilə işləndikdə sözün vurgusu dayışmaz. **Məs:** *Hani mən gördüyüm yığıncaqlar, dağlar?* cüməsində *dağlar* xitabında vurgu I hecadadır. Bu cümləni *Hani mən gördüyüm yığıncaqlar, ay dağlar?* kimi işlətsək, *dağlar* xitabında vurgu II hecadadır.

Ara sözlər danışan ifadə etdiyi fikrə münasibat bildirir. Məs: *Şairdir, görünür, düz ilgari var.* Deməli, onlar qalib galacaklar və s.

Ara sözlər ifadə formasına görə söz, söz birləşməsi, cümə şəklində olur.

- Söz:** *Yaqın, son da gedzəksən hamunun gəidiyi yera.* Kitablar, təssüf ki, şəhərdə qalıb və s.
- Söz birləşməsi:** *Mən bilən, bu gün gəlməli idim.* Söznən düzü, bu davranışçı gözləmirdim və s.
- Cümə:** *Düzdür, gec idi, amma getdiğim.* Bunu, neçə deyərlər, el üstündə saxlamaq lazımdır və s.

Cümə formasında olan ara sözlər zahirən, görünüşünə görə (xəbər formasında olduğunu görə) cümə şəklində hesab edilir. Belə nümunələr cümə əlamətlərini, ilk növbədə, bitmə intonasiyasını itirib.

Ara sözlər cümənin avvalında işləndikdə özündən sonra vergül qoyulur. Məs: *Deyəsan, bu imtahanı olacaq. Müxtəsər, belə işlərdən kənarlaşın və s.*

Ara sözlər cümənin ortasında işləndikdə hər iki tərəfindən vergül qoyulur. Məs: *İndi, sözün doğrusu hər şey demək olar. San, demək olar ki, bizi unutmasın və s.*

Ara sözlər cümənin sonunda işləndikdə özündən avval vergül, sonra isə cümənin məqsəd və intonasıya sına uyğun dərđi işarəsi qoyulur. Məs: *Bizi burada unutubular, deyəsan. Galacaklar, görəsan? və s.*

Ara sözlərin mənası növləri, əsasən, aşağıdakılardır:

Təsdiq bildirən	alhatta (ki), sözsiz (ki), şübhəsiz (ki), şəksiz (ki), doğrudur, həqiqətən (da), düzüldür, doğrusu, doğrudan (da) və s.
Güman, şübhə bildirən	balıka (da), deyəsan, güman ki, yoxın (ki), görünür, olmaya, olsun (ki), ola bilsin (ki), görəsan, ehtimal ki, görək ki və s.
Fikrin manboyını bildirən	manca, sizev, mənə görə, deyilənə görə, man bilən, siz bilən, eğıtiyinə görə, atalar demişkən, manım fikrimə və s.
Nəticə və səra bildirən	nəhayət, beləliklə, demək, deməli, xülasə, qısqası, əvvələ, birincisi, ikinci, bir sözlər, müxtəsər, ümumiyyətli, ümumən və s.
Təsəssüf bildirən	heyif (ki), təsəssüf (ki), afsus (ki)

İd 1: Ara söz rolunda İslənmis söznən və ya birləşmənin ara söz olması elo onun sintaktik vəzifəsidir. Sintaktik vəzifa daşınması üçün söznən və ya söz birləşməsinin cümə üzvü olması **şart deyil**.

İd 2: Ara söz cümə fizəli ilə sintaktik əlaqədə olmasa da, ifadə vasitəsində sintaktik əlaqə işlənə bilər. Mənim fikrimə, san da gəlmələrin nümunəsində **manım fikrim** ismi birləşmədir (III növ təyini söz isməsi). Bu birləşmənin tərəfləri arasında **idarə və üzəlşəm** əlaqələri var. Bu əlaqələr ara sözlər cümələlər arasında deyil.

İd 3: Ara sözlər cümə üzvləri sintaktik əlaqədə olmasa da, məna əlaqəsində ola bilir.

MƏQSƏD VƏ INTONASIYAYA GÖRƏ CÜMLƏNİN NÖVLƏRİ

Har bir cümə müayyan məqsədə işlədir. Bu məqsədləri çatdırmaqdə intonasiya mühüm rol oynayır. Beləliklə, məqsəd əsas, intonasiya vasitədir. Məqsəd və intonasiyaya görə cümənin aşağıdakı növləri vardır:

1. Naqli cümə
2. Sual cüməsi
3. Əmr cüməsi
4. Nida cüməsi

NAQLI CÜMLE

Naqli cümələ asya, hadisə, əlamət haqqında məlumat vermek məqsədilə işlədir. Belə cümələlər adı tonla deyilir. Naqli cümələrin sonunda, adətan, nöqtə qoyulur. Məsələn: *İlin qış aylarından biri ididi. Soyuqlar düşməliydi. Bərk qar yağdığından etraf ağı libasını geyinmişdi.*

Naqli cümələr məqsəd və intonasiyaya görə başqa cümə növləri ilə müqayisədə daha çox işlənir. Naqli cümələr ismini və feili xəbərlə ola bilər.

Onur kitobları **stolun üstündə ididi** (ismi xəbərlə)
İtirmən caxaraq doğın işs təpəsini **parcaladı** (feili xəbərlə)

Qeyd: Naqli cümənin xəbəri heç vaxt əmr şəklində ola bilməz.

SUAL CÜMLƏSİ

Sual vermek, məlumat almaq və məlumatı dəqiqləşdirmək üçün işlədilən cümələlərə sual cüməsi deyilir.

Sual cümələri üç yolla yaranır:

1. Sual əvəzliyi ilə əmələ galən sual cümələri. <i>(Bəzən cümələlər sual əvəzlikləri və sual cədətlərinin itşirəti olmadan qurulur)</i>	Azərbaycan na zaman müstəqillik qazanmışdır? Ədəbiyyatımızda dramaturgiyanın atasını kim qoyub? Hansı tarixi şəxsiyyətləri tanıyırızzı?
2. Sual adətləri ilə əmələ galən sual cümələri.	Şəhərdən məktub alırsanız? Bəs onları dərsliyi var? Yəni bunu dyrənmək o qədar çətinidir? Məgar bu torpaq ocedidlərdən yadigar deyilmi?
3. Yalnız sual intonasiyası ilə əmələ galən sual cümələri <i>(Bəzən cümələlər sual əvəzlikləri və sual cədətlərinin itşirəti olmadan qurulur)</i>	Sən 'Xəmsə'ni oxunusun? "Xəmsə"ya daxil olan poemaların adlarını bilirsən? Onlarem məmənənən haqqında məlumat verə bilərsən? Sabah yola düşür? Siz gedəcəksiniz?

Ola bilər ki, sual cümələlərində yuxarıdakı vasitələr birgə işlənsin. Məsələn: *Bəs bu işləri kim görəcək?*
Məgar o getməyəcəkmi? Yəni bir söz deyəcəkmi? *Bəs kim getməli ididi ki?* Hər üç vasitanın itşirək etdiyi sual cümələlərinə **kompleks sual cümələri** deyilir. Hansı vasita ilə düzələməyindən asılı olmuyaraq, bütün sual cümələlərində az və ya çox dorucada **sual intonasiyası** olur.

Bəzən sual əvəzliyi işlənəcə belə, həmin cümələdə sual intonasiyası əmələ götürməyə bilər. Bu, əsasən, iki hələdə mümkündür:

- Təbeli mürəkkəb cümələdə sual əvəzliyi bağlayıcı söz kimi işləndikdə: *Kim istəsə, o da gölsin.*
- Sual əvəzliyi işlənmiş səda cümələdə cüməyə təsdiq və inkar adətləri ilə cavab vermək mümkündür olduqda: *Uşaqların hərəkəti bilirsən? – Bəlli; və ya – Xeyr.*

ƏMR CÜMLƏSİ

Əmr, istək, xahiş, təklif, nəsihat, məsləhat və s. bildirən cümələlərə **əmr cümələri** deyilir.

Əmr cümələlərinin xəbəri, bir qayda olaraq, feilin **əmr** şəklində olur. Məsələn: *Təbəzi qor, insanları sev, Keçmişli unutmayın.* *Galəcəyə ümidi baxın.* *Bir az tez gəl.*

Əmr adətləri da əmr cümələrinin qurulmasına itşirək edir. Məsələn: *Qoy tez gölsin. Di cavab ver. Bunu heç kəsə deməsin ha.* *Bax heç nə vadində çıxmamış.* *Bir söz desənə.* *Bir yan-yörənə baxsana.*

Əmr cüməsinin sonunda nöqtə qoyulur.

NIDA CÜMLƏSİ

Yüksek hiss və həyacanla deyilən cümlələr nida cümləsinə çevrilir. Nida cümləsi həyacanlı vurgu ilə müşayiət olunur. intonasiya ilə deyiləndə nida cümləsinə çevrilir. Nida cümləsi iki yolla yaranır:

1. Yalnız intonasiya ilə:
Buru Vəzandır! Gözəl Vətonimin torpaqları azad oldu!

2. Nidaların köməyi ilə:

Ax, neçə keş çəkməli ayyüm id!

Onda ki övladı-vəton xum id! (Sabir)

Qorxum, ay aman, yardım bögrüm! (Sabir)

Nida cümlələri nidaların iştrəsi olmadan da formalşa bilər. Və ya nəqli, sual və əmr cümlələrində da nidalar ola bilər. Başqa sözlər, nidanın işlənməsi heç də həmişə nida cümləsi yaratmır. Məsələn: *Aha, demən sən də gedirsen?* (sual cümləsi). *Pahu, manı da çağırıblar* (nəqli cümlə). *Ey, bura gəlin* (əmr cümləsi).

SADƏ CÜMLƏNİN ŞƏXSƏ GÖRƏ NÖVÜLƏRİ

Sintaksisdə şəxs dedikdə mübtəda nəzərdə tutulur. Cümənin şəxşə görə növürləri da mübtədanın olması və ya onun təsəvvür olunması dərəcəsinə görə müdiyyənləşir. Sada cümlənin şəxşə görə növürləri mübtəda və xəbər əsasında formalşaraq iki yera bölünür:

Xəbər əsasında formalşır.	Mübtəda əsasında formalşır.
➢ Müəyyən şəxslər cümlə	➢ Adlıq cümlə
➢ Qeyri-müəyyən şəxslər cümlə	
➢ Ümumi şəxslər cümlə	
➢ Şaxsiz cümlə	

Müəyyən şəxslər cümlələr

Mübtədası və xəbəri iştirak edən cümlələr müəyyən şəxslər cümlələridir. Məsələn: *Hayat mübariqəsi*, *Dəfən günəş mavi donuzi öz rənginə boyanıb. Bizi hər yuy kanda gedərdik. Ağın dərcənəcənədən.*

Müəyyən şəxslər cümlələrin bir qismində mübtəda olmasa da, onları xəbərdəki şəxs sonluqlarına görə etmək olur. Məsələn:

Dərədən evsə qayudurdun (kim? - man).

Kitabları qaytarmağı unutma (kim? - sən).

Dərədən sonra usaqlarla kitabxanaya getdi (kim? - biz).

Yarışa yaxşı hazırlasarsınız (kim? - siz).

Mənə bir stakan çay getirdi (kim? - o).

Verilən cümlələrdən ayndır ki, I və II şəxsin tək və cəmi, eləcə də III şəxsin təki asanlıqla bərpa olunan mübtədəsiz cümlələr da müəyyən şəxslər cümlələridir. Belə cümlələr, əsasən, mübtədəsi daha çox I və II şəxslə (ham təkə, ham də cəmi) olmalı olan cümlələrdir. Tabii ki, belə buraxılmış mübtədələri xəbərdəki şəxs sonluqlarına görə asanlıqla bərpa etmək olur. Məsələn:

Dünen çox işladım (Man)

Məşədən xeyli odun yığdıq (Biz) və s.

Rabitələr matnlarda isim və müxtəlif ismi birləşmələrlə ifadə olunmuş mübtədələr da buraxıla bilər.

Belə mübtədələr də matnın əvvəlki hissəsinə görə bərpa edib yerinə qoymaqla olur.

Müəyyən şəxslər ikinci dərəcəli üzvlərin iştirakı baxımından müxtəsər və ya geniş olaraq bilər.

İkinci dərəcəli üzv iştirak etməkdə müxtəsər olur

Muxtar getdi.

Gülənərin oyunaqlan ləp təzədir.

Gedirk.

Müəyyən şəxslər cümlələrin xəbəri bütün şəxs və kəmiyyətlətində ola bilər.

İkinci dərəcəli üzv iştirak etdikdə geniş olur

Biz sabah rayona gedəcəyik.

Bu gün müşavirə olacaq.

Raşid ağlılı teləbədir.

Qeyri-müəyyən şəxslər cümlələr

Harəkat və hökmün qeyri-müəyyən şəxso aid olduğunu bildirən cümlələr **qeyri-müəyyən şəxslər** deyilir.

Qeyri-müəyyən şəxslər **xəbər əsasında** formalşır, **mübtədəstən olmur**. Belə cümlələrin xəbəri III şəxsin cəmində olur. Məsələn: *Yarıq keçirirdilər* (Kim? Dəqiq deyil. Qeyri-müəyyən şəxs və ya qrup). Uşaqları qonaq çağırırmışdır (Kim? Qeyri-müəyyən şəxs və ya qrup).

Belə cümlələrdə işi edən, əsasən, bir qrup şəxsləndən ibarət olur, lakin onlar qeyri-müəyyən olur. Həmin cümlələrdə diqqəti cəlb edən işi edən deyil, işin özüdür. Bu cəhdən belə cümlələrdə mübtədə şəxssiz cümlədən fərqli olaraq, təxmin oluna bilər, amma konkret şəkildə bərpa oluna, yerinə qoyula bilər. Qeyri-müəyyən şəxslər cümlələrdə çox zaman *els bil* (ki), *sanki*, *dəyəsan*, *guya ki* və s. modal sözlərdə ifadə olunur. Məsələn: *Els bil omu yaxudan oytadilar*. *Sanki omu döymüşdülər*.

Qeyri-müəyyən şəxslər cümlələr da müxtəsar və geniş olaraq bilər. **Deyirdilər** (müxtəsar) ki, *bu işdə biza kəmək edəcəklər* (geniş). Onları nəzirliyə dovt etmişdilər (geniş).

Qeyri-müəyyən şəxslər cümlələrin müxtəsar olma imkanları məhduddur. Bu cümlələrin müxtəsar forması, əsasən, mürakkəb cümlələrin tərkib hissəsində işlənir.

Qeyd: Xəbəri III şəxsin cəmində olan bütün cümlələr qeyri-müəyyən şəxslər cümlələrdir fikri doğru deyil.
Məsələn: *İşçilər şəhərə yola düşdilər* (müəyyən şəxslər cümlə)

Ümumi şəxslər cümlə

Harəkat və hökmün hamiya aid olduğunu bildirən sədə cümlələrə ümumi şəxslər cümlə deyilir. Ümumi şəxslər cümlələr xəbər əsasında formalşır, mübtədəstən olmur.

Belə cümlələrin xəbəri II şəxsin təki və ya III şəxsin cəmində olur. Əsasən, *atalar sözləri*, *məsəllər*, *aforizmlər* bu cümlələrə ifadə olunur və harəkat, hökm hamiya aid olur. Məsələn: *Dostu dar gündə sinayalar* (kim? *hami*). *Hər addimbaşı höylük tikiliyə rast gəlirsən* (kim? *hami*). *Yüz ölç, bir biç* (Kim? Takəcə san yox, *hami*)

Qeyd: Bütün atalar atalar sözləri, məsəllər, aforizmlər ümumi şəxslərdən fikri **doğru** deyil. Mübtədəsi olan atalar sözləri ümumi şəxslə yox, **müəyyən şəxslər cümlə** olur. **Məsələn:** *Dost dar gılndə tanınar*. (kim? Dost)

Müqayisə:

Müəyyən və qeyri-müəyyən şəxslər cümlələr

Sabahki iclasa yaxşı hazırlasarsan (Kim? *Sən*) - **müəyyən şəxslər cümlə**

Məktəbdə yığıncaq təşkil etmişdilər (Kim? *Onlar*) - **qeyri-müəyyən şəxslər cümlə**

Birinci cümlədə konkret olaraq II şəxslər tək, ikinci cümlədə qeyri-müəyyən III şəxslər təsəvvür

Ümumi şəxslər cümlələr

Istirahət zonasında çoxlu xarici turistlərlə qarşılaşasın. (Kim? Takəcə san yox, *hami*)

Qaçanı qovmazlar (Kim? - *hami*)

Hər iki cümlədə harəkat və hökm takəcə II və ya III şəxslərə deyil, hamiya aididir.

Qeyd: Qeyri-müəyyən şəxslər cümlədə çoxluq bir işi görürse, ümumi şəxslər cümlələrdə bir iş hamiya aid olur.

Məsələ:

Qeyri müəyyən: *Onu sahər saat altı məktəbə çağırıdlar* (bir işi, yəni *çağırmağı* bir şəxs yox bir qrup şəxs edib)

Ümumi şəxslər: *Anadan belə laqeyd danışmazlar* (burada *danışmamaq* bir nəfərdən yox, *hamidən* tələb edilir)

Ümumi şəxslər cümlələr dənə çox **geniş cümlə** şəklinde olur. Mürakkəb cümlə tərkibində müxtəsar ümumi şəxslər cümlə işlənə bilər. Məsələn: *Oxuyarsan, adam olarsan,*

Qeyri-müəyyən şəxslər və ümumi şəxslər cümlələrdə xəbərlərinə görə mübtədəm onlar və son şəklinde belə cümlələrdə səhbət heç də konkret şəxslər cümlələrdə düzgün olmaz, fikir təhrif edilmiş olar. Çünkü belə cümlələrdə səhbət heç də konkret şəxslər və ya şaxslərdən deyil, qeyri-müəyyən şəxslərdən və ya ümumilikdə hamidən gedir.

MHM TƏDRİS MƏRKƏZİ

Məqayisə edək:

- Uşaqları gəzinti uparacalar (qeyri-müəyyən şaxslı cümlədir, oyadan ya konkret məlumat deyil, ya da onun kimliyi haqqında məlumat vermek istəmirlər, buna lazımlı bilmirlər).
 - Onlar aşağıları gəzinti uparacalar (indi cümlə müəyyən şaxslı olsa, artıq avvalki cümlədən fərqli olma, oyadalar məlumatdır, hətta bu oyadaların konkret hansı şaxslərdən ibarət olması da məlumatdır). Cənək onlar avvaliyi məsləhətli subyektlər avvalədən konkret məlum olanda işlədir).
- Qeyd:** Cənəmən sabarı III şəxsin cəmindədir, həmin cümlədə mübtədə yoxdur, fikir ümumiləşdirilir, məsləhətli, həmin cümlə qeyri-müəyyən şaxslı cümlədir. Əgər o cümləyə "Onlar" avvaliyi artırılsa, həmin cümlə müəyyən şaxslı cümləyə çevriləcək. Ona görə də müəyyən şaxslı cümlədə III şəxsin cəmində mübtədə həmətlenməmişdir, eki halde qeyri-müəyyən şaxslıya çevriləcək.

Eyni hal **ümumi şaxslər cümlə** üzərində də məşhəidə etmək olur. Məsələn: *Gərək ayığını yorğonnu görən xəbərin II şəxsin təkində olmasına istinad edərək mübtədəni *sən* şəklində bərpa etsək, "Sən gərək ayığın yorğonunu görə *zəxərən*" cümləsi alınıcaq. Yeni cümlədə fikir əslində təhrif olundu. Belə ki, avvalki cümlədə (ümumi şəxslidə) həmətli aid olan, qayda həmətli alıñş hökmündən səhəbə gedirdi, mübtədəsi bərpa olunmuş; formada isə hökm konkret olaraq bir şaxslə (II şaxslə) bağlandı. Yani subyektlərin şaxsləri abzəd dairəsi kiciliñdi. Ümumən, belə avazəmələr düzgün deyil, çünki fikrin təhrifinə əhatə dairəsinin kipləlməsinə gətirib çıxarı.*

Qeyd: Ümumi şaxslər yəhüd feñi xəbərdi ola bilir.

Şəxssiz cümlə

Mühəddisi olmayan, təsəvvür olunması da qeyri-mümkün olan sədə cümlələr şəxssiz cümlələr adlanır. Şəxssiz cümlələr də xəbər əsasında formalıñ, mühəddisi olmur. Xəbəri III şəxsin təkində olur. Şəxssiz cümlələr xəbərlərinin ifadəsinə görə iki cür olur:

1. İsti xəbərlər şəxssiz cümlələr:

Səhərdir. Qis arzamı ifi. Bəhərin ilk günlərindən biri idi. İsti yay günlərindən biridir. Vaxtdır. Çox geçdir. Kənddə təydir. Həla təzdir. Bu gün ayın üçündür.

❖ Xəbəri şəxssiz feñlərlə ifadə olunan şəxssiz cümlələr: *Sənədlərə baxıldı. Dağa yürüş edildi. İcləndə bu məsələye toxunulmadı. Onun dediklərinə mahal qeyulmadı. Biza qırvənməzi göstərməyə imkan verilmir. Indi bəzə seylərə rast gəlinməz. Tanbəllərə də çox tasadüf edilir. Bu materiallərdən tikintidə indi daha istifadə olunmur.*

❖ Xəbəri frazeoloji birləşmələrlə ifadə olunan şəxssiz cümlələr: *Menim on yazığım gəlir. Müəllimin onun cavabından xoş gəldi. Ona rəhənim gəlir. Ondan zəhdim gedir.*

Şəxssiz cümlələr də müxtəsar və geniş ola bilir. *Vaxtdır* (müxtəsar). *Səhərdir* (müxtəsar). *Səhərin gözəl vətti iddi* (müxtəsar). *Uluduzlu bir yay gecəsi iddi* (geniş). *İndi bəzə sözlərə əhamiyyət verilmir* (geniş).

Qeyd: *Məsələ + ol/məq* strukturda xəbərlə cümlə də şaxssi cümlədir. *Bunları oxumaq olmas*.

Adlıq cümlə

Əşyətin, hadisənin adını çökəməklə onun mövcudluğu haqqında məlumat verən sədə cümlələrə adlıq cümlə deyilir.

- Adlıq cümlələrin xəbəri olmur, onlar mübtədə əsasında formalıñ.
- Adlıq cümlələrdən yazılı ədəbi dildə; bədii (xüsusən dram əsərlərinin remarkalarında), publisistik əsərlərdə istifadə edilir. Məsələn: *Qarabağ Şuşa galası. Cidr düzü. At çaparı igidilər.*

Adlıq cümlələr də müxtəsar və geniş ola bilir. Məsələn: *İlin əvvəlləri* (müxtəsar). *Yanvar ayı* (müxtəsar). *Vovşicun son çərçəbəsi* (müxtəsar). *Gözəl bir yay gecəsi* (geniş). *Səhərin kənarında ikimərtəbəli bir bina* (geniş).

MHM TƏDRİS MƏRKƏZİ

Söz-cümə

Sədə cümlələr sintaktik cəhətdən təhlil edilmə (üzvlənmə) imkanlarına görə iki cür olur:

1. Üzvlənən cümlələr

İndi qədər öyrəndiyimiz sədə cümlələr üzvlənən cümlələr iddi. Yəni həmin cümlələri təhlil edib üzvlərini ayırmak olur. Dilda kamışyata belə cümlələr daha çox işlədir. Əslində bunlar dil üçün səciyyəvi olan normal cümlələrdir. Lakin dilimizdə elə cümlələr də var ki, onlar tərkib hissələrinə cümlə üzvlərinə ayılır, yəni *üzvlənmir*, onlarda ümumən cümlə üzvü olmur. Məsələn:

- Dərslərini oxumusun?

- Əlbəttə,

Söz-cümə də üzvlənənən cümlələrdəndir. Bir sözdən ibarət olub üzvlənənən cümlələrə söz-cümələr deyil. Belə cümlələr çox vaxt dialoqda sual cümlələrinin cavabı kimi işlənir.

Məsələn:

- *Yəqin, bu yerləri birinci dəfa görürsünüz?*

- Bəlli

Söz-cümələrin ifadə vasitələri:

1) Təsdiq və inkar ədatları

2) Bəzi modal sözlər

3) Nidalar

1. Ədatlərlə (bəlli, yax, xeyr, hə, asla) ifadə olunan söz-cümələr. Məsələn:

- *Səhər bizimla gedəcəksənmi?*

- *Xeyr.*

- *Elmuru yaxşı tanıyırsan?*

- *Yax (hə, bəlli, xeyr, asla)*

2. Modal sözlərlə (əlbəttə, həlkə, həlkə də, olsun ki, şübhəsiz, şəksiz, sərsüz, yəqin, yəqin ki, ehtimal ki və

3.) ifadə olunan söz-cümələr. Məsələn:

- *Səhəkli iclasda çıxış edəcəksənmi?*

- *Yəqin ki.*

- *İşləri qurtardınmı?*

- *Əlbəttə.*

3. Nidalarla ifadə olunan söz-cümələr:

- *O günləri xatırlayırsanı?*

- *Eh!*

Qeyd: Cavab cümlələrdə modal söz, ədat vənidaya bir üzvlənen söz (mübtədə, xəbər, tamamlıq və-s.) əlavə edildikdə həmin cümlə söz-cümüla hesab olunmur. Məsələn:

- *İşiniz sona çatdırma biləcəksiniz?*

- *Əlbəttə, çatdıracağım!*

Modal sözlə (əlbəttə) üzvlənmə elementi - *xəbər* əlavə olunduğu üçün artıq bu cümlə söz-cümüla deyil. Bu cümlə söz-cümələrdən fərqli olaraq, üzvlənən cümlələrdir, yəni onların tərkibində müəyyən cümlə üzvləri olur. Bu cümlələrdəki *çatdıracağım* xəbərinə əsasən mübtədəni bərpa edə bilərik, deməli, müəyyən şaxslıdır.

Söz-cümə xitabla da işlənə bilir:

- Dərslərini oxumusun?

- Əlbəttə, ana.

Xitab cümlə üzvü olmadığından bu cümlədə üzvlənmə ünsüru yoxdur, yəni "*əlbəttə, ana*" söz-cümələrdir.

Qeyd: Əgər sual cümləsi sual əvəzləkləri ilə formalıñsa, həmin cümləyə söz-cümüla ilə cavab vermək mümkün olmayacaq. Məsələn:

- *Sən hərə gedirsin?*

- *Gəncaya*. (söz-cümüla deyil, çünki bu söz yet zarflıyıdır)

Mürəkkəb cümənin bir hissəsi: ümumi məlumat
 İki və daha artıq sədə cümlənin bir hissəsinə atıla golon cümələcə mürəkkəb cümə deyilir. Məsələ: *Kənəvələr bu tələbdən çox qazanılmışdır, əlləri titrəyirdi.* Biliyik ki, azadlıq verilmir, gəzənlər. Mürəkkəb cümə ilə sədə cümlənin fərqi ondadır ki, sədə cümlənin bir, mürəkkəb cümlənin iki və daha artıq grammatik asası olur.

- Mətbətdə+xəber olğunda bir grammatik asas (sədə) hesab edilir.
- Mətbətdə+xəber - mətbətdə+xəber olğunda iki grammatik asas (mürəkkəb) hesab olunur. Bu struktura mətbətdə işlənməyə da bılır.

Sədə cümə	Cümələ sadələnən xəbərlər bir mətbətdəyə addırsə, həmin cümə xəbəri həmcinin olma sədə cümə hesab olur. <i>Kələk asır, ağacın yarpaqlarını yera tökürdü. O gah işlayır, gah da istirahət edirdi.</i> Qeydi: Bəzən tabeli mürəkkəb cümlənin xəbərləri bir mətbətdəyə tabe ola bilər. Məsələn ki, qəbul olacaq. Bu onun mürəkkəb cümə olmasına mənə deyil.
Mürəkkəb cümə	<ul style="list-style-type: none"> > Mürəkkəb cümədə hər tərkib hissənin, bir qayda olaraq, ayrıca mətbətdə və xəbərdə olur. Məsələ: <i>Kələk asır, ağacın yarpaqları yera tökürdü.</i> > Ola bilər ki, hər hansı bir tərafın və ya hər iki tərafın mətbətdəsi bura xılsıxm. Burada asas məsələ xəbərinin müxtəlif şəxslərə mənsub olduğunu göstərir. Məsələn: <i>Dünən o kifaya qəbul etdi, qəfitləklərini yazdı.</i> > Mürəkkəb cümlənin tərkib hissələrində müəyyən şəxslər, qeyri-müəyyən şəxslər və ümumi şəxslər işlənilə bilər. <p>Məsələ:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Qənəqləri süfrəyə dəvət etdilər, həmi stol arxasında ziyəzdil</i> (qeyri-müəyyən şəxslər + müəyyən şəxslər) 2. <i>Anam deyərdi ki, qoçunu gəzməzər.</i> (müəyyən şəxslər + ümumi şəxslər) 3. <i>Açıq tutsa da, səsini qaldırmadı</i> (şəxssiz + müəyyən şəxslər) <ul style="list-style-type: none"> > Mürəkkəb cümə yalnız mətbətdəsiz cümlələrdən (şəxssiz, qeyri-müəyyən şəxslər və ümumi şəxslər) təşkil oluna bilər. <p>Məsələ:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Bu nəzərləye nadirən toxunulmurdur, görünür, ona bir azdan qayıdıcı çağdlar</i> (birinci şəxssiz, ikinci qeyri-müəyyən şəxslər). 2. <i>İndi gətirənlər, belə geyi bəyən daraxozlar</i> (birinci qeyri-müəyyən şəxslər, ikinci ümumi şəxslər cümə). 3. <i>Çox yaşlı nəşətli qayalımlırdır, qənəqinə cəddi söz-söhbət onşuz da zəhmliyət verilməz</i> (hər iki komponenti - tərkib hissəsi şəxssiz cümlələndən ibarət tabeli mürəkkəb cümə). > Əlbəttə, mürəkkəb cümlənin tərkib hissələri daha çox müəyyən şəxslər cümlələndən ibarət olur. Məsələn: <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Həva qaralıb, bir azdan yağış başlaşdır.</i> 2. <i>Kərim çox sevdi id, ancaq uşaqlar hənumət səbəbini bilmirdilər.</i> 3. <i>Səhbi bildirdi ki, Ramiz gələ bilməyəcək.</i> 4. <i>Hərəkət iş çatınmış, mən də könük gəndərəm.</i>

Sintaktik bağlılığın xarakterinə görə
mürəkkəb cümlələr iki cür olur:

Təbesiz mürəkkəb cümlələr	Təbelli mürəkkəb cümlələr
Təbesizlik olğası ilə bağlanan mürəkkəb cümlələr təbesiz mürəkkəb cümlələrdir. Təbesiz mürəkkəb cümlələr bərabərhüquqlu sədə cümlələrin birləşməsindən yaranır, biri digərindən grammatik cəhətdən asılı olmur . Məsələ: <i>Hiss etdim ki, o dənəməq istəmir.</i> <i>Xəbəri dostuma çatdırdım ki, tədarük görən.</i> <i>Çox sakit idi, çünki dostları yanında idi.</i>	Təbelli mürəkkəb cümələdə tərkib hissələrdən biri digərindən grammatik cəhətdən asılı olur . Məsələ: <i>Hiss etdim ki, o dənəməq istəmir.</i> <i>Xəbəri dostuma çatdırdım ki, tədarük görən.</i> <i>Çox sakit idi, çünki dostları yanında idi.</i>

Oxşar tərafları

- > Hər ikisi ilə və dərəcə artıq sədə cümlənin birləşməsi yolu ilə yaranır.
 - > Hər ikisinin tərkib hissələri intonasiya və bağlayıcılarını köməti ilə bağlanıb bilər.
 - > Hər ikisinin komponentləri sədə cümlənin müxtəlif növləri ilə ifadə oluna bilər.
- Cümlənin mürəkkəbliyi sözlərin çoxluğu ilə yox, cümlələrin sayı ilə müşayyan olur. Ola bilər ki, cəmi üç sozdür, amma sədə yox, mürəkkəb cümlədir. *Çağradım, gəlmədin. Demidi, istəmərom.*

TABESİZ MÜRƏKKƏB CÜMLƏLƏR

Barəborhüquqlu sədə cümlələrin birləşməsindən yaranan cümlələrə **tabesiz mürəkkəb mürəkkəb cümlə** deyilir. Tabesiz mürəkkəb cümlələrin tərkib hissələri yə intonasiya ilə, ya da ham intonasiya, ham da təbesizlik bağlayıcıları ilə bağlanır.

İntonasiya ilə bağlanan tabesiz mürəkkəb cümlələr.	İntonasiya və bağlayıcı ilə bağlanan tabesiz mürəkkəb cümlələr.
Tərkib hissələri intonasiya ilə bağlanan tabesiz mürəkkəb cümlələr bağlayıcılı tabesiz mürəkkəb cümlələr adlanır. Məsələ: <i>Mosin tamira dayanmışdı, iş gecikirdi.</i> <i>Su gəlmədi, qonşular xoşbəti idilər.</i>	Tərkib hissələri bağlayıcı ilə bağlanan tabesiz mürəkkəb cümlələr bağlayıcılı tabesiz mürəkkəb cümlələr adlanır. Məsələ: <i>Uşaq vəld durub pəncərənin qabağına gəldi və kəçədi həy verənləri müşahidə etdi.</i> Çox vorulmuşdur, amma istirahət etmək mümkün deyildi.

Həmçins xəbərlə sədə cümə ilə tabesiz mürəkkəb cümləni qarışdırmaq olmaz. Bu vaxt diqqəti olmaq lazımdır. Həmçins xəbərlə sədə cümlədə xəbərlərin sayıının çoxluğu, həm də bu xəbərlərin çox vaxt nüvə 2-ci dərəcəli üzvlərə malik olmayıq hərəkətləri qarışdırmaq, bir-biri ilə sahə salmağa gətirib çıxara bilir. Məsələn: *Uşaq vəld durub pəncərənin qabağına gəldi və kəçədi həy verənləri müşahidə etdi.*

Izah: Sahv etmək üçün xəbərlərlə (*gəldi; müşahidə etdi*) mütbətdənin (*Uşaq*) olaqələnib-alaqlılarının fikir vermək lazımdır. Yuxarıdakı cümlədə xəbərlərin ikiisi də bir mütbətdə (*Elman*) ilə bağlılığına görə o, mürəkkəb yox, həmçins xəbərlə sədə cümlədir.

Tabesiz mürəkkəb cümədə aşağıdakı mənə əlaqələri olur.

1. Zaman olğası (hadisələr aynı zamanda)
2. Ardıcılıq olğası (hadisələr ardıcıllıq)
3. Səbəb-natıca olğası (hadisələrin biri işin səbəbini, digəri natıca)
4. Aydınlaşdırma olğası (fikrin aydınlaşdırılması)
5. Qarşılaşdırma olğası (bir fikir digəri ilə qarşılaşdırılır)
6. Bölüşdürülmə olğası (iki işdən birinin mümkünülüyü)

MHM TƏDRİS MƏRKƏZİ

Zəmən əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələr

Zəmən əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələrin tərkib hissələrində cini zəməndə baş verən hadisələr sadalanır. **Məsələn:** Küçələrdə yaşınlar yürüyür, adamlar işlərlənərlər. *Işlə maraqlı, kefi səz id.*

- Zəmən əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələrdə cini zəməndə baş verən hadisələr sadalanğı üçün tərkib hissələrin sayı ikidən artıq da ola bilər. **Məsələn:** Bayın alları tütürəyir, dizləri aşır, ərəyi ölmüşdür. Qolları ağır, yüksək altında getdikcə zəifləyir, ayağı yax torpağın üzündə sürüşür, gözəl qarşılardır.
- Zəmən əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələrdə hər iki cümlo üçün ortaq olan cümlə üzvləri da (zəmən, təmamlıqlı) işlənə bilət. **Məsələn:** *Yaz galonda (zərflik) çöllər yaşışlaşır, ağaclar çıxırlar. Lalə təbiət manzarsını seyr etdiğə (zərflik) dorindən nəfəs olur, ürəyi açılırdı. Bu cümlələrdə orlaq üzlər (yaz galonda, tablo manzarsını seyr etdiğə) məzmunca tabəsiz mürəkkəb cümlələrin tərkibində sadə cümlələrin ikisina da aiddir.*
- Zəmən əlaqəli cümlələrdə xəbərlər, asasən, cini zəməndə olur. **Məsələn:** *Qonşu otaqda zəng səsləndir. Fırının gülləsi və malının eçıldildi.*
- *Həm, hem da, nə, nə da* bağlayıcılarını artıra bilirik, asasən, zəmən əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələr. Yuxud bu bağlayıcılar varsa, asasən, zəmən əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələdir. **Məsələn:** *No işq azadlı-çoxalır, nə kişi azacıq gümündənər.*
- İki cümə arasında "cini zəməndə" sözünü artıra bilirik, asasən əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələdir. **Məsələn:** *Məşin sıtılıyır, insanların səsi eçıldildi. (Məşin sıtılıyır, cini zəməndə insanların səsi eçıldildi).*
- Zəmən əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələrdə, asasən, cümlələrin yerini dəyişmək mümkün olur. **Məsələn:** *Məşin sıtılıyır, insanların səsi eçıldildi. (Insanların səsi eçıldır, maşınlar sıtılıyırda).*

Bağlayıcısız

O, ərtəbdə rəqs edirdi, gözəri işq saçırı. Günlər keçir, o, güləş-gündən yuxşlaşır. Gecə can verir, üfşiqşər ağarı.

Bağlayıcılı (birləşdirmə, iştirak, inkar bağlayıcıları)

Səhər açılmışdı və günəş donuzın üstündə bərə vurundu. Ham yağış yağır, ham da göy guruldayırdı. Onda na bir yerdə əlin çətar, nə da səsin yetər.

Ardiciliq əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələr

Ardiciliq əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələrdə ardicil baş verən hadisələr sadalanır. . **Məsələn:** *Zəngin rəsi kasıldı, dərs başlandı. Atası at, diliyi atmış, anası biza qovurmatal plov hazırlamış.* Ardiciliq əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlədə birinci iş bitməli, sonra ikinci iş olmalıdır.

- Birinci cümləyə *əsəv*, növbəti cümləyə *bir azadan, sonra* sözləri olaraq edilə bilər.
- Ardiciliq əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələr bağlayıcılı və bağlayıcısız ola bilər.
- İsmi xəbərlə olnur.

Bağlayıcısız

Qatar stansiyaya çatır, səmnişinər vəqəndən düşüb vəzgəldən çıxırlar. Küyə qapısı açıldı, Samandar kişi həyata keçib usaqları səslədi. Qapı açıldı, o, narahat bir vəziyyətdə içəri daxil oldu.

Bağlayıcılı (əsəsan birləşdirmə və iştirak)

Kilçədə bayram tonqalı qalandı və qonşular tövəqə başına toplaşdır. Müəllim galır və biz dərsə başlayırıq. Bir azdan işqər səndüd və pardələr yavaş-yavaş açılmağa başladı.

Qeyd: *Nənə sandığı açdı, dəsmələ bükülmüş pislə çıxardı, nəvalarına verdi.* Bu cümlo ardicil görülən işlər anlıdır, amma buradakı xəbərlər bir mühəddəyə aid olduğu üçün sadə cümlələr.

Səbəb-nəticə əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələr

Səbəb-nəticə əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələrdə birinci tərkib hissədəki iş səbəbi, ikinci tərkib hissədə onun nəticəsinə bildirir. **Məsələn:** *Qırılmış maftila iləyi, qolu qanadı. Yağış yağımağa başladı, hər tərəf andı. Quroqığ oldı, mahsil mahv oldı.*

MHM TƏDRİS MƏRKƏZİ

➤ Birinci cümlədəki hərəkət tamamilanılmaya bilsər.

➤ İkinci cümləyə *ona görə* da səbəb zərfliyi artırmaq olursa səbəb-nəticə əlaqəli olur.

Səbəb-nəticə əlaqəli bağlayıcısız tabəsiz mürəkkəb cümlələr

Etilər aidən yixildi, ayağı azıldı. Dolu yağdı, akına ziyən daydı. Birdən motor susdu, çarxlar dayandı.

Səbəb-nəticə əlaqəli bağlayıcılı tabəsiz mürəkkəb cümlələr

Həsən müallim diksində və kitablar yera töküldü. Gün çıxdı və aləm nura qarşı oldu. Birdən qapı döyüldü və qoca yuxudan oyandı.

Qeyd: *Dolu yağdı, akına ziyən daydı.* Bu cümə səbəb-nəticə məzmununa bənzəsə da, buradakı xəbərlər bir mühəddəyə aid olduğu üçün sadədir.

Səbəb-nəticə əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələr**ardiciliq əlaqəli tabəsiz cümləni fəqərləndirmə**

Səbəb-nəticə əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələr ardiciliq əlaqəli tabəsiz cümlələr oxşayırlar; hər ikisində ardicil baş verən hadisələr sadalanır. Ardiciliq əlaqələrdəki ardiciliq adı ardiciliqdır, yəni buradakı ikinci cümləni heç də zəruri olaraq birinci cümlo doğurmur. Səbəb-nəticə əlaqələrdəki ardiciliq isə səbəbdən sonra gəlməli olan nəticənin többi, zəruri ardiciliğidir.

Səbəb-nəticə əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələrdə birinci cümlo işi, səbəbi, ikinci cümlo ondan tərəyən nəticəni göstərir və belə cümlələrdə zərurilik, kərtəbilik olur. Ardiciliq əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələrdə isə, sadəcə, ardicil baş verən hadisələr sadalanır.

Yadda saxlamaq lazımdır ki, ardiciliq əlaqəli cümlələrdə, bir qayda olaraq, hadisənin biri tam bitdiğindən sonra ikinci başlayır. Səbəb-nəticə əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələrdə isə müəyyən nəticənin bitməsi üçün birinci cümlədəki işin heç də tamamlanmasından, başa çatması hamisə vacib deyil. **Məsələn:** *Külək işlə, aqacın qurumış yarpaqları yera töküldü.* Yəni yarpaqların yera tökülməsi üçün heç də birinci hərəkətin qurtarması - *küləyin aşmasının bitməsi* lazım deyil. Bunlar biri avtomatik olaraq o birini doğuran əlaqəli proseslərdir. Ardiciliq əlaqələrdə belə zəruri haqlanma olmur, bir iş tamamlanır, ardicil olaraq ikinci, üçüncü... iş başlayır.

Səbəb-nəticə cümləsində səhabin nəticəsində əlamət dəyişikliyi baş verir. Yəni əvvəlki vəziyyət dəha olur. **Məsələn:** *Yağış yağdı, straf palçıq oldu* – bu cümlədə straf əvvəlcə quru olub, yağışdan sonra straf palçıq olub, yanı əlamət dəyişikliyi baş verib.

Bəzən elə cümlə olur ki, bir cümlo həm səbəb, həm da nəticə bildirir: *Ayağı sürüşdü, yera yixildi, telefon silindən düşdü* – cümləsində "yera yixildi" hissəsi I cümlo ilə münasibətdə nəticə, III cümlo ilə münasibətdə səbab bildirir.

Ardiciliq əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələr

Pardələr açıldı, təməşa başlandı.

Şişlər səndüd, filmin kadrları ekranında görünündü.

Səbəb-nəticə əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələr

Yağış yağdı, çay daşı..

Kinoaparət işə düşdü, ekran işıqlandı.

Aydınlaşdırma əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələr

Aydınlaşdırma əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələrdə tərkib hissələrindən biri ümumilik bildirir, digəri onu aydınlaşdırır, konkretləşdirir. **Məsələn:** *O, pilləkənləri quşxanda donub qaldı: iki il axtardığı qız sürürlə ayağı enirdi. Ağartıya pid vermirdilər; inəyin südü ailəni görürdü.*

Aydınlaşdırma əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələr, asasən, intonasiya ilə bağlanır. Bəzən intonasiya ilə yanşı, aydınlaşdırma bildirən *yəni* bağlayıcılarından da istifadə olunur. **Məsələn:** *Onun vəziyyəti pişləşirdi, yəni hərarəti getdikcə yüksəltirdi.*

Aydınlaşdırma əlaqəli tabəsiz mürəkkəb cümlələrin tərkib hissələri arşında qoşa nöqtə qoyulur.

Tərkib hissələrinin birində, xüsusən, ikinci tərkidə sadalama intonasiyası ilə həmcins üzv və ya tabəsiz mürəkkəb cümlə olduqda ümumi ilə aydınlaşdırıcı hissənin arasında *nöqtəli vergül* da qoyula bilər. **Məsələn:** *Gözlə bir yaz günü id; çəməndər yaşlı donumu geyinmiş, ağaclar çıxıq açılmışdı.*

Qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkab cümlələrin tərkib hissələrindəki iş və hadisələr qarşılaşdırıldı.

Məsələn: *O, hərəkət dəymək istədi, amma arxası qovmadı. Açıçı istədim, vermadı.*

Qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkab cümlələrin tərkib hissələri intonasiya və qarşılaşdırma bağlayıcıları ilə bağlanır.

Bağlayıcısı

Rəcəb ox dedi. Nadir qulq asmadı.
Çağurdum, cavab vermadı.

- Qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkab cümlələrin tərkib hissələri antonim sözlərin köməyi ilə dağlıqlı olurlar. Məsələn: *O, dolu, topasəqqal bir adam id, dostu isə orq, eynaklı bir kişi id.*
- Qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkab cümlələrin tərkib hissələri arasında monaeca ziddiyət dağlıqları, müqayisə edilə, farqlanırıla da bilər.

Ziddiyətə verən

Biz şəhərə getmək istədik, ancaq icazə vermadılar.
Raqib ox gecidi id, biz zaif.

Qeyd 1: *O bu gün dərsə vəzisi cavab versə də, amma yarşı qıymat ala bilmədi.* Bu cümlə -sa² şəkilçinə dəvətsək, görənk ki, tabesiz yox, tabeli mürəkkab cümlələrdir.

Qeyd 2: *Səbir dərslərini oxudu, amma tapşırıq yerinə yetirə bilmədi.* Bu cümlədə iki xəbər bir mübtədəyə aid olduğu üçün səda cümlədir.

Bağlayıcıları

Yaz gölmüşdi, amma havalar hələ soyuq idi.
O, sualtı təkrarladı, Sevda isə cavab vermedi.

Müqayisə edilən, fərqləndirilən

Bacım beşinci sınıfta oxuyur, mən isə üçüncü.
Biz kandda yaşayırdıq, onlara şəhər köyünəsdildilər.

Bölgüşdürme əlaqəli tabesiz mürəkkab cümlələr

Bölgüşdürme əlaqəli tabesiz mürəkkab cümlələrdə ya hadisələr növbələşir, da iki işdən birinin mümkünüy meydanda olur. Məsələn: *Gah o, manə qulq arı, gah man onu dinişdəm.*

Bölgüşdürme əlaqəli tabesiz mürəkkab cümlələr, demək olar ki, yalnız bağlayıcıları olurlar. Onların tərkib hissələrinin əlaqələnməsində, bir qayda olaraq, bölgüşdürme bağlayıcıları iştirak edir.

İş və hadisələrin növbələşmələri

Gah yağış yağır, gah da gün çıxır.
Gah külək qalır, gah bürkə olurdu.

Iki işdən birinin mümkünüyünün ifadəsi

Ya man səni başa düşməmişəm, ya da san özün manı aldamışəm.
Ya məktubu san aparsan, ya da mən adam tapıb göndərəcəyəm.

Qeyd 1: Bölgüşdürme əlaqəli tabesiz mürəkkab cümləni bağlayıcısız fəsəvvür etmək olmur. Bu cümlədən bağlayıcıları ixtisar etsək, hamın cümlə zaman əlaqəli cümləyə çevriləcək.

Müqayisə et:

Gah külək zırı, gah da yağış yağır. (bölgüşdürme əlaqəli)

Külək zırı, yağış yağır. (zaman əlaqəli)

Qeyd 2: *Səbir gah dərslərini oxuyur, gah da atasının tapşırığı işi görürdü.* Bu cümlədə işin bölgüşdürülməsi mözəmənə ola da, iki xəbər bir mübtədəyə tabe olduğu üçün səda cümlədir.

Tabeli mürəkkab cümlələr

Tərkibindəki səda cümlələrdən biri grammatik cəhətdən digərindən asılı olan mürəkkab cümlələrə tabeli mürəkkab cümlə deyilir.

Tabeli mürəkkab cümlələrdə tabe edən, müstəqil hissə baş cümlə () , baş cümlədən asılı olan hissə budaq cümlə () adlanır.

Budaq cümlənin funksiyaları

1. Budaq cümlə baş cümlədə buraxılmış üzvün yerində işlənir. Yəni baş cümlədə buraxılan üzv budaq cümlədə özəksin tapır. Məsələn: *İhanmazdım ki, san belə edəsan. Bize demişdilər ki, getdiyiniz yerde mən alacaqsınız.*

Aydın görünür ki, baş cümlələrdə *naya?* *nayı?* suallarına cavab verəcək tamamlıqlar buraxılmış, budaq cümlələr isə hamın buraxılmış üzvün yerinə işlənmişdir.

2. Budaq cümlə baş cümlədəki əvəzlik-qəlibin (*ona, buna, onu, bunu, onda, bunda, elə, belə, o vaxt, o zaman, ona görə, buna görə, odur, budur və s.*) mözəmənünü açır. Yəni baş cümlədə bir masħul (əvəzlik-qəlib) var, budaq cümlə də, bir növ, onun açmasıdır. Məsələn: *Bircə ondan razıyam ki, özündən nərcəziyam. Gəlinər o vaxt rahatlaşor ki, siz hamınız onun yanında olasınız. Elə adam obməlsən ki, həqqunda püs dənəyiməsinər.* Bu cümlələrdə üzv buraxılmayıb, sadəcə, üzv əvəzlik-qəlibli ifadə olunub. Amma o üzvün izahə – açıqlamalarına ehtiyacı var. Hamın izah isə budaq cümlədə özəksini tagħoġiġed.

3. Bəzi budaq cümlələr (məsələn, *yərt və qarşılaşdırma budaq cümlələri*) baş cümlənin bütövlükde ümumi mözəmənə aid olur. Məsələn: *Məsələni ona desək, hər şeyi həll edər. Nə qədər çalışıdımsa, Rəşadı rəzə salı bilmədim.* Birinci nümunədə budaq cümlə (məsələni ona desək) bütövlükde baş cümlənin nümunəni ilə bağdır, onun qarşısında şərt qoyur. İkinci nümunədə isə tərkib hissələndəki fikirlər qarşılaşır.

Bəsləklik, 1-ci və 2-ci bəndlərdə budaq cümlə baş cümlənin hər hansı bir üzvünü (tutaq ki, mübtədəsin, tamamlığını, xəbərini, zaman zərfliyini, təyinini ...) izah edir, 3-cü bənddə budaq cümlə konkret bir üzvü izah etmədən bütövlükde baş cümlənin ümumi mözəmənənə aid olur.

Səslənən cümlədə ortaya çıxırsa, baş cümlə də o tərafdır. Məsələn: *O, elə (necə?) talabədir ki, heç vaxt mədəlli minnən pəşman etməz.* Sual birinci hissədə ortaya çıxdı, deməli, birinci baş cümlədir. Əvəzlik-qəlib həmişə baş cümlədə olur.

Tabeli mürəkkəb cümlədə baş və budaq cümlələri bağlayan vasitələr

Budaq cümlə baş cümləyə aşağıdakı vasitələrlə bağlanır:

1. Təbəllilik bağlayıcıları ilə

Şəvinirdi ki, qardaşından məktub alıb. Əgər sahə etməsən, boyununa al. Hərçənd gələ bilməyib, amma bizi onu bura da hiss edirik.

Aydınlaşdırma bağlayıcısı olan *ki*-ni çıxmışla tabelilik bağlayıcıları, bir qayda olaraq, budaq cümlədə olur. *Ki*, asən, baş cümlə ilə budaq cümlənin arasında gelir.

Səbəb və aydınlaşdırma tabelilik bağlayıcıları (*ki, belə ki, cünki, ona görə ki, odur ki, və s.*) işlənən tabeli mürəkkəb cümlələrdə əksərən baş cümlə əvvəl, budaq cümlə ikinci gelir. Məsələn: *Mən çox narahat idim, ona görə ki verilən tapşırığı vaxtında çatdırı bilməmişdim.* O dəz bir idir ki, yollarida idi.

Qeyd: Ki bağlayıcı ilə bağlanan elə cümlələr var ki, birinci budaq cümlə galır. Məsələn: *Eva yenice çatmışdım ki, işə çağırıldılar.*

2. Bağlayıcı sözlər

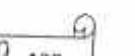
○ → □ quruluşlu tabeli mürəkkəb cümlələrdə budaq cümləni baş cümləyə bağlayan asas vasitə kimi çıxış edir. Bağlayıcı sözlər çox vaxt sual əvəzlikləri və ya sual əvəzlik + ki ədati ilə ifadə olunur. Budaq cümlədə yerləşir və sintaktik funksiya daşıyır (yəni cümlə üzvü olur). Məsələn: *Kim zəhmətə qatlaşır, o da qazanır. Mən na istayıram, onu olda edirəm. Nədən ki qorxuram, onuna rastlaşırıram.*

Sual əvəzlikləri (*kim?* *nə?* *hərə?* *necə?* *nə cür?* *hənsi?* *niiyə?* *nə səbəbə?* *nəçə?* *nə qədər?* *necənci?* *nə vaxt?* *haçan?* və s.) bağlayıcı söz kimi işləndikdə sual mənasını, demək olar ki, itirir.

Bağlayıcı sözləri bağlayıcılarla qarışdırmaq olmaz. Bağlayıcı köməkçi nitq hissəsidir, bağlayıcı sözdən fərqli olaraq, müstəqil leksik məna daşımur, sualtı olmur, təbii ki, cümlə üzvü də olmur, budaq cümləni baş cümləyə bağlamağa xidmət edir.

Bağlayıcı sözlərə əsasən sual əvəzliyindən başqa digər sözlərlə (*hər kas (ki), hər kim (ki), hər na, elə ki, o yera ki, o zaman ki, o vaxt ki* və s.) da ifadə oluna bilər. Məsələn: *Hər kim ki mənə kömək etdi, görüm onu min yaşasın. Hər kas ki məndən önce evə çatdı, onu özümlə parka aparacam.*

3. Şəkilçi və ədatlarla, bəzi modal sözlərlə (-sa², -sa²+da (də), sa²+belə, -m⁴, düzü, doğrusu, düzdir, doğrudur).

*Yolu burdan düşər, hor şeyi başa salarıq. Vaxtında golsa, gedərik. Həzinq verərsə, vəziyyəyi
nizandunacaq. Səzinəm incəsim da, cəvab verməyi lazımlıdm. Bütün gecəni yarış-pozsa da, yorgun
görünürüm. Hərəkət etməm. Bəzən qızışa bulaq. Mən incitə bələ, andan kilsəməram. Düzü, mənə çatdırır, amma
rəsi olmamışam. Doğruñur, qoçalıb, lakin böyük təcrübəsi biza kömək olacaq.*

*Məsələn: Mifalılar tapşırıq versa, yerinə yetirəcəm (burada -sa² şərt şəkilçisidir) Qonşun pidsirə, kəc və
(burada -sa² həssəciyinin qısaltmasıdır). Bütün vəziyyətlərdə burada -sa² şəkilçisi budaq cümlədən
bağlayıcı vasitədir.*

4. Yalnız intonasiya ilə. Məsələ:

*El bilsər, xan kimətin, nəçəsan, nəzən. Neçə il idil, onu görmürədüm. Pis adamlı, yaxın durna. El
dişib, ağır günənləri çox olub.*

Göründüyü kimi, bu vaxt heç bir bağlayıcı vasita olmur, bəs və budaq cümlələri bir-birinə bağlayı-
şı yarınız tabedəci intonasiyanın öhdəsində qalır. Yuxarıdakı tabeli mürəkkəb cümlələrdən birincisi və
ikincisində avval gələn baş cümlələrdən (El bilsər; neçə il idil) sonra ki bağlayıcının əlavə etmək mümkündür.
Üçüncü cümlədə birinci gələn budaq cümlənin əvvəlinə *agər* bağlayıcısim, xəbərinə *həssəciyini*,
dördüncü cümlədə ikinci gələn budaq cümlənin (ağır günənləri çox olub) əvvəlinə *cünki* (*ona görə ki*)
bağlayıcısim artırmış olar.

Qeyd: Intonasiya ilə bağlanan tabeli mürəkkəb cümlələrdə, əsasən, birinci baş cümlə galır.

Bas və budaq cümlələrin yeri

Bas və budaq cümlələrin yerini onları bağlayan vasitələrlə də müəyyənləşdirmək olar.

1. Aydınlaşdırma və sabab bağlayıcıları ilə bağlanan cümlələrdə bas cümlə birinci işlənir: □←○.

Galmışdı ki, görəcəyi işlər hərəzədə məlumat versin. Sohər işə getmədi, cünki horarəti axşamdan yüksəlməy-

Adaton, ki bağlayıcı birinci galan baş cümlədən sonra işlənir.

*Qeyd: Zaman budaq cümlələri tabeli mürəkkəb cümlələrdə ki bağlayıcı istənilən cümlədən işlənə bilər.
İşlənəcək məqamlar var. Məsələ: Təzəcə galmışdım ki, zəng çalındı (○→□). Qapını yenice açmışdım ki,
onun mehribanı, hələm səsini epildim (○→□). Burada açar məqamlardan biri *təzəcə*, *yenice*, *indica*, *elə*
sözlərindən istifadə edilmişdir. Bu sözlərin olduğu təraf budaq cümlədir. Belə cümlələrdə *təzəcə*, *yenice*,
indica, *elə* bağlayıcı vasita deyil. Bağlayıcı vasita ki bağlayıcıdır.*

*Dikkət: O, yenice biliirdi ki, bu işi hall etmək üçün mülküdə xəbər vermək lazımdır. Burda *yenice* sözünün
olması o demək deyil ki, birinci budaq cümlə galib. Burada birinci cümlədə sual birinci cümlədən ikinci
cümləyə verildiyinə görə birinci baş cümlə galmişdır.*

2. Tabeli mürəkkəb cümlənin tərkib hissələri intonasiya ilə bağlandıqda, əsasən, bas cümlə birinci
işlənir: □←○

El bilsər, uşaqdan o, naxənfəl olmayıb - □←○

Dörd ay vərdi, ananın gözələri yol çəkirdi - □←○

Qeyd: Intonasiya ilə bağlanan şəhər budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrdə budaq cümlə birinci işlənir.

Məsələ: Su istəyir, qoy iesen. Bir dofa axtıq edir, iki dofa oru (○→□).

3. Tabeli mürəkkəb cümlənin tərkib hissələri güzəst və şərt bağlayıcıları ilə bağlandıqda yəna da
budaq cümlə birinci işlənir: (○→□)

*Hərçənd izü güllərdi, amma ürəyindən qara qanlar axırdı. İndi ki qərarın qətidir, biz sənə bu iş
əmək edirik. Hərgələr getmək istəyirsinə, sənə səxliyə bilmərik.*

*-sa², -sa²-da (da), sa²-belə, -m¹, dütü, doğrusu, düzdür, doğrudur ilə bağlanan tabeli mürəkkəb
imlələrdə budaq cümlə birinci işlənir: (○→□)*

*Böyüklərə böyük kimi yanışsan, hörmət qazanarsan. Başladımı, qurtarmaq bilməyəcək. Yorğun
rənksə belə, əhval-ruhiyyəsi özündə idi. Gecikə də, keçib içəridə oturmağı fəzim bildi. Doğrusu, sonra
idi, amma bağlışlamaq da çatındır. Düzdür, galib çıxdı, ancəd bu galisin bir faydası olmadı.*

*Qeyd: -m¹ adati işlənən mürəkkəb cümlənin sonunda sual işarəsi varsa o zaman birinci baş cümlə
işlənməlidir. Sual məzmunu yoxdur, birinci cümlə budaq etməlidir.*

*Alternativ olaraq -m¹ adati işlənən mürəkkəb cümlədə birinci cümlənin xəbərindən sonra ki bağlayıcısi
artrıraq məməkündürsə, baş cümlə budaq cümlədən öncə işlənir.*

Məsələ: Aşağı-sabah, cəzma, sonin başına

Bilişənnəmi, necə canlılar dolanır? - bù misradə budaq cümlə baş cümlədən sonra işlənib.

Inanırsanı, o da bura gələcək? - I cümlənin xəbərindən sonra ki bağlayıcısi artırıq.

*Inanırsanı ki, o da bura gələcək? Fikir versək, bağlayıcı işləndikdə məzmundu forq əmələ
gəlmir. Deməli, budaq cümlə baş cümlədən sonra işlənib.*

Qeyd 2: Belə cümlələrdə -m¹ adati bağlayıcı vasita deyil.

5. Bağlayıcı sözlü budaq cümlə hemişa birinci işlənir: ○→□

*Nə qədər çəlişdi, alınmadı. Nəcə demidiñ, elə də etdim. Kim getərək istəyir, siyahıya yazılsın. Hanı adı
istəyirsənsə, onu da görə bilsəksən.*

*Bağlayıcı söz hemişa budaq cümlədə olur və həmin budaq cümlə bir qayda olaraq birinci işlənir. Bu zaman
ikinci gələn baş cümlədə bağlayıcı sözə *qarşılıq söz* (*əvəzlik-qalib*) işlənir.*

Bas cümlədə avəzliklərin rolü

Bəzən bas cümlələrdə işarə avəzlikləri və işarə məzmununu ifadələr işlənir və budaq cümlənin növüne
işarə edir. Müxtəlif formada olan (o, bu, elə, belə, onda, bunda, odur, budur, undadır, ora, bura,
orası, burası, o zaman, o qədər, o yera, o vaxt və s.) bu sözlər qalib rolunu oynayır (yəni cümlə üzvlünün
yerini tutur) və budaq cümlə vasitəsilə müəyyənləşir.

Baş cümlədə işlənən həmin sözlər şəhər olaraq *əvəzlik-qaliblər* (və ya sadəcə, *qalib* sözlər) deyilir.
Bunlar ayrı-ayrı cümlə üzvlərinin qalibi (yerini tutan) kimi işləndiklərindən belə adlandırmılmışdır. Daha çox
işarə avəzlikləri ilə ifadə olunan qalib sözler baş cümlədə hansı cümlə üzvü yerindədirse, budaq cümlə da
onun adı ilə adlanır. *Məsələ: Onu da biliirdik ki, sabab nümayəndə heyəti Türkiyədən gəyidir. Məqsədimiz
budiş ki, əsərlərimiz yuxarı ittihadı sabib olsunlar.*

Birinci cümlədə qalib söz vasitəsiz tamamlığın yerindədir və budaq cümlə həmin tamamlığı izah
etdiyi üçün bu tabeli mürəkkəb cümlədə tamamlıq budaq cümləlidir.

İkinci cümlədə qalib söz xəbərin yerində işlənmişdir və budaq cümlə həmin xəbəri izah edir.

Baş cümləsi ikinci galan və bağlayıcı sözə bağlanan tabeli mürəkkəb cümlələrdə işlənən işarə
avəzlikləri *qarşılıq söz* adlanır. Belə tabeli mürəkkəb cümlələrdə budaq cümlənin növü *qarşılıq söz*
müəyyənləşir. *Məsələ: Kimi (bağlayıcı söz) tapşırıq, onu (qarşılıq söz və ya qalib söz) da çağırın.*

*Necə (bağlayıcı söz) istəyir, elə (qarşılıq söz və ya qalib söz) da yazın. Nə qədər (bağlayıcı söz) lazımdır. o
qədər (qarşılıq söz və ya qalib söz) da götürün.*

*Qeyd: Əsliyənə qarşılıq sözlerə *əvəzlik-qaliblər*. Sadəcə əvəzlik-qalib budaq cümlədən sonra gələn bas
cümlədə, yəni budaq cümlənin qarşısında işlənən qarşılıq sözə adlanır. Belə də demək olar: *Bütün*
qarşılıq sözələr *əvəzlik-qaliblər*, amma bütün əvəzlik-qaliblər qarşılıq söz deyil. Yəni həm cümlə birinci
galarsa, orada işlənən əvəzliyə qarşılıq söz yox, sadəcə, əvəzlik-qalib demək lazımdır. *Məsələ: Ondan
görxuram ki, gedib quydə bilməyəsan. Viqar elə oğləndir ki, həmişa mərdənən hərəkat edir.**

Baş cümlədə qarşılıq söz (əvəzlik-qalib) hansı cümlə üzvü yerindədirse, budaq cümlə da onun adı ilə
müəyyənləşir. *Məsələ: Kimi axtardım, onu da tapdım. Nəcə tələb edirlər, elə də işlə. Birinci cümlədə
qarşılıq söz tamamlığın, ikinci cümlədə tarzı-hərəkat zərfliyinin yerindədir. Buna görə də birinci cümlə
tamamlıq, ikinci cümlə tarzı-hərəkat budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlədir.*

Yənə qarşılıq söz (əvəzlik-qalib) yoxsa, işarə avəzlikləri ilə ifadə olunur. *Baş cümlədə
yerləşir və sintaktik funksiyası daşıyır, yəni cümlə üzvü olur.*

Qeyd: Əvəzlik qalib və ya qarşılıq söz budaq cümləni baş cümləyə bağlayan vasita deyil!

Bəzən əvəzlik qalib işlənməsə də, bərpə etmək olur. *Məsələ: Nəyi deyirsən, götərsin. Həmin
cümlədə əvəzlik-qalibi (burada: *qarşılıq sözü*) yerinə qoysaq, cümlələr belə alınar: Nəyi deyirsən, onu
götərsin.*

Vasitəli nitq.

Vasitəli nitq başqasının dedikləri (nitqi) olduğu kimi yox, dəyişdirilmiş şəkildə verilir, yəni həmin nüzətini çatdırır. Vasitəli nitq buduc cümlə şəkildə formalıdır və müəllifin sözlərindən sonra verilir. Vasitəsiz nitq vasitəli nitqə çevrilərkən dırnaqlar və tire işarəsi atılır və ki bağlayıcılarından istifadə olunur. Əsasən, şaxəcələklər də dəyişdirilir. Vasitəsiz nitqdə xitab varsa, o, adətən, müəllif sözlərinin içərisindən verilir.
Rəmət dedi: "Qardaş, man müəllimim, avtomobil tamirini bacarmar - vasitəli nitq
Rəmət dedi ki, o, müəllimindir, avtomobil tamirini bacarmar - vasitəli nitq

Vasitəsiz nitq.

Vasitəsiz nitq başqasının sözləri (nitqi) olduğu kimi, heç bir dəyişiklik edilmədən verilir. Tərkibində vasitəsiz nitq olan cümlələr iki hissədən ibarət olur: müəllifin sözlərindən (M) və vasitəndən (V): Müəllim dedi: "Umumətin, sabah imtahanındır". M: "V"

Müəllifin sözlərinən xəbər, adətən, nitq və təfəkkür feillərindən (dedi, düşündü, söylədi, soruşdu, müraciət etdi, fikirlədi v.s.) ibarət olur.

Vasitəsiz nitq müəllif təxriyəsinə daxil olduqda dırnaqlar arasında, dialoqlarda isə tire ilə verilir:

1. Müəllim dedi:

- Hər kəs istədiyi ixitsəni seçməlidir.

Vasitəsiz nitq hər vəziyyətdə işlənə bilər:

1. Müəllifin sözlərindən avval: M: "V".

O dedi: "Başlamaq üçün müükəmməl olmaqdan, müükəmməl olmaq üçün başlamaq məcburiyyətindənən..."

2. Müəllifin sözlərindən avval: "V", - m.

"Bu qulm dövümanın məhkəm metalindən hazırlanıb", - deyə cəngavər cavab verdi. ("V", - m)

"Nə vaxt gedəcəkən?" - deyə atası soruşdu ("V", - m)

3. Müəllifin sözlərinin arasında: M: "V", - m.

Müəllim sinfə daxil olub: "Öncə yeni mövzunu keçəcəm", - dedi. (M: "V", - m)

4. Müəllifin sözlərindən avval və sonra: "V", - m, - v".

"Bu kitab sonradır, - dedim, - qardaşın göndərəb" ("V", - m, - v")

5. Müəllifin nitqi ilə vasitəsiz nitq növbələşir: M: "V", - m, - v".

Mövlana Camallədin təxə yaxşılaşdırıb: "Şah sağ olsun, - dedi, - vəziyyətdən çıxış yolumu biliram".

Qeyd: Öz fikrini asaslandırmak, aydınlaşdırmaq, sübuta yetirmək üçün başqasının söylədiklərindən, vəzdiqlərindən gətirilən doqquq əxarılara *sitat* deyilir. Sitatlardan quruluşuna görə vasitəsiz nitqə oxşayır. Dırnaqları da vasitəsiz nitqdə olduğu kimi idir. Sitatlarda bəzi hissələr ixitsə edilə bilər, bu zaman buraxılıqları yerinə üç nöqtə qoyulur.

DURGU İŞARƏLƏRİ

Manalı səslənmənin fasılalar halında təzahür edən növündə dərgü işarəsi deyilir. Dilçiliyin dərgü işarələrində bəhs edən dölməsi *punktuasiya* adlanır. Punktuasiya latınca "punktum" sözləndən olub, nöqtə deməkdir. Azərbaycan dilində dərgü işarələrinin işlədilməsi ideyəsi ilk dəfə M. F. Axundov İrəli sürmüştə, işarələr təkəff etmişdir. Dərgü işarələri ilk dəfə "Əkinçi" qəzetində və "Vətən dili" (A. O. Çernayayevski) dərsliyində işlənmişdir.

Dərgü işarələri iki funksiya yerinə yetirir:

- Ayrıca dərgü işarələri: nöqtə (,), vergül (,), nöqtəli vergül (;), iki (qoşa) nöqtə (:), sual (?), nida (!), & (cox) nöqtə (...).
- Fərqlindirici dərgü işarələri (bunlar cütüzlüdür): iki tire, iki vergül, mətorizələr və dırnaqlar.

- Tire dərđu işarəsi olduğu halda, defis dərđu işarəsi deyil. Tire həcmə defisindən daha böyükdür. Tire sintaktik, defis isə morfoloji anlayışdır. Tirdən dəbə çox sintaktik kateqoriyalara, defisində isə mürəkkəb sözlərin yazılışı və bəzi texniki məqsədlərlə bağlı olaraq istifadə edilir. Bunun görə də defis dilçilik ədəbiyyatında orfoqrafik işarə kimi verilir. Tire (-) (fransızca çəkmək) uzun üfüqi xətt şəkildə dərđu işarəsidir. Mərže olıfbusunda da tiredən istifadə olunur.

1. Dialoqda hər adamın danışığı yeni satırda verilir və ondan avval tire işarəsi qoyulur:

- Sonca, bu gövdəli, qollu-qanadlı palid naya görə yera yuxılıbdır?

- YəgİN ki, bu gecə gicclənən küləyə görə.

2. Tayin təyin olunanın sonra gəldikdə:

Sənki bir pəridir, pəri yox, bir Ayl!

Qohşanın bir qızdır - başda kolağayı.

3. Ümumişdirici sözlər və birləşmələr həmcins üzvlərdən sonra işləndikdə yazılınca onlardan avval tire (bazan vergül) qoyulur:

Çərdəğin altında qaralan ocaq daşları, dirəkən aslı qalmış yovşan süpürgələri, tozlanmış pəncərənin doluñənən mis dolça da - hər sey mənə anam xatırladırdı. (f. Hüseynov)

4. Vasitəsiz nitq dialoq şəklində verildikdə dırnaq lazımlı, vasitəsiz nitqdən avval tire, sonra vergül və tire qoyulur:

- Kəş o qayğısız günfərimi yenidən keçirəydim, yenidən yaşayaydım, - dedi. (-V, -m.)

5. Müəllifin sözləri vasitəsiz nitqin arasında işləndikdə müəllifin nitqinin hər iki tarafında vergül və tire qoyulur:

- Boy, Allah eləməsin, - demiydi, - niyə elə deyirsən, qızım. (-V, -m, -V.)

6. Mübtəda qrupu ilə xəbər qrupu həcm etibarılı bir-birinə bərabər gölərsə, onların arasına tire işarəsi qoyulur:

Məhsud yığımında gecikmək - çoxlu itkiyə yol vermək deməkdir.

7. Dram əsərlərinin iştirakçıları barədə məlumat verərkən, addan sonra tire qoyulur:

Məşədi İbad - 50 yaşında qoca kişi.

8. Dram əsərlərindəki dialoqlarda satır başında yazılın ad və soyadlardan sonra:

Oqtay - Sən çəlti, gələr bir gün...

Səməd - Onun yənə bir yeri var.

9. Məkan və zaman başlangıç və bitmə nöqtələrini ifadə edərkən, arada tire qoyulur:

Bakı - Samaxı yolu,

Bakı - Moskva qatarı,

29-3 0-cu illər,

XIII - XVI əsrlər.

10. Mətərizədə tire ilə ayrılan illər adının anadan olma və vəfat etmə tarixlərini bildirir.

M.Ə. Sabir (1862 - 1911).

11. Bu, hadisələrə də aid olub, onun başlangıç və bitmə zamanını bildirə bilər.

Böyük Vətən müharibəsi (1941 - 1945).

12. İş, təcrübə, köşə, ideya qanun ortaq olub bir neçə şəxşə və ya tərəfə aid olduqda:

Coul - Lens qanunu,

Iran - İraq müharibəsi,

Polşa - Azərbaycan Dostluğu Camiiyyəti və s.

13. Cümənin ortasında işlənən ara cümlənin hər iki tarafında:

Şuşa - əsası XVIII əsrə qoyulmuşdur - milli mədəniyyətimizə məşhur sənətiçilər baxış etmişdir.

Defis (-) [latınca] Yazida istifadə olunan ən qısa üfüqi xətdir.

1. Mürəkkəbləmiş sözlərin və ifadələrin yazılışında: ala-bəzək, az-az, ad-san, qeyri-rəsmi, aks-hücum və s.

2. Söz satırından-satra keçərkən: *ışla-yır, dola-yır, düşmən-*

3. Söz heçlərini bölmərkən: *ki-la-qram, A-zər-bay-can və s.*

4. Ayrıca yazılın şəkilçirinə avvalində: *-dan, -çı, -lar, -m, -di və s.*

5. Rəqəmlər yazılın sayıları bitişən şəkilçilərlə rəqəm arasında: *9-cu, 3-cü və s.*

6. Ölçü vahidlərinə bildirən isimlər: *gram-kalori, gram-ekvivalent, kilovar-saat, kilogram-metr, ton-kilometr və s.*

7. Cahatələr arasını bildirən isimlər: *cənub-qərb, cənub-şərq, şimal-qərb, şimal-şərq və s.*

8. Müxtəlif mənada işlənilən, tərkib daxlinde bir məsləhə ifadə edən isimlərdən amələ gətirilən tərkiblər: *olim-geoloq, kafə-restoran, suvarma-meliorasiya və s.*

9. Klassik müğəm adalarını bildirən isimlər: *bayati-kürd, bayati-şiraz, mahur-hindi və s.*

10. Qısaltma sözürlər qızılırlar şəkilçilərdən avval defin qoyulur: *BMT-də, BDU-ya, ADA-ya və s.*

11. Qısaltmanı təşkil edən hərflər yanında konkretlaşdırıcı rəqəm olduqda hərflərlə rəqəm arasında defin qoyulur: *QAZ-51, TU-144, və s.*

Nöqtə arəcə sen, qət olunan, kəsilən deməkdir. Hər hansı bir fikrin və ya məlumatın bittiyini göstərək, cümənin sonunda nöqtə işarəsi qoyulur. Nöqtədən sonra tam fasıl edilir.

Nöqtə işarəsi qoyulur:

1. Adlıq cümələrin sonunda: *1990-ci il. 20 Yanvar. 20 il bundan əvvəlki o gün.*

2. Tabesizlik bağlayıcıları müstəqil cümələləri mürəkkəb cümənin tərkib hissələri kimi birləşdirirə, özlərə avval: *Omlar seykləri rəsmən müşahidə etməyiblər. Amma ümumiyyətdə prosesin gedisini izləyiblər.*

3. Nöqtə və amr cümələrinin sonunda.

4. Ad intonasiya ilə deyilen söz-cümələrinin sonunda.

5. Dram əsərlərində iştarak edən obrazların adları abzasdan yazılsara:

Hacı Qara ... Necə on beş günün içində yıldı manat?

6. Ad və adlarının qısaltma formalardan sonra: *M. F. Axundzadə Azərbaycan dramaturgiyasının bəs sayları.*

Aşağıdakı hallarda nöqtə durğu işarəsi sayılır, texniki səciyyə daşıyır:

1. Və iləxir, və sair, və başqu sözlər ixtisar şəklində yazıldıqda:

və i., və s., və b.

2. Maddələri göstərən rəqəmlərdən sonra qoyulduğda sıra sayı kimi anlaşılır:

1.

2.

3. Qeyd sözündən sonra qoyulduğda:

Nöqtənin işlənməsində rast gəlinən müxtəlif formalar vardır ki, onların da nitqədə işlənmə yeri və orfoqrafik funksiyası vardır. *Qosa nöqtə* biri digərinin yuxarısında qoyulan iki nöqtədən (:) ibarət durğu işarəsidir.

1. Sadalanan sözlərdən avval ümumiyyətdiriciliq söz gələrsə, ümumiyyətdiriciliq sözdən sonra iki nöqtə (:) qoyulur: *Har yer, dağ, dərə, meşə, çay ona uşaqlığında gözəl günləri xatırladı.*

2. Tərkibində vergül olmayan aydınlaşdırma əlaqəli bağlayıcısız tabesiz mürəkkəb cümənin tərkib hissələrindən: *Tərəflər razılığa gəldilər; şübhə danışqları davam ediriləcək.*

3.1. Ərizənin, təcüməyi-halin, izahatı və s. sonunda:

İmza:

Fuad Qasimli

3.2. Əmri, arayışı və s. imzalayan şəxsin vəzifəsinin adını bildirən sözdən sonra:

Məktəbin direktoru: Ramin Hacıyev

Qeyd. Ü. Ö harflərinin üstündə qoyulan iki nöqtə durğu işarəsi deyil.

Cox nöqtə, adətən, yan-yanla ün nöqtə (...) şəklində olan durğu işarəsidir. Bir tərəfdən vergülü, digər tərəfdən nöqtəyə yaxındır. Ün nöqtə isə fikrin bitmədiyini bildirmək məqsədilə işlədir.

1. Sitat daxlinde göstərilən hissəyə qədər olan hissə verilmirsə, özləndən avval, özləndən sonrakı hissə buraxılırsa, ün nöqtə qoyulur: *Nəriman Nərimanov yazar: "Bu zamanda mədəniyyətli mədənlər çəhəsurlar ki dillərini və yazlarını asanlıq çəkərlər..."*

2. O cümlədən, yüksək hiss-hayacanla deyilən naqli cümlələrdən sonra üç nöqtə qoyulur (əksərən, subyektiv və köşə yazılarında): *Bu da axtarışın nəticəsi...*

3. Bir sira həmcins üzvlər sadalanarkan, lakin sonda və sair, və iləxir işlədilmədikdə son sözdən sonra üç nöqtə qoyulur: *İndi qolomin güclü dəha da artıb, onun əlində maşınlar, radiolar, kinolar, işıqlar, rənglər, binalar...*

Vergül fransız sözü olub semantik mənası qol-budaq, hissə deməkdir. Vergül rəngarəng məqamlarda özünü göstərən və cüməla söhbəti ilə bağlı olmayan durğu işarəsidir.

1. Cümənin həmcins üzvləri arasında: *Doğlar, dərələr, düzələr pambıq kimi qarla örtülmüşdür. Ehtiyac, aşıq, aşıq, zəlm qoymadı göz açıq. Bu cümlələrdə həmcins mütbədələr arasında (doğlar, dərələr, ehtiyac, aşıq) vergül qoymulmuşdur.*

Biz da şirin söhbət edərdik, yeyərdik, danışardık, gülordik. Gəncələr danışır, güllür, şədyanalıq edirdilər. Bu cümlələrdə isə həmcins xəbərlər arasında vergül işarəsi işlənmişdir (söhbət edərdik, yeyərdik, danışardık; danışır, güllür).

2. "Va" birləşdirmə bağlayıcılarından başqa qalan bağlayıcıların işlərini ilə qurulan tabesiz mürəkkəb cümələlərin tərkib hissələri arasında vergül qoyulur: *Qonaq getmək istədi, amma ana buraxmadı. Birdən-birdən gəy guruldu, hətta ildırım çaxdı. Nə işq yanırda, nə də su galırda. Gah yağış yağırdı, gah da gül çixardı.*

3. Bağlayıcıların tabesiz mürəkkəb cümələlərin tərkib hissələri bir-biri ilə yalnız sadalama intonasiyası ilə bağlanır və onların arasında vergül qoyulur: *Yağış yağır, rəqs eləyir gur damcıclar. Sel gəldi, çay bulandı.*

4. Aydınlaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümələlərin tərkib hissələri arasında iki nöqtə qoyulur. Tərkib hissələrinin birində vergül olduqda ümumi ilə aydınlaşdırıcı hissənin arasında nöqtəli vergül de qoyula bilər: *Gözəl bir yay günü id; çəmənlər yaşlı donunu geyinmiş, ağacalar çiçək açmışdır. Qızğın iş gedirdi: kimisi çələ gəzir, kimisi isə şitil akırdı.*

5. Tarafları mütləq olub, daxlinde həmcins təzvīt iştirak edən bağlayıcısız tabesiz mürəkkəb cümələlərin tərkib hissələri arasında nöqtəli vergül qoyulur. Belə cümələlər çox geniş olur və hər hansı durğu işarəsindən biri işlədir: *Üç il, ya hələ dörd ildi, yaşlı yəzində deyil, biziñ Baxıyalı bay gedirdi Gəncəya; apardım vogzala, bileyi aldım və yola saldım getdi (C.Məmmədquluzadə). Qarqor çayının hazır sırlutus, Güllərin palazlara, gəbələrə endirdiyi töqquların taqqılıtı strafə yayıldı; hələ naxırçuların oynamaları da bu səsələrə qarşımda şəhər bir tərəkəmə toyunu xatırladı (Ə.Haqqverdiyev). Onlar otagdan çıxmamış otaga səs-küylə iri bir qadın girdi; qolları çırmalınmışdı (C.Cabbarlı).*

6. Ki tabelik bağlayıcısı işlənən müxtəlif növlü tabeli mürəkkəb cümələlərdə mürəkkəb cümələnin tərcümələri birləşdirən cümələlər arasında ki bağlayıcısından sonra vergül qoyulur: *Ela hadisələr olur ki, heç var yaddan çıxır (neçə?). Tələba var ki, kitab alındıñ düşmür (neçə?). Özünü elə aparır ki, deyərdin, ham ona borcludur. O, elə baxırdı ki, sanki çalağandır, şikarının üstünə şığıyacaq. Biz ona gərə gəlmışik ki, (na məqsədi?) siz xəbərdər edək.*

7. Çünkü bağlayıcısı işlənən mürəkkəb cümələdə ondan əvvəl vergül yazılır:

Qələb imtahan vermekdən qorxurdı, çünkü elmindən çıxdan uzlaşmışdı.

8.-sa, -sa şərt şəkilçisi işlənən mürəkkəb cümələdə sa¹ birinci cümənin xəborında gələrsə, ondan sonra vergül qoyulur: *Əgər yuxılsan, balta çalan çox ola. Hərgələ islamırsanə, gedə bilərsən.*

9. Mürəkkəb cümələdə sa¹+da², belə, hərçənd, hərçənd ki, düzü, doğrusu, düzdür, doğrudan sözləri varsa həmin sözlərdən sonra, amma, ancaq bağlayıcılardan isə əvvəl vergül qoyulur: *Hərçənd ki, bir yerdə işbəyirdilər, amma dostluq etmirdilər. Düzü, tiyirmi faiz torpaqlarınız düşmən tapdağı altındadır, ancaq torpaqların geri almacığına şübhə etmirik.*

10. Xüsusilaşmış üzvlərdə durğu işarələr. Cümələdə məna və intonasiya cəhatdən fərqləndirilan üzvlər xüsusilaşmış üzvlər deyilir..

Tamamilıqlar başqa, qeyri, özgə, savayı, alava, evəzinə və s. qoşmalıların köməti ilə xüsusilaşır: *Qışların sonində başqa, bir səs çıxılmırı.* Plandan alava, onç fazıl pambıq nəzərdə tutulub.

Zərfliklər forqlı olaraq, bəsməyaraq, halda, kimi, əlaqədar olaraq və s. sözlərin köməti ilə xüsusilaşarkən bu zaman həmin sözlərdən sonra vergül qoyulur: *Səhər yorgın və ac olduğunuza bəsməyaraq, körpünü tikdik. Payız olduğu halda, aran yerlərdə istiydi.*

DİL HAQQINDA ÜMUMİ MƏLUMAT

Dil insanlar arasında ən nühüm ünsiyat vasitəsidir. Yəni insanlar, ilk növbədə, dil vasitəsilə əlaqə saxlayır və bir-birlərini anlayırlar.

Dil insan cəmiyyətində yaranır və ondan konarda mövcud ola bilinir. Məhz cəmiyyət daxilində yaranğına görə dil ictimai hadisə sayılır. Dilin yaranması üçün vacib olan şartlardan biri də insan orqanızminin fizioloji quruluşu və bugünkü vəziyyətdə formalasmasıdır. İnsanın dikkət yeriməsi və başın daim dikkət qala bilinəcək dərəcədən şərait yaradır. Ağ ciyarlardan gələn hava axını danışq səslərinin tələffüzünə təmin edir. İnsan bədəninin şaquli şəkildə düşməsi əməkli məşqul olmaq üçün şərait yaradır. Əməkli məşqul olmaq isə ən ali orqan olan beyini formalasdır. Beləliklə, düşündən beyimin məhsulu olan şürə və təfəkkür yaranır. Şüurun yaranması ilə dil meydana gəlir. Dilin və şürurun yaranması vahid ictimai prosesi təşkil edir. "Dilin yaranması üçün orqanızmin fizioloji cəhətdən müyyən şəkildə formalasması vacibdir"

dedikdə nəzərdə tutulan amillər, əsasən, bunlardır.

1. İnsan bədəninin şaquli şəkildə düşməsi;

2. Danışq üzvlərinin formalasması;

3. Şüurun daşıyıcısı olan beyinin inkişafı.

Sual yarana bilər ki, heyvanlarda tənəffüs orqanı və yaxud ağ ciyarlardan gələn hava axını olduğu halda, nə üçün onlar danışa bilmir? Məlumdur ki, heyvanlar bir-birini xəbərdar etmək üçün səs sinyallarından istifadə edirlər. Lakin bu, heyvanlarda səs dili deyil, instinct sayılır. Yəni heyvanlar münasibəti instinct vasitəsilə duya bilirlər. Dilin heyvanlar arasında yaranma bilinməsi onlarda şürə və təfəkkürün olmaması ilə bağlıdır. Məsələn: tutuquşunun "danışığı" şürə və təfəkkürə bağlı olmadığına görə dil hesab edilmir.

M.Füzulinin "Eyləsən tutiya təlim ədayı-kəlmət,"

Niqli insan olur, amma özü insan olmaz", beyində bildirilir ki, tutuquşuna təlim keçib kəlma öyrətsən, o dönüb insan ola bilmez. Cüntki tutuquşunun şürə və təfəkkürü yoxdur. Dilin yaranıb formalasmasına mühit və şərait də öz təsirini göstərir. Məsələn: valideynləri azərbaycanlı olan bir köpəni Londondakı uşaqlı evində böyütsələr, həmin uşaqlı böyüdüyü dili mühitindən asılı olaraq, öz doğma ana dilində yox, ingilis dilində danışmali olacaq. Deməli, dilin heç də irqi cəhətlərə bağlılığı yoxdur.

Dil irqi əlamətlərə (üzün, saçın rəngi və forması, gözün, sıfatın quruluşu və başqa zahiri cizgilər) bağlı olmadığı kimi, irsi xarakter də daşımur. Yəni bioloji varlıq kimi uşaqlı öz valideynlərinin irqi əlamətlərinə malik ola bilər. Ancaq dilin bunlalı heç bir bağlılığı yoxdur. Yaxud dilin valideynlərdən uşaqlı irsən keçməsi mütləq deyil. Əgər dilin valideynlərdən uşağa keçməsi mütləq səciyyə daşısaydı, onda ata anasından körpa vaxtında ayrılb yad bir dil mühitində düşən insan yad dilde yox, öz doğma ana dilində danışmali olardı.

Dilin funksiyaları

Dil insanlar arasında ən zəruri ünsiyət vasitəsi olsa da, cəmiyyətdə ünsiyətə xidmət edən başqa vasitələr də var. Məsələn: musiqi, rəsm əsərləri və başqa sənət növleri insanların düşüncəsinə, davranışına təsir göstərir. Hətta elə vasitələr var ki, onlar konkret şərti məzmun daşıyır və onların köməyi ilə insanlar bir-birlərini başa düşürlər. Yol hərəkəti qaydalarnı göstərən işarələr, gəmilərdə bayraqlarla verilən sıqıllar, müxtəlif jəstlər (al-qol hərəkətləri), mimikalardır (üz-göz azəslərinin hərəkətləri) bir çox simvollar (fənni mənələr) və s. ünsiyyət vasitələridir. Lakin, təbii ki, bu vasitələr ünsiyətə xidmət də dilə köməkçi vasitə ola bilər. Bunlar insanların bir-birini başa düşməsində, bir-biri ilə əlaqə yaratmasında dili ovəz edə bilməz, dilin ünsiyyət imkanları səviyyəsinə qalxa bilməz. Yalnız dil vasitəsilə insanlar bir-birlərini asanlıqla başa düşür, çətinlik çəkmədən fikirlərini, arzularını bir-birlərinə çatdırırlar.

YAZI HAQQINDA

İnsanlar səsli dilli ancaq səsin çata biləcəyi müəyyən məsafələrdə ünsiyət saxlaya bilirlər. Səsin eşidilməz olduğu məsafədə dil öz əlaqə yaratmaq imkanın itirir. Şüur inkişaf etdikcə, cəmiyyətdə mədəni

- harbi geyimlər,
- Azərbaycan dilin döslərində kək (Π), şəkili (ΛΓ) və elmə üzvlətin işarəti (_____), bas və budaq cümlənin işarəti (□+○), nüqtə (.), vergül (,), niça (!), sual (?) işarələri,
- Riyaziyyətdə böyük (>), kiçik (<), əşəq (+), çoxlu (-), faiz (%), kimya döslərində H₂O (su), H₂SO₄ (sulfat) və s. nümunələr fiki yazıya aid misallardır.

♦ Yazi növlərinin fəqləndirilməsi haqqında

Bəzən bu yazı növlərini fəqləndirməkdə çatınlık yaranır. Çünkü həm aşyəvi, həm şəkili, həm da fiki yezplərlə əsildə hər hansı fiki ifadə olunur. Bu onların ortaç cəhətidir. Lakin bunları fəqləndirmək üçün bu yazı nəzərdə tutulan fikrə uyğun aşyaların qəsi tərəfə göndərilməsi ilə yarınır. Şəkili və fiki yazılırdı fəqli cəhətləri müəyyənəşdirmək üçün oxşar misallara diqqət yetimək lazımlıdır. **Məsələ:** şəkili yazıda görəkmişdir, gümüş şəkili gümüş, it şəkili it, bəy şəkili bəy bildir. Fiki yazıda isə həmin şəkillər müvafiq şəkili göstər, gərmək, işq, sadəcə, düşməcə təhəyəşlərin ifadə edir. Yaxud, yol kənarında ləvha düzərnə qaynaq şəkili, gərmək, işq, sadəcə, düşməcə təhəyəşlərin ifadə edir. Yeni yol gedən yolçuya qabaqda yeməkxuna olmasa həcəq və çengel şəkili olmasa fiki yazı hezab edilir. Yeni yol gedən yolçuya qabaqda yeməkxuna olmasa fiki rəqəmli yazı kimi təqdim olunur. Ata hərbi xidmədə olan oğluna bağlama arasında kiçik dövlət zəmanet şəkili qurmazı xələd göstərilən dövlət xəritəsi, qılınc və qalxan göndərərsə, həl, aşyəvi yazı hesab təyinəti, sarhədi qurmazı xələd göstərilən dövlət xəritəsi, qılınc və qalxan iso dövlətin bütləvlüyü, qılınc və qalxan iso dövlətin müdafiəsi antamını eldiləçək və "dövlətin həyərəgəm uca tut, sarhədi və dövlətvəyəni qorū" unlamı kimi oxunacaq. Fiki yazıda isə həyraq dövlətin rəmzi, xəritə dövlətin bütləvlüyü, qılınc və qalxan iso dövlətin müdafiəsi antamını verəcək. Şəkili və fiki yazıya doğru atılan əhəmiyyəlli addımlar idi.

♦ Hərfi (fonografsik) yazı

Nehayat, yazının en mükəmməl, en çevik formasi olan hərfi (fonografsik) yazı meydana gəldi. Bu yazida yuluz bələv söz yox, həm də sözün ayrı-ayn səsleri ifadə olunur. Okson-Yenisey hövzələrində tapılmış qədim türk alfabası hərfi yazı nümunəsidir.

Həzərdu dünyamın hər yerində hərfi yazdan istifadə olunur. Hərfi yazının ilk mərhələsində bir neçə səsi bir işarə ilə veriblər - buna heca (sillabik) yazılısı deyilir. Qədim misirilər, assuriyalılar heca yazılışından istifadə ediblər.

Bu gün hərfi yazı ilə bərabər, şəkili və fiki yazılırdan da müəyyən qədər istifadə olunur.

Dünyada ilk yazı ağac, metal, daş üstündə oyma şəklində olmuşdur.

NORMALAR

Mitasır Azərbaycan ədəbi dili onun dayışmazlıyından (sabitliyindən) ixtiye edən mükəmməl, sabit normalara malikdir. Bu normaların müəyyən tarixi takamül nəticəsində əmələ gəldiyini xatırlatmaq yerinə dır. Onlar həmçinin dialekt və şivələrdəki, xalq danışq dilindəki qeyri-mükəmməl və qeyri-sabit normalardan fərqlənir.

Dilin daxili quruluşunu onun fonetikası, leksikası və qrammatikası təşkil edir. **Ədəbi dilin aşağıdakı normalarını vardır:**

- 1) Fonetik norma (Orfoepik və orfoqrafik normalar)
- 2) Leksik -(leksik-semantik) norma
- 3) Qrammatik (morpholoji və sintaktik) norma

Orfoepik və orfoqrafik normalar dilimizin fonetik və qrammatik normaları əsasında yaranır. Azərbaycan dilinin ilitsaqı quruluşa malik olması onların ədəbi normalarının xüsusiyyətlərini müəyyən edir. Niq mədəniyyətinin an məktub şərti onun ədəbi dil normalarına təbə olmamasıdır, bu normaların qeyditiği tələbə cavab verməsindən ibarətdir.

Dilimizin fonetik, leksik, qrammatik normaları normativ qrammatiklarda, darslıq və lüğətlərdə əks olunur.

MƏRİTƏDƏN sual sorusudur ("sual sorğusu" yox, "sual verdi"). İahid mənəvialından siz *hər cür gözəllikdən məhkumdanız* ("məhkumdanız") və *öz-paxşalar*, siz *hər cür məhdid işi* ("məhdid iş") yox, "nöfis, bəzəli"). Bütün mənəvi inadlı söz *məhdid işətənəq qəşəm* ("qəşəqçiq" yox, "qulapçıq"). Mən qulapçıqla gözəmizən ("gəzəmiz" sözü artıqdır).

Əzim cələbdilərinin gözəmizən ("gəzəmiz" sözü artıqdır). Əzim cələbdilər, azəgi oturun ("cəzə" sözü artıqdır).

Şəhərdər, xəzər aborigenlər həzi vacıq qarışlağı ("yerli" sözü artıqdır) Böyükək yeri aborigenlər həzi vacıq qarışlağı ("yerli" sözü artıqdır).

Əzim cələbdilərin məscəd qılınlığı tam olaraq, yəni de-faktō tammd ("de-faktō" yox, "de-yure")

Əzim cələbdilərin məscəd qılınlığı tam olaraq, yəni de-faktō tammd ("de-faktō" yox, "de-yure")

Əzim cələbdilərin məscəd qılınlığı tam olaraq, yəni de-faktō tammd ("de-faktō" yox, "de-yure")

Grammatik norma

Qrammatik norma sözlər və cümlələr arasındakı əlaqələrin nüqtədə düzgün qurulmasını tələb edir.

Qrammatik norma dedikdə, aşağıdakılardan nəzərdə tutulur.

- Məyyəyan məqdar sayılarının izah etdiyi isimlər təkəd işlədir. *İki nögar, altı kifab və s.* "İki əşqərlər", "altı kifablar" demək yanlışdır. Bu haldə qrammatik norma pozulmuş olur.
- Adımları (ism, sıfat, say və s.) avvalca cəmi, sonra mənsubiyat, daha sonra hal və sonra xəbərlük şəkilçi şəxs sonluqlan qosulur. Məsələn: *ev-lər-anız-dən-dr*; *yarçı-lar-nuz-in-dr* və s.
- Fel köklərinə avval tasirlik, sonra röv, daha sonra şəkil, olsanın sonrasi şəxslər-xəbərlük şəklinde artırılır. Məsələ: *dəri-dur-id-məhi-dr*; *cıv-ap-ıls-sa-nız* və s. Uşaqlar hər zaman oxuyurlardı cümləsində qrammatik norma pozulub. Cənki hər hissəcisinin şəkilçiliğinin variansı olan -di sırası pozulub. Halbuki bu şəkilçi -la/-şəkilçisindən avval gəlməli idi.
- Azərbaycan dilçiliyində belə bir qayda var ki, "*no*" inkar bağlayıcısından sonra gelən fel işlədiqədən ibarətdir. *No gəlin, no də yoxdur.* Bu hal gözlənilməkdə, yeni fel inkarda olduğunu, qrammatik norma pozulmuş hesab olunur. *No gəlmədi, no yoxmadi.*
- Məbədə ilə xəbar cümlələdə şəxslər məyyəyan dərəcədə də kamışyata görə ulaşır. Məsələn: *Biz oxuyuruz, onlar işləyirler.*

Məbədən	Cümə	Kamışyata görə uzlaşma	Grammatik norma
İnsan anlaysı	<i>Mələklər galıb</i>	Pozulmayıb	Pozulmayıb
Digər canlı anlaysı	<i>Mələklər galıb</i>	Pozulub	Pozulub
Cənəvəcə anlaysı	<i>Sənədən sənəd</i>	Pozulmayıb	Pozulmayıb
Qeyd: Məbədə cənəvəcə anlaysı ilə xəbar atasında kamışyata görə uzlaşma prosesi pozulur. Məsələcə: olalar (məbədə) torpanır (xəbar). Əgər bu cümlə olalar torpanır, məbədə işləmə idi, qrammatik şəxslər, qrammatik şəxslər görə cəmde olan məbədə cənəvəcə anlaysı işləmə idi.			
6. Cümlekədə sözlərin müq. hissəsinə görə düzülüşündə ilk növbədə məbədə, sonra tamamlıq, dahi sonra xəbar, təyin aid olduğu isimlər ifadə olunur istənilən cümədə üzvləndən avvel gelir. Zərlik isə əsasən sellən avval işləmir. Məsələn: <i>Qaradağın Həssəni məskənin həyətəna çəgirdən</i> .			
7. Eyni sözün takirinəndə ondağə galan sıfatların izah etdiyi isim cəmde olmalıdır, əks haldə qrammatik norma pozulur. <i>Şirə-şirə meyvələr, körpə-körpə işqələr</i> və s.			
8. Bir çox, bir sənə söyleminin izah etdiyi sözlər cəmde olmalıdır, əks haldə qrammatik norma pozulur. <i>bir inteqər, bir sənə fikir/ər</i> və s.			
Gəstərlən qayıdalara əməl olunmadıqda, sözlərin qrammatik cəhətdən bir-biri ilə əlaqələndirən zamanı shəhər yox, <i>de-faktō tammd</i> (inversiya) qrammatik norma pozulmuş hesab olunur.			

Qeyd: Orfoqrafik və orfoqrafik normalar dilimizin tövəffik və qrammatik normaları assinsunda yaranır.

"İzahat" ərəb mənşəli söz olub izah sözlün cəmi nənasını verir və bir məsələni, sözü və s. ətraflı surətdə aydınlaşdırma, şərh etmə, bayan etmə manalarını özündə əhəmiyyətli olur.

Nümunə:

Bakı şəhər 3 nömrəli məktəbin direktori
Həsən Vahidov həmin məktəbin IX
sinif şagirdi Murtuz Əliyevdən

İzahat

Səhətinə əlavə olaraq bir gün dərsdə iştirak etməmişən. Məni üzürlü hesab edənək dərəcə
hərəkətləməğim üçün göstəriş vermənizi xahiş edirəm.

İmza: Murtuz Əliyev

Tarix: 1 fevral 2018-ci il

Sənəti:

1.	_____
2.	_____
3.	_____
4.	_____
5.	_____

Oynd: Əmək və İzzətun sənəmləri oxşardır. Müqayisə edək. Sənəmlərdə 2, 3-cü hissələr fəqli, 1, 4, 5-ci hissələr isə oxşar hissələdir.

TƏRCÜMEYİ-HAL

"Tərcümeyi-hal" arəbcə "tarci" (geri çevirmə, təkrar etmə) və hal (surət, vəziyyət) sözlərinin birləşməsindən düzəlmışdır. Tərcümeyi-hal şəxsin öz ali ilə hayatını atrafi təsvir etməsi, özü haqqında tam məlumat vermesidir. Tərcümeyi-halda şəxs özünən kecdiyi hayat yolunu eks eidiməkla bərabər, ata və anası, ailə üzvləri haqqında da məlumat verir.

Tərcümeyi-hal sözü haşlıq kimi varəqin yuxarı hissəsində ortada yazılır:

1. Tərcümeyi-halda şəxs adını, atasının adını, soyadını, doğduğu gün, ay, ili və yeri (şəhər, rayon, kənd) şəxsiyyət vəsiqəsində olduğu kimi dəqiq göstərir;
2. Məktəbdə oxuduğu dövrdə apandığı ictimai işləri və nüaliyyətləri ardıl sadalayır;
3. Ailə üzvləri haqqında qısa məlumat verir;
4. Ailə üzvləri haqqında şəxsin öz xəti ilə yazılr, sonda şəxsi imza qoyulur və altında yazılıma tarixi göstərilir;
5. Tərcümeyi-hal şəxsin öz xəti ilə yazılır, sonda şəxsi imza qoyulur və altında yazılıma tarixi göstərilir;

Nümunə:

Tərcümeyi-hal

Mən, Əliyev Məmməd Həsən oğlu, 21 dekabr 1992-ci ilde Bakı şəhərində (Imayıllı rayonunun Müraciət kəndində) anadan olmuşam. 1998-ci ildə Bakı şəhərindəki 150 saylı məktəbin birinci sinfına daxil olmuş, 2008-ci ildə həmin məktəbi bitirmişəm. Həmin ilədə də ali təhsil almaq üçün sənədlərimi Azərbaycan Dövlət Badən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasına vermİŞEM. Əvvəlcə test, sonra da qabiliyyət intihahnamı müəssisəyətə verib burda dəxtil olmaqam. Hazırda "Təkmübarizik" fakültəsinin ikinci kursunda oxuyuram. Həmçinin dörd nəfərdən ibarətdir.

Atam-Kərim Məmməd oğlu Əliyev 1965-ci ildə İsmayıllı rayonunda anadan olmuş, 1991-1993-cü illərdə Qarabağ döyüşlərinə iştirak etmiş, yaralannmış, II dərəcəli mühəribə veterandır. Hərəkətə pensiyacıdır.

Ənənə-Öfələr Cümşidi qızı Əliyeva 1970-ci ildə İsmayıllıın Sülüt kəndində anadan olmuşdur. O, Bakı Qızlar Seminarıyasının bitirmiştir. Hazırda sinif müəllimi işləyir.

Bacım-Türzəlo Kərim qızı Əliyev 1994-cü ildə anadan olmuşdur. Hazırda Bakı şəhərindəki 150 saylı məktəbin VII sinifində oxuyur.

İmza:

M. H. Əliyev

20 dekabr 2010-cu il

Şəhəti:

"Hesabat" arəbcə "hesab" sözlüün cəmi olmaqla müəyyən tapşırıqın yerinə yetirilməsi və ya göstərilində işin nəticəsi haqqında məsul şaxsa, təşkilata yazılı və ya şifahi şəkildə verilən rəsmi məlumatdır.

Hesabatın mənşələri:

1. Hesabatın inandırıcıçı olmalıdır.
2. Faktlar və rəqəmlər daqiq göstəriləlməlidir.
3. Hesabatda təkərlər, yorucu fikirlər, yersiz sıfatlara yol verilməməlidir.
4. Hesabatın əvvəlində onu yazan şəxsin (kollektivin, təşkilatın) kimliyi haqqında qısa məlumat.
5. Hesabatın əvvəlində onu yazan şəxsin (kollektivin, təşkilatın) kimliyi haqqında qısa məlumat qeyd edilir, alundakı sətrin ortasında "hesabat" sözlə yazıılır, sonrakı sətrdə abzasdən hesabatın mənşəti verilir. Məndən sonra imza qoyulur və tətib edildiyi tarix göstərilir.

Nəminə:

Azərb. DBTİA-nın "Təkmübarizlik" fakültəsi TA 9-04-cü qrupun (Hərçəf tələbəsi Eyyaz Nəriman oğlu Musayevin 2010-cu il yanvar ayının 25-dən fevral ayının 15-dək Türkçənin Antalya hərort şəhərində təlim-məşq toplantısında iştirak etməsi haqqında

Hesabat

Göstərilən tarixdə biz - "Inter" futbol klubunun gənclərdən ibarət komanda icrəvəri yanvar ayının 25-də şəhər saat 1000-da Antalya şəhərinə autobusla yola düşük. Səhəri gün, yanvarın 26-də gələn 11-ci yarısı saat 1800-da orada olduğ, Həm hər gün otelə gedəcəkdi. Yanvarın 27-dən 31-na kimi hər gün günün birinci və ikinci yarısında məşqçimiz Garry Qarayevin başlığı altında 4-5 saat məşq edirdik. Fevralın 2-də və 6-da şəhərin birinci divizyonunda çox edən "Urfaspər" və "Şəmmisər" komandaları ilə yoldaşlıq görüşləri keçirdik, 3:2 və 3:1 hesabları ilə qələbə qazandıq. Hər ikisi matçda mən da gol vurdum. Fevralın 12-nə kimi şəhərin görməli yerlərinə seyahətə çıxdıq, məzeylərə bas çəkdik. Yanlış dincəsdik. Fevralın 13-də məktəblilərdən ibarət yeri komanda ilə göründük, 6-2 hesablı qələbə qazandıq. Fevralın 14-də təcrübə məbadiləsi aparmaq məqsədilə "Qazanspor" komandasının məşq həzərəsində olduğ, "301 ayaqlı zərba taktikarı" mövzusunda seminarında iştirak etdik. Fevralın 15-də İstanbuldan təyyarə ilə Bakıya uşduq.

İmza:

E. N. Musayev
16 fevral 2010-cu il.

"Protokol" yunanca protok - "ilk, birinci varaq", kolos - "yapışdırmaq" sözlerinin birləşməsindən düzəltilmişdir. Kollektivlarda keçirilən müşavir, konfrans, yığıncaq, toplantı və iclasların gedisi nizamlamaq üçün sadr və katib seçilir. Sadrın vəzifəsi yığıncaq naazarda tutulmuş formada aparmaq, katibin vəzifəsi isə iclasın gedisini sənədlişdirməkdir. Bu yazılı şənd protokol adlanır.

Forma və məzmununa görə protokol bir və ya bir neçə məsələni atəş edə bilər.

protokolun təribi və yazılış aşağıdakı kimidir:

1. "Protokol" sözü və onun nömrəsi vərəqin ortasında böyük harflərə yazıılır.
2. Təskətin adı, yığıncağın keçirildiyi *tarix və yer* qeyd edilir.
3. iclasda *neçə nəfərin* iştirak etməsi qeyd olunur.
4. Yığıncağı idarə etmək üçün *sadr və katib* seçilir.
5. "Gündəlik məsələlər". (Ayn-ayn bandlar üzrə yazılı)
6. Vərəqin ortasında böyük harflə "Eşidildi" sözü yazılır, müzakiro ediləcək məsələ qeyd olunur.
7. "Qaxış etdilər" sözü yazılır, edilən çıxışların qısa məzmunu qeyd olunur.
8. "Qərar". (Bu, iclasın məqsədini ifadə etməli, növbəti hadisənin işin yerinə yetirilməsi üçün həkm verilməlidir. Qərar bandlar üzrə yığıncaq şəkildə öz əksini tapmalıdır).
9. Protokolun sonunda sadr və katibin adı, soyadı göstərilir və onlar protokolu **imzalayırlar**.

Nümunə:

Protokol №1.

2017-ci il aprelin 15-də Gəncə şəhəri 3 Növli məktəbin VII sinif şagirdlərinin ümumi iclası oldu. Icləsən sinifdə təhsil alan 23 şagirddən 22-vi və sinif rəhbəri E. Abdullayev iştirak edirdi.

Icləsun gündəliyi:

1. Sinif şagirdlərinən Arif Həsənov və Samad Əliyevin respublika olimpiadasında iştirakı.

Eşidildi:

Mizakırə olunan məsələ haqqında sinif rəhbəri hesabat verdi.

Cəvərlər:

G.Musayeva, B.Məmmədov və N.Quliyeva çoxlu edərək Arif Həsənov və Samad Əliyevin hamisə dərəcə həzir gəlmələrindən, fizika fəminin sırları və yaşı bələd olmalarından söz açıqlar.

Qərar:

1. Arif Həsənov və Samad Əliyevin respublika olimpiadasında iştirakı barədə hesabat nəzərə alınır.
2. Olimpiadada iştirak edən şagirdlərin məxfətləndirilməsi üçün məktəb direktoru qarşıstanda məsələ qaldırılır.

Sadr: imzasi E.Abdullayev
Katib: imzasi N.Musayev

"Akt" latince "aqtos", "aktum" sözündən ohub "hadis", "hərəkat", "ciniyat işi" deməkdir. Akt məzmununa görə aşağıdakı növlərinə bölünür.

Aktın tərkib elementləri:

1. Aktın adı
2. dövriyet aktı
3. bu ya ya digər bir faktı açmaq üçün tarif edilən akt
Məniyyəz - hər hansı bir iş - ya ya hadisəni qanunlaşdırırıb ola hüquqi status statusu vermekdir.

Har bir akt təskilat tərafından ayrıntılı komissiyun istəkli ilə tarif olunur və lazımı ali orqana təqdim olunur.

Akt aşagidakı ardıcılıqla yazılmır:

- Akt sözü vəzənində böyük hərfle yazılmır.
- Akt sözünün albəndi il, ay, gün və aktın tarif edildiyi yer göstərilir.
- Akt tarif edənlərin vəzifəsi, soyadı, adı və atasının adı yazılır.
- Yoxlanılan hadisə haqqında dəqiq məlumat verilir. Burada hadisənin gedisi, materialın qiyməti, kəmiyyəti vəzən təqdim olunur.
- Yoxlananın müddəti *həm rəqəmli, həm də səhifədə qeyd olunur.*
- Aktın sonunda nəticə verilir və məsuliyyət davyyən şəxs göstərilir.
- Sonda aktı tarif edənlər onu imzalar ilə təsdiqləyirlər.

Nümunə:

Akt

19 İyun 2018-ci il

Məngəçevir Şəhəri
BİN. əsərgəndə imza edənlər: *dəfərəxanının rəisi M.Q.Həsənova, makina hərcəsumunun müdürü Z.M.Əfandiyeva, makinacalar A.M.Məmmədova, X.L.Qurbanova, bu aktı tarif etdirik ki, makinacı Q.Məlikənova 5 nömrəli dəfərəxana məlləti məğazasından nəzəd hesabla əsaslılığı daşıyır*
məllətinə salınmışdır; makina ləmi 13 mm-20 adəd, makina ləmi 16 mm – 30 adəd, surətçəxarına
keçər - 10 dəst, zəf - 10 adəd, 20 mənar matbzığında qəbələrin sırası mərhəzəldidir, mis
mənaslılıqda təhvil verilmişdir. *Mənənə dəfərəxana məlləti makina hərcəsumun işləşdirilməsini
və hesabdan silməməlidir.*

Dəfərəxana rəisi:
Mənənə dəfərəxana məlləti müdürü:
Makinacalar:
Şəxsi:

M.Q.Həsənova
Z.M.Əfandiyeva
A.M.Məmmədov,
X.L.Qurbanova

Vəkəlatnamə qıymətli bir aşyanı mələyyan təşkilatdan alınaq üçün lazımi şəxşə verilən xüsusi formada tətbiq edilmiş sənəddir. İdara və təşkilat onu etibar ediyi şax sin adını yaxşıktan inzə qoyur və müəssisənin möbləri ilə təsdiq edir. Vəkəlatnamə təkcə təşkilatlar arasında əmaliyyata deyil, mələyyen şəxşə də aid edilə bilər. Fərqli bundadur ki, təşkilatları bir-biri bəzərdə vəziyyəti vəkəlatnamə xüsusi formada möblərdə bəzərləndir.

Həmin sənəd aşağıdakı kimi tətbiq edilir:
Həmin sənəd kimə verilir. Onun adı, atasının adı, soyadı və vəzifəsi.

1. Vəkəlatnaməni verən şəxs və ya təşkilat (onun adı, atasının adı, soyadı, vəzifəsi, yaxud müəssisenin adı).
2. Vəkəlatnaməni verən şəxsin şəxsiyyətinin miqdəri (ham rəqəm və ham da hərf).
3. Alınan aşyanın müddəti (ham rəqəm və ham da hərf).
4. Vəkəlatnamənin müddəti (ham rəqəm və ham da hərf).
5. Vəkəlatnamənin verildiyi tarix.
6. Vəkəlatnamənin müddəti (ham rəqəm və ham da hərf).
7. Vəkəlatnamənin müddəti (ham rəqəm və ham da hərf).

Vəkəlatnamə

Mən, Şəki şəhəri, 5 nömrəli orta məktəbin müdafiən Nəcibə Məlik qızı Quliyeva sinif rəhbəri olduğum İX sinifinin nümayəndəsi Cəmilə Rahib qızı Əliyevənə adında gənclərinin klubları mərkəzi poçt şöbəsindən almayıqtılınca etibar edirəm.

Cəmilə Rahib qızı Əliyevənə şəxsiyyət vəriqəti: AZE01505799 10 Nisan 2004-cü ilde Qəbələ rayon DPS tərəfindən verilib.

Nəcibə Quliyeva

İmza:
18 noyabr 2005-ci il

Quliyeva Nəcibənin təsdiq etdirən:

Məktəbin direktoru:
(mənbər və imza)

Reklam latin sözü olub qısqımaq manasını verir. Bu söz dasdıçı mənəya gələ bir neçə anlaşıda işlənilir:

1. Bir adamın tədbirlər.
2. Məşhurlaşdırmaq, küləvilişdirmək məqsədilə bir adam və ya bir şey haqqında məlumat verən, diqqəti cəlb edən elan, plakat. Reklam tərtib edən, reklam dəzəldən şəxs reklamçı adlanır.
3. Bir adam və ya şey haqqında məlumat verən, diqqəti cəlb edən elan, plakat. Reklam tərtib edən, reklam dəzəldən şəxs reklamçı adlanır.

Reklam

*Təzə, sıfıri və etibarlı,
Təzə sıfıri Azərbaycanın köçürərik,
Pulnomuz Türkçədən Azərbaycana köçürərik,
Pulnomuz Türkçədən Azərbaycana köçürərik,*

*Pulnomuz Türkçədən Azərbaycana köçürərik,
Pulnomuz Türkçədən Azərbaycana köçürərik,
Pulnomuz Türkçədən Azərbaycana köçürərik,*

*Muraciət edin:
Mərcəziyət Saharı
Ünvan-Bakı şəhəri
Fizuli küç. 90
+ 494 - 84 - 92.595 - 78 - 59*

ANNOTASIYA

Annotasiya latınca "annotamik" sözdəndədir. *Qeyd apurmaq, slava etmek* deməkdir. Ədabi dilədə annotasiyanın manası kitab, jurnal, məqalə və ya alyaz məsimin məzmununu, ideya-siyasi istiqamətini, möqsəd və əhəmiyyətini qisə şəkildə şərh etmək deməkdir. Annotasiyan, əsərin, müallif özü yazar və möqsədini bir neçə cümlə ilə şərh edir.

Annotasiyanın təribində aşağıdakılardır əz öksini tapmalarıdır: 1) kitabın adı, nəşriyyatın adı, harada nəşr edilmişsi, həcmi;

1) kitabın adı, nəşriyyatın adı və soyadı;

2) kitabın nədan bəhs olunması, ideyası;

3) kitabın nədan bəhs olunması, ideyası;

4) kitabın nə möqsədə, kimin üçün yazılmış;

5) Məmmədov K. *Antropologiyamın əsərləri (dil məktəb tələbələri üçün dərslik)*. Bakı, Qəsun, 2006, 192 səh.

Muraciət edin:

BDL-nut dəvəti, tarix elmləri naməzədi Karan Məmmədovun bu kitabı Azərbaycanda antropologiyaya həsr edilmiş ilk dərslikdir. Kitab tələbələr, arxivçicələr, həm də geniş oxucu kütübü üçün nəzərdə tutulmuşdur.

MƏKTUB

Məktubların rəsmi-işlətlər, ədabi, açıq növləri məlumdur. Məktubları iki vacib kateqoriyaya ayırmak lazımdır:

- Cəvab tələb edən məktublar
- Cəvab tələb etməyən məktublar

Məktub yazarkən aşağıdakı sistem gözlənilməlidir:

Muraciət hissəsi: Yazının bu hissəsində şəxsin adı, sənəti və hörmət əlaməti olaraq ona verilən taxtılı göstərilməlidir. Bəzi hallarda müraciət olunan şəxsin ad və soyadı ayrı-ayrı nəzakət ifadələri ilə müşayiət olunur: Məsələn: «Azərbaycan Respublikasının Baş naziri Rəsim Hasanov canıbərmiş». Məktub bir neçə ünvana göndərilməli olduqda bu zaman ünvən qeyd edildikdən sonra məktubun surətinin kimi göndərildiyi də əlavə edilir. Məsələn: «Göyçay rayon İcra Hakimiyətinə, Surət: Göyçay şəhəri, S.Rüstəm küçəsi, mənzil 45. Nüshabə Ramiz qızı Məmmədovaya»

Məktubda əsas mətn 2 hissədən də ibarət ola bilər: məsələnin məniyyəti (məvcud vəziyyət) və xahiş edilən mələb. Məktubun əsas mətni ham səda geniş cümlə şəklində, ham də mürəkkəb cümlə şəklində ola bilər. Mürakəb cümlə şəklində olan variant Azərbaycan dilü üçün daha münasib, daha solis səslənir. Muraciət hissəsi məktubun başlığı sayılır. Belə başlıq, əsasın, amr cümləsi şəklində qurulur.

Məruza - arb manqali söz olub, bir məvzu haqqında avvalcən hazırlanın tətq. unlanında işlədir.

Məruza müxtalit işlətlər və məvzularla bağlı ola bilər:

Məruza möxtalit işlərin yekunu ilə bağlı hesabat mərcəzi

➢ Görülməli işlərin yekunu ilə bağlı hesabat mərcəzi

➢ Əmək-hərəkət planının yekunu ilə bağlı hesabat mərcəzi

➢ Mərcəzin formasi: mərcəzin adı, müallifi adı və soyadı, işşəklərin adı, şəhər, əlçə, müallifiin elektron post ünvanları. Məruza **giriş, asas** və **natiqa** olmaqla üç hissəyə bölünür.

➢ Birinci (pirs) hissədə bəhs edilən məsələnin əhamiyətindən, aktuallığından danışılır, qarşıya qoyuları möqsədə cəttənəq üçün hənsi yollardan, təsalluddan istifadə edildiyi göstərilir.

➢ Mərcəzinə asas hissəsində görülən işin məzənniməndən bəhs olunur, mənasibət bəldinir.

➢ Sonda (natiqa) ise arasdırılmalara yekun vurulur, alinan naticların elmi yeniliyi və praktiki deyari öz ekşini tapır, müvafiq təkliflər söylənilir.

Mərcəzin yüksək seviyyədə hazırlanması üçün, birinci növbədə, önum shəhər edəcəyi məvzunun höcmi, məvzuya aid ədəbiyyat (eləcə də digər mənbələr) müzeyyinəşdirilməlidir. Bütün bunalar əsasında şəhədi, məvzuya aid hazırlanımları, oradan itəl gelən ideyalar formalasdırılmalıdır.

Mərcəzin tətib olunması aşağıdakı ardıcılıqla yerinə yetirilməlidir:

1. Mərcəzin məvzusunu (seçim sərbəstdir), adı
2. Qoyulan problemlərin məzəyyanlaşdırılması
3. Məvzuya aid ədəbiyyat;
4. Mərcəzin məlumat
- a) bibliografiq məlumat
- b) ədəbiyyat üzrəndə islamak (qoyulan problemdə digər müəlliflərin münasibəti və müqayisəsi)
- c) natiqa (problemə bağlı ümumluşdurmalar aparmaq)
- d) Mərcəzin editlənməsi
- e) Mərcəzin planını tutmaq
- f) Mərcəzin hazırlanması
- g) giriş
- h) asas hissə
- i) natiqa (problemə bağlı ümumluşdurmalar aparmaq)
- j) Mərcəzin hazırlanması
- k) Mərcəzin məzənnikası
- l) Son səh (düzelilis və əlavələr, mərcəzin müdafiələr şəklində təklifləri)

Məruza

Mərcəzin adı: Xədico xanım və Şəhərbənu xanım - orta asr cəhalətinin qurbanları

Mərcəzin planı:

- Giriş: "Diaqnoz" hekayəsi və "Müsəvə Jordan və Dərviz Məstəli şah" komedyası qısa məlumat

- Asas hissə: Xədico xanım və Şəhərbənu xanım cəhalətin qurbanı olmuş qadınlardır.
- Natiqa: Geriliyin, cəhalətin ifası ilə bağlı məvzular həz zəməni aktualdır.

Mərcəzin nərim:

Cövdət Arıncıının "Diaqnoz" hekayəsi və Mirzə Fəzil Arıncıının "Müsəvə Jordan və Dərviz Məstəli şah" komedyası cəhalət içində yaşanan sadələrin insançıq cəndləri, məllətləri evinə dəvət edir. Qadın nə diaqnoz" hekayəsində xəzət oğlunun sevgilisini cığırqa qələmər üçün çələşir. Xədico xanım onu mələkələrə qərarır, cədə-piri ilə sağlalacağına inançlıq cəndləri, məllətləri evinə dəvət edir. Qadın nə diaqnoz" hekayəsində xəzət oğlunun oğlunu kömək etməsinəməmə olur. M.F.Arıncıının "Müsəvə Jordan və Dərviz Məstəli şah" komedyasında da Şəhərbənu xanım kürkəni olaraq Şəhərbənə bayığın xəricidə təhsil almamasına qarşı çıxır və onu fikrindən yoxlamırıq üçün mərtəbli mənşələrə al atır. Son cürrə olaraq cədəngər dəvət Məsəpli şah evinə dəvət edir və onun Parisi pərillərinəq haqqında olan oyunuuna inanır. Har iki qadının səvadlılığı, evamlığı və cəhəlliyi onlardan asılı olan generalların naticları mənə olur.

Har iki asar fərqli mühitlərdə və fərqli zamanda yazılmışdır. Bunu baxmayaraq, hər ikisinin başlıq hədəfi ehtidaç və gerilikdir. Bu onu göstərir ki, zamanlarından və məkanlarından asılı olmayıraq, həyariyyənin

► MƏTNLƏ TANIŞLIQ

Mətn sualların işləmədən önce suallara göz gəzdirin. Suallar mənlo bağlı ilkన təsəvvürü oyadacaq sizdə və daha çox hansı istiqamətə yönələcəyinizi, mətnin məzmunu ilə səsləşən fikirlərə, oxuduğunuzdan nəticə çıxmağı və variantlarla mətn arasında əlaqə qurmaqdə yardımçı olacaq.

► NƏLƏRƏ DIQQƏT EDƏK? İSTİQAMƏTVƏRİCİ NÖQRƏLƏR

Suallarla tanış olduqdan sonra mətni diqqətlə oxumağa başlayın. Mətn oxuyarkən hadisələrin gedisindəki ardıcılılığa diqqət edin. Bəzi mənlərdə hadisələrin ardıcılılığı pozulur. Məsələn:

35 yaşı Florens Çedvik La-Manş boğazını keçən ilk qadın üzgülü idi. Ancaq onun başqa xəyalı da var idi: Katalina adasından Kaliforniya sahilinə qədər olan 21 millik masafanı üzən ilk qadın üzgülü olmaq. Ancaq bu heç də o qədər asan bir iş deyildi. İljin on isti günlərindən biri (1952-ci ilin 4 iyulu) olsa belə, Çedvikin üzəcəyi dənizin suyu insanın bədənini donduracaq qədər isti idi. Üstəlik, hava o qədər dumanslı idi ki, Çedvik onu müşayiət edən qayıqları çox asanlıqla seçə bilirdi. Bu yoldakı basقا bir təhlükə isə La-Mans bozazının mashur könak bahuları idi....

Verilən parçanı diqqətlə oxudunuzsa, fərqləndirilmiş sözlərin məzmunla səslaşmadığını tam şəkildə ayıra biləcəksiniz. Cünki *insan bədənini donduracaq qədər isti idi* cümləsində *isti* sözü məzmunca yerində işlənməyib. Eləcə də, *Üstəlik hava o qədər dumanslı idi ki, Çedvik onu müşayiət qayıqları asanlıqla seçə biliirdi* cümləsində *de asanlıqla* sözü məzmunca uyğunsuzdur. Demək ki, bu iki məqamdan qarşımıza mətnə sual çıxa bilər. Bu cümlələrin altından xətt çəkərək özünüz üçün qeyd edin.

Məni oxuyarkən fərqləndirilmiş (kursivlə, altından xətt çəkilmiş və ya qalın qara şriftlə verilmiş sözlər və ya ifadələr) hissələrə, üzərinə rəqəm qoyulan sözlərə diqqət edin. Məsələn:

Uşaq vaxtı atamlı sırike getmişdi¹. Bilet satılan kassanın qarşısında uzun bir növbə var idi. Bizdən öndə ata, ana və 6 uşaqdan ibaret bir ailə dayanmışdı. Kasib olduqdan çox bilinirdi. Paltarları köhnə olsa da, çox temiz idi. Uşaqlar sevincdən atılıb-düşürdülər. Sırkə *gəldiklərinə* göərə çox xoşbəxt idilət.

Bir azdan onlara da növbə çatdı. Ata kassaya yaxınlaşdı və biletin qiymətini soruşdu. Kassir ona biletin qiymətini deyəndən sonra kakalamaya başladı. Döntüb hayat yoldaşının qulağına nələrsə piçildədi. Üzündən necə bir pis vəziyyətə düşdürü oxunurdu.

Verilən parçada *getmişdi* sözü üzərinə rəqəm qoyulub. *Gəldiklərinə* ifadəsi isə fərqləndirilib. Bu o deməkdir ki, siz mülləq bu sözlərə əsaslanacaq sual görecəksiniz. Adətan, bu tip söz və ya ifadələrə asən sizdən həqiqi və mecazi mənali sözlərin tapılaraq sualın tələbinin ödəniliməsi tələb olunur.

Nümunə sual: 1. *Məndə fərqləndirilmiş sözün məndəki mənəvəni taparaq ona eks (həqiqidirsə,*

məcəzi menəda, məcəzidirsə, həqiqi manəda) cümlədə işədib yazın.

İzah: Məndə *gəldiklərinə* sözü fərqləndirilib. Məndəki mənəsi həqiqidir. Demək, biz bu sözü məcəzi mənali bir cümlədə işlətməliyik. **Cümle:** *Gecə gec yadlı üçün hələ də öziñə gəlməmişdi.*

Mətn oxuyarkən diqqət edacəyiniz bir digər nöqtə isə mətn daxilində hansısa bir cümlənin, ümumiyyatla, mənlo əlaqəsinin olmamasıdır. Məsələn:

Man bir şeyi başa düşünməm: kasıbüñ yanına kömək üçün gedirsem, o xoşhallıqla səni qarsılayur və bacardığı qədər kömək edir. Vərlən yanına gedirsem - o sanki heç kim görür. Doğrudandamı, bütün bunlar ancaq pulun təsirindəndir? Belə ki, bazar iqtisadiyyatında müasir dövrə malların inflasiya dəyəri 17%-dir. Hər kəs "Pul al çirkidir" dediyi halda, nə üçün bu "çirkidə" daha da batmağa çalışır?

Verilən parçada diqqət edirsinizsə, *Bələ ki, bazar iqtisadiyyatında müasir dövrə malların inflasiya dəyəri 17%-dir* cümləsi məzmunla səsləşmir.

Bura qədər izah etdiklərimiz mətni oxuyarkən fərqləndirilən hissələrə, məzmunca uyğunsuzluq təşkil edən hissələrə görə mətn suallarının tapılmasına kömək xarakteri daşıyır.

ÜSULLARIN İZAHİ

► KLASTER

Klaster üsulu ilə cavablanma tələb olunan suallarda ilk önce şəxsi və ya açar sözə diqqət etmək lazımdır. Burada iki müxtəlif məqam var. Hər ikisini nəzərdən keçirək.

Y

SİLLOGİZM

Sillogizm verilmiş iki fikrə əsaslanaraq nticə çıxarılan bir üsuldur. Sillogizmin tərkib hissələrində diqqət etmək lazımdır ki, çıxarılan nticə verilən hökm'lərə əsaslanın. Böyük müqəddimə (ümmü hissədə) verilən fikir kiçik müqəddimə (xüsusi hissədə) bir qədər daha da daşıqlaşdırılır və ikisine əsasən nticə çıxarılır. İlk önce sədə nümunalar üzərində izah edək, daha sonra isə mən nümunasına əsasən izah verək.

Nümunə sual:

1-ci hökm: "Roman" epik növü yazılmış əsərlərdə hadisələr danışılır.

2-ci hökm: "Roman" epik növü yazılmış əsərlərdə hadisələr danışılır.

Nticə:

İzah: İkin olaraq diqqət edin, əgər hər iki sətirdə bir-biri ilə səsleşən ortaqliq fikirlər varsa, onları silin, yerdə qalanlardan cümlə quraraq cavabı müəyyən edin. Hər iki sətirdə *Epik növü yazılmış əsərlər fikri* var. Bunu hər iki sətirdən siyak:

1-ci hökm: Epik-növü yazılmış-əsərlərdə hadisələr danışılır.

2-ci hökm: "Roman" epik-növü yazılmış-əsərdid.

Yerde qalan fikirlərdən cümlə quraq: *Romanda hadisələr danışılır*. Bu da oldu bizim cavabımız. Digər nümunalara da diqqət edək:

Nümunə sual: 2. *Sillogizmə əsasən doğru fikri müəyyən edin.*

1-ci hökm: Leksik mənası olan sözlər əsas nitq hissəsidir.

2-ci hökm: "məktəb" sözünün leksik mənası var.

Nticə:

İzah: 1-ci hökm böyük müqəddimə hesab olunur. Diqqət edirsinizse, bir qədər geniş anlayış ifadə edir. 2-ci hökm, yəni kiçik müqəddimədə artıq fikir dairəsi daralır, konkret fikrə gəlinir. Burada artıq ümmüni sözlərden deyil, konkret bir sözdən danışılır. Məhz bu iki fikir arasında alaqə quraraq bələ bir nticəyə gəlməliyik: *Leksik mənası olan sözlər əsas nitq hissəsidir. Məktəb sözünün leksik mənası varsa, deməli, məktəb sözü əsas nitq hissəsidir*. Hər iki fikrə əsaslanıb nticəmizi aldiq.

Nümunə sual: 3. *Sillogizmə əsasən doğru fikri müəyyən edin.*

1-ci hökm: Saat 09⁰⁰ qatarı Bakıya yola düşür. Aysel

2-ci hökm: Aysel saat 09⁰⁰ qatarına bilet alıb.

Nticə:

İzah: Yenə hər iki fikrə əsaslanaraq bələ bir bağlılıq qurmalyıq: *Saat 09⁰⁰ qatarı Bakıya yola düşür. Aysel saat 09⁰⁰ qatarına bilet alıb*.

Bəzən sillogizm quraraq keçən zaman fərqiin hesablanması tələb olunur. Bələ bir məlumat var əlimizdə *AXC 1918-ci ildə yaranıb. Təpsirliğiniz isə bu şəkildədir Sillogizm quraraq AXC-nin yaranmasından neçə il keçdiyini müəyyən edin*. Bu tip sual şərtində hökm'ləri də özümüz qurmalyıq. Gelin bunu nümunə izah edək.

Nümunə sual: 4. *Sillogizm quraraq AXC-nin yaranmasından neçə il keçdiyini müəyyən edin.*

1-ci hökm:

Nticə:

İzah: Əlimizdə olan *AXC 1918-ci ildə yaranıb* fikri 1-ci hökm, yəni böyük müqəddimədir. Bize lazımdır ki, hal-hazırda olan il ilə 1918-ci il arasında fərqi hesablayaql. O zaman 2-ci hökmümüzü *Hal-hazırda 2020-ci ildə* şeklinde yazırıq. Artıq bu iki fikir əsasında rahatca nticəmizi də çıxarda biləcəyik: *AXC 1918-ci ilde yaranıb, hal-hazırda 2020-ci ildəsə, demək ki, AXC-nin yaranmasından 2020-1918=102 il keçib*.

İndi isə sillogizmə matn nümunəsi üzərində baxaq və tətbiq edək.

"Vətəndaşlıq" anlayışı hələ qədim zamanlardan hüquqi status almışdır. Qədim Yunanistanda Afinə şəhər-dövlətində yalnız iyirmi yaşına çatmış, anası və atası əslən afinalı olanlara vətəndaşlıq verilirdi. Qadınlar, başqa yerdə gəlmmiş şəxslər və qullar vətəndaşlıq hüququna malik deyildilər.

Qədim Roma dövlətində isə vətəndaşlığı onun ən qədim sakinlərinin nəşilləri əldə edirdilər. Sonralar bütün azad adamlar vətəndaşlıq hüququnu qazandılar. Lakin qadınlar və qullar vətəndaşlıq statusu qazana bilmədiylər.

Nümunə sual: 5. *Mənə əsasən sillogizmi tamamlayın.*

1-ci hökm: Qədim Yunanistanda qadınlar və qullar vətəndaşlıq hüququna malik deyildilər.

2-ci hökm: Afrodita qədim Yunanistanda yaşayış qadınlardan biri idi.

Nticə:

MHM TƏDRİS MƏRKƏZİ
İzah: Diqqət etmək lazımdır ki, hansi sətir boş qalıb. Burada 3-cü satırdır. 3-cü sətrin tələbi isə *Seçilən başlığı* təxəkericə *edən üç feil* dir. Demək ki, biz boşluğa üç feil yazaraq tamamlamalıyıq. Cəvab: *Təsvir edir, tərənnüm edir, təqrib iddir.*
İndi isə matn nümunəsi üzərindən bu üsulun izahını verməyə çalışaq. İlk önce matnə diqqət edin.

həsəd apararmış.

Vaxt çatır, bu yaxşı qadın diliyadən köçür. Qadının cənəzəsi evdən çıxarılarken, qəlb gözü açıq bir adam tabutun baş tərəfində bir soğan görmüşdür. Tabut allər üstündə alçalı yüksəlkən soğan yerindən tərənnümayıb. Qəbra qədər adam eyni göruntünü görüb. Sonradan gerçəklər anlaşırlı. Sən demə, bir həftə önce bu qadının qapısına bir dilənci gəlib. Bu qadın da ona bir şey vərə bilmək üçün sağa sola baxıb, bir şey tapmayıncı da əlinə keçən o soğanı vermişdir.

Həyati boyunca bütün yaxşılıqları göstəriş və xalqın tərifi üçün edib qururlandığı halda, soğan o gün surf Allah üçün vermiş və qəbra də o soğanı götürmüdüür.

Nümunə sual: 3. *Mənə əsərən qadınla bağlı sinkrəym tərəib edin.*

İzah: Qadınla bağlı istədiyi üçün elə sinkrəymin ad hissəsinə yazırıq. *Qadın*, 2-ci satırda qadını ifadə edəcək iki sıfat *yazınalyıq*. Qadın *riyakar, ikizlili* şəkildə ifadə edilib bilər, çünki onun etdikləri özünü səmimi islayı, yaxşılıq etməsi ilə bağlı deyil, insanların gözündə yaxşı olmaq üçün etdiyi yaxşılıqlardır. 3-cü fikrə qadınla bağlı üç feil yazınalyıq. Qadının etdiyi hərəkatları ümumiylədişsək, *yaxşılıq edir, riyakarlıq edir, göstəriş edir* kimi fikirlər yaza bilərik. 4-cü fikrədə isə qadını iñumur bir cümlə ilə ifadə etməliyik. *Qadının özüylə apardığı səmimi etdiyidir*. Son fikirdə isə qadını ifadə etmək tələb olunur. Qadının etmək istədiklərinə asaslaşaq və ümumi məzmun əlaqəsi versək, iñumur bir sözlə ifadə etməni bir fikri yaxşılıq deyə yekunlaşdırıa bilərik.

► SƏBƏB-NƏTİCƏ

Bu üsul, demək olar ki, matn suallarında on çox istifadə edilən üsuldur. Üsulun maliyyəti elə öz adındadır. Üsul cədvəl şəklində suallarda öz əksini tapır. Tələb isə məzmunla bağlı səbəb-nəticə əlaqəsinə gözləməkdir. Bunu adı bir məsala izah edək: *Yaxşı yugəd, hər təraf padçı oldu* nümunəsinə diqqət edin. Birinci təraf ikinci tərəfin səbabını, ikinci təraf isə birinci tərəfin nəticəsini bildirir. Yəni, birinci təraf olmasaydı, ikinci təraf olmazdı. Məhz ikinci təraf birinci tərəfin işin səbabını bildirməsi ilə ortaya çıxır. Mütləq şəkildə bu bağlılığı gözələmək lazımdır. *Əsərən bu tip suallarda təlimlə yuxarı metnən hər hansı doğru fikri götüriüb həq qalan xanaya yazmaqdır*. Bu doğru yanasma deyil! Sualın tələbinə görə addım atmaq lazımdır. Matn nümunələrinə asasen izah verməyə çalışaq.

Bir zamənələr bir qadın varmış. İnsanlara yardım, yaxşılığın çox sevərmiş. Hərkəs ona imrənər, həsəd apararmış. Vaxt çatır, bu yaxşı qadın dünyadan köçür. Qadının cənəzəsi evdən çıxanlarkən, qəlb gözü açıq bir adam tabutun baş tərəfində bir soğan görmüşdür. Tabut allər üstündə alçalı yüksəlkən soğan yerindən tərənnümayıb. Qəbra qədər adam eyni görünütünü görüb. Sonradan gerçəklər anlaşırlı. Sən demə, bir həftə öncə bu qadının qapısına bir dilənci gəlib. Bu qadın da ona bir şey vərə bilmək üçün sağa sola baxıb, bir şey tapmayıncı da əlinə keyən o soğanı vermişdir.

Hayatı boyunca bütün yaxşılıqları göstəriş və xalqın tərifi üçün edib qururlandığı halda, soğanı o gün surf Allah üçün vermiş və qəbro də o soğanı götürmişdir.

Nümunə sual: 1. *Mənə əsərən səbab-nəticə cədvəlini tamamlayın.*

Səbab	Nəticə
Yalnız soğanı surf Allah rızası üçün verib.	Hər kəs qadına həsəd apararmış.

İzah: Cədvəldə birinci xanada *Səbab* xanasına boş qalıb. Demək ki, biz *Nəticə* xanasına baxaraq səbabı müəyyən etməyə çalışmalıyıq (**Diqqət: Səbab-nəticə cədvəlində alt-alta baxınrıq, qarşı-qarşıya baxırıq.**). *Hər kəs qadına həsəd aparırıñ* bu fikrin səbabı nadir? Biz bunu tapmalyıq. *Mənə diqqətən nəzar etsek, İnsanlara yardım, yaxşılığı çox sevərmiş* fikrinin bu nəticənin səbabı olduğunu görərik. İkinci satırda isə Nəticə hissəsinin tapılması tələb olunur. Burda *Səbab* hissəsində verilən fikrə əsaslanmalı və onun nə ilə nəticələndiyini qeyd etməliyik. *Yalnız soğanı surf Allah rızası üçün verib* bunun nəticəsində *Qəbra də yalmaz soğan aparmışdı* fikrini nəticə olaraq qeyd edə bilərik.

► HADISƏLƏR, ZAMAN, MƏKƏN

Üsullar içərisindəən asan yazılmış tələb edən üsul elə bu üsuldur. Qeyri-adı bacarığa, nələrisə müqayisə etməyə və s. ehtiyac yoxdur. Sadəcə mətnədə verilən hadisəni, hadisənin baş verdiyi yeri və zamanı yazmaq təhfət edir. Diqqət etmək lazımdır ki, hadisə, məkan, zaman anlaysıları bir-birilə bağlılıq təşkil etsin.

1141-ci ilde Gəncədə dünyaya göz açan Azərbaycan şairi, Azərbaycan adəbiyyatının ən görkəmli nümayəndəsi Nizami ömrü boyu bu şəhərdə yaşamışdır. Nizami təhsilini Gəncə mədrəsələrində almışdır.

Nümunə sual: 1. *Mənə əsərən cədvəli tamamlayın.*

Son abzasə artıq mətni yazanın na demək istədiyini, yəni ideyan tam şəkildə öz əksini təpib. Həmçinin bu abzası oxuyan artıq mətni addır. Giriş və nəticəni tapdılınan sonra yerde qalan abzasları *əsas hissəyə* uyğunlaşdırınıq.

nəticə
Cavabınız:

Giriş

1

Əsas

II, III

Nəticə

IV

Cavabınız:

► TƏRKİB HİSSƏLƏRİ ƏLAQƏLƏNDİRİR

Yuxarıda matının tərkib hissələrini müəyyən etməyi öyrəndik. Tərkib hissələri ilə bağlı düşən sual təpələndən biri isə matının müəyyən tərkib hissələrini bir-biri ilə əlaqələndirməkdir. *Giriş hissəni əsas hissə ilə və ya əsas hissənin nəticə hissəsi ilə*. Bu əlaqələndirilmə zamanı əsas diqqət edilmesi lazımlı olan xüsuslularla əsas hissənin ikincisini birincinən davamı kimi apara bilsin. Buna nümunə üzərindəki, seçəcəyiniz variant hissələrdən ikincisini birincinən davamı kimi apara bilsin. Buna nümunə üzərində baxaq:

O, Hindistanın ən gözəl rəssamı idi. Ona rənglərin ustası mənasında "Ranqa Carya" adını vermişdir. Ranqa incəsənet məktəbi açmış və orda sənətinin incəliklərini öyrətməyə başlamışdır. Məktəbin bəlli bir tədris planı yox idi. İstedad və bacarığundan sadəcə Ranqannın razi qaldığı tələbələr məktəbin məzunu olur və sənət dünyasına təqdim edilirdi.

Həm qabiliyyətinə, həm də sənətin incəliklərini tez bir zamanda məməmsəfəsənə göra digərlərindən fərqlənən, bir azca da sabrsız olan bu tələbə Rajev idi. O, ustaşından nə zaman məzun olubiləcəyini soruşdu. Ranqa sualı eşidib gülməsdi və sözüne davam etdi:

- Rajev, sən mənim galəcək və edən tələbələrimdən birisin. Çox qisa zamanda rəssamlıq sənətinin incəliklərini yiyəldən. Zənən edinəm, artıq sonuncu imtahanıñ zənən galib. Sənən bir əsər çəkməni istəyirəm. Bu əsər çox gözəl olmalı və rəsmə baxan hərkəsi heyrən etməlidir.

Nümunə sual. *I. Həmsi cümlə ilə matının giriş və əsas hissələrini əlaqələndirmək olar?*

- A) Rajev artıq məzun olmaq istəyirdi.
- B) Ranqa məktəb üçün tədris planı tutdu.
- C) Tələbələrdən biri müəllimin yanına gəlit.
- D) Bu aldığı dars sənətin sonuncu dərsin olacaq.

E) Ranqa Rajeyevin məzun olmasına istəyirdi.
İzah: İlk önce giriş hissəni müəyyən edirik. Daha sonra isə giriş hissənin son, əsas hissənin ilk cümləsini fərqləndiririk. Yuxarıda tünd-qara hərflərlə fərqləndirilib. Daha sonra variantları incəleyirik ki, görək hansını buntar arasında əlaqə kimi yaza bilərik.

A) Rajev artıq məzun olmaq istəyirdi – bu variant sanki əlaqə əmələ gətirilmiş kimi görünür. Lakin doğru cavab deyil. Çünkü ikinci abzasın, yəni əsas hissənin ilk cümləsində Rajeyevin adı hələ ilk dəfə çəkilir və onun kimliyi təmdilir. Bu cümləni yaza bilməmə sebəbinizdə budur. Öncə Rajeyvin kimliyi verilməli idi.

B) Ranqa məktəb üçün tədris planı tutdu – bu variantın fərqləndirilən cümlələrlə əlaqəsi yoxdur.

D) Bu aldığı dars sənətin sonuncu dərsin olacaq – bu artıq müəllimin yanına gələndən, istəyini bildirəndən sonra baş verir deyə olmaz.

E) Ranqa Rajeyevin məzun olmasına istəyirdi – bu variant da əlaqələnməni təmin etmir, çünki Ranqannın istəyi deyil. Rajeyevon istəyi idi.

C) Tələbələrdən biri müəllimin yanına gəlit – fərqləndirilən hissələrin ortasına bu cümləni əlavə edək: *İstedad və bacarığından sadəcə Ranqannın razi qaldığı tələbələr məktəbin məzunu olur və sənət dünyasına təqdim edilirid*. Tələbələrdən biri müəllimin yanına gəlit. Həm qabiliyyətinə, həm də sənətin incəliklərini tez bir zamanda məməmsəfəsənə göra digərlərindən fərqlənən, bir azca da sabrsız olan bu tələbə Rajev idi. İndi isə ümumi cümlələri oxuyaraq mənanın necə qorunduğu, ardıcılığın təmin olunduğu diqqət edin. Doğru cavab C variantıdır.

► MƏTNİN PLANI

Plan bir işin nə qaydada, nə kimi ardıcılıqla və hansı müddələrdə yerine yetiriləcəyini və s. qabaqcadañ təzadə tuan tədbirlər sistemidir. Mətinin planı deyərək mənədəki hadisələri müəyyən yarımbaşlılar altında qısa şəkildə əhatə etməkdən daNişur. Burada diqqət ediləcək nüanslar nələrdə: plan qurarkən hadisələre aid cümlələri ardıcılışkılıdə yazmaq olmaz. Plan elə şəkildə tərtib olunmalıdır ki, bir cümlə bir neçə cümləni özdənə əhatə etsin. Planı qurarkən sual cümlələrdən istifadə etməyin. Sonluğunu cümlə kimi bitirin və ya əsasın *mənsubiyət şəkilində məsələ kimi*, -*bu*' + *mənsubiyət kimi* *bütür* (məs: yazması, oxuması, soluğu, uğursuzluğu və s). Plan anlayışını qısa bir nümunə ilə izah edək daha sonra mənüzəndə təbliğinə baxaq. Məsələn: *Əlli Kursda oxuyur. Onun 3 saat 3 fərqli fəndən dərsi olur. Onun kursa gəlib-qayıtmaması plan şəklində ifadə edək*.
1.Əlinin yuxudan oyanması (Əlinin yuxudan oyanması planı özündə ehtiva edir – Əlinin oyanması, əl-üzünüñ yuması, döşərini fırçalaması, sahər yeməyini yeməsini. Bir neçə hadisəni biz tək bir fikirle ifadə etdik).

Nümunə sual: 2. Qarsısına ▶ işarəsi qoyulmuş sözün manası müəyyən edib matn əks aparılmış.

İzah: Bu dəfə işə qarşısına işarə qoyulan **vermişdir** sözdür. Və həqiqi manada işlənib. Biz bu cümləni macəzi manada işlədək şərti ödəməliyik. İslədək: **Bütün ömrünü bir sevdanın uğrunda vermişdir.**

Vaxt çatır, bu yaxşı qadın dünyadan köçür. Qadının cənəzəsi evdən çıxarıllarkən, qəlb gözü açıq bir adam tabutun bas tərəfində bir soğan görmüşdür. Tabut allar üstündə alçalıb yüksələrkən soğan yerində təpənməyib. Qəbra qədər adam eyni görününtünü görüb. Sonradan gərcəklər anlaşır. San demə, bir həftə ışğanın cümləni seçin. Bu zaman diqqət etmək lazımdır ki, fərqləndirilən sözün manası ilə variantdakı fikir ışğanın (və ya səsləşməsin). Məs: Qarsısına ▶ işarəsi qoyulan söza diqqət etsəz, həqiqi manada işlənib. Bunu *O evə gəldi* tipli cümlələrdə versə, matndakı mənə ilə səsləşən, *Gördüklərinən sonra özümə gəlib* tipli cümlələrdə işə matndakı mənə ilə səsləşməyen fikir kimi görməliyik.

İzah: Bu dəfə işə qarşısına işarə qadın dünyadan köçür. Qadının cənəzəsi evdən çıxarıllarkən, qəlb gözü açıq bir adam tabutun bas tərəfində bir soğan görmüşdür. Tabut allar üstündə alçalıb yüksələrkən soğan yerində təpənməyib. Qəbra qədər adam eyni görününtünü görüb. Sonradan gərcəklər anlaşır. San demə, bir həftə ışğanın cümləni seçin. Bu zaman diqqət etmək lazımdır ki, fərqləndirilən sözün manası ilə variantdakı fikir ışğanın (və ya səsləşməsin). Məs: Qarsısına ▶ işarəsi qoyulan söza diqqət etsəz, həqiqi manada işlənib. Bunu *O evə gəldi* tipli cümlələrdə versə, matndakı mənə ilə səsləşən, *Gördüklərinən sonra özümə gəlib* tipli cümlələrdə işə matndakı mənə ilə səsləşməyen fikir kimi görməliyik.

► TEZİS

Matndan əsas müddəəann seçilməsi tezis adlanı. Tezis geniş mülahizənin qısa ifadəsi, məqalə və ya çıxışın əsas müddəəalarını əks etdirən yiğcam qeydlərdir. Tezisin fərqli növləri olsa da, bizim üçün önemli olan yazılmış mənə əsasən tezisin tapılmasıdır. Mənə əsasən tezisin müəyyən edilməsi qəbulda tezisə bağlı düşəcək yegənə tezis tipidir. Tezisə bağlı əsas məqamlar:

- Tezis faktlərlə sübut edilməlidir.
- Yazılmış matndan çıxarılaçaq əsaslı fikirdir.
- Müəllifin irəli sürdüyü əsas müddəəaları özündə əks etdirir.
- Tezis bir növü ideya ilə də gəlinə bilinən fikirdir.
- Matndan başa düşülen fikrin 1-2 cümlə ilə ifadəsi şəklinde öz əksini tapır.
- Maqala və ya çıxış ilə bağlı bir neçə tezis irəli sürülö bilər.
- Tezis doğruluğu əsaslandırımlı, sübut olunmalı olan müddəə, fikirdir.
- Tezis bir sevə əsaslanaraq irəli sürülen fikir. İddiadır.

Bir zamanlar bir qadın varmış. İnsanlara yardım, yaxşılığı çox sevənmiş. Hərkas ona imrənar, həsəd aparılmış.

Vaxt çatır, bu yaxşı qadın dünyadan köçür. Qadının cənəzəsi evdən çıxarıllarkən, qəlb gözü açıq bir adam tabutun bas tərəfində bir soğan görmüşdür. Tabut allar üstündə alçalıb yüksələrkən soğan yerindən təpənməyib. Qəbra qədər adam eyni görününtünü görüb. Sonradan gərcəklər anlaşır. San demə, bir həftə önce bu qadının qapısına bir dilənci galib. Bu qadın da ona bir şey vər bilmək üçün sağa sola baxıb, bir şey tapmaya da alına keçən o soğanı vermişdir. Həyat boyunca bütün yaxşılıqları göstəris və xalqın tarifi üçün edib qururlandığı halda, soğan o gün sırf Allah üçün vərmiş və qəbre da o soğanı götürmüştür.

Nümunə sual: 1. Mənə əsasən tezisi müəyyən edin.

İzah: Tezisi yazımaq üçün mənə diqqətlə oxuyub, oradan çıxan natiəni müəyyən etməliyik. Elə hamin natiəni biz tezis Şəklində təqdim edə bilərik. Matnda edilən yaxşılığın yalnız Allah rızası üçün edildiyi halda, Allah qatunda dəyərinin olduğunu, riyakarlığın insana Allah qatunda nəsə qazandırmayacağından daudşılır. Biz bu kimi fikirləri ümumiləşdirsek: **Allah rızası üçün verilən bir soğan Allah rızası üçün verilməyən hər şeydən iştiridir.** Və yaxud, **Riyakarlıq Allah qatunda xeyir verməyən aməldir.**

Nümunə sual: 2. Mənə əsasən tezisi müəyyən edin.

Nizami Gəncəvi yaradıcılığa lirik şeirlərə başlamışdır. Əsərlərindən malum olur ki, şair böyük divan yaratmış, qəzəl və qəsidişər müəllifi kimi şöhrətlənmişdir. Lakin Şərq təzkirəcilişinin 20 min bəyti həcmində olduğunu qeyd etdikləri bu divandakı şeirlərin çox az hissəsi dövrümüzədək gəlib çatmışdır. Nizami Gəncəvi bütün yaradıcılığı boyu lirik şeirlər yazmış, sonular poemalarında irəli sürdüyü mütəraqəqi içtimai-fəlsəfi fikirlərini ilk dəfə hamin şeirlərində ifadə etmişdir. Nizami Gəncəvinin dünya adabiyəyə tərixinə məsnəvi formasında yazdığı 5 poemadan ibarət "Xəmsə" ("Beslik") tənmişdir.

İzah: Verilən parçaşa diqqət etək, əsas aparıcı fikir N.Gəncəvinin lirik yaradıcılığının çoxşaxəli olmasına baxmayaraq, onu dünya adabiyəyinə təndən əsas müddəə, əsas anıl kimi "Xəmsə" si vurgulanır. Demək ki, tezisi de elə bu istiqamət üzrə yazmalıyıq. **Nizami yaradıcılığı lirika baxımdan çoxşaxəli olsa da, onu məşhurlaşdırın "Xəmsə" sidir.**

Ümumxalq dilinde gedən proseslər – dəyişmələr, yeniləşmələr publisistik üsluba, mətbuatda gedən deyişmələr isə ümumxalq dilinə təsir edir.

Publisistik üslubun lügət tərkibi ümumi maraqları əks etdirən sözlərdən ibarətdir.

Publisistik üslub **təsviri** və **analitik (təhlili)** şəhərlərə verilir.

Təsviri şərh – hadisələrin *politoloqlar* və digər *mütəxəssislər* tərəfindən təhlil edilərək verilməsi deməkdir.

Analitik şərh – hadisələrin *politoloqlar* və digər *mütəxəssislər* tərəfindən nezərdə tutulur. Publisistik üslub **təsviri** və **analitik (təhlili)** şəhərlərə verilir.

2. Rəsmi-publisistik dili – hadisələrin *politoloqlar* və digər *mütəxəssislər* tərəfindən təhlil edilərək verilməsi deməkdir.

Rəsmi üslub an içtimai nitq forması olduğuna və müxtəlif içtimai maraqları əks etdiriyinə görə digər publisistik üslubların bir surə əlamətlərini da daşıyır:

Bədii-publisistik dili – publisistik üslubun əsas xüsusiyyətlərinə malik olmaqla yanaşı, müəyyən qədər funksional üslubların bir surə əlamətlərini da daşıyır.

Lügət tərkibi yığcam, sintaksi məhdud, normahlı möhkəmdir.

- Bu üslubda artıq sözlər, obrazlı ifadələr işlədilər, fərdi nitq ənsürlərindən qaçır.
- Bu üslubun əsas göstəricisi fikrin (informasiyanın) standart formalarla, şablonlarla, yığcam verilməsidir.
- Fikrin birmənalılığı, hüquqi əsaslılığı səciyyəvidir.
- Bu üslubda təkamül prosesində formallaşmış standart formalarla kənara çıxmır.
- Bu üslubda dialektlərdən istifadə edilər.
- Rəsmi-ışğuzar üslub dövlətçilik, müsəqillik əməklərini ilə bağlıdır.
- Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyi, ana dilinin həqiqi manada dövlət dilinə çevriləsi rəsmi-ışğuzar üslubun funksional imkanlarını genişləndirir.
- Rəsmi-ışğuzar üslub **rəsmi** və **ışğuzar** sənədlərin dilini əhatə edir.

3. Rəsmi-publisistik dili – Rəsmi-publisistik dili bilavasitə publisistik məzmun dasıyan bu və ya digər rəsmi, rəsmi-ışğuzar sənədin dilidir. Məsələn: *Azərbaycan Respublikası Prezidentinin bayanatı*, *yaxud işğuzar üslub*

Rəsmi və işğuzar üslub

Rəsmi və işğuzar sənədlərin dil təzahürüne **rəsmi-ışğuzar üslub** deyilir.

Rəsmi və işğuzar üslubun xüsusiyyətləri:

Rəsmi və işğuzar üslubun xüsusiyyətləri:

Lügət tərkibi yığcam, sintaksi məhdud, normahlı möhkəmdir.

Bu üslubda artıq sözlər, obrazlı ifadələr işlədilər, fərdi nitq ənsürlərindən qaçır.

Bu üslubun əsas göstəricisi fikrin (informasiyanın) standart formalarla, şablonlarla, yığcam verilməsidir.

Fikrin birmənalılığı, hüquqi əsaslılığı səciyyəvidir.

Bu üslubda təkamül prosesində formallaşmış standart formalarla kənara çıxmır.

Bu üslubda dialektlərdən istifadə edilər.

Rəsmi-ışğuzar üslub dövlətçilik, müsəqillik əməklərini ilə bağlıdır.

Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyi, ana dilinin həqiqi manada dövlət dilinə çevriləsi rəsmi-ışğuzar üslubun funksional imkanlarını genişləndirir.

Rəsmi-ışğuzar üslub **rəsmi** və **ışğuzar** sənədlərin dilini əhatə edir.

1. Rəsmi sənədlər – konstitusiya, qanun, məcəlla, qərar, sərvəcam, fərman, əmr və s.

Rəsmi sənədlərin xüsusiyyətləri:

- Xüsusi *müttəxəssislər hazırlayırlar*.

- Bu sənədlər müxtəlif səviyyələrdə müzakirə olunur və qəbul edilir.

- Rəsmi sənədlər müümüm hüquqi məzmuna malik olur, tarixi şəhəriyyət daşıyır.

- Rəsmi sənədlər quruluşuna görə bölmələrə, maddələrə, bəndlərə ayrıılır.

- Rəsmi sənədlərdə maksimum mükəmməllik gözlənilir, fikrin birmənalılığı, əydəmlılığına, hüquqi əsaslılığına diqqət yetirilir.

- Rəsmi sənədlər dövlət, yaxud hökumət təşkilatlarının təribi və xüsusi qaydada, yəni rəsmi şəxsin inzasi, möhürü və s. ilə təsdiq olunan sənədlərdir.

- Dövlətlərərət və dövlətdəxili mümasibətlər bu sənədlərlə tənzimlənir.

2. İşğuzar sənədlər – tərcüməyi-hal, reklam, ərizə, akt, bildiriş, vəkalətnama (*etibarname*), elan, arayış, izahat, protokol

İşğuzar sənədlərin sənədlərin xüsusiyyətləri:

- Xüsusi dövlət şəhəriyyəti daşıyır (*rəsmi sənədlərdən sərgili olaraq*)

- Həcməz rəsmi sənədlərdən kiçik olur.

- Bu sənədlərin sənədlərin müyyən hissəsini hər bir şəxs özü hazırlaya bilər.

- Belə sənədləri yazmaq üçün çox vaxt hazır formalar, şablonlar olur.

- Sənədlər hər hansı bil masələ ilə bağlı təribi edilir.

Akt və protokol daha çox işğuzar sənəd sayılsada, bu sənədlər rəsmi sənəd səciyyəsi da daşıya bilir.

Qeyd: Rəsmi-ışğuzar üslubda işlədilən cümlələrdə *seiller*, *adətən*, *əməq*, *xəbar*, *vacib* və *şərt* şəkillərində olur.

Məmət Tədris Məktəbi: Verilən parçada Roma və Yunanistanda vətəndaşlıq almaqla bağlı məlumatlandırmaçı fikirlər verilir. İlah: Verilən parçada yer verilmir, fikrin daşıq, aydın şəkildə verilməsi əsas məqsəd güdür. Demək ki, Bunda obrazlılıq yer verilməsi əsas məqsəd güdür. Demək ki,

Burda obrazlılıq yer verilməsi əsas məqsəd güdür.

Çıxılışıyla bağlı düşən sual tipləri üçün nümunə olaraq aşağıdakı mətn üzərindən davam edək:

Bir zamanlar bir qadın varmış. İnsanlara yardım, yaxşılığı çox sevəmiş. Hərkəs ona imzənər,

həzəd apararmış.

Vaxt çatır, bu yaxşı qadın dünəyadan köçür. Qadının cənəzası evdən çıxarılarken, qalb gözü açıq bir adam tabutun baş tərəfində bir soğan görmüşdür. Tabut əllər üstündə alçalıb yüksələrək soğan yerində tərənnəməyib. Qəbre qədər adam eyni görünüşünü görüb. Sonradan gercəklər anlaşılır. Şəhər demə, bir həftə önce bu qadının qapısına bir dilənci gəlib. Bu qadın da ona bir şey vərə bilinək üçün sağa sola baxıb, bir şey tapmayaınca da elinə keçən o soğanı vermİŞdir. Həyatı boyunca bütün yaxşıqları göstəriş və xalqın tərifi üçün edib qururlandığı halda, soğanı o gün surf Allah üçün vermiş və qəbra da o soğanı götürmüştür.

Nümunə sual: 1. Hansı cümlə matin işlubu ilə səsləşmir?

- A) Bir gecə lal xatirələr dilə gəldi.
- B) Şəhərin şəfiqindən günəş dünyaya gülmüşsayırdı.
- C) Coxmənəli sözler məcəzi mənənə əsasında ortaya çıxır.

İlah: Bu üp sualların cavabını tapa bilmək üçün ilk önce verilən matin işlubu aid olduğunu tapmaq lazımdır. Yuxarıda işlublarla bağlı məlumatlarda da qeyd etdiyimiz kimi, obrazlı, məcəzzə mənənə i�adələr olan işlub bədii işlubdur. Matin diqqət etsəz, işlub olaraq bədii işluba uyğundur. Demək ki, variantlarda bədii işluba aid olmayan fikir seçməliyik. A və B variantlarında məcəzzilik açıq-aşkar hiss olunur. Xatirələr dili geldi, günəş gülmüşsayırdı kimi ifadələr məcəzi mənənə işləndiyindən hər ikisi bədii işluba aididir. C bədii işə elmi qaydanın izahunu verir. Demək ki, bədii deyil, elmi işlubdur. Doğru cavab: C

Nümunə sual: 2. Məmin işlubuna aid xüsusiyyətləri secin.

- 1.1. Azərbaycan Respublikasının dövlət dili Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 21-ci maddəsinin I hissəsinə müvafiq olaraq Azərbaycan dilidir. Dövlət dilini bilmək hər bir Azərbaycan Respublikası vatandaşının borcuudur.
- 1.2. Azərbaycan Respublikasının dövlət dili kimi Azərbaycan dilü ölkənin siyasi, içtimai, iqtisadi, elmi və mədəni hayatının bütün sahələrində işlədir.
- 1.3. Azərbaycan Respublikası dövlət dilinin işlənməsini, qorunmasını və inkişafını təmin edir.

İlah: Parça rəsmi-işgütər işlubadır. Bu işlubun əsas xüsusiyyətləri *fikir müəyyən qalıba düşmisi* (*standart*) *formalarla və olduqca yığcam şəkildə verilir. İləğət tərkibi yığcam, simaksisi məhduddur.* Rəsmi-işgütər işlubda bir sira arxaik sözər və köhnəhməş simakət qalıblar üzü müddət qorunub

Səzlər: Bu fikirlərdən hər bir suala doğru cavab kimi qəbul olunur.

Nümunə sual: 3. Fərqləndirilən söyü mətin işlubundan fərqli işlubda cümlədə işlədin.

- 1.1. Azərbaycan Respublikasının dövlət dili Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 21-ci maddəsinin I hissəsinə müvafiq olaraq Azərbaycan dilidir. Dövlət dilini bilmək hər bir Azərbaycan Respublikası vatandaşının borcuudur.
- 1.2. Azərbaycan Respublikasının dövlət dili kimi Azərbaycan dilü ölkənin siyasi, içtimai, iqtisadi, elmi və mədəni hayatının bütün sahələrində işlədir.
- 1.3. Azərbaycan Respublikası dövlət dilinin işlənməsini, qorunmasını və inkişafını təmin edir.

İlah: Məmət rəsmi-işgütər işlubadır. Mətdə fərqləndirilən söz dövlət dili anlayışında işlənməsi, Biz bunu fərqli işlubda işlətmək üçün sözün mana dairəsinə baxmalıyıq. **Əsərin dili xeyli qəliz iddi** buradaki **dil** sözü məcəzi manada işlənib, məcəzi mənənə bədii işlubda olduğu üçün sualın şərəfini öðeyir.

Fargat: Azərbaycan Respublikasının dövlət dilı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 111. maddəsinin min 1-nü elənq Azərbaycan dilidir. Dövlət dilini bilmək hər həftə Azərbaycan vəzifələrinə boyadır.

1.1. Azərbaycan Respublikasının dövlət dilini Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 111. maddəsinin min 1-nü elənq Azərbaycan dilidir. Dövlət dilini bilmək hər həftə Azərbaycan vəzifələrinə boyadır.

1.2. Azərbaycan Respublikasının dövlət dilini kimi Azərbaycan dilini ölkənin siyasi, idarəəti, sənədli, təsdiqi, idarəəti və sənədli idarəəti idarəətində.

Mihal Alaplıoğlu'nu iskelenin sularında düşüp etmek lazımdır ki, alaplıoğlu'nun ebeväymiz Fikri'nin
mənim ilə sevəcəm. Ola rəmən vərilişə, mənən zidd olun lükür təri silüənsə, bù artıq matidə
gəzəndəm. Həsab edilir və mənim ilə alıcı qurula bilim. Mənənəki cümləsi rəzakət yazmaq lazımdır.
Şəhərin: "Firzət xəzində dəvələndirinəməli" həyati mənəni zərərəndən.

14. Aziz (ayrıca 1977: 101-102) modern hayatın bütün sektörlerinde işadır.

Para va manzara olsun olmazdır. *İddiî dîn normalini gözetmeli.*
Qeyd: İzzetullah'ın fikirlerini takip etmek isteyenler, olsun olmazdır. Fazla tâbi'îca ise her istabutun öz xüsusiyyatını yemelidir. Ola bilin ki, sade Vecîm disiplinimiz asasen verim. O zaman aşgârların şâfiîde doldurulacaktır.
Para

Badi istubadır obraklıq macənlilik xəs vər tunur.	Əməbi dilin normaları. cözlənlir.	Rəsmi-şəhər istubadır Lügət tərkibi yüksətm Sintaksisi mahiyyətdür
---	---	--

"Yazılım" - anlayış her zaman zamanda hukuki status almıştır. Qadın Yuramsında Aşka şah-devletin yasası yine yasası gibi, anası ya da atası anasının oğulları ve oğullarının oğulları gibi hukuki权力 verilmiştir. Oğular, başqa yerdən gönüm şəxslər və qollar vəzifəsi hukuki权力dırlar.

Qadın Roma devletində isə valandıqları enin an qadın sakinilarının nüvələri iddiət edirdilər. Səmər bilidən azəd şəhərin valandıqları hüquq məzənnələr. Lakin qadınlar və qollar vəzifəsi hukuki权力 almamışdır.

Nümunə surəti: 5. Qarda rüyada verilməyi nüvvi İnformativ funksiyaların rəsədi və mənfi etmələrdən qızılım	Poetlik funksiyaların sıx həmi cümlədən qızılım
<p>Ezab: Bu tip sənədlərdə fəqihlərdən sözün iki fəqih işarəsi işlənməyi tələb olunur. <i>Informativ funksiyaların sıx həmi cümlədən qızılım</i> mənfi etmədir. Cümələdə işlədik: <i>Qular həzərəndə gətirildi</i> – bu informativ funksiyadır, çünki ikiin rəsəd olunan mənası sözlər. <i>Köñfüm eyni qədar</i> – bu isə poetlik funksiyadır, burada <i>qul</i> sözü mənası mənzərədən ibarətdir.</p>	

Nüansları sunt: 5. Alınanları tam çöküldür. İsteğin
İstemealtı fonksiyon dayayan söz kimli eliminasyonu
İstek: İsteyenin fonksiyonunu sunan söz kimli. İsteğin
Terminoloji fonksiyon dayayan söz kimli eliminasyonu

Terminoloji – kavramın bir anlamda en fazla etkisi manada olduğunu ifade eder. Terimlerin işlevi ise sözlerdeki anlamın ifade edilmesidir. Cümlede işlevsiz, *Bütün insanların yeganeceği* – informatif funkcıya, yedek anlamına, *Bütün uygun şeyletiler* – terminoloji funkcıya, yanı terimin kimini istedilmesidir.

Hayanda herkesin varlığı kişi, sadık bir kişi de olmazsa kesin ve dayanılmazdır. Uyku gecesi, herkese varı geri dönerlerdir. Düşüp olsa un ve düşüm.

1. Mənədə hansı məlumat **yoxdur**?
 A) Qazların içməstən etməq sənəti
 B) Toplu halda işləkəs etdiklər qəzaat
 C) Olağan enerji sərf edən qaz
 D) Qazların yalnız dəstəsi ilə içməsi
 E) Qazın uşus şəkli

2. Mənədə hansı fikri nədən itənlidir?
 A) Qazların uşus sənəndən
 B) Qazların uşus şəklinən
 C) Birlikdə hərəkət etməyin qazancından
 D) Bir dəstəyə aid olub antaq o dəstə ilə hərəkətdən
 E) Dəstə təziflərinin səbəbliklərindən

3. 4-cü abzədəki altıdan xətti çökülmüş ifadəni hansı ifadə ilə avaz etmək olar?
 A) ola'dır B) istifadə edir
 C) manz qalır D) tsair edirdi
 E) qaznamına çalır

4. Hansı fikir mənim məzənumuna ziddid?
 A) Bir amalda mübarizə aparanlar çox vaxtında da bə-həmə kümək emsəlidir.
 B) Dəstədə ya ya qrupda yaralanın, xətələşən olarsa mən deşəsinə buraxılmalıdır.
 C) Sonradan gələnlər qrupa qəbul etməmişlər lazımdır.
 D) Təzyiqə qarşı cəvəl yaranıq hərəkət etmək lazımdır.
 E) Dəstə və ya qrupu daim qabağı apara bir lider gəzidir.

5. Mənədə hansı suala cavab tapmaq istəmək deyid?
 A) Dəstə birlikdə hərəkət edəkən qazlıqları enerji və zaman nə qədər olur?
 B) Dəstənin uşus şəkli niyə "V" şəklinədir?
 C) Həndə hələ neçə qaz uşusu saxlaya bilər?
 D) Dəstədən ayrılan qaz niyə yənə dəstəyə qoşulmalıdır?
 E) Dəstə başçısı olan qaz hansı qazlardan seçilir?

6. Üçüncü abzədəki fərqləndirilmiş sözün mənası və ya həqiqi mənası olmasının tapşraq ona əks mənədən əsərləndirildi.
 1. _____
 2. _____
 3. _____

7. Mənədə möqədini ifadə edən cümləni yazın.

8. Üzerinə rəqəm qeydilmiş sözləri ardıcılcaq cinsi məna verən səfərlərə avaz etməsinə yaxın.
 1. _____ 2. _____
 3. _____ 4. _____

9. Qazların dəstə halında işləmələrinin rəsətləğim ikiçi və dördüncü abzədəki hansı fikirlər təsdiqləyir?
 2. _____
 4. _____

10. Qazların dəstə başçısı olma prosesini mənədən zər edin.

Hədəfi gör, ağrını yox

Bennet Lekorten 1988-ci ildə Amerikada yaşayın francız vatandaşlığı olub. O, 80 gino 5980 km ləzək Atlantik okeanını keçmişdir. Lekorten professional idmançı deyildi. O, hava limanı işçisi idi.

Lekorten bunun üçün 6 il məsəl etmişdi. O bu xərçəngin dünənşin dəyişən atmosferin şərafına və rəmaliçinə dəstək üçün pul yığmaq məqsədi ilə etmişdi. Benot ənənə 175 000 dollardan çox pul toplamışdır.

Atlantik okeanını keçərkən o, gün ərzində 6 saat səda dayandı. 7,5 metr radiuslu maqnit sahələrə təkəp halıqlarından qorunmağa yardım edəndi. O, gün ərzində 9000 dan çox kalori tərixdə və həmə gərək əmək yemək yeməli olurdu, və həmçinin bir çox çəməncələr — 8 dəfə təfəni və dəhşətli qasırqularla üzülmüş, 6 metr hündürlüyündə olan dağlıqlardan keçməməy bacarmışdır.

Dəhşətli təbii hadisələrə tələşəşəsinə baxınmayış 80 gino 5980 km ləzək hər yəxə, seçə, dəli idi? Xeyl, albotə, o, dəli deyildi. O an gəlci motivasiyaya qədər idi: sevgi, manavı bağlılıq — o, atəzən dərin həmərit bəşiridir. O, stasının arzusunu yeriñ yetiridi.

Ben Lekortenin dediyini görə, o yalnız sayətlin dadım çoxur və onun dəha çox faydalılarının fikir venir, xələrlər yox, onur da, gündəlik həyata bir çox çatınlıklarla tələşəşəni olur.

Bu, faktidə ki, bizi nəyin motivasiya etdi biləcəyin hələ da kaş edilə bilənməştik. Benot Lekortenin tərəfi nəğşənənə olsa da, o öz motivasiyasını təpə bilmişdi.

1. Mənədən doğru fikri seçin.
 A) Atası oğluna uğur üçün ham maddi, ham da mənzərə dəstək olur.
 B) Lekortenin etdiyi xərçəngdən qıcası almaq üçün idi.

C) Benot kipək balıqlarının da həicumuna məruz qılı.
 D) Təbi hadisələr Lekortenin öz yoldundan dəmdənə.
 E) Motivasiyasi olmasa da, Benot uğur qazanıb.

2. Mənədən cədvəldən uyğun fikirləri seçin.

Dəyərindər	Tətbiqdər
1. Benot pəşəkar idmançı idi.	3. Benot Amerika vatandaşlığı.
2. Benot hər gün ciddi təkili kələr itiridir.	4. Benot gün ərzində altı saat səda dayandır.
A) 1,2 B) 2,3 C) 3,4 D) 1,4 E) 2,4	

3. Hansı fikir mənədən asəsan daqiq deyək **olmaz**?
 A) Benot ginosu dördə birini sədi keçirdi.
 B) Benot orta hesabla 25 gino ərzində 100 saat yənəyə vaxt ayırdı.
 C) Benotin uğur qazanmasına kömək etdiən əsas onun öz motivasiyasını tapması idi.
 D) Benot orta hesabla hər gün 80 km məsafə qədər.
 E) Benot xərçənglə bağlı planını həyata keçirir.

4. Hansı fikir üçüncü abzədin sonuna artırıla bilə?
 A) Xərçəngin arəsəndələşməsi üçün dəstək toplaya bildi.
 B) Buna həxməyərəq möqədini üçün çox çalışdı.
 C) Rəsəldəğin manevi onun özminin qura bilənməşdi.
 D) Kipək balıqları onun üçün manevi ola bilmirdi.
 E) Möqədini ola hər çox möqədini üçün davamlı addət etməlidir.

MHM TƏDRİS MƏRKƏZİ

4. Mənədən asəsan belə bir hökm yürütmək olğunda yaşaması lazımdır. Yerli universiteti bittirə, yaand yerli vətəndaşlığı alıb həyati qurın emigrantlara bu məddət qısa olur. Fransanın sənəblərdən təşkil olunmuş "Xarici Legion" da xidməti zamanı yaralanan şəxslər isə vətəndaşlıq dəfələr verilir. Amma həlli vətəndaşlıq alıb şəxslər fransız dilini lazımi xəzinəyə bildiklərini səbət etməlidirlər. Fransanın xeyrində beynəlxalq yarınlarda mülkət qazanmış idmançıları da xəsənləşən şəxslərdə yerli pasporta sahiblərlər.

Dünyada vətəndaşlıq almış həkimlərdən an çətin ölkə Kəveytən mənşəlidir. Hərtər bu ölkə vətəndaşlığı ilə evləmək və övlad sahibi olmaq da vətəndaşlıq almama kifayət deyil. Kəveyt vətəndaşlığını əzəzzən əmər IV Sahib dəz verir. Yalnız bayram günlərində vətəndaşlıq paylaşımı əmər ilə yalnız 20-30 milyonu sevindirir. Müqəmtə Kəveyt və əmər qarşısında xüsusi xidmətlərə gəlir, məsələn, vui-qsoz zamanı əmərin bayramı xülasə tədviyinə görə da vətəndaşlığı əmədi edə bilər.

1. Mənədən suala cavab **yoxdur**?

- A) Fransada vətəndaşlıq almış üçün neçə il yaşaması lazımdır?
 B) Kəveytdə vətəndaşlıq almış üçün neçə il yaşaması lazımdır?
 C) Cənubi Kiprda vətəndaşlığı neçə aya almaq olar?
 D) Amerikada vətəndaşlıq almış üçün neçə il yaşaması lazımdır?
 E) Qorb ölkələri öz işi tələbələrinə neçə fidayır?

2. Kontekstdən çıxış edərək "əzəzli" sözünün mənasını müitäyzələndirin.

- A) Başqa xalqa, milliət mənşətənə
 B) Yerli xalqa, milliət mənşətənə
 C) Başqa ölkəyə soyahət edən
 D) Başqa ölkədə sonradan vətəndaşlıq almış
 E) Yerli ölkəyə məxsus vətəndaşlıq alan

3. Mənədən yəndə fikri seçin.

- A) Vətəndaşlıq almış həkimlərdən çətin ölkələr də var.
 B) Cənubi Kiprda vətəndaşlıq almış dəha qisa müitäddətə başa gələ bilər.
 C) Amerikada vətəndaşlıq alıdə etmək üçün yalnız bir yol var.
 D) Fransanın xüsusi dəstəsi vətəndaşlıqları vətəndaşlıq dəfələr verilir.
 E) Kəveytdə vətəndaşlıq yalnız bayram günləri verilir.

4. Hansı fikir mənədən öz əksini tapmışdır?

- A) Investorlar 2,5 min dollar yutumla Cənubi Kiprda vətəndaşlıq alıdə edə bilərlər.
 B) Dünyada vətəndaşlıq almış həkimlərdən an çətin olğunda yaşaması lazımdır.
 C) 4 il müitäzzəm olaraq ABŞ-də qalmış və müsahibədən keçərək ABŞ-a sadəqət andı içənlər ABŞ vətəndaşlığı ola bilərlər.
 D) Fransanın xeyrində beynəlxalq yarınlarda mülkət qazanmış idmançıları da vətəndaşlıq alıb həyati qurın.
 E) Migranclar Kəveyt və əmər qarşısında xüsusi xidmətlərə görə vətəndaşlığı əmədi edə bilərlər.

MİN TƏDRİS MƏRKƏZİ

AZƏRBAYCAN DİLİ

1. Lələ abzasda qara rənglə verilmiş qanuna tam əməl edən fikri mənədə hansı fikir göstərir?

"İşləndiñ müəllif yeri, rəsəd rast gəlmək" – bu fikirə əsasən mənədə olmayan fikir kimi təqdim olunur.

2. Lələ abzasda altundan xət çəklmiş sözün həqiqi və mənasını yazın.

3. Lələ abzasda altundan xət çəklmiş sözün həqiqi və mənasını müəyyən edib manasını izah edin.

4. Lələ abzasda altundan xət çəklmiş sözün həqiqi və mənasını izah edin.

5. Lələ abzasda qara hərflərə verilmiş sözü cümələdə düzgün şəkildə avaz edə biləcək sözü yazın.

6. Lələ abzasda altundan xət çəklmiş sözün həqiqi və mənasını izah edin.

7. Lələ abzasda altundan xət çəklmiş sözün həqiqi və mənasını izah edin.

8. Lələ abzasda altundan xət çəklmiş sözün həqiqi və mənasını izah edin.

9. Mənədə əsasən məqsəd-nəticə cədvəlinə boşluğu tamamlayın.

10. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

11. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

12. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

13. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

14. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

15. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

16. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

17. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

18. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

19. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

20. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

21. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

22. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

23. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

24. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

25. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

26. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

27. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

28. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

29. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

30. Mənədə qara rənglə sərqləndirilən cümlənin mənasını izah edin.

- C) Balaca balıq özündə casarət tapıb olduğu məhlit tərk edir.
D) Əsər nikəbin sonluqla tamamlanır.
E) Balıq istədiyi azad hayatı gəlib çata bilir.
2. Mənədə əsasən doğru fikri seçin.
- A) Balıqın yaxınları ona mane olmur.
B) Balıq qarışmasına çox çatılıklara məsləub olur.
C) Balıqların əksarı yeknəsəq hayatı yaşayır.
D) Balıq sonda arzusu olan gölə qovuşur.
E) Ətrafında onu arlayanlar yox idi.
3. Altundan xət çəklmiş sözün mənasına uyğun nümunəni müəyyən edin.
- A) O, hələ də dünya sırlarına bələd deyildi.
B) Bu olağanlardan sonra onun da gözü açıldı.
C) Sahvər həyan başa düşməyinə kömək olub.
D) Anar kənddə anadan olmuşdu.
E) Eynimənali nümunə vermek mürmkün deyil.
4. Hansı fikir giriş və əsas hissəni əlaqələndirir?
A) Bu əsərdə müəllif öz azadlıq arzularını balaca balığın dili ilə ifadə edir.
B) Alleqorik əsər olmasına görə balıqın dil açıb danışması janrına təlabına uyğundur.
C) Cədidiyi bu yer elə onun xəyalı idi.
D) Balıqın sımasında azadlıq duyguları əks olunub.
E) Müəllifin qoyduğu idəya balıqın sonda çadıgi arzusunu ifadə edir.

5. Klasteri təmamiləyin.

Balaca Qara Balıq

Azadlıq fikirlərinin daşıyıcısıdır.

1. Dənizə çıxmak fikrində təraddüb edir.

2. Onu qınayanlara fikir vermır.

3. Maneaları bir-bir aşib arzusuna çatır.

4. Özündən sonra azadlıq yolu açmaq məqsədi idi.

A) 1,2 B) 2,3 C) 3,4 D) 1,4 E) 2,4

6. Il abzasındaki hansı cümlə abzasın məzmununa aid deyin?

7. Üzərinə rəqəm yazılan sözlərə əsasən cədvəli doldurun.

Həqiqi	Məcatı
Məqsəd	Nəticə

Balaca balıq böyük dünyaya qovuşmayı isteyir.

10. Nə üçün ətrafindakı balıqlar Başqa dünyaya yoxdur?

Dünya elə gördüyüñ bu dünyadan ibarətdir deyirdi?

1. Hansı fikir məmənə asas hissəsindən verilməyib?

A) Əsər alleqorik əsər hesab olunur.

B) Qara balıqın mühiyi əsində elə müəllifin öz mühüdüdir.

Suamını okeanın zələzələ mənzərdə yaradısu suamını dağışdır. Zələzələnin astı olaraq suamını dağışdırmaq bəyləküyün artı və qurğu yaşayın məsləhətini qeyri etibarlı olur. Lütfən məsləhətini qeyri etibarlı olaraq tətbiq etmək. 2004-ə itənənən hər okyanusda biss vərən zələzələlər artıllığıdır. Böyük suamının bu dağlıqlar arxalığında bir saftanın qızdırıvəsi istəniləndən böyük dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır. "Suamını" sözlə yepicəndə "həmən dağlıqları" manisimdir. Suamını bir dağlıqlarıñ əmər olunur, bir neçə dağlıqlar arxalığında. Böyük suamının bu dağlıqlar arxalığında bir saftanın qızdırıvəsi istəniləndən böyük dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

"Suamını" sözlə yepicəndə "həmən dağlıqları" manisimdir.

verir¹. Suamını bir dağlıqlarıñ əmər olunur, bir neçə dağlıqlar arxalığında. Böyük suamının bu dağlıqlar arxalığında bir saftanın qızdırıvəsi istəniləndən böyük dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

dağlıqlarla yaranır və yaradıqdan əvvəl qazlıdır.

"Molla Nasreddin" jurnalında yox idi?

SECONDA ICAN BILI

A) Hansı təməyyüzdəki kəsiñəni şürurunu inkişaf etdirmək
 B) Kələm ictimai-siyasi şürurunu inkişaf etdirmək
 C) Kələm ictimalının təqididən və ifşasına yer vermək
 D) Kələm ictimalının təqidi və ifşasına yer vermək
 E) Kələm ictimalının təqididən və ifşasına yer vermək
B) Kələm ictimalının təqididən və ifşasına yer vermək
C) Kələm ictimalının təqididən və ifşasına yer vermək
D) Kələm ictimalının təqididən və ifşasına yer vermək
E) Kələm ictimalının təqididən və ifşasına yer vermək

ezelere sinyal gönderir. Hesaplama düzgün olduğu
üçün pişiyin köməyinə vaxtında çatırsan. Həc bir
komputer göz, qulaq və digər duyğu
organlarından daxil olan informasiya axınınu yükləyib
etmək və ona reaksiya göstərmək bacarığına
göre bəcynilə müqavimət olma bilmədi

Beyinin hasarı ediyi elektrik enerjisi bir lampanı carayanla təchiz etməyə kifayətdir. Beyində texminən 100 milyard mikroskopik hüceyrə - neytron vاردur. Onları saymaq üçün sənə 3000 il vaxt lazımdır! Xəyallara dalırsan, qəhhəhə çəkib güllürsan, harasa baxırsan, yaxud sadəcə hərəkat edirsan – bütün bunlar milyard cığırlarla nevrondan neyrona doğru sıttıyan kiçicik siqnallar sayəsində baş verir.

Beyin işləyir. Əslində, hər dəfə yeni bir şey öyrənəndə, yadda saxlayanda, nə baradəsə düşündənə beynin strukturu dəyişməyə başlayır. Üstəlik, alımlar kəsf etmişlər ki, fiziki hərakatlardan sonra orqanızında beyini qarvamağa həssas edən maddə hasıl olunur. Görəndə ki, ev təpsinmişin yerinə yetirə bilmirsin, başına heç nə girmir, get futbol oyna, sonra isə ilisə qaldığın masalənin həlinə qayıt. Çox güman ki, onu müvəffaqiyyətlə həll edəcəksən.

6. Silloğim quraraq "Molla Nasreddin" jurnalının
fədayıatının dayanmasından günümüze qədər neçə ilim
kədyyini hesablayın.
1-ci həkəm:
2-ci həkəm:

Nenche	Squeek	"Willa Vassalldin" salutik "Willa Vassalldin" salutik	1. Mataas saabeb-nenece cadyalil tumanayin.
--------	--------	--	---

"Molla Nasreddin" jurnalı 8. Klasteri tamamlayacaq fikirler yazın.
Satirik jurnal idı.

9. AXC məstəqiliq qazanan ilə jurnal hansı ölkədə
şəxsi edilib?

10. Altından xətt çəklmiş sözü məhdəki manasına əks olaraq cümlədə işlədirib yazın.

BEYİN GÜCÜ

duymak, yaratmaq, oxumaq, emosiyaları hiss etmek qabiliyyatından tıtmış üzək döyüntüsü və kiprik çalmasına işlər hər şey bir mərkəzden idarə olunur. Bu mərkəz sənin beynindir! Beyin o qədər nükkəsmədir ki, məşhur bir alim onu kainatda kəşf etməyiniz an mürəkkəb töbii "cihaz" adlandırmışdır. Beyin gücünə və hərəkət sürətinə görə superkomputerdən üstündür. Məsələn, sənin pişiyin qızınsı piştiyə toxunub, yanmaq üzərdir. Düşünmək üçün bir an vaxtın var! Beyin gözdən signal alaraq

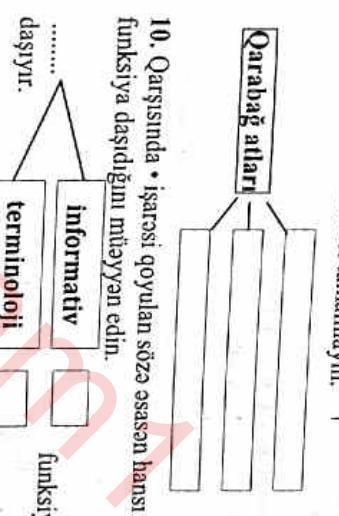
İM TƏRKİBİ. • Məsələn, professor I.I.Kalujin
şəxsiyətini Ərəb attı hesab etməkə ona
əməkdaşlığını qeyd edir.

7. Matlin mazmunu xülasa şəklinde yazın.

SÜBÜT İÇİN DİLEĞİ

JOURNAL

Həqiqi
 Macəzi mənalıdır.

1. *Qazbatçalarını soy kökündən uzaqlaşdırmağa*
gəlir və qızılalır.
Qazbatçalarının da olub.
allışlılar da olub.
A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,3,5 D) 2,4,5 E) 1,3,4

2. Manda hansı tipi cümledeki isimlere
necipce tipi B) sebəb tipi
D) fakt tipi

Cehennem tipi
Fetimi tipi

Hansı izah türündə qara rənglə fərqləndirilən sözün
mənasıdır?

A) öz etmek, almaq	B) nezare almaq
C) təqibşəmək	D) öz tərkibinə almaq

Ej alla alib qaldurmaq
vaxdur?

4. Nânde hanisi Suata evvel,.....
A) Arkeoloji qazıntınlarda neçə at tipi möveud olub
B) Nüvə olur ki Nəsey alları iki qola ayrılır?

Qarağ atlari Ḑəb atlardan önce mövcud iddi
Qızıhaq cinsinin yaranmasında xalqın rolu nadir

Eğer Qarbağ atlarına hansi at cinsinin təsiri olub?
Kuradır?

5. "Mənə assan demək olar ki, ..." nöqtələrin yeri

A)... Qarabağ atlarının tarixi yaxın dövrlə bağlıdır. Aydınlar atları... Qarabağ atlarının tarixi yaxın dövrlə bağlıdır.

... Roatuke attarı Qatabağ adıının anlığı
filmında tasir edib.

D)... Manna dövlətinin sənət işçiləri maraq stanlib.

E) ... Karabağ atlası verli şirketlerin seleksiyasıyla devam ediliyor.

6. Presente la tua domanda in scrittura, una da arth.

Şəhərsində • İşarəsi qoyulan cümlədə iki söz düzgün
yerdə işlənməyib. Mətin məzmununa əsaslanaraq
və ya müsbət

Yah edin.

- Axırıcı daşa baltam nə zaman itilə-nisən? -deya
soruşur.
Oduñcu:
- Odun koşmakla o qədər çox məşğul idim ki,
baltam itiləmək heç ağlıma gəlmədi,-deyir.
Heyatda hər zaman eyni işi etmək və ya sadəcə çox
isləmək uğur qazanmaq üçün kifayət deyil. Arada bir
dayanıb özünüüzü inkişaf etdirmək və daha məhsuldar
olmaq üçün nə etməniz lazımlı olduğunu da arasdırıb
öyrənməyiniz lazımdır. Yəni arada bir dayanıb

- A) 1,4,5 B) 2,3,5 C) 3,4,5 D) 1,3,5 E) 1,3,4
 5. Meccazılık dəha aparcidir.
 4. Yaradımlı taxı dəqiq olaraq ballidir.
 3. Külləvilik bu işləb üçün xarakterkdir.
 2. Standart formalarla malikdir.
 1. Ümumxayıl diliində gədən dəyişikliklərə təsir edir.
 3. Mətin işləbə ilə bəzəni dəqiq təkifinə sevgi.
 4. Təqdimatın işləbə ilə bəzəni dəqiq təkifinə sevgi.

- E) Yer kəndisi abhisiñim alli fəzilindən azı Asiyada qəbul etmişdir.
 D) Asiyalılar Asiyam Avropam - qəribi eksi kimi C) Asiya qızılımda biki or tuyu mövcuddur.
 B) Asiyada müxtəlif idim qurşaqları mövcuddur.
 A) Asiyadıqası müxtəlit sularla çəhərələndir.
 2. Mətənəsən **yənliy** ifkər sevgi.
 D) morfoloji E) sintaktik C) emlojisi
 A) leksik B) fonetik
 1. Mətənəhənsi təhlidən istifadə olundu?

butun qitəni adı kimi formalaşdır.
 Asiyalıların bu söz dəqiq xalqıra keçmisi, nəhayət.
 Asiyalılar Gürcüs dögenərəcələrə qəribi alənlərdür.
 yerləşən bölgələrə dəyişmişdir. Yəni bu söz vəsiatla
 bütün • diliye dəyiş, Asiyalı dəvələrinin şərhində
 Qıbatı, nəzərə almış, izmirdi ki, Asiyadı avval
 Asiyadıqası - qızılımda - qəribi eksi kimi qəbul etmişdir.
 manasında „ası“ sözü işlənt. Yəni Asiyalılar
 qəder dəqiqlətməti. Qədəm Asiyalı dilində „sərç“
 dilində, yaxud da oxur diliinə bəzəkləmələr özündən bir o
 Təqdimatçıların bəziləri bu sözün manasında yəhudi
 qarba - Asiyada batır.

etmisdilər ki, günsəvər - Avropada dəqiq və
 yəsəyənlər lap qədim zəmənlərdən müsahibə
 sözündən yaranmışdır. Avrasiya mətərlində
 Avropa sözü Fimikləyə dilliñədəki „erb“ - qarabın
 Avrasiya mətərlində günsəvər - Asiyadan dəqiq.

„nəhəng“ manasında işlənməsi də məlumatdır.
 ucalımlıñı qibidərə gəkli. Həmçinin „az“ sözündən
 yazılımlıñı qibidərə, məselən, Kül Tigrim şərafənə
 etmək lazımdır ki, „az xalqının“ di rūm alıftəsi ilə
 arazisiñi şəhərə etdiyini aliñda rəzəber tülərlər. Qeyd
 deməkdir. Bu tükün tərəfdərən Aziyanın gəndis bir
 Bəşərə bir fırka görə, Asiyadı sözü „nəhəng olka“
 „azlatın - az xalqının“ yəsədidi, ölkə həsab etdirir.

da həmin xalqın adı ilə bəzəylər və Azərbaycanı

Azərbaycan sözünün tərkibində olan „az“ hissəcisiñi

fərziyyəsidir. Arasdırıcılırnın bit gəxni

cəgəralıñı „az təyafusin“ adından göstərilmişdir

Asiya sözünün məsələ gəlməsi və mənasıñı barəde

muxtaliflik və mülahizələr var. Bunu da bitiñ
 cəhələndən bit de oduñ ki, Yer kəndisi abhisiñin

şəhələndən bit de oduñ ki, Yer kəndisi abhisiñin

əlamı və biki or tuyuna malikdir. Bu qitənin xarakteriñ
 gəlmək olur. Asiyadıqası öz qurşaqcusus hevəmlər

Dəqquz idim qurşaqçının sular şəhərə Almatıñ
 okeməniñ - Aralıq dañızıñı sular şəhərə Almatıñ
 okeməniñ, canubda Hind okeməniñ və qapıda Sankt
 Zolaqlarınıñ simalda Simal Buzlu okeməniñ, sarğası Shalıñ
 şəhərlər. Asiyadıqası qidañır ki, onun şəhli

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Qızılər içərisində Asiyadıqasıñı xususı, qəkiñi vər-

Reserve funds—grants which can be used for specific purposes—have been established by many foundations. These funds are usually restricted to certain types of projects or activities. For example, the Ford Foundation has a fund for the promotion of civil rights; the Carnegie Foundation has a fund for research in education; and the Rockefeller Foundation has a fund for medical research. These funds are often used to support educational institutions, particularly those that are non-profit organizations.

☐ ☒ ☐ ☐	Almondella fumigata	Mitochondria and plastids
--	------------------------	------------------------------

1	W	W	W	W
2	W	W	W	W
3	W	W	W	W
4	W	W	W	W
5	W	W	W	W

Uit deel van dit nummer worden, mede door
deze eerste publicatie, een aantal artikelen
van deelname aan de voorstellingen van
deze uitgave.

1. Muitas famílias necessitam de assistência comunitária para lidar com a crise. (A) 3,4,2,1,5 (B) 3,2,4,1,5 (C) 3,4,1,2,5 (D) 2,4,3,1,5 (E) 2,4,1,3,5

2. Viveram malas no seu marido e tentaram suicídio. (A) 1,2,3,4,5 (B) 2,3,4,5,1 (C) 3,4,5,2,1 (D) 4,5,2,3,1 (E) 5,4,3,2,1

3. Muitos adolescentes saem de casa para viver sozinhos. (A) 1,2,3,4,5 (B) 2,3,4,5,1 (C) 3,4,5,2,1 (D) 4,5,2,3,1 (E) 5,4,3,2,1

4. A maioria das pessoas que moram sozinhas é solteira. (A) 1,2,3,4,5 (B) 2,3,4,5,1 (C) 3,4,5,2,1 (D) 4,5,2,3,1 (E) 5,4,3,2,1

5. As pessoas que vivem sozinhas são mais felizes. (A) 1,2,3,4,5 (B) 2,3,4,5,1 (C) 3,4,5,2,1 (D) 4,5,2,3,1 (E) 5,4,3,2,1

Dergi - Dergiler

Karşıya
daha doğrusu, İspanlara 1536-ci
yılın avrupalılarına göndərilən zaman malum
kamış hərbi ekspediisiya görə İspanlar
İngiliz ordusuna oxşadığını göstərir.
Yer dombalanıma
4. veriblər.

İndi, sonra daşın
veya kartofla tanışlığı bir qədər gec olub.
1585-ci ildə kartof Belçikaya gedib çıxır.

Təxribən 1500-ci ildə Avropana bu bitkiyə X VII. vəlli...
məlikə bəllərə rast gəlinirdi. İrlandiyada kartofstu
hələ çox az rast gəlinirdi. Yarım əsrdən sonra o, xalqın

Şci ilde qarşılıyattrı. 1730-cu ildə kartof
sevimi qida mehsusuna çevrilir. 1730-cu
seviye ve orada müvəffeqiyatla

İnsoda kartoğun genel yüzüne
Antuan Parmanyenin xüsusi rolü olub.
Kızçı Antuan Parmanyenin xüsusi rolü olub.
[77]-ci ilde yazdı: "Yer üzerrinde, ister

*...maddi ... istərəz də su, emalə gələn elə bir bılıq
fərqlişməzdir. İnsanların diqqətini cəlb etməsi
məsləhətli ki, kartof qədər insanlarla diqqətini cəlb etməsi*

fransada avveller kartofa laqeyd münasibət◆

Asyabat. Bu işçilikte de
şamalye öz bağıcasında eksiği kartofu etrafındaki
şamalye maraq dairesine salmaqdan ötrü onu

şeylerin kömeyi ile çebedici şekilde dönüştürmeye çalışır. Öğretmenlerin "büyük"
başarıları öğrencilerin kazanma alanlarında

İşte de bu zamana kadar Fransızlar patatesin yararlarını bilmiyorlardı.

**İmamı Kâimata görâ Fâtihañîyeşî heykeli
yönlendir. Qadîribîlân parisişîler onun qabri üzârindî
îl kartof añaşlar onun açılan gülâşları xeyirxâh**

şaptonun xairasını töbi şekilde yad edir.
Rusiyada kartofun başarılması II. Yekaterinanın

Miskarya Almaniyadan 58 çellak kartof gönderilir.
İstifa beşinci ve iştifa telimeti hizasında olur ve
süslüyeli dovrumu tasdîf edir. 1765-ci ilde

~~İstade~~ tımları da var ecen v
ser Rusya'nın bütün eyaletlerine göndərirlər.
Bəllər kənddilər kartofa ettiyata yanastı, onu

"Kıymatınası" adlandırlar. Hatta kartofu yemekdən böyüm qəcərətlər. Zaman keçdikcə bu bitkiyə tətbiq döndü ~~yənnəd~~.

XII. sin otuzuncu ilerindən etibarən kartofun yarımı sürət gedir.

1. Qarşılıkla rəqəm yazılmış cümlelerin düzgün
ədələşdirən.

5423.1
D324.1
E34.1

1. Almaniyada kartofu "şeytan almazı" adlandırdılar.	2. Fransada kartofun geniş yayılmasında parisi aqronomun rolü var.	Yanlışdır
3. Avropanın kartofla tanışlığı daha İZ olub.	4. 1650-cu illerde kartof irlandların an sevimiği gıda malsuluna çevrilir.	

3. Matnında hansı suala cavab *yoxdur*?

A) Antuan Parmanyenin kartofun Fransada
məşhurlaşması üçün necə addım atıb,
B) Kartofa harada “yer almazı” deyildilər?
C) Rusiyaya kartof hansı ölkədən gətirilib?
D) Rusiyada şəhərlər niyə kartof yemirdi?
E) Almaniyada kartof necə adlanırdı?

**4. Qarışına • işsərni qoyulan sözə asasən doğru fikri
seçin.**

Mana	Kontekstə uyğun manası
A) haqqı	yelcidimək, bəcənmək
B) məcazi	qayğısına qalmaq
C) həqiqi	qidalandırmaq, yedirtmək
D) məcazi	qorumaq, saxlamaq
E) məcazi	duymaq, hiss etmək

5. Mətinin məzmununa aid olan fikri seçin.

A) Fransada kartofun kökünün kasılmasındə parisli aqronomun rolu var.

B) Kartofun Rusiyaya gətirilməsi XVII əsrdə tosadır.

C) Əsgərlər Antuanın bağçasını ciddi nəzarətə qoruyurdular.

D) İspanlər kartofu harbi sefer zamanı kaşf ediblər.

E) Kartofu ilk dəfə asiyahılar təpiblər.

6. Tünd-qara rəngə farqlandırılan cümlədəki "böyük *sayıqlıqla*" birləşməsi niyə dınaqdə yazılıb?

7. Matının üslubi xüsusiyyətləri ilə çadvaldəki nümunənin üslubi xüsusiyyətlərini müqayisə edin.

Ölkədəki kartof ixracını artırmaq məqsədi ilə Kənd Təsərrifatı Nazirliyinə skim üçün əlavə yərlər ayrılmış.

8. Matemə əsasən sabab-nəticə cədvəlini təmamlayın.	
Sabab	Nəticə
1. Fransada kartofun yayılmasına Antuan Parmanyte səbab olur.	2. Rusiyada kartofun yayılması silişlədir.

NİHAİ 1
9.-4-çü abrazum meşmurlarına keskinlemeyi hamur
anrasılık boğulmuşyalı bilerek soñ enayyan edin

10. Matriz (cárdenas, mazatl, mazatlán, biquíni) clásica
(biquinista, mazatl, mazatlán, biquíni) clásica
y otra.

3. İl başkanı fırıldaklarından cumhuya asaslı edebilleri uygın fikirleri seçin.	
Dönemler	Yanıtlar
A) Mâlikî eyni istihbâkî. B) Aşâd olğulu istihâda amâ istihâde genîz iefâde slâmî	3. Aşâd olğulu istihâda mâlikî tavârîh yer ver. 4. Aşâd olğulu istihâde menâfiilik sunâkten çıkarsa.
A) 1,2 B) 2,4 C) 1,3 D) 1,4	E) 2,3
4. Qurâşâhî • şârasî qoyulan sözün konkretisini uygun mâserâma asıl etimolojî İslâmîsâ variant hâsiâtı? A) Madînîye işgâl xâliâhî dîzâti. B) Sofârîye işgâl pâli gâlî-hâsiâ dîzâti. C) Madînî emîr mukâbedâ işsâ dîzâti. D) Elâ hîrisâ dîzâtemâk hâzâmedâ ki Nâbi nîzârî gâlî hâsiâ tâzâhî olur. E) Qâfirâr dîzâhîne eğdeâ pâva dîzâhî olur.	
5. Mânia asîsîn uygun vîriâti seçin.	
Dönemler	Vâriâtlar
A) Kâfirâr öz sahîhi etârif edir. B) Qâfirâr Koemînâ tâlimâsâvûm edirdi. C) Atîm Toraqâlîa yâmidârlâm ilâ tâbilât dîzâme. D) Qâfirâr nüjtâ yungâlî cismîler arastırılıp mîkâyîs Anîrr. E) Qâfirâr şâqâdet hâsîb yâlûmîndâ kâ aşâr ve yungâlî şâqâdet eyni sürâde olur.	Qâfirâr hâsiâ ölüsâ etârif etme. Atîm ömrâlinâ sonâsâ sağlamlâ hâsiâ şânsâ edir. Atîm Toraqâlîa yâmidârlâm ilâ sâkiyî hâsiâ ayrıntı tâbilât dîzâme. Ornum îlk teleskopu zâf idî. Qâfirâr bu qaydatum yâmidâş olğumunu şâqâ det edir.

Alpinist alpinism
Alpinist alpinism
Alpinist alpinism

• 1525 •

Ülker (Quality)	Koç (Quality)
<p>Karım hababın nığılları karımın gülümüşü. Günlükler bir qəməni. Karim karım keçirin oyun schlagerinin qılıq asırıdım. O esa məsləhət dəyinir, hadisən: hadisəyə, Mərçon xalträyə gəliri. Mən həse da güləş oyuq idi. Sağlı! İstəndi ki, bir tez vaxt oğlum çıxmışdım. Dəradəcə bir mərclə oxşaddım. Tez oğlum vəzifə yarmışdım. Bir da güləşləri əzələcəydim? Dördə bir yummurdu dəyanan elə vəzifə id, bir adəm qıbqəq gökənmər. O gün vəzifə qızılıqlıq: umməkin medium. Aşşəm elə düşənliyi atazə diniyim. Kün bildi, nə qədər yunusluğum. Nə əzəyəti bilməndim. Dilyəndim, diləşəndim, hərtüla perdi qaya üzündə keçirmək üçün yaya-qayaş üd, təmədəm. Qışqırma tur mədənə çatdı. Dardımdı, əzəmət qəzənləndi vən baxdım. Bir sey görmədəm, əzəz nəzərdən gəldim, az sonra yuxarı şəhərdən bir Uzakdaşya bənzəşəcədəm vər?" - dedim.</p> <p><i>"Elliñek, mənimbən kum-yaranı yoxlamışdım, zəhmə bir hərəkət etmək istəndim. Pələng qayırganı id. I Mon şəhərə qədər gələndən sonra, o boyun işləy. 3. Çırkı şəhərə qədər gələndən sonra, o boyun işləy. 2. Siyə təqib məsələsi mən qızılıq kimi mövqeyinən gələbil əzəmət qəzənləndi. 4. Çərimətiñitləm, ammaq bəzək, cırıldam, cırıldam, bəzək betweeniñitləməyi zəhmə fəsək, pələnglik bir yerdə keyirdim. Səhər dən yeri şəhər. Mərçon bir hədəməti mələkəməni ağıza nağırib əzələcəydim. O gün oğlum göm mərcləm əzələcəydim. Güntənəndən sonra id, kəndə mələkələr vələm. Güntənəndən sonra id, kəndə mələkələr vələm. Mələkənin aşağı yandından kərədim. Wüde, dərədən işlədi, bəzək-pələng uzaqımız, hic qurd da mələkələr təkili kimi davurulub-həndim.</i></p>	<p>Karım hababın nığılları karımın gülümüşü. Günlükler bir qəməni. Karim karım keçirin oyun schlagerinin qılıq asırıdım. O esa məsləhət dəyinir, hadisən: hadisəyə, Mərçon xalträyə gəliri. Mən həse da güləş oyuq idi. Sağlı! İstəndi ki, bir tez vaxt oğlum çıxmışdım. Dəradəcə bir mərclə oxşaddım. Tez oğlum vəzifə yarmışdım. Bir da güləşləri əzələcəydim? Dördə bir yummurdu dəyanan elə vəzifə id, bir adəm qıbqəq gökənmər. O gün vəzifə qızılıqlıq: umməkin medium. Aşşəm elə düşənliyi atazə diniyim. Kün bildi, nə qədər yunusluğum. Nə əzəyəti bilməndim. Dilyəndim, diləşəndim, hərtüla perdi qaya üzündə keçirmək üçün yaya-qayaş üd, təmədəm. Qışqırma tur mədənə çatdı. Dardımdı, əzəmət qəzənləndi vən baxdım. Bir sey görmədəm, əzəz nəzərdən gəldim, az sonra yuxarı şəhərdən bir Uzakdaşya bənzəşəcədəm vər?" - dedim.</p> <p><i>"Elliñek, mənimbən kum-yaranı yoxlamışdım, zəhmə bir hərəkət etmək istəndim. Pələng qayırganı id. I Mon şəhərə qədər gələndən sonra, o boyun işləy. 3. Çırkı şəhərə qədər gələndən sonra, o boyun işləy. 2. Siyə təqib məsələsi mən qızılıq kimi mövqeyinən gələbil əzəmət qəzənləndi. 4. Çərimətiñitləm, ammaq bəzək, cırıldam, cırıldam, bəzək betweeniñitləməyi zəhmə fəsək, pələnglik bir yerdə keyirdim. Səhər dən yeri şəhər. Mərçon bir hədəməti mələkəməni ağıza nağırib əzələcəydim. O gün oğlum göm mərcləm əzələcəydim. Güntənəndən sonra id, kəndə mələkələr vələm. Güntənəndən sonra id, kəndə mələkələr vələm. Mələkənin aşağı yandından kərədim. Wüde, dərədən işlədi, bəzək-pələng uzaqımız, hic qurd da mələkələr təkili kimi davurulub-həndim.</i></p>

<p>Mani İsteyen aldı, yedi oturum bıçak etti. Qurdu vurulduktan sonra, Nedense, istiridende vaxEQ qızdır. Ona nijan atib bir da daçımdı. Dökümüne polatçıyı yaktılar. Sona comh boğazından yanmış, Yüzük her yarın eli tutuldu. Ela bıbları ki, söyleyler distansı olılkacock. Bei-on desçap o gecelikte keyvan atılıb. distansı sunra hərəkəzə, qazlı. Taççıda id ki, quş turanınan boğazını hırkaşına sındırıldı.</p> <p>Palangın döyülmüş yəşil edim, meçər quşdan təppəməməndən heyrətliyim. Tüfəngimi alıb dirayə etdim. Palang düşmək. Tüfəngi düşmək ilə quşu no qışın vurulması da, təppəməni. Bu da müraciət ettimmiş. Mən mənqı tədi arıldım ki, palang dərəcədə təxəllüsən qurdum. Ümumi 12-12a gəlini, oyan pəncəpələndən qurttarmış mülkündən olsadımdımdan ondan alınlıdım.</p>
<p><i>A. Sunny "Kıçık" hekayəsi dərin bur-pərvənə</i></p>

- ## NAME _____

8. Once upon a time there was a very poor man who had nothing but a small hut in which he lived with his wife and two children. One day he went into the forest to look for wood, and as he was walking along he saw a large tree standing by the side of a stream. He looked at it closely and saw that it was covered with gold coins.

BİLGİLERİN İNTEGRASYONU

K. Kießen, G. Mummery
Koppen

10. "Jasian bimbingan yang tidak ada akhirnya akan mengantarkan kita ke dalam dunia koperasi."

11. "Pingvin" sözünün fonetik təhlilinə ***aid deyil***:
 A) Sözdə altang qanunu gözlənilmədir.
 B) Sözde üç incə və qapalı sait işlənmışdır.
 C) Vurğusu ilk hecaya düşür.
 D) Samitlərdən yalnız ikisini qarşılıq yoxdur.
 E) Sonor samitlərdən istifadə olunmuşdur.
12. "Tarixən" sözünün fonetik təhlilinə ***addır***:
 A) Saitlərdən biri uzun tələffüz olunur.
 B) Ahəng qanunu təbə deyil.
 C) Vurğusu sonuncu hecaya düşür.
 D) Samitlərdən birinin qarşılığı yoxdur.
 E) İkiheçali sözdür.

13. Ahəng qanunu ilə bağlı verilənlərdən hansı eynicinsli qanunu deyilir.
 A) Qalın və ya incə saitlərin bir-birini izləməsinə ahəng qanunu deyilir.
 B) Ahəng qanunu kök və şəkilçi arasında nizamlayıcı rol oynayır.
 C) Türk dillərinin dəmir qanunu hesab olunur.
 D) Bütün milli mənşəli sözlərdə ahəng qanunu gözlənilir.
 E) Alınma sözlərdə ahəng qanunu pozulmaya da bilər.
14. Heca haqqında deyilənlərdən hansı ***səhvdir***?
 A) Heca leksik hadisədir.
 B) Hecannın əsasında saatlır dayanır.
 C) Saatlı bitən heca açıq, samitlə bitən heca qapalı heca hesab olunur.
 D) Sözdə neçə sait həf varsa, o qədər də heca olur.
 E) Heca ***bir*** saatdan ibarət ola bilər.
15. Vurğuya görə məntiqi ardıcılığı tamamlayın.
 1. ***sintez*** 2. ***kafedra*** 3. ***orden*** 4. ...
 A) otuzluq B) çəmənlik C) şərafə
 D) tragediya E) kompas

16. "K" hərfi hansı sözde [y] səsinin kar qarşılığını ifadə

A) idək

B) mürekəb

C) xorək

D) yank

E) plastik

17. Hansı sözə saatlı başlayan şəkilçi artırdıqda

A) "y" əvəzənməsi baş ***vermir***?

B) şərik

C) ürək

D) çərək

E) inak

18. "Gəlinyzərək" sözünün fonetik təhlilinə ***aid deyil***:

A) Vurğu dördüncü hecaya düşür.

B) Qarşılıqlı olmayan üç samit var.

C) İkinci hecadaki açıq sait qapalı saite keçir.

D) Hecadlardan biri ince, ikisi qalndır.

E) Uzun tələffüz olunan sait səs yoxdur.

19. Hansı sözə nöqtələrin yerine "m" həfi yazılmalıdır?

A) mü...rəkəb

B) üm...d

C) müh...m

D) müh...t

E) münb...t

20. Hansı söz iki hecalıdır?

A) [fəhimli]

B) [fəbi:]

C) [maşdan]

D) [metəbə:]

E) [çərasız]

21. "Nərlər" və "anamla" sözlarının fonetik təhlilindəki

A) tələffüzündə üç fərqli maqamın olması

B) kar qarşlığı olmayan samitların işlənməsi

C) eynicinsli qoşasamitli səslərin işlənməsi

D) cingiltili samitlərin sayca eyniliyi

E) səs artımının olması

A) 2,3,5

B) 3,5

C) 1,3

D) 2,3,4

E) 1,4

22. "Zülmət" sözünün fonetik təhlilinə ***aid deyil***:

A) Deyilisi ve yazılışı arasında bir fərqli məqam var.

B) Sözlər hecaları ***zü-lüm-kar*** şəklindədir.

C) Bütün hecalar samitla başlayır.

D) Abəng qanununa təbe deyil.

E) Vurğusu sonuncu hecaya düşür.

1. "Şəhər" sözdür?
 A) [şəhər] B) [xişu:si] C) [tə:ssüf]
 D) [biçəoglū] E) [radiyo]
2. "Məşhur" sözlərdən hansının yazılışı verilmiş qoşasamitli sözlərdən hansının yazılışı?
 A) Məşhur
 B) zəif C) ağac
 C) Məşhur
 D) Məşhur
 E) bacıoglú
3. Cümələrdən birində eynicinsli qoşa samitlərin yazılışında hemin samitlərin səs dayışımı bas ***vermir***:
 A) Qanuza təsdiq etmək
 B) Səttar kışının oğlu geri dönmüşdü.
 C) Önen avaq təppitləri hamim dikkindirdi.
 D) Kitabın doğquzuncu nəşri satışa buraxılmışdı.
 E) Bəbədilərə sədri ahalimin şikayətlərini dinlədi.
4. Maxatlıcinsli qoşa samitlərdən hansının yazılışı deyilisi arasında fərq ***yoxdur***?
 A) təsdiq B) təşkil C) asfalt
 D) yastıd E) teşviqat
5. "Klub" sözünün son samiti nə vaxt cingiltili tələffüz olunur?
 A) "staff" sözü ilə birləşmə əməla gətirdikdə
 B) "dəkər" şəkilçisini artırsaq
 C) "ev" sözü ilə birləşmə əməla gətirdikdə
 D) -dən şəkilçisini qəbul etse
 E) mitsaqlı işlənərsə
6. "K" hərfi hansı sözde [y] səsinin kar qarşılığını ifadə olur?
 A) idək B) mürekəb C) xorək
 D) yank E) plastik
7. Hansı sözə saatlı başlayan şəkilçi artırdıqda "y" əvəzənməsi baş ***vermir***?
 A) Dörd hecadın ibarətdir.
 B) Yazılışı və deyilisi farqlanır.
 C) Saatlardan biri ince, ikisi qalndır.
 D) Uzun tələffüz olunan sait səs yoxdur.
 E) Birinci və sonuncu samitlər kar samitlərdir.
8. "Öməriğlu" sözünün fonetik təhlilinə ***aid deyil***:
 A) /ə/ harfi, 7 ssədən ibarətdir.
 B) Dörd hecadın ibarətdir.
 C) Yazılışı və deyilisi farqlanır.
 D) Saatlardan biri ince, ikisi qalndır.
 E) Uzun tələffüz olunan sait səs yoxdur.
9. "Gəlinyzərək" sözünün fonetik təhlilinə ***aid deyil***:
 A) Vurğu dördüncü hecaya düşür.
 B) Qarşılıqlı olmayan üç samit var.
 C) İkinci hecadaki açıq sait qapalı saite keçir.
 D) Hecadlardan biri saat saite keçir.
 E) Birinci və sonuncu samitlər kar samitlərdir.
10. "Zülmət" sözünün fonetik təhlilinə ***aid deyil***:
 A) Deyilisi ve yazılışı arasında bir fərqli məqam var.
 B) Sözlər hecaları ***zü-lüm-kar*** şəklindədir.
 C) Bütün hecalar samitla başlayır.
 D) Abəng qanununa təbe deyil.
 E) Vurğusu sonuncu hecaya düşür.

Fikirlərdən biri *səhvdir*.
 1) Kar samitlərin birinin cingiltili qarşılığı yoxdur.
 2) Kar heçaların sayı ilə sait səslərin sayı fərqli ola
 3) Sədətə heçaların sayı fərqli ola bilinir.
 4) Sədətə bütün səslərin olıfbada xüsusi hərfə
 5) Dilməndəki bütün səslərin olıfbada xüsusi hərfə
 6) Dilməndəki bütün səslərin olıfbada xüsusi hərfə
 7) Milli sözlərimizdə vurğu, əsasən, sözün son hecasına
 justır.
 8) Sözlər iccələrlə bölməməsi yazılış üzərində aparılır.

E) Sözlər iccələrlə bölməməsi yazılış göstərin.

45. Vurğusu dayışmaklı mənası dayışan söyü göstərin.

A) qarın

B) qarın

C) dava

D) mülk

E) dərinlik

46. Cümələlərin birində bütün sözlərin yazılışı ilə

şəhərləri fərqlənir.

A) Sədətə sizni da kursda ziyarət edəcəm.

B) Onları otuqdağı oğlandan qabaqdadır.

C) Sədətənən sonra bələyik biz.

D) Güzallık ondur, onu da səmindir.

E) Qonaqlar tədbirdə çıxış edildər.

47. Hansı birleşmənin birincisi torəfində cingiltili samit

vurğusunu göstərin.

A) sait səslər

B) çıxış bitəndə

C) üfüq görünüşündə

D) işq yolu

E) çiçək buketi

48. "Müallimlik" sözlətinin fonetik təhlilindəki düzgün

cəvabları mənyəyanlaşdırın.

1. Saitlərdən üçü ince, qapalı, biri ince, açıqdır.

2. Tələffüzündə bir fərqli maqam var.

3. Üzün tələffüz olunan sait yoxdur.

4. Həclar ilə sait səslərin sayı üst-üstə düşmür.

5. Samitlərdən dördünün kar qarşılığı yoxdur.

A) 1,2,3 B) 2,3,4 C) 3,4,5 D) 1,3,5 E) 2,3,5

54. Verilən fikirlərdən hansı doğrudur?			
A) Bir hərf müxtəlif səsləri ifadə edə bilmez.			
A) riyəyt, qırat kimi sözlərdə səsatını müşahidə olunur.	B) riyəyt, qırat kimi sözlərdə səsatını müşahidə olunur.	C) Kar samitlərin yaranmasında səs telləri iştirak edir.	D) Bir sözdə ham səs düşümü, ham də səsartımı da ola bilir.
E) Məlek, şəlek sözlərinə saitlə başlanan şəkilçi arturanda kərə yəvvəzlaməsi baş vermir.	E) Məlek, şəlek sözlərinə saitlə başlanan şəkilçi arturanda kərə yəvvəzlaməsi baş vermir.	A) Birinci hecasında səsuznaması müşahidə edilir.	B) Saitlərin hamısı ince, qapalıdır.
A) 1,2,4 B) 2,3,5 C) 1,3,5 D) 2,4,5 E) 1,3,4	A) 1,2,4 B) 2,3,5 C) 1,3,5 D) 2,4,5 E) 1,3,4	C) İki sonor səs işlənib.	D) Fərqli tələffüz sözün kökündədir.
E) Saitlərin üçü incadır.	E) Saitlərin üçü incadır.	E) Saitlərin üçü incadır.	

56. "Cürratlı" sözlətinin fonetik təhlilino aiddir.

A) Birinci hecasında səsuznaması müşahidə edilir.

B) Saitlərin hamısı ince, qapalıdır.

C) İki sonor səs işlənib.

D) Fərqli tələffüz sözün kökündədir.

E) Saitlərin üçü incadır.

57. Hansı sözlərin yazılışını iki etir düşünmək *olar*?

A) [dimdix]

B) [yazdn]

C) [biləx]

D) [körpüye]

E) [govax]

58. Cədvəldən asasən doğru <i>uyğunluğun</i> mənyəyan edin.			
	Yazılış	Tələffüz	Vurğu
A)	parolimpiya	[paralimpiya]	III heca
B)	parasut	[barasut]	III heca
C)	pnevmoniya	[pnevmaniyal]	III heca
D)	pilləkan	[pilləkan]	III heca
E)	pantomima	[pantomima]	IV heca

59. "Şərbəstidir" sözlətinin fonetik təhlilinə asaslanaraq cədvəldən *uyğun olmayan* fikri seçin.

Fikir			
	Yazılış	Tələffüz	Höküm
A)	Iki səs düşümmü var.		<i>doğru</i>
B)	[d] səsinin kar qarşılığı işlənib.		<i>doğru</i>
C)	Sözdə iki sonor səs işlənib.		<i>yanlış</i>
D)	Kar-cingiltili samit ciutiyyəti işlənib.		<i>yanlış</i>
E)	Saitlərin iki müxtəlif maqamda oxşarlığı var.		<i>doğru</i>

60. Hansı sözlərdə *səhv* yazılıma saitlə bağlıdır?

1. cesusluq

2. cah-cələl

3. nəhayiq

4. super-market

5. şəhənə

A) 1,2,5 B) 2,3,5 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

61. "Gicikənlik" sözlətinin fonetik təhlilinə asasən

klasteri tamamlayın.

Gicikənlik _____
Sözdə komiyət fərgi yoxdur.

33. Tələffüzündə üç fərqli məqam olan söyü göstərin.

A) ığdırık

B) sənəkarlıqla

C) qonaqlıq

D) itəkarlıqla

E) nadinc

AZƏRBAYCAN DİLİ

MƏRKƏZ MƏRKƏZ MƏRKƏZ

5. Mostalifinisi sahə yazısı da, telefonlu
fotolamayan sözlər var.

- A) 1,2,5 B) 1,3,4 C) 2,3,4 D) 2,3,5 E) 1,4,5

135. Orthoepik baxımdan ardıcılılıq təmənlnayın.
məzənnə, alənni, məddənni, cəldənni
A) sehəsət, fəqli
B) məlikən, dövənə
C) məvəsim, davəyənə
D) tabəsiz, bəzən
E) yanı, məvəsim

136. Sesuzanmasına nəsəsan urduçılıq təmənlnayın.
əlibər, həkəmən, möcənnə, daʃħħa,

- A) şəhən, rəbəl
B) xəssə, xəzzin
D) məlikən, məmən

C) əlibər, həqeyd
E) şəşəgəm, təmən

137. Uğurlanlaşdırın.

1. Vərgəyan / hercəvə
2. Vürgəyan / hercəvə
3. Vürgəyan / hercəndə
4. parameit, eṣe
5. səyidən, pənevənəniya
6. meneçer, kafedra

- A) 1-b, 2-d, 3-d B) 1-c, 2-a, 3-c C) 1-d, 2-c, 3-d
D) 1-d, 2-e, 3-b E) 1-b, 2-d, 3-c

138. Yanzılış dərəz, tələffüzü söz vərmiş sözləri seçin.

1. Kommunizm [k'umünizm]
2. şərk [şərk']

3. laevəq [laevəq]

4. müsəkkət [müsəkkət]

5. professor [profesəsər]

- A) 1,2,5 B) 1,3,4 C) 2,3,4 D) 2,3,5 E) 2,4,5

139. Vurğusuna görə menənləri fərqləndir, menənləri
hissələri proqnozuyaşdırın sözləri seçin.

1. gəstə
2. romantika

3. mədəq

4. yələzən

5. orqan

- A) 1,5 B) 3,4,5 C) 2,3 D) 1,3,5 E) 1,4,5

140. Hansı variantın avvalına "Fər zərər" ifadəsi
atırırdı, şəndəki fikir öz doğrudugunu ifadəsə?

A) Tələffüz zamanını sözdən səslenir vəlir.

B) Vurğusuna görə fərqlənen sözlər möxəsəf nüq-

hassaslaş ad olur.

C) Səs uzanmasası yənələş və deyilis arasıda fər qızdır.

D) «-ət» qoyma kimli işləndikdə vurğul qəbul etdir.

E) Alang qənumu ulumca təsdiçlərə pozulur.

141. "Şərənnə" sözünün fənetik təbili ilə bağlı şəhər
fikirin.

A) Uzun tələffüz olunur salıtların biri kəkdi, digəri

skibididir.

B) Samit təsdiçdən birinin qarşılığı hərf olurq mənəvdəydi.

C) Cingüllü qarşılığı olmayan samit səsəcə işləntir.

D) Səsliatla samitlərin sayı barabardır.

E) Vurğu sonuncu hecmiñ qəzərbindədir.

142. Hansı söhət vurgusuna düzgün göstərinəməngidir?

A) astro /eq/ B) monolo /q/ C) kardoño /q/
D) proto /q/ E) bio /oq/

AZƏRBAYCAN DİLİ

MƏRKƏZ MƏRKƏZ MƏRKƏZ

150. Səz orvəsində "q" samitindən səzər cingüllü somit
gələrə, "q" hərfi /q/ kimini tələffüz edənur. Bu qaydani
pozara sözü seçin.

- A) işqıqlı B) haqqı C) mışyas D) işqışır E) məqəd
151. Hansıları tələffüzünə asasən ikinci mifəxəfli niq
hissəsi kimini dəqiqinmek olar?

1. [xalyva] 2. [körpüya]
3. [qazdı] 4. [dalya] 5. [yahya]
A) 1,2,5 B) 1,3,4 C) 2,4,5 D) 2,3,4 E) 1,3,5

152. Hansı cümlənin xəbəri düz tələffüz edilib?

- A) Kənddən evə xeyli yavancı qətlərmişlər.
B) Kəçən günələrdən gən qalan onan [xaurisidir].
C) Gəridə onun qoyduğu milisəqə dövəti [qəlmənsib].
D) Qis getdi, indi qışdan sonra gələn [yazdır].
E) Səhərdən getən da, təz /ez/ [yuzşınq].

153. Hansı variantdakı söz düzgün, yaşılmışdır?

- A) hissələr B) vəs-dizayner
C) vəb-sayı D) multimilyonçu
E) dumluvropa

154. "ellipsis" və "ellipsis" sözlərinən Fyler-Venn
diagramunu asasən düzgünlikəri seçin.

1. 1. 2. 3. 4. 5. 6.
2. 3. 4. 5. 6.

1. Yazılış və deyliş fəcələnmür.
2. Vurğusa birincini hecaya düşür.
3. Üç cingülli, üç kar samit işləndib.
4. Sənətlər hamisə incədir.

5. Qapalı sahələr hançirə dədəqlənməyən sailəndər.
6. Kar samildəndən hep biri takarılmır.

- A) 1,3,5 B) 2,4,6 C) 1,4,5 D) 2,3,4 E) 3,4,6

155. Hansı filər təkər həsat edib bilər?

- A) Bir tələffüz, çəkici üzəq cymatmatik mənası
səhərlər üçün uyğun ola bilər.
B) Səsədəşəmli ilə nəticələşən səzərənəsinə kamışyət
fərqli yətəmür.
C) Vurğusuna səmən düzən səhərlərə atəşən qənumu pozulur.
D) Səsədəşəmli ilə səzərənəsinə qəlin sahələri izləmənəsi ahəng
qənumunu pozur.
E) Dədəqlənmənə sahələrin hamisə qəlin sailadır.

156. Hansı fərqli sözlərdən eyni səs mifəxəfli hərəkətlə
ifadə olunub?

- A) istah, çəkik B) vətən, bayraq C) qızılıllı, qarşej
D) xəlbir, xərək D) xəlbir, xərək

157. "Şərəndi çəkik" söz hərəkətinin asılı təsdiçin
fonetik təhlilinə aidlər

- A) Yəzətib və deylişində bir fəqli möqəm var.
B) İco sahələr hanisədən qəpalı sailordur.
C) Səsədə /y/ səsini kar qərpılıb işləndib.
D) Bətanın kar səsini ələn cingüllü qərsülgə var.
E) Səsədə /q/ səsini kar qərsülgə işləndib.

158. Hansı söz hərəkətinin tələffüzü doğru verilib?

- A) [senin bəkəndə] B) [səhərdə olmax]
C) [me illəm olmax] D) [ağac almaq]
E) [torpaq sevədə]

MƏRKƏZİ MARKAZI

183. "Yestələqfa" sözünün fonetik təhlilinə aiddir.

1. Leklik şəkilində tələffüz zamanı bir fırqlı məqam ortaya çıxır.
2. Sözin kökü ilə ilk leksik şəkilində tələffüz fərqli eynidir.
3. Tələffüz zamanı sonor samitlar kəmiyyətə artır.
4. Tələffüzündə fırqlı fərqli məqam var.

- A) 1,2 B) 2,3 C) 3,4 D) 2,4 E) 1,3

184. Sözlük səhvi olan sözləri seçin.

1. antena 2. bədminion
2. qeyrimak 5. bayaz
3. caməsir

- A) 1,2,4 B) 1,2,5 C) 2,3,4 D) 1,3,4 E) 2,4,5

185. Hansı sözlə bağlı xüsusiyyət verilməlidir?

1. Tələffüz zamanı fərqlilik olur.
2. Tələffüz zamanı səsdişməni olur.
3. Səsdişməni mübahidə edlin.
4. Vurğunu ilk hecaya düşür.

- A) kitabçı B) sərrastasına

- C) təsadufan

- D) kafedra

- E) xəzincə

186. Hansı sözün fonetik təhlili ilə bağlı xüsusiyyət verilməyib?

1. Qapaklı sıxlıq tələffüz edilir.
2. Səs üzənnəsinə görə manzuri dayğın.
3. Vurğunu görsə dayğın.
4. "ke" hərfin işi yaradıb (B) rəsi işi da tələffüz olunur.

- A) imkas B) badii C) dava

- D) mədənən

- E) añaq

187. Hansı sözləri tələffüzünə əssən hərn isim, hərn də siyah kimi döşünmək olar?

1. [dardı]
2. [fontamən]
3. [yxştx]
4. [səsdi]
5. [yenlik]

- A) 1,2,4 B) 2,3,5 C) 2,3,4 D) 1,4,5 E) 1,3,5

188. Hansı sıfıldırda vurğu sona düşür, yazılış və deyilş bir-birindən fərqləndir? (tüm cavab)

1. paltarıq
2. poliqot
3. şitilik
4. nəğməkar
5. istidəki

- A) 1,5 B) 1,4,5 C) 1,3,5 D) 4,5 E) 1,2,5

189. Eyler-Venn diaqramı əsasında yanlış fikirləri miyyəyan edin.

- A) 1,5 B) 2,4 C) 2,3 D) 1,4 E) 3,5

190. "genetik" isminin fonetik təhlilinə aiddir.

Ləsənəkli şəkilində tələffüz olur.

Qeyri-səmərətək fərqliyət fərqləndir.

Tələffüz təqibli qarşılıq adımyanın samit

şəhərənəqədən təqibli qarşılıq adımyanın samit

şəhərənəqədən təqibli qarşılıq adımyanın samit

şəhərənəqədən təqibli qarşılıq adımyanın samit

şəhərənəqədən təqibli qarşılıq adımyanın samit

şəhərənəqədən təqibli qarşılıq adımyanın samit

Mərkəzi**20. Omonimləri seçin.**

1. blok 2. gəlin 3. qarış
 4. toplu 5. gəlir 6. ana
 A) 1,3,4 B) 1,2,5 C) 2,5,6 D) 1,4,5 E) 2,3,6

21. Hansı sözün leksik manası düzgün izah *olunmayıb*?

- A) *sitat* – öz fikrini başqasının addından vərmək
 B) *kompromis* – qarşılıqlı güzəşt əsasında razlaşma
 C) *intellekti* – əqli səviyyə
 D) *ambisiya* – əsasi olmayan iddia
 E) *təkəbbürli* – loyğası, özündən razi

22. Frazeoloji birləşmələrdən birinin mənası "şərbəstləşmək" mənasındadır:

- A) başı açılmaq B) can almaq C) başı çıxmamaq
 D) başa düşmek E) ömrünü başa vurmaq

23. Şəd, fərqli, şən, ... – leksik baxımdan ardıcılığı tamamlayın.

- A) həvəslənmək B) sevilmək C) xürrəm
 D) şadyanalıq E) şadlıq

24. Sözlərdən biri omonim kimi işlənə *bilmir*.

- A) acı B) obyektiv C) idrak
 D) yara E) ixtiyar

25. Hansı cərgə sinonim sözlərdən ibarətdir?

- A) sirli-əşkar B) usaq-balaca
 C) birinci-öncə D) şadlıq-fərəhli
 E) güclü-qüvvəli

26. Sözlərdən birini həm arxaik, həm da çoxmənalı söz kimi düşünmək olar:

- A) nimdar B) qol C) ayaq
 D) göz E) bel

27. Hansı sözün kökü heç bir ismin sinonimi kimi işlənə *bilməz*?

- A) küləkli B) yaralılar
 C) mərifatlı D) insanlığımız
 E) güclütər

28. Antonimi olan söz hansıdır?

- A) dəftər B) ayəni C) vuruşmaq
 D) axtarış E) döyüş

29. Hansı söz *əşyətmə* mənasındadır?

- A) amnistiya B) embargo C) mərhüm
 D) ambisiya E) təxris

30. "İstəklil" sözünün sinonimini seçin.

- A) arzu B) dilək C) məhrəbənlilik
 D) əzizlik E) diləkli

31. "Zərf" sözünün leksik təhlili ilə bağlı *səhvi* göstərin.

- A) Omonimi yoxdur.

- B) Coxmnalı sözdür.

- C) Təkmənalı sözdür.

- D) Antonimi olan sözdür.

- E) Leksik mənası "incə, nəzik" deməkdir.

32. Fikirlərdən biri *şəhədir*:

- A) Bəzi sözlər həm çoxmənalı, həm da omonim kimi işlənə bilir.
 B) Sözün çoxmənalılığı onun məcazi məna daşıması ilə müəyyən edilir.
 C) Omonimlər sözün leksik mənasını izah vasitəsi deyil.
 D) Mənaca müxtəlif olan bütün sözəl omonimlik təşkil edir.
 E) Sinonimlər yersiz təkərlərin qarşısını alır.

İndi frazeoloji birləşmə sinonimini

1. Sədəcənib:

"Sədəcənib" - kəmək etmək
 yəhəmən - kəmək - di - dil ötmək
 yəhəmən shəhər - qara sərmək - çırkläk olmaq

yəhəmən qəbul - qara sərmək - adatmaq
 yəhəmən qəbul - öztürən gəlmək

yəhəmən düşmək" nümunəsinde "düşmək" sözünü

yəhəmən eysəz frazeoloji birləşmə *almamaz*?

C) qoymamaq

D) keçirmək

E) yayınmaq

yəhəmən birinin leksik mənası düzgün

yəhəmən - seir daftarcısı

yəhəmən - seir stohunun üstüntü, yaxud yərə salınan

yəhəmən - yemək stohunun üstüntü, yaxud yərə salınan

yəhəmən - yemək stohunun üstüntü, yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

yəhəmən - yaxud yərə salınan

33. Bir "bir fərzi bu və ya digər şəkildə ifadəsi" mənasındadır:
 A) standart
 B) kontrksiya
 C) inzəməns
 D) redaksiya
 E) redaksiya

34. Uyğunluğunu pozundadır:
 A) arxa - təxənim olma sözü
 B) ənqaz - ham arzam, həm də əməkçişlik sözü
 C) bei - əyni nüqə həssəsi adı vənənmə sözü
 D) cən - mənaslı mif həssəcəsi adı vənənmə sözü
 E) mətbət - yələnz təkmənləşdirmən sözü

35. Vərlin fərdiyyən həsiş doğrultusunda?
 A) Səslərinin leksik mənasını əvəl fərdi yolla izah etmək olur.
 B) Qəməsəllülela səs şən odu ki, fərzi yeni rəmə qəzandırda ikinin mənasından da razılığın.
 C) Omonimlər forması xüsusiyyətlərinin güclə qəmənənlərə salınır.
 D) Cəmənnəmələr vələmələr mənasları ayrı leksik vəhdi həsab olunur.

36. Frazooloji cəmənnəmənin sepiş:
 1. həsura lemnək
 2. eht-əh vuruşaq
 3. aypaq təməq
 A) 1,2,5 B) 2,3,5 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4
 37. Həssə vərilişində gəlmək sələmətin mənasını uyğun mənasına çevirmək?

Mənas	Niməsən
A) vərilişənq	Günəs turşumda işləyir hərbi işləməlidir.
B) həmək	Qıb getdi, bəhar gələdi.
C) daxan emək	Mənzələyi yaxşılaşdırır.
D) fəndirinənq	Evin yəndəndən işlədir.
E) səvələmənq	Xəbin 3-cü plətsi işlədi.

38. "Kəm" və "əzək vərmək" sözlərinə bəzək təhlükəsi nəsənə fərzi. Vərlin diaqramdan inafət fərzi?

39. Deyliş və yəzilisli əyni söz, əkin onənmədən mənaslı mənaslı mif həssəsinə aid sövdən mənyəzən edil.
 1. gəsələr
 2. əqeqəsəm
 3. hələc
 4. tecməs
 A) 1,2,5 B) 2,3,5 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

40. Həssə siyasi mənəvi kimi ədəmənəsələr də bilər?
 1. qutum
 2. yoxlaməq
 3. kəkəz
 4. qatar
 A) 1,2,4 B) 2,3,5 C) 1,3,4 D) 3,4,5 E) 1,2,4

41. Frazooloji birleşmələrə bəzək vərlən fərzi?

42. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

43. Keynekəcətin leksik təhlükəsizliyi?
 A) Nə sənməni, nə də onomimələr var.
 B) Büləffələr soy-səye vərib dətir - dər cümləstəndən nə
 C) Ham onomimə, ham də sinənən var.
 D) Qəmənnəmələr söz dəvəl.
 E) Ləkəsiz mənasını onomimələr işləmək vət
 F) Yəsən həmzə həmzə dən göstərək.
 G) Kəpmə - da kiçməqda da qəphələr.
 H) Bərəcətə qəmənəq qəmənəyidir.
 I) Tələrədən qəmənəyidir.
 J) Tələrədən qəmənəyidir.
 K) Bərəcətə qəmənəq qəmənəyidir.
 L) Bərəcətə qəmənəq qəmənəyidir.
 M) Bərəcətə qəmənəq qəmənəyidir.
 N) Bərəcətə qəmənəq qəmənəyidir.
 O) Bərəcətə qəmənəq qəmənəyidir.
 P) Bərəcətə qəmənəq qəmənəyidir.

44. Həssə nümunədə fraqəntürkilişin sözü dər-hər-həsənliyində?
 A) Uzun müddəci kəl dər çökərəm.
 B) Arx qulməşin kədar silmən.
 C) Bır gülən qələmən hərbi da göstərə.
 D) Yəsən həmzə həmzə dən göstərə.
 E) Kəpmə - da kiçməqda da qəphələr.
 F) Qəmənəq qəmənəyidir.
 G) Bərəcətə qəmənəq qəmənəyidir.
 H) Tələrədən qəmənəyidir.
 I) Tələrədən qəmənəyidir.
 J) Tələrədən qəmənəyidir.
 K) Bərəcətə qəmənəq qəmənəyidir.
 L) Bərəcətə qəmənəq qəmənəyidir.
 M) Bərəcətə qəmənəq qəmənəyidir.
 N) Bərəcətə qəmənəq qəmənəyidir.
 O) Bərəcətə qəmənəq qəmənəyidir.
 P) Bərəcətə qəmənəq qəmənəyidir.

45. "7-əgər turşula yolda ondaçız miflərək" (Umitlər) həsiş orzun kəsən inəmən kəndli vəriliş?
 A) 1,2,5 B) 2,3,6 C) 1,2,5 D) 2,4,5 E) 1,3,6

46. Dəlin fəlakət işləməli?
 1. Əməkli mənasını təzahür etməklə.
 2. Səməməmək.
 3. Frazooloji tərzələrin təsdiqindən sonra.
 4. Dəlin müasir dəvələrindən qədəməsi.
 A) 1,2,5 B) 2,3,6 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

47. Həssə siyasi mənəvi kimi ədəmənəsələr də bilər?
 1. qutum
 2. yoxlaməq
 3. kəkəz
 4. qatar
 A) 1,2,4 B) 2,3,5 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

48. "Kəm" və "əzək vərmək" sözlərinə bəzək təhlükəsi?
 1. Omonimələr vərilişindən.
 2. Səməməmək.
 3. Frazooloji tərzələrin təsdiqindən.
 4. Dəlin müasir dəvələrindən qədəməsi.
 A) 1,2,5 B) 2,3,6 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

49. "Omonimələrin hərbi işləmələrindən hərbi işləmələrindən?"
 A) 1,2,5 B) 2,3,6 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

50. Həssə siyasi mənəvi kimi ədəmənəsələr də bilər?
 1. qutum
 2. yoxlaməq
 3. kəkəz
 4. qatar
 A) 1,2,4 B) 2,3,5 C) 1,3,4 D) 3,4,5 E) 1,2,4

51. "Kəm" və "əzək vərmək" sözlərinə bəzək təhlükəsi?
 1. qutum
 2. yoxlaməq
 3. kəkəz
 4. qatar
 A) 1,2,4 B) 2,3,5 C) 1,3,4 D) 3,4,5 E) 1,2,4

52. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

53. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

54. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

55. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

56. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

57. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

58. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

59. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

60. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

61. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

62. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

63. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

64. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

65. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

66. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

67. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

68. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

69. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

70. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

71. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

72. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

73. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

74. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

75. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4

76. "Qız həyranlaşır, fərzi yarın, Pəndək kimin qeyriyə. Otrurmuş hər komanda Bir galın fər qeyriyə" (R. Rəzə) mənimcəyə qidi.
 1. Nümunədən otrurmuş
 2. Fərdiyyədən səhər omonimindən
 3. Bütün sözdərin leksik mənasına var.
 4. Küməsələr avvalılığıyla onomimələrə söz islamış.
 5. Fəllər vəxşənmənlərdir.
 A) 1,2,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,4,5 E) 1,3,4</

WILLIAM TAYLOR

4. Harekətindən sonra əsaslı
Döyüş mənbələri, əsaslı rütbələşmə.
Bütün vəzifə, təməzat aparmışdır.
Toplanma yeri nəşr olunub.
Qəsəbəyi bəlgələndirən
Buca siyasi, döstəməz qəmərinə.
(A) 1,3,5 (B) 2,4,5 (C) 2,3,4 (D) 1,3,4

5. "Səlim" və "Vilən"ə solğunluq ləğəti təhlili

卷之三

-11-

4. Hani cimbardı olsunum...
Dünya nübos, insenler nübosdur.
Biri varsa, zanansız apartmış.
Tüpnuma yeri neş olunur. | 5. Qesaya bulguma vəndar,
Buru sət gərim, doqanuz gəlməsin.
A) 1,3,4 B) 2,4,5 C) 2,3,4 D) 1,3,4 E) 1,4,5 | 6. "Qəlin" və "Qələm" solanıñ lekəli təhlili addır:
Bu lekənin lekəli və qızılınak mənası var.
Bu lekənin qərim və mənim deyilər.
Hər təsi ömənin ala belli.
Hər təsi fəkəməni səbəbdür.
Hər təsi nüsendi, aymam edim hədəm.
Hər təsi nüsendi, aymam edim hədəm. | 7. 1. düşgüc 2. yazar
4. yigindan 5. vürtügülər
A) 2,3,5 B) 1,2,3 C) 2,3,4 D) 1,3,5 | 8. Üygenəstəzəň göstərin (antoniği)
A) sırm-aci B) duzlu-ñit
D) abut-ħayastaz E) dədli-aci | 9. 1. düşgüc 2. yazar
4. yigindan 5. vürtügülər
A) 2,3,5 B) 1,2,3 C) 2,3,4 D) 1,3,5 | 10. Omoniñler cargasını göstərin.
A) aql, qazan, əsar, buhād, vir
B) aşıq, tamid, dün, en, hava
C) das, das, biz, yol, tur
D) dolu, tala, yaş, yan, kağız
E) düşgüc, dün, biz, oynam, kürüm |
|--|--|--|---|--|---|--|

卷之三

74. "Güzel bir gün" ifadesi ile başlı sözlerin içeriği
A) Güc B) sevgi
C) mortemika D) sıfat

75. "Güzel düşünceler" ifadesi ile başlı sözlerin içeriği
A) Ham sorğuları, ham da sabır bir yaklaşımdır.
B) Frazelijî onomotip ola bilir.
C) Sиноним "веруяшоq" sözüdür.
D) Bir sozlu ifade oluna bılır.
E) Autonimi "contra gálibok" ola bilir.

76. Bir kişi bir gün içinde 100 kez yüzüne baktı.
A) Bir kişi bir gün içinde yüzüne baktı.
B) Bir kişi bir gün içinde yüzüne baktı.
C) Bir kişi bir gün içinde yüzüne baktı.
D) Bir kişi bir gün içinde yüzüne baktı.
E) Bir kişi bir gün içinde yüzüne baktı.

77. Bir kişi bir gün içinde yüzüne baktı.
A) Bir kişi bir gün içinde yüzüne baktı.
B) Bir kişi bir gün içinde yüzüne baktı.
C) Bir kişi bir gün içinde yüzüne baktı.
D) Bir kişi bir gün içinde yüzüne baktı.
E) Bir kişi bir gün içinde yüzüne baktı.

bir kişiye oturanın circa

- A) Bu hadisini eşliğinde hırsı bayına verdi.
B) Söz verdik ki, volumeuz hısqı yediler.
C) Gerak ırşam yola düşeydi.
D) Hayatda oynayan usagın atından top düşdü.
E) Kitabın tekrarı şıxanı quşluyanı verdi.

11

- Frasoloji bilgiye sahip olmak isteyenlerin**

yolu doğanak B) Doğru yorum
etme gerekir E) İş düşnek

C) Çan veenk

**1. Hemin o insan dinde sabahaten manu gümüşte
olmalarını elimitleri gösterir.**

2. Biz, gerekki ki, bu kılıklarla da işlenir.

3. Yeni galan toplu söyleyiş şöyledir.

**4. Şahsedeki başımız da işde
stam.**

ט'ז ט'ז

A) 23,4	B) 1,3,5	C) 24,5	D) 1,4,5
78. Hassasi cilt hataları fargandırılmış söylem hamononun ham da antonimi var?			
1. Doldu tabii kılak yera saldı.			
2. Boz sun çabırma.			
3. Boz sun çabırma.			
4. Boz sun çabırma.			
5. Boz sun çabırma.			
6. Boz sun çabırma.			
7. Boz sun çabırma.			
8. Boz sun çabırma.			
9. Boz sun çabırma.			
10. Boz sun çabırma.			
11. Boz sun çabırma.			
12. Boz sun çabırma.			
13. Boz sun çabırma.			
14. Boz sun çabırma.			
15. Boz sun çabırma.			
16. Boz sun çabırma.			
17. Boz sun çabırma.			
18. Boz sun çabırma.			
19. Boz sun çabırma.			
20. Boz sun çabırma.			
21. Boz sun çabırma.			
22. Boz sun çabırma.			
23. Boz sun çabırma.			
24. Boz sun çabırma.			
25. Boz sun çabırma.			
26. Boz sun çabırma.			
27. Boz sun çabırma.			
28. Boz sun çabırma.			
29. Boz sun çabırma.			
30. Boz sun çabırma.			
31. Boz sun çabırma.			
32. Boz sun çabırma.			
33. Boz sun çabırma.			
34. Boz sun çabırma.			
35. Boz sun çabırma.			
36. Boz sun çabırma.			
37. Boz sun çabırma.			
38. Boz sun çabırma.			
39. Boz sun çabırma.			
40. Boz sun çabırma.			
41. Boz sun çabırma.			
42. Boz sun çabırma.			
43. Boz sun çabırma.			
44. Boz sun çabırma.			
45. Boz sun çabırma.			
46. Boz sun çabırma.			
47. Boz sun çabırma.			
48. Boz sun çabırma.			
49. Boz sun çabırma.			
50. Boz sun çabırma.			
51. Boz sun çabırma.			
52. Boz sun çabırma.			
53. Boz sun çabırma.			
54. Boz sun çabırma.			
55. Boz sun çabırma.			
56. Boz sun çabırma.			
57. Boz sun çabırma.			
58. Boz sun çabırma.			
59. Boz sun çabırma.			
60. Boz sun çabırma.			
61. Boz sun çabırma.			
62. Boz sun çabırma.			
63. Boz sun çabırma.			
64. Boz sun çabırma.			
65. Boz sun çabırma.			
66. Boz sun çabırma.			
67. Boz sun çabırma.			
68. Boz sun çabırma.			
69. Boz sun çabırma.			
70. Boz sun çabırma.			
71. Boz sun çabırma.			
72. Boz sun çabırma.			
73. Boz sun çabırma.			
74. Boz sun çabırma.			
75. Boz sun çabırma.			
76. Boz sun çabırma.			
77. Boz sun çabırma.			
78. Boz sun çabırma.			
79. Boz sun çabırma.			
80. Boz sun çabırma.			
81. Boz sun çabırma.			
82. Boz sun çabırma.			
83. Boz sun çabırma.			
84. Boz sun çabırma.			
85. Boz sun çabırma.			
86. Boz sun çabırma.			
87. Boz sun çabırma.			
88. Boz sun çabırma.			
89. Boz sun çabırma.			
90. Boz sun çabırma.			
91. Boz sun çabırma.			
92. Boz sun çabırma.			
93. Boz sun çabırma.			
94. Boz sun çabırma.			
95. Boz sun çabırma.			
96. Boz sun çabırma.			
97. Boz sun çabırma.			
98. Boz sun çabırma.			
99. Boz sun çabırma.			
100. Boz sun çabırma.			

104

E) 2,4	Oncumluğa hâşî sənəd fikrini göstərin.
Yanımlıca şəkilərlən kimçayı daənsə göstərin.
Aşağıda qeydiyin kimçayı da amala gəl bular.
A) 1,2
B) 2,3
C) 3,4
D) 4,5	4. <i>Qara xəbər</i> təz yetişir.
5. Sənət nəzərbəlli sənəc üzvindən.
A) 1,4
B) 1,5
C) 2,3
D) 3,4	E) 4,5
E) 1,2	79. Digi əlməyəm göstəriti!
A) 1,2,3
B) 1,2,3,4
C) 1,2,3,4,5
D) 1,2,3,4,5,6
E) 1,2,3,4,5,6,7	79. Digi əlməyəm göstəriti!
A) 1,2,3
B) 1,2,3,4
C) 1,2,3,4,5
D) 1,2,3,4,5,6
E) 1,2,3,4,5,6,7	E) 1,2,3,4,5,6,7

an aging culture built
by young people

- C) Diliminde elazlıklar var ki, herin ömründen
da arızanın kimi işlendi.
D) Dialektler ömrümüzdeki sadece çevrilis bilir.
E) Çoğunluk sözler, antonim ve sinonimler birleşen

Aus der Markenwelt

Reviews

NEW MEXICO

93. "Dög" sözcüğün lekeli kullanımının doğru fikri seçin.

 - A) Oğuzun kimini isteme biliyor.
 - B) Sözcük meseleyi anlamadan bini tercih ediyor.
 - C) Sözcük meseleyi anlamadan bireysel kimini seçti eder.
 - D) Fransızlı bir öğretmenin arkadaşının ismini seçti.
 - E) Öğrencilerdeki senetler karapınaklıları dayıştı, yani sevgi ve sevgiliyi ifade eder.

94. "Gül" sözcüğünün lekeli kullanımının doğru fikri seçin.

 - A) Oğuzun kimini istemeyen sevgisiz yorumlar.
 - B) Yalnız amcasının kimini seçti eder bilir.
 - C) Seçti hanım olsa da, hanımın kimini seçmek istemiyor.
 - D) Seçti bir erkek mestesini, tarihi hisselerini arşamakla sevgi etmek olmaz.
 - E) Başarıya formülü formülü formülü seçti.

95. "Rengör kılavuzluğunu koy", "İşte, artık kılavuz kımı" ("B2Ez") - adımlarının lekeli kullanımını seçin.

 - A) Lekeli kullanımın etkenin tarafının mütodisif niteliği bittiştir.
 - B) Farklılarından sözleşebilmemiz gereklidir.
 - C) Yalnız söz istenilenin hepsi edilir bir halede.
 - D) Grammatik olarak onun olsa size söyleyiş.
 - E) Her bir sözleşebilmemiz gereklidir.

96. Hesapta frazelerle birlikte okunurken kimini işaret edin?

 - A) Emir yerine dosyaya yerden ayıra çağırıldığında.
 - B) Hakan'a vakti ayıra çağırıldığında.
 - C) Fazla ödürlü kişi verdiği vurdu.
 - D) Saçının miliye tırza yandı.
 - E) Hayvana işleyindan park kırıcı yandı.
 - F) Nisanlı omuzına bıçağı vurdu.
 - Gölgeye çantasını eğlenceli besme vurdu.
 - H) Dondur ondan al çekmek.
 - I) Lütfenza al şakı çekmekti.

97. Doğru fikri seçin.

 - A) Sözdeler manası manası benzeyen ve köşklerme yollarını yapanı bilmez.
 - B) Sözdeler manası manası benzeyen ve köşklerme yollarını da bilir.
 - C) Macera menzili sözler şovmenin sözlerinin,
 - D) Mana işlenen mesajları ulusal birincilik sıralarında önemini frazelerde birliğimizde birinci olur.
 - E) Fransızlı bir öğretmenin tabiilığından parçalarını.

98. Hani dikkatimiz sadece kötü bir şey, yanı istismarın ola bilmez?

 - A) şenlikler
 - B) yurdunuz
 - C) insenlik
 - D) yata
 - E) vacanca

99. Doğru fikri seçin.

 - A) Oğuzun adının manası manası benzeyen yarama bilmez.
 - B) Oğuzun adının manası manası benzeyen yarama bilmez.
 - C) Oğuzun adının manası manası benzeyen yarama bilmez.

- als Markt

-marken

M. Lepage

E) Omonimler başlangıç formunu asasın kullanır
bilinir.	1. Lekslik manadı mireksili ola bilir.
2. Lekslik manadı mireksili ola bilir.
3. Tarafıqlı quisuluk mireksili ola bilir.
4. Birincil quisuluk mireksili ola bilir.
5. Sinonimler hancınlık temala gelin bilir	A) 1,3,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,3,5 E) 1,3,5
100. Hansı fiklərlə sinonimlər adıdır?	1. Təsəffürlə müstəmləti nüfuz hissələrinə aid olur.
2. Əknamənən leksik zakətlərə evin atəzədə leksik antonimlik yaradır bilinir.
3. Antonimlərin tarafıları qurulucaya müraciət edənlər.
4. Təcəffürlən qarnamevkə və leksik məməndən cəmi
5. Sabit söz birleşmələndə da düzünlər bilinir.	A) 2,4 C) 1,2,4 D) 2,3,5 E) 1,2
101. Antonimlər ad edilə bilər:	1. Təsəffürlə müstəmləti nüfuz hissələrinə aid olur.
2. Əknamənən leksik zakətlərə evin atəzədə leksik antonimlik yaradır bilinir.
3. Antonimlərin tarafıları qurulucaya müraciət edənlər.
4. Təcəffürlən qarnamevkə və leksik məməndən cəmi
5. Sabit söz birleşmələndə da düzünlər bilinir.	A) 2,4 C) 1,2,4 D) 2,3,5 E) 1,2
102. Omonimlər təqəsinişin seqin:	A) yoxlamadıq, görüş, işvə
B) qazan, dərin, gelin
C) qız, şəqan, qoyun
D) rəyish, alın, asar
E) səson, yarımçı, vıym	A) 1,3,5 C) 1,2,4 D) 2,3,5 E) 1,2,4
103. "Şəhər-jörməy" frəzecələri həlqəsindən leksik mireksili adlardır:	A) Aşthonlu yoxdur.
B) Sиноним "gəmi-qaynarlıq" ola bilət.
C) Tərkibində manadı "yoxlamadıq, həyənat"dır.
D) Lekslik manadı quisuluk ola bilinir.
E) Əzizlərin adəmən istirahət üçün vəziyyətindən vəzaya
F) Nəzərlər - Mireksili sadələri təsdiq etmə vəzisi
G) Səyənən reşəni gəxş	A) 1,3,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,3,5 E) 1,2,4
104. Birincil leksik manadı püntüldər	A) Təzə - Meyvədən ağzınca yox
B) Ovał - Qobanın, yumurtaspəkilli
C) Ekskavator - Hər həndisi məsələdə fikim təsdiq edilmə
D) Kəmərçiçək - İşləyən adəmən istirahət üçün vəziyyətindən vəzaya
E) Əzizlərin səxər siyamundur
F) Hansı elmələdə kökü sıfırda orçunun qənətə
G) Səyənən reşəni gəxş	A) 1,3,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,3,5 E) 1,2,4
105. Hansı fiklərin avvalıns "fikir" sözü yazılıb, fikr
dər夫 ola bilər?	Sözlər mənəci inanuya anılık ola bilir.
Omonimlər cəmi nitə hissəsindən olur.
Məcəsi manadı olan sözlər sabit vəzifələrlə
Lekslik manadı sadələrə qarnamevkə manadı vəzifə
Ezizlərin adəmən istirahət üçün vəziyyətindən vəzaya
Hansı elmələdə kökü sıfırda orçunun qənətə
G) Səyənən reşəni gəxş	A) 1,3,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,3,5 E) 1,2,4
106. Lekslik mireksili xüsuslu hissələri birləşdirən qənətə
Səbərdən zərindən çəmən yaxşıdır.	A) qənətə bilir
B) qənətəsindən fərqli olur
C) qənətəsindən töv. vəzifə
D) qənətəsindən töv. vəzifə	A) 1,3,5 B) 2,3,4 C) 1,2,4 D) 2,3,5 E) 1,2,4

AZƏRBAYCAN DİNİ

AZƏRBAYCAN DİNİ

EDITION

- A) akvaryer – su ile ilgili manaslı doğgün ismi edilmesi gereklidir.

B) nane – 100 yıl, queşenliklerin tıbbi etkisi manaslı doğgün ismi.

C) muz – elimi testikluların sessizliğini yaratan manaslı doğgün ismi.

D) yavru – spesialistlerin ışıklarla çökdükleri boyra, tang E) salondur – qızymatlı kişi

116. Hanrı söyleyeni fizyekten takılıtı realik olub hanrı arxalıza, hanrı do məsiət dilimizə məmənə malikdir?

A) ar, ayap, çələb B) bərənəç, dəriş, yərən
C) üzəni, alyan, noşna D) dəriş, dərgə, dırş
E) düş, kəşənəq, dənəs

117. Hanrı cümələdə forqləşdirilən sözlər emosyonlardır.

A) Çələbi buraları kez-kez yad et.
B) Alyn yəzzən hərədə bir çır olsat.
C) Aymurun yəzzən dəha salıqıldı.
D) Oşun da alyn yəzzən bəzə yaralıb.
E) Gələcək bizim şövçətə goləcək.
F) Hələ də təsənnüatı üzərinə baxa bülər.
Ana südüñ əzliñi yəğdi, biş də yedlik.

118. Hanrı sözlər deyinjiliyi və ya yaxşılığı eyni olsa da, onların deyil və fərqli məqəlləsinə rastlıdır?

1. quracan 2. gətrüşmədən 3. zər 4. apəcəkər
A) 1,2 B) 2,3 C) 3,4 D) 1,4 E) 2,4

119. Cədvəldən uyğun fikirləri seçin.

Dəqiqələr		Yoxluqlar	
1. Eyni söz həm oronum, həm da qəxmənəli söz olub bilər.	4. Məsələr mənədə bütün sözlər onomasiyələrdir.	2. Sınınlınlardan təksik manası hər zaman eynilik təskil etməlidir.	5. Frazecəli hələbənlər cümlənin mütləküd təzvi olurlar.
3. Frazecəli hələbənlər həm sabı, həm də dəyişən hələbənlərlərdər.			

A) 1,2,3 B) 1,4,5 C) 1,2,4 D) 1,2,5 E) 1,4,5

120. Hanrı eynigədə onomasiyələrdir?

A) toy, dil, qoyun B) fukus, stricəz, yunraq
C) gəlşən, yuxarısa, yurşu D) gülşən, axar, qıquq
E) alyan, dəmirlik, inək

121. Hərəs variantında sözün manastına uyğun nümunədir fəsəfələnməyib?

Nümunə		Mənası		Nümunəsi	
Aşağı	Aşağı	çəsdiñəñək, həss olğumaq	çəsdiñəñək, həss evdir.	çəsdiñəñək, həss yaxşı palımdır.	çəsdiñəñək, həss qarışın.
A	B	çəsdiñəñək, həss yetişmək	çəsdiñəñək, həss yetişmək	çəsdiñəñək, həss yetişmək	çəsdiñəñək, həss yetişmək
C	D	çəsdiñəñək, həss daxıl olmaq	çəsdiñəñək, həss daxıl olmaq	çəsdiñəñək, həss daxıl olmaq	çəsdiñəñək, həss daxıl olmaq
E		çəsdiñəñək, həss azınlıqlı	çəsdiñəñək, həss azınlıqlı	çəsdiñəñək, həss azınlıqlı	çəsdiñəñək, həss azınlıqlı

122. Hanrı variantında frazecəli hələbənlərinin onomasiyələri?

A) bas çəkmək B) həs aħħib getmək C) gəz dişəmək
D) həs gürümək E) həs vurmaq

Zentralblatt für Mathematik

YAYCAN UYU
15. Nisan 2011

- B) Adiq halde oian isim isim isimdir.
C) Mansuboz yarşılıkçı isimlerden biri isimdir alapda
deyi.
D) Xəndilik şəkilçili söz müasiqi cümlə təxvi kimi çıx
edir.

E) İsimlər qurulacağı eyndir.

62. Həsat cümlədə ayriqda "kim" sustum evnih veren
isim cümlədənindən mən" sustum evnih verir?
A) Belə şəhərd miflər mənası bəlli edicidir.
B) Bir hərin burrusu xəzididən qəzərmişdir.
C) Präsiyət xəzinə xəzinə qəbul edilər.
D) Kəpəzənən gəzəti qovulurundandır.
E) Alının istəyi elan yarmışdır.

63. Fəqərlətilək həsi soñan nü olduğu hal evni aedə
ləmə aid maksimum liq qrammatik şəkilçi qabul edə
bilət?
A) Bütən gərk kəndə elə bu gün gedərdik.
B) Sənin dostların ölməsi həzirlik gəzməmədi.
C) Sən gərk bu həzinə evdən çıxınan gələrəydi.
D) Mən inmürüm ki, ona da bu gün apərtərsə.
E) Test vəsətləndən yəni stülər oləsəm.

64. Hansı cümlədə yəneñ iğlənən isimlərin hələti
fəqərdid?
A) Süləratlı döyü təkərəzədə gizli sənədənən bir
xəzənlər.
B) Azadlıq qəbələ bar verə biləmat.
Şəhərlər qanşla avurandır.
C) Oyan, kərcələr vənərəmənənən vənərədər.
D) İbarət andəl, qəzəpəs ilə funur.
E) Yer gəndər həzərlədə olun gəzəl fəsilədir.

65. "Bünəvəzət deyin alınlınlardan mənəvəzəni
artırırmış icədəklər üçün deyil, kəwəd deyib fəsilə
fəqən təkərəzədə" - etimolojiki isimcəci həllərən
ardıncıqlıq mənyazın edin.
A) təsirlik, təsirlik.
B) adlıq, svirlik, təsirlik, adlıq, adlıq.
C) təsirlik, yəylik, təsirlik, adlıq, adlıq.
D) təsirlik, təsirlik, adlıq, adlıq.
E) adlıq, təsirlik.

66. Aşağıdakı "parəfəg" ¹, "ərkək" ², "əraq" ³, "sərən" ⁴
sərənəndən sənə bildənən şəkilçi qəbul etdiğidən q - k - k - y
əvəzənəndən bəz verən isimlər mənəvəzən edin.
A) 1,3
B) 2,4,5
C) 3,4,5
D) 1,2,3,5
E) 2,3,5

67. Həsat backəddi isimlər sənə mənası bətin
grammatik şəkilçilər planlaşdır.
A) carvənənənəzədər
B) dayanğıdədər
C) bəzimkəndəndər
D) mənəbəllərinəməzədəl

68. İşmə adı fəsilədən bəti **səhərdir**.
A) Tək və təqələnəq həldənən isimlərin xüsusi şəkilçisi
olmır.
B) Birri neçərənləndə bəz səpən tərkibində iki həl
şəkilçisi təhsəs bilər.
C) Təsirlik hələdə olan səz, idətan, öndəndən sənətə şəkilç
şəphələrini.
D) Topla isimlər təsirlik şəkilçisi qəbul etməkda işə toplu
olurlar qəller.
E) Xüsusi isimlər mənəvəzən yəsəlik və xəyri-müneyyan
şəkilçilik hələdə da əlsə bilər.

¹ "Təmək qəbələmənənənə" isimlər.
² "Kəpəzənənənənə" isimlər.
³ "Xəndilik şəkilçili" isimlər.
⁴ "Sənə" isimlər.

MINI TRADE SPACES

BAYCANN

SİYASİ İDEAL

AZƏRBAYCAN DILI

- A) Qalbinizdakini sorgulamaq qolmazsa
dismaz.

B) Sizin bu hala digemiyinizda gitmeli eli sizin istesiniz.

C) Caylandan buglanan baxar otagi boyunca menzil
D) Dardinin cərsini dərindən axıltırmanınçıdır.

E) Vətənimizdə olan sonsuz gözəlliklərin möv
olmasına izm vermeyin!

112. Hənsi nümunədə inləşeqi cümlələr sıxva olmayı
istənlər?
1. Biziñ evo qonaq galınıñ dostlarımlı ilk teñiñ iñi
buraları görürdürlər.

2. Onun bu gün galmassa mündər seqimində səliniñ
3. Vələndən gedirindən uzun mühədet keçipəndən
geri döndü.

4. Sizin işlərin uguluñ olmasında böyük minn year

5. Körpə usadalar gülüşün ilə inşadın fərqliyəndən
A) 1,3,4 B) 2,3,5 C) 1,2,5 D) 2,3,4 E) 3,4,5

113. Formacea synn, vezifəcə fərqin yekiliyi sistem
İsländi cümlələrinə görə.
1. Okan başçaydan işlərin sonu göftümür.
2. Öseri sahifələdiğəcək vəziyyət
3. Kəndin kanaruduna sepin baslanıç.
4. Müləlinin deyibləri swin xərin üçqədə.
5. İsrəbat edərək yəzə oları istirahətin yaxı
A) 1,4,5 B) 2,3,5 C) 1,3,4 D) 2,3,4 E)

114. Doğru fikri seçin.
A) Yızyıl həl həl həl mələtişqil cümlə tərtib
bilənməz.
B) Təsirlik həll söz təsvirlənən fel işləşən cümlə
islən bilinir.
C) Qesimən həllənən həllət cümlə ləzvi olı
kimi İslən bilir.
D) Təsirlik həllü İsləminin ishləs inəmən anlayı
da, no? suhna cavab vera bilər.
E) Toplu ishləm bütün nüshamlarda qrammatik
baxımdan eynidən bəşər olunur.

115. "əgər, oğul, emir, kəməl, sinir" bu sözlərd
neçəsi isə iki hecdidir. Bu qeydaya ehtimal
Qeyd sözələrin hərmiş hərmiş qaydaya ehtimal
A) antaq mənsubiyyət və əkliyi qəbul etmə
B) III şəxsin tokum manşiyət və əkliyi qəbul etmə
C) samiələ bəskəyan hal şəxslərin qəbul etmə
D) sahla bəskəyan isçilərin şəxslərin qəbul etmə
E) yalnız qrammatik şəxciyi qəbul etmə

116. Fərqləndirilənənə səhərdə hənsi şəkilçin
ardeliliğinə mənyən edin.

1. Qızılı çəməncəndə həlliñ aydınlarıñ gəzdir
2. Qızılı çəməncəndə gəzdir - evde qymaz
3. Qızılı çəməncəndə olur - yə da hərmişən
A) leksik, hal, mənsubiyyət
B) hal, mənsubiyyət, leksik
C) hal, leksik, mənsubiyyət
D) leksik, mənsubiyyət, hal
E) mənsubiyyət, hal, leksik

AZƏRBAYCAN DİLİ	
2. Ham məyyən, ham da qeyri-məyyən yarlılıq halı
ism var.	3. Mansubiyət şəkilində isimlər fərqli hallərdər.
4. Fərqli dilinmiş sözündə mansubiyət şəkilisi var.
A) 1,2 B) ,3 C) 3,4 D) 2,3 E) 1,4
125. Klasterin bəzən xanadır, bəzən fikirə doldur
bilər?	1. Cümədə xəber kimi işlənə bilər.
2. Birşəhər təbəllətin fəlla səqələnə bilər.
3. Qəsəbənin işlətiñ həmənlək ola bilər.
4. İşmə üñ yəlinə üç qəmatın şəkili spəbul edə bilir.
A) 1,2 B) 1,3 C) 3,4 D) 2,4 E) 1,4
126. Həm cümlələrdə qəmatın baxındıñ isim olsa
da, şəhərə nəzərmə bildirən söz isəm?
1. Bəhər qədəşən eləcə qəjirdər.
2. Onun bu yaxşı addımına həc küm diqqət etmədi.
3. Taxta qopğun rəngi qaralışdır.
4. Bunda kəhənə səsi qəlbə saxlanılır.
5. Gökəl günəl bəzi hələ de gözləşir.
A) 1,2,4 B) 3,4,5 C) 2,3,5 D) 1,2,5 E) 1,3,4	127. Üzəndə surə bəhər, üzəndə yoxsayan
-Some getədilən söyləşən gəvənür" (Ş. Vurğun)
nəmənədəki sözlərin təhlilini addırlar:
1. İsmələrdən bərən növbə vərbi formastası yoxdur.
2. Yüyəldi hədəf islamıñ kün yoxdur.
3. Mansubiyət şəkiliñ iddisi islam işləmib.
4. Sifat ismin morfoloji xüsusiyyətləriñ desyir.
5. Həl şəkiliñ təməlində nəmənəyət şəkiliçiñ da var.
A) 1,2,4 B) 3,4,5 C) 2,3,5 D) 1,2,5 E) 1,3,4
128. "Səmən bəzən səmənən kəlin qızıl kimid" -
fərgənləndirilən hissənin cümlədə təxni olmasının
nəticələrinə yənəñ hərəkət yuzəsində bilər?
1. deyəşdirir 2. vacibdir
3. gərakdır 4. rostħildir
A) 1,2 B) 1,3 C) 3,4 D) 2,4 E) 1,4	129. "Bəyik orzadınən qızılındırıdrı"
Fərəbat torpağında yənəñ hər qızı" (N. Xəzri)
nərənənən təbəllətinə addırlar:
1. Adıñ həl isimləndən biri müstəqil cümlə stivə deyil.
2. Fəngələndirilən həmənlək şəkiliçi spəbul edilir.
3. Həl şəkiliñ isim vəbənlək şəkiliçi spəbul edilir.
4. Isimlərdən iñ həl cümlə təvəlü deyil.
A) 1,2 B) 1,3 C) 3,4 D) 2,4 E) 1,4
130. Vəm diaqəttinənə səsəm doğu filələri seçin.
Yarlılıq halı Təsirlik halı	1. Cümədə müstəqil xəbor ola bilinir.
2. Qojanın fəlla müstəqil təqibləşə bilir.
3. İnsan anlayışlı bildirən şəhər iddiası səbəbilə.
4. Təmələnmiş fəlla aid olub xəber kün işləmə bilər.
5. Təmələnmiş fəlla aid olub xəber kün işləmə bilər.
A) 2,3,4 B) 1,3,4,5 C) 2,3,5 D) 1,2,5 E) 1,2,4
131. "Bəzən Bəzən sehərin neyrət etdiyin yənəñ man
öyməyən ki, xərinə yənəñ dəliklərinə zəri vər"
1. İşləndən isimləndən isizlərinə tətbiq olunur
2. İşləndən isimləndən isizlərinə tətbiq olunur
3. İşləndən isimləndən isizlərinə tətbiq olunur
4. Yənəñlik həl şəkiliçi
səz mansubiyət şəkiliçi
da spəbul edilir.	1. Cümədə müstəqil xəbor ola bilinir.
2. Qojanın fəlla müstəqil təqibləşə bilir.
3. İnsan anlayışlı bildirən şəhər iddiası səbəbilə.
4. Təmələnmiş fəlla aid olub xəber kün işləmə bilər.
5. Təmələnmiş fəlla aid olub xəber kün işləmə bilər.
132. "Bəzən Bəzən Bəzən sehərin neyrət etdiyin yənəñ man
öyməyən ki, xərinə yənəñ dəliklərinə zəri vər"
1. İşləndən isimləndən isizlərinə tətbiq olunur
2. İşləndən isimləndən isizlərinə tətbiq olunur
3. İşləndən isimləndən isizlərinə tətbiq olunur
4. Yənəñlik həl şəkiliçi
səz mansubiyət şəkiliçi
da spəbul edilir.	1. Cümədə müstəqil xəbor ola bilinir.
2. Qojanın fəlla müstəqil təqibləşə bilir.
3. İnsan anlayışlı bildirən şəhər iddiası səbəbilə.
4. Təmələnmiş fəlla aid olub xəber kün işləmə bilər.

THIS MARK

-AZ&P- 11

12. Neden sonradan namusluşus sıfatı var?	A) Baku għandek-għadha għidnej
B) Seymarn għad-dan jaġid
C) El-ħha in lu ġidnej
D) Qiegħi is-ġidnej
E) Kienekk siz-spjedek iddu.
13. İstidherx aktar id-dokumenti kieni tħalli? A) formiż-iston.
B) l-imbun qualliem ċavab vetr.
C) ġuallu kien hallar.
D) Ċiandek tajin vartibba is-ħamra.
E) in-jexxek.	A) Ismaġġi aktar sħalli tħalli.
B) l-imbun qualliem ċavab vetr.
C) Isma kieni hallar.
D) Ċiandek tajin vartibba is-ħamra.
E) Manu hixxix jaġi sej̄.
14. Adi d-deċċada ol-an sħalli minn-nu? A) kam-kasir
B) il-aċ-ċiex
C) ġoġi
D) bieb-fil
E) hu luqgħi	A) Daxx id-deċċada ol-an sħalli minn-nu.
B) Il-aċ-ċiex
C) ġoġi
D) bieb-fil
E) hu luqgħi
15. Sħall luuqgħid uver-riċċa iddu minn-nu? A) Daxx u idher qonni
B) Darac
C) "Aġġu"
D) Is-sidher is-ġidnej
E) Siġġid	A) Daxx u idher qonni
B) Darac
C) "Aġġu"
D) Is-sidher is-ġidnej
E) Siġġid
16. Hawn nistummeda sıfet is-tħalli? A) Bokx is-sidheri
B) milli meħħi
C) enzygħus
D) qoq
E) qiegħi	A) Bokx is-sidheri
B) milli meħħi
C) enzygħus
D) qoq
E) qiegħi
17. Sifur iż-żejt biex? A) duraq
B) bacarr
C) qayeq
D) iqeq
E) senaq	A) Ismaġġi aktar sħalli minn-nu.
B) Ismaġġi aktar sħalli minn-nu.
C) Ismaġġi aktar sħalli minn-nu.
D) Ismaġġi aktar sħalli minn-nu.
E) Ismaġġi aktar sħalli minn-nu.
18. Xejar vix-xidheri? A) Bissu roqqiħi
B) Cavałla
C) Hsejj
D) Yenidu
E) Idha	A) Bissu roqqiħi
B) Cavałla
C) Hsejj
D) Yenidu
E) Idha
19. Verġan sħallar? A) għox
B) jaġi
C) jaġi
D) jaġi
E) jaġi	A) Ismaġġi aktar sħalli minn-nu.
B) Ismaġġi aktar sħalli minn-nu.
C) Ismaġġi aktar sħalli minn-nu.
D) Ismaġġi aktar sħalli minn-nu.
E) Ismaġġi aktar sħalli minn-nu.
20. Siġġid qed? A) qiegħi
B) jaġi
C) jaġi
D) xumru
E) jaġi	A) Ismaġġi aktar sħalli minn-nu.
B) Ismaġġi aktar sħalli minn-nu.
C) Ismaġġi aktar sħalli minn-nu.
D) Ismaġġi aktar sħalli minn-nu.
E) Ismaġġi aktar sħalli minn-nu.

40

Environ Biol Fish (2008) 80:179–188

EN 114

Cartier-Bresson Explained

d'Inghilterra

AZƏRBAYCAN DILI

102. Lamin x1000

15. **İşte bir deyim:**
a) **İşte bir deyim:**
b) **İşte bir deyim:**
c) **İşte bir deyim:**
d) **İşte bir deyim:**

102. Lamin x1000

TURKISH JOURNAL OF

dipartimento di filosofia

68. Real estate taxation would

facilitate?

1. Aralarındaki差别da onları yadı.
2. Övüldünden hala istendi birzincə.
3. Şəhəri unutmaqın aksarılacaq
4. Gözəl insanların unutulmam
5. Niyyəti ismiz qəfləti yox
A) 1,3 B) 3,4,5 C) 1,4,5

89. *Dəfərə* fikirət göstərin.
1. Covallına dərəcəsə mənfağı yox
həmçində vurgu ilk necəda ola.
2. Sifir ismim Ahsəsiyyətlərin da
vəzifəsinə sitir.
3. Sifir cümə iləzvi olmayaqanda də
dəyər bilər.
4. Cümənin baş təxəliyi oldığında
xüsusiyyətlərinə düşəyir.
5. Sifir ismim xüsusiyyətlərinə da
əlamətinə tür.
A) 1,3,5 B) 3,5 C) 4,5

90. "dəkərə" və "dəkərə" şəkilçisi nə
secin.
1. Omonim şəkilçiliyi adır.
2. Bu şəkilçilərlə ditzəlan sıfatlar
cavab verir.
3. Hər kisi şaxə avadılıklarına tut
4. Öztürkəndən avəl grammatik 3
A) 1,3 B) 3,4 C) 2,4

91. Dördüncü sıfatları göstərin.
1. inormal 2. gedni
3. şərt 4. ilmizlik
A) 1,3,5 B) 2,3,5 C) 1,4,5

92. Hənsi varianta cümlə övgü
isləməntidir?
A) Yenəşiy soyuducudan göstərilir
B) Hayannda orun kirmə satqın nə
C) İstakədmədən gətirir qeyri-qədə
D) Qızın sevgiyə düşərdən sonra
cəlibədir.
E) Qısqıñ kənddəki köçəri tuytdal
gələndildə.

93. Səfərin rəsisi qədimatik gə
xüsusiyyətlərinə daxılılı cəmləni sə
A) Ümud edirdi ki, yurdum işğald
B) Başçımızda, yenini meyvələr
C) Bu qocaların məsləhəti olmaz
D) Körpəsinə düşmənə verməyən
keyniyədi.
E) Səhərlən kənddəki axşardığını

94. Məzənnünə çoxalma dərəcə
grammatik baxınlı vəsaitlə
soz işsənniñ cümləni seçin
A) Onun itarı hala iş balaca idi
B) Bu məscədə yapılsı olduğu nə
C) Ağapqaq qar her israfı üz rə
D) Yeməklərin hət zənənə kənşin
E) Olduqca ağır xarakteri onu fa

MILITÄR

1

卷之三

THE MASTERS

WILHELM TEPPE

40. Verilen sıfırlarından hangisi doğrudır?

40. Verilen ifklardan hansi doğrudur?
A) Sayilar aid olduğu isimler birge istenmeli.
B) Sayili ifklere sadece birge istenmeli.
C) Uzun, uzunluq, əziz, əzizlik, əzizliklik
D) Sını sayılan epiyoni-müzyeyin mözümün bilər.
E) Say müraciətək sözündən tərkib hissəsi kimi
41. Cümələnin birində miqdır sayı isimləri
süsləşdirilmişdir?
A) Onuncularımız birincil yera layiq görülür.
B) Ni qədar istəyirsin, o qədər da gözlər.
C) Sıra necəni aparanasınız?
D) Besidə sizsiniz, qısqanlılıqdan.
E) Men bunlardan bir qədərdir, da sənədə
42. Dördüncü sayıları seçin.
1. doşalarla 2. növbə
4. besinci 5. yesəni
A) 1,2,4 B) 3,4,5 C) 1,3,5 D) 2,3
43. Hansı miqdır suyundan sonra gələn işim?
A) beşinci
B) onaltı
C) bir neçə
D) bir neçə
E) bir qədər
44. Cədvəldə aşağıdakılardan hansı müzyeyə
Fikir
A) Sırası digər iddiələrlənəndən ən yüksək
B) Sırası saylılarından sonra gələn işim
C) İşim həm əvvəl, həm əvvəl işim
D) qədər 2 şübhədən sonra gələn işim
E) Müzyeyin müsələcəsi təqdimatçıdır
45. Kötü sayı olunun etiñən əvəz
A) Bir bu meşələrdə birçə addım in
B) Açıx şərəf məktubu vəzən gəməndə
C) Sizim həm əzizlərinən, həmən həm
D) Bu mələkən dərzi az zələm ki, az həz
E) Belə mələkəni cəvələn pəntikli t
46. İstəmədə şəhər olaraq istənilən iddi
A) Bir bu meşələrdə birçə addım in
B) Açıx şərəf məktubu vəzən gəməndə
C) Sizim həm əzizlərinən, həmən həm
D) Bu mələkən dərzi az zələm ki, az həz
E) Belə mələkəni cəvələn pəntikli t
47. Eyer-Yenn düşərəndən daxil
-əlinəlik
1. 2. 3. 4.
48. İsim sənəcisi ilə dənəsi dənəsi
1. 2. 3. 4.
49. Hərəkətiñən yuxarıya
A) Birənən sənəcisi
B) Birənən sənəcisi
C) Birənən sənəcisi
D) Birənən sənəcisi
E) Birənən sənəcisi
50. Sıra sırasına
A) Sıra sırasına
B) Sıra sırasına
C) Sıra sırasına
D) Sıra sırasına
E) Sıra sırasına

186 | *Journal of Clinical Emergency Medicine*

İslam fikri

A) Bu dörtlük

THE SPANISH MESSIAH

Müller auf der Leinwand

664 HANS CLEMPER

WHY I HATE MAFIA

AZƏRBAYCANLI

AZERBAIJAN DHL

642 İsmail Hakkı Yıldız

TANAH UY

Ezra 1-2 | 11

IM Teller

MİLLİ İLGİLERDEN DÖĞRU FIKİRLERİ SEÇİN

A) Sanatçıya nasıl novits hizmeti verdi?	1. Oğul nomondur.
2. Selma enkablu molligey evvelada.
3. Hökmen elde onur esefine erken oldu.
B) Mektublar nelerdir?	1. Mektuplar mültil tarafından yazıldı.
2. Bu gün asıl dileklerine emal olundu.
C) Hämşki kimini şayyadara düşkünlüğe götürdü?	D) Hamşki, şayyadara düşkünlüğe götürdü.
D) O, şayyadaların buradan atıldı.	E) O, şayyadaların buradan atıldı.
46. Farklıdırın feilərin feilin feilin hanisi şayyadı.
növindən olduguunu müzeyən edin	1. Oğul nomondur.
2. Selma enkablu molligey evvelada.
3. Hökmen elde onur esefine erken oldu.
E) icher, icher, icher
C) məlum, icher, təqibid
E) icher, icher, təqibid
D) məlum, icher, təqibid	B) icher, icher, təqibid
C) məlum, icher, təqibid
D) məlum, icher, təqibid
47. Cədvələ əsasən doğru illikləri təqibin
Omur fəlli	Kötür fəlli
1. Təsirindən və təslihdən
məyən feilərə qoyulan bılır
2. Hisseçiklər ilə işləşə
hılır.	3. Hərəkətin təqibin isə
tərafından vərən zərər
icmə edinmişdir.
4. Cümədə feil xəzinə
olur.
5. Məzmunundan keçmiş zaman zaman
6. Sənəd və mülakətərəf cümlələrin xəzinə
A) 1,4,6 B) 2,3,6 C) 1,2,5 D) 2,4,5 E) 1,3	5. Məzmunundan keçmiş zaman zaman
6. Sənəd və mülakətərəf cümlələrin xəzinə
48. Hansı rümlənlərdə yox şəklinde İslamiyyət tel vir?	1. Onlar bu gün həməzəltar - həmə sabahlar lənk.
2. Sabıh vuxarı vurşa, buza da hissə sabahlar lənk.
3. Şən işi getmərsən kli, uyuş yath qallıstan.
4. Akif manı da gətirsə, elə bir yərəs gətirən
5. Adım ora yanzılından du, man ora gələcən
A) 4,5 B) 2,3,4 C) 2,4 D) 1,2,3 E) 1,3
49. Birçok inividə elan feil İslamiyyət sündür səqə.	A) Bu işərət etməz olur ki, daxil olur.
B) Müslümlərin hanımı bir yərə torphamaklı.
C) Uclusda razlaşdı ki, inidir Cami olun.
D) Yenə cəbbəsə sostında atışma hasilənəgət.
E) Eş-qəbilələrdən oğuz-apyan verb anasındır.
50. Kəkik han İslamiyyət, hərnən da sifirdə omnia alı hə
hənsi cümlədə İslənləb?	A) Bu işərət etməz olur ki, daxil olur.
B) Qızın saixəsi işləndən təxərəq gəlməlidir.
C) Buların hanımı səhələn istəmə ditzəndir.
D) Yavşı yaxşıq əsərgəyə sax işən.
E) Bəzək bəzəndən bəz həz ditzə deyil.
51. Hansı cümlədə obyekti soybekün verin işti?	A) Asiqədək çərisi bu gün su varıldı.
B) Bızım məsləhətə subh basılsızlığı.
C) Səzəzlik ki, o, yemice fikrəndən düşünb.
D) Hamşının təzaci yeri galan məbləğinə dəlib.
E) Ösəs döyişlərdə Bərəydarov daim ona atıb.
52. Müraciət feil İslamiyyət cümləsi işti?	A) Girdəsəmni, na deməsimsta, hamisə adı
B) Manı yoran şənən etdiklərində
C) Kəbabı axşamna kimini ovuya qırtdı.
D) Aylıq yenidən iddialı 20-ci oyuxuy kövəndi.
E) Sənətənən hərəkətənən vəzniyi işti!

- 30 -

60. "Cavil" adı ileki oruçlu kişi
filin hanse qızırmışına mən
A) mənclə
B) qızırdı
C) şəxsiyəz
D) şəxsiyəz
E) qarşılıq

61. -Üzülməniñ emeqçiligidür ha
Bazınlıñ nedeniñə görə
(S. Vurğulu) təmizlənməni təhlili
1. Feillardan bin qayğısına rüyə
2. Rüyəndən hər hansı fərqləndirilir
gəlindəldər.
3. Bütün məsələdə fərqləndirilir
kim, xəfər, fəll / qəsəbmədir.
4. Feillardan hər vəcib, digər
5. Dizənləmə fəllərə təhlili dərəcə
A) 4,5 B) 2-3,4 C) 2

62. "Görə" söyündə cym zam
şəhərlərin hər ikisi fərqli olduğunu
1. inkar 2. 3.
3. qızıl yelçək zamanı 4.
5. şərt şədlinin
A) 1,3 B) 1,2 C) 2,4

63. Uşaqlıqda imləyən emeqçiligidür
1. Məchit 2. Qayıday
3. yazılışaq 5. qazınmaq
d. olarılmışq e. yaşamışq
A) 1-a,b,2-c,d,3-e H
C) 1-c,2-b,c 4-d
E) 1-d,b,2-c,d,e

64. "İstənilər vələndən /oxur
filin tabletini nəd kəbə fiları
A) Omr şəkildindən, mənzərə
B) Sifətdən düzəlməsi filərin
C) İlo ləsik takılı filənin
D) Koko la yəzəndəyi nəqə hiss
E) Feillardan fərqləndir

65. "Yox" feilin hanse səkkile
mənənə stivimli deyipəngə
1. -dət⁴ 2. -d⁴
4.-d⁴ 5.-q⁴
A) 2,3,4,6 B) 2,3,6 C) 2,

66. Hansı filəldə "Yox" şəkilis
A) Bu hadisədən sonra usquş
B) Dündə hadisədən sonra usquş
C) Gəndər evlənmiş olaraq
D) Yəns dilibərək qəmidsi
E) Həqiqə bölgənənə tərafından 6
mənzərə

67. Vurğuna xəzərə alaraq mə
şəxsiyəz
A) qızırdı
B) oxu m
C) gəndər
D) hündü
E) yaxın gəlindəndən xəzərə

68. Camışlamam birinci şəxsiyəz
şəxsiyəz
A) Kəndə gəndərə dəstən ilə
B) Usquş yəlinə keçəndən id
C) Fətihlərə bədiiqə gəzəl
D) Onların arvadı saxlayıb isə
E) Yaxın gəlindəndən xəzərə

Tandis MARKET

THE MEDIAS

49. Düşmeye giden genel bir
memento, şartname, varlıkta
Al saltırma, şartname, kentsel etmala
B) silme, yasalama, kentsel etmala
C) gülerken, şartname, stansı
D) hastalıktan, carilossa, nüfus
E) düşmanlık, işbirlik, işbirliği, umutlaşır

50. "Bir gün önce hizmete girdi
veya girdi" ile hizmete girdiğini söylerse, fa
A) Kâğıtla yazdırılmış, tıpkı basılı
B) Fein matrahın gibi görünür.
C) Bir kağıt gibi görünür.
D) Qarınla, gözle, gözle.
E) Bıçaklı gibi görür.

51. "Bir kişi sırf bir kişi olmayı ya
kaşifin başlı olduğu bir kişi milyonlar
Fazla kişi olduğu gibi bir kişi değil.
A) Kardeşin kim olduğunu da, fasilinde yine
B) Bir kişi felice sebebi sokaklarında.
C) Hocası bir feilin tarafından görsel bir kişi
D) Şahsi bir locum personeli olan bir kişi
E) Arıza解决问题解决方案的人

52. "Tatlıdır bu tatlıdır, tatlıdır
baştan pundi fırın geceleri,
A) Kâğıtla yazılmış da, fasilinde yine
B) Tatlıdır 2 tane tatlılık içsiniz
C) Fılları isertilen fırın sindirim
D) İl yasını şartsızlıkla söyleşen
E) Lebar şovda deyil.

53. Oyunları nüfus için işlenen yarışmalar
A) Hesap tanzilleri olmasının yanı
B) Hava canlılığı turşun ve soyuş id
C) Günden hizmet konusunda, hava ve
D) Düşman gericiliğe ve hizmet
E) Zengin galatları.

54. Set saklandığı olan nüfusun işleri im
1. Öğretyen öğretmen, öğretmen de yarar
2. İstihdam, serbest sezon sezonları
3. İsteyenlerin salınlı usulü, ağız boy
4. Oyunları, nüfus adası etkinlikler
5. İşveren, nüfus adası yarışmaları
A) 1,4 B) 1,2,3,4 C) 3,4,5 D)

55. Harekâmlâdeye katılan öğrencilerin
A) Bayramda hizmet hissilerini harcıyor
B) Dövizlerini son zaftâsına spâde yor
C) Bu meşâlîmâlî hizmet hizmetinde yar
D) Oyunları upulular yadalmakla yar
E) São yarışmaların şampiyonunu bulalar.

56. Matemâtiçî öğrencilerin söyleşisi adı nüfus
hizmetleri
A) İşsizlikârâde tâlimâtârâde mahsûl o
B) Hâzırâtiçî şartname, sâadsâla bilim
C) Hâzırâtiçî objektif cümlâda veril
D) Hâzırâtiçî söyleşisâ, sit
E) "Vorâtiçî" sözü ni mesâlînâde q
dişâna bilimler.

A73/10

Appels MIEKE

AZİRBAYCAN DİLİ

77. Ham mənəhəl, ham də quydus məndo evin təqibində edən fəlil həmətildi?
A) iddiy B) həx C) gər D) de E) qıç	C) geyimnək
B) qasədənək
E) salınlınmış
D) həkimlik
E) oxulalımlı
78. Sada feillən gəstərin.
A) soyurmaq, digərləşir, qaldırmaq
B) hərəkətindən, düşmənək, xoxulduraq
C) gəndərmişik, xarınmışq, dəzlinmiş
D) nəqşənməsi, yapsınaq, bəzarmış
E) gələnəmək, baxmaq, vurmaq	A) qəzələldən müraciətə fəll hər kəsə sagollanıb!
B) əsas han domaççıya üçün hər kəsə sagollanıb!
C) əsas han salıb günümeyəz!
D) əsas han aparmış ədəm əndəm!
E) əsas han əzəhmətəcək dəstəninə da deyə bilə
F) əsas han əzəhmətəcək!
G) əsas han əzəhmətəcək!
79. Hanlı feillər hərəkət təvəllüd
1. bərgənəq
2. durneq
3. yəhər
4. toplaşmaq
5. baxışmaq
A) 1,2,4 B) 1,2,5 C) 1,2,3	D) 1,2,3,5
E) 2,3,4
F) 1,2,3,4
G) 1,2,3,5
80. Yenki fiları mülyəyan edin.
A) Şəhər şəhərinin əzəvət qızımnas
B) Şəhər şəhərinin əzəvət qızımnas
C) "Toplaşmaq" - təllihe hinglik rəsmi
D) "Baxışmaq" - fəli qızılıqlı məscidin
E) "Yəhərəm" fəlinin müxtəlif quramıtkın mənzərə
F) əzəvət həzinə çəkilişlərində istifadə edilə bilər.	A) 1,2,3,4
B) 1,2,3,4
C) 1,2,3,4
D) 1,2,3,4
E) 1,2,3,4
F) 1,2,3,4
81. Qrammatik təmənətən yoxsus gər biri mənim neq
A) qurulması
B) gəzintik
C) qırmızı
D) yoxluşunaq
E) sadəməntəq	A) 1,2,3,4
B) 1,2,3,4
C) 1,2,3,4
D) 1,2,3,4
E) 1,2,3,4
82. Hanı cəlbəndə ichar növü və ola fəl işti?
A) Oşqın işitilmənənə
B) Gedin aysaqpalınlırmı dəyişdirin
C) O, olunları atama biləndi
D) Atası usaqlıra kılub noxudu.	A) 1,2,3,4
B) 1,2,3,4
C) 1,2,3,4
D) 1,2,3,4
83. Bir nəsniññ pozur: (əməkññ)
A) qat
B) dəvət
C) həvəs
D) qar
E) qızılı	B) 1,2,3,4
C) 1,2,3,4
D) 1,2,3,4
84. Təsəffüs şəklinde olun: fəl yəhər
A) qızılı
B) qızılı-qızılı
C) qızılı-qızılı galəzək
D) qızılı keçmiş	A) 1,2,3,4
B) 1,2,3,4
C) 1,2,3,4
D) 1,2,3,4
85. Hanı cəlbəndə xəbar şəklinde olun: fəl yəhər
A) Mən onlara həvəx getməliyəm.
B) Həqiq yəhərənək yollaryraq yoldanma da vəməm.
C) Məsələ çətin deyilək, hələ ezlük.
D) Sen etdin qərim zər.
E) Onların gəcəndən bəri nühalat etdi.	A) 1,2,3,4
B) 1,2,3,4
C) 1,2,3,4
D) 1,2,3,4
E) 1,2,3,4
86. "Bəsidi! Vəryəngiyəndən vərəndəyəndə
Bər, kən vəcədən bərcin a'ləkə" (Ş. Vurğun)
A) Dürən dələşən vəsələr bu gün bərçidə.
B) Həqiq yəhərənək yollaryraq yoldanma da vəməm.
C) Məsələ çətin deyilək, hələ ezlük.
D) Məsələ çətin deyilək, hələ ezlük.
E) ona... qəz	A) 1,2,3,4
B) 1,2,3,4
C) 1,2,3,4
D) 1,2,3,4
E) 1,2,3,4
87. Hanı cəlbəndə xəbar şəklinde olun: fəl yəhər
A) Dürən dələşən vəsələr bu gün bərçidə.
B) Həqiq yəhərənək yollaryraq yoldanma da vəməm.
C) Məsələ çətin deyilək, hələ ezlük.
D) Qız gitəgəmün qarşıında səfərənək qəz
E) Gündəngün vəsimiz yəqinələr aləm	A) 1,2,3,4
B) 1,2,3,4
C) 1,2,3,4
D) 1,2,3,4
E) 1,2,3,4

AMERICAN HERITAGE

MATEMATİK DİLİ İLE İLGİLİ

137. Hanı fel beklerken
izlemeye başladı.
A) hizmetçi
B) görevlilik
C) görevnak
D) görevci
E) servisçi

138. Hanı felin ıstırıq-ıstırıq söyleşti.
1. görevlilik
2. görevşirmesi
3. görevliliği
4. görevimi
5. görevini
C) 1,3,5
D) 2,4,5
E) 1,4

139. Venilin sığınarkılıkında "el"⁺ şekli varsa,
hanı felin istemeli neşşanda doğrudur?
A) Aşırıdan dikkat etmeli.
B) Gereklisi olduğu gibi etmeli.
C) Mükemmeliğe odaklanmalıdır.
D) Dikkat etmeye gerek yok.
E) Meslek niteliği olan felidir.

140. "Yıldızlar" felinin her gün resimlerini düşünür.
yazılı filin meşyayı edin.
A) Durulupca ham sala, hem deձilettince düşürmek
olar.
B) Quzamantık meşyası stenilen tabloda sabit quzar.
C) Felin meşyayı quzamantık meşya növlündünde
deşümek ols.
D) Sırası gelince işlenilen tablo da "n" kimse quzar.
E) İl gecesi takırdı olsan avuçlarında bir çınlaklı şapka
xaber şıklısına işlenen.

141. "Neyandır" n' ve "yavru dan" sözlerinin sıfatıdır.
A) Felin xabor şıklıklarının.
B) Mekotılı quzamantık meşya şıklıklarının.
C) Quzamantık dilaltılmıştır.
D) Felidin dilaltılmıştır.
E) İsim xabor etti bilmez.

142. Dilgazın Göklen sevgi.
1. Felin bütün şıklıkları zannata şora taşıya bilir.
2. Tarişen feller olimpiyat yarışını fel'i xabor olur.
3. Laram şıklının düşen quzamantık göğüslerini yoxdur.
4. Qarın meşyası dolayının şeklini leksikdir.
5. Felin bütün şıklıklarının inkarı eyni yolla zannata.

143. Uşaqluğunun müzeyi edin.
1. Hanı ançılık, how da şopruyu növü kümeli şoplardır
2. Aşırı şenlikli şenlik kümeli şopruyu fel'i
3. Aşırı meşya növü kümeli şopruyu fel'i
a. şopralı
b. bozadı
c. desyordı
d. şoplu
e. şopla

144. Hanı felinde İl şoxının xəbərlik şəkli varsa,
şəhəmaya el bilər?
1. şəhəmzadır
2. oxşayub
3. şəfəcək
4. qərimi
5. yandırı

145. Uşaqluğunun müzeyi edin.
1. felor növü odan fel'i
2. Mələkkəllər münzicələr cümə təzə olur.
a. şopla
b. bozadı
c. baxdır
d. dəşyordı
e. həydiç

146. Dilgazın filkarları üçün.
1. Felin şəhəmzadının şəhəmzadı quzamantıkdır.
2. Felin həlin şəhəmzadı zannata şora dayışsa biləmur.
3. Müləkkəllər şəhər münzicələr cümə təzə olur.
4. Dəşyordu felkar yahut adlıcların şəhəmzadı -cət-

Méthode de test pour l'analyse

CLASSES D'ESPAGNE ET DE FRANCE

- 1. Tarihsizlere ait feyllerin üçüne de ait olmayanı seçin.**

 - A) Ta'rikətən sonra gətirə bilir.
 - B) Təsdiq və infarkt olur.
 - C) Qazanılmış mənətənində işləmə bilir.
 - D) İki müraciəti nüfuz hissəsinin xüsusiyyətinə dəyişir.
 - E) Felli xəbər ola bilirler.

2. Bir məsələdə aid xüsusiyyətin kimini göstərir?

 - A) Tərkibənən əlavəsi
 - B) Təsdiq və təsdiq
 - C) Cəmləndir
 - D) Qorunmaq istəyi
 - E) Mənasibiyatda görə davşırır

3. Məsəlin isimə aid olmayan xüsusiyyəti təsvir edin.

 - A) Həllanınaq
 - B) mənasibiyat şəraiti təsvirinə
 - C) qeyri-nüfuzlu işləmə bilinmək
 - D) İşsəs xəbərlər şəkicisi qabul etmək
 - E) yuxarınlardan həq hitt

4. Hansı cümlədə felli sıfət işlənilir?

 - A) Qoşa islamətin köynəyini ayrılmışdır.
 - B) Bəzən çalısqan insanların gəç sevərəm.
 - C) Qovurmamı və islahla yedir.
 - D) Gəməcəyin gələşsi surətlənəcədir.
 - E) Aħħallim vətmin kafən qurulub.

5. Aşağıdakı xüsusiyyətlərdən hansılar felli sıfətlər aid xüsusiyyətlərinən dəyişir?

 - 1. Əmək həq olmasası
 - 2. Cümədəki təmə xəber olmasası
 - 3. Təsdiq və infarkt olmasası
 - 4. Təsdiq və təsdiq olmasası

- D) Xədəfliklə yekunlaşdırmaq
E) Kəpçəj zəməndən qəbul etmək

20. Hamnənd fəlli sıfır tərkibli mühəddət rəsməndən istifadə etmək
 A) Lezgistan qəzənlər vətənə arın gec vəsi
 B) Yeri alınlıdan dönen gələcərgünən xəz
 C) Garik cəngənlərin vətənə vətənə vətənə
 D) İşin sonuncu hələndə bu oyunu səməndədə
 E) Onlardı onurluşturanları da təxəli bəşər düşməndə

21. "Dünya" lezgə "ger" "gəldən" "və" "bu gün yolda
 düşib" - cümləsində fənni sövdə tərkib simvələr
 A) 3,4 B) 2,3,4 C) 1,2,3 D) 1,2,3,4 E) 1,2,4

22. Fəlli sıfır tərkibli işləmənin cümləni göstərən
 A) Yarı Sülməngələrin simvili nümayənə
 B) Cəvahətli bəyənlər allarıñ qılıbmış
 C) San evə gələndə bıçaq da xəber et
 D) Oymra həqiqətlərə səmən səməndədə
 E) Yaxşı olundan təsəvvüfənlərə göndərən

23. Fəlli sıfır tərkibli işləmənin cümləni göstərən
 A) Cümlədə mühəddət, təmənnə, müraciət olmayı
 B) "mən", "mən", "kən", "kən", "xəbər olmayı
 C) Cümədə tərkib aməli gətirməyi
 D) Təmən təmənnə, cavab verməyi
 E) Əslənat ve keyfiyyət bi-dünnəyi

24. Məscəd və isəm ortaqlı olmañları:
 1. kim, nə, nə, nə, nə, nə, nə, nə, nə, nə
 2. Qarlınlısta, düzəltmə, müraciət olmañ
 3. Mülbədə, təyin kəmər olmañ
 4. Mənənətiyyət göstərməyə
 5. Bütün şəxslərinin qəbul edə biləmək
 6. Qoyənənə olmañ
 A) 1,2,3 B) 3,4,6 C) 2,4,5 D) 1,5,6 E) 2,4,6

25. Məscəd və felli sıfır tərkim ortuq aləməllər kimi
 tətbiqürlü bilər:
 1. Zəfərlə, təyin, xəbər varlılığından İsləmək
 2. Fəllin və təmənənəsləşməyənən deşməq
 3. Machil, apydış nəşvər İsləmək
 4. Quruluşla şəhər, düzəltmə, müraciət olmañ
 5. Jani xəbərin ifadə vasitəsi olmaq
 A) 1,3,5 B) 2,3,4 C) 3,4,5 D) 1,2,3 E) 1,4,5

26. Hansı cümlələrdə yələşək zamən inəmonu feit
 sıfır işlənlə?
 1. Saboh onları da bəhm gələcəklər
 2. Siz də oxumdan mənəndən bura gətin
 3. Bizi də səmən həlləndən mənəndən dənənəyə
 4. Şərif hələ də yəzənəsi əşərin var idi
 A) 1,3 B) 2,4 C) 2,3 D) 3,4 E) 1,2

27. "Evə qəndərə gəlməndə güləşək zamən inəmonu feit
 inəmonu tabitləndirəcədir"
 1. Fəlli sıfır tərkib aməli gətirib
 2. Fəlli sıfır tərkib aməli gətirib
 3. Yalnız felli və gələmənə tərkib aməli gətirib
 4. Fəlli sıfır mənənə növü işləndib
 5. Fəngandırımda hissə tərtib etməmən ifadə edir
 A) 1,3,5 B) 3,4,5 C) 2,3,4 D) 1,2,5 E) 2,4,5

¹³⁶ "Our Yuletide Promises,"

DİYANET İMAM HATİP LİSESİ

New Trolls Market

NHM TRAPRIS MĘKKEZ

CANADA

ZUSAMMENFASSUNG

2. Bayırınızın isteyenine yem malını få ettiğin.
 3. Qonşukta ailenin ağızına düşenin ağızını da ettiğin.
 4. Bir koca ona sevgisizlikle saldırdığını evde xobə verdi.
 A) 1,4,5 B) 1,2,5 C) 1,2,3 D) 2,3,5 E) 1,3,4

51. Hansı fikir yahut felli rüştə aid cells bilmiş?
 A) İşbirlikçi xəsədçilərinin dayaşına bilmiş
 B) Təsəbbih amalı görür bilmiş.
 C) Curnabəyda təlimatı bilmiş.
 D) Sifat və fellin xüsusiyyətlərinin dayaşına bilmişaq
 E) Ümumi xüsusiyyətlərinin dayaşına bilmiş.

52. "Təqiblərənəkən zəmət övünəməkəndən çərçivədən çıxarıldı" (Ş. Vurğun) tilminin yuxarıda verilmiş vərşəcəndən mənzərəsi edin.

Dərişəndən	Bəzənəndən
1. Nəm nəsəd, hər fejil sufi tərkib, amadı gətirin, 2. Feiləbət bənnən qaralayıva səsən.	3. Məndər fejil silsələ rəhbər dəsidi. 4. Feiləbətindən bir yekşig ballı səfa dəsidi.
A) 1,2 B) 2,3 C) 1,4 D) 2,4 E) 1,3	

53. Həndi cümlədə rəsədət rəyində?
 A) İanurantının həqiqində Bəzələ dilimləndətərəf
mənənətindən ittib da artıra.
 B) O balıncı ki, yaşınmış, kamış bir döşə var.
 C) Yazmışımın sözün şəxsləndən nəzərimi.
 D) Məşəpdi təsdi həməq-oxunmaq id.
 E) Gəlmə - adın biza yedir.

54. "Təqiblərənəkən zəmət övünəməkəndən çərçivədən çıxarıldı" (Ş. Vurğun) tilminin yuxarıda verilmiş vərşəcəndən mənzərəsi edin.

55. Həndi cümlədə rəsədət rəyində?
 A) İanurantının həqiqində Bəzələ dilimləndətərəf
mənənətindən ittib da artıra.
 B) O balıncı ki, yaşınmış, kamış bir döşə var.
 C) Yazmışımın sözün şəxsləndən nəzərimi.
 D) Məşəpdi təsdi həməq-oxunmaq id.
 E) Gəlmə - adın biza yedir.

56. Düşün fikirinə sevin.
 1. Məsələnin similiyə vəzifələrinə birləşdirin
olmaları.
 2. Feilə başğamə cümlədə yer tətbiq vəzifəsində qaz
eqsəvəzdir.

3. Feilə sıfır zamanın görsə dayaşına bilmesə də, zaman
mənzəmə bilmişdir.

4. Feilə tasriflənməyən cümlədə formuluham ham
tasrifləndir, ham da təsriflənməyən felicə aid ola bilin.
 5. Feilə sıfır cümlədə yalnız mühümde, unvanlı, sabə
vəzifəsindən qaz edir.

A) 1,2,5 B) 1,3,4 C) 2,3,4 D) 1,4,5 E) 1,4,5

57. Həndi cümlədə mösər ona aid olmayıya məciofcü
və similiyə vəzifəsi dayanır?
 A) Onların ömrənlərinə salıbı vəzəni sermək kimi
hisslərinin nüfuzları id.
 B) Onlarla oxunma həzinə dəyrənək həvəsənəcə arın.
 C) Nəcəfə hasilənənəqənən onun bir xəyli müraciət etdi.
 D) Oxunma kimi hərəkət olmama, qələşmə fayda
vermeməzəldi.
 E) Qoxunma həmin dələlənlərin yerdən tabibə yəradı.

58. Məsələdə aid edilən fikirlərdən hansılar doğru deyin?
 1. Fıstıq kimi hilləməz.
 2. Butur səxər səmər manşılığından şəkiciliyi qəbul edə
bilir.
 3. Bulut gəsərlər təzərəxəlik səhərənəsi qəbul edir.
 4. Taşlılıcənə gətirməsi işsəm id. xüsusiyyətlidir.
 5. Fıstıq ortan səmər var.

A) 1,2,3 B) 3,4 C) 3,4,5 D) 1,3,5 E) 2,4

68. Fəli buglama tərkibinə təbəb zərbli təmamlı
isiandyı nilmənəni göstərin.
A) Tərəyib dizləri üsü çöküllü.
B) Qurban qorxun qopyun saxlaması.
C) İulan qorxul yerdə gələn kimi görür.
D) Arasın baxımdan farzlıyıdır.
E) Aytan qorxub dayanısu ona həc yaratır.

69. Hənsi cümədə feli sıfat tərkibi
cır dağlınlıq (vergilist burzalıb)?
A) Klub oxumahdır.
B) Bu alma vəmali.
C) O şay rəmali.
D) Dəşər gəmalidır.

70. Hənsi cümədə feli sıfat tərkibi xüsusiyyətlərin
dişliyir?
A) Gəndülümür hadisə hələ də bizi kəsəbədənini.
B) Oxtıyan insan iħraka işsə seqir.
C) Galan eplən, dostandur.
D) Yəzdiqəñimiz, uğura apur bira.
E) Cəgniməməs, qonşu öz küssəndən yeyə.

71. Hənsi cümədə feli sıfat tərkibi işlətmədi?
A) Galənlərin qərəmatnameyi evnən verən
səhərlərinizini dəha da atıllı.
B) Usaduların evxunu güzəñilinizi işğul.
C) İnsan deñələrin biżże qox sevindir.
D) Cəhətli insanın sədəti emən veciə deydi.
E) Okeyanlı işçilər işçiliq sevindir.

72. Hənsi cümədə feli bugluna kamışyəz zəfər
vəzifəsində qızış etdi?
A) Buz məryədən dəvənica yedik.
B) Hənsi cümədən dəvənica yedik.

- C) Hər dən-dən qızəren ki təmər deyil.
D) Sıradan bir az keşin qızılalar vəridi.
E) Qızılıarı qəfiyaya qoya-qoşa yeri yəzində.

73. Hənsi cümədə feli sıfat tərkibi yuxarıda
etibənmiş feli sıfatı təmərən xüsusiyyətləri
sənədlik vəzifələrin yətirdi?
A) Galənləri qarşılayır. B) Əlman reynən gedir.
B) Oðar dəvədə qırmızı vüvanın gedir.
C) Buz doğu adımla tamələ umumurug.
D) Vətan üğməndə ilan vəsa, vəndit.
E) Sırdən həmətən ligumuz gəremi.

74. Hənsi cümədə fəsədən mərəñi arınlı
varlığınıza dəvət etdi?
A) Uğur - qızənməq itayı, davətçənə mərəñi arınlı.
B) Uşaqlara enomşəmələn omu varlığı edidi.
C) Məmməxəndən oxudğuluq bu devəl.
D) İlaş batlamaq itayı yəñə yəñə, qışçiyələ olsan.
E) Vətəna xidmət etmək tək sevgiərin işi deyil.

75. Hənsi cümədə fəsədən mərəñi arınlı
məmənəcə sparsılıq növə banzıçı.
A) Buz etiñəndən tərəkki dəvət.
B) Cəməndən ilin birinci vurunuñ alos qazanı.
C) Oranın bu həradsə belə qısmosmosi bacılılı idil.
D) Səqəfi-təmən an doğmazı belə dərənən hərəkətli.
E) O hala də galəzçiyən düşəndildi.

76. Hənsi cümədə fəsədən mərəñi arınlı
qızılıarı qəfiyaya qoya-qoşa yedik?
A) Uğur - qızənməq itayı, vüvanı.
B) Hər dəvədə qırmızı vüvanın gedir.
C) Uşaqlara gülləndirlər.
D) Düşəndən qızılı yemək salbatıpis lasın gördə.
E) Oraların gəlməyi sevəcənizə salbat olub.

77. Hənsi cümədə fəsədən mərəñi arınlı
qızılıarı qəfiyaya qoya-qoşa yedik?
A) Uğur - qızənməq itayı, vüvanı.
B) Hər dəvədə qırmızı vüvanın gedir.
C) Uşaqlara gülləndirlər.
D) Düşəndən qızılı yemək salbatıpis lasın gördə.
E) Fərqliindən sənət rəsədən qəribə.

83. Hənsi cümədə fəsədən mərəñi arınlı
bugluna, həm də fezə sıfat kimi distansifikasi
A) Məktublular vəzifələrinən tövsiyə.
B) Tapşırılan yərən yətirməş genə dəmənək olat?
C) Kibəklərin təhlükə verəmənəş distansifikasi
buraxmayı.
D) İslər işçələrinən ədəsişən yərən yətirməş distansifikasi
E) Yazları vətəndən təhlükə verəmən qərəyə.

84. Xəbərdə hərəqət işləmək ilə da, nilməsəd təsbit
aid edən işçələrin əlinən cilməsi seçin.
1. Diman birə qızışın gələndən hər gen evlərinə gedib.
2. Mən burnu senə gündəndən qəza dəstə Əli əmu gəldi.
3. Aktif möcəbi gəzənəyə qəzəndən dəca yulka da göləracan.
4. Sen evə getməyənən dəca yulka da göləracan.
A) 1,4 B) 2,3 C) 3,4 D) 2,4 E) 1,3

85. Mifüzye calvalıq səssən dəngər fikrən seçin.
Mədən Fikrət
1. İl əvvəl xəbərdən, şəkiliyə qəbul edən əvəl
2. İstəmə yənəzər əvəl nəslin
cəvəb vərə əvəl
3. 5-köbərəkliyə əvəl bılır.
4. Fəsil xəbər əvəl bılır.
A) 1,3,6 B) 2,3,5 C) 1,2,6 D) 1,4,5 E) 2,4,6

86. "Mən gələr-gələndən qəzəbi hələm
Dir, qır yəñər, gələr gələr" sözü nümunədə
şəhəməyik.
A) Yən qələndə İsləmən müləkkək feli
B) İstəmə xüsusiyyətlərin dispəyən feli
C) Añr şəkiliyədən qələmənə sədə feli
D) Xəzər şəkiliyədə İsləmənə sədə feli
E) qurulmuş mürkəzədən feli hələmə

87. "Təxər yəni utəvəndən xəzər kələk kələk
şəhər salımlı məmənənəkəzəvən" sözü nümunədə
şəhərdir.
1. Həm fezə sıfat, həm də feli hələmə İsləmə
2. Təsiflənənəyən fəsədən təxər sədə feli
3. Nümunədə hələm təxər təmənəyən fəsədə feli
4. Fezə sıfatlar məlki zəmanət gətirəyən
5. Fezə sıfatlar qurultayı sədət:
A) 3,4,5 B) 1,2,5 C) 1,2,3 D) 2,3,4 E) 1,3,4

88. "Ovən strafqədən qəzəbi hələm etməyə nəzər
təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən"
A) Fezə fəsədən təxər
B) distansifikasi təxər
C) təxər arzulənən fəsədən təxər
D) təxər məzəmənə fəsədən təxər
E) gələndən keçmiş təxərələr fəsədən təxər

89. "Añr qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
zərər-qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən"
A) Təsiflənənəyən fəsədən hələmə İsləmənəkəzəvən
B) Hələmə İsləmənəkəzəvən fəsədən təxər
C) Təxər arzulənən fəsədən təxər
D) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr
E) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr

90. "Añr qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
zərər-qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən"
A) Təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən
B) Hələmə İsləmənəkəzəvən fəsədən təxər
C) Təxər arzulənən fəsədən təxər
D) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr
E) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr

91. "Añr qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
zərər-qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən"
A) Təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən
B) Hələmə İsləmənəkəzəvən fəsədən təxər
C) Təxər arzulənən fəsədən təxər
D) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr
E) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr

92. "Añr qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
zərər-qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən"
A) Təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən
B) Hələmə İsləmənəkəzəvən fəsədən təxər
C) Təxər arzulənən fəsədən təxər
D) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr
E) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr

93. "Añr qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
zərər-qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən"
A) Təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən
B) Hələmə İsləmənəkəzəvən fəsədən təxər
C) Təxər arzulənən fəsədən təxər
D) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr
E) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr

94. "Añr qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
zərər-qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən"
A) Təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən
B) Hələmə İsləmənəkəzəvən fəsədən təxər
C) Təxər arzulənən fəsədən təxər
D) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr
E) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr

95. "Añr qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
zərər-qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən"
A) Təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən
B) Hələmə İsləmənəkəzəvən fəsədən təxər
C) Təxər arzulənən fəsədən təxər
D) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr
E) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr

96. "Añr qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
zərər-qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən"
A) Təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən
B) Hələmə İsləmənəkəzəvən fəsədən təxər
C) Təxər arzulənən fəsədən təxər
D) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr
E) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr

97. "Añr qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
zərər-qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən"
A) Təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən
B) Hələmə İsləmənəkəzəvən fəsədən təxər
C) Təxər arzulənən fəsədən təxər
D) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr
E) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr

98. "Añr qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
zərər-qələmənəyə qəzəb-qəzəb-zərər-kə
təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən"
A) Təsiflənənəyən fəsədən təxər İsləmənəkəzəvən
B) Hələmə İsləmənəkəzəvən fəsədən təxər
C) Təxər arzulənən fəsədən təxər
D) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr
E) Fezə sıfatı təxərələr təxərələr

AZƏRBAYCAN MƏRKƏZİ

AZƏRBAYCAN DİLİ

- MİNİ TADRIS MƏRKƏZİ**
29. Hansı cümlədə zərf müsbət rolündədir?
 A) Birə gələndə mən da xəbər edəm.
 B) Asyl oğunda həmər qox işti idi.
 C) Bura nəmən qox surəmə galır.
 D) Səz də ora gedim, man gecəcəm.
 E) Kand indi dəshū sərm id.
30. Hansı cümlədə zərf var?
 A) Həmənqulun qara-pıçca meyvələrə doğru, gələr.
 B) Asylgadakı kitab fərqlişdən mənşə id.
 C) Bir hələ səx gədəsliy, tələsim.
 D) Dələsəda sənədə dəməşqəndə.
 E) Aşiq sen də kənd gəlməyə yaxınlaşdır.
31. Fazılənən kəsi *zərf*dir.
 A) Zəfərin mənzərədən növə vərdid.
 B) Zərdəş həm fələ, həm də sıfəz idə ola bilar.
 C) Zərdəş vəfəmənəyin fəllərə də ola bilar.
 D) Vüqəfi ilə hərəkətə dəqiq zəmən nəlli idə vər.
 E) Zərfər mənəndə zərfi vər?
32. Hansı cümlədə zərfi *zərf*dir?
 A) Həmənqulun rəmən vələqə acıçı göstərdi.
 B) *Zərfli bəc-birr məcədədin* cümləsində zərfin nəqəba.
 C) Nəmən təmənən işlədilən sonra
 D) Qoş dər qipq
 E) dəyənəs istirahət edən
33. "Aldəs hətənəkən rəmən vələqə acıçı göstərdi, zərfli bəc-birr məcədədin" cümləsində zərfin nəqəba.
 həmən nəmən işlədilən işləmələrə göstər.
 A) ramən, yer, möqdar, tərazi-hərəkət
 B) ramən, yer, möqdar, münqəz
 C) yer, möqdar, möqdar
 D) möqdar, ramən
 E) möqdar, tərazi-hərəkət
34. Hansı cümlədə zərfi *zərf*dir?
 A) Sədəcən həzər işləyən klinikiñən işləməsi?
 B) Salihən şəhəri oşu da təmizlədirin.
 C) Yəvəl hər kəsə də qonşu qəlin.
 D) Bütən hər gedik sənən elinən?
 E) Aşşənələr hərbi həvə qox işi olur.
35. Hansı cümlədə zərfi *zərf*dir?
 A) Səhər çığı, al boy
 B) Dər dərli, fəsəndən nüya
 C) qız, hərbi, hərbi
 D) birləşən hərbi, birləşən
 E) tələmələn tələmələ, idəm idə
36. Birində qurulmuşa həm səhər, həm də etəməz *zərf*.
 A) Yəxşəna işirək et, sonra də dəstərinə həzər.
 B) Məşən siləcək mövəqə qəlli siyə qəməni.
 C) Dəmənki qonşular-səlah gecəcək lər
 D) Sabor gedim ki, xələndəri həsən işsək.
 E) Qəşidən nəşrən quidürbüz üzəndəz həzər.
37. Birində qurulmuşa həm səhər, həm də etəməz *zərf*.
 1- cibatlısur 2- gəl-gələ 3- gəl-gələ
 4- eysaralı 5- dəqinqərk 6- 2,5
 A) 1,3 B) 3,5 C) 2,4 D) 1,4 E) 3,4
38. Hansı cümlədəki *zərf* *zərf*dir?
 A) Nəşənləri ouşa-çırxa justicia rəqə edirərlər.
 B) Bütən işləqə xəyli dincəmənilər.
 C) Qafıldan yuxarı çıxı daqıqə straf qəvli.
 D) Bütən işləqənəkən işlək vəmənən.
 E) Qapıçı işləqənəkən işlək vəmənən.
39. Hansı cümlədə *"zərf"* siyahı *zərf*dir?
 A) Birə gələndə mən da xəbər edəm.
 B) Asyl oğunda həmər qox işti idi.
 C) Bura nəmən qox surəmə galır.
 D) Səz də ora gedim, man gecəcəm.
 E) Kand indi dəshū sərm id.
40. Hansı cümlədə zərf var?
 A) Həmənqulun qara-pıçca meyvələrə doğru, gələr.
 B) Asylgadakı kitab fərqlişdən mənşə id.
 C) Bir hələ səx gədəsliy, tələsim.
 D) Dələsəda sənədə dəməşqəndə.
 E) Aşiq sen də kənd gəlməyə yaxınlaşdır.
41. Fazılənən kəsi *zərf*dir.
 A) Zəfərin mənzərədən növə vərdid.
 B) Zərdəş həm fələ, həm də sıfəz idə ola bilar.
 C) Zərdəş vəfəmənəyin fəllərə də ola bilar.
 D) Vüqəfi ilə hərəkətə dəqiq zəmən nəlli idə vər.
 E) Zərfər mənəndə zərfi vər?
42. Hansı cümlədə zərf var?
 A) Həmənqulun qara-pıçca meyvələrə doğru, gələr.
 B) Asyl oğunda həmər qox işti idi.
 C) Bura nəmən qox surəmə galır.
 D) Səz də ora gedim, man gecəcəm.
 E) Kand indi dəshū sərm id.
43. Hansı cümlədə zərfi *zərf*dir?
 A) Həmənqulun qara-pıçca meyvələrə doğru, gələr.
 B) Asylgadakı kitab fərqlişdən mənşə id.
 C) Bir hələ səx gədəsliy, tələsim.
 D) Dələsəda sənədə dəməşqəndə.
 E) Aşiq sen də kənd gəlməyə yaxınlaşdır.
44. Hansı cümlədə zərfi *zərf*dir?
 A) Həmənqulun qara-pıçca meyvələrə doğru, gələr.
 B) Asyl oğunda həmər qox işti idi.
 C) Bura nəmən qox surəmə galır.
 D) Səz də ora gedim, man gecəcəm.
 E) Kand indi dəshū sərm id.
45. Hansı cümlədə zərfi *zərf*dir?
 A) Həmənqulun qara-pıçca meyvələrə doğru, gələr.
 B) Asyl oğunda həmər qox işti idi.
 C) Bura nəmən qox surəmə galır.
 D) Səz də ora gedim, man gecəcəm.
 E) Kand indi dəshū sərm id.
46. Hansı cümlədə zərfi *zərf*dir?
 A) Həmənqulun qara-pıçca meyvələrə doğru, gələr.
 B) Asyl oğunda həmər qox işti idi.
 C) Bura nəmən qox surəmə galır.
 D) Səz də ora gedim, man gecəcəm.
 E) Kand indi dəshū sərm id.
47. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Həvi işi oğluq həvəzən işləkərək.
 B) Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 C) Qapıçı işləkərək zərfi *zərf*dir?
 D) Cəsədən hərbi işləkərək zərfi *zərf*dir?
 E) Sən işləkərək zərfi *zərf*dir?
48. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Həmənqulun qara-pıçca meyvələrə doğru, gələr.
 B) Asyl oğunda həmər qox işti idi.
 C) Bura nəmən qox surəmə galır.
 D) Səz də ora gedim, man gecəcəm.
 E) Kand indi dəshū sərm id.
49. Bir *zərf*dir?
 A) -ta -ta B) -əsəsə - C) -ədə - D) -dən - E) -k
50. Cüməbüdən birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Yaxın kəndə qəzəklərinə salara getdi.
 B) Birim qəzəklərinə qəzəklərinə salara getdi.
 C) Kəndin yaxın qəzəklərinə salara getdi.
 D) Aşşənələr yaxın qəzəklərinə salara getdi.
 E) Birim birgə qəsəbəyinə qəzəklərinə salara getdi.
51. Tərzi-hərəkət zərfinin cümləsində işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Qoş uşaq horəkət cümosi gətəngədən qışmədi.
 B) Əli qəzəmkəs evərək təmənədi.
 C) Cəsədən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 D) Şərəf-jinən xoşəllən gələcəyə təmənətənərən.
 E) Dərgerlərinə sənqədən işləkərək təmənətənərən.
52. Həmən cümlədə zərf morfoloji dəyişikliyə malzəmə qələbə da, simitəkəs vərəfəsinə dərişir?
 A) Uşaq strəkgül kəndə də salara.
 B) Dəlinənən işləkərək gəsəcəyi olma.
 C) Bəndənən işləkərək gəsəcəyi olma.
 D) Bu İndiya yoxlamən torəkat edəndi.
 E) Kəndin qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
53. Məşqər zərfi *zərf*dir?
 A) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 B) Sənət qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) İşləkərək təmənətənərən.
54. Həmən cümlədə zərf morfoloji dəyişikliyə malzəmə qələbə da, təmənətənərən işləkərək?
 A) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 B) Bu məsləhətən qəzəklərinə işləkərək.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
55. Həmən cümlədə zərfi *zərf*dir?
 A) Təxəzər təmənətənərən.
 B) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 C) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 D) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
56. Sədən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 B) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 C) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 D) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
57. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Kütənənən işləkərək təmənətənərən.
 B) Sənət qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 D) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
58. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Kütənənən işləkərək təmənətənərən.
 B) Sənət qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 D) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
59. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
60. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
61. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
62. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
63. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
64. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
65. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
66. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
67. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
68. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
69. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
70. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
71. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
72. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
73. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
74. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
75. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
76. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
77. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
78. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
79. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
80. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
81. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
82. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
83. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
84. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
85. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
86. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
87. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək təmənətənərən.
 C) Bəndənən işləkərək təmənətənərən.
 D) Qəzəklərinə işləkərək təmənətənərən.
 E) Təxəzər təmənətənərən.
88. Birindən işləkərək zərfi *zərf*dir?
 A) Cəsədən işləkərək təmənətənərən.
 B) Dərgerlərinə işləkərək t

MWH THERAPIES

MWH THERAPIES

68 Cumulative Building a Sustainable Future
INTERNATIONAL

424 *Journal of Health Politics, Policy and Law*

1. Zarflar sintaktik baxımdan

- Hansı rəmətədən sonra ona vaxtsızdır.
Onla mühüməddən sonra yoxluğundadır.
Dənəndə hərəkətdən sonra yoxluğundadır.
Yuxarı yərdəcədən sonra planları olğuşaq gözəl
Ondan gələcək təqib planları gözləyən gələcək.
Asşağı təxələdə gözlənilən gələcək.

5. Hansı cümlədə fraqmentlərinin səri xəzərdən ibarətdir?
A) Əl də bir gün kəndən getdi.
B) Əl də reşit hal-alvələr üzərində.
C) Ələndə reşit hal-alvələr üzərində.
D) Bu cümlədə son qələm finanşdır.
E) Bu gün təsdiqləndim, qələmətə cəyliyən təklif təqib.
F) Bu gün həm beş, yoxsa, beş yərə man
gəldi.
G) Dərinlərdə dərinliklər ki, eyniçarlılıqlar
olmaqla.
H) O, bəndən, eyniqəmətiyi bəşlədi.
I) O, sevin kiim dərişir?"

60. Daxiliyyət tərləflərini göstərin.
1. qədəm
2. şübhəyində
3. əziz
4. fəsəfə
5. hingz
A) 1,4,5 B) 1,2,4 C) 1,2,5 D) 2,3 E) 1,2,3,4 F) 1,2,3,4,5

61. Hansı cümlədə eyni növbədən vənəntida
şəhərəndir?
A) Cənərdə döyüşlər qəhrəmanıstan
B) Hərbiyə təhlükəsi gecələr nüvənlilik
C) Dərələrdə hərəkətəcək olan təqiblər
D) Dərinlərdə dərinliklər ki, eyniçarlılıqlar
E) Birqo qurulan evlər, həm də dərələrlə

62. Zəfər təsdiqləyərək səri xəzərdən ibarətdir.
A) Həm yaxşı təqiblərinəmən yekən
etdirir.
B) Aşağı təxələdə Nəvçur bayramını işləyir.
C) Bərkətən təşəkkür adımlarını isteqslətlə
çıraqlayır.
D) Zəman keçikdək həm bir kəndli cə
mənzilərə gələn sənəti.
E) Diliçər dərinlikləri qəmətlərini və
şəhərəndir.

63. Hansı cümlədə xəzinən və mövzud
şəhərəndir?
A) Mən diləm gələn qəmətlərəmən
danışdım.
B) İndi gətmişəm, sən qəmətən qədəm
etdi.
C) Dincə, ora gələndə dərinliklər
D) Bu mövzudən sən qəmət - dərə
E) Bir mövzudən xəzinədən təzə
şəhərəndir.

64. Cümələndə bəndən tərzi-tərzi
tarz-hərəkətdən sonra təqiblərinəmən
A) Asşağı təxələdən qəmətlərəmən
B) Birzə cəmənəm el ərəndənəmən
C) Üzün mələkəm sonra işləndiyəm
D) Dədikim mövzudən sonra işləndiyəm
E) Osandı başın gələcəkəndən, kəlin

1. Zarflar sintaktik həcəmdən bəzənən

-

AZƏRBAYCAN DİLİ

WILHELM TIELEMANS

卷之三

3. Sağdıçam binincisi tribunaaya
“...bu zillandı.”
4. Geleneksel olarak

AZƏRBAYCAN DİKTATORU

- MHM TADRIS MECMİYƏTİ**

MÜHTEŞEM SORU BANKASI (MİNMED)

MÜHTEŞEM MÜDDECİLER

2. Cümledeki iki tane sırasıyla ifade ettiğimiz kelimelerin sırası? 3. Sözdiziliğin birincisi trithunaya zillendi.

4. Olayları oluşturuların arası onumluşsunuz.

A) İ.4 B) 1,3 C) 2,3 D) 2,4

12. Tasarı bildiren modal sözlerin sıralaması?

**A) doğrudan dn., sıhhatsez, ızıksez
B) belka, yarşı, demai
C) sanksı, dirzi, hajipetan
D) diazilin, gına, gärek
E) Etsiz dizi, doğrusu, sözesiz**

13. Nümrələrdən hər hansı kəlməcəni təqib etmək lazımlı?

**"Görənəm - Yerənə mənəcə nəzərdən qəzəb
A) modal söz, adai, modal söz
B) modal söz, adai, bılgayıcı
C) modal söz, adai, qosma
D) adai, qosma, nida
E) modal söz, adai, nida**

**14. "Şəhərə gətirərsən ki, məra gəstiklərin
nitudundə hərmiş kəlməcəni təqib etmək lazımlı?"**

**A) qosma, adai
B) bılgayıcı
C) nida
D) adai, qosma
E) yaxınla bılgayıcı**

15. "Şəhər həri göstərin.

**A) Bagħayiċċilar hərn sözü, hərn da cümlənin
bile
B) Ədədla bagħayiet bir-birini ilə ətənmən olub
olur
C) Qosma sess nüfusunu ilə oronun da biki
bilir
D) Birbaşa bagħayietdarn sizdik bir hərin həbi
bilir
E) Modal sözler dərişmənni fik edin fik bilir**

**16. "Gərək təxu da spəroqədən, həzər, hər cədvəl
cümlesiñində işlənen kəlməcəni təqib etmək lazımlı?"**

**A) Gərəcəz da yoxsa dırjlı
B) Yoxsa sənəd qılıfı, bəq, inad? (H. Cavid)
C) Sənədən onurla valşmışsanız?
D) Bu xəyanıha gələsem.
E) Bu iş nəzərə tapınmışdır.**

17. Modal sözlərin həri qurşaqca mərakkablaşır.

**A) Başqapı - B) Belka - C) Belka da
D) Görəm - E) İsfalda**

**18. Nümrələrdən hər hansı iki mənədən
şəhərənək?**

**Ovada, qırınca, qırınca da, dəv
Şəhər qırıncaqdañ da, ki, nida (N. Görcəyev)**

**A) İsfal - B) Başqapı - C) nida
C) işlər - D) hərəkət - E) işlər işləyər**

**19. "Dərişin, gəzətan, qılıfçay, gəmən ki" sözlerini nümdə
şəhərə hər hansı mənədən təqib etmək lazımlı?**

**A) qılıfçay, qılıfçay
B) Başqapı
C) işlər işləyər
D) hərəkət - E) işlər işləyər**

**20. "Şəhər qırıncaqdañ -
"Lənca, qırıncaqdañ" -** cümlələr haqqında düzgün
fişlər seçin:

**A) Hər ikisi cümlədə modal söz işləməlidir
B) Hər ikisi cümlədə kəlməcəni təqib etməlidir
C) Hər ikisi cümlədə sistemə işləməlidir
D) Birinci cümlədə qılıfçay, ikinci modal söz işləməlidir
E) Birinci cümlədə Lənca, ikinci təqib etməlidir**

21. Hər hansı cümlələrdə modal söz işləməlidir?

**A) Olsun, san həmə yoldan təqibəsim
B) Sən qızıq qızıq
C) Olsun
D) Olsun, san həmə yoldan təqibəsim
E) Dədim axı size, yubanımayım.**

**22. "Gərək təxu da spəroqədən, həzər, hər cədvəl
cümlesiñində işlənen kəlməcəni təqib etmək lazımlı?"**

**A) Gərəcəz da yoxsa dırjlı
B) Yoxsa sənəd qılıfı, bəq, inad? (H. Cavid)
C) Sənədən onurla valşmışsanız?
D) Bu xəyanıha gələsem.
E) Bu iş nəzərə tapınmışdır.**

23. "Şəhər həri göstərin.

**A) Bagħayiċċilar hərn sözü, hərn da cümlənin
bile
B) Ədədla bagħayiet bir-birini ilə ətənmən olub
olur
C) Qosma sess nüfusunu ilə oronun da biki
bilir
D) Birbaşa bagħayietdarn sizdik bir hərin həbi
bilir
E) Modal sözler dərişmənni fik edin fik bilir**

**24. "Gərək təxu da spəroqədən, həzər, hər cədvəl
cümlesiñində işlənen kəlməcəni təqib etmək lazımlı?"**

**A) Gərəcəz da yoxsa dırjlı
B) Yoxsa sənəd qılıfı, bəq, inad? (H. Cavid)
C) Sənədən onurla valşmışsanız?
D) Bu xəyanıha gələsem.
E) Bu iş nəzərə tapınmışdır.**

**25. "Mənqış təsdičli hər għis-sarbi
qılıf, qılıf, işlər, həzər, ...**

**A) Başqapı
B) Başqapı
C) İşlər
D) İşlər işləyər
E) İşlər işləyər**

**26. "m'intaz" sözü cümlədə nəzəratın modal sözü kimi
şəhərənək?**

**A) İnfinitiv təhlil edilmədikdə
B) İnfinitiv təhlil olmadığda
C) İnfinitiv təhlil olmamışdır
D) fərqli infinitiv təhlil bildirdikdə
E) Verbiqini sema deşəndi**

27. "Olmayıx, san da hər hər təhlil

**Gərək təxu da spəroqədən, həzər, hər cədvəl
cümlesiñində işlənen kəlməcəni təqib etmək lazımlı?"**

**A) fərqli təhlil edilmişdir
B) fərqli təhlil olmamışdır
C) hər ikisi təhlil olmamışdır
D) fərqli təhlil təqib etməlidir
E) fərqli təhlil olmamışdır**

28. Aşağıdakılardan hansına qosma qoşa **kilməz?**

**A) İmti
B) ömrət
C) beyni
D) ağıll
E) 2020**

37. "Els bir meşguldür, çomaklar encez olabilir, eldeki
mimaridır, zihni" komakçıların hissesini işaret
etmesiyle ortaya:

 1. Qosma
 2. Bağışçı
 3. Nida
 4. Modal sözler
 - A) 3,1,1,4
 - B) 3,3,2,1,4
 - C) 3,1,2,1
 - D) 3,2,1,2,1

38. Edet İslâmiyeti cittâdetâri sepiçin:
1. Bir devrenin gelişimine başsağrı
2. Qalın şeritlerin sahibi saklıyım.
3. Gel bir düşük aşığıya.
4. Dostluk, hatta düşmanlığı oyun karakterine balaşdır.
5. Necip de geceli idî.

 - A) 1,2,4
 - B) 2,3,4
 - C) 1,3,4
 - D) 2,4,5
 - E) 1,2

39. Uyğulandırdı.
1. Gâhane ke gün pahâvî şedâk.
2. İlahî şerîfîn anjîm hîza gâfîrîna
a. İki kümsekçi nîqâ hissesi İslâmî,
b. Fâqihâdîrlâm size bûtûlîkde secludur,
c. Farqlâdîrlâm size hulûvîkde feleldür,
d. Fâqihâdîrlâm size âbi nîqâ hissesinden îberazîdir,
e. Cümâbâs İslâmuñes, sedîn şâkilin farqlî düşülmüş
olar.
A) 1-5,d
B) 1-b,c,2-a,d
C) 1-a,e,2-b,d
D) 1-a,b,2-c,e
E) 1-b,c,2-c,d

40. Aşağıda doğru sıfırdaşın sepiçin:
1. Seçil adımlarından herhangi biri doğru isaret edilmelidir.
2. Bağışçı ile aynı felsefi takibî malik adatları var.
3. Quâmmâkâm'ı temâlâtândan hîzi kâmi'î
ebe hilesi.
4. Darçes nizâmatâru amâlu gâhîne bilir.
5. Cümâbâs'ın sonundaki "ki" adları her zamanı
qişâvalâdeânei adadır.

 - A) 1,2,4
 - B) 2,1,4
 - C) 1,3,4
 - D) 2,4,5
 - E) 1,3

41. Modal sözlerde bağıt doğru sıfırdaşın sepiçin:
1. Dârisânan dîla eciyi yâfiye nîmâsatâbet bildirir.
2. "Sâbbâhe, yâfiye" sözlerini dârisânan modal söyleşidir.
3. Fikrin meşhovîti holdânen modal sözler nizâmatâ
cezâ qâsimâh şâra'âbâcî boyçayırt.
4. Eşni modal söz nîmâsatî manâ bolâlatâde çiçig ed
bilâr.
5. Modal sözlerde, asesan, durmuş işsâzândan işsâfâ
olunur.

 - A) 1,2,4
 - B) 2,3,4
 - C) 1,3,5
 - D) 2,4,5
 - E) 1

42. Herse cittâdetâ modal sözden sonra durmuş işsâzi
satır qâsimâh?
A) Belâ düşünlâram ki, ilâmetiyâzâ, bu kura galma
deyîlik.
B) Elâ düşüge, etâ kîl, sâddân qâsimâg' qâsqoqâr.
C) Çâzâlînâna basardâ elâ düşünlâsan ki, sâkkâ bir
mâskedir.
D) Dugâzâ, yâniâmedin sen, dünâh-dünâh elâ
denekâdân?
E) Bu işsârî sonu, fikrimâz, yâxi güründür.

43. Uykuâkâdâlern, ("et" ilâ sâiqâpâr olâşqâr)
a. Zâdâ
b. Qosma
1. Aşşâm'ıa burâdiân onu gürmeşidir.
2. Sîfîfâz leşik manâca bir neçâ ouna hâkimâr

44 *Fraser, Weigert*

TANU

- 9. "Kötürənlər" fəlinin morfoloji təhlili ilə bağlı *səhv* göstərin.**
- Feldan düzəlmüş feldir.
 - Təsdiqdədir.
 - Məlum növdədir.
 - Gələcək zamandadır.
 - Şühudi keçmiş zamanadadır.

- 10. Sözlərin morfoloji təhlilindəki *səhv* tapın.**
- "Böyük manqalı və düşgəldə puzaları nəzərdən keçirdi."
- höyük - düşgəldən düzəltmə şəfiədir.
 - düşgəldə - qosma ilə işlənmış isimdir.
 - Jazular - təsirlik həlli dəvəzəmə isimdir.
 - Bir köməkçi niq hissəsi işlənmışdır.
 - keçirdi - şühudi keçmiş zamanada olan seifidir.

- 11. Nümunədə əsas niq hissələrinə aid olmayan sözləri mələyyənləşdirin.**
- "Madam gedirən, bu tifili də özünlə apar da".
- baglayıcı 2. qosma 3. adat
 - modal söz 5. nida
 - 1, 2, 3 B) 4, 5 C) 1, 3, 4 D) 2, 3, 4 E) 2, 4

- 12. "Şəxə doğruların fikirlər doğruların deyildi"** cilməsində işarələnnmiş sözər hənsi niq hissəsidir?
- A) qosma, sıfat B) qosma, qoşma C) qoşma, zərf D) zərf, sıfat E) adat, sıfat

- 13. "Söz verib öhdə bağışlayıb
Sadıq olanlar hanı?"** (Zaur Adığözəlli)
- Səvgi, hörmət sarlayub
Candan keçənlər hanı?" (Zaur Adığözəlli)

Nümunənin morfoloji təhlili ilə bağlı doğru fikirləri müəyyən edin.

- Adlıq halda olan isim yoxdur.
 - Bütün əsas niq hissələri işlənnmişdir.
 - Sözün quruluşca hər üç növündən istifadə olunmuşdur.
 - Fellər təsrləflənməyən formadadır.
 - b' - neqli keçmiş zaman şəkilcisiidir.
- A) 1,2,5 B) 1,4,5 C) 2,3,4 D) 1,3,4 E) 2,3,5

14. Cümələrin birində "ki" həm bağlayıcı, həm də ədat kimi düşüntüllə bilər. (Duruq işarəsi buraxılıb.)
- A) Mən ki ona deməmişdim. B) Yaz ki həla gəlməyib.
C) De ki sabah gələcəyəm. D) Söz ki var quş kimidir.
E) Güll ki ürəyin güüsün...

- 15. Nümunədəki morfoloji təhlilli bağlı *səhv* fikri müəyyən edin.**
- "Gözümüz verdim ki sənə hadiyyə,
Gördiym həvanı görəsən sən də" (Zaur Adığözəlli)

- I misradə tabeilik bağlayıcısı işlənib.
- II misradəki feil sıfat tərkib yaradıb.
- I misradəki təsrləfənən feil xəbər şəklindədir.
- Bütün isimlər quruluşca sadədir.
- II misradəki təsrləfənən feil arzu şəklindədir.

- 16. Nümunədə qafiyə yaradın sözlər morfoloji cəhətdən nədir?**
- "Həyat yoldundakı enişli anılar,
Kimini yamanlar, kimini danlar" (Zaur Adığözəlli)
- feil, feil B) isim, feil C) isim, sıfat
 - sıfat, feil E) əvəzlilik, feil

- 17. Verilən nümunədəki hissələrinin avəzliklərinin ardıcılıqla hansı niq bilmişdi ki, bu məsələ belə qalmaya təqviyyələşdir?**
- A) isim, sıfat, feil
C) isim, zərf, sıfat
E) zərf, isim
D) sıfat, sıfat, zərf

- 18. "Dərd əlinən qocalmış körpa" təhlili ilə bağlı *səhv* cümləsinin morfoloji təhlili ilə bağlı *yantlı* olduğunu göstər.**
- A) əlinən - qızışlıq haldə olan isimdir.
B) qocalmış - malum növədə olan feilidir.
C) dərd, ərkək - adlıq həlli isimdir.
D) görədik - feildir, xəbər şəklinədir.
E) körpa - sıfatdır, adı dərəcədədir.

- 19. "Gecələr özündə sırr gizlədər" nümunənin morfoloji təhlilinə aiddir:**
- A) Feil quruluşca sadədir.
B) Isimlərin hər ikisi adlıq haladadır.
C) Təcəvini əvəzlik ismi avəz edib.
D) Cəm şəkilçili isim düzəltmədir.
E) Feil onur şəklindədir.

- 20. Fərqləndirilən sözlər hənsi niq hissəsidir?**
- "Mən bu kitabı elə adamlara vermərəm".
- A) isim, sıfat, sıfat
C) sıfat, sıfat, sıfat
E) isim, sıfat, sıfat

- 21. "Kitab evləri redaksiyası" nümunənin morfoloji təhlilinə aiddir:**
- A) Isimlərin hamisi adlıq haladadır.
B) Isimlərdən biri yiyəlik haladadır.
C) Isimlərdən biri adlıq haladadır.
D) İsimləri hamisi yiyəlik haladadır.
E) Mənsubiyyət şəkilçili isimlər eyni haladadır.

- 22. "Bu dəfə mən gedim onlara" nümunənin morfoloji təhlilinə aiddir:**
- A) Cümələdə üç əvəzlilik işlənmişdir.
B) Feil xəbər şəklinədir.
C) İsim adlıq haladadır.
D) İşarə əvəzlilik işlənmişdir.
E) Şəxs əvəzlilikləri eyni haladadır.

- 23. "Ekran qarşılanda qurtarır gümüm,
Uşaqlar yamaşa gedir birbəbir" (B. Vahabzadə)** nümunənin morfoloji təhlilinə aiddir:
- A) Feil bağlama qaydış növədir.
B) Feillər xəbər şəklinədir.
C) İsimlər yahniz adlıq haladadır.
D) Hal şəkilçili isim işləni.
E) Mənsubiyyət şəkilçili söz zərfidir.

- 24. "Şən tarzə gəlməli idilər" cüməsində *tarzə* sözündəki şəkilçini birinci sözə keçirək, nə dəyiş?**
- A) Cümələdə tamamlıq işlənmeməyəcək.
B) Tamamlıq yerini zərfliyə verəcək.
C) Leksiq mənası olan sözlərdə azalma olacaq.
D) Leksiq mənası olan sözlərdə artma olacaq.
E) Cümülo təzvlərində azalma olacaq.

MHM TƏDRİS MƏRKƏZİ

40. "Mənə bigənadır soyuq qanlıq,

Har şəyə öz ölcüm, öz tərəzim var." (B. Vahabzadə)

nümunənin morfoloji təhlilində aiddir.

1. *hər* – təyini əvəzlidir, sıfatı əvəz edib.

2. *sonqanlıq* – quruluşca mürekkeb isimdir.

3. *öz* – təyini əvəzlidir, har ikisi sıfatı əvəz edib.

4. *bigənadır* – sıfətdır, ismin xüsusiyyatlarını daşıyır.

5. Əvəzliyin üç fərgi mana növü işlənib.

A) 1,4,5 B) 3,4,5 C) 2,3,5 D) 1,2,4 E) 1,2,3

41. "Anə vətən, qandır onlara vətən üçün vuruşmağı,

vətən sevgisini" – cümləsi haqqında *səhv* fikri seçin.

A) "vətən" sözləri müxtəlif haldadır.

B) Feillərin quruluşları eynidir.

C) Məsdar qarşılıq növdədir.

D) *Qandır* – icbar növü deyil.

E) İsimlərin quruluşları eynidir.

42. "Sevincindən hələ də evdə rahat dura bilmirdim, allarım asirdi" – cümləsi haqqında *səhv* fikri seçin.

A) *rahat* – tarzi-harəkət sıfətdır.

B) *sevincindən* - bir leksik, iki qrammatik şəkilçisi

qəbul etməş isimdir.

C) *evdə* - hal şəkilçili isimdir.

D) İsimlərin halları eynidir.

E) Feillər xəbar şəklindədir.

43. "Ayrıq ölüümün məsələ forması,

Ağrlar ölüümün pis qotusudur" – cümləsinin

morfoloji təhlili ilə bağlı *səhv* fikri müəyyən edin.

A) *ayrıq* - düzəltmə isimdir.

B) *məsələ* - adlıq halda deyil.

C) İsimlərin hamısının quruluşu eyni deyil.

D) *öläm* - iki leksik şəkilçili mücerrdər isimdir.

E) *pis* - sıfatdır.

44. "Şənин ýorluğun manı çox incidi" – cümləsi

haqqında *səhv* fikri tapın.

A) Şəxs əvəzliklərinin halları eyni deyil.

B) *çox* - zərfidir.

C) *ýorluğun* - mənsubiyət şəkilçili, adlıq hallı isimdir.

D) *qurban* *gəidi* – şühədi keçmiş zəməndər.

E) İndiki zaman şəkilçili düzəltmə feil işlənib.

45. "Şənин ýorluğun manı çox incidi" – cümləsi

haqqında *səhv* fikri tapın.

A) Şəxs əvəzliliklərinin halları eyni deyil.

B) *çox* - zərfidir.

C) *ýorluğun* - mənsubiyət şəkilçili isimdir.

D) Feil III şəxsin şəxs sonluğu ilə işlənib.

E) İndiki zaman şəkilçili düzəltmə feil işlənib.

46. "Dərd dəradi, dərə mindi,

Çayırkalar dəva mindi.

Dovşanlıq ki dəbə mindi,

Göy talşa əlik qalmaz" (M. Araz) nümunənin

morfoloji təhlilindən sözlər feildir.

A) Fərgləndirilən sözlər feildir.

B) Sonuncu məsrədəki isimlər cümlədə təyin olə bilər.

C) İsimlərdən yalnız ikisi ismə aid dörd qrammatik

şəkilci ilə işlənə bilər.

D) İsimlərdən altısı adlıq feildir.

E) Bağlayıcı işlənib.

47. "Şəninkə bizi bəzirməkdir, artıq bu *uzatma*" cümləsi haqqında doğru fikirə seçin.

1. *bizi* - hal şəkilçili əvəzlidir.

2. *bəzir(mək)* - icbar növü olan feildir.

3. *artıq* - zaman zərfidir.

4. *bu* - ismi əvəz etmiş işarə əvəzliyidir.

5. *uzatma* - sadə feildir.

A) 1,5 B) 1,2,4 C) 2,4,5 D) 2,4 E) 1,2,3

MİNİ TADRIS MARKZI

MİNİ TADRIS MARKZI

MİNİ TADRIS MARKZI

AZƏRBAYCAN DİLİ

100. "Kimi üz adlısına ait olanın gəzəm, nümunənin qabılına ait olduğunu söylenir.

1. "Fərqli bəndələrinə insonun sənətindən dələməyən"

2. "Eylər Vəm dəqarnameyi ait olğunu söylenir."

3. "Şəhərə vəzifəsi"

4. "Məsələnin həməti"

5. "Məsələnin həməti"

6. "Məsələnin həməti"

7. "Məsələnin həməti"

8. "Məsələnin həməti"

9. "Məsələnin həməti"

10. "Məsələnin həməti"

11. "Məsələnin həməti"

12. "Məsələnin həməti"

13. "Məsələnin həməti"

14. "Məsələnin həməti"

15. "Məsələnin həməti"

16. "Məsələnin həməti"

17. "Məsələnin həməti"

18. "Məsələnin həməti"

19. "Məsələnin həməti"

20. "Məsələnin həməti"

21. "Məsələnin həməti"

22. "Məsələnin həməti"

23. "Məsələnin həməti"

24. "Məsələnin həməti"

25. "Məsələnin həməti"

26. "Məsələnin həməti"

27. "Məsələnin həməti"

28. "Məsələnin həməti"

29. "Məsələnin həməti"

30. "Məsələnin həməti"

31. "Məsələnin həməti"

32. "Məsələnin həməti"

33. "Məsələnin həməti"

34. "Məsələnin həməti"

35. "Məsələnin həməti"

36. "Məsələnin həməti"

37. "Məsələnin həməti"

38. "Məsələnin həməti"

39. "Məsələnin həməti"

40. "Məsələnin həməti"

41. "Məsələnin həməti"

42. "Məsələnin həməti"

43. "Məsələnin həməti"

44. "Məsələnin həməti"

45. "Məsələnin həməti"

46. "Məsələnin həməti"

47. "Məsələnin həməti"

48. "Məsələnin həməti"

49. "Məsələnin həməti"

50. "Məsələnin həməti"

101. "Bəyazlı kimsi yərni dərək adımları atıb, qızılı ilə örtmədiyi"

1. "Qızılı ilə örtmədiyi"

2. "Feillər şərəf və xəbər sakınınlardır."

3. "Feili sıfatlı zərlik kimin paxşlığıdır."

4. "Yüzyıl hündürlüyü olan İslam İslahı"

A) 1,2 B) 2,3 C) 3,4 D) 1,4 E) 1,2

102. "Bəyazlı kimsi yərni dərək adımları atıb, qızılı ilə örtmədiyi"

1. "Qızılı ilə örtmədiyi"

2. "Qızılı ilə örtmədiyi"

3. "Qızılı ilə örtmədiyi"

4. "Qızılı ilə örtmədiyi"

5. "Qızılı ilə örtmədiyi"

6. "Qızılı ilə örtmədiyi"

7. "Qızılı ilə örtmədiyi"

8. "Qızılı ilə örtmədiyi"

9. "Qızılı ilə örtmədiyi"

10. "Qızılı ilə örtmədiyi"

11. "Qızılı ilə örtmədiyi"

12. "Qızılı ilə örtmədiyi"

13. "Qızılı ilə örtmədiyi"

14. "Qızılı ilə örtmədiyi"

15. "Qızılı ilə örtmədiyi"

16. "Qızılı ilə örtmədiyi"

17. "Qızılı ilə örtmədiyi"

18. "Qızılı ilə örtmədiyi"

19. "Qızılı ilə örtmədiyi"

20. "Qızılı ilə örtmədiyi"

21. "Qızılı ilə örtmədiyi"

22. "Qızılı ilə örtmədiyi"

23. "Qızılı ilə örtmədiyi"

24. "Qızılı ilə örtmədiyi"

25. "Qızılı ilə örtmədiyi"

26. "Qızılı ilə örtmədiyi"

27. "Qızılı ilə örtmədiyi"

28. "Qızılı ilə örtmədiyi"

29. "Qızılı ilə örtmədiyi"

30. "Qızılı ilə örtmədiyi"

103. "Şəhərin sonuncu gələcək Mədənindən 2015-ci ilə"

1. "Şəhərlərin hərbi təxniči təcərüəti"

2. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

3. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

4. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

5. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

6. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

7. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

8. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

9. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

10. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

11. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

12. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

13. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

14. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

15. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

16. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

17. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

18. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

19. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

20. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

21. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

22. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

23. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

24. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

25. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

26. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

27. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

28. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

29. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

30. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

31. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

32. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

33. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

34. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

35. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

36. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

37. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

38. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

39. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

40. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

41. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

42. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

43. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

44. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

45. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

46. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

47. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

48. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

49. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

50. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

51. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

52. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

53. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

54. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

55. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

56. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

57. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

58. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

59. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

60. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

61. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

62. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

63. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

64. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

65. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

66. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

67. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

68. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

69. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

70. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

71. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

72. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

73. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

74. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

75. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

76. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

77. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

78. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

79. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

80. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

81. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

82. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

83. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

84. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

85. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

86. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

87. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

88. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

89. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

90. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

91. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

92. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

93. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

94. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

95. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

96. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

97. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

98. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

99. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

100. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

101. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

102. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

103. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

104. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

105. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

106. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

107. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

108. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

109. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

110. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

111. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

112. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti"

113. "Şəhərlərin hərbi təcərüəti

Mənətərəfli birləşmələr

B) İsmi birləşmədir.

C) Təbelilik əlaqəsi ilə bağlıdır.

D) Aslı təraf sıfırdan düzəldən feildir.

E) Aslı təraf qayıdış növü də işləndir.

30. "Yeni¹ tapşırıqları² dinləndən³ emişəm"
cümlesində hansı söz sintaktik əlaqədə ham
da aslı tərəfdır?

A) 1,2

B) 1,3

C) 1,4

D) yalnız 2

E) yalnız 1

31. Hansı söz heç bir birləşmənin əsas tərafı ola bilər?
cümlesində hansı söz sintaktik əlaqədə ham
da aslı tərəfdır?

A) çəğirdən

B) yazdırmaq

C) baxılmış

D) gətirdirmək

E) qeydi

32. Söz birləşmələri ilə bağlı klastəri tamamlayaraq
fikirləri seçin.

A) əsas tərafın dərəcəsi düzəltmədir.

B) Əsas təraf quruluşca şəkilçi işlənib.

C) Aslı tərafda üç leksik şəkilçi işlənib.

D) Aslı təraf adlı həddən işlənib.

E) Yalnız əsas tərafda mənşəbiyyət şəkilçisi işlənib.

A) 1,3,5

B) 2,3,4

C) 2,4,5

D) 1,2,4

E) 2,3,5

33. "Əlli mən kəndə çatanda çəndi"
- cümləsində əlaqəyə girmiş sözü seçin.
cümlesində hansı söz sintaktik əlaqədə
hamisini birləşmədir?

A) Əlli → çatanda

B) kəndə → çəndi

C) man → çəndi

D) kənd → çatanda

E) man → kəndə

34. Uzlaşma əlaqəsi hansı cümlədədir?
cümlesində hansı əlaqəyə girmiş sözü göstərin.

A) Anar onu göründə gec idи.

B) Sən gələrkən məkubu baxılırdı.

C) Qorxudan yərə yuxıldı.

D) Qəsddən gec xəber tutduq.

E) Gərək ona da mən xəber edim.

A) 1,2

B) 2,3

C) 1,4

D) 2,4

E) 1,3

35. "Vəzəni sevmək başqa hissələrə bənzəmir, ölü".
cümlesiñ üzüldə arasındakı əlaqəyə girmiş sözü göstərin.

A) vəzəni → sevmək

B) başqa → hissələrə

C) başqa → hissələrə

D) vəzəni → bənzəmir

E) başqa → bənzəmir

36. Tərəfləri arasında tabesizlik əlaqəsi olan nümunə
göstərin.

A) ağrımaz başum

B) uşaqlardan biri

C) maraqlı və cəlbəcidi

D) evə gedəndə

E) vəzəni

37. Hansı variantda verilənlər cümlə daxlinde təsdiq
əlaqəsində düşünlüldə də bilər, düşündürməyə də?
cümlesiñ üzüldə arasındakı əlaqəyə girmiş sözü göstərin.

A) Anar və Elçin

B) qələm, kitab, dəfə

C) onlar ← alındılar

D) dostunla məz

E) kitab → bəzən

38. Uyğunluğu gösterin.

A) mən ← gedəndə

B) yeni ← kitab

C) onlar ← alındılar

D) kitab → bəzən

E) cavab → vermek

39. "Qaralmaş gəyilər" birləşməsinin təhliliñ kimi işlənir.

A) Tərəfləri ayın cümlə üzüldə arasındakı

B) Tərəfləri ayın cümlə üzüldə arasındakı

C) Tərəfləri ayın cümlə üzüldə arasındakı

D) Tərəfləri ayın cümlə üzüldə arasındakı

E) Tərəfləri ayın cümlə üzüldə arasındakı

MHM TƏDRİS MƏRKƏZİ

AZƏRBAYCAN DİY

57. Hansı cümlədə cümlə üzvləri arasında uzalaşma olacaq yادdır?

- A) Bizim kəndimiz rayonduñ iadbirdə gözəl çoxış etdi.

B) Sınıf rəhbəri dünənki iadbirdə işsüntkarlıqına heyran olur.

C) Rayona gedəndə oranın işsüntkarlıqına çox yorucudur.

D) Kərən illərin həsratının çəkəmek çox yorucudur.

E) Deyildik mən sənə malı, san etdin aqlını zail! asılı tərəfdır?

A) Bu gün gəriyə qalan illərinəmiz biri də getdi.

B) Vətən uğrunda çalışmaq vicedan boreudur.

C) Ən nəticəli illər əhə upaqlıq illəridir.

D) Hər kəs bilinçlidir ki, onu tapıp götürəcəyik.

E) Sizin haqqınızda biza çox dəmşəbilər.

58. Hansı cümlədə hal şəkilçili söz haməsas, həm də asılı tərəfdır?

A) Bu gün gəriyə qalan illərinəmiz biri də getdi.

B) Vətən uğrunda çalışmaq vicedan boreudur.

C) Ən nəticəli illər əhə upaqlıq illəridir.

D) Hər kəs bilinçlidir ki, onu tapıp götürəcəyik.

E) Sizin haqqınızda biza çox dəmşəbilər.

59. Düzgün fikirləri seçin.

1. Adlıq halı söz fəlli birləşmə daxilində işlənə bilir.

2. Fəlli birləşmələrdə işlənə əlaqədə har zaman asılı

3. Hal şəkilçili söz sintaktik əlaqədə har daxilində ola tarafdır.

4. Tabəstislik əlaqəsi söz birləşməsinin daxilində işlənə bilir.

5. Uzaşma əlaqəsi cümlə üzvləri arasında olmaya bilər.

A) 1,2,4 B) 1,4,5 C) 1,2,5 D) 1,3,5 E) 2,3,4

60. "Şəhərdən¹ kəndə² öömən³ Akyıf⁴ deşgəmə⁵ kəndin⁶ icəqədən⁷ görüründü⁸" - nümunədəki işarələnmiş sözlərdən hansılar sintaktik əlaqədə haməsas, həm də asılı taraflardır? (tam cavab)

A) yalnız 6,8 B) 3,6,8 C) 2,3,4,6 D) 3,7,8 E) 6,7,8

61. Hansı variantda masdar tərkib əmələ gəlirib?

A) Elçinin dərs oxumığı bizi laəcətübənləndirdi.

B) Bu gün təltimə gelənlərə hadiyyə verildi.

C) Ananın bisirdiyi yenəyi kimse bisişə bilmir.

D) Plovun altındakı qızınaq çox duzlı idi.

E) Bu işdən dərs almağı uzun çəkədi.

62. "Bizim bildiğimiz kənd usaqları nadir hallarda saflığım icrahdı" cümləsində sintaktik əlaqənin düzgün göstərildiyi variant seçin.

A) kənd → icrahdı B) nadir → saflığım C) kənd usaqları → icrahdı D) saflığım → icrahdı E) bizim bildiyimiz → icrahdı

63. Hansı ismi birləşmə cümlə üzvləri ilə grammatik əlaqədə döyüñüñü də bilər, döyüñüñüñüñü də bilər?

A) Əriz vətən manan dərin.

B) Əriz vətən manan dərin.

C) Əriz vətən manan dərin.

D) Səzən doğrusu ora mani də çəqitirmişdərlər.

E) Səzən dəzli gərk bizi yanılmazın.

64. Hansı nümunədə ismi birləşmənin əsas tərəfi sıfılla ifadə olunub?

A) Kəşədəki oxuyanlar bizim məhləlini usaqçılandır.

B) Orxan onu sevənilmiş illəna bənzədir.

C) Vətənə çalışan gənclər indi faydasını görür.

D) Kəndin yaşlı sakini Əli kişi idi.

E) Çalışanlara qarşı labəkkar davranmaq lazımdır.

65. Hansı nümunədə felli birləşmə işləniib?

- A) Sən yaxşılıq etməyi özħənə bir pəsa seç. C) Bu əzəblərdən cana yığınmağa başlıdık. D) Onun arzusunu savadlı müəllim olmaq idi. E) Biz görən kimi onun yeni yemi olmağını hiss etdi.

66. Hansı nümunələr ismi birləşmə işləniib?

1. qalib galon idmançı 2. müləllim deyir? 3. şagirdlərin oxumağı 4. tələbələrin oxuduğu 5. abituriyentlərin qəbul olanları A) 2,4 B) 2,4,5 C) 1,2,5 D) 1,3,4 E) 1,4

67. "çalışan məktəblər" söz birləşməsinin təhlili nümunədir.

1. İsmi birləşmədir. 2. Felli birləşmədir. 3. Əsas tərəfi sıfırla ifadə olunub. 4. Asılı tərəfi feilli ifadə olunub. 5. Əsas tərəfi isimlə ifadə olunub. A) 1,3,4 B) 1,4,5 C) 2,3,4 D) 1,3,5 E) 2,4

68. Hansı nümunədə harəkatın obyektini bildirən felli tərkibi işlənub?

- A) kitab oxumaq B) evə gedən C) asılı olan D) məkübü uparan E) can verən

69. Hansı cümlədə ismi birləşmə işləniib?

- A) Dərəsə vaxtında gəlməyi onu farqlandırdı. B) Anarın anasına yazdıqları indi gəlib çatıb. C) Bəstəkarın belə məhnə bəstələməsi hamını heyət etdi. D) Sözləri şövgə nota düzənisi istedadından xəbər verirdi. E) Başa düşmədiyim odur ki, niyə onu bu qədər gözlədik?

70. "Bizim oxuduqlarımız onun oxunacağına etiqam¹ verdi" düzgün yelçəşmələri müləyyən edin.

Doğrudur	Yanlışdır
1. Həm isimi, həm təlli birləşmə işlənib.	3. Məsələ isim bildirişmə əsas tarafıdır.
2. Əsli tərəfi sıfır olan birləşmə	4. Felli sıfır isim bildirişmə əsas tarafı kimi işlənib
3. Əsas tərəfi sıfır olan birləşmə	B) xəşəbsti insan
4. Əsli tərəfi sıfır olan birləşmə	D) dəmşəbilər
A) 1,2 B) 2,3 C) 1,4 D) 2,4 E) 1,3	

71. Hansına uyğun birləşmə işləniyəldir?

1. Hər iki tarzlı felli olan birləşmə 2. Əsli tərəfi sıfır olan birləşmə 3. Əsas tərəfi sıfır olan birləşmə 4. Felli sıfır isim bildirişmə A) evanhəq arzusu C) kəndin aşağısı E) oxunmaq həvəsi

72. Hansı nümunədə ismi birləşmənin asılı tərəfi parçalanaraq müstəqil cümlə özü kimi çoxış edir?

- A) Onun bu addımı bizi yolumuzdan etdi. B) Maralçı kitabı oxunaq ömrə ömrə yarışda idi. C) Sizin məktəbin şagirdləri yarışda idi. D) Bizi vaxtlarda heç də hər şey belə deyildi. E) Sizin tərəflərin soyوغuna bələdəm.

Tables Merska

Van Merkell

96. "We're still learning what we do." *Ernesto and Dahlia*, *Ernesto and Dahlia*, *Ernesto and Dahlia*

96. **Hanımların sözlerini okuyarak, hanımları tanımlayınız.**

A) Lütfen bir kişi, boyutları küçük olan bir hanımın boyamışlığını.
 B) Dostumdan geldiğinde yolda dolanın bir hanım.
 C) Kocasının işiyle birlikte hanımın boyamışlığını.
 D) Quiddigam'ın işiyle birlikte hanımın boyamışlığını.
 E) Owan'ın kocaşının işiyle birlikte hanımın boyamışlığını.

97. Hanımlardan işlerini işaretleyiniz. (S. Vurgulun)

A) Hanımların işlerini işaretleyiniz.
 B) Owan'ın işlerini işaretleyiniz.
 C) Hanımların işlerini işaretleyiniz.
 D) Owan'ın işlerini işaretleyiniz.
 E) Hanımların işlerini işaretleyiniz.

98. **İşlerin adlarını ve işlerini tanımlayınız.**

A) Owan'ın işlerini işaretleyiniz.
 B) Amorin'ın işlerini işaretleyiniz.
 C) Rıvan'ın işlerini işaretleyiniz.
 D) Xanımların işlerini işaretleyiniz.
 E) Sıra ile işlerini işaretleyiniz.

99. **Sıra ile işlerini işaretleyiniz. (S. Vurgulun)**

A) Mente konusundan önce, sona gelmeden önce.
 B) Mente konusundan önce, sona gelmeden önce.
 C) Mente konusundan önce, sona gelmeden önce.
 D) Mente konusundan önce, sona gelmeden önce.
 E) Mente konusundan önce, sona gelmeden önce.

100. **İşlerin adlarını ve işlerini tanımlayınız.**

A) Çiftlik işçilerinin işlerini işaretleyiniz.
 B) Çiftlik işçilerinin işlerini işaretleyiniz.
 C) Fazla işçilerinin işlerini işaretleyiniz.
 D) Hanımların işlerini işaretleyiniz.
 E) Sıra ile işlerini işaretleyiniz.

101. **İşlerin adlarını ve işlerini tanımlayınız.**

A) Çiftlik işçilerinin işlerini işaretleyiniz.
 B) Çiftlik işçilerinin işlerini işaretleyiniz.
 C) Fazla işçilerinin işlerini işaretleyiniz.
 D) Hanımların işlerini işaretleyiniz.
 E) Sıra ile işlerini işaretleyiniz.

102. **İşlerin adlarını ve işlerini tanımlayınız.**

A) Çiftlik işçilerinin işlerini işaretleyiniz.
 B) Çiftlik işçilerinin işlerini işaretleyiniz.
 C) Fazla işçilerinin işlerini işaretleyiniz.
 D) Hanımların işlerini işaretleyiniz.
 E) Sıra ile işlerini işaretleyiniz.

103. **İşlerin adlarını ve işlerini tanımlayınız.**

A) Çiftlik işçilerinin işlerini işaretleyiniz.
 B) Çiftlik işçilerinin işlerini işaretleyiniz.
 C) Fazla işçilerinin işlerini işaretleyiniz.
 D) Hanımların işlerini işaretleyiniz.
 E) Sıra ile işlerini işaretleyiniz.

104. **Eve-Ven ekipmanlarını işaretleyiniz.**

A) Hanımların işlerini işaretleyiniz.
 B) Owan'ın işlerini işaretleyiniz.
 C) Rıvan'ın işlerini işaretleyiniz.
 D) Sıra ile işlerini işaretleyiniz.
 E) Xanımların işlerini işaretleyiniz.

105. **İşlerin adlarını ve işlerini tanımlayınız.**

A) Çiftlik işçilerinin işlerini işaretleyiniz.
 B) Hanımların işlerini işaretleyiniz.
 C) Rıvan'ın işlerini işaretleyiniz.
 D) Sıra ile işlerini işaretleyiniz.
 E) Xanımların işlerini işaretleyiniz.

96. "Name xalq qəmərini vəd, gətirdi, gələndi" nümunənin sintetik slaytçılar tərəfindən işlənilmiş və dəydi:

- (A) Açı ve Çarpanı sözdəri təbəsiyiklərdir.
(B) Kələməfərət hər kün işləşir təbəsiyiklər.
(C) Təmərən və çəzərdə sözdəri təbəsiyiklər.
(D) Fərqli siyahıda sıralanmışdır.
(E) Təsəkkük həlli sözdəri asallı sıralanmışdır.

97. Klasterin boy xəndəmlərin hərəkəti fərqli olur.

**Təbəsiyiklərə aitindən
olaraq sıçradan bürə...**

1. məbləğdəndən, yarlılıq zəss tərəfi.
2. fənniñ quluslu, yalnız nüvviyyəti tərəfi.
3. xəbərdarlıq, həmçinin, həm də anlı郎ərətəfi.
4. təyinidərə, yarlı asıl tərəfi.
5. ənənə, əsas tərəfi.

A) 1, 4 B) 2, 3 C) 1, 3 D) 2, 4 E) 1, 2

98 "Əməkdaşlıqda işləmək" səyazəndə, əslən öz həqiqəti
"indikatorların yerini təmərənən düşməni fərqli şəkildə
1. Tabəsiyik mətrəkkəb cümlə münlaq işləmə.
2. Həmcinslik müləq işləmə.
3. Berətinəməkənən sözlər və ya təmərən matix tərəfi.
4. Təbəsiyiklər işləyinən işləmə asıl tərəfi.

A) 1, 4 B) 2, 3 C) 1, 3 D) 2, 4 E) 3, 4

99. "Bəzəkənmiş orzun" hərşəşəminə asıl tərəfi.
(A) Səxəs əvvəlyəlidir.
(B) Sınıf üzvlərdən səxəs ilə mənənnən ulan keşk tətbiq
isənət.
(C) Liki dəyər eyni hal şəxsiyəti qəbul edib.
(D) Mənşəbəyən yaxşılıq işləmə qəbul edilir.
(E) Səfər də dərəcədən təsik ləğv etdiyi işləməyən.

100. "Görüş təqəqqum mənalı" "röqəyərin yəxşə
yəxşəsi" yəxşəsi, isən hətənəm işləmə **da** bilər, nəzərə
(cümədə) heç bir təyinlik olmadsa.
(A) Xəstəyən
(B) gəndələr
(C) işlədər
(D) gizləməsin
(E) gələyən

101. Hənesi cəmlədə **duq** simaltı işləməsənən
səsus təraf olan sər ihsan?
(A) Diləcan Aydın Jəslişli Gələcəkdə gəndələr
(B) Birinci əsrlərin **səyazəndə** galimmişdir.
(C) Cı Bıç da gərok online kimti olsaq
(D) Məzvur dañın qeyndəndirir.
(E) Seçim etmək mənim zoşquladı audur.

102. Bırınca şəxşəni gərək tələb etməsi təsəkkük
kəndəndən gətirən işləməni **gəzdi**dir?

(A) Galan galbek hizlətib.
(B) Oradakı həbabları hərəkət etməyib.
(C) Kəndəndən cəvər hərəkət etməyib.

103. "Mənən gəndək ilə **şəxəc**" nəmənəcə nədir?
(A) Yaxşı həlli sözdəri təmərənən biliklər.
(B) Səfər yaxşı həlli işləmə.
(C) Adlı həlli işmə qəmələcə ditzənəlti.
(D) Fərqli mənənəcənən işləmə.

104. Dizəlmən işmə unutulmək bildirir və rəylək işləmə
(A) onomastik
(B) səfər yaxşı həlli işləmə.
(C) Adlı həlli işmə qəmələcə ditzənəlti.
(D) Fərqli mənənəcənən işləmə.

Tedeschi Merkaz

WILM TEPPE'S MARKEN

108. "Kanun" - doğru soruşturma hizmetleri ile ilgili şartlı bir soru sözüdür. B) torpağı → galba
C) 2-3, 5-6 D) kandı → galba
E) 1-3, 2-5
F) 3-6, 2-3

109. "Kanun" - doğru soruşturma hizmetleri ile ilgili şartlı bir soru sözüdür. B) torpağı → galba
C) 2-3, 5-6 D) kandı → galba
E) 1-3, 2-5
F) 3-6, 2-3

110. "Kanun" - doğru soruşturma hizmetleri ile ilgili şartlı bir soru sözüdür. B) torpağı → galba
C) 2-3, 5-6 D) kandı → galba
E) 1-3, 2-5
F) 3-6, 2-3

AZƏRBAYCAN DİLİ

AZƏRBAYCAN DİLİ

11. *göster*² olan ve *sayı olan* bir
a) *sayısal*.
b) *sayısaldır*.
c) *sayısalı*.
d) *sayısalın* şablonı.
e) *sayısalıdır*.

12. *hissi söyle*²
a) *hissi söyle*.
b) *hissi söyleyi*.
c) *hissi söyleyiş*.
d) *hissi söyleş*.
e) *hissi söyleş*.

13. *çaprazlı*², *böyledir*²
a) *çaprazlı* sıradıktır.
b) *çaprazlı* sıradıktır.
c) *çaprazlı* sıradıktır.
d) *çaprazlı* sıradıktır.
e) *çaprazlı* sıradıktır.

14. *çaprazlı*², *çaprazlıdır*²
a) *çaprazlı* sıradıktır.
b) *çaprazlı* sıradıktır.
c) *çaprazlı* sıradıktır.
d) *çaprazlı* sıradıktır.
e) *çaprazlı* sıradıktır.

15. *çaprazlı*², *çaprazlıdır*²
a) *çaprazlı* sıradıktır.
b) *çaprazlı* sıradıktır.
c) *çaprazlı* sıradıktır.
d) *çaprazlı* sıradıktır.
e) *çaprazlı* sıradıktır.

16. *çaprazlı*², *çaprazlıdır*²
a) *çaprazlı* sıradıktır.
b) *çaprazlı* sıradıktır.
c) *çaprazlı* sıradıktır.
d) *çaprazlı* sıradıktır.
e) *çaprazlı* sıradıktır.

17. *çaprazlı*², *çaprazlıdır*²
a) *çaprazlı* sıradıktır.
b) *çaprazlı* sıradıktır.
c) *çaprazlı* sıradıktır.
d) *çaprazlı* sıradıktır.
e) *çaprazlı* sıradıktır.

18. *çaprazlı*², *çaprazlıdır*²
a) *çaprazlı* sıradıktır.
b) *çaprazlı* sıradıktır.
c) *çaprazlı* sıradıktır.
d) *çaprazlı* sıradıktır.
e) *çaprazlı* sıradıktır.

19. *çaprazlı*², *çaprazlıdır*²
a) *çaprazlı* sıradıktır.
b) *çaprazlı* sıradıktır.
c) *çaprazlı* sıradıktır.
d) *çaprazlı* sıradıktır.
e) *çaprazlı* sıradıktır.

20. *çaprazlı*², *çaprazlıdır*²
a) *çaprazlı* sıradıktır.
b) *çaprazlı* sıradıktır.
c) *çaprazlı* sıradıktır.
d) *çaprazlı* sıradıktır.
e) *çaprazlı* sıradıktır.

121. Hansı cümlədə uzlaşma əlaqəsi şaxse görə gözlənilərə də, kaminiyətə görə pozulub?
 A) Onlar bu gün də buraları ziyarət edəcəklər.
 B) Bizim şagirdlərimiz intahandan üzüağ çıxdlar.
 C) Sizin bu kitabların gətirən dostum Elçindir.
 D) Hamusun arzusu işə qəbul olmaq idi.
 E) Oxuyanların bəzisi bunu anlaya bilməmişdilər.

122. "Şənin¹ gəlməyin² hərəkət³ galarkən⁴ yaxın⁵ dostundan⁶ əsildik⁷" cüməsində cümlə üzvləri arasında sintaktik əlaqənin doğru vərlidiyi variantı seçin. (tam cavab)
 A) 1-2; 3-4; 5-6; 6-7
 B) 2-7; 4-7; 1-6
 C) 5-6; 6-7; 4-7; 2-7
 D) 1-2; 5-6; 1-6
 E) 2-4; 6-7; 4-6

123. "Gərginlik artırın" söz birləşməsinin tərəflərinin təhlilinə addır:
 A) Əsas tarafın kökü astı tərəfdən farqlı olaraq, feildir.
 B) Əsas taraf feildən düzələn sıfıldır.
 C) Astı tarafın kökü "gerilmiş" sözü ilə eyniköklü deyil.
 D) Hər ikisinin tərkibində iki şəkilçi var.
 E) Astı taraf yiyəlik haldə olan isimdir.

124. Hansı birləşmədən yiyəlik hallı sözü ixtisar etsək, bülövlikdə birləşmənin növü **dəyişir**?
 A) sənətin dünənki oxumağın
 B) onların hevəslə rəqs etməsi
 C) bizim dostlar galarkən
 D) mənim gənclik arzularım
 E) insanın yaxşı emalları

125. Hansı mürikəkəb adıların yazılışı **yanişdir**?

1. "Ramana" qalası
 2. Beynəlxalq Qadınlar Günü
 3. Ağdam Rayon Təhsil Şöbəsi
 4. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
 5. Əməkdar Elm Xadimi
 6. Azərbaycan Respublikasının Milli Qəhrəmanı
- A) 1,2,6 B) 1,3,4 C) 2,4,6 D) 2,3,4 E) 1,3,5

126. Hansı mürikəkəb adıların yazılışı **səhvi** yox verilib?

1. "Təhsil" naşriyəti
 2. Favorit mağazası
 3. Avropanı liseyi
 4. "H.Cavid" Küçəsi
 5. Qaraqum sahəsi
 6. Üst Palcolit Dövrü
- A) 1,2,5 B) 1,3,4 C) 2,4,6 D) 2,3,4 E) 1,3,6

127. Mürikəkəb adıların hansılarının yazılışında **səhvi** yox verilib?

1. "Şəhər" naşriyəti
 2. 3 Dekabr Beynəlxalq Əməllər günü
 3. Şəhidlər xiyabanı
 4. Yeddi gözəl baleti
 5. Gəncə Şəhər Sahiyəsə şöbəsi
- A) 1,3,5 B) 2,4,5 C) 1,2,5 D) 2,3,4 E) 1,4,5

1. "Hər tərəf qaranlığa bürümüşdən" cümləsinə aid **deyil**:
 A) Xəberin ifadə vasiliyi quruluşca düzəltməmiş
 B) Xəbar nəqli keçmiş zamanında işlənən
 C) Mübtəda ismi birləşmə ilə ifadə olunub.
 D) Mübtəda yer zərfi ilə ifadə olunub.
 E) Xəber feilin qaydış rövündə işlənib.

2. "Yaşamaq yanmagadır, yanasaq yanız ondadır" cümləsində **yanlış** fikri müəyyən edin.

- A) I misradakı mübtəda düzəltmə feilə ifadə olunub.
 B) Xəbarların hamısı ismi xəbərdir.
 C) Xəberlər müstəqil suala cavab verir.
 D) Xəborlar sintaktik əlaqədə yalnız asılı tərəfdən ifadə olunub.
 E) Nümunə yahniz baş üzvlərdən ifadə olunub.

3. "Yumar-zumur həxməq iż qaydasıdır" cümləsində **yanlış** fikirlərdən biri **doğru** deyil.
 A) İki cümlə üzvündən ibarətdir.
 B) Xəborlik şəkilçisi ismi birləşmə ilə ifadə olunub.
 C) Xəbar ismi birləşmə ilə ifadə olunub.
 D) Mübtəda məsədlər ifadə olunub.
 E) Tərzi-harəkət zərfi cümlə üzvü deyil.

4. "Şirin bir xətitətək qulacaqdır dünyada, sevərək yaşayınlar, sevilarək ölünlər" (S. Vurğun)
 cümləsi haqqında **yanlış** fikir hansıdır?
 A) Mübtəda feili birləşmə ilə ifadə olunub.
 B) Feili birləşmələrin asılı tərəfində feil işlənib.
 C) Feili xəbarın ifadə vasitəsi quruluşca sadədir.
 D) Mübtəda feili bağlama ilə ifadə olunub.
 E) Nümunədə ismi xəbar işlənməyib.

5. Cümlələrdən birinin xəbəri sıfətdən düzəlib?
 A) Sən gərək onu da burada yaşadısan.
 B) Çalışınq ki, suallar düzgün olsun.
 C) Siz də insanlara daima yaxşılıq edin.
 D) Əlindəki qalın işarələyici ağardıcıdır.
 E) Cavanlar bir sura üzvə sıxlasmışdır.

6. Birində mübtəda düzgün **gəstərilmişib**.
 A) Olanlara manım inanım yox idi.
 B) Bu sarayı görmək onun arzusu idi.
 C) Şəkər xəstəliyinin sabbbı şəkər deyil.
 D) Nəşihət etmək bəs etmər, ömrək lazımdır.
 E) Uşaqlar bayramı gözögütür, böyükələr məzuniyəti.

7. İsmi xəbərlə cümləni göstərin.
 A) Biz bunları oxumalı deyilik.
 B) İbrahim bu gün imtahan verəsi id. C) Bu kişi bayraq gördüyüümüzdür.
 D) Arıq belə şeylər lazım olmur.
 E) Dünən gecə şəhərdə nə edirdin?

8. "Açı rəqsiri olmayıvanlar niyə damlanır ki?" cümləsinə mübtədasi nə ilə ifadə olunub?
 A) isimlə
 B) feili sıfat ilə
 C) feili birləşmə ilə
 D) məsələlə
 E) ismi birləşmə ilə

MİNİ TƏRƏFİS MƏRKƏZİ

MİNİ TƏRƏFİS MƏRKƏZİ ilə ifadə olunmuş

4. Bütün deyaceyi sözlər heç kimsə yox, elədir.
A) 2,3,4 B) 1,4,5 C) 2,4
5. Hiss olunur ki, bu kitablar sizindir.
A) 2,3,4 B) 1,4,5 C) 2,4
62. Hansı cümlədə söz birşənasi ilə ifadə olunmuşdur?
C) Abad kənd distisündən ballı olar.
C) Abad kənd distisündən bilinəcək.
D) Bu gün bizim yaşlılar məğlub olmaqdır.
E) Bundakı fayda işsəyənlər tərəfindən olur.
63. Hansı cümlənin xəbari feili xəbərdür?
A) Dəyilənə görə, düşmənələr yurdumuza sahib olmayı
gəlir.
B) Adam olsa, bura gəlməzdi.
C) Gözü yaşlı şair on ildir xan sarayında olur.
D) Şənин bu kənddən olmağın hərsey dətnək deyil.
E) Uzun müddət öncə müallim olmuşdu.

- A) Təpşirilərini emamək MİQ-ə hazırlıq idid.
B) Son dövrlərdə ballı olar.
C) Onun sənəyyatları qox yeməlidir.
D) Yazılanları vaxtında oxumaq lazımdır.
E) Gələndə gəməyə çalışanlardandır.

64. Hansı cümlədə feili xəbar bir sözdən ibaretdir?
E) Xəbərdən hələ də bitmək istəmirdi.
A) Bu hastə hələ də bitmək istəmirdi.
B) Kitabları tezliklə oxumağa başlayın.
C) Verilən işləri bu gün bitirmək edək.
D) Məqsədim odur ki, hər kəsa kömək edək.
E) Şəhərdə olan dostum Akif indi bize qox garəkdir.

65. "Şəqəfləri" buradən¹ qəçirdi²" cümləsinin təhlili nedir?
C) Verilən xəbarına asasən cümlə üzvləri dəyişə bilar.
D) Müsbədən ifadə vasitəsi ismi birləşmadır.
E) Şəhərdə vuruş sonda olsa, birinci söz yalnız müsbədə addır.
1. Cümənin xəbarına asasən cümlə olunan cümlələri
2. Xəbədə vuruş sonda olsa, birinci söz yalnız müsbədə olar.
3. Xəberin felin müxtəlif zamanlarında və şəkillərində düzünmək olar.
4. Xəbədə vuruş ikinci hecadə olsa, birinci söz müsbədə olar.

5. İkinci söz istənilən təhlilə sabit qalır.
A) 2,3,4 B) 1,4,5 C) 2,4,5 D) 1,3,5 E) 2,3,5
66. Xəbari frazeoloji birləşmə ilə ifadə olunan cümlələri seçin.
1. Gözərinin önlündə gündən-güne saralıb-solurdu.
2. Yazdıçı əsərləri böyük zövqə başa vurmusdu.
3. Ağlı başına gələndə artıq olanlar üçün çox gec idi.
4. Həmişə suallara çəkinimədən cavab verərdi.

- A) 1,2 B) 1,4, C) 2,4 D) 1,3 E) 2,3
A) 1,2 B) 1,4, C) 2,4 D) 1,3 E) 2,3,5
A) 2,3,4 B) 1,4,5 C) 2,4 D) 1,3 E) 2,3
67. Müsbədə ismi ifadə olunan cümlələri seçin.
1. Bizim qocalar cavanhər qox böyük örnək idid.
2. Kəndi su basdırğı üçüm kəndlər köküb getmişdilər.
3. Birincilik uğrunda mübarizə aparanlar qalib gəldilər.
4. Xəbərçilik xəbərcilərə hec vaxt baş ucalığı gatırmaz.
5. Yuxarılar hala da bu məsələ barədə fikir bildirmir.

- A) 2,3,4 B) 1,4,5 C) 2,4 D) 1,3 E) 2,3,5

68. Baş üzvləri ismi birləşmə ilə ifadə olunan cümlələri seçin.
1. Şəninin hər birşənasi bizim ürəyimizdəndir.
2. Sizin yazdıqlarınız hələ də keçmişin bu günü baxan üzüldür.

3. Qonaq gedənlərimiz hələ də gedib çuxa bilməyib.
4. Ədəbiyyatın qadim dövrləri mövzuların dərinliyinin ifadəsidir.
5. Bütün çalşqanlarımız galacayın qurucularıdır.
A) 2,3,4 B) 1,4,5 C) 2,4,5 D) 1,3,5 E) 2,3,5
69. Xəbəni əvvəlki ifadə olunan cümlələri seçin.
1. Bu işin alınnamasında bütün gümahalar omunkudur.
2. Bu suallarıñ sayfadası bizim hamımızdır.
3. Ümudluğumuz günler də özümüzündür.

4. Bütün deyaceyi sözlər heç kimsə yox, elədir.
A) 2,3,4 B) 1,4,5 C) 2,4

5. Hiss olunur ki, bu kitablar sizindir.
A) 2,3,4 B) 1,4,5 C) 2,4
70. Hansı cümlədə "olmaq" feili müstəqil cümlə üzvüdür?
A) Deyilənə görə, düşmənələr yurdumuza sahib olmayı
gəlir.
B) Adam olsa, bura gəlməzdi.
C) Gözü yaşlı şair on ildir xan sarayında olur.
D) Şəninin bu kənddən olmağın hərsey dətnək deyil.
E) Uzun müddət öncə müallim olmuşdu.

71. Cümlələrin birində mübrəda işsəyənə işaret avəzliyi ilə ifadə
olunub.
A) Beləsi adamı hər yerda biabır edər də.
B) Kənddən bu daş yolları sürfictiləri narahat edir.
C) Bu ev kənddən ən qədim evlərindən bındır.
D) Elələrini görəndə yaşamağa peşman olur ada
E) Bu sevgidən nə sən doydun, nə da mən.

72. "Bizim adlıqlarımızda onun da payı vardır" cümlənin təhlilinə aiddir.
1. Xəbərin *nədir?* suallına cavab verir.
2. Baş üzvlər quruluşca eyni deyil.
3. Xəbar ismi birləşmə ilə ifadə olunub.
4. Müsbədən ifadə vasitəsi ismi birləşmadır.
A) 1,2 B) 2,3 C) 1,4 D) 2,4 E) 1,3

73. Cədəvli tamamlayan fikri seçin.
Hökəm **Nəticə**
Xəbərin ifadə vasitəsinin assas
tarafı məsədə olarsa, ...
A) Xəbərin ifadə vasitəsi feili birləşmədir.
B) Xəbərin ifadə vasitəsi ismi birləşmədir.
C) Xəbər mürəkkəb feili birləşmə ilə ifadə olunub.
D) Xəbər quruluşca mürəkkəb ismi xəbəmdir.
E) Xəbər quruluşca sədə feili xəbəmdir.
E) zaman şəkilçili feil

74. Xəbor felin xəbər şəkili ilə ifadə olunubsa,
aşağıdakılardan hansı mütləq işləni?
A) *idi, imis* hissəcikləri
B) şəxs şəkilçili feil
C) frazeoloji birləşmə
D) təsriflənməyən tel
E) kitabdan bizi də lazımdır.

75. Hansı nümunədə mübütdə suala cavab verir?
A) Elçin, axı bizə na danışır?
B) Ora kimi apartmaq fikrindəsan?
C) Əlinin maraqlı kitabı var.
D) Sizi dünən bura kim götürmişdi?
E) Başına galəcəkləri hələ də sezə bilmir.

76. Xəbor mürəkkəb feilla ifadə olunmayıb:
A) Vaxtı çatanda o da sızə kömək edər.
B) Gərək belə işlərdə el bir olsun.
C) Dünənini unudanın geləcəyi olmaz.
D) Axşama doğru bizdə havalar soyuq olur.
E) Başına galəcəkləri hələ də sezə bilmir.

77. "Bizi görüb o da oxumaq istəyir" nümunəyə aşağıdakılardan
düzgün yerləşmələri müəyyən edin.
Yanlışdır **Doğrudur**
1. Feili birləşmə işlənməsdir.
2. Mübütdə işsəyənə avəzliyi ilə ifadə olunub.
3. Xəbər bir sözdən ibarətdir.
4. Xəbər ismi deyil, fəlli xəbərdir.

A) 1,2 B) 2,3 C) 1,4 D) 2,4 E) 1,3
A) 1,2 B) 2,3 C) 1,4 D) 2,4 E) 1,3

- IKİNCİ DƏRƏCƏLİ UZV'LƏR**
- Tamamlıq haqqında hansı fikir *yansılsdır*?
 - Bəzi qoşmalı tamamlıqlarda qoşmanın hal şəkilcisi işlətmək olar.
 - İsimləşən sözlər da tamamlıq yerində yoxdur.
 - Tamamlıqlar yalnız feil xəbərlə ola bilər.
 - Tamamlıq, əsasən, xəbərdən əlaqəyə gətir.
 - Tamamlıqla xəbər arasında əvvəl gətir.
 - “Gülüməyinə ara verib gözlərinini sildi” cümlede?
 - yönlük həlli isimlə
 - feil sifat təkibi ilə
 - məsədərə isimlə
 - “Gülüməyinə ara verib gözlərinini sildi” cümədə.
 - isimlə birleşmə ilə
 - Cümlələrin birində tamamlıq işlənmmişdir.
 - Kitabı evdə qalmışdı.
 - Tarixi kitablar daha maraqlıdır.
 - Kitabı getiren qardaşın sifatı.
 - Pislər yaxşımı həmişə danır.
 - Yolun düşsə, buraya bir da gəl.
 - Cümlələrin birində feil sifat təkibi təyin kimi işlənilmişdir.
 - Məstən bir qaçan ahuya dənəb, indi kamanda gəlin.
 - Kürün sahilindəki çaylardan xır daslıqlarını indi işlənməsdi.
 - Onun kim olduğunu heç kim bilmirdi.
 - Gözlorının kiçiliq yaşardığım gördü.
 - Nizami Gəncəvinin yazdığı əsərlər bir neçə dildə tərcümə olunub.
 - Hansi cümlədə mübtəda xəbərə əsasən hərpa oluna biləmir?
 - Komissiya tərəfindən dünən yoxlanıldı.
 - Axır ki, onun sözlərinə əhəmiyyət verildi.
 - Bizim xəbərimiz olmadan əldənlib.
 - Deyəsan, xeyli xoşuna gəlib.
 - Ürkərək ətrafına baxındı.

- 95. Cümlənin xəbəri yalnız bir məsteqil sözən ibarədir?**
- Bu galan kitablar sandan gelənlərdür.
 - Biz olanları eşidib onlara dəstək olmaq istədik.
 - Bədii əsərləri elmi əsərlərinə sırasında olmasın.
 - Bütün bu olanların günahkan sanın mahabbəindir.
 - Hamida bezan cavanlıqda kimi oxumağa başlayardı.
- 96. Hansi cümlədə mübtəda xəbərə əsasən hərpa oluna müayyən edin.**
- feil sifat
 - feili sifat təkibi
 - ismi birleşmə
 - feili bağlama
 - feili bağlama təkibi
- 97. “Dünen irzüə ag olanlar bu gün zəyhərin başa dəlişir” cümləsində mübtədanın ifadə vasitəsinin müayyən edin.**
- Deyiğana görə, kandın aşağısı oradır.
 - Akif, bu malumat bizim üçün vacibdir.
 - Man evə gedəndə bizzə idı.
 - Yaşlılar gənclərə nümunəvi davranmalıdır.
 - Birincilik hər zaman maqsadındır.

- 98. Hansi cümlədə bas üzvlərin ifadə vasitələri eynidir?**
- A) Deyiğana görə, kandın aşağısı oradır.
 - B) Akif, bu malumat bizim üçün vacibdir.
 - C) Man evə gedəndə bizzə idı.
 - D) Yaşlılar gənclərə nümunəvi davranmalıdır.
 - E) Birincilik hər zaman maqsadındır.
- 99. “Cümlənin xəbəri III şəxsin təkində olarsa, ...” nöqtələrin yerinə yazılı biləcək fikirləri seçin.**
- “Uşaqların hamisi” birleşməsinə aid olsa, uzlaşma aləqəsi saxsa və kamιyyətə görə pozulmaz.
 - “Qızular” mübtədsəsinə aid olsa, grammatik norma pozular.
 - “Yarpaqlar” mübtədasına aid olsa, norma pozulmaz.
 - Mütəyyən şəxslər cümlə ola da bilər, olmaya da bilər.

- 100. Hansi cümlədə mübtəda və xəbərin ifadə vasitəsi eynidir?**
- Səninin istəyin bizi mahv etməkdir?
 - Onun oxuması bizim sıfarişimiz idi.
 - Müləllifin yazdığını öz testləri idi.
 - Bu gün gələnlər vaxtında da qayıtsın.
 - Oxumaq hayatı bizi irəliyə aparı.

- 1. Tamamlıq haqqında hansı fikir *yansılsdır*?**
- Bəzi qoşmalı tamamlıqlarda qoşmanın hal şəkilcisi işlətmək olar.
 - İsimləşən sözlər da tamamlıq yerində yoxdur.
 - Tamamlıqlar yalnız feil xəbərlə ola bilər.
 - Tamamlıq, əsasən, xəbərdən əlaqəyə gətir.
 - Tamamlıqla xəbər arasında əvvəl gətir.
- 2. “Gülüməyinə ara verib gözlərinini sildi” cümədə?**
- yönlük həlli isimlə
 - feil sifat təkibi ilə
 - məsədərə isimlə
 - “Gülüməyinə ara verib gözlərinini sildi” cümədə.
 - isimlə birleşmə ilə
- 3. Cümlələrin birində tamamlıq işlənmmişdir.**
- Kitabı evdə qalmışdı.
 - Tarixi kitablar daha maraqlıdır.
 - Kitabı getiren qardaşın sifatı.
 - Pislər yaxşımı həmişə danır.
 - Yolun düşsə, buraya bir da gəl.
- 4. Cümlələrin birində feil sifat təkibi təyin kimi işlənilmişdir.**
- Məstən bir qaçan ahuya dənəb, indi kamanda gəlin.
 - Kürün sahilindəki çaylardan xır daslıqlarını indi işlənməsdi.
 - Onun kim olduğunu heç kim bilmirdi.
 - Gözlorının kiçiliq yaşardığım gördü.
 - Nizami Gəncəvinin yazdığı əsərlər bir neçə dildə tərcümə olunub.
- 5. Hansi cümlədə mürəkkəb təyin işlənmüşdür?**
- Doğma kəndimizi tez-tez yada saltram.
 - O, qaradınmaz biri idı.
 - İxtisas müəllimi Əhməd müəllimin düsturu izat eddi.
 - Rastlaşdırığım hadisə yadimdən çıxmırıldı.
 - Hansi kitab daha maraqlıdır?
- 6. Zərflilik haqqında hansı fikir *yansılsdır*?**
- Zərflilik feili və ismi xəbərə aid ola bilir.
 - Zərflilik bütün nitq hissələri ilə ifadə oluna bilir.
 - Zərflilik və tamamlıq sıntaktik əlaqəyə girmir.
 - Səbab zərfliyi müsədər təkibi ilə ifadə oluna bilir.
 - Zərfliyin hərəkəti asılı olur.
- 7. Zərfliyin hərəkəti nə vəzifəyədə? süallına cavab verir?**
- Zaman
 - İstiqamət
 - Məqsəd
 - Şəhər
- 8. Cümlədəki zərfliklərdən birinin mənə növü fəqih?**
- Kimse olmadığını yəqin etdiğdən sonra dayandı.
 - Züleyxa da sərt davranır.
 - Xatunun adı xüsusi qələmələrdir.
 - O, əsərdə cimayətkarlığın ramzi kimi ifşa olur.
 - Səfəim, saqqalını ruslar kimi uzatmışdır.
- 9. Yer zərfliyi hansı cümlədədir?**
- Sənda belə kitablar çox olar.
 - Bizdə böyük şənlik olacaq.
 - Kitabda maraqlı məlumat yazılmışdır.
 - Qələmi çantada unutmuşdu.
 - Yuxarı martabələr işləyidir.

28. "Dostum kitabi mənə gətirəndə siz onu görmədiniz"

- cümlesiinin iştirahı ilə iddiacı.
 A) *kitabi* - tamamlıqdır, xəbarla sintaktik əlaqəyə girib.
 B) *mənə* - tamamlıqdır, əvəzliyi əvəz edən sözdür.
 C) *gətirəndə* - tərkibində *-ir'* şəkilçisi işlənib.
 D) *dostum* - ismirdir, müstəqil cümlə üzvü deyil.
 E) *onu* - ismni əvəz edən işlər əvəzliyidir.

29. Birinda subjekt ballidiir, ancaq mübtəda *deyil*:

- A) Bu kitab bizim usaqlarındır.
 B) Götürün üzü yavaş-yavaş açıldı.
 C) Məktublara müdür tarafından baxıldı.
 D) Anar maktabu kəndə göndərilib.
 E) Bu işi də bizim boyrumuzu yaxdı.

30. Hansi cümlədə təstirlik halda olan isim müstəqil cümlə üzviidür?

- A) Axşam bu kitabları ondan götürürənən gec idi.
 B) Onun dərsi belə oxunması mani təcəübənləndirdi.
 C) Biz gətək bu günün hər il yenidən qeyd edək.
 D) Kəndə gələndə yaralını da xəstəxanaya apardılar.
 E) Biz onun hörmətinə saxlayanda san harda idin?

31. Hansi cümlədə zərflik zərfli ifadə olunmuşdur?

- A) Aşağıdakı otaq rəngarəng bəzədilmişdi.
 B) Axşamın xeyrindən, sahərin şəri yaxşıdır.
 C) Dünənki imtahanından sonra hamının üzü gülfürdü.
 D) Qəbul olduğu üçün yaman sevinci idi.
 E) Kəndin yuxarısında qayudan su çıxırdı.

32. "Səhər açılanдан sonra cəld oyandı, dörsi döndəndən təkrarlıdı" cümləsində zərfliyin hansı mənə növləri işlənilib?

A) zaman, tarz, miqdar B) yahniz zaman, tarz
 C) yahniz tarz, miqdar D) yahniz zaman, miqdar
 E) yahniz tarz

33. Hansi cümlədə sıfat təyin kimi çoxış edib?

A) Qızıl qumular saç üstündə közə dönmüşdül.
 B) Qızılı saçlarını anası dərəyanda xoşuna gələrdi.
 C) Gözəl vətən, mənən dərin!
 D) Arif yemlik quzunu satmaq istəmirdi.
 E) O istəyir ki, çəlşən müəllim olsun.

34. Tamamlıq işlənnmiş cümləni seçin.

A) Kitabı gətirəndə hamı evdə iddi.
 B) Görəsan, onun xəbəri varmı?
 C) Apardığını gətirməyənər geri qayıtsın.
 D) Bu işdən baş açımadım.
 E) İsteyirəm ki, hamı qəbul olsun.

35. Təyin işlənnmiş cümləni seçin.

A) Cəmilin yeni paltoşuna ona çox yaraşdır.
 B) Hər şey yaxşı olacaq, üzülməyin.
 C) Axşamkı qonaqlar gedəndə sahər tezden idi.
 D) Bizim usşeqtlər burlardan xəbərsiz idi.
 E) Dərsləri vaxtında yaxşı oxumaq lazımdır.

36. "Haradadır?" suali hansı cümlə üzvündür?

- A) zərflik B) xəbər C) tamamlıq D) təyin E) heç biri

37. Hansi fikir tamamlıqla addır?

- A) Quruluşca yahniz sadə olur.
 B) Əlaməti öz əksini xəbərdə tapır.
 C) Həm ismni, həm də feili xəbəre aid ola bilir.
 D) Sintaktik əlaqədə əsas tarəf ola bilmir.
 E) Qoşmali sözlərlə ifadə oluna bilmir.

38. Hansi fikir zərfliyə aiddir?

- A) Diğer ikinci dərəcəli üzvləri özünləşdir.
 B) Mübləda ilə sintaktik əlaqəyə girmədir.
 C) Hərəkəti müxtəlif cəhətdən izləmə tabe etdir.
 D) Sintaktik əlaqədə yahniz aslı tərəfdir.
 E) Təyinə aid olub onu izah edə olur.
 F) Hansi fikir təyinə aiddir?
 G) Baş üzvlərlə sintaktik əlaqəyə girmədir.
 H) Məsələ və məsələ tərkibləri ilə ifadə oluna bilir.
 I) Isimləşən sıfatla də ifadə oluna bilir.
 J) Isimləşən sıfatla də ifadə oluna bilir.

39. Hansi fikir təyinə aiddir?

- A) Yahniz baş üzvlərlə sintaktik əlaqəyə girmədir.
 B) Sintaktik əlaqədə əsas tarəf ola bilinir.
 C) Məsələ və məsələ tərkibləri ilə ifadə oluna bilir.
 D) Əşya məzmunlu sözləri izah edir.
 E) Isimləşən sıfatla də ifadə oluna bilir.

40. Hansi fikirlər tamamlıqla aiddir?

1. Təsirlik həli sözlərə ilə ifadə oluna bilir.
 2. İnsan anlayışı bildirən söz tamamlıq kimi nə? cavab verməz.
 3. Mübləda və zərfli oxşar sualları var.
 4. Adlıq və qəxışlıq hallı sözlərlə ifadə oluna bilinir.
 A) 1,2 B) 2,3 C) 1,4 D) 2,4 E) 1,3

41. Hansi fikirlər zərfliyə aiddir?

1. Sabəb zərfliyin məqsəd zərfliyindən mənzurca farqlanır.
 2. Zərflik ismi xəbərə aid ola bilinir.
 3. Hərəkatın bəzən dərəcəsini də bildirir.
 4. Yer zərfli cümlədə yalnız zərflik ola bilir.
 A) 1,2 B) 2,3 C) 1,4 D) 2,4 E) 1,3

42. Hansi fikirlər təyinə aiddir?

1. Özü ilə belə sintaktik əlaqəyə gira bilir.
 2. Qoşmali sözlər təyin kimi işlənə bilir.
 3. Hər zaman sintaktik əlaqədə yaxşılarla bilinir.
 4. Zərfli ortaqlıq sualları var.
 A) 1,2 B) 2,3 C) 1,4 D) 2,4 E) 1,3

43. Hansi cümlədə məqsəd zərfliyin ifadə vasitəsi *istəməjib*?

- A) Biz burası boş-bos oturmağa gəlməmişik.
 B) Bunkları sizin sağalmagınız üçün yazarıram.
 C) Evə tez getsin deyə çox çalışırı.
 D) Biz onun üzündən bu günde düşdik.
 E) Sizin yolumuzda camımdan da keçəram.

44. Hansi cümlədəki zərfliyin ifadə vasitəsi *zərf dey!*?

- A) Biz onun sözlərindən tamamilə incimisdi.
 B) Hər sey o qədər yaxşı idи ki!
 C) Biz çərəsizlikdən onuna getdik.
 D) Onlar buradan dünən gediblər.
 E) Biz səninkə yaxşı davranıraq hamışa.

45. Hansi cümlədə təmamlıq işləniib?

- A) Kitabı biza gətirən dostum Əli iddi.
 B) Vətənin galəcəyi üçün əyləşəntər onu qotuyaşdır.
 C) Bizim işləyimiz sizə dəstək olmaqdır.
 D) İşə quzğun girişiyimizdən körpü tez hazır oldu.
 E) Oxuduğumuzdan na başa düşdünüz ki?

46. Hansi cümlədə təyin *istəməjib*?

- A) Yaxşı oxuyan tələbə uğur qazanacaq.
 B) O, qarmonda yaxşı ifa edir.
 C) Bu gün bizim üçün maraqlı iddi.
 D) Əvvəlki kitabları bittirmişəm.
 E) Bu da sənəsiz aldığım kitablardır.

MÜM TƏDRİS MƏRKƏZİ

AZƏRBAYCAN DİLİ

4. Layihənin rəhbəri Ziya bəy iclası açıq elan etdi.
5. Məktəb direktoru Əli müllim işləməsi açıq elan etdi.
A) 2,4 B) 1,4,5 C) 2,4,5 D) 1,3,5
70. Zərfliyin iki mənə mövü İsləməsi cümlələri:
1. Axşam evə gələndə işqların səndüyünlü şəqin.
2. Şair danişanda insanların döyüş əzni gərdi.
3. Vatan eşi ilə başlanıñ ruhlar öz qidalanıq.
görmiyəndə igitdəcənə çalışmalıdır.
4. Birdən qapının açılması onun fikirlərini qanışdır.
5. Sabah dərslər başlanannda düñənki dərsləri qanışdır.
A) 2,3 B) 1,4,5 C) 2,5 D) 1,3,5 E) 2,3,5
71. Doğru fikirləri seçin.
1. Teyin hər zaman sintaktik əlaqədə əsas lətfədir.
2. İsmi birləşmələr yalnız sadə cümlə üzvü olur.
3. Tamamlıq feili xəbərlə sintaktik əlaqədən üzvü olur.
4. Tamamlıq ismi xəbərlə sintaktik əlaqədən üzvü olur.
5. Tamamlıqlar mülbətdə ilə da sintaktik əlaqədə olma bilir.
A) 3,4 B) 1,4,5 C) 4,5 D) 2,3,5 E) 2,3,4
72. Sabab zərfliyə İsləməni cümləni seçin.
A) Gözələri dolmasın deyə kədərini daim gizlədər.
B) Gecə-gündüz dərs çalışmaçdan özləni fərdi inqəs edilmişdi.
C) Hazırlaşdıgi üçün qəbul olan Elhur əziziyətinə şəhər.
D) Dostlarının görmək üçün çoxdan galmadıyi şəhər.
E) Kəndə istirahət etməye geldi.
73. Hənsi cümlədə ismi birləşmə tamamlıqdır?
A) Dərslərə ciddi hazırlaşanları uğurlu nəticə.
B) Onum yaşadıqlarını son heç vaxt yaşamamışın.
C) Məmmədhəsan amini görəndə gözləri doldu.
D) Dünyanın servatına alındıqca butacağıq.
E) Vətənimizin havasını ciyərimə çəkdim.
74. Tamamlıq İsləməni cümlələri seçin.
1. Susuzluqdan çöllərində yanır əkinlər. (S. Rüstəm)
2. Canab həkimlərə bir sualım var.
3. Qardaşından xoş xəbar gəldiyindən sevinirik.
4. Qorxmayın siz qarlı qışdan, yağışdan.
5. Digərlərindən yaşının çoxluğu ilə forqlanırdı.
A) 2,4,5 B) 1,4,5 C) 2,3,4 D) 1,3,5 E) 2,3,5
75. Təsirlik hallı ismin tamamlıq kimi işləndiyi cümlələri seçin.
1. Kitabi stolun üstündə götürənən başı gicallandı.
2. Kəndo selin yağması kəndləri köçməyə məcbur eddi.
3. Köhne dəstə olan satıcı bazara gedəndə görəndi.
4. Əmr etdi ki, cavanlarını gatırınlar.
5. Bu kəndləri, şəhərləri bir-bir gəzmisəm.
A) 2,3,5 B) 1,4,5 C) 2,4,5 D) 1,4,5 E) 2,3,5
76. Hənsi fikirlər doğrudur?
1. Təyin bütün cümlə üzvlərini təyin edə bilər.
2. Təyin sadə, düzəltmə, mürəkkəb sözlərə ifadə olma bilər.
3. Təyin tədiy cümlə üzvünü sintaktik əlaqədə özdənə tabe edir.
4. Feili birləşmənin avvalindəki təyinəcisi söz müstəqil cümlə üzvü olur.
5. İsmi birləşmənin avvalindəki təyinəcisi söz müstəqil cümlə üzvü olur.
A) 2,3,4 B) 1,4,5 C) 2,4,5 D) 1,2,5 E) 1,2,5
62. Məqsəd zərfliyi işlənməsi cümləni təpə.
63. Tanamlığının ismi birləşmə ilə ifadə olunan cümlədir:
A) Çoxlu həsnülla heyran qaldılar.
B) Qəbimdə başladıklarını san haradan bilsən axtı.
C) Duyan fırıldakları pax ağıtladılar.
D) Uşaqlar mənə kitab üzü aldı.
E) Vera yaranı nə işə bağlamağı aiddir?
64. Hənsi cümlədə teyin tamamlığa aiddir?
A) O, kiaibi sonanın varoqlədi.
B) Hamiñ o gününə yaddan çıxmur.
C) Qəlbindəki dardları aqacığı insamı iitirib.
D) Minin qədasıñ Saleh bu il abituryentdir.
E) Sevgili yurdumun uca dağları!
65. Zərflik İsləməni hənsi cümləde tərkib içində tərkib yoxdur?
A) Dövrysən geriye qayidianları görəndə onlar yorğun
göñəndürdülər.
B) Arzuladığı universitet üçün çalışanları görmək
çalışınaqına havasını artır.
C) Oxumağı esidənə səsinən feyzəb oluram.
D) Hayati oyuncaq sananları battan dünya bir gün səri
da bahar.
E) Onun qəcdəğinə görənlərdən iznahat alındı.
66. Tamamlıqla bağlı doğru fikirləri seçin.
1. Tamamlıq xəbərdən aralıda işləna bilər.
2. Tamamlıqlar təsirlik həlli sözsləri ifadə oluna bilər.
3. Müstaqil olaraq "kim?" "stuhna cavab verən isimlər
tamamlıq kimi "nə?" "stuhna cavab vera bilir.
4. Tamamlıqlı ifadə vasitalarına oxşar ifadə vasitəsi
olan cümlə fizvü yoxdur.
5. Tamamlıqlar ismi xəbərlə əlaqəyə girməsə da, fel
xəbərlə əlaqəyə gira bilir.
A) 1,2,3 B) 1,4,5 C) 2,4,5 D) 1,3,5 E) 2,3,5
67. Düzgün fikirləri seçin.
1. Teyin, adətan, feili xəbərlə sintaktik əlaqəyə girir.
2. Bazi şəxslər avəzliklərini müxtəlif hallarda yer zərfliyi
kimi çoxş edə bilir.
3. Zərfliyin əsas ifadə vasitəsi isim, əvəzlik və
təsiflənən feillərdir.
4. Təzzi-hərakət zərfliyin ismi xəbərə da aid ola bilər.
A) 1,2 B) 1,4 C) 2,4 D) 1,3 E) 2,3
68. Tamamlıq İsləməni cümlələri seçin.
1. Basursan oraya hər gün haşrət!
2. İnsanların çox hissəsi köçəridir azəldən.
3. Yəyn orta aylarında gün ofləri yandırır.
4. Onun kitabını oxuyanlar ağızdoluşu dəmsərlər.
5. Hərəkətsiz o labiat canlıları mahv edirdi.
A) 2,3,4 B) 1,4,5 C) 2,5 D) 3,5 E) 2,3,5
69. İsmi birləşmə ilə ifadə olunmuş təyinəri seçin.
1. Mənim yazdığım zəfər dəstəm geləcək nasillərə bir
ömrək olsun.
2. Sanim sözlərinədəki mənə biza zövq verirdi.
3. Nizamının yazdığı "Xəmsə" bütün dünyada
məşhurdur.

25. Mühləddən əlavəsi İsləməni cümləni göstərin.

- A) Qardaşımı - gözümüzün nurnunu qapıda qarşılıdıq.
- B) Oğlu - gözümüzün işığı birincilər sırasında idi.
- C) Samir orada - kəndin kanarında idi.
- D) Əli - dostum yaxşı oxuduqca sevinirdim.
- E) Arif burada - kəndin kanarında idi.

26. Zərfiyyin əlavəsi İsləməni cümləni göstərin.

- A) Bura - kəndin aşağısı kənd sakinləri ilə dolu idi.
- B) Mən səni dünən - həmi gedəndə çəğirdim.
- C) Doğma yurdunda - Azərbaycanda idi.
- D) Biz dünən xeyli - 300 kitab satdıq.
- E) O gedəndə gec - saat 5 idi.

27. Hənsi cümlədə ham həmcins, ham da qeyri-həmcins cümlə üzvləri İslənmüşdür?

- A) Bu gözəl kitabı - "Ovod" u ona hadiyyə etdim.
- B) Ayazlı, şaxtalı gün idi, hava tutqun idi.
- C) Bu gözəl kitabı, dəftəri uşaqlara hadiyyə edəcəm.
- D) Əli, Vəli - bütün uşaqlar dərsdə idi.
- E) Qar yağır, atraf ağa bütüründürdü.

28. Hənsi cümlədə cümlə üzvünün əlavəsi İslənməyi?

- A) Uşaqları - galacayımızın qonumalıyyaq.
- B) Onu - Əlini fəngirdiqə sevinirdi.
- C) Onlar xeyli - bir hektar sahaya toxum əkdilər.
- D) Kənddakı, oradakı uşaqların sahəti yaxşı deyildi.
- E) Onları - dostlarının şəhliyə davət etdim.

29. Hənsi cümlədə tamamlığın əlavəsi İslədlidir?

- A) Sözləri ona - oğluna idi.
- B) Tofiqi - uşaqlıq dostunu görəndə sevincindən qanad aqəb uşurdum.
- C) Mən Əliyə gözəl hadiyyə - qol saatı almışdım.
- D) Kəndin orası - aşağısı gözəl idi.
- E) Sabah - fevralın 5-də işミニ bitirəcəyik.

30. Hənsi cümlədə tamamlığın əlavəsi İslənlidir?

- A) İlqarı - sənin dostunu axıtaran uşaqları onu tapdır.
- B) Kitabi - biza lazım olanı getirin.
- C) Əli, oğlum mani dönlə.
- D) Onu - dostumu düşüñəndə ürəyim dağa döñürdü.
- E) Yaxın dostu - Amil geldi.

31. Hənsi cümlədə ismi birləşmənin əshi tərəfinin əlavəsi İslənlidir?

- A) Oxumaq, yəni galacayıını qurmaq istəyi onu mətbənzəyə səsləndirdi.
- B) Əli, dostum biza kömək edir.
- C) Ey Turan, Türk oğlu, san gözəl bizi.
- D) Salimi - sınıf yoldaşımı görəndə tacəcüb etdim.
- E) Orda - ağacın kölgəsinde toplaşan tələbələr söhbət edirdilər.

32. Hənsi cümlədə ümumiləşdirici söz İslənmənişdir?

- A) Hər torəfi: dağı, dərəni gəzdi.
- B) Bunkları bir sözlə ifadə etmək olmaz.
- C) Əli, Vəli - bir sözə, bütün dostları gəlmİŞdi.
- D) Hər kas, varlı da, kasib da eyni yera gedəcək.
- E) Bütün şərq ölkələrini: Misirin, Şamı gəzib-dolaşmışdır.

33. Tayının əlavəsi İsləməni nümunəni göstərin.

- A) Mən indi başqa cür - təlaşla düşünürəm.
- B) Hayəddəki quşları - bildirimi, toyuqları yemləyir.
- C) Dayım oğlunun - Rahibin sözlərindən incimİŞdim.
- D) Məni da sənin kimi - dostcasına salamıldalar.
- E) Oradakı - arxadakı uşaq mənə baxır.

34. "Ösgərlər sahər tezden - gün doğmamışdır. sənəgərinə hücum etdilər" aləvə nəya aiddir?
A) Kəmiyyət zərfliyimə
B) zaman
C) təyinə
D) feili birləşmənin əshi tərəfinə
E) səbebən zərfliyimə

35. Cümlədə hənsi üzvər həmcindərdir? "Tərbiyəçi onu gözdən qoymur, quşları, çıçaklıları gösərir, ərabir, bayını sığallayırdı".
1. tamamlıq
2. müblədə
3. təyin
4. xəbər
5. təyin
A) 2,3,5
B) 1,4
C) 1,2,3
D) 3,4
E) 2,4,5

36. Hənsi cümlədə müxtəlif ifadə vasitələri ilə göstərilmiş həmcins təyinlər İsləmənişdir?
A) Yolun kanarindəki dərin üzərindən
irinjanad, vahmali qarjal öz ovunun üstündə
tüstündən açıqreqəngi, yüngül qalstu bağlayırdı.
B) Boğazı düymələnnəməsi göy ipak köynəyini.
C) Orada olan saxsı, gününüş qablar əvvələ aidid.
D) Professor içaridəki ağ örtüklü masada yulaşdı.
E) Soyuq və çovğunluq pisləşdirir, yaşayışın aqırasıldı.
güzəranımlı pisləşdirir, yaşayışın aqırasıldı.

37. Hənsi cümlələrdə həmcinslik işimlərlə ifadə olunmuşdur?
1. Mən çox çalıdım, amma qıymat xəbərə addır.
2. Günaş çıxır, aləmi nura qarq edirdi.
3. O çox savadlı və dərrəkəli insan idи.
4. O, eva getdim, sonra da mən onu çağurdum.
A) 1,2
B) 1,2,4
C) 2,3,4
D) 1,4
E) 3,4

38. Hənsi cümlədə həmcins tamamlıqlar işimlərlə ifadə olunmuşdur?
A) Kitab, dəfətar, qalamı çantaya yub məktəbə geddi.
B) İndi mən sizinlə də, xalq ilə də hesablaşa bilədim.
C) Əlbattə, Vəqif, son dediyin kimli olacaq hər şeyi.
D) Atam, dayım, ənum şəhər kənarına getdi.
E) Hər şeyi: çəräyim də, suyunu da götürdü və geddi.
C) Elimdən, obandan, yurdumdan uzaqlarda yaşamaq
mənim üçün çox əzabvericidir.
D) Tahirin çıxardığı qəzer kənddə, şəhərdə oxumaq
başlamışdır.
C) İlləm, obandan, yurdumdan uzaqlarda yaşamaq
mənim üçün çox əzabvericidir.
D) Müdir işçiləri yanına çəğirdi, onları lazımlıca
məlumatla təmin etdi.

39. Hənsi cümlədə yer zərfiyyinin həmcinsliyi yoxdur?
A) Biz bu at gəh buradən, gah oradan bağladıq,
başlamışdır.
C) Elimdən, obandan, yurdumdan uzaqlarda yaşamaq
mənim üçün çox əzabvericidir.
D) Gəncədə də, Bakıda da, Bərdədə də dostham var.
E) Yoldaşlarla görüşmək üçün məktəbə, sonra da idarəyə gedəcəyəm.
C) İlləm, obandan, yurdumdan uzaqlarda yaşamaq
mənim üçün çox əzabvericidir.
D) Müdir işçiləri yanına çəğirdi, onları lazımlıca
məlumatla təmin etdi.

40. Hənsi cümlədə ham həmcins xəbərlərdən biri sadə, digər
düzəltmə feilə ifadə olunmuşdur?
A) İlhamə səssiz-səmirsiz qızının üzüntü baxır, amma
qızın nə dənişdəğim eşimimirdi.
C) Ramiz əmi xəberi eşləndə durdu, amma hərə
heç kimli çağırmadı.
D) İşgəndər oxumuş, təhsil almış ziyanı obrazı idi.
E) Biz onu nə evdə tapa bildik, nə də iş yerində tapa
bildik.

41. "Bu köhnə qəzətlər, noz basmış kitablar, mürakkəb
qurumus qara şüçələr canavarı görürmüdür".
(İ.Əsfandiyev) - hənsi cümlə üzvü həmcinsidir?
A) təyin, müblədə
B) tamamlıq
C) mübhədə
D) yalnız təyin
E) xəbər

- A) ... əlavədən öncə tirdən istifadə olunur.
 B) ... əlavədən öncə və sonra vergildən istifadə olunur.
 C) ... əlavədən öncə və sonra tirdən istifadə olunur.
 D) ... əlavədən öncə vergildən istifadə olunur.
 E) ... əlavədə heç bir durğuşa işaret olunur.

63. Həmcins zərfliklər hansı cümlədə isimlə işlənir?

- A) Aysel həm rusca, həm də türkə dəməşə bilir.
 B) İçəridə də iclasda da onun mübahisəsi gedir.
 C) Kəndə, şəhərə - hər yero yayılan xəbər doğru idi.
 D) Aşağı, yuxarı – hər təraf istidən qovrulurdur.
 E) Nə başçada, nə də həyətdə onu tapa bilmədi.

64. Klasterin boş xanaxalarını hansı fikirlər doldurur bilər?

- A) Fyni suala cavab verir, cyni tüzvə bağılı olur.
 B) Zaman şəkilçiləri ixisar edlə bilər.
 C) Qoyun, quzu orlaqda malasıldı.
 D) Eyni grammatik mənali sözlə ifadə olunmalıdır.
 E) 1,4 B) 2,3 C) 1,3 D) 2,4 E) 3,4

65. Hənsi nümunədə həmcins olan sözlər otonomidir?
 A) Yar da, yara da, dərd də insanın imtahanıdır.
 B) Onun dardında dağ, daş, torpaq – har şey şərik çənd.
 C) Qoyun, quzu orlaqda malasıldı.
 D) Dil da, burun da, boğaz da bədən üzvləridir.
 E) Daşları düzdürür, işləri gördürür.

66. Hənsi nümunədə həmcins xəbərlər İsləmib?
 A) Pulkarı hazır etsin ki, kitabları apara bilsin.
 B) Bunkarı göndərdi, sabah özü galib aparacaq.
 C) Güneş çıxdı, daqlardakı qar, yollardakı buz ardı.
 D) Çantasını açdım, hadiyyalar çıxardı.
 E) Kitablar stolun üstündə, altında – har yerdə idi.

67. Hənsi cümlədə əlavə cümlə üzvüna aiddir?
 A) Mən kitabı oxuyub – mütləq edib bitirməmiş istədi.
 B) Biz şəhərə – Bakıya döndəndən sonra rayena getdi.
 C) Orada, yəni yoluñ aşağısında səhəbat edənlər sakit dənmişirdilər.
 D) Anargil sabah – atası işdan qayıdanda kuraşa gətək.
 E) Bu işden sonra mülliimlər, yəni: Anar və Akif mülliim təlif edildilər.

68. Hənsi nümunədə əlavə cümlə üzvüne aiddir?
 A) Bu il – 2020-ci il gələndən sonra bələdlər də gəldi.
 B) Onun arzusu mülliim – ziyan şaxs olmağı idil.
 C) Bütün baş verənlər bizə – insanlara dərs vermək üçündür.
 D) Şəhəre – anasığının yanına dönmək sevincindən yərə-göye sığınır.
 E) Biz bahar fəslində – yaz gələndə həmişə xəbəst olardıq.

69. Hənsi cümlədə xəbərin əlavəsi İsləmmişdir?
 A) Oralar torpağımızın – vətənimizin geniş çələridir.
 B) Göz yaşın silən o gəlindir – təmkinli əsgər anasıdır.
 C) Yaxda burada – şəhərdə olmaq insanların qox yox.
 D) Onun niyyəti hamya – oxuyanlara yol göstərməkdir.
 E) Vətən torpağı özü bögsün azğınları – satqınları.

55. Həmcins üzvlərlə islanan cümlələri seçin.

1. İralidən güclü top və məməri səshəri eşidildi.
 2. Deyirlər ki, san qışlarmı, farqli heyvanların dilini bilirsən.

3. Bu işi yə Eli, ya da Anar edəcək.

4. Dünənki hadisədə ya san günahkarısan, ya da o.
 5. Adıl yılınız müdür deyi, həm də qayğıkeş bir insan idi.

A) 2,3,4 B) 4,5 C) 2,4,5 D) 3,5 E) 2,3,5

56. Bir cümlədə sadalanan müstəqil tasırlı hallı sözlər işlənib. Onlar hansı cümlə üzvlərinin həmcinsliyini işlənib?

- əməla gətirə bilər?
 1. mübtəda 2. xəbər
 3. tamamlıq
 4. təyin 5. zərflik
 A) 3,5 B) 2,3,5 C) 1,3,4 D) 2,4 E) 3,4

57. Hənsi cümlədə məsələ tərkibinin əlavəsi işlənib?

- A) Oxumaq – təhsil almaq arzusu – kitab mitalı etməyə getdiq.
 B) Biz onunla oxunaq – kətanın paltar hələ qatır.
 C) Küçən il – 2019-cu ilə aidigm paltar hələ qatır.
 D) Biziñ son çəramız onu – Əlini gözləməkdir.
 E) Danışmaq – fikrini ifadə etmək onda həmişə alınmır.

58. Hənsi nümunədə həmcins mübtədalar işlənib?

- A) Hər kas: dostlar, qohumlar toplaşandan sonra toy başladı.
 B) Sizin tanışlar, sizin tanışlar burası gəlmək istəyir.
 C) Anar, Vəsi, Elçin evdən gedərən bizi orada idik.
 D) Buraların bütün fəsilləri güldür, çıçıkdir.
 E) Daftar, kitab alanlar burada heç nə qoymayıb.

59. Hənsi nümunədə feili birləşmənin əlavəsi işlənmişdir?

- A) Gürnətə – hava qızımağa başlayanda əkinçilər getdi.
 B) Bura – kəndə gələnləri şəhərə yola saldıq.
 C) Rayondan – Ağdəndən gələnləri geri qayıtdıq.
 D) Onlar – Anarlı döyüşa gedəndə anası yola saldı.
 E) Bizi – qılıb gelənləri qarşılayanlar azarxşərlər idı.

60. Hənsi cümlədə həmcins cümlə üzvü işlənib?

- A) Gülhərin kiçik qardaşına, böyük bacısına aidiğ palaların şox qışqəng iddi.
 B) Asif isteyir ki, onu bura götürsin.
 C) Igid, casur oğullar, vətən sizə əmanətdir!
 D) Elçinün gözü qaradı, əlləri əsdi, başı gicçelləndi.
 E) Arzusu budur ki, ev alsun, qonaqlıq versin.

61. Eyer-Venn diaqramına əsasən müqayisə edib doğru fikirləri seçin

- I. Yaxşı kitablar, yaxşı insanlar hər zaman əla keçmirlər.
 II. Gələn qonagları, gedən qohumları qarşılıyan Ceyhun iddi.

1. Həmcins təyinlər İsləmb.
 2. Yalnız bir cümlə üzvü həmcinsdir.
 3. İsmi xəbərlər cümlədir.
 4. Qeyri-həmcins təyinlər işlənib.
 5. Həmcins üzv işlənmişdir.
 6. Yalnız baş üzvlərdən ibarətdir.
 A) 1,5,6 B) 2,3,5 C) 1,2,6 D) 1,4,5 E) 2,5,6

MÜMTEHİS MƏMƏMƏZLƏ

21. -Ələmən işləyən şəxslər, "əməkçi" cümlənin nədir?
 A) mənzərədən
 B) əməni şəxsi
 C) şəxsi
 D) əməkçi-əməkçiyəzər şəxsi
 E) əməkçi-əməkçiyəzər şəxsi
22. "Mətənindən təqib etmək üçün müəyyən edin."
 cümlənin nədirini müəyyən edin?
 A) mətnəyən şəxsi
 B) əməni şəxsi
 C) şəxsi
 D) əməkçi-əməkçiyəzər şəxsi
23. "Şurə zəvfi həsabın növbəti düşəntən seqin."
 cumədən növbəti düşəntən seqin?
 A) Bu gün nadirən növbəti düşəntən ha.
 B) Təqibənlərin seqinəsi lətəcək ha.
 C) Bu yarıs təsdiq etdi, yəsəkələşən seqin.
 D) Hər kimdən təqibən fərdi düşəntən seqin.
 E) Veriliş anıtları her ləsə rəyət etsin.
24. Sən adın işləyən cümlənin seqin?
 1. Sən göndərən ümumimiz?
 2. Bəs eñər buna yaxşı, bəsən hökümt?
 3. Qədar, yəni düşəntən seqinələməni?
 4. Bu iş işləndən qədar deşək istəyən?
 A) 3-4 B) 1-2 C) 2-4 D) 1-3 E) 2-3
25. Hanı cümlədə subjekt işkəsəs dəvətli gətəsər cumədə?
 A) əməkçi-əməkçiyəzər şəxsi rəddi.
 B) Mətbəkhədən işləyən şəxsi rəddi.
 C) Bizi işlən girişər ora cari işləməni.
 D) Eləşər müstəqil işləfəndən işlək edidi.
 E) Olsalar müstəqil işləfəndən işlək edidi.
26. "Şurə zəvfi gərəvəri həmdə həyət işləyər" cümlənin növbəni müəyyən edin.
 A) müəyyən şəxsi
 C) şəxsi
 E) qeyri-əməkçiyəzər şəxsi
27. "Mətən cümlə-şəxslər" hər hansı cümlənin növbəni müəyyən edin.
 A) mətnəyən şəxsi
 C) şəxsi
 E) qeyri-müəyyən şəxsi
28. "Büt şəhərən həm cənub-hərəkət" cümlənin növbəni müəyyən edin.
 A) müəyyən şəxsi
 C) şəxsi
 E) qeyri-müəyyən şəxsi
29. Bir cümlənin şəxsi cümləs *deyil*.
 A) Vəsiti beta qonşular?
 B) Vəhdi olanda məngər mülənnə kalla atmalısan?
 C) Aman-qədim özən ana vələndə bilirsən.
 D) Dibəsinin unudğunu gələcəyi olmaz.
 E) Buralarda belələrinə ter-ter rəst gelirsin.
30. "Şəhər işləfə cümləyən çox id" cümləsi hər kundi
 doğru filər emiləyən edin.
 A) Təqib şəxsi avşayı işləsən.
 B) Bəs Uzvərin qurallarıdan çıxdı.
- C) İsmi xəbərlə, əməkçi işləfə cümləni göstər.
 D) Xəbəri zəfərə işləfə olunur mənəcən.
 E) Baş üzvəldən ibarət, mətbəxən lətəcək işləfə.
31. Müşayyən şəxsi, feil xəbərhə cümləni göstər.
 A) Bu mənasəbdən dəmirəməq artıq şəxslər.
 B) Six kəndə çatanda que id.
 C) Cənublu bəyənlər deyəndə səmi tətəmən.
 D) Qəmi dəyərlər bu no.
 E) Şəhər kəndlərinə cüvanlım qoşaqlı.
32. Birin söz cümlədə?
 A) General şəhər. Gürcülli şəhər.
 B) Burada belə şəxslər təsəddüf edilir.
 C) San dərsəz həzərsan?
 -Əhəttə, həzərəm.
 D) Samur 20 yaşın und?
 -Bell, 20 yaşın var.
 E) Sam eni hələdə işləs düşmənəsen?
 -Bell, albotto.
33. Birin şəxssiz cümlənin xəbəni ola bilinç?
 A) rəsəd galisi?
 C) yənəşilmə?
 B) təsəddüf olara?
 D) hərəkət.
34. Yənədə iki rəsəd yənə işin?
 A) Səs cümləs Qəzələnməyən cümlədə?
 B) Adıq cümlədə təyin işsən həzər.
 C) Sərçəmə mədətə, sədətələr də lətəcək olarsa?
 D) Müşayyən şəxsi cümlədə mətbəxən olursa?
 E) Adıq cümlədə vəzər ola bilinç.
35. "Mətən işləfənən zəfərəməsə də", cümləzin idarə?
 A) mətbəxən şəxslər cümlə?
 B) əməkçi işləfə?
 C) adıq cümlə?
 D) rəsəd cümlə?
 E) əməni xəbədi şəxssi cümlə?
36. Qeyri-əməkçiyəzər şəxsi cümlədə göstərin.
 A) Administrəzən işləfənən yəzərlər.
 B) Qızı Körəkli deyəndər ona dosfələr.
 C) Gələn qəndələr gedərlər.
 D) Yəzər işləm bu gələ tövəl vəzəlcək.
 E) Cəsənni pəyəzdə seyacəndür.
37. Ümumi şəxslər cümləsinə göstərin.
 A) Vəzənən hələn vəzən vəzən olur.
 B) Şəmin yoxluğun heç kimi mərabət etmədi.
 C) Kün şəmin sevindəbə sevindər ha?
 D) Kənddə gəzel nəzərəyə rast geləşən.
 E) Mələtin nücləni bizi çox düşündür.
38. Birin xəbəri, mətbəxən şəxslər cümləni göstər.
 A) Məqsədi qəbul etmədən tələbənə rəy etdiyi olur.
 B) Kənddə vəzəndə qətməsi id.
 C) Bizi həmən deyəndərəcəm id.
 D) Bu insanlara adlıya bilinirən.
 E) Bu gəcə biza galəndər qayğınlar.
39. Şəxssiz cümləni göstərin.
 A) Uzqədən yəzənlər fördəd.
 B) Cox gözəl incən id.
 C) Sabırda turistlərə təsəddüf etdik.
 D) Döşəklik lətəcək sənərə özəm id.
 E) Səmin unudulmağına təsərə verilməs id.

55. Verilmiş cümlələri şəxse görə növ baxımdan düzün.

1. Bir təhər yaşayırıq da!
 2. Birdən-kirə camimi işitma tutdu.
 3. İvanovun özümin də başı balalı idi.
 4. Məktəbiləri pəmbəq yığınğa göndəriblər.
- A) müəyyən, şəxssiz, şəxssiz, qeyri-müəyyən
 B) şəxssiz, müəyyən, şəxssiz, qeyri-müəyyən
 C) müəyyən, şəxssiz, şəxssiz, ümumi şəxslər
 D) şəxssiz, müəyyən şəxslər, şəxssiz, ümumi şəxslər
 E) müəyyən, şəxssiz, müəyyən şəxslər, ümumi şəxslər

56. Müəyyən şəxslər cümlələri seçin.

1. Parka gedənlər maraqlı oyunlara tanış oldular.
2. Bu dünyayan an dəlişov atından yuxulur.

3. Bakıya göndəriləcək məktubların vaxtı idi.
4. Xəstilikdən sonra Cahan xannının rəngi açılmışdı.

- A) 3,4 B) 1,2 C) 2,4 D) 1,3 E) 2,3

57. Geniş adlıq cümlələri seçin.

1. Cabha xəstəxanası. Yaralılar. Dadaşının evinin yəni.
2. Danız sahili. Şəhərin gözəl manzarası.

3. Sağ tərəfdə dəmirçi Musanın emalatxanası.

4. Dahi şair Füzulinin poemaları.

- A) 3,4 B) 1,2 C) 2,4 D) 1,3 E) 2,3

58. Nida ilə işlənmiş nida cümləsinin seçin.

- A) Dur qacaq, oğlum, baş-ayaq qandı bu!
 B) Sənde dağ havası duyuram, inan!

- C) Na qansızmış zaman, Vaqif!

- D) Elə bir ah çəkdi ki, dağlar ləzəyə geldi.

- E) Ay insan, san canın, gecikme da!

59. Hansı sual əvəzliyi ilə işlənmiş sual cümləsində sual ədati da işlənilir?

- A) San rayonamı gedəceksən?
 B) Bugün galanlar hansı məktublardır?
 C) Adam da sevgini gizli saxlamı?
 D) Bu məktubu na vaxt yazmışdır?
 E) Baş bu həyatı sənə kim öyrədi?

60. Sual ədatı ilə əmələ gələn sual cümləsinin müəyyən edin.

- A) San meni tənqid edirən?
 B) Bu gedisi haraya gedirən?
 C) Bunalı Məmməddəmi alındı?
 D) Onun kimini böyük insan tanıursan?
 E) Bülbül gülüstənə gəlsin, gəlməsin?

61. Hansı amr cümləsidir?

- A) Darslarını vaxtında oxumalsınız.
 B) O vaxtla bugünküñün farqi çoxdur.
 C) Dünənki tapşırıqlar bugün bitiriləsidi.
 D) Qardaşlar, narahat olmayıın.
 E) Maqsadlarını qatmağa çalışdı.

62. Nəqli cümlə işlənmiş variant seçin.

- A) Bəs ne oldu sənən o sözənin?
 B) Axsəm vaxtında evdə olun.
 C) Aman! Bu olmasın Vaqifin səsi?
 D) Onun hər yerde barınağı var.
 E) Üzün məndən niyə döndü?

AZƏRBAYCAN DILİ

63. "Siz bu işləri biliրəndə gəlməli idilər" cümləsi aşağıdakılardan hansı olar?
 A) müəyyən şəxslər
 C) şəxssiz
 E) qeyri-müəyyən şəxslər
 B) ümumi şəxslər
 D) adlıq şəxslər

64. "Gəldirdiyi malları ondan almaq istəyiblər" cümləsinin şəxsləri?
 A) müəyyən şəxslər
 C) şəxssiz
 E) qeyri-müəyyən şəxslər
 B) ümumi şəxslər
 D) adlıq şəxslər

65. "Elçin cavab verdi: "Cavan olanda bəyəm səzə baxın!"" vasitəsilə nitqda ifadə olunan cümlənin növünü müəyyən edin.
 A) müəyyən şəxslər
 B) ümumi şəxslər
 C) şəxssiz
 D) adlıq

66. Verilmiş cümlələri müqayisə cədvəlinə əsasən müqayiso edin.
- | <i>Onun düzünlüyün barədə indi də
dənişurlar.</i> | <i>Ziyarətsə gələn düşməndən
heşif dəlməzən.</i> |
|--|--|
| 1. Xəbəri III şəxsin camin-
dədir. | 3. Xəbəri qeyri-spəl gələrək
zəməndədir. |
| 2. İş bir və ya bir neçə şəxs
tarafından icra edilir. | 4. Müsəyyən şəxslər sadə
cümələdir. |
| 5. Mübləbdə əlavə edilsə, şəxssə gətirən işlər. | |

- A) 1,2,4 B) 2,3,5 C) 1,4,5 D) 2,3,4 E) 1,3,5

67. "Bəs deyirler, kül qüvvəli gübrədir?" buş cümlənin növünü müəyyən edin.
 A) müəyyən şəxslər
 B) ümumi şəxslər
 C) şəxssiz
 D) adlıq

68. "Oturub-duranda da belə adəmlərlə oturub-
durasan" nümunəyə əsasən düzgün yerləşmələri
müəyyən edin.
<i>Dogruludur</i>	<i>Yanlışdır</i>
1. Fikir konkret bir şəxse
aid edilir.	3. Fikir hanım aid edilir.
2. Xəbəri II şəxsin təkindi
işlənmədir.	4. Müləyyən şəxslər sadə
cümələdir.

- A) 1,2 B) 2,3 C) 1,4 D) 2,4 E) 1,3

69. Hansı şəxssiz cümlə ham də nəqli cümlədir?
 A) İşləri vaxtında təhlil verilməlidir.
 B) Kaş bu gün soyuq olmasın.
 C) Bahar fəsl gələndə buradan gedərik.
 D) Bu gün bizim bayımızın kefi səz olacaq.
 E) Onun gəliri ilə dolanmaq mümkün deyil.

70. Hansı cümlə sual cümləsinə çəvrilə bilər?

- A) Sabah onları biz gətirməliyik.
 B) Gedim dərsşərimi oxuyum.
 C) O da gətsin yeməyini yeməyə.
 D) Sabaha qədər test işləməkdən yorgun idim.
 E) Tapşırınları vaxtında gətirin.

71. "Şair, hələ də bu fikirə diqqət yetirilmər" cümləsinin növünü müəyyən edin.
 A) müəyyən şəxslər
 C) şəxssiz
 E) qeyri-müəyyən şəxslər

31. Bir mərkəzəb cümlə olsaydı?

A) Oluşanlıq

B) Bi gün hərəkət etməlidir.

C) Ələman, sam savadlısan, duraq siz oxumalısan.

D) Bütünən, sen yaşlı inanın,

E) Qız gəlməsinə həxmxəyin, həvaləri işlək etdən.

32. "Yaz gələndə torpaq gəzir, gələcəkən mənzərə
gəlmərir, təbəsiz mərkəzəb cümlənin tərkib
şöbələrindən" tabəsiz mərkəzəb cümlədən tərkib
hissələri hərəkət həmən məmənələşdirən vəzifəsi var?

A) zəmanət

B) təqibəsi

C) qarşılaşdırma

D) səbəb

E) beləliklərdir.

33. Bir səbəb - nəticə tabəsiz mərkəzəb cümlənin tərkib
şöbələrindən" tabəsiz mərkəzəb cümlənin tərkib
hissələri hərəkət həmən məmənələşdirən vəzifəsi var?

A) zəmanət

B) səbəb

C) zaman

D) təqibəsi

E) qarşılaşdırma

34. "Həyətə dəriyənən, qədəriyənən, gələcəkən mənzərə
gəlmərir" tabəsiz mərkəzəb cümlənin tərkib
hissələri hərəkət həmən məmənələşdirən vəzifəsi var?

A) Məy qarşılıqlıqdaşlıq iddia

B) Gecə keçir, ay gəlinir, yıldızlar sayın.

C) Qarətənən yəğni, keçənən şəhər iddia

D) Gəncə qarı arıdır, yer palçıq iddia.

E) Geçən qayıt, qayıt qayıt iddia.

35. Bir qarşılaşdırma aləqəli tabəsiz mərkəzəb cümlə
aləqəsini biri dığarlarından forqlıdır.

A) Aylar dəbil keçdi, son gelməz iddia.

B) Özünlük bəy yası var, qırdaşın işa sözü yox.

C) Dəvən kürk, qulğun boyukda.

D) Mən ağlayram, sən gölürsən.

E) Atış işlənərdir, usaq təcəlül yığınlardır.

36. Bir aydınlaşdırma aləqəli tabəsiz mərkəzəb cümlə
aləqəsini biri dığarlarından forqlıdır.

A) Pərkəldən işi qulmadsın yanın yandı, yanşasın cəp

B) Xəstəyənən barənən fəsilənən xəstəyənən bər

C) Əli səvədi qıraq iddi, və dərisindən bəy iddi.

D) Mən hər şeyi: revnən işi, kələn işi, gümüşən işi.

E) Mən həşən tərəfdən, yəni yədini gəltim.

F) Zəngin işi, ləzindələr, dəri bəyidələr.

G) Adan həy yeməni işi, həfəmən partiyar.

H) Mən həddi qələm, unur qələm.

I) Bura qəskə, evə təməyacəqlər.

J) Mən bilərmə, qəndərələr.

K) Hədə istəyidər, vətən yoxsayırdı.

L) Mən zəfər, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

M) Mən vəzifə, vəzifə, vəzifə, vəzifə, vəzifə.

N) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

O) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

P) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

Q) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

R) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

S) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

T) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

U) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

V) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

W) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

X) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

Y) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

Z) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

A) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

B) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

C) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

D) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

E) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

F) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

G) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

H) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

I) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

J) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

K) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

L) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

M) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

N) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

O) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

P) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

Q) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

R) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

S) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

T) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

U) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

V) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

W) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

X) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

Y) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

Z) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

A) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

B) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

C) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

D) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

E) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

F) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

G) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

H) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

I) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

J) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

K) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

L) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

M) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

N) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

O) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

P) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

Q) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

R) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

S) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

T) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

U) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

V) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

W) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

X) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

Y) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

Z) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

A) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

B) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

C) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

D) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

E) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

F) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

G) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

H) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

I) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

J) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

K) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

L) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

M) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

N) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

O) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

P) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

Q) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

R) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

S) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

T) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

U) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

V) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

W) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

X) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

Y) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

Z) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

A) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

B) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

C) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

D) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

E) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

F) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

G) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

H) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

I) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

J) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

K) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

L) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

M) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

N) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

O) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

P) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

Q) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

R) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

S) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

T) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

U) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

V) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

W) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

X) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

Y) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

Z) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

A) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.

B) Mən qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb, qəzəb.</p

WHEAT TRADING MARKET

卷之三

110

1. Geleneksel meşguliyetlerin yerini almak isteyen Naci'nin meşguliyetleri nedir?
A) İş, sevgi
B) İş, sevgi
C) İş, sevgi
D) İş, sevgi
E) İş, sevgi

10. The sentence "The new law will provide less punishment" is best completed by which of the following?

A) A greater, stiffer, longer
B) A greater, stiffer, longer
C) A greater, stiffer, longer
D) A greater, stiffer, longer

16. Verilenin iltiham alanı Euler-Venn diagramının aşağıdaki
istemveli edibe doğru olukları seçin.
1. $\neg p \wedge q$
2. $p \wedge \neg q$
3. $\neg p \wedge \neg q$
4. $p \wedge q$

1. *Leptin mizgirdiñiñ qazanmañ* qazanmañ
2. *Leptin mizgirdiñiñ qazanmañ* qazanmañ

1. Sembel et al. 2004; 2. Mihm and Dohle 2004.

3. Ülkedə vəsiqəsə evlilik
4. Sənəvəlik yazıya nümunədir.
5. Filən yazıya aid nümunədir.
6. Şəhər yazıya aid nümunədir.

16. Maaşlı malların dükkanının meşgut avvalanmışlığını
padi hanrı yoxuya addıb?

11. İşletmelerin teknolojik gelişimlerdeki etkisi, teknolojiyi kullanarak işlerini kolaylaştırmak, iş süreçlerini optimize etmek, maliyetleri düşürmek, zamanı kısaltmak ve müşteri memnuniyetini artırmaktır.

• **Winnipeg** (Winnipegosis) is a city in Manitoba, Canada, located on the Red River. It is the capital of Manitoba and the second largest city in the province. The city has a population of approximately 750,000 people.

Dogruluk	Yerlesimlerin muazzanı
1. Saklı yere yokuşlu birbaga 2. Çatıdan asılan dökük gün	3. Yemalıyanın mırba gülşeninde boyulanın qazet

3. Bütün sözlerdeki fesili
yanında olsun bilmeye.
4. Huzur yarınım için
mehmetçi silahları, yaza h
çular.

II. Heyse's *Arithmetik* (1878) und *Geometrie* (1880) sind die ersten Lehrbücher der höheren Schule, die den Begriff der Kreisfläche als Fläche definierten.

A) yalnız özgərvi
B) yalnız, fibri
C) yalnız
D) özgərvi, şəkli
E) şəkli, fibri

35. Eşin bir arkadaşının bilgiyi aldı. Gördüğü tarihte "1000 manatlık otel" yazısı var. Yaklaşık kaç TL? A) 1000, B) 10000, C) 100000, D) 1000000, E) 10000000

10. neye yatkın var? Bu meşam yarının hanesi nedir?

Vorlesung 1

26. Birinda harfi yazdan istifadə edilir.
A) "H₂O soyun formuludur" yazılmalıdır
B) Yaxın hərfinə simvolik yazı yazılmalıdır
C) Qızılı mənzəzənin hərində tərkib şəklinin yanında yazır
D) Eşitliyə qətlinin tərtibində qızılı yazdır
yazılmalıdır
E) Yol həsərəti qaydalısan göstərən işarələr təklaflanır
yazır

27. Galaktik məğazasının qəbulqohunda qızılı yazılık yazının hanı nüvəmə audur?
A) yalmaz, aşyayı
B) yalmaz, fikri
C) yalmaz, şəkli
D) aşyayı, şəkli
E) aşyayı, fikri

28. Oğlunu foodlye kəfər itəməyən yaşayın sən katolog
u səhərlərə həsr. O yaşının hanı nüvəndən istifad
edir?
A) yalmaz, aşyayı
B) yalmaz, fikri
C) yalmaz, şəkli
D) aşyayı, şəkli
E) aşyayı, fikri

29. Hanı cəmlədə yəzən yəlməz bir növbəndən latifi
edilir?
A) Büt hər gün onu görmədi
B) Sını bir onu görənini!
C) "Şəkəndərmanı" sen gömeməsdir.
D) H₂SO₄, sulfat tərkisi idur?
E) Səni da onu da bə gün aparaçlaq!

36. İslahatın rangeden hanesi şayet novvut niddası?
A) yahut şayava
B) yahut fikar
C) yahut şayava
D) aşevi, şakki
E) aşevi, fikri

37. "Zeyn sabah akıbeti olsun" cumhurbaşının hanesi yüz
novvudan istifadeli olsun?
A) yahut hafci
B) yahut fikri
C) yahut şakki
D) aşevi, şakki
E) hafci, fikri

38. Nuri tıpkıda oyun şayavı tıhanı hanesi yaza ubu
hessib olunur?
A) yahut hafci
B) yahut şakki
C) yahut şakki
D) aşevi, şakki
E) şakki, fikri

39. Hıfzıda olurken zengin olan hır astının rafiq
sonra şahzâde deşik şakki şakki şakki şakki şakki
bu hane
növü hecib edilebilir?
A) aşevi
B) şakki
C) fik
D) şakki, fikri
E) aşevi, şakki

40. Çoruh döşeyen gürnek akgordulu bolalı boğaz
polyalan. Bögüləndələr frivandı it şakki var.
Farklınlardan meşqam şəhərin hanarı növü kim
osunmalarıdır?
A) aşevi
B) şakki
C) hafci, şakki
D) şakki, fikri

41. Fırtına gecelerde Ayınrı gəzəlik salonunu dəstər
şakki şakki. Bir qədər sonra iş zararlı dəstər
de təzki yəhdi görür. Birinci yəzmin hərəkət növü
əsasçının qarşısında Aşevi olurları. Azərbaycan
mədənlərində dənizlər Məslimlərin cəvabına da olur
A) yahut şakki
B) yahut şakki
C) aşevi, şakki
D) şakki, şakki
E) aşevi, şakki

JOURNAL OF CLIMATE

AZƏRBAYCAN DİLİ

AZERBAIJAN Tənqış Mərkəzi

AZ*i*)RBAVCAS

Düzenlilik	
Doğru ifkisi/lerin seçimi.	
Normalde iki veya üç tane hizmet belgesi (normalde bir hizmet belgesi) "Bakı məmənətiñitli, bələd, dəmətikzəzəvəzim, polisinqəş" - nümunədə hanşı normativ rəsmiyyət?"	
B) yedinci grammatik A) ikinci, grammatik, leksik C) ikinci, grammatik B) ikinci fonetik	
1. Fonetik norma özündə iki normatim. Sürətlidir, işlək, grammatik, leksik, fonetik.	
2. Ləsik normada həq bir şəhər varvarizm, vələzirzəm işi s. yet verilmir.	
3. Ləsik normının yalnız düzgün dəyiş, düzq. yerinə gərəi işlədi, emosional tətilədə olumlu şəkildə.	
4. Mən 1,2 - B) 2,4,5 C) 1,3,4 D) 2,5 E) 3,5	
5. Fonetik normının pozulmasına aiddir.	
1. Xüsusi isimlərin fəsliyət hərflər yazılmasına, 2. Ram regnələrindən sonra sıra sayı düzəldən pozulğının qeybulması	
6. Sıra sıradan sahə keçirəndə sırdən sıra keçirilməsi	
7. "Əzərbaycanlı" sözündən cümlənin ortasında boşuk yaradılması	
8. Rəqəmli ifadə olunan sıra sayılarının sıralışının etibarla ugurlu yüzümləsi	
A) 2,3 B) 1,4,5 C) 1,3,5 D) 1,2,4 E) 3,4,5	
9. Ləsik norma pozulması cümləni seçin.	
A) Səz dəməşən bilmir ki, sözü sölmənəcəgimə galit yoxsa kəsimə.	
B) Kürpikerin qəidibər qəhadərin adından mən bəxəd, C) Bezan mənə elə galidər ki, otun təcərində ləmlə, Ləğəndən ağrı gəlinərin qəhadədir.	
D) "Xəsəv və Şirin" monəzən poeziyadır.	
E) Otun şəhər kimi ağarmış seqəqli bətanı şəməsini örtünlü.	
10. Ləsik norma pozulmuş cümləni seçin.	
A) Adlı si qaldırb öz fikrin bildirmək istədi.	
B) Münsif si qaldırb da sevinci vətidiyin şəydi etdi.	
C) Böyük qurdəyən ona al qaldırağım atası həlli.	
D) Səlsələdə tek qalan yolu al qaldırb ilər dələd.	
E) Emin ısaqlarına qəsəb tədrizcən nə qədərələ qaldırı.	
11. Ləsik norma pozulmuş cümləni seçin.	
A) Yaxşılaşdırma süzülmək səvinci yuxarıları işdi da unutu bilinmişdir.	
B) Bilsədən ki, dili möjindələrə deydi qobı sevinəldi.	
C) May ayı ömənsənətənən yaxınna yaraq, bəzən nüvələr həlləy id.	
D) Rəssam gələrən şəkərlərə vələmər, şəhəri çəkdiyəcən olun, həyənləhə dəha da amed.	
E) Kim rusca bilmərsə, təndələr təsil ləmə, bəzən səvadlı bir adəmənə oxursın.	
12. Ləsik norma pozulmuş cümləni seçin.	
A) İndi həlli yaral yəlliñ atrafında dolabət ağlıyəndi.	
B) Man təsəqüfədə homşəş gəy gurultusunun spesandum.	
C) İcaz vermənəzən bir sıra sorusun.	
D) Atalar kışçiyər, ilər hərbişər, qoyunşər malasıldı.	
E) Axsəmisi man bu abwəsi, Qoşuya düşəndəm.	
13. Hərəkəti cümlədə formələnmək easlı olanın seçin.	
A) 28 may 1918-ci il Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin müstəqillik, güclüdüllü. B) Sakızlar, mərt Beynəlxalq Qədənində güclüdür. C) Məhərrəməy Azərbaycan Milli qədərnəmdən ed. D) Bütün evə bəzətli "Güləs" Məjazastından ed. E) Şəhəri yoxlanıb, kəribi dostumqılı yəhənəs təməndə göstərmişdir.	
14. Hərəkəti cümlədə formələnmək easlı olanın seçin.	
A) Səhəre xeyli qışın top qələməndə. B) Cığalar araya qalıb şəqa müdəllimlərinin qəşəldər. C) Bizi bənərlər müdəxilət göstərməyən cələbdə. D) Görülməz həyət burada aemis, boradə boy ameq. E) Yədilər məmənətinə sığınmaq od günlinə yaxınlaş-	

卷之三

REBAYCAN D.

THE SIEBELS

-

25. Publisistik tələb addı:

- A) Məzədi mövqə və mənşələri əks etdirənlər
B) Sifatlı formasiyaların müxtəlif nümunələri
C) Məzədi təsdiq etmək üçün əsaslıdır.
D) Aşlılılıq, təsirlişlik, modalitət hər tələbə üçün xarakteridir.
E) Yaradıcı turxı konkevt bəlli deyil.

26. Məşət tələbənin xarakterizə edən fikir hanşadır:

- A) Külliyyətindən, işlənmə dərəcəsinə görə hanşadır
B) Təbəbi, ətrafda istifadən istifadən
C) Dialekt, təqib, ətrafda istifadən istifadən
D) Yarımçıq cəmiyyətə görə səhər ətrafda
E) Lora dansı, dialekt təqib təqib formasıdır.

27. Rəsmi işgizat tələbəsi aşağıdır:

- Fərdi məqədli işlətən təqiblər.
- Lügət tərkibli genis, normallılıq redaktsiyalar.
- Səxəsi və cümləsindən genis istifadə olunur.
- Ədəbi dilin normativinə təsdiq olunur.
- Şəhəri fərqli olur.

A) 2,4,5 B) 1,2,5 C) 3,4,5 D) 1,3,5 E) 1,2,3

28. "Azərbaycan Gəncələr Təşkilatı Milli Sovetədan ibarəti "Gücləndirək hərbiyyədən" kəşfiyyatçı Dovreq" növbəti növbəti "Təhdidi mühafizə" - aktıyan keçmiş" təmənəsi hanşı funksional tələbədir?

A) əsəri-ışgizat B) hanşadır C) rəsmi

D) əlimi E) işgizat

29. Hansı fikirə təbidi tələbə aid edilə bilər?

- Bu tələbənin səzindən fərdi tələbədir.
- Vugəzim və varvarlamlardan istifadə olunur.
- Əmək isənət tələbədir.
- Ədəbi dilin apnıcı: Balabandır.
- Fərdi seviyyəsi düşürt.

A) 1,4,5 B) 2,3,4 C) 1,3,5 D) 1,2,4 E) 1,2,5

30. Hansı fikir yoluza publisistik təsdiq addı?

- Ədəbi dilin normalitəsi təsdiq edilir.
- Sətin poetik funkciyasını görə əsəri-bədi dil tələbədir.
- Əmək isənəti təqibdir.
- Əmək isənəti yəşəmək tətbiq edilir.

A) 1,6,12 B) 2,3,3 C) 1,2,3 D) 1,2,4 E) 1,2,3

31. Hansı təsdiha bəğli fikir verilənəyi?

- Həm təsdihi, həm də mənzili xərçəngi dəstəyir.
- Konkret dilin xarakteristiki vəzifələri.
- Bu tələbənin dilində fərdi qəlibləri asas yoxdur.
- Məzədi təsdiq etmək dərəcədə genis inteqro olunur.

A) rəsmi-ışgizat B) hanşadır C) publisistik

D) əlimi E) işgizat

32. Hansı xüsusiyyət rəsmi və əlmi tələbləri bir-birinə bənzədir?

- Müraciət mövqəsi və mənzərlər skr edər.
- Bu tələbənin təqiblərinə təsdiq edilir.
- Məzədi mənəvədən təsdiq edilir.
- Bu tələbənin təqiblərinə təsdiq edilir.
- Məzədi mənəvədən təsdiq edilir.

A) rəsmi-ışgizat B) hanşadır C) əlimi D) publisistik E) Məzədi sintaks

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

MƏKTƏBİS MƏRKƏZİ

25. Publisistik tələb addı:

- A) Məzədi mövqə və mənşələri əks etdirənlər
B) Sifatlı formasiyaların müxtəlif nümunələri
C) Məzədi təsdiq etmək üçün əsaslıdır.
D) Aşlılılıq, təsirlişlik, modalitət hər tələbə üçün xarakteridir.
E) Yaradıcı turxı konkevt bəlli deyil.

26. Məşət tələbənin xarakterizə edən fikir hanşadır:

- A) Külliyyətindən, işlənmə dərəcəsinə görə hanşadır
B) Təbəbi, ətrafda istifadən istifadən
C) Dialekt, təqib, ətrafda istifadən istifadən
D) Yarımçıq cəmiyyətə görə səhər ətrafda
E) Lora dansı, dialekt təqib təqib formasıdır.

27. Rəsmi işgizat tələbəsi aşağıdır:

- Fərdi məqədli işlətən təqiblər.
- Lügət tərkibli genis, normallılıq redaktsiyalar.
- Səxəsi və cümləsindən genis istifadə olunur.
- Ədəbi dilin normativinə təsdiq olunur.
- Şəhəri fərqli olur.

A) 2,4,5 B) 1,2,5 C) 3,4,5 D) 1,3,5 E) 1,2,3

28. "Azərbaycan Gəncələr Təşkilatı Milli Sovetədan ibarəti "Gücləndirək hərbiyyədən" kəşfiyyatçı Dovreq" növbəti növbəti "Təhdidi mühafizə" - aktıyan keçmiş" təmənəsi hanşı funksional tələbədir?

A) əsəri-ışgizat B) hanşadır C) rəsmi

D) əlimi E) işgizat

29. Hansı fikirə təbidi tələbə aid edilə bilər?

- Bu tələbənin səzindən fərdi tələbədir.
- Vugəzim və varvarlamlardan istifadə olunur.
- Əmək isənət tələbədir.
- Ədəbi dilin apnıcı: Balabandır.
- Fərdi seviyyəsi düşürt.

A) 1,4,5 B) 2,3,4 C) 1,3,5 D) 1,2,4 E) 1,2,5

30. Hansı fikir yoluza publisistik təsdiq addı?

- Ədəbi dilin normalitəsi təsdiq edilir.
- Sətin poetik funkciyasını görə əsəri-bədi dil tələbədir.
- Əmək isənəti təqibdir.
- Ədəbi dilin apnıcı: Balabandır.

A) 1,6,12 B) 2,3,3 C) 1,2,3 D) 1,2,4 E) 1,2,3

31. Hansı təsdiha bəğli fikir verilənəyi?

- Həm təsdihi, həm də mənzili xərçəngi dəstəyir.
- Konkret dilin xarakteristikləri vəzifələri.
- Bu tələbənin dilində fərdi qəlibləri asas yoxdur.
- Məzədi təsdiq etmək dərəcədə genis inteqro olunur.

A) rəsmi-ışgizat B) hanşadır C) publisistik

D) əlimi E) işgizat

32. Hansı xüsusiyyət rəsmi və əlmi tələbləri bir-birinə bənzədir?

- Müraciət mövqəsi və mənzərlər skr edər.
- Bu tələbənin təqiblərinə tövə obluq onu ixrac edir.
- Bu tələbənin təqiblərinə tövə obluq onu ixrac edir.
- Bu tələbənin təqiblərinə tövə obluq onu ixrac edir.
- Bu tələbənin təqiblərinə tövə obluq onu ixrac edir.

A) rəsmi-ışgizat B) hanşadır C) əlimi D) publisistik E) işgizat

33. Məzədi təsdiq etmək üçün rəsmi tələb addı:

A) Məzədi təsdiq etmək üçün rəsmi tələb addı.

B) Məzədi təsdiq etmək üçün rəsmi tələb addı.

C) Məzədi təsdiq etmək üçün rəsmi tələb addı.

D) Məzədi təsdiq etmək üçün rəsmi tələb addı.

E) Məzədi təsdiq etmək üçün rəsmi tələb addı.

25. Publisistik tələb addı:

- A) Məzədi mövqə və mənşələri əks etdirənlər
B) Sifatlı formasiyaların müxtəlif nümunələri
C) Məzədi təsdiq etmək üçün əsaslıdır.
D) Aşlılılıq, təsirlişlik, modalitət hər tələbə üçün xarakteridir.
E) Yaradıcı turxı konkevt bəlli deyil.

26. Məşət tələbənin xarakterizə edən fikir hanşadır:

- A) Külliyyətindən, işlənmə dərəcəsinə görə hanşadır
B) Təbəbi, ətrafda istifadən istifadən
C) Dialekt, təqib, ətrafda istifadən istifadən
D) Yarımçıq cəmiyyətə görə səhər ətrafda
E) Lora dansı, dialekt təqib təqib formasıdır.

27. Rəsmi işgizat tələbəsi aşağıdır:

- Fərdi məqədli işlətən təqiblər.
- Lügət tərkibli genis, normallılıq redaktsiyalar.
- Səxəsi və cümləsindən genis istifadə olunur.
- Ədəbi dilin normativinə təsdiq olunur.
- Şəhəri fərqli olur.

A) 2,4,5 B) 1,2,5 C) 3,4,5 D) 1,3,5 E) 1,2,3

28. "Azərbaycan Gəncələr Təşkilatı Milli Sovetədan ibarəti "Gücləndirək hərbiyyədən" kəşfiyyatçı Dovreq" növbəti növbəti "Təhdidi mühafizə" - aktıyan keçmiş" təmənəsi hanşı funksional tələbədir?

A) əsəri-ışgizat B) hanşadır C) rəsmi

D) əlimi E) işgizat

29. Hansı fikirə təbidi tələbə aid edilə bilər?

- Bu tələbənin səzindən fərdi tələbədir.
- Vugəzim və varvarlamlardan istifadə olunur.
- Əmək isənət tələbədir.
- Ədəbi dilin apnıcı: Balabandır.
- Fərdi seviyyəsi düşürt.

A) 1,4,5 B) 2,3,4 C) 1,3,5 D) 1,2,4 E) 1,2,5

30. Hansı fikir yoluza publisistik təsdiq addı?

- Ədəbi dilin normalitəsi təsdiq edilir.
- Sətin poetik funkciyasını görə əsəri-bədi dil tələbədir.
- Bu tələbənin dilində fərdi qəlibləri asas yoxdur.
- Məzədi təsdiq etmək dərəcədə genis inteqro olunur.

A) rəsmi-ışgizat B) hanşadır C) publisistik

D) əlimi E) işgizat

31. Hansı təsdiha bəğli fikir verilənəyi?

- Həm təsdihi, həm də mənzili xərçəngi dəstəyir.
- Konkret dilin xarakteristikləri vəzifələri.
- Bu tələbənin dilində fərdi qəlibləri asas yoxdur.
- Məzədi təsdiq etmək dərəcədə genis inteqro olunur.

A) rəsmi-ışgizat B) hanşadır C) əlimi D) publisistik E) işgizat

32. Hansı xüsusiyyət rəsmi və əlmi tələbləri bir-birinə bənzədir?

- Müraciət mövqəsi və mənzərlər skr edər.
- Bu tələbənin təqiblərinə tövə obluq onu ixrac edir.
- Bu tələbənin təqiblərinə tövə obluq onu ixrac edir.
- Bu tələbənin təqiblərinə tövə obluq onu ixrac edir.
- Bu tələbənin təqiblərinə tövə obluq onu ixrac edir.

A) rəsmi-ışgizat B) hanşadır C) əlimi D) publisistik E) işgizat

33. Məzədi təsdiq etmək üçün rəsmi tələb addı:

A) Məzədi təsdiq etmək üçün rəsmi tələb addı.

B) Məzədi təsdiq etmək üçün rəsmi tələb addı.

C) Məzədi təsdiq etmək üçün rəsmi tələb addı.

D) Məzədi təsdiq etmək üçün rəsmi tələb addı.

E) Məzədi təsdiq etmək üçün rəsmi tələb addı.

25. Publisistik tələb addı:

- A) Məzədi mövqə və mənşələri əks etdirənlər
B) Sifatlı formasiyaların müxtəlif nümunələri
C) Məzədi təsdiq etmək üçün əsaslıdır.
D) Aşlılılıq, təsirlişlik, modalitət hər tələbə üçün xarakteridir.
E) Yaradıcı turxı konkevt bəlli deyil.

26. Məşət tələbənin xarakterizə edən fikir hanşadır:

- A) Külliyyətindən, işlənmə dərəcəsinə görə hanşadır
B) Təbəbi, ətrafda istifadən istifadən
C) Dialekt, təqib, ətrafda istifadən istifadən
D) Yarımçıq cəmiyyətə görə səhər ətrafda
E) Lora dansı, dialekt təqib təqib formasıdır.

27. Rəsmi işgizat tələbəsi aşağıdır:

- Fərdi məqədli işlətən təqiblər.
- Lügət tərkibli genis, normallılıq redaktsiyalar.
- Səxəsi və cümləsindən genis istifadə olunur.
- Ədəbi dilin normativinə təsdiq olunur.
- Şəhəri fərqli olur.

A) 2,4,5 B) 1,2,5 C) 3,4,5 D) 1,3,5 E) 1,2,3

28. "Azərbaycan Gəncələr Təşkilatı Milli Sovetədan ibarəti "Gücləndirək hərbiyyədə

DURGU İŞARELERİ

1. Hənsi cümlədə "q" vs ya "bə" işarələndirilən hənsələr nədir?
A) standart formalar
B) fərqli yılanlılıq
C) ehrəzlik və mənzilik
D) deseqlik və konfliktlik
E) fərqli ümumiyyətlərdür.
2. Hənsi cümlədə "q" dan sonra vergili "goymalar" kullanılsın istəfəsi olmalıdır?
1. Bu dördündə fərqli deseq fəzələrinə uyğun müxtəlif
2. Bu tətbiqdən icinməni təqdim etməlidir.
3. Nümunələrinə uyğun şəxsiyyətlər?
4. Səfəri formuları olur.
A) publicistik
B) bədii
C) elmi
D) məsih
E) rəsmi-şəhərli
49. Dələbəsi bəlli hənsi fikir doğru deyir?
A) Bədii üslubda təqib dələmənin prezumisi yox
verilsin.
B) Publicistik tələb icinməni təqib forması olduğundan
diger sənədlərlərində təzahür edə bilər.
C) Rəsmi-şəhərli tələb sahələrin formalarından dəha qəs
istifadə olunur.
D) Fikrə müstəchəb fəsəfə edən sənətlər dəha qəs
publicistik tələbədə öndən göstəriz.
E) Elmi üslubda tətbiq yeni bir funksiyas meydana
qoşur.
50. Hənsi üslublu xüsusiyyəti verilənmişdir?
1. Bədii tələblər icinələr edir.
2. Mərkəzlik cümlələr gələcək işləmər.
3. Mərəzlik mənşələrini təsvir edir.
4. Həcmiye həqiqi və ya həqiqi olara da, diff. işçəmələr ar
əsərlər.
A) bədii
B) məsih
C) elmi
D) publicistik
E) rəsmi-şəhərli
51. Hənsi üslublu həqiqi cümlə verilənmişdir?
→ Bu gün Azərbaycan Prezidenti Rəsul
Fədaiyəzadə Prezidenti Vəzifəsinin Pərvənə
gələcək keçiriləcək.
→ Hər kərin Aşağıda təqdimatı həqiqi vardır.
→ Aşağıda sırf idarəəvi gələndən sonra həqiqi
→ Aşağıda sırf idarəəvi gələndən sonra həqiqi
bədii.
A) bədii
B) rəsmi-şəhərli
C) məsih
D) publicistik
E) elmi
52. Hənsi üslublu həqiqi cümlə verilənmişdir?
→ Aşağıda sırf idarəəvi gələndən sonra həqiqi
→ Təqdimatı idarəəvi gələndən sonra həqiqi
→ Fərqli sənədlər həqiqi.
→ Təqdimatı idarəəvi gələndən sonra həqiqi
bədii.
A) bədii
B) rəsmi-şəhərli
C) məsih
D) publicistik
E) elmi

MƏNTƏDİR MƏRKƏZİ

16. Hənsi vəstəli nüfələr elminədir?
A) Gücləndir: "Sən ki pis is tutumursan!"
B) Yusuf şəhəm edir: "Qazım kəpmənən gələndən"
C) "ki-ni" dilən keçmənmişlən ki, hürən bir səs-kayı
apıdır." – Özü dəli.
D) Qız diləngiyyə mutaciatla dedi: – Məhərram qəza,
məndən təxliş edirəmni?"
E) Xidməcəyə boyundu ki, kölmə qərarı hər yerdə
qurvalıq qoşular.
17. "Şəhərə o gedib atələn əsəndəki digər nüfələ
gələndə" cümləsinətək hənsə söz çıxarılsa, vergildən
istifadə edilsə də bular?
A) sətin
B) gəlib
C) digər
D) səma
18. Verilən cümlədə baxınlıq dərjəsi işarələrinin
milyantlaşdırılır.
Ata deñi həmçinin kəndən kəndən qəlib əvəz olunur
nəmə?
A) 3 tərəf, 3 vergili
B) 2 tərəf, 2 vergili
C) 2 tərəf, 3 vergili
D) 3 tərəf, 3 vergili
19. Dürdə işarələrinin düzgün təhnidiyi variant seçün.
Cəhəndər: ola atraf, yaxın nərlər
dəy. Ola atraf etmənən etmənən tərəf qəb zu ver əyon davomlaşdır.
A) qəsa möqə, dərmaqlar, iki tərəf, iki vergili
B) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili
C) qəsa möqə, hər tərəf, iki vergili
D) qəsa möqə, iki tərəf, dörd vergili
E) qəsa möqə, dərmaqlar, üç tərəf, iki vergili
20. Birinciələr dərjə işarələrinin milyanı edin.
Fərqli yəhəndən əcəbələrin dərjələri dərjələrin
mənəndər hərəkət hər bir əcəbələr qəzəbəcək mənəndər
mənəndər.
A) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili
B) qəsa möqə, hər tərəf, iki vergili
C) qəsa möqə, hər tərəf, iki vergili
D) qəsa möqə, iki tərəf, dörd vergili
E) qəsa möqə, hər tərəf, dörd vergili
21. Birinciələr dərjə işarələrinin milyanı edin.
Qəng təpəyələr kəlinə qızılıb işi audıb qırğına goldi
A) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili
B) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili
C) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili
D) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili
E) dərmaqlar, qəsa möqə, üç tərəf, iki vergili

MƏNTƏDİR MƏRKƏZİ

16. Hənsi vəstəli nüfələr elminədir?

A) Gücləndir: "Sən ki pis is tutumursan!"

B) Yusuf şəhəm edir: "Qazım kəpmənən gələndən"

C) "ki-ni" dilən keçmənmişlən ki, hürən bir səs-kayı

apıdır." – Özü dəli.

D) Qız diləngiyyə mutaciatla dedi: – Məhərram qəza,

məndən təxliş edirəmni?"

E) Xidməcəyə boyundu ki, kölmə qərarı hər yerdə

qurvalıq qoşular.

17. "Şəhərə o gedib atələn əsəndəki digər nüfələ

gələndə" cümləsinətək hənsə söz çıxarılsa, vergildən

istifadə edilsə də bular?

A) sətin

B) gəlib

C) digər

D) səma

18. Verilən cümlədə baxınlıq dərjə işarələrinin

milyantlaşdırılır.

Ata deñi həmçinin kəndən kəndən qəlib əvəz olunur

nəmə?

A) 3 tərəf, 3 vergili

B) 2 tərəf, 2 vergili

C) 2 tərəf, 3 vergili

D) 3 tərəf, 3 vergili

E) qəsa möqə, dərmaqlar, iki tərəf, iki vergili

19. Dürdə işarələrinin düzgün təhnidiyi variant seçün.

Cəhəndər: ola atraf, yaxın nərlər

dəy. Ola atraf etmənən etmənən tərəf qəb zu ver əyon davomlaşdır.

A) qəsa möqə, dərmaqlar, iki tərəf, iki vergili

B) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

C) qəsa möqə, hər tərəf, iki vergili

D) qəsa möqə, iki tərəf, dörd vergili

E) qəsa möqə, dərmaqlar, üç tərəf, iki vergili

20. Birinciələr dərjə işarələrinin milyanı edin.

Fərqli yəhəndən əcəbələrin dərjələri dərjələrin

mənəndər hərəkət hər bir əcəbələr qəzəbəcək mənəndər

Mənəndər yəhəndən əcəbələr qəzəbəcək mənəndər

mənəndər.

A) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

B) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

C) qəsa möqə, hər tərəf, iki vergili

D) qəsa möqə, iki tərəf, dörd vergili

E) qəsa möqə, hər tərəf, dörd vergili

21. Birinciələr dərjə işarələrinin milyanı edin.

Qəng təpəyələr kəlinə qızılıb işi audıb qırğına goldi

A) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

B) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

C) qəsa möqə, hər tərəf, iki vergili

D) qəsa möqə, hər tərəf, dörd vergili

E) dərmaqlar, qəsa möqə, üç tərəf, iki vergili

22. Birinciələr dərjə işarələrinin milyanı edin.

Fərqli

Ha təzə adəmdən deñin ki yaxın hərəkət

qəsəbəcək mənəndər

A) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

B) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

C) qəsa möqə, hər tərəf, iki vergili

D) qəsa möqə, hər tərəf, dörd vergili

E) dərmaqlar, qəsa möqə, üç tərəf, iki vergili

23. Birinciələr dərjə işarələrinin milyanı edin.

Qəng təpəyələr kəlinə qızılıb işi audıb qırğına goldi

A) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

B) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

C) qəsa möqə, hər tərəf, iki vergili

D) qəsa möqə, hər tərəf, dörd vergili

E) dərmaqlar, qəsa möqə, üç tərəf, iki vergili

24. Birinciələr dərjə işarələrinin milyanı edin.

Mərəzlik Mərkəməndən əcəbələrin sonradan sorğu

polular

A) V. "V. – m. – v."

B) M. "V. – m. – v."

C) M. "V. – m. – v."

E) M. "V. – m. – v."

15. Hansı fikir səhərlər?
A) Vəsiti nitq, adəm, məsləhətli sorğular
B) Vəsiti nitq, adəm, məsləhətli sorğular
C) Vəsiti nitq, adəm, məsləhətli sorğular
D) Vəsiti nitq, adəm, məsləhətli sorğular
E) Vəsiti nitq, adəm, məsləhətli sorğular

16. Hansı möqəndən işarələrinin milyanı edin?

A) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

B) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

C) qəsa möqə, hər tərəf, iki vergili

D) qəsa möqə, hər tərəf, dörd vergili

E) dərmaqlar, qəsa möqə, üç tərəf, iki vergili

17. Hansı möqəndən işarələrinin milyanı edin?

A) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

B) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

C) qəsa möqə, hər tərəf, iki vergili

D) qəsa möqə, hər tərəf, dörd vergili

E) dərmaqlar, qəsa möqə, üç tərəf, iki vergili

18. Birinciələr dərjə işarələrinin milyanı edin.

Qəng təpəyələr kəlinə qızılıb işi audıb qırğına goldi

A) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

B) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

C) qəsa möqə, hər tərəf, iki vergili

D) qəsa möqə, hər tərəf, dörd vergili

E) dərmaqlar, qəsa möqə, üç tərəf, iki vergili

19. Birinciələr dərjə işarələrinin milyanı edin.

Fərqli

Ha təzə adəmdən deñin ki yaxın hərəkət

qəsəbəcək mənəndər

A) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

B) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

C) qəsa möqə, hər tərəf, iki vergili

D) qəsa möqə, hər tərəf, dörd vergili

E) dərmaqlar, qəsa möqə, üç tərəf, iki vergili

20. Birinciələr dərjə işarələrinin milyanı edin.

Qəng təpəyələr kəlinə qızılıb işi audıb qırğına goldi

A) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

B) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

C) qəsa möqə, hər tərəf, iki vergili

D) qəsa möqə, hər tərəf, dörd vergili

E) dərmaqlar, qəsa möqə, üç tərəf, iki vergili

21. Birinciələr dərjə işarələrinin milyanı edin.

Qəng təpəyələr kəlinə qızılıb işi audıb qırğına goldi

A) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

B) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

C) qəsa möqə, hər tərəf, iki vergili

D) qəsa möqə, hər tərəf, dörd vergili

E) dərmaqlar, qəsa möqə, üç tərəf, iki vergili

22. Birinciələr dərjə işarələrinin milyanı edin.

Fərqli

Ha təzə adəmdən deñin ki yaxın hərəkət

qəsəbəcək mənəndər

A) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

B) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

C) qəsa möqə, hər tərəf, iki vergili

D) qəsa möqə, hər tərəf, dörd vergili

E) dərmaqlar, qəsa möqə, üç tərəf, iki vergili

23. Birinciələr dərjə işarələrinin milyanı edin.

Qəng təpəyələr kəlinə qızılıb işi audıb qırğına goldi

A) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

B) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

C) qəsa möqə, hər tərəf, iki vergili

D) qəsa möqə, hər tərəf, dörd vergili

E) dərmaqlar, qəsa möqə, üç tərəf, iki vergili

24. Birinciələr dərjə işarələrinin milyanı edin.

Fərqli

Ha təzə adəmdən deñin ki yaxın hərəkət

qəsəbəcək mənəndər

A) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

B) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

C) qəsa möqə, hər tərəf, iki vergili

D) qəsa möqə, hər tərəf, dörd vergili

E) dərmaqlar, qəsa möqə, üç tərəf, iki vergili

25. Birinciələr dərjə işarələrinin milyanı edin.

Qəng təpəyələr kəlinə qızılıb işi audıb qırğına goldi

A) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

B) qəsa möqə, iki tərəf, iki vergili

C) qəsa möqə, hər tərəf, iki vergili

D) qəsa möqə, hər tərəf, dörd vergili

E) dərmaqlar, qəsa möqə, üç tərəf, iki vergili

26. Birinciələr dərjə işarələrinin milyanı edin.

Fərqli

Ha təzə adəmdən deñin ki yax

1. Hər yeri: Genəcik, Bakı, Qəbulu № 5, Yerləşmə yoxluğunda tətbiq olunur.
4. Gələnək, son qolda kifah etməmiş, yaxşı həmşəsəmən son qoldan başlıq etməmiş, yaxşı.
5. Diz deyinən partik bizi də mənzərələndirən, bəzənmiş, dərslik, hərəkətlərinə düşən təxəllus
ləzzətləri.
A) 1,2,5 Bi 2,4 C) 1,5 D) 1,3,4 E) 2,4,5
30. Düzgün fırıldarı seçin.
1. Hərəkətin təvəllüdən sonra gələn təmamiləşdirilən sənədlər avval "qəsən nüfuz" qoyular.
2. Cəmlə və təmələnən əlavəsindən avval "tire" qoyular.
3. Səslənmiş cümlənin sonundan wasi işarəsi qoyular.
4. Cümənin orasındakı İsləmətən arxa sənətlərinə özündən avval, sonra "vəngül" qoyular.
5. Vergil cümlənin vətəndə ilə başlı olmayıyan düzü
şərtlərdə.
A) 1,2,5 Bi 2,3,4 C) 2,3,5 D) 1,3,4 E) 2,4,5
31. Düzgün işarələnmiş tələnəməs cümlələri seçin.
1. Müstəsən, hər cümlənin başlığında.
2. O, döñən, bənərənələr döñən hələməyib.
3. Önnən təqibin ditzəlini tələnəməs cümlələri.
4. "Qəsən kəç yola düşək, bürəz yətnəşək" - deyə bəzən.
5. Bütün sənədlər? Rəstəm arm, hava çox istidi, - deyə, öhməd rəha bəstədi.
A) 1,2,5 Bi 2,3,5 C) 1,3,5 D) 1,4 E) 1,2,4
32. Nümməndə həmin dərin işarələrin hazırlanmasından?
Vəqfi dərəmən məlumatın pəncə-pəncə mənzərə gəldi ki
Hərəkətinə yox olmağına dərin sənədlər
mənəməcə.
A) qəsən nüfuzlu vəngül B) nüfuzlu vəngül
C) qəsən nüfuzlu vəngül D) tərəqə nüfuzlu vəngül
E) nüfuzlu vəngül
33. Düzgün işarələrinə düzgün işarələri variant seçin.
O, Məlik, Nəsrəddin, jəməldən rəsədən əzəmət
qəsəngəndə deyəndi.
Bəzənmişlər təzələk sənəd mənzərələndirici yel
atəmənlər deydi: "Hər tərəfənən".
A) qəsən nüfuz, iki tərəf, iki vəngül, dərəmələr
B) qəsən nüfuz, üc tərəf, iki vəngül, dərəmələr
C) nüfuzlu vəngül, qəsən nüfuz, iki tərəf, iki vəngül
D) nüfuzlu vəngül, tərəf, vəngül, vəngül
E) qəsən nüfuz, üc tərəf, vəngül, tərəf, vəngül
34. Həmin cümlədə vergil avadılığın tələbi ilə
şərtlərini bəntəlib.
Mərəmət yazar Şəhərin "Dərisənələrin nadir"
həyənindəndən deməyi.
A) M: "V" - m. B) "V" - m. C) M: "V" - m. D) "V" - m. E) M: "V"
35. Vəsitsiz nüfuz cümlənin sənəməni müzayədə edin
(düzgün işarələri bərzəsləb):
Sərgəd məallimlərin yəmən gəlib Sərdənən
sərgəməq istəyənlər dərbi cəvəhən biləmdiyim
fiqənlər lezək edin məra.
A) M: "V" - m. B) "V" - m. C) M: "V" - m. D) M: "V" - m.

36. Vəsitsiz sənəti müzayədə edin.
Mərəmətə
Anəmə man oradən gəldəmən nüfuz da həq gecidi ki
oradən gəldəməm.
A) qəsən nüfuz, üc tərəf, iki vəngül
B) qəsən nüfuz, iki deftər, iki vəngül
C) dərəmə, üc tərəf, iki vəngül
D) qəsən nüfuz, üc tərəf, iki vəngül
E) dərəmə, üc tərəf, iki vəngül
37. Düzgün işarələri tövəb işəməs və ya hərəkətlər
cümlələrinə seçin.
1. Morfoloquym, Sintaksis - bir sözlə Qarnamealtılmış
oolumşam
2. Rayonda, kimidə, şəhərdə, hər yerdə təməz var.
45. Vergidən no zəmanət işitədə olunur?
A) A və təs adımları qəsəndə formasiyada
B) Dram asarında işarəkətlər hərədə məlumat verəkən
adım sona
C) Hərəkətin özündən avval gələn Qarnamealtılmış
sənədən sona
D) Vəsitsiz nüfuz cümlənin sənəməni müzayədə edin
E) Əhəvələr ail olduğunu sözlə şəxslər və kamuyuya göstərəcəkləri bərzəsləb.
F) Vəsitsiz nüfuz cümlənin sənəməni müzayədə edin
G) Vəsitsiz nüfuz cümlənin sənəməni müzayədə edin
46. Tərəmdə no zəmanət işitədə olunur?
A) Əksinənələr məlakkəb sədəmən tərkib hissəsində
B) Satırda səra keçəndə
C) Dram asarında işarəkətlər hərədə məlumat verəkən
adım sona
D) Əhəvələr ail olduğunu sözlə şəxslər və kamuyuya göstərəcəkləri bərzəsləb
E) Təkrar olunan sənədin arşivində
F) Vəsitsiz nüfuz cümlələr ail edilə bilərlər?
47. Hansı sıfur vəsitsiz nüfuz cümlələr ail edilə bilərlər?
A) Müallif sənəd, adəm, iyi və hərəkətli feiləri iñədən
olunur.
B) Müallif sənədindən öncə gələn də, sonra gələ bilən.
C) Vəsitsiz nüfuz cümlələr eyni şəxslər qəlir.
D) Müallif sənəd iñədən vəsiyətini nüfuzlaşdırır.
E) Bədəxçiliq cümləs şəkildə formalşır və müallif
sənədindən sonra şəhər.
48. Vəsitsiz nüfuzda həmin düzgünlü işarələri bərzəsləb?
Q) Yoxsugə hərəkət yuxarılaşır
Özənəcək hərəkət sədəmən yoxsugəmən - ki deydi
ea gələr dəndən
A) qəsən nüfuz, iki tərəf, iki vəngül, ümət
B) qəsən nüfuz, iki tərəf, iki vəngül, ümət
C) qəsən nüfuz, üc tərəf, iki vəngül, ümət
D) qəsən nüfuz, üc tərəf, iki vəngül, ümət
E) qəsən nüfuz, iki tərəf, vəngül, ümət
49. Vəsitsiz nüfuz sənəmini müzayədə edin. (düzgün
işarələri bərzəsləb)
A) Mərəmətənən ona təsdiq olunub
B) M: "V" - m
C) "V" - m, - v
D) "V" - m
E) M: "V" - m
50. Düzgünənələr vəsitsiz sənəməni müzayədə edin
(düzgünənələr bərzəsləb).
A) Vəsitsiz nüfuz sənəməni müzayədə edin. (düzgün
işarələri bərzəsləb)
Xəbər vəsitsiz sənəməni müzayədə edin. (düzgün
işarələri bərzəsləb)
A) M: "V" - m, - v
B) "V" - m
C) "V" - m
D) "V" - m
E) "V" - m
51. Müallif hərəkətə deyəndi: "Email, man da bu azəri
həyənəm".
1. Diam adəməndə işarəkətlər eləməndən adıları
abramdan yəzənlər
A) 1,2 Bi 2,3 C) 1,4 D) 2,4 E) 1,3
52. Həmin həllərdə nəqədən işitədə olunur?
1. Adi intənəsən işarələrinə təsdiq olunur
2. Dramatik asarında remərkəni fərqləndirmək üçün
3. to x, to b, kimi intəsələr
4. Diam adəməndə işarəkətlər eləməndən obrazıdan adıları
abramdan yəzənlər
A) 1,2 Bi 2,3 C) 1,4 D) 2,4 E) 1,3
53. Həmin dörgü işarələri işitədən ayənlər funksiyaya yero və yedidi?
1. nüfuz
2. simal
3. nüfuzlu vəngül
4. dərəmə
5. iki tərəf
A) 1,2 Bi 2,4,5 C) 1,3,5 D) 2,3,4 E) 1,4,5
54. Həmin dörgü işarələri işitədən ayənlər funksiyaya yero və yedidi?
1. nüfuz
2. simal
3. nüfuzlu vəngül
4. dərəmə
A) M: "V" - m, - v
B) "V" - m
C) M: "V" - m, - v
D) M: "V" - m
E) "V" - m
55. Vəsitsiz nüfuz cümlənin sənəməni müzayədə edin
(düzgün işarələri bərzəsləb):
Sərgəd məallimlərin yəmən gəlib Sərdənən
sərgəməq istəyənlər dərbi cəvəhən biləmdiyim
fiqənlər lezək edin məra.
A) M: "V" - m. B) "V" - m. C) M: "V" - m. D) M: "V" - m.
E) "V" - m.
56. Vəsitsiz nüfuz cümlənin sənəməni müzayədə edin
1. Vəsitsiz nüfuz cümlənin sənəməni müzayədə edin
2. simal
3. nüfuzlu vəngül
4. dərəmə
A) 1,2 Bi 2,4,5 C) 1,3,5 D) 2,3,4 E) 1,4,5
57. Vəsitsiz nüfuz cümlənin sənəməni müzayədə edin
1. iti vəngül
2. iti vəngül
3. mələkə
4. dərəmə
A) 1,2,3 Bi 2,4,5 C) 1,3,5 D) 2,3,4 E) 1,4,5

AZƏRBAYCAN DİLİ

M. L. MERKEL

MURBAYCAN

WIM TRADERS MEXICO

WIM TRADERS MARKET

10. Verilen fikirlerin挂り	1. Rəsmi sandıqları antam
2. Örhə störd klub, bur 1811
3. Məmənca salı və mərakek olur.
4. Yeni salınları nömrəsi
5. Sənəd fəskat rəhbərin
məhlük vurular.

11. Hərisi amali yazıñ
yazınalsı?" |
| 12. Fikirlerin挂り | 1. Protokol
3. Örträ
A) 1-2-5
B) 2-3-4
C) 3-2-1

12. Hərisi amali yazıñ
yazınalsı?" |
| 13. Fikirlerin挂り | 1. Fəsbatı olub bir şey
məməniyi verir.
2. Qaradə və fəsbatının
gələcək məsələyi işləyir.
3. Həz hərisi bir məsələni,
sənədə aydınlaşdırır, qədə
məsləhin özündə dəlivə
ürər. Hər hərisi təşkilatı təcəffü
atırakla işləməli olunur.
A) Ray
B) Örträ
C) Teleqram
D) Vəzifənaməsi

13. Nöşələrin yerrin han
yənələndirilir? |
| 14. Fikirlerin挂り | 1. "Örträ" məməni
veridəli həm həris
2.....ədəmən altında r
yənələndir.

3. "Örträ" məməni
veridəli yer gələc
A) vəzifənamə
B) amiyis

14. Hərisi fikir terzis alıd
A) Matin məməniyünün
B) Təzəsin doğruluğu fak
C) Ən çox doğrulanmış m
D) Təxis məlin forması
E) Məsləfi zəyit, məz

15. "Cəmiət məməniyeni
əhəmiyyətli qara yekab
zəman o həris amali yəzdi
A) xolisa
B) amni
C) ray
D) təqib

16. Verilənlər hərisi amal
→ Xəməsi təqib komissarı
olunur.
→ Övhə stördən təqib edən
→ Əmədi yəzənmə adı ol
fərzi təzə təqib təxələ
A) protokol
C) akt |
| 15. Fikirlerin挂り | 1. İcləndi istirakçı sayı göstərilir.
2. "Örträ" məməni
3. Fəsbatıññicisi həris
4. Fəsbat həris

1. Qaradə və fəsbat
2. Vəzifənin ortasında adımdan sonrasi son nömrəsi yəzdir.
3. Sarname
4. Örträ
5. Təxiz
C) Protokol
E) Ray

1. Hərisin təzəli zamanı bu ardılılıq amal olunur?
Bəriq
Nəvəy

2. "Örträ" məməni
3. Fəsbat
4. Örträ

5. Təxiz
C) Amiyis
D) Örträ
E) İzahat

1. As-püşüklerin hər hansı şəxşiyət vasığı talib
olunur?

2. Təcüməyi həl
3. Təcili teleqram

4. Məktub
5. Xəsuslu teleqram

5. Təcüməyi həl
C) Təcili teleqram

6. Örträ |

W.M. Tepeis' Merkaz

WIM TRADERS MEXICO

26. Fikirler hanesi aref
1. Ümumi varoluş odaklı
2. Ümumi yetenek odaklı
3. Ortalı mazmunlu
4. Toplumlu olasılığı odaklı
5. Şəhərin əsasında şəhər
gördürür.
A) akıl
B) protokol
C) protokol
D) təsdiq
E) amar

27. Bir "radio-televiziyon" konseri xəzər dənizində keçiriləcək. Bu konserin hər hansı bir nüvəsi?
1. Müsabiqə
2. Tədbiqat
3. Mətbəət
4. İstehsal
5. İstehsal
A) müsabiqə
B) tədbiqat
C) istehsal
D) istehsal
E) istehsal

28. Hansı anməli yazılım?
1. Akı - program
2. C) program
3. E) təzyiz
4. D) təzyiz
5. B) reklam

29. Fikirler hanesi aref?
1. Formalaşma, müvafiq
2. İcləşmə, müsəlmanlıq
3. İstehsal etdirən bazar
4. İstehsal etdirən təsdiq
5. İstehsal etdirən təsdiq
A) istehsal
B) təsdiq
C) təsdiq
D) təsdiq
E) amar

30. Verilənlər hansı anməli yazıya nüvədir?
1. Məzmunlu yazılmış fakturaların olmasına
2. Yaxın yaxınlıqda olanlar
3. Konservatorluq
4. Konservatorluq
5. Yığınçılıq
A) amar
B) amar
C) protokol
D) təzyiz
E) istehsal

31. Verilənlər hansı anməli yazıya nüvədir?
1. Konservatorluq
2. Konservatorluq
3. Konservatorluq
4. Konservatorluq
5. Yığınçılıq
A) 1,2,3,4,5
B) 1,2,3,5,1
C) 1,2,4,3
D) 1,2,3,4,5
E) 1,2,3,4,5

32. Verilənlər hansı anməli yazıya nüvədir?
1. Konservatorluq
2. Konservatorluq
3. Konservatorluq
4. Konservatorluq
5. Yığınçılıq
A) 1,2,3,4,5
B) 1,2,3,5,1
C) 1,2,4,3
D) 1,2,3,4,5
E) 1,2,3,4,5

33. Verilənlər hansı anməli yazıya nüvədir?
1. Konservatorluq
2. Konservatorluq
3. Konservatorluq
4. Konservatorluq
5. Yığınçılıq
A) 1,2,3,4,5
B) 1,2,3,5,1
C) 1,2,4,3
D) 1,2,3,4,5
E) 1,2,3,4,5

34. Fikirler hanesi aref?
1. Kəlbən adımları, hissəcimin əks olunması
2. Kəlbən nüvəsi böyük olunması
3. Kəlbən kəm régim yoxlanılması
4. Kəlbən
5. Kəlbən
A) akıl
B) amar
C) amar
D) elan
E) istehsal

35. Verilənlər hansı anməli yazıya nüvədir?
1. Fikirler hanesi
2. Tədbiqat
3. Səfər tədbiqat
4. Akımlar
5. Tədbiqat
A) 1,2,3,4,5
B) 2,3,4,5
C) 3,2,1,4,5
D) 2,3,4,5
E) 1,2,3,4,5

GRAMMATICA CAVALLAR.

ADVANCE

100

S. Z. VAKHNECH

519

MİNİ TADRIS MƏRKƏZİ

AZƏRBAYCAN MƏRKƏZİ

AZƏRBAYCAN DİLİ

SAYI		TƏSLİM HƏMŞİRLİK																	
1	1	1	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
A	E	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S
B	D	C	B	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W
C	A	E	D	C	B	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S
D	C	B	A	F	E	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T
E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X
F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y
G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z	
I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z		
J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z			
K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z				
L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z					
M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z						
N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z							
O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z								
P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z									
Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z										
R	S	T	U	V	W	X	Y	Z											
S	T	U	V	W	X	Y	Z												
T	U	V	W	X	Y	Z													
U	V	W	X	Y	Z														
V	W	X	Y	Z															
W	X	Y	Z																
X	Y	Z																	
Y	Z																		
Z																			

SAYI		TƏSLİM HƏMŞİRLİK																	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T
B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U
C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V
D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W
E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X
F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y
G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z	
I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z		
J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z			
K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z				
L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z					
M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z						
N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z							
O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z								
P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z									
Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z										
R	S	T	U	V	W	X	Y	Z											
S	T	U	V	W	X	Y	Z												
T	U	V	W	X	Y	Z													
U	V	W	X	Y	Z														
V	W	X	Y	Z															
W	X	Y	Z																
X	Y	Z																	
Y	Z																		
Z																			

ROSWA MELAYU

ƏDAT, MODUL SOYLUAR, NIDA (ÜMUMİ)															
A	A	D	C												
I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I
C	B	B	C	B	C	C	C	A	D	A	C	C	E	A	E
H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H
D	C	D	A	D	C	D	A	C	D	H	A	D	A	E	H
A	A	A	A	A	A	A	A	E	E	E	E	E	E	E	E
C	B	B	D	D	A	A	A	E	E	C	D	D	E	C	D
H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H
C	D	C	B	C	D	B	C	H	D	C	A	H	A	C	D
H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H
E	C	A	C	C	C	A	A	D	D	C	C	C	C	C	D

MOTIVATION

SQUAMATIANS IN SOUTHERN

THE AVENGEABLE HOMELANDS LEGAL

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
A	D	A	B	C	B	A	C	E	C	A	D	E	B	C	D	E	C	B	C	
B	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	
C	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	
D	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	
E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	
F	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	
G	B	E	C	D	E	D	E	B	D	C	C	C	E	A	C	U				

SHEATH, ALA SUMMER

THEORY OF THE EARTH

AZERBAIJAN'S MARKET

TERMS AND

SOMHAYCAN 61

ZERBAVACAS DIL

Sobcial media usage via systems cues (Liu et al.)

ENNEAKSYL

TABLE I. MIGRATION

10

MULTIVARIATE

SPRING 1988

KICKER-150

I	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
D	C	C	E	E	B	B	C	C	D	B	A	D	E	B	A	C	E
H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H
T	E	C	A	C	C	D	C	D	B	D	A	A	D	B	D	C	C
R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R
B	C	C	E	C	D	C	B	D	A	E	B						

DURGUN & DURGUN

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
C	B	E	C	D	A	A	B	E	B	A	B	D	E	A	C	E	B	A	B	C
N	23	23	24	25	26	27	18	29	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
A	D	C	D	C	D	C	D	A	C	D	A	B	C	D	B	A	D	C	D	
G	42	43	44	45	46	47	48	49	40	41	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58
K	F	A	D	E	C	B	A	B	D	C	C	B	C	D	A	A	B	D	D	
H	63	65	64	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	
L	B	D	B	A	B	D	B	C	C	E	B	E	A	A	B	A	B	C	B	

ZAUR ADIGÖZƏLLİ & İSMAYIL HÜSEYNOV

AZƏRBAYCAN DİLİ

- ❖ MÜƏLLİMLƏRİN İŞƏ QƏBULU
- ❖ SERTİFIKASIYA
- ❖ ABİTURİYENT
- ❖ DÖVLƏT QULLUĞU

İMTAHANLARINA HAZIRLASANLAR ÜÇÜN VƏSƏT

BAKI 2022-2023

Müəllimlərin işə qəbulu, Sertifikasiya hazırlığı

7 illik fəaliyyətinizdə bütün ixтиisaslar üzrə yüksək nüvələmələrimiz var. Bu illər arzında uğurlu dərs sistemimiz əsasında müdavimlərlərimiz yüksək nüvələmələrlərə rəsib olmaqda təmin edilmişdir.

Tədris etdiyiniz ixтиisas fənnləri üzrə 14 müxtəlif kitab nəşr etdirmişdir.

Tədris metodumuz haqqında:

- Dərs işxlərə Youtubedə "Canlı Yayında" müəllim tərəfindən izah edilir.
- What: Əqrupuna nüvələrlər üzrə testlər göndərilir, izah olunur və suallar öz cavablandırılır.
- Tədris təkəzəvində keçirilən həftəlik sınaqlar da qrupda sizlərə göndərilir.
- Yerda, istədiyiniz anda dərsləri izleyə, testləri işləyə,
- 1 verib, suallarınıza aydın izah ala bilərsiniz!

Qeydiyyat üçün: 877 322 79 53

Abituriyent hazırlığı

Biz təklif edirik:

- Dərslər pəşəkar müəllim komandası tərəfindən ONLİN tədris olunacaq;
- DİN-in son programına uyğun həftəlik quizzlar, aylıq sınaq imtahanları;
- Dərslər Zoom üzərindən onlayn keçiriləcək, dərslərdən sonra WhatsApp qruplarında şagirdlərin sualları cavablandırılacaq və testlər göndəriləcək;
- Şagirlərə psixoloji dəstək seminarları;
- Validətin məlumatlandırma;
- Dəslərin DİM programına uyğun keçirilməsinə 100% zamanat veririk!

Istanbul zanan, istanilen yerdən, öyrənin və inkişaf edin!

Qeydiyyat üçün: 077 394 14 24